RACIONÁLISAN LÁZADÓ HALLGATÓK, 2012

APÁTIA – RADIKALIZMUS – POSZTMATERIALIZMUS A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK KÖRÉBEN I.

Szerkesztette
Szabó Andrea

BELVEDERE MERIDIONALE
Szeged, 2012

A kötet megjelenését támogatták:

Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskola

aktív fiatalok

A tanulmányok szerzői
Árgyellán Edina
Bíró Nagy András
Csőzik Rita
Keil András
Oross Dániel
Reiner Roland
Róna Dániel
Szabó Andrea

Olvasószerkesztő
Szandtner Veronika

Borítóterv
Majzik Andrea

Kiadta: Belvedere Meridionale
6725 Szeged, Hattyas sor 10.
szerk@belvedere.meridionale.hu
www.belvedere.meridionale.hu
Felelős kiadó: Dr. Szegfű László
Műszaki szerkesztő: Szuperák Attila
Nyomta: S-Paw Bt., Üllés

ISBN 978-963-9573-91-8

TARTALOM

ELŐSZÓ

Minden fejlett, magát demokratikusnak tartó társadalomnak alapvető érdeke, hogy minél részletesebb és mélyebb tudással rendelkezzen a jövő generációjáról, az ifjúságról. Napjainkban azonban a szokásosnál is nagyobb figyelmet érdemel az ifjúságkutatás.

A felsőoktatás átalakítása, a gazdasági válság miatti nehezebb elhelyezkedési lehetőségek, és mindenekelőtt a növekvő kivándorlási kedv az egyik legkomolyabb társadalmi probléma. Ráadásul a kötetünkben vizsgált ifjúsági alcsoportnak, a nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatóknak e téren különösen fontos döntési lehetőségeik és kényszereik vannak.

Az ifjúság – hagyományosan a 15–29 éves korosztály – vizsgálatának eddiginél hangsúlyosabb relevanciáját a fiatalok politikai preferenciái is indokolják. A huszonévesek és az idősebb korosztályok pártválasztása mindig is eltért egymástól, azonban utoljára a '90-es évek elején – a Fidesz döntően 35 év alattiakból álló szavazótáborának esetében – volt példa a jelenlegihez hasonló karakteres összefüggésre: a Jobbik támogatottsága négyszer-ötször magasabb a 18–29 éves korosztályban, mint a 60 év felettiek körében. Az MSZP ennek az eredeménynek szinte a pontos tükörképét mutatja, az LMP pedig szintén nagyon erősen felülreprezentált a huszonévesek körében.

A két új párt sikerének okairól is szól kötetünk egy-egy tanulmánya, nem lehet azonban szó nélkül hagyni azt a tényt sem, hogy a hagyományos pártokból és általában a politikából való kiábrándultság sokkal erősebb a hallgatók között.

Ezek a tényezők azt mutatják, hogy a fiatalság – ezen belül is az egyetemi és főiskolai polgárok – értékvilágában, politikai részvételi formáiban és nézeteiben változás várható a korábbi ifjúsági adatfelvételekhez képest, azonban ennek mértéke a kutatók előzetes várakozásait is sok tekintetben felülmúlta. A hallgatók politikai gondolkodása, attitűdje, értékvilága és politikai magatartása tehát roppant aktuális téma, amely mélyebb, akár több hullámú kutatási programon alapuló elemzést kíván.

A KUTATÁS KEZDETEI

2011 tavaszán három doktorandusz hallgató (Róna Dániel, Oross Dániel és Keil András) arról beszélgetett saját témáik megvitatása során, hogy nem állnak rendelkezésre friss adatok a legfiatalabb választók szociodemográfiai jellemzőiről, politikai viselkedéséről.

A potenciálisan rendelkezésre álló adatbázisok hiányának konstatálása után felmerült egy közös kutatás ötlete, amely mindhárom PhD-hallgató témájához fontos segítséget jelentett volna. Egy ponton összeért ugyanis a három kutatási terület: a fiatalok részvételét kutató Oross Dániel, a Jobbik megerősödésének okait vizsgáló Róna Dániel és az LMP parlamentbe jutását magyarázni igyekvő Keil András témájának egyaránt meghatározó eleme volt a fiatalok politikai viselkedése.

A kutatás tehát akkor lehetett közös, ha A) elsősorban 18–30 év közötti fiatalokat vizsgál, és B) mindhárom doktori kutatást képes segíteni.

A fenti alapelveknek megfelelően körvonalazódni látszott az együttműködés, amely élvezte egyfelől a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskolájának támogatását, másfelől azonban súlyos problémákkal kellett szembe néznie.

A szakmai és menedzsmentbeli problémák megoldására a három hallgató külső segítséget kért. Az ifjúságkutatás területén nagy tapasztalattal rendelkező Szabó Andreát (tudományos munkatárs, MTA TK PTI) kereste fel a három doktorandusz. A kutatói csapat Szabó Andreával kiegészülve megalakította az *Aktív Fiatalok Magyarországon* Kutatócsoportot (AFM), amelynek célja az volt, hogy egy sikeres, a PhD-hallgatók számára is jól hasznosítható szociológiai vizsgálatot bonyolítson le.

A közös szakmai beszélgetések során ugyanakkor hamar kiderült, hogy a rendelkezésre álló eszközökkel nem lehet az egész magyar ifjúság politikai magatartását megvizsgálni, ezért a témát szűkíteni kellett. A kutatócsoport úgy döntött, hogy az ifjúság egy szűkebb, de politikai értelemben fontos szegmensét, a nappali tagozatos főiskolásokat és egyetemistákat választja ki a vizsgálathoz. Az volt ugyanis az előzetes feltételezés, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók egyrészt viszonylag könnyen elérhetők az internet segítségével, másfelől pedig olyan speciális ifjúsági alréteget képeznek, amelyek mintául szolgálnak az egész fiatalság számára.

A kutatás számára rendelkezésre álló szűkös erőforrások módszertani innovációt követeltek. A vizsgálat ugyanis hólabda módszerrel készült online felvételeken alapszik,[1] amelyet felfoghatunk egyfajta módszertani kísérletnek is. A kísérlet eredménye ugyanis arra ad választ, hogy valóban el lehet-e érni a magyarországi nappali tagozatos hallgatókat online módszerrel, vagy továbbra is csak a hagyományos telefonos, illetve személyes megkeresések alkalmasak az ifjúság különböző csoportjainak eléréséhez. A szűkös erőforrások egyben azt is megkövetelték, hogy minden szereplő, beleértve a kutatókhoz kapcsolódó egyetemistákat is, önkéntes munkájukkal járuljanak hozzá a vizsgálat sikeres lebonyolításához.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* című empirikus társadalomtudományi kutatás előkészületi munkálatai 2011 szeptemberében kezdődtek, az online adatfelvételre 2011. december és 2012. január között, míg a személyes mintakiegészítésre 2012 februárjában került sor. A kész, súlyozott adatfájl 2012. március közepére készült el. A kutatócsoport fontos célnak tekintette az adatok nyilvánosságát, ezért a

[1] Az adatfelvétel technikai hátteréről és metodológiájáról részletesen lásd Szabó Andrea és Róna Dániel e témában közölt írását.

honlapján (www.aktivfiatalok.hu) és más médiafelületeken is közölte legfontosabb eredményeit.

A KÖTET TANULMÁNYAI

Az alábbi tanulmánykötet a jórészt online módszerrel megkapott vizsgálati eredmények elemzését tartalmazza.

A tanulmányok szerzői a kutatócsoport tagjai, illetve az általuk felkért fiatal kutatók, doktorandusz és egyetemi hallgatók. A kutatócsoportnak ugyanis határozott célja volt, hogy a vizsgálat „hallgató központú" legyen, azaz hallgatókról szóljon, hallgatók készítsék, hallgatók dolgozzák fel az adatokat és hallgatók írják a tanulmányokat is. A tanulmánykötetben közölt nyolc tanulmány – egy kivételével – doktorandusz illetve mesterszakos hallgatók írása.

Az első fejezet az általánosabb, értelmezési keretet adó bevezető tanulmányokat tartalmazza.

Szabó Andrea és Róna Dániel – Árgyellán Edina közreműködésével – készített tanulmánya a kutatás módszertani hátterét és PR-ját világítja meg. A vizsgálat 1700 fős mintán készült, amely reprezentatív a nappali tagozatos hallgatókra nézve az intézmény típusa, intézmény jellege, intézmény regionális megoszlása valamint nemek szerint. A minta továbbá reprezentatív az egyes intézményeken belüli férfi/nő megoszlásra is.

A kötet egyetlen, nem hallgatók által készített tanulmánya Szabó Andrea írása a felsőoktatásba bekerült hallgatók társadalmi, szociológiai hátteréről, a tőkefajták birtoklásáról és a tőkefajták szerepéről. A munka szerves folytatása több, a szerző által korábban e témában készített tanulmányának. A tanulmány plasztikusan mutatja be, hogy milyen szoros kapcsolat figyelhető meg az anyagi és kulturális tőke birtoklása között. Szabó Andrea fő állítása, hogy a felsőoktatásba került fiatalok sajátos, szelektált rétege az ifjúságnak. Az alapfokú és a középfokú oktatási rendszert követően a felsőoktatás is szelektál. A szerző tanulmányában bemutatja, hogy az egyenlőtlenségi dimenziókon belül a lakhely típusának, azaz a regionális egyenlőtlenségeknek továbbra meghatározó szerepe van.

Csőzik Rita elméleti munkája a politikai szocializációs mechanizmusokat elemzi. A Kádár-korszak kettős szocializációjából indul ki, majd a demokratikus viszonyok szocializációjának változásait mutatja be. Külön-külön elemzi az egyes szocializációs ágensek, a család, az iskola, a kortárscsoportok, a tömegmédia változásait és felhívja a figyelmet ezen ágensek torzulásaira. A tanulmányban – Szabó Andrea és Kern Tamás közös írására, illetve Szalai Erzsébet munkájára hivatkozva – Csőzik Rita felveti, hogy talán elég idő telt el a rendszertranszformáció óta ahhoz, hogy felnövekedjen egy új, mannheimi értelemben vett politikai generáció. Ez a gondolat, illetve ennek a hipotézisnek az empirikus tesztelése egyébként végig kí-

séri az egész kötetet. A kötet talán legfontosabb kérdése ugyanis, hogy van-e esély egy demokratikusan gondolkodó új politikai generáció, és ebből következően egy új politikai elit kialakulására Magyarországon? A könyv különböző tanulmányaiból egyébként az derül ki, hogy nemcsak a politika és a kormányzás működésével elégedetlenek a hallgatók: a demokráciát, mint politikai rendszert is sokkal szkeptikusabban ítélik meg, és e téren jelentős negatív irányú elmozdulás tapasztalható a 2008-as legutóbbi nagymintás ifjúságkutatás főiskolás, egyetemi almintájának eredményeihez képest. Ugyanakkor az online és a nem-hagyományos, aktív részvételi formák térhódítása, és a választási részvétellel való pozitív kapcsolata örömteli fejlemény. Ez utóbbi témát dolgozza fel Szabó Andrea és Oross Dániel tanulmánya. Az írás részletesen vizsgálja a különböző demokratikus részvételi formák megjelenését a hallgatók körében. Szabó és Oross három fő formát különböztet meg: a választási, a direkt demokratikus és az online részvételt. Legfontosabb kérdésük az, hogy az online részvétel értelmezhető-e a két „hagyományos", „bevett" részvételi forma alternatívájának, vagyis az online részvétel meghozza-e a részvétel demokratizmusát?

A kötet második fejezete, *A hallgatók politikai értékei és orientációi*, érdekes adalékokkal járul hozzá ahhoz a kérdéshez, hogy egyrészt demokratikusan gondolkodnak-e a demokráciában felnőtt magyar hallgatók, másrészt valóban kirajzolódni látszanak-e egy új politikai generáció és ebből következően egy új politikai elit körvonalai. Az első tanulmány, Róna Dániel és Sőrés Anett írása, a kuruc.info nemzedékről szól. Róna és Sőrés öt hipotézist (radikális értékpreferenciák, elitellenesség, gazdasági válság, internethasználat és a szubkultúra) fogalmaz meg a Jobbik előretörésének magyarázatául. Az egyes feltételezéseket aszerint vizsgálják, hogy mennyiben magyarázzák (1) miért lesz az egyik fiatalból jobbikos, míg a másikból nem, (2) miért magasabb a Jobbik támogatottsága a harminc év alattiak körében, (3) miért kiemelkedően magas a 18–21 évesek között és végül (4) miért 2008 után indult emelkedésnek a párt. A kvantitatív és kvalitatív vizsgálati módszereken alapuló elemzés arra a következtetésre jut, hogy a generációs alapú tevékenységek – zenekarok, fesztiválok, ifjúsági szervezetek, internetes fórumok látogatása – keltik fel a legtöbb fiatal érdeklődését a Jobbik iránt.

Ha létezik a rendszertranszformációnak politikai generációja, és a politikai generáció kitermelte a saját politikai elitjét (elitjeit), akkor kétségtelenül a Jobbik mellett az LMP a másik olyan erő, amely a „lehet más a politika" jelszavával kísérletet tesz a generáció megszervezésére. Keil András tanulmányában azt mutatja be, hogy a magyar egyetemi és főiskolai hallgatók hogyan látják az LMP-t.

Az írás a generálisan jellemző tendenciák számbavétele után a következő kérdésekre keresi a választ: létezik-e a Szabó Andrea és Kern Tamás által egy korábbi írásukban „Critical Mass nemzedéknek" elnevezett csoport, amely érdeklődik a közügyek iránt és kevésbé jellemzi szélsőséges gondolkodás. A kérdésre Keil úgy válaszol, hogy kétségtelenül van a hallgatóknak egy átlagosnál jobban érdeklődő,

demokratikus elköteleződésében megkérdőjelezhetetlen csoportja, akiket leginkább az LMP (kisebb részt a DK) szervez meg.

Vizsgálatunk egyik meglepetése – és a médiareprezentáció során leginkább citált eredménye –, hogy a magyar nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások között a Fidesz elveszítette primátusát. Az egykor generációs indíttatású párt a 2011. decemberi – 2012. januári adatfelvétel során harmadik helyen állt a támogatottsági ranglistán.

Reiner Roland, Oross Dániel és Keil András közös írásában az okokra keresi a választ. Azt vizsgálják, hogy trendfordulónak tekinthetőek-e ezek az adatok, valóban arról van-e szó, hogy a Fidesz – elveszítve fiatalos arculatát – már nem képes ezt a korosztályt érdemben megszólítani, mert maga is az „establishment" részévé vált.[2] Állításuk szerint a késő kádári nemzedéket képviselő Fideszt mára a nyomában lépdelő nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól. Jellemző, hogy a fideszes fiatalok maguk is mintha több tekintetben különböznének társaiktól: elmaradnak a többi párt szavazóitól az internetes aktivitásban, ugyanakkor legfontosabb vonásuk az egyházian vallásos identitás felvállalása és ebből következően a többi hallgatóhoz képest a sokkal erőteljesebb civil aktivitás, civil szerepvállalás.

Már az 1990-es (!) választásokat követően arról beszéltek a korabeli elemzők, hogy az egyetlen parlamentbe került baloldali párt, a Magyar Szocialista Párt elsősorban az idősebb (városi) szavazók szerveződése, és azóta is tartja magát az a választásszociológiai sztereotípia, miszerint az MSZP a „nyugdíjasok pártja". Kétségtelen, hogy a 2000-2008 között három hullámot megélt *Ifjúság*-kutatássorozat a sokáig monopol helyzetben lévő baloldali erő egyre kisebb támogatottságát mutatta a 15–29 évesek körében (Szabó A.–Kern, 2011). A 2010-es választásokat követően többen nyilvánosan is felvetették a szocialisták marginalizálódásának lehetőségét, és azt, hogy különösen a Demokratikus Koalíció kiválása után a párt nem tudja stabilizálni szavazóbázisát. Nyilvánvaló, hogy az MSZP – és természetesen a másik parlamentben lévő baloldali párt a DK – fennmaradásának egyik legfontosabb feltétele, hogy utat találjon a fiatal generációkhoz, hosszú távon megalapozza támogatottságát az ifjúság körében. Bíró Nagy András baloldali fiatalokról szóló tanulmánya egyértelművé teszi, hogy az MSZP és a DK egyetemista, főiskolás támogatói két külön világot képviselnek. Bíró úgy véli, hogy az MSZP jelenlegi szavazói jóval közelebb állnak a centrumhoz és az átlag magyar fiatal értékvilágához, mint a liberálisabb DK és LMP. Eredményei szerint társadalmi hátterüket, közéleti aktivitásukat és értékrendjüket tekintve több köti össze az LMP és a DK választóit, mint a nemrég még egy pártot támogató MSZP-s és DK-s fiatalokat.

Kutatásunk eredményei a demokratikus képviselet, a politikai rendszer stabilitá-

[2] Egy a Duna Televízió számára a 2010-es választások éjszakájára készített adatfelvétel eredményei szerint a Fidesz–KDNP-nek voltak a második legidősebb átlag életkorú szavazói (52,3 év). A legidősebb szavazókkal egyébként az MSZP rendelkezett (60 év). Forrás: Századvég szíves közlése alapján.

sa szempontjából sem elhanyagolható szempontokat tárnak fel, melyek alaposabb ismerete nélkül a problémák nem orvosolhatóak. A tanulmánykötet egyes írásai alátámasztják azt a hipotézist, amely szerint a demokráciából való kiábrándulás szoros összefüggésben áll az iskolai, családi szocializáció defektjeivel, azzal, hogy a fiatalok nem sajátíthatják el a legalapvetőbb demokratikus ismereteket és politikai részvételi mintákat.

Orit Ichilov izraeli szociológus 1990-ben megjelent írásában vetette fel, hogy az a tény, mely szerint demokratikus viszonyok között nőnek fel az egyes generációk még nem garantálja, hogy ezen generációk között a demokratikus politikai kultúra újratermelődése fog végbemenni (Ichilov 1990). Állítása szerint a demokratikus rendszerekben a politikai szocializáció legfontosabb feladata, hogy felkészítse a társadalom tagjait az állampolgári szerepvállalásra. Úgy véljük, az Ichilov által felvetett hipotézis aktuális abban az országban, ahol az egyetemisták és főiskolások egyharmada úgy véli, hogy „bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer", illetve ahol a kérdésre választ adó fiatalok közel nyolctizede „egyáltalán nem" vagy „nem elégedett" a demokrácia napi működésével, vagy ahol a fiatalok mintegy harmada nyíltan rasszista nézeteket vall. Reméljük, hogy az általunk bemutatott diagnózis hozzájárul ahhoz, hogy az ifjúsággal foglalkozó állami és önkormányzati vezetők, oktatáspolitikusok, illetve más szakemberek megtalálják a megfelelő terápiát.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton szeretnénk megköszönni a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskolájának, hogy kötetünk megjelenését támogatta.

Köszönjük a Belvedere Meridionale Kiadónak, hogy a kötet szerkesztési munkálataiban, a kiadás intézményes hátterének biztosításában segítségünkre voltak.

Köszönettel tartozunk a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Statisztikai Osztály oktatásért felelős statisztikai referensének, Csécsiné Máriás Emőkének, aki a minta reprezentativitásának biztosításához nélkülözhetetlen információkkal segítette munkánkat. Köszönjük Beck Lászlónak, a Medián Közvélemény és Piackutató Zrt. kutatási igazgatójának a kutatás során felvett adatok súlyozásában nyújtott segítségét, és köszönettel tartozunk neki azokért az adatokért is, amelyeket a szerzők tanulmányírásuk során felhasználtak.

Szeretnénk köszönetet mondani az Eötvös Loránd Tudományegyetem tehetséges és lelkes hallgatóinak, akik a kutatócsoport részeként időt és fáradtságot nem kímélve fél éven keresztül segítségünkre voltak a kutatás operatív feladatainak elvégzésében, az online kérdőívek kiküldésében és a kérdőívek személyes lekérdezésében: Árgyellán Edinának, Csete Imrének, Gemeiner Brigittának, Gerlachfalvy Rékának, Ilyés Virágnak, Ócsai Norbertnek, Páli Zoltánnak, Szögi Eszternek, Tóth Zoltán Balázsnak és Vancsó Annának.

Külön köszönettel tartozunk Árgyellán Edinának, aki az online kérdőíves kutatás hallgatókhoz való eljuttatásában segítségünkre volt, valamint Bencz Lajos informatikusnak, aki az online adatfelvétel technikai feltételeinek kidolgozásában közreműködött.

Azoknak a kutatóknak, akik tanácsaikkal, észrevételeikkel segítették munkánkat, így az MTA TK PTI Politikai Viselkedés Osztály munkatársainak, külön köszönve Szabó Gabriella, Papp Zsófia, Róbert Péter, Kiss Balázs és Csizmadia Ervin észrevételeit. Külön köszönjük Tardos Róbertnek, hogy a kutatás megfogalmazása óta segítő útmutatással egyengette munkánkat. Köszönettel tartozunk továbbá Tóth Csabának a kötet egyes tanulmányaihoz fűzött észrevételeiért.

És persze családjainknak, szeretteinknek, hogy a kutatás egyes, szabadidő terhére történő időszakaiban nélkülöztek bennünket.

Budapest, 2012. szeptember 30.

Keil András, Oross Dániel, Róna Dániel
Szabó Andrea

IRODALOM

Ichilov, Orit (1990) (ed): *Political Socialization, Citizenship Education, and Democracy.* New York and London, Teachers College, Columbia University.

Mannheim Károly (2000): A nemzedékek problémája In: *Tudásszociológiai tanulmányok.* Budapest, Osiris Kiadó.

Szabó Andrea – Kern Tamás (2011): *A magyar fiatalok politikai aktivitása.* In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szalai Erzsébet (2011): *Koordinátákon kívül. Fiatal felnőttek a mai Magyarországon.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

Róna Dániel – Szabó Andrea

A KUTATÁS MÓDSZERTANA[1]

A MINTAVÉTEL METODOLÓGIÁJA

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* (továbbiakban *Aktív Fiatalok 2012*) kutatás dominánsan online metodológiával készített vizsgálat a főiskolások és egyetemisták körében. A vizsgálat a Magyarországon tanuló nappali tagozatos hallgatókat, ezen belül is az alapképzéses, a mester szakos, a doktori képzéses, az osztatlan, valamint az egyetemi-főiskolai képzésre járókat reprezentálja.

A vizsgálat 2011. december 1-jén indult, kvázi hólabda módszerrel. A hólabda elindítása egy időben történt:

1. 15 gépről került kiküldésre közel 100 privát email címre egy felkérő levél az online kérdőív kitöltésére (www.aktivfiatalok.hu/kerdoiv);
2. minden magyarországi felsőoktatási intézmény Facebook profiljának üzemeltetője egy felkérést kapott a kérdőív terjesztésére, továbbá
3. megjelent egy felhívás az *Aktív Fiatalok 2012* csoport saját Facebook profilján és internetes oldalán is. A Facebook profil több mint 15 – egyébként magas látogatottságú – másik profilon keresztül került megosztásra.

A felkérő levél egyben kérést is tartalmazott, amelyben azt kértük a kitöltőktől, hogy legyenek aktívak, és ők maguk is küldjék tovább a felkérést (kvázi hólabda).

A vizsgálat első szakaszában, 2012. január 3-ig 1130 hitelesített, azaz email címmel ellátott és 1043 nem hitelesített, tehát email cím nélküli kitöltött kérdőív érkezett, amelyek összetétele azonban erősen eltért a magyarországi felsőoktatási hallgatók valós szociológiai megoszlásától. A kutatócsoport ezért úgy döntött, hogy 2012 januárjában egy újabb hullámot indít, immár célzottan csak azon intézmények irányába, ahol kevés kérdőívet töltöttek ki, illetve amelyekben a szükségeshez képest teljesen eltérő összetételű válaszolói kört regisztráltunk. A mintavételünk alapja ily módon a felsőoktatási intézmény, illetve az abban hallgató főiskolás, egyestemista volt.

A második, 2012. januári hullám során 147 hitelesített és 199 nem hitelesített kérdőív kitöltésére került sor. A rendelkezésre álló, összesen 2519 kérdőív legfontosabb adatai (kitöltő intézménye, neme, képzési területe) még mindég nem tudták statisztikailag releváns módon reprezentálni a magyarországi nappali tagozatos fő-

[1] A kutatás marketingjét bemutató alfejezet Árgyellán Edina egyetemi hallgató írása alapján készült.

iskolásokat és egyetemistákat. Annak ellenére sem – és ez teljesen unikálissá teszi a vizsgálatot –, hogy lényegében minden hazai felsőoktatási intézményből érkezett kérdőív. A mintában túlreprezentáltak voltak a budapesti egyetemek, valamint a vidéki nagy tudományegyetemek társadalomtudományi nappali tagozatos hallgatói. A kutatásunk egyik nem titkolt célja éppen az volt, hogy választ kapjunk azon alapvető módszertani problémára, hogy lehet-e Magyarországon, a XXI. században online metodológiával – előzetes emailcímlista nélkül – reprezentatít vizsgálatot készíteni? A kérdésre tapasztalataink szerint – a saját erőforrásaink felhasználása mellett – nemleges a válasz. Pusztán az online metodológia nem elégséges, valamilyen pótlólagos, kiegészítő „hagyományos" mintavételi eljárásra van szükség.

A megfelelő reprezentativitás érdekében 255 fős face to face kérdőív kitöltésére volt szükség (2012. február folyamán) az alábbi felsőoktatási intézmények körében (a terepmunkát a kutatói team tagjai, illetve a hozzájuk csatlakozó egyetemisták végezték).

1. táblázat. A személyes mintakiegészítés intézményi megoszlása

Intézmény elnevezése	interjúk száma (fő)
Széchenyi István Egyetem	19
Pécsi Tudományegyetem	59
Pannon Egyetem	34
Nyugat-magyarországi Egyetem	26
Miskolci Egyetem	12
Semmelweis Egyetem	19
Nyíregyházi Főiskola	6
Eszterházy Károly Főiskola	16
Budapesti Gazdasági Főiskola	29
EDUTUS Főiskola	10
Kodolányi János Főiskola	4
Gábor Dénes Főiskola	4
Dunaújvárosi Főiskola	14
Általános Vállalkozói Főiskola	3
Összesen	**255**

A mintakiegészítéssel előállított, összességében 1700 főiskolai és egyetemi hallgatót tartalmazó adatfile-t (1445 fő online metodológiával és 255 fő személyesen) összevetettük a *Felsőoktatási Statisztikai Kézikönyv, 2011*[2] információival, és három szempont alapján súlyoztuk. Ezek a szempontok a következők voltak: az intézmény súlya a felsőoktatáson belül, a hallgatók nemi megoszlása, valamint a képzés szintje (pl. BA, MA, stb.).[3] A súlyozott minta reprezentatív a következő szempontok szerint:

- Az intézmény súlya a felsőoktatáson belül;
- Az intézmény regionális megoszlása;
- Az intézmény típusa (magán, állami, egyházi);
- A kérdezett neme;
- A kérdezett képzési szintje (főiskola-egyetemi, BA, MA, osztatlan, PhD).

2. táblázat. A minta megoszlása képzési szint szerint

	fiskolai, egyetemi	BA	MA	osztatlan	PhD
Elvárt	15,40	65,48	6,83	10,18	2,11
A minta megoszlása	15,20	66,02	6,96	9,64	2,17

3. táblázat. A minta megoszlása nemek szerint

	nők aránya
Elvárt	51,66
A minta megoszlása	51,45

Mivel a hallgatók nemek szerinti összetétele egyetemenként nagyon eltérő, ezért egy úgynevezett kétdimenziós súlyt is alkalmaztunk, ami biztosította azt, hogy minden egyes egyetemen és főiskolán megfeleljen a férfiak és a nők aránya az adott intézmény teljes hallgatói sokaságának.

Az 1700 fős minta hibahatára **±2,4** százalékpont, a részsokaságok vizsgálata során azonban ennél valamivel nagyobb is lehet a hibahatár.

A minta reprezentativitásának legnagyobb – ám nem számszerűsíthető – korlátja, hogy a kitöltés már eleve feltételez bizonyos szintű hallgatói aktivitást. Nem is elsősorban az internetes aktivitásra gondolunk – hiszen az már szinte mindenkire jellemző, aki részt vesz a felsőoktatásban –, hanem egy fokozott politikai-közéleti érdeklődésre, ugyanis a hirdetéseinkből nyilvánvalóan kiderült, hogy a kérdőív erről szól.[4] Az online kitöltés második hulláma és a személyes

[2] *Felsőoktatási Statisztikai Kézikönyv, 2011* Budapest, Nemzeti Erőforrás Minisztérium. http://www.kormany.hu/download/9/87/60000/K%C3%A9zik%C3%B6nyv_2011.pdf. Utolsó letöltés: 2012. január 30.

[3] Az eredeti adatokból kiszűrtük a szakirányú továbbképzésre és a felsőfokú szakképzésre járókat.

[4] Minden kérdőív a következő szöveggel indult:
Kedves Kitöltő!
Az 'Aktív Fiatalok' nevű kutatócsoport a Budapesti Corvinus Egyetem és az ELTE ÁJK

mintakiegészítésünk némileg tompította ezt a hatást, hiszen ezekben éppen azokra az intézmények hallgatóira fókuszáltunk, akik alacsony aktivitást mutattak. Azonban ezzel együtt is a mintánkban óhatatlanul felülreprezentáltak lettek a politikai affinitást mutató hallgatók (10 honlap látogatóból körülbelül kettő töltötte ki hitelesített vagy nem hitelesített módon a kérdőívet.) *Ugyanakkor ennek a rétegnek a felülbecslése minden közvélemény-kutatásra jellemző.* A személyes megkeresésnél ma már csak minden második-harmadik válaszadó áll a kérdezőbiztos rendelkezésére, a telefonos kutatásoknál pedig csak minden ötödik-tizedik (ANGELUSZ–TARDOS 2009). Ezek a kutatások is ugyanúgy alulbecslik a válaszadástól elzárkózó állampolgárokat, akikből a politika érdektelenséget vagy éppen ellenérzést vált ki.

NÉHÁNY SZÓ AZ AKTÍV FIATALOK KUTATÁS MARKETINGSTRATÉGIÁJÁRÓL[5]

Hogy lehet elérni másfél ezer főiskolást és egyetemistát, majd rávenni arra, hogy kitöltsenek egy elég hosszú kérdőívet a félévi vizsgaidőszakot megelőző periódusban vagy éppen a vizsgaidőszak közepén? Hol érhetjük el a legtöbb fiatalt ma? Hol találunk közös pontot egy vidéken élő földrajz szakos és egy fővárosi művészettudományi képzés hallgatója között?

A válasz három szóban rejlik: marketing, kreativitás, figyelemfelkeltés. Kifejezések, amelyek gyakori előfordulásuk miatt mára ugyan veszítettek erejükből, mégis korunk meghatározó pillérei. Hiszen honnan informálódnak az emberek a XXI. században? Az akarva- akaratlanul szembeötlő óriásplakátok, a fülbemászó szlogenek, az ismerősen csengő reklámok dallama, az online felbukkanó hirdetések, az utcán kezünkbe nyomott szórólapok célja ugyanaz: tájékoztatás és meggyőzés. Felmérésünk kezdetén e hétköznapi tények biztosították a kommunikációs stratégiánk alapját.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás célja, hogy képet kaphassunk a hazai felsőoktatási intézményekbe járó fiatalok társadalmi körülményeiről, tájékozottságáról, a közélethez valamint az államhoz fűződő viszonyáról, illetve médiafogyasztási szokásairól. A feladat az volt, hogy minél több, a célcsoportba tartozó fiatalt elérjünk, beleértve a vidéki, valamint a kislétszámú intézményeket is.

Politikatudományi Intézet hallgatóiból és fiatal oktatóiból áll. 2011-ben egy átfogó kutatást végzünk, aminek célja az egyetemisták és főiskolások társadalmi részvételének, médiahasználatának és attitűdjeinek feltérképezése.
Kérdőívünk kitöltésével nagyon sokat segítesz abban, hogy megismerhessük a fiatalok véleményét, ráadásul komoly sörjutalomban is részesülhetsz! A kérdőív természetesen név nélküli, a válaszaidat bizalmasan kezeljük.

[5] Az alfejezet szerzője Árgyellán Edina.

Az összetett cél többoldalú, ugyanakkor egyszerű eszközt kívánt, így stratégiánk a marketingmixben szereplő „4P-t" vette alapul, amely tulajdonképpen a „gyártó" érdekeit tartja szem előtt. Mivel célcsoportunk igen összetett jellegű, valamint igényeiket, elvárásaikat, érdeklődési körüket csupán néhány közös pont alapján, nagy vonalakban tudtuk meghatározni, elsősorban a kutatócsoport érdekeit kellett figyelembe venni. Mindehhez egy úgynevezett „ferdített 4P" stratégát alkalmaztunk, amely a piacra dobott terméket – esetünkben a kérdőívet – hivatott eljuttatni a „fogyasztóhoz", minél több kitöltést generálva ezzel.

A „FERDÍTETT" 4P

A marketingmixben szerelő 4P rendszerint a fogyasztó elvárásainak kielégítéséhez szükséges, egymással összefüggő tényezőket foglal magában, melyek általában a piacra dobott termékek esetében használatosak. Így beszélhetünk a jellemzők meghatározásáról (*Product*), az árképzésről (*Price*), az értékesítési csatornák behatárolásáról (*Place*), valamint a hatékony kommunikációs stratégia kidolgozásáról (*Promotion*).

A termék lehet termelési folyamat során keletkező produktum, ugyanakkor e körbe sorolandók bizonyos szolgáltatások, valamint kreativitás által létrejött ötletek is. Esetünkben a cél az volt, hogy a felsőoktatásban tanulók minél szélesebb köre kitöltse a kérdőívet.

Kutatásunk kapcsán nem beszélhetünk tényleges pénzmennyiségről, amelyért az áru megvehető, így egy tulajdonképpeni „ferdített marketingmixet" használtunk. A kérdőív kitöltője az idejével „fizetett", az elérendő cél pedig az volt, hogy meggyőzzük a potenciális jelölteket a kérdések megválaszolásáról. A disztribúcióra szolgáló csatornák között számos különböző reklámfelületet vettünk igénybe. A Reklámetikai Kódex megfogalmazása szerint a reklám olyan gazdasági tájékoztatás, amely szolgáltatások igénybevételére hívja fel a fogyasztó figyelmet, illetve őt befolyásolni kívánja.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás kérdőívéről a fiatalokat alapvetően három féle platformon tájékoztattuk. A legfőbb csatorna az egyik leglátogatottabb közösségi oldal, a Facebook felülete volt. Emellett kisvideóval, valamint az intézményekben elhelyezett plakátokkal is népszerűsítettük a felhívásunkat. A közösségi oldalon közzétett tartalmak célja a figyelemfelkeltés volt. A sejtelmes, kétértelmű kiírások még a tényleges munka megkezdése előtt kíváncsiságot és pozitív várakozást váltottak ki a felületet kedvelők között, amely a kérdőív aktívvá válása utáni néhány órában a számokban is megmutatkozott.

4. táblázat. „Ferdített marketingmix" – 4P az Aktív Fiatalok 2012 kutatásban

4P	Leírás
Product	Maga a termék: a kérdőív.
Price	Ebben az esetben a kitöltő az idejével fizet, így arról kell meggyőznünk, hogy mindez „megéri az árát."
Place	A fiatalok elérése. Helyszínek, felületek, platformok keresése a leghatékonyabb és leggyorsabb módon.
Promotion	Az értékesítési csatornák meghatározásával szorosan összefügg a hatékony kommunikációs stratégia kidolgozása. Fontos a kommunikáció irányultsága, illetve az egyéni, egyedi arculat kialakítása.

Stratégiánk fontos pillére volt egy nyereményjáték, amelyre a kommunikációnk nagy részét építettük. Kifejezetten fontos ez a „Price" szempontjából, hiszen a kitöltőt ez motiválhatja a ránk szánt időért cserébe. A díjak meghatározásánál azon túl, hogy figyelembe kellett venni a célcsoport igényeit, a „hihetőség" is lényeges tényező volt, ezért döntöttünk az alapvetően nem drága, de nagyobb mennyiségű sör, valamint csokoládé mellett.

Mivel az online felület volt a legfőbb kommunikációs bázisunk, végig nyomon követhető volt, hányan találtak ránk ilyen módon. A felhívás időtartama alatt csak a Facebook oldalon több mint 10.000 felhasználó nézte meg a gyakran frissülő bejegyzéseinket.[6]

Mindemellett további létfontosságú szempont volt a kérdőívkitöltők figyelmének fenntartása is, hiszen félig megválaszolt kérdéssorokból nem lehet dolgozni. Ezért a fiatalos dizájn mellett beépítettünk a kérdésparkba olyan kevésbé komoly, szórakoztató kérdéseket is, amelyek fenntarthatták a figyelmet.

ADALÉKOK A HALLGATÓK ONLINE ÉRINTETTSÉGÉRŐL

Az általunk vizsgált nemzedéket a tudomány valamint a közbeszéd számos különböző jelzővel illette, így használatosak – többek között – a digitális bennszülött vagy a net-, Facebook- és IT-generáció kifejezések. Ságvári Bence az *Arctalan (?) nemzedék* című tanulmánykötetben az internetezésben élen járókat „Digitális elit-nek, a még mindig számottevő időt a számítógép előtt töltőket „Digitális középosztály"-nak nevezi (Ságvári 2011). Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálat adatai szerint a magyar egyetemisták és főiskolások többsége ehhez a két csoporthoz tartozik: a hallgatók fele az online médiából – hírportálokból és közösségi oldalakból – tájékozódik, hírműsorokat csak minden negyedikük néz

[6] A felmérés eredményeinek összesítésekor kiderült, hogy a kitöltők 75 százaléka naponta többször is használja a Facebook-ot, ami számukra szintén pozitív visszacsatolás.

napi szinten a televízióban. Még plasztikusabbak azok az adatok, melyek szerint 90 százalékuk naponta Facebook-ozik: ezen belül háromnegyedük naponta többször, 16 százalékuk naponta egyszer használja ezt az online közösségi médiafelületet. Persze különbségek az egyetemista, főiskolás rétegen belül is kimutathatók: A legfiatalabbak, azaz alapképzésben résztvevők 79 százaléka, a mesterképzésre járók 75 százaléka naponta többször is használja Facebook-ot. Viszont a legmagasabb képzettségi szintre járók, ezzel együtt a legidősebbek, a PhD-hallgatók „már csak" 56 százaléka nézi meg naponta többször a profilját, és itt a legnagyobb azoknak az aránya is, akik soha nem használják a felületet. Van ugyan némi különbség a képzési terület, az intézményeket tekintve is (de alig találunk olyan képzési területet, vagy intézményt, ahol 60 százalék alá csökken a naponta többször Facebook-ozók aránya), összességében mégis azt kell megállapítanunk, hogy az a marketingstratégiánk, amely szerint a kutatás hírverését elsősorban a Facebook-ra kell alapozni, kifejezetten hatékonynak és sikeresnek bizonyult.

ADALÉKOK A MEGBÍZHATÓSÁGÁHOZ ÉS ÉRVÉNYESSÉGÉHEZ

Az online minta megbízhatóságának és érvényességének (Marián 2012)[7] nem pusztán az a próbája, hogy a pártpreferencia-kérdésre milyen megoszlások jöttek ki, azonban tájékoztató jelleggel összehasonlítottuk a saját adatfelvételünket a *Republikon Intézet* által rendelkezésünkre bocsátott adatokkal.[8] A 3000 fős, országosan reprezentatív, személyes interjúkkal készült kutatás adatfelvételét az Ipsos végezte 2012 februárjában.

A nagy elemszám lehetővé tette, hogy az adatbázisból kiemeljük a tanulókat és ezzel a részmintával (N=102)[9] hasonlítsuk össze a saját mintánkat (N=1700).

[7] Marián Béla *Campus-lét a Debreceni Egyetemen* című kutatás eredményeit elemezve az online kérdőíves vizsgálatok érvényességével kapcsolatban a következőket írja: „... csak korlátozottan tekinthetjük reprezentatívnak a felmérést, hiszen az online kutatásoknál **elkerülhetetlen torzító tényező az**, hogy a **mintába kerülés valószínűségére erősen hat** a válaszadók nyitottsága, motiváltsága **a kutatásban való részvételre**, ami a célpopuláció .... különböző rétegeiben erősen eltérő lehet. Ezzel együtt joggal feltételezhetjük, hogy a mintából nem maradt ki egyetlen jelentősebb véleménycsoport sem, és a kutatás során feltárt véleményszerkezetek érvényesek a teljes célpopulációra. (kiemelés tőlünk)." (Marián 2012).

[8] Köszönetet mondunk a Republikon Intézet szíves közreműködéséért.

[9] Itt jegyezzük meg, hogy a 3000 fős minta 102 fős almintjának hibahatára messze meghaladja a ±3,2 százalékot.

5. táblázat. Pártpreferenciák az összes megkérdezett körében az Aktív Fiatalok 2012 kutatásában és a Republikon Intézet felmérésében szereplő főiskolások, egyetemisták illetve tanulók körében (százalékos megoszlás)

pártok	Aktív Fiatalok 2012 2011. december–2012. február	Republikon 2012. február	Különbség (Aktív – Republikon)
Fidesz	14,6	18,0	-3,4
MSZP	4,5	5,6	-1,1
Jobbik	19,3	19,7	-0,4
LMP	17,7	7,3	+10,4
DK	2,9	1,7	+1,2
Egyéb	1,3	4,5	-3,2
NT/NV	39,6	43,3	-3,7

Látható, hogy a saját – túlnyomórészt online – adatfelvételünk pártpreferencia-adatai csak kis mértékben térnek el a Republikon eredményeitől, három kivételtől eltekintve. Az MSZP-t, a Jobbikot és a DK-t másfél százalékponton belüli különbséggel ugyanarra a szintre becsülte a két felmérés. 3 és 4 százalékpont közötti különbség a Fidesz és a pártoktól távolságot tartók, míg ennél jelentősebb különbség az LMP esetében érhető tetten.

1. Ez utóbbi eltérést magyarázhatja az, hogy az ökopárt népszerű azokban a társadalmi csoportokban (városiak, magasan képzettek), akiket személyesen nagyon nehéz elérni (Angelusz–Tardos 2009), ennek megfelelően alulreprezentáltak a személyes kutatásokban (a telefonos módszerrel kérdező Századvégnél általában jobban szerepel az LMP, mint a Mediánnál, a Tárkinál vagy az Ipsosnál). Noha a Republikon-kutatás – és általában a személyes kutatások is – „kvótáznak" vagy súlyoznak ezekre a csoportokra, de azt nem tudja kezelni a személyes interjús adatfelvétel, ha egy párt azon elfoglalt értelmiségi rétegekben népszerűbb, amelyek politikai affinitása jelentősebb az átlagnál. Ráadásul az egyetemista, főiskolás hallgatók jó része gyakran nem is a saját bejelentett lakcímén lakik, így még nehezebben érhető el a kérdezőbiztosok számára. Ezzel szemben az online kutatásban (különösen annak önkéntes jellege miatt) elkerülhetetlenül felülreprezentáltak lesznek a közéleti kérdésekben aktív, véleménnyel rendelkező hallgatók, ami kedvez az LMP-nek. Tehát véleményünk szerint a személyes interjúkkal készített adatfelvétel alul-, az online pedig felülreprezentálja az LMP támogatottságát. Erre utal egyébként, hogy az Aktív Fiatalok 2012 kutatásban a pártoktól távolságot tartók aránya kisebb, mint amit a Republikon adatfelvétele mutat.

2. A Fidesznél tapasztalható közepes eltérést arra vezetjük vissza, hogy az *Aktív Fiatalok 2012* felmérésében az országosnál nagyobb arányban szerepeltek 18–21 évesek (alapképzésre járók), a Fidesz pedig – a Jobbikkal szemben – ebben a korosztályban lényegesen kisebb népszerűséggel rendelkezik, mint az idősebb huszonévesek körében.
3. Végül azt is megjegyeznénk, hogy a Republikon kutatásában a 102-es elemszám miatt már elég nagy hibahatárral kell számolnunk (≈±8%) ebben a részmintában, azonban még így is ez volt az általunk elérhető legjobb összehasonlítási alap az országos reprezentatív adatfelvételek közül.

ÖSSZEHASONLÍTÁSI LEHETŐSÉGEK

Az elemzések elkészítésekor természetes módon merült fel az igény az adatok összehasonlíthatóságára. 2000-ben, 2004-ben és 2008-ban készült Magyarországon egy-egy államilag finanszírozott, azonos metodológiájú nagymintás ifjúságkutatás, amely megyei szinten, korévenként reprezentálta a 15–29 éves ifjúságot.[10] Az egyes vizsgálatok bár önmagukban nem reprezentálták a magyar egyetemi és főiskolai ifjúságot, a vizsgálatok mély reprezentativitása okán mégis úgy véltük, hogy az egyenként közel 1000 fős hallgatói alminták tendenciáiban, trendjeiben jól tükrözték az akkori felsőoktatási hallgatók gondolkodását. Az összehasonlítást egyébként az is könnyebbé teszi, hogy az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kérdésparkjának összeállításakor szó szerint vettünk át kérdéseket az *Ifjúság*-kutatássorozat 2008-as hullámának kérdőívéből.

6. táblázat. Az Ifjúság2000, az Ifjúság2004 és az Ifjúság2008 vizsgálatok főiskolai, egyetemi almintáinak nem szerinti megoszlása (százalékos megoszlás)

	férfi		nő		összesen	
	N	%	N	%	N	%
Ifjúság2000	398	47,0	448	53,0	846	100
Ifjúság2004	501	43,5	651	56,5	1152	100
Ifjúság2008	476	44,9	583	55,1	1059	100

Forrás: Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008, saját számítás.

[10] A vizsgálatok eredményeiről lásd: Laki – Szabó A. – Bauer 2001; Bauer – Szabó A. 2005; Bauer – Szabó A. 2009.

IRODALOM

ANGELUSZ RÓBERT – TARDOS RÓBERT: Demoszkópiai reprezentativitás és demokratikus reprezentáció. Módszertani problémák és tartalmi dilemmák. In: Enyedi Zsolt (szerk.): *A népakarat dilemmái. Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban*. Budapest, DKMKA – Századvég, 2009. Pp. 269-292.

BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Budapest, Mobilitás.

BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

Felsőoktatási Statisztikai Kézikönyv, 2011 Budapest, Nemzeti Erőforrás Minisztérium.

LAKI LÁSZLÓ – SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA (2001) (szerk.): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

MARIÁN BÉLA (2012): A debreceni egyetemisták értékvilága az empirikus adatok tükrében. In: Dusa Ágnes Réka, Kovács Klára, Márkus Zsuzsanna, Nyüsti Szilvia, Sőrés Anett (szerk.): *Egyetemi Élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok I*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

SÁGVÁRI BENCE (2011): A net-generáció törésvonalai – kultúrafogyasztás és életstílus-csoportok a magyar fiatalok körében In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság2000–2010*. Budapest, NCSSZI, 2011.

Szabó Andrea

A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK TÁRSADALMI HELYZETE

A tanulmány célja, hogy bemutassa milyen szociodemográfiai, objektív tulajdonságokkal jellemezhetőek a mintába került főiskolások és egyetemisták. Az ifjúsági társadalom elitjéről van szó, mégis a tanulmány azt bizonyítja, hogy ez a réteg sem mentes a társadalmi esélyegyenlőtlenségektől. Az elemzés Pierre Bourdieu tőkekonverziós elméletéből indul ki, és megvizsgálja, hogy az egyes tőkefajták felhalmozása miként jelenik meg a hallgatók egyes csoportjaiban. A tanulmányban tényként fogadom el, hogy az oktatási rendszer szelekciója, az esélyegyenlőtlenségek újratermelődése elsősorban az alap- és középfokú intézményekben történik, de a felsőoktatás is hozzájárul a kibocsátó család kedvező vagy kedvezőtlen státuspozícióinak az újratermelődéséhez.

Kulcsszavak: Pierre Bourdieu * kulturális tőke * anyagi tőke * kibocsátó család * szelekció * esélyegyenlőtlenség.

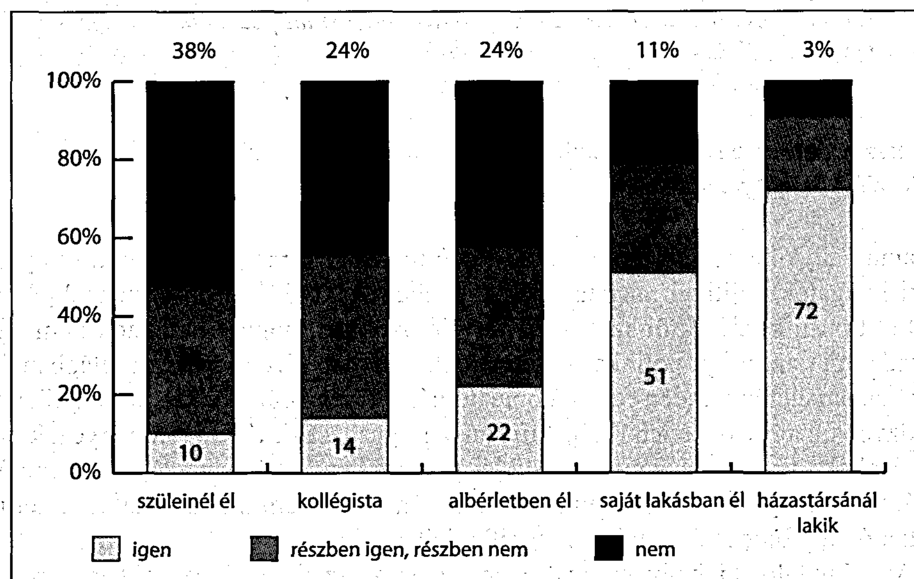
A tanulmánykötetben szereplő írások döntő többsége a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók politikai magatartásáról, értékeiről, kötődéseiről, azaz szubjektív, attitűd típusú kérdésekről szól. Nyilvánvaló azonban, hogy a hallgatók nem egy társadalmi, gazdasági, politikai folyamatoktól mentes zárt, vegytiszta világban élnek, hanem életük minden egyes momentumát – közte az értékeiket, attitűdjeiket is – közvetve vagy közvetlenül objektív, anyagi, gazdasági, társadalmi tényezők befolyásolják. A generációs újratermelődés peremfeltételeit éppen ezek a dimenziók határozzák meg. Az alábbi tanulmányban számba veszem a felsőoktatásba került hallgatók legfontosabb szociodemográfiai jellemzőit.

Abból indulok ki, hogy az ifjúsági társadalomról az elmúlt évtizedekben készített elemzések (BAUER–SZABÓ A. et all 2003, GAZSÓ–LAKI 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009, SÁGVÁRI 2011) bebizonyították, hogy minden problémájuk ellenére épp az egyetemisták és főiskolások, illetve az egyetemet és főiskolát végzett fiatalok állnak a státuspozíció alapján képzett hierarchia tetején. Hosszú távon tehát számukra nyújt legtöbb lehetőséget a státusőrzésre vagy éppen a státuspozíció javítására képzettségük, tudásuk, megszerzett kulturális tőkéjük. Az is bizonyított (GAZSÓ–LAKI 2005, BAUER – SZABÓ A. 2009, OKTATÁSI HIVATAL 2007), hogy az oktatási rendszer szelektivitása,

az esélyekben megmutatkozó különbségek továbbörökítése elsősorban az alap és a középfokú oktatási rendszerben történik, azaz a felsőoktatás kapujába már a többszörös társadalmi rostán átesett fiatalok kerülnek. Állításom szerint a felsőoktatás, mint alrendszer fejezi be a szelekciós mechanizmust, így a magyar egyetemisták és főiskolások egy hierarchikus, szinte kasztosodott társadalmi struktúrát alkotnak. De kikről is beszélünk? Milyenek a mai magyar főiskolások és egyetemisták?

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálatba került 1700 felsőoktatásban hallgató fiatal nyolcvan százaléka legalább részben egy kasszán él szüleivel, relatív többségük, kétötödük pedig a szorgalmi időszak alatt is szülei lakásában lakik. További több mint negyven százalékuk vagy kollégista, vagy albérletben (illetve annak valamilyen formájában) él. Vagyis a nappali tagozatos felsőoktatási hallgatók életében a hallgatói státusz időszaka alatt is meghatározó jelentősége van a kibocsátó családnak. Erőforráskészletüket, lehetőségeiket és esélyeiket egyértelműen a család által birtokolt és átörökített tőkefajták és a szülői család intézményrendszere határozza meg. Elemzésem első részében ezért erre a háttérre koncentrálok.

1. ábra. Hol lakik a szorgalmi időszakban? (a „Szüleitől külön kasszán él-e?" kérdésre válaszolók százalékos megoszlása*)

**Pontos kérdések: A szorgalmi időszak alatt hol él? Szüleitől külön kasszán él-e?*
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012., saját számítás.

TUDÁSTŐKE-KONVERZIÓ

Pierre Bourdieu (1983)[11] fogalmazta meg azt az elméletet, amely szerint három tőkefajta: a gazdasági, a kulturális és a társadalmi tőke határozza meg a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciót. A gazdasági tőke elsősorban pénz formájában és a tulajdonban, a kulturális tőke iskolai végzettség, a társadalmi tőke pedig társadalmi kapcsolatok formájában intézményesedik. A tőkefajták konvertálhatók, némileg leegyszerűsítve a tudástőkéből anyagi tőke, majd kapcsolati tőke lesz. Az egyes tőkefajták ugyanakkor más-más szerepet töltenek be az egyének státuspozícióinak kialakulásában. A Tárki *Háztartások Életút Vizsgálata* című kutatási projektjének eredményei azt mutatják, hogy a posztszocialista időszakot követően sem szűnt meg, sőt inkább felerősödött a kulturális, valamint a gazdasági tőke befolyásoló hatása. Adataik alapján a 2000-es évek második felében az örökölt kulturális tőke hatása tovább növekedett „... a gyermekek iskolázottságában a kulturális tőke átörökítésének hatása fontosabb, mint a vagyoné, bár utóbbi is jelentős szerepet tölt be. (Gábos–Szivós 2008, 131)"

Az egyenlőtlenségi és szegénységi kutatások szerint a kulturális tőke, és így az egyenlőtlenség elsődleges hordozója jórészt a család. Bourdieu szerint a kulturális tőke létezhet: úgynevezett inkorporált állapotban, azaz készségek formájában; tárgyiasult állapotban, tehát kulturális javak, képek, könyvek, lexikonok, eszközök formájában; és végül intézményesült állapotban, vagyis iskolai végzettség formájában.

A gyermek a családi szocializáció révén olyan készségeket, késztetéseket és képességeket halmoz fel, amelyek elősegítik, hogy az iskolarendszeri előmenetel megfelelő szintű legyen, és a tanuló a lehető legmagasabbra jusson a képzettségi ranglétrán. Az iskola egyik legfontosabb feladata éppen az lenne, hogy kiegyenlítse a családi háttérből adódó különbségeket. A magyar közoktatási rendszer – ahogy erre röviden fentebb utaltam – azonban nem kiegyenlíti, nem csökkenti, hanem szélsőségesen felerősíti az otthonról hozott társadalmi különbségeket, a gazdasági és leginkább a kulturális tőke egyenlőtlenségeit. Minden, az utóbbi időben készített nemzetközi összehasonlító oktatásszociológiai mérés kimutatta, hogy „A jobb gazdasági, kulturális körülmények között élő, magasabban iskolázott és jobban foglalkoztatott szülők gyermekei jobb szövegértési képességekkel rendelkeznek már a 4. évfolyamon. Ez minden országban így van, ugyanakkor Magyarország egyike azoknak az országoknak, ahol a legnagyobbak a képességkülönbségek a különböző társadalmi rétegekből érkező tanulók között." (Oktatási Hivatal 2007, 50). Két évvel később szintén a *PISA Jelentés* készítői jegyzik meg, hogy a tanulók eredményét szociális, kulturális és gazdasági hátterük erősebben befolyásolja. Csak úgy, mint a legtöbb országban, Magyarországon is nagyok a különbségek a hátrányo-

[11] Magyarul lásd: Pierre Bourdieu: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (1999) (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 156-178. p.

sabb és jobb hátterű tanulók eredményei között. Azonban szemben más országokkal, kevesebb az olyan tanuló, aki gyenge szociális, gazdasági és kulturális háttere ellenére is jó eredményt képes elérni (Oktatási Hivatal 2011, 3).

A munkaerőpiacon vagy a továbbtanulásnál elvárt, a minimális lexikális tudáson túli ismeretek – így a nyelvismeret, a speciális készségek, plusztudás – már egyértelműen a kibocsátó család anyagi és szociodemográfiai hátterén, vagyis a származáson múlik.

Pedig a tőkekonverzió „törvénye" éppen azt mondja, hogy az egyén a jó iskolai végzettségét tudja jó gazdasági tőkére, azaz megfelelő munkahelyre, jó fizetésre konvertálni (lásd Kolosi–Tóth–Keller, 2008). A megfelelő, jó munkahely megszerzése az *Ifjúság2008* vizsgálat eredményei szerint pedig leginkább a harmadik tőkefajtától, azaz a kapcsolati tőkétől függ (Laki–Szabó A. 2011). Mindezek az adatok azt jelzik, hogy a kibocsátó család jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni.

A SZÜLŐK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE

A felsőoktatási rendszer az államszocializmus utolsó éveihez képest nem csak méretében, de szerkezetében is jelentősen átalakult (például Bologna-folyamat). Az Antall-kormány teljesen tudatos politikai döntéssel, demográfiai, illetve részben oktatási és munkaerő-piaci okok miatt nyitotta meg a felsőoktatás kapuit a hallgatók előtt. Az első kormányt követő Horn- és Orbán-kabinetek ezen a téren folytatták elődeik hagyományát, amelynek eredményeként nagy mértékben megnőtt a felsőoktatási intézményekbe járók száma. Míg 1990-ben 76 ezren jártak felsőoktatási intézménybe, addig 1994-ben 116 ezren, 1998-ban pedig már 163 ezer fölé nőtt a felsőoktatási intézményekbe járó nappali tagozatos fiatalok száma.

Az intézmények gyorsan reagáltak a konjunktúrára: gomba módra szaporodtak a nem állami felsőoktatási intézmények, emellett pedig burjánzani kezdtek a karok, a tanszékek és a szakok. Csak egy plasztikus adat: az 1991/1992-es tanévben még „csak" 77 felsőoktatási intézmény működött 118 karral az országban, egy évvel később már 91 intézmény 132 kara szolgálta ki a hallgatók igényeit. Kétségtelen, hogy a 2000/2001-es tanévben törvényi szabályozással előírt integráció csökkentette az intézmények számát, a 2010/2011-es tanévben például már „csak" 69 felsőoktatási intézmény működött Magyarországon, de a karok száma nemhogy csökkent volna, hanem az elmúlt években még jelentősen növekedett is (2010/2011-ben például 184) (NEFMI 2011, 15).

A felsőoktatás eltömegesedett, de a várt kedvező társadalmi hatások és eredmények nem következtek be. A kilencvenes évek legvégén, a kétezres évek legelején a felsőfokú végzettségű szülők gyerekei az összlakosságban megfigyelhető diplomásarányt jelentősen meghaladó mértékben voltak jelen (56 százalék) a felsőoktatásban (Csegény–Kákai–Szabó A. et al. 2001, 36). Ezzel párhuzamosan a felsőok-

tatás a kasztosodás jeleit is elkezdte mutatni, azaz kijegecesedtek azok a szakok, amelyek az elsőgenerációs értelmiségi fiatalok számára lényegében elérhetetlennek bizonyultak – például az orvosi, gazdasági és jogi képzés –, míg más szakok, különösen a vidéki, mezőgazdasági vagy egészségügyi főiskolai végzettséget nyújtó képzések, bizonyos műszaki területek, valamint a pedagógusképzés váltak leginkább a társadalmi mobilitás relatív – egylépcsős – csatornájává.

A 2000-es évek legelejétől folyamatosan nyomon követhető felsőoktatási reformhullámok és reformkísérletek ellenére a helyzet nem nagyon változott 2011/2012-re.

- Egyrészt a felsőoktatási intézmények egyfajta parkolópályává váltak a fiatalok számára. A szülők és a gyermekeik úgy kalkuláltak, hogy az egyéni teher- és kockázatviselés szempontjából a továbbtanulás sokkal jobb alternatívának tűnt, mint az érettségi nyújtotta majdnem biztos munkanélküliség, ráadásul a politikai alrendszer felől jövő üzenetek is ebbe az irányba mutattak.[12] A lehetőségek és jogszabályok kereteit feszegetve ugyanakkor kialakultak a *„forever young"* egyetemisták, akik 6–10 évet töltöttek az intézményekben (szakok, karok, illetve intézmények között vándorolva) anélkül, hogy diplomát szereztek volna. Ráadásul nyelvvizsga híján[13] és más, strukturális és perszonális okok miatt egyébként is alacsony a magyar felsőoktatási intézményrendszer *output* teljesítménye, hatékonysága. Létszámában a 2000-es évek elejéhez képest is tovább növekvő felsőoktatásban[14] az oklevelet szerzők száma ugyan jelentősen növekedett, de az intézménybe járók és a felsőfokú oklevelet szerzők arányában nem következett be szinte semmilyen érdemi változás (pl. 1991-ben ez az arány 22,4% volt, 2000-ben 14,4%, míg 2010-ben 14,7%) (Szabó A. 2012).
- Másrészt nem javult érdemben a felsőoktatás minősége, presztízse sem. A hazai felsőoktatási intézmények alig-alig képviseltetik magukat azokon a listákon, ahol a nemzetközileg is számon tartott, nagy presztízsű, komoly tudományos teljesítményt felmutató egyetemek vannak.[15] Az expanzió nem javította a minő-

[12] A második Orbán-kormány épp az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás adatfelvételének időszakában jelentett be a korábbi, továbbtanulást segítő politikai konszenzussal ellentétes javaslatokat.

[13] Annak megszerzése ugyanis egyértelműen többlet anyagi forrásokat kíván – adott esetben már a középiskolában – a hallgatóktól vagy a kibocsátó családtól. Ez pedig a társadalmi esélyegyenlőtlenségek tartós mintázatára hívja fel a figyelmet!

[14] A csúcsévben, 2005-ben 424 ezren jártak valamely magyarországi felsőoktatási intézménybe és ebből közel 240 ezren nappali tagozaton.

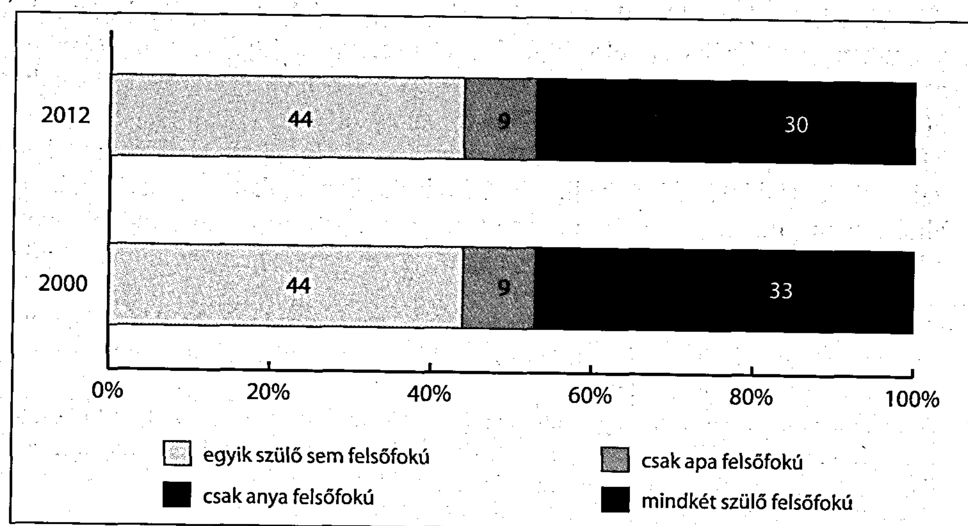
[15] 2012 nyarán több egyetemi ranglistát is nyilvánosságra hoztak. A sanghaji Academic Ranking of World Universities (ARWU) rangsorán az ELTE a 301–400., a Szegedi Tudományegyetem pedig a 401–500. helyen található. A Quacquarelli Symonds 2012-es tematikus, 200 fős rangsorain pedig kizárólag a Közép-európai Egyetem oktatási programjai szerepeltek (http://eduline.hu/felsooktatas/2012/7/3/QS_rangsor_2012_harom_helyett_egy_magyar_eg_RJ5MWJ és http://eduline.hu/felsooktatas/2012/8/14/ARWU_2012_egyetemi_rangsor_KVYYUN, utolsó letöltés: 2012. augusztus 14.).

ségi oktatást, sőt némi túlzással a felsőoktatás érték- és presztízsveszteségéről beszélhetünk.

- Harmadrészt – és itt térek át az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás eredményeire – továbbra sem érezni az expanzió társadalmi esélyegyenlőtlenséget kiegyenlítő érdemi eredményeit.

A fentebb már jelzett, 2000-ben személyes megkérdezéssel készült magyar egyetemistákra és főiskolásokra reprezentatív empirikus vizsgálat eredményei szerint a mintába került 2000 hallgató 44 százaléka volt elsőgenerációs értelmiségi, egyharmaduknak mind a két szülője felsőfokú végzettségű volt, további 23 százalékuknak pedig legalább az egyik felmenője rendelkezett diplomával (Csegény–Kákai–Szabó A. et al. 2001, 36). Az Aktív Fiatalok, 2012 kutatás szinte kísértetiesen reprodukálja a több mint tíz esztendővel korábban készített adatfelvétel eredményeit. Jelen, 1700 fős vizsgálatunkban ugyanis – csak úgy, mint 2000-ben[16] – a megkérdezettek 44 százaléka számított elsőgenerációs értelmiséginek, míg 56 százalékuknak legalább az egyik szülője diplomával rendelkezett. Tizenkét év alatt statisztikai értelemben nem történt releváns változás a másik két kategóriát illetően sem.

2. ábra. A hallgatók megoszlása a szülők felsőfokú végzettsége szerint (a kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

Forrás: 2000-es adatok: Csegény-Kákai-Szabó A. et al. 2001, 36; 2012-es adatok: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

[16] A *Sikerágazat?! Az állami felsőoktatás Magyarországon* című kötet szerzői utalnak egy korábbi, '90-es évek közepén végzett hallgatói vizsgálatra, ahol 59 százalékot tettek ki a diplomás szülők gyermekei, és 34 százalék volt azok aránya, akiknek mind a két felmenője felsőfokú végzettséggel rendelkezett (Csegény–Kákai–Szabó A. et al. 2001, 35).

A felsőoktatás szelektív voltát mi sem mutatja jobban, mint hogy a legalacsonyabb végzettségű, legfeljebb 8 osztályt végzett szülők gyermekei mindössze 4 százalékban vannak jelen kutatásunkban. Ebből is 1 százalék azon fiatalok aránya, akiknek mindkét felmenője legfeljebb 8 osztályt végzett, további két százalék esetében csak az apa, míg 1 százalékban az anya végzettsége legfeljebb alapfokú. A szakmunkás szülők gyermekei a társadalmi átlaghoz képest még mindég jelentősen alulreprezentáltak, vagyis a felsőoktatás – ahogy 10 évvel ezelőtt – a magasabban iskolázott szülők gyermekei számára jelent továbbtanulási lehetőséget.[17]

7. táblázat. A szülők iskolázottságának együttes megoszlása (a kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

anya	apa			
	legfeljebb alapfok	szakmunkás	érettségizett	diplomás
legfeljebb alapfok	1	1	1	0
szakmunkás	0	8	3	1
érettségizett	1	11	18	8
diplomás	0	5	12	30

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Hasonló eredményre jutott az *Ifjúság2008* vizsgálat is. Az oktatási egyenlőtlenségek mértékével kapcsolatban a kutatók megjegyezték, hogy "...míg 100 általános iskolai végzettséggel rendelkező apa gyermeke közül mindössze egy járt egyetemre az adatfelvétel időpontjában, addig ugyanez a szám a felsőfokú végzettségű apák gyermekeinek esetében 15." Sommás megállapításuk szerint „...bővülő felsőoktatási expanzió ellenére, ... ez a képzési forma, ha már nem is a magasan képzett szülők gyermekeinek privilégiuma, de ők mindmáig erőteljesen felülreprezentáltak minden más csoporthoz képest." (Bauer–Szabó A. 2009, 27).

A Tárki fentebb már jelzett vizsgálatai, valamint az *Ifjúság*-kutatások eredményei azt is megerősítik, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásában a területi dimenzió igen komoly szerepet játszik. Egy községben felnövekvő fiatal születési helyénél fogva, jóval nagyobb eséllyel kerül az alsóbb társadalmi rétegek közé, mint budapesti azonos korú társa (Bauer–Szabó A. 2005, Bauer–Szabó A. 2009). Másképpen a fővárosba születni komoly versenyelőnyt jelent a fiatalok számára. A magasabban iskolázott, ezért a munkaerőpiacon jobb státuspozíciót elérni képes apák ugyanis inkább a nagyobb településeken, különösen Budapesten élnek. Vizsgálatunk adatai szerint a budapesti mintába került hallgatók több mint felének

[17] Az Aktív Fiatalok, 2012 kutatás egyébként azt a korábban többek által is jelzett összefüggést is alátámasztotta, miszerint a szülői generáción belül erős a kapcsolat az apa és az anya iskolai végzettsége között (homogámia) (Bukodi 2002, Gábos–Szivós 2008), hiszen a legtöbb szülő párjával azonos iskolai végzettséggel rendelkezik.

(!) az édes/nevelőapja diplomás, a községekben ez az arány 25 százalék. A kapott eredmények azonban még így is sokkal kedvezőbbek, mint a teljes, 15–29 éves ifjúsági korosztályra számított átlagok (lásd BAUER–SZABÓ A. 2009).

8. táblázat. Az apa végzettségének megoszlása település típusa szerint (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

	község	város	megyei jogú város	Budapest
legfeljebb alapfok	3	4	2	3
szakmunkás	36	27	23	13
érettségizett	36	35	35	28
diplomás	25	34	40	56
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Még ennél is élesebben mutatkozik a felsőoktatás szelektív, esélyegyenlőtlenséget őrző jellege, ha a különböző települési kategóriákat és mind a két szülő végzettségét együttesen vizsgáljuk. A budapesti állandó lakhellyel rendelkező főiskolai és egyetemi hallgatók több mint kétharmadának legalább az egyik, 45 százalékának mindkét szülője diplomás. A községből bekerült fiataloknál ez az arány éppen fordított: 41 százalékuknak legalább az egyik szülője diplomás, 59 százalékuk pedig nem rendelkezik diplomával. Minél nagyobb településen lakik a hallgató, szülei iskolázottsága révén annál nagyobb kulturális tőke felhalmozására képes, összességében akár három-négyszeres különbség is kimutatható. Budapesti értelmiségi családba születni tehát jobb egyetemet, jobb diplomát, végső soron pedig jobb munkaerő-piaci esélyeket jelent.

9. táblázat. Az apa és az anya együttes végzettségének megoszlása település típusa szerint (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

	község	város	megyei jogú város	Budapest
egyik se felsőfok	59	44	43	31
csak az apa felsőfokú	7	8	10	11
csak az anya felsőfokú	16	21	16	13
mindkét szülő felsőfokú	18	26	31	45
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Mindezt tetézi, hogy a kasztosodás, a képzési típusokhoz való egyenlőtlen hozzájutás – bár némileg mérséklődött a 10 évvel korábbihoz képest – továbbra is fennmaradt. A kibocsátó család kulturális tőkefelhalmozásából eredő egyenlőtlenségek

megjelennek több szinten is.

- Az alapképzésre járók esetében még közel 50-50 százalék a diplomás és első generációs szülők gyermekeinek az aránya, vagyis itt még érvényesül, a „majdnem mindenki bejuthat" elve, de minél magasabb képzettségről beszélünk, annál jobban nyílik a kulturális olló. A mesterképzésre járóknál már csaknem kétharmados arányt képviselnek a diplomás szülők gyerekei, a doktoranduszoknál pedig ez az arány megközelíti a 70 százalékot. Esetükben a kétdiplomás felmenők aránya meghaladja a 40 százalékot.[18] Jeleznünk kell azonban, hogy az osztatlan, tehát például jogász, orvos és művészeti képzések – amelyeket hagyományosan ún. elit szakmáknak tekintünk – olyanok, ahol a hallgató családi hátterének mintázata hasonló, sőt bizonyos értelemben még kedvezőbb is,[19] mint amit a doktoranduszoknál rögzítettünk. Az elitképzés tehát továbbra is meglehetősen zárt, a kulturális és részben az anyagi tőke függvénye.
- Ha az intézmény fenntartója alapján vizsgáljuk a kibocsátó család kulturális tőkéjét, megállapítható, hogy az egyházi intézményekbe[20] és az állami egyetemekre járnak leginkább a diplomás szülők gyermekei, míg a főiskolákon, legyen az akár magán vagy állami fenntartású, nagyobb az első generációs fiatalok bejutási esélye.[21] Az állami főiskolákra járó hallgatók 55, a magán főiskolára járók 52 százaléka elsőgenerációs, ez az állami egyetemeknél 42, az egyházi intézményeknél 40 százalék ez az arány.

A Csegény – Kákai – Szabó Andrea által 2000 táján leírtak tehát továbbélő, struktúrális problémát jeleznek. A felsőoktatás szelektivitására vonatkozó gondolatokat a Bologna-rendszer bevezetését követően úgy módosíthatjuk, hogy a felsőoktatás kettős szelekcióval rostálja a hallgatókat: egyrészt nyitottabb szegmense továbbra is a főiskolai intézményrendszer, zártabbak viszont az egyetemek. Másrészt bekerült egy második, képzési szint szerinti szelekció: nyitottabb szegmens az alapképzési struktúra, és erősen zárt az ettől eltérő – adott esetben sokkal piacképesebb – képzési szint.

A 2000-es adatfelvételhez hasonlóan az elsőgenerációs szülők gyermekei számára továbbra is az agrárképzések, a pedagógusképzés, valamint az egyes műszaki és társadalomtudományi szakok jelentenek valódi továbbtanulási területet.

[18] A doktoranduszokról részletesen lásd: FINÁNCZ – KUCSERA – SZABÓ A. 2009. és KUCSERA – SZABÓ A. 2011.

[19] Alacsonyabb azok aránya, akiknek mindkét felmenője felsőfokú végzettségű, de valamivel magasabb a diplomás szülők gyermekeinek aránya a doktoranduszokhoz képest.

[20] Az egyházi főiskolákat és az egyetemeket az előbbi alacsony elemszáma miatt összevonva alkalmazzuk. Egyébként – csak a tendenciákat és nem a konkrét adatokat vizsgálva – ebben az esetben is érvényes az a megállapítás, hogy az egyházi főiskolákra nagyobb arányban tudnak elsőgenerációs értelmiségi fiatalok bekerülni, mint az egyházi egyetemekre.

[21] Azon persze lehet vitatkozni, hogy a munkaerő-piacon a főiskolai vagy az egyetemi diploma számít jobban eladhatónak.

A korábbiakhoz képest talán két képzési terep nyílt meg a nem diplomás szülők gyermekei számára: az informatikai és részben a természettudományos képzések. Mindkettő ún. hiányszakma, amelyeket a kormányzat is erőteljesen támogat.

Különösen igazak az átöröklött társadalmi különbségek, ha a képzési terület mellé az egyenlőtlenség kialakulásában fontos szerepet játszó dimenziót, az állandó lakhelyet is figyelembe vesszük. A kibocsátó család háttere alapján kialakult különbségeket jól szemlélteti az a tény, hogy a budapesti állandó lakhellyel rendelkező fiatalok közül átlag feletti arányban csak az informatikai és a társadalomtudományi képzésben vannak jelen azon hallgatók, akiknek egyik felmenője sem diplomás. Minden más képzési területen felülreprezentáltak a diplomás szülők gyermekei, sőt, egyes elit szakmák esetében a kétdiplomás hátterű hallgatók 50 százalék feletti arányt képviselnek. Vagyis a társadalmi esélyegyenlőtlenségek átörökítésének betetőzője, a szelekció végső formálója épp a felsőoktatás.

ANYAGI TŐKE

Bourdieu alapján az anyagi tőkét kétféleképpen lehet modellezni. Egyrészt objektíven, elsősorban a vagyontárgyakkal, illetve tartós fogyasztási eszközökkel való ellátottság révén, másrészt szubjektíven, olyan változókkal, amelyek az anyagi helyzettel kapcsolatos attitűdöt mérik. Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* felvétel az első metódust közvetetten – a szülők foglalkoztatottságával és a hallgató munkavégzésével – a szubjektív anyagi helyzetet pedig egy attitűd jellegű kérdéssel mérte. Az objektív tényezők közvetett mérését elsősorban kérdőív-terjedelmi okok, valamint szociológiai tapasztalatok magyarázzák. A Kolosi–Tóth–Keller (2008) cikk ugyanis felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy az egyenlőtlenségi rendszerben kiemelkedő jelentősége van a foglalkoztatottságnak, pontosabban negatív értelemben a munkanélküliségnek. Számításaik szerint a munkanélküliség egyértelműen alacsonyabb vagyoni-jövedelmi pozícióhoz kapcsolódik (Kolosi–Tóth–Keller 2008, 24). Az *Ifjúság*-kutatások viszont azt jelezték, hogy ebben a korosztályban már erőteljesen keveredik a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság a fiatal felnőtt és a kibocsátó család között. Így ebben a korosztályban például egy televízió vagy egy okostelefon birtoklása nem feltétlenül a valós, objektív anyagi helyzetet mutatja.

SZÜLŐK AKTIVITÁSA

A Központi Statisztikai Hivatal által 2011. novemberre és 2012. januárra számított foglalkoztatottsági ráta alapján a 15–64 éves népcsoportban 56 százalék volt a foglalkoztatottság. Ezen belül a férfiaké valamivel több mint 61, a nőké 51 százalék.[22]

[22] Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qlf034.html. Utolsó letöltés: 2012. augusztus 30.

Ugyanebben az időszakban a munkanélküliségi ráta 11,1 százalék volt a teljes 15–64 éves aktív korosztályra vetítve (férfiaké és a nőké egyaránt 11,1%).

A fenti adatokkal szemben a felsőoktatásba bejutott fiatalok szüleinél merőben mások az aktivitási és munkanélküliségi adatok. A kérdésre választ adó hallgatók 70 százalékának mind a két szülője aktív (alkalmazott vagy vállalkozó, illetve ezek valamely kombinációja), és ezen belül is relatív többséget (46%) képviselnek azok, akiknek mindkét felmenője alkalmazott. Emellett további 24 százalékuknak legalább az egyik szülője aktív, vagyis legalább részben képes kompenzálni a másik szülő kiesett jövedelmeit (nyugdíjas, munkanélküli, egyéb inaktív). Az azonban kétségtelen, hogy az ő anyagi pozíciójuk kedvezőtlenebb lehet, mint azoké, akiknél mind a két szülő dolgozik. Az mindenesetre nyilvánvaló, hogy a nemzetgazdasági, társadalmi átlaghoz képest a felsőoktatásban hallgatók nemcsak a kulturális tőke birtoklása, de az anyagi tőke egyik fontos ismérve, a kibocsátó család munkaerő-piaci státusa szempontjából is sokkal kedvezőbb helyzetben vannak.

Adataink szerint a magyar főiskolások és egyetemisták kevesebb mint egytizede olyan, akinek mind a két szülője munkanélküli, nyugdíjas vagy egyéb inaktív, és ebből következően kibocsátó családja kifejezetten nehéz anyagi háttérrel rendelkezik. Itt azonban már egy másik szociodemográfiai tényezőt, az életkort is figyelembe kell venni. Azoknál fordul elő ugyanis az átlaghoz képest gyakrabban, hogy egyik szülő sem aktív, akik az idősebb korosztályba tartoznak (25 illetve 29 év felettiek), magasabb képzési szintre járnak, többnyire saját családjuk van (élettársuk van vagy házasok), így kisebb gyakorisággal élnek a kibocsátó családban vagy a kibocsátó családdal. Vélelmezhető, hogy esetükben a szülői család anyagi tőkéjének kedvezőtlen volta elsősorban közvetetten érvényesül. Itt jegyezzük meg, hogy a mintába került hallgatók 78 százaléka nőtlen/hajadon, 14 százalékuk él élettársi, 3 százalékuk pedig házastársi kapcsolatban. Korábbi ifjúságszociológiai vizsgálatainkhoz képest megjelent egy új családi állapotjelző, a „kapcsolatban" is. A Facebook-ról kölcsönzött kifejezés – valószínűsíthetően – egy az együttjárásnál tartósabb, de az együttélésnél lazább jellegű elköteleződést jelent a hallgatók számára (3%).

Települési egyenlőtlenség

A kibocsátó család munkaerő-piaci pozíciója és a települési dimenzió együttes vizsgálata új szempontokkal világítja meg a felsőoktatás esélyegyenlőtlenséget őrző jellegét. A falvakból érkezett főiskolai, egyetemi hallgatók esetében a legkisebb, 4 százalék az olyan fiatalok aránya, akinek mind a két felmentője inaktív illetve munkanélküli, Budapesten ez az arány 8 százalék. Az is igaz továbbá, hogy a fővárosi állandó lakhellyel rendelkező felsőoktatási hallgatók körében relatíve legalacsonyabb az aktív kétszülős családok aránya.

10. táblázat. Az apa és az anya együttes aktivitási megoszlása település típusa szerint (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

	község	város	megyei jogú város	Budapest
egyik szülő sem aktív*	4	6	7	8
csak az egyik szülő aktív	27	20	24	25
mindkét szülő aktív	69	74	69	67
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**

**aktív: alkalmazott, vállalkozó vagy ezek valamely kombinációja.*
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Ezek az adatok csak látszólag utalnak kiegyenlítettségre. Pontosan arra hívja fel a figyelmet, hogy ahhoz, hogy egy kisebb településről bekerüljön valaki a felsőoktatásba, jóval nagyobb családi erőfeszítésre és erőforrásmobilizációra van szüksége, mint a fővárosban. Másképpen – és ez megerősíti a felsőoktatás erősen szelektív voltát – a birtokolt kulturális esélyhátrányokat csak úgy tudják valamennyire kompenzálni a családok, hogy mind a két szülő dolgozik, és így legalább az anyagi tőke egy dimenziójában igyekeznek a feltételeket valamennyire kiegyenlíteni.

Ráadásul a községben lakó fiatalok 86 százaléka államilag finanszírozott képzési helyre jár, míg ez az arány a település nagyságától függően lineárisan csökken, a fővárosban élőknél 73 százalék. Azaz kis településeken élő fiatalok kedvezőtlenebb hátterük miatt elsősorban olyan intézményekbe tudnak járni, ahol legalább a tandíj finanszírozása biztosított. Véleményünk szerint az állami helyek drasztikus csökkentése ezért az ő bekerülési esélyeiket rontja a legnagyobb mértékben.

Az sem véletlen, hogy a kistelepüléseken állandó lakhellyel rendelkező fiatalok az átlaghoz képest nagyobb számban vannak jelen az állami főiskolákon és kisebb részben az állami egyetemeken (ahol az államilag finanszírozott helyek aránya jóval nagyobb), viszont a magán fenntartású intézményekben vagy az egyházi intézményekben alulreprezentáltak. Ezzel ellentétben a fővárosi fiatalok éppen az államilag finanszírozott intézményekben számítanak relatíve alulreprezentáltnak, tehát ők jóval szélesebb intézményi spektrumból meríthetnek.

11. táblázat. Az intézmény típusa és hallgató állandó lakhelye (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

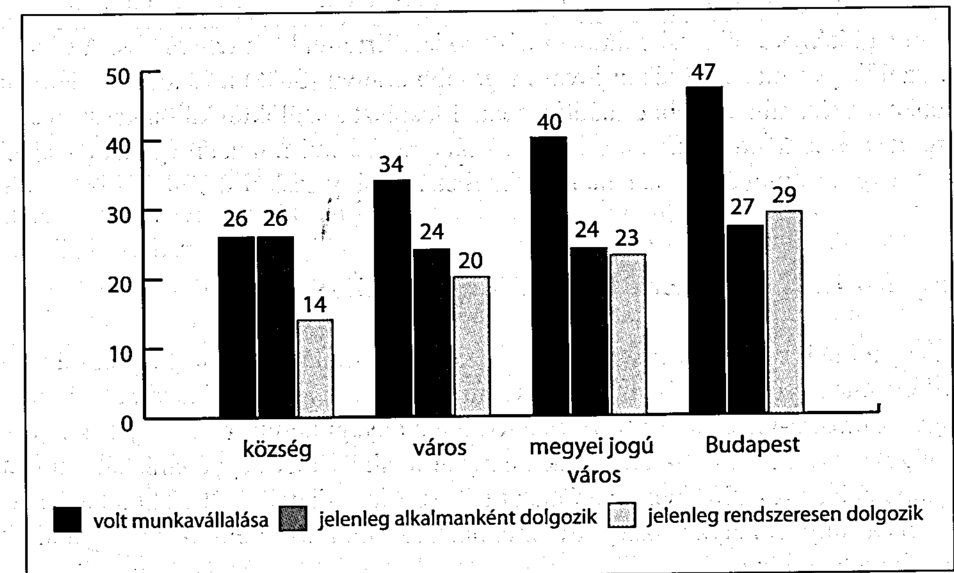
	község	város	megyei jogú város	Budapest
magán, alapítványi intézmény	4	7	4	11
állami főiskola	16	16	13	11
állami egyetem	77	74	81	69
egyházi felsőoktatás*	3	3	2	9
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**

**egyházi felsőoktatás: egyházi egyetem és egyházi főiskola. Az alacsony elemszám miatt az egyházi főiskola adatait összevontuk az egyházi egyetemek adataival.*
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

A HALLGATÓK MUNKAVÉGZÉSE

Gábor Kálmán kutatásai (Gábor 2012), illetve az *Ifjúság*-kutatás sorozat jelezte először, hogy a hallgatói státus gyökeres átalakulás alatt áll, egyre több fiatal a tanulás mellett, illetve a tanulással párhuzamosan (vagy kényszerűségből illetve más okok, például kapcsolatszerzés miatt) dolgozik (Bauer – Szabó A. 2009, 38). Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás a 2008-ban leírt folyamat továbbélését is kiteljesedését mutatja. A vizsgálatunkba került főiskolai és egyetemi hallgatók 37 százalékának volt már élete során legalább 3 hónapnyi időtartamú munkavállalása, leszámítva a szünidei munkavállalást, 63 százalékának pedig nem. A munkavállalás statisztikailag egyértelmű összefüggésben áll bizonyos szociodemográfiai tényezőkkel. Az adatokból kitűnik, hogy erős, lineáris kapcsolat írható le az állandó lakhely szerinti település típusa és a munkavállalás között.

3. ábra. Volt-e 3 hónapig tartó munkavállalása, leszámítva a szünidei munkavállalásokat? (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Szintén szignifikáns, bár kevéssé erős az összefüggés a képzettségi szint (részben az e mögött meglévő életkor) és a munkavállalás között: minél magasabb képzettségi szintre jár jelenleg a hallgató (legmagasabb a PhD-képzés esetében), annál valószínűbb, hogy volt már 3 hónapig tartó munkavállalása. Ennél a kérdésnél az osztatlan és az alapképzésre járó hallgatók között nincsen érdemi különbség. Az adatokból az is kitűnik, hogy az állami képzésre járók kifejezetten hátrányban vannak a munkavállalás kapcsán a nem állami, azaz magán/alapítványi és az egyházi

felsőoktatásba járókhoz viszonyítva. Míg a magán főiskolások[23] több mint fele, addig az állami egyetemisták alig egyharmada dolgozott már 3 hónapnyi időtartamban. Márpedig az is tudható a különböző szociológiai vizsgálatokból, hogy a munkavállalás nemcsak az anyagi tőke felhalmozásában, de annak konverziójában is fontos szerepet játszik. A kapcsolati tőke kialakulásában a főiskolai, egyetemi évek alatti munkavállalásnak igen komoly szerepe lehet. Végül még egy adat. 50 százalék feletti azon fiatalok munkavállalása, akiknek egyik szülője sem aktív, míg azoknál, akiknek mindkét szülője aktív ez az arány csak 34 százalék.

Az adatfelvétel pillanatában (továbbiakban jelenleg) a felsőoktatási hallgatók 21 százaléka dolgozott rendszeresen, további 25 százaléka pedig alkalmi jelleggel. A két munkavállalási típus között rendkívül szoros az összefüggés (Pearson's R=0,59). Jelenleg minden többi intézmény típushoz képest legnagyobb arányban a magán főiskolára járók (34%), míg legkisebb arányban (20%) az állami fenntartású egyetemekre járók dolgoznak rendszeresen. Másképpen vizsgálva a kérdést az állami finanszírozású, állami ösztöndíjas hallgatók mindössze 17, a költségtérítéses hallgatók 42 százalékának van rendszeres munkája. Esetükben tehát nem a kapcsolati tőke megszerzése indokolja a munkavégzést, hanem vélelmezhetően az anyagi kényszerek, valamint az önállósodás. Erre utal két tényező is. Az inaktív szülők gyermekei körében jóval magasabb arányú (38%) a rendszeres jellegű munkavégzés, mint a többi családtípusban. Másrészt a szülőktől külön kasszán élő, jórészt saját családdal rendelkező fiataloknál a rendszeres munka meghaladja az 55 százalékot is, amíg a teljesen eltartottaknál ez az arány csak 6 százalék.

ANYAGI HELYZET SZUBJEKTÍV MEGÍTÉLÉSE

Az anyagi helyzet szubjektív megítélését az *Ifjúság*-kutatási sorozat egyik jól működő, fontos ötfokú, verbális skálájával mértük.[24] Az alábbi táblázatból kitűnik, hogy az *Ifjúság*-vizsgálatok szerint legrosszabb anyagi helyzetben – saját szubjektív érzetük szerint – 2000-ben voltak a magyar főiskolások és egyetemisták,[25] míg a legjobb helyzetről 2004-ben számoltak be.[26] Az Aktív Fiatalok, 2012 kutatás – legalábbis az anyagi helyzet szubjektív megítélését tekintve – a 2000-es vizsgálathoz hasonlít a legjobban.

[23] Itt jegyezzük meg, hogy a magyarországi magán/alapítványi tulajdonú főiskolák többsége gazdasági, kereskedelmi, kommunikációs jellegű képzést nyújt.

[24] Összességében hogyan érzi anyagilag: 1. gondok nélkül él; 2. a pénze okos beosztásával jól kijön; 3. éppen, hogy kijövök a jövedelmeimből; 4. hónapról hónapra anyagi gondjaim vannak; 5. nélkülözések között élek.

[25] A hallgatói alminta önmagában nem reprezentatív, de – véleményünk szerint – tendenciájában jól tükrözheti az adott időszakban egyetemre és főiskolára járók vélekedését.

[26] Az *Ifjúság 2008 Gyorsjelentésében* a fiatalok egészére vonatkozóan is hasonló megállapítást tettek a vizsgálat készítői (Bauer–Szabó A. 2009).

12. táblázat. Összességében hogyan érzi anyagilag:… ? (teljes sokaság százalékos megoszlás)

	Ifjúság2000 hallgatói alminta	Ifjúság2004 hallgatói alminta	Ifjúság2008 hallgatói alminta	A 3 Ifjúság vizsgálat átlaga	Aktív Fiatalok 2012
gondok nélkül él	8	12	9	*10*	**11**
beosztással jól kijön	47	56	54	*52*	**48**
éppen hogy kijön a jövedelméből	32	26	29	*29*	**29**
hónapról-hónapra anyagi gondjai vannak	8	4	4	*5*	**9**
nélkülözések között él	1	0,4	0,4	*1*	**1**
nem tudja, nem válaszol	4	1	3	*3*	**2**
Összesen	**100,0**	**99,4**	**99,4**	–	**100,0**

Forrás: Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008 saját számítás. Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 saját számítás.

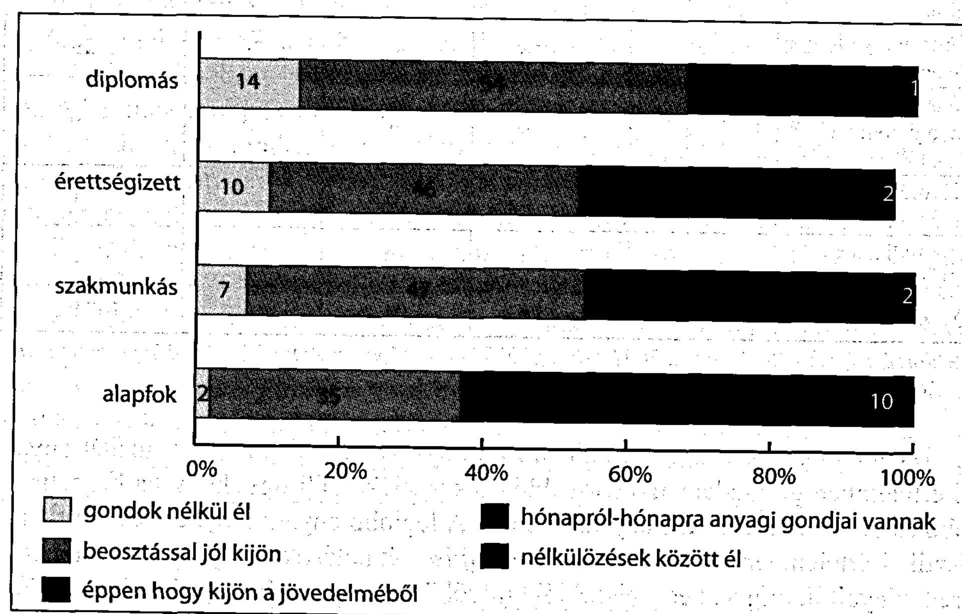
A vizsgálatunkba került 1700 hallgató mintegy 10 százaléka tekinti magát anyagi értelemben gondtalannak és további 48 százaléka véli úgy, hogy ha beosztja a pénzét, akkor rendben ki tud jönni belőle. A legjobb anyagi helyzetű csoport statisztikai értelemben nem különbözik az *Ifjúság*-kutatások hallgatói almintájának eredményeitől, míg a „beosztással jól kijövők" kategória aránya leginkább a 2000-es felvétel eredményeihez hasonlít, így négy százalékponttal kisebb, mint a három *Ifjúság*-kutatás alapján számított átlag. Vizsgálataink szerint a középső jövedelmi kategóriába (éppen hogy kijön a jövedelméből) a fiatalok 29 százaléka tartozik, ami pontosan megegyezik az *Ifjúság*-kutatásokból számított átlaggal.

Az alsó jövedelmi kategóriákba – saját bevallása szerint – a hallgatók egytizede tartozik. Jellemző, hogy a vizsgálat időpontjától függetlenül a magyar egyetemisták és főiskolák mintegy egy százaléka érzi úgy, hogy nélkülöznie kell, a hónapról-hónapra élők megoszlása viszont gazdasági, politikai szituáció függvénye. Ebben a tekintetben is hasonlít vizsgálatunk a 2000-es, azaz a negatív szcenáriójú adatokhoz. Összességében egy kedvező / átlagos / kedvezőtlen anyagi helyzet kategóriával élve mintánk 60 százaléka tartozik az elsőbe, 29 százaléka a másodikba és 10 százaléka a harmadikba. Az *Ifjúság*-vizsgálatok eredményeihez képest egyrészt összességében valamivel kedvezőtlenebbek, másrészt viszont polarizáltabbak az adatok. Ott ugyanis 62 / 29 / 6 százalék az arány.

A kulturális tőke és az anyagi tőke közötti szoros összefüggés az anyagi helyzet szubjektív megítélésével plasztikusan bizonyítható. Az apa iskolai végzettsége és a hallgató anyagi helyzetének érzékelése közötti korrelációs együttható (r) értéke -0,151, az anya esetében kisebb -0,141. Az összefüggés lényege pedig az, hogy mi-

nél magasabb a hallgató öröklött kulturális tőkéje (jelen esetben minél magasabb az apa iskolai végzettsége) annál jobbra értékeli anyagi helyzetét. És fordítva. Minél kedvezőtlenebb helyzetből indul a fiatal, annál valószínűbb, hogy saját jelenlegi anyagi helyzetét is negatívabban értékeli.

4. ábra. Összességében hogy érzi anyagilag...? (az apa iskolai végzettsége alapján, százalék)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Természetesen az a feltételezés is bizonyítható, hogy a közvetetten mért objektív anyagi tőke (szülők aktivitása), valamint a szubjektív anyagi tőke összefügg egymással (r=-0,157). A gondok nélkül élők 80 százalékának a felmenői mindketten aktívak, a legnehezebben élők között ez az arány 27 százalék. Másképpen, a dolgozó szülők gyermekei között felülreprezentáltak a saját anyagi helyzetüket jóra vagy kiválóra értékelők, míg ahol mindkét szülő inaktív vagy munkanélküli, ott az alsóbb anyagi-jövedelmi kategóriában élők a felülreprezentáltak. Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a legrosszabb anyagi helyzetben állításuk szerint azok vannak, akiknek csak az egyik szülője aktív.

Az elemzés korábbi fejezeteivel konzisztens, hogy a legjobb anyagi helyzetben élők elsősorban az osztatlan képzésekre, valamint a mesterképzésre járnak, és felülreprezentáltak a magán főiskolákon illetve az egyházi intézményekben (egyetemeken) hallgatók. A legkedvezőtlenebb helyzetben élők pedig az állami főiskolákon számítanak felülreprezentáltnak. Itt érdemes visszautalni arra, hogy pont az állami főiskolák, amelyek nyitottabbak az első generációs fiatalok számára.

A téma egyfajta összegzéseként, lezárásaként arra kértük a hallgatókat, hogy – hasonlóan az *Ifjúság*-vizsgálatok eljárásához – helyezzék el családjukat a társadalmi hierarchiában egy ötfokú verbális skálán. A hierarchia tetején a „felső társadalmi csoportba", az alján az „alsó társadalmi csoportba" tartozók állnak. Az alábbi táblázat rávilágít, hogy a társadalmi rétegbesorolás a korábbi *Ifjúság*-vizsgálatokhoz képest polarizáltabb eredményeket hozott, kevesebben vannak a családjukat középre sorolók és ezzel párhuzamosan növekedett az alsóközép és a felsőközép rétegbe tartozók aránya.

13. táblázat. Öt társadalmi csoport elnevezését olvashatja. Kérlek, mondja meg, hogy ezek közül melyik csoportba sorolná családját? teljes sokaság százalékos megoszlás

	Ifjúság2004 hallgatói alminta	Ifjúság2008 hallgatói alminta	A 2 Ifjúság vizsgálat átlaga	Aktív Fiatalok 2012
alsó társadalmi csoport	2	2	*2*	**2**
alsóközép társadalmi csoport	22	17	*19,5*	**24**
középső társadalmi csoport	66	70	*68*	**58**
felső közép társadalmi csoport	8	8	*8*	**13**
felső társadalmi csoport	0,3	0,4	*0,35*	**1**
nem tudja, nem válaszol	2	3	*2,5*	**2**
Összesen	**100,3**	**100,3**	**–**	**100,0**

Forrás: Ifjúság2004, Ifjúság2008 saját számítás. Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 saját számítás.

A hallgató státushoz kötődő információk és a társadalmi státushierarchiában betöltött pozíció között – kevés kivételtől eltekintve – nincs szignifikáns kapcsolat. A kevés kivételek egyike az intézmény fenntartója. Ebből kitűnik, hogy az állami főiskolákra járók körében a legmagasabb az alsó/alsóközép csoportba helyezők aránya, míg az egyházi intézmények hallgatói hajlamosak a legmagasabb réteghez sorolni önmagukat. Az átlaghoz legközelebb egyébként az állami egyetemre járók állnak. Az egyes képzési területeket tekintve kicsi a különbség, annyi azért megállapítható, hogy a felső/felsőközép társadalmi rétegek között felülreprezentáltak a gazdaságtudományi, illetve orvosi képzési területen tanulók, míg az önmagukat alsó, alsóközép csoportba sorolók esetében az informatikai és a pedagógusképzés relatív túlsúlya figyelhető meg.

Azt, hogy mi határozza meg leginkább a társadalmi hierarchiában betöltött pozíciót egy tíz változóból álló regressziós számítással modelleztük.[27] *Az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás egyértelműen bizonyítja, hogy a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíció szoros összefüggésben áll a kulturális és az anyagi tőkével. A legnagyobb hatást az anyagi helyzet szubjektív megítélése okozza (β=-0,433), de hasonlóan jelentős az apa – valamivel kevésbé – az anya iskolai végzettsége, azaz az öröklött kulturális tőke is (apa β=0,304; anya β=0,096).

A modellbe szignifikáns változókét került még bele az anyagi tőke két közvetett mérőeszköze: az anya aktivitása és az, hogy a hallgatónak volt-e legalább 3 hónapig tartó munkavállalása. Minden más objektív tényező, a nemtől a település típusáig nincs lineárisan összefüggésben a társadalomban betöltött pozícióra. Ez pedig újra csak arra hívja fel a figyelmet, hogy a kibocsátó család szerepét nem lehet eléggé hangsúlyozni a főiskolai és egyetemi hallgatók életében.

IRODALOM

Bauer Béla–Szabó Andrea–Máder Miklós–Nemeskéri István (2003): „Ifjúsági rétegek az ezredfordulón" *Új Ifjúsági Szemle* I. évf. 1. sz. pp. 105-125.

Bauer Béla–Szabó Andrea (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés* Budapest, Mobilitás.

Bauer Béla–Szabó Andrea (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

Bourdieu, Pierre (1983): Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. In: Reinhard Kreckel (Hg.), »Soziale Ungleichheiten« (*Soziale Welt* Sonderband 2), Göttingen S. 183-198.

Bukodi Erzsébet (2002): Ki kivel házasodik? *Szociológiai Szemle* 2002. 2. sz. pp. 28–58.

Csegény Péter–Kákai László–Kern Tamás–Kucsera Tamás Gergely–Szabó Andrea (2001): *Sikerágazat?! Az állami felsőoktatás Magyarországon.* Budapest–Pécs, HÖOK a Hallgatókért Alapítvány.

Gábor Kálmán (2012): *Válogatott szociológiai tanulmányok.* Belvedere Meridionale, Szeged.

Gazsó Ferenc–Laki László (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban.* Budapest, Napvilág.

Gábos András–Szivós Péter (2008): A gyermekkori háttér és az iskolázottság. In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Újratervezés. Életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben.* Budapest, Tárki. pp. 121–134.

[27] A modellbe végül is öt változó került, amelyek együttes magyarázó ereje viszonylag magas, R^2=0,289, sig=0,000.

Kolosi Tamás (2000): *A terhes babapiskóta* Budapest, Osiris Kiadó.

Kolosi Tamás–Tóth István György–Keller Tamás (2008): Nyertesek és vesztesek: intragenerációs mobilitás a rendszerváltás évtizedeiben. In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Újratervezés. Életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben.* Budapest, Tárki. pp. 11–40.

Kucsera Tamás Gergely–Szabó Andrea (2011): A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről, 2011 – egy empirikus vizsgálat eredményei. *Acta Doctorandorum* 2011. 2. sz. pp. 16–32.

Fináncz Judit–Kucsera Tamás Gergely–Szabó Andrea (2009): A doktori képzés Magyarországon – szervezetek, szereplők, hallgatók. *Acta Doctorandorum* 2009. 2. sz. pp. 8–24.

Laki László–Szabó Andrea (2011): A fiatalok szerint a magyar világ. In: Bódi Ferenc – Fábián Gergely (szerk.) *Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon.* Debrecen, Debreceni Egyetem, 2011. pp. 261-277.

NEFMI (2011): *Oktatási Évkönyv 2010/2011.* Budapest, NEFMI

Oktatási Hivatal (2007): *PIRLS 2006 – összefoglaló jelentés a 10 éves tanulók szövegértési képességeiről.* Budapest, Oktatási Hivatal.

Oktatási Hivatal (2011): *PISA 2009 – tájékoztató.* Budapest, Oktatási Hivatal.

Ságvári Bence (2011): A net-generáció törésvonalai – kultúrafogyasztás és életstílus-csoportok a magyar fiatalok körében In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság2000–2010.* Budapest, NCSSZI, 2011.

Szabó Andrea (2012): „Társadalmi folyamatok az ifjúság körében" In: Bihari Mihály – Laki László–Stumpf István–Szabó Andrea (szerk.): *Iskola – Társadalom – Politika.* Budapest, Századvég Kiadó, pp. 205–231.

Csőzik Rita

ÁTALAKULT LÁZADÁS
MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓJÁNAK VÁLTOZÁSA

Magyarországon a rendszerváltás után a társadalom olyan társadalmi-lélektani válságba került, ami a politikai intézményrendszert is áthatotta. Ebben az új folyamatban egyéni szinten tovább élnek a korábbi társadalmi és politikai tapasztalatok, viszont időről-időre érzékelhetővé válnak a generációk közötti különbségek. Az egyetemisták és főiskolások nemzedékével kapcsolatban azonban nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett generációról. A mai fiatalok lázadása racionális lázadásnak tekinthető, amely nélkülöz bármiféle kollektív, egységes megmozdulást, így az individualista érdekek és életstratégiák előtérbe kerülésével, a társadalom adta lehetőségek teljes kihasználásával egy új nemzedék áll előttünk. A fiatalok viszonya a mai politikai élethez rendkívül ambivalens, és nem annyira kiábrándultságról, mint inkább érdektelenségről beszélhetünk, amely együtt járhat az ismeretek hiányával is. Lázadásuk nem konfrontatív, nem áll szemben a hatalommal, hanem egyfajta kivonulás. A kutatás eredményei hozzájárulhatnak ahhoz, hogy feltérképezhetővé váljon a XXI. századi magyar egyetemi ifjúság politikához fűződő viszonyrendszere, illetve az ezzel kapcsolatos reprezentációi.

Kulcsszavak: politikai szocializáció * rendszertranszformáció * revolutív modell * szocializációs ágensek * identitás * politikai aktivitás * politikakép.

BEVEZETÉS

Az elmúlt két évtizedben számos változás zajlott le itthon és globális szinten egyaránt. Hasonlóak-e a mai fiatalok a korábbi generációkhoz, vagy gyökeresen eltérő életmódot folytatnak elődeikhez képest? Mások a társadalmi, politikai viszonyok, más szempontok érvényesülnek, amely azonban nem feltétlenül egyenlő a gondolkodásbeli és viselkedésbeli különbözőséggel. A megváltozott világhoz való adaptáció természetesen maga után vonhat bizonyos változásokat.

A rendszertranszformáció következtében számos átalakulás állt be az élet szinte minden területén, amely különböző módon és mértékben érintette, érinti mind a

mai napig a felnövekvő ifjúságot. A generációs különbözőségek miatt a kommunikáció, a bizalom kifejlődése és az értékek átadása nehézkessé, bonyolulttá vált. A tudásmegszerzéssel kapcsolatos lehetőségek erőteljesen kibővültek. Míg az idősebb korosztály számára csupán korlátozott módon vált elérhetővé a felsőfokú végzettség megszerzése, addig a fiatalok lehetőségei kitágultak. Ehhez a folyamathoz szorosan kapcsolódik az idegennyelvi tudás megszerzése és külföldi felsőoktatási intézményekben való kamatoztatása. Korábban elképzelhetetlennek hitt lehetőségek tárháza nyílt tehát meg a fiatalok előtt. A normák, az értékek és attitűdök ezzel párhuzamosan alakultak, formálódtak.

A mindenkori fiatalok relatíve több időt töltenek el az oktatási rendszerben, és később kerülnek a munka világába. A szocializáció kitolódott, a hangsúlyok máshová helyeződtek. A meghosszabbodott ifjúkor a politikai szocializáció folyamatában is változást jelent. Később zárul a felelősséggel kevésbé terhelt időszak, lassabban indul be a változás: az önállósodás, a munkavállalás, a házasságkötés, a gyermekvállalás, a családalapítás és mindez visszahat és formálja, módosítja az egyén kognitív és emocionális világát. A politikai szocializáció egész életen át tartó folyamatnak tekinthető, amelynek mindenki részese. A szabályok megértésétől, a nemzeti értékekhez való kötődésen keresztül egészen a szavazóurnához járulásig mind-mind a politikai szocializáció egyes elemével, megnyilvánulási formájával találkozhatunk.

Magyarországon az ezzel foglalkozó kutatások eredményei azt tükrözik, hogy a generációk közötti demokratikus politikai értékek és ismeretek átadása nem teljesen zökkenőmentes, akadnak hiányosságok, illetve nehézségek. Míg a korábbi években erős elhatárolódás jellemezte a politikai életet a mindennapi élettől, addig napjainkban a politika már bárki számára könnyen elérhető tudománnyá, foglalkozássá, lehetőséggé vált. A kérdés csupán az, hogy az egyén képes-e élni az új viszonyok által kínált lehetőségekkel (Szabó I.–Örkény 1997). Jelen tanulmányunk összefoglalja azokat az elméleteket és korábbi kutatási eredményeket, amelyek a politikai szocializáció, a politikai értékek, identitások, magatartásminták, a politikai kultúra kialakulásának és életen át tartó folyamatának változásait írják le. A tanulmány célja, hogy egyfajta gondolati keretet adjon a tanulmánykötet írásainak. Álláspontunk szerint ugyanis mindazon fontos folyamatok mögött, amelyekről a szerzőink írnak, egyértelműen a politikai szocializáció érhető tetten. A pártok iránti szimpátiák mögött, nem tagadva a kognitív és racionális elemek hangsúlyos voltát, kulturális reprezentációk, szocializációs ágensek, nemzedékről nemzedékre átadott emocionális és értékminták húzódnak.

A POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓ A KÁDÁR-KORSZAKBAN

A politikai szocializáció folyamatában a társadalmi-politikai rendszer szervezetten és intézményesen adja át a kész világképeket, világértelmezéseket (ismereteket,

értékeket, normákat, magatartási mintákat) az új generációknak, hogy továbbörökítse bennük magát, ezáltal biztosítva az állampolgárok lojalitását (Szabó I. 1991). A mindennapi élet sikeressége szempontjából alapvető jelentőségű normák, attitűdök, társas készségek, szociális szerepek elsajátítása is e keretek között valósul meg. Korunk jellemző vonása, hogy a szocializációs periódus a korábbiakhoz képest lényegesen megnyúlt, a gyermek viszonylag korán kilép a családi kötelékekből és valamilyen intézmény hatása alá kerül, ezáltal válnak hangsúlyosabbá a serdülőkori és ifjúkori szocializációs folyamatok (Váriné 1976).

Mindig egy adott ország vagy nemzet kultúrájának figyelembe vételével beszélhetünk politikai szocializációról, hiszen minden államban más és más hatások érvényesülnek.

Az alábbi főbb jellemzők, elemek mentén érdemes megragadni a fogalom komplexitását: tanulási folyamat jellegű; személyiségfejlődés különböző szakaszaiban eltérő képet mutathat; normák, értékek, attitűdök áthagyományozása történik; szocializációs ágenseknek kitüntetett szerepe van; politikai rendszer stabilitás-labilitása befolyásolhatja; generációk szocializációja eltérhet más generációkétól (Kéri 1987).

Kelet-Európában, így Magyarországon más társadalmi viszonyok alakultak ki, mint Nyugaton. A második világháború utáni szovjet térnyerés átalakító hatással bírt e régióra, ebben a rendszerben a politikai szocializáció megkettőződött. A hivatalos, intézményes szocializáció mellett létezett egy másik, amely a polgári örökség részeként, a háttérben, öröklődött tovább az egyes generációk között. Az emberek nehezen tudták összeegyeztetni a totális hatalom által hangoztatott képet, azzal az érzéssel, amely bennük munkált. A kettő ugyanis homlokegyenest eltért egymástól. Két társadalom létezett egyidejűleg. Az egyiket a hétköznapjaik során tapasztalták meg, míg a másik leginkább a tankönyvek, a kultúraközvetítők és a média segítségével jelent meg (Szabó I. 1992).

Az 1956-os forradalmat követően a nemzeti tematika pártállam általi kisajátítását sajátosan leegyszerűsítő gondolkodási mechanizmusok, valamint ezzel párhuzamosan a magán- és hivatalos közegben alkalmazott felépített értékrend kísérte. A szocialista nemzet, szocialista állam fogalma a hétköznapi tapasztalások szintjén azonban másként jelent meg, nem kínált válaszokat nemzeti kérdésekre és nyilvános társadalmi kontrollja is korlátozott volt.

A tapasztalatok nem támasztották alá azt a pártállam által kijelentett tézist, mely szerint a hatalmat a munkásosztály gyakorolja. A hetvenes évek közepére vált nyilvánvalóvá, hogy jelentős társadalmi különbségek, egyenlőtlenségek vannak. Az oktatásban gyakori volt a hallgatók származás szerinti megkülönböztetése, és ez a tény a felsőoktatási intézményekbe való bejutásra, ezáltal pedig a további életpályák alakulására is rányomta a bélyegét.

Az egyenlőség eszméje és a valóság között egy sajátos kognitív disszonancia-redukciós mechanizmus tükröződött, hiszen ha a szocializmusban a munkások az urak és emellett egyenlőség van, akkor ebből eredően mindenkinek munkásnak kellett lennie.

De a munkásosztály vezető szerepe sokak számára nem jelent meg egyértelműen a hétköznapokban. Hiszen a szocialista emberképnek nem volt egy valóságra lefordítható, a mindennapokhoz kapcsolódó, átélhető formája. A két világháború közötti élmények a családi szocializációban éltek és adódtak tovább (SZABÓ I. 2009). 1989 után az embereknek anélkül kellett újjáépíteniük politikai identitásukat, hogy támaszkodhattak volna a politikai kultúra érvényes tradícióira, biztonságos tájékozódási pontokra. Magyarország így különösen izgalmas kutatási terepnek bizonyult. A rendszertranszformáció olyan változásokat hozott magával, amely számos vizsgálatot eredményezett (SZABÓ I.–CSEPELI 1984, CSANÁDY–LUX 1992, ERŐS–MURÁNYI–PLICHTOVÁ–VARGA 1997, SZABÓ I.–ÖRKÉNY 1997, SZABÓ I.–FALUS 2000, CSÁKÓ–BERÉNYI–BOGNÁR–TOMAY 2000, LAKI–SZABÓ A.–BAUER 2001, BAUER–SZABÓ A. 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009). Az azóta eltelt 22 év alatt egy olyan új korosztály nőtt fel, amelynek már kevés közvetlen kapcsolata van az elmúlt politikai rendszerekkel, ugyanakkor az új rendszerrel kapcsolatos attitűdjei is ambivalensek (GAZSÓ F.–LAKI 2000, SZABÓ A.–KERN 2011, LAKI–SZABÓ A. 2012).

A rendszerváltás után a magyar társadalom lélektani válságba került, ami a politikai intézményrendszert is áthatotta. Ebben az új folyamatban tovább éltek az egyénben a korábbi társadalmi és politikai tapasztalatok is. „A társadalom tagjainak nem alakult ki megbízható képük a társadalom-lélektani viszonyokról. (...) A mai társadalom-lélektani feszültségek okai abban az ellentmondásban rejlenek, hogy az új rendszer sem intézményrendszerében, sem működésében nem vállal közösséget az előzővel, ideológiája pedig a korábbi hivatalos ideológia antitézise, miközben a társadalom, az emberek, a mindennapi élet, az értékek világa megőrizte korábbi meghatározottságait, és megannyi szállal kötődik a rendszerváltás előtti valósághoz. Egy rendszert le lehet „váltani", egy társadalmat nem." (SZABÓ I. 1994, 62–63). Magyarországon tehát ebből a szempontból igen érdekesen alakult a politikai reszocializáció.

A nemzedékek közötti választóvonal a rendszerváltás után leginkább a múlthoz való viszony mentén bontakozott ki (KARÁCSONY 2005). A kontinuitás a politikai rendszer magas szintjeihez való passzív, távolságtartó viszonyban érhető tetten. Annak ellenére, hogy napjainkra a politika mindennapi életünk részévé vált, továbbra is megmaradt (még ha nem is annyira élesen) ez a fajta kettősség. Az egyén szubjektíve úgy éli meg a politikát, mint egy rajta kívül álló, távoli dolgot, amelybe alig-alig lehet beleszólása. A múlt örökségének súlya azonban a fiatalokat nyomasztja a legkevésbé.

A XX. században a politikai szocializáció Magyarországon (hasonlóan a több kelet-európai országhoz) revolutív vonalat követett szemben a nyugati evolutív modellel. A revolutív modellben a társadalom nagyobbik része identitásának újradefiniálására kényszerült.

A politikai magatartás rendszerint a politikával kapcsolatos aszimmetrikus viszonyban képeződött le, az egymást váltó identitásstratégiák korszakonként kétosztatú („jók" és „rosszak") módon jelentek meg. A revolutív események (forradalmak, hatalomváltások) mély nyomokat, sebeket, megrázkódtatásokat okoztak a társadalomban, amely arra szocializálódott, hogy folyamatosan bűnbak csoportokat találjon magának. Emellett mélyen és tartósan rögzült a társadalmi alá- és fölérendeltségi viszonyrendszer szemben a demokratikus mellérendeltégi viszonyokkal. Mindezeknek megfelelően a magyar politikai alrendszer jellegzetességei hosszútávú tendenciákat mutatnak: a hatalommegosztás-, az érdekvédelmi szervezetek hiánya, a közvélemény igényeinek, értékeinek és érdekeinek figyelmen kívül hagyása, a párt(ok) omnipotens jellege, valamint az individuális értékek alacsony árfolyama.

A társadalom hétköznapi működése a többség számára az állampolgári kisebbségi érzést termelte újjá. A Kádár-korszakban a közvélekedés visszacsatolásának legitim módja erőteljesen korlátozva volt. A rendszer bukására ugyanakkor nem sokan számítottak, de csupán keveseknek volt ellenükre. A fordulat azonban nem katarzist váltott ki – mint az NDK-ban vagy Romániában, ahol hirtelen omlott össze a rendszer -, hanem inkább megkönnyebbülést, hiszen a folyamatos változás fokozatos adaptációs lehetőséget vont maga után, összességében pedig békés átmenetet kínált. A társadalom többségének aktív közreműködése nélkül valósult meg a rendszerváltás (SZABÓ I. 2000, 2009). Laki László és Szabó Andrea 2012-es cikkükben egyenesen azt állítják, hogy a rendszertranszformáció után kialakult demokratikus politikai szocializációra – hasonlóan a Kádár-korszakhoz – a dualitás jellemző. A szerzőpáros szerint ebben a duális modellben az egyén tapasztalatai és a „létező demokrácia" (a létező szocializmus kifejezés nyomán) saját, hivatalos öndefiníciója között súlyos ellentmondás feszül (ezt nevezik a szerzők félperifériás szocializációnak). A feszültség eszkalációjának következményei pedig súlyosak lehetnek: akár a rendszerrel szembeni állampolgári lojalitás felmondása, és a társadalmi, politikai válság kialakulása is lehetséges.

A SZOCIALIZÁCIÓS ÁGENSEK MŰKÖDÉSE A RENDSZERTRANSZFORMÁCIÓT KÖVETŐEN

CSALÁD

A politikai rendszer megváltozásának hatására némileg átalakultak, módosultak a politikai szocializációs ágensek korábbi funkciói. A család, az iskola, a kortárs csoportok és a tömegkommunikáció politikai szocializációban betöltött szerepe megváltozott. Az oktatási rendszer és a tömegmédia addig centralizált szocializálós funkciója átalakult.

Az információáramlásban bekövetkezett gyors változások összefüggésben állnak a család és az iskola funkciójának viszonylagos csökkenésével, illetve a média és a kortárs csoport felértékelődésével (SIMON 2004). A család a legkorábbi életsza-

kasztól kezdve befolyásolja a gyermek fejlődését, hosszan tartó hatása alapvető érzelmi és viselkedési modelleket vés a fejlődő személyiségbe, amely később ezeket, mint diszpozíciókat viszi tovább (BAGDY 1999). Felkészíti a gyermeket arra, hogyan legyen a társadalom integráns tagja, ezért a családnak igen erőteljes hatása van a politikai orientáció kialakulásában. A politikai szocializáció során meghatározó bázisként jelenik meg az a kognitív elem, amelyet a fejlődő egyén a korai családi élet során sajátít el. Ez a későbbiekben is tovább él valamilyen formában, vagyis ebben a korai időszakban szerzett politikai attitűdök tudattalanul is hatással lehetnek a későbbi felnőtt viselkedésre. Sajátos vonások és szociális attitűdök alakulnak ki és gyökeresednek meg ebben az életszakaszban. A család tehát különbözik minden más intézménytől, hiszen ez a központi szocializációs ágens – legalábbis az ún. egyénközpontú politikai szocializációs felfogások szerint –, amelyre a későbbiek során más ágensek is építkeznek, illetve az ezek által hordozott politikai értékek, ideológiák, mentalitások (DAWSON–PREWITT 1969).

A család akár implicit, akár explicit módon, de mindenképpen szocializál valamire. „Arra, hogy a politika független a mindennapoktól, az állampolgárok illetékességétől – arra, hogy azok a dolgok, amelyekre a „mi" kompetenciánk is kiterjed, más értékek, más szabályok mentén szerveződnek, mint az „ő" politikájuk. A család tehát jellegzetes „kisember"-tudatot reprodukál az egyénben, hiszen miközben azt hiszi, hogy megkíméli a gyereket a politikától, éppenséggel védtelenül, felkészítetlenül hagyja az egyén és a politika viszonyának már a gyermekkorban is lehetséges konfliktusaival szemben (SZABÓ I.–CSEPELI 1984, 31). Ismereteink szerint a családok többsége nem beszélget nyíltan a politikáról, a szülők legtöbbször nem kezdeményeznek politikai témájú beszélgetéseket gyermekeikkel, sőt az sem ritka, hogy tabuként kezelik a témát. Mindezzel pedig azt érik el, hogy a gyermekek politikai ismerete, politikai véleménye nem gazdagodik családi hatásokkal (DÖGEI 1988). Magyarországon hosszú időn keresztül a család lehetett az az egyetlen színtér, ahol az egyén identitása, autonómiája kibontakozhatott – ha kibontakozott –, szemben a hivatalos intézmények totális politikai nevelésével. Így a magyar családok a mindenkori politikai rendszerrel szembeni védekező attitűdre rendezkedtek be. A családi idill ugyanakkor csak látszólagos. A család tartósnak tűnő folyamatos átalakulása – válsága? – az anyagi, egzisztenciális problémák erősen befolyásolják ezen intézmény politikai szocializációs funkciójának működését is. A családok helyzetét a '80-as évek közepétől kibontakozó, majd a rendszertranszformáció után nyilvánvalóvá vált gazdasági válság, a másfél millió munkahely megszűnése, egyes ágazatok teljes felszámolása, a munkanélküliség drámai mértéke, a korábbi tudások, kompetenciák és ezzel együtt az egzisztenciák totális megsemmisülése sem könnyítette meg.

Csákó Mihály szerint a magyar társadalom egyik sajátos ellentmondása, hogy éppen a család szocializációban betöltött funkciója gyengült meg a rendszerváltást követően, míg előtte éppen a család játszotta a kulcsszerepet a szocialista ideológia ellensúlyozásában (CSÁKÓ 2004). Szabó Andrea és Kern Tamás (2011) rámutatnak arra a jelenségre, amely szerint a családok Kádár-korszak alatti szocializációs stratégiái – részben a fenti okok miatt – tovább élnek. A gyermek a családban a politikai élettől való távolságtartást sajátítja el, hiszen otthon egyfajta tabuként kezelik a politikát. A fiatalokban a szocializációjuk során nem, vagy csak kevéssé alakul ki a politikai részvétel igénye. A szülők miközben küzdenek önmaguk, valamint gyermekeik egzisztenciájának fenntartásáért, gyakorlatilag magukra hagyják gyermeküket a politika világának útvesztőjében, nem igazán nyújtanak eligazodási támpontokat. A családi szocializáció ezáltal óhatatlanul is megerősítheti a fiatalokban azt a tapasztalatot, mely szerint a politika független a mindennapoktól. Szalai Erzsébet (2011) vizsgálatai szerint ráadásul a fiatal felnőttkorhoz érve a családi kapcsolatok jelentősége nemhogy csökkenne, hanem éppen hogy felértékelődik. A család nyújtja szinte az egyetlen biztos fogódzót a fiatalok számára. A munkanélküli fiatalok nagy részét a mai napig szinte teljes egészében a szülők tartják el, és ahogy ezt a Szabó Andrea és Kern Tamás kutatásai is megerősítik, a fiatalok körében általában nem erős a szülők elleni lázadás. Sőt egyenesen normakövető nemzedékről beszélhetünk.

ISKOLA

Az ember átlagosan életének 10–15 – legújabb kutatások szerint akár 20 – évét tanulással, iskolában tölti el. A tanítás közben, a különböző tantárgyak kisebb-nagyobb mértékben, akarva-akaratlanul valamilyen szinten érintik a politika eseményeit. Jelenleg a legtöbb iskolában tanítanak történelmet és társadalomismeretet, ezáltal – elvileg – a diákok megismerhetik múltjukat, kultúrájuk normarendszerét és a politika értékvilágát. Emellett a különböző iskolai ünnepek is hasonló nevelési célokat szolgálnak. Ugyanakkor megjelenik a politikum taníthatóságának a dilemmája is. Megfigyelhető jellegzetesség az ún. „itt-most-tudás", amely arra utal, hogy a diákok politikai ismereteire leginkább a belső kötődés kialakulása nélküli felhalmozás jellemző. Vagyis a logika és a teljes elsajátítás hiánya érhető tetten. Ez elsősorban a direkt politikai és újkori történelmi ismeretekre vonatkozik. A gyerek az iskolában, ha a tananyagról van szó, viszonylag jól eligazodik az ismeretek között, de ha egy olyan helyzetbe kerül, amelyben az összefüggések komplexebb átlátásáról kellene tanúbizonyságot adnia, akkor már kevésbé boldogul megszerzett tudásával. Minél fiatalabb korosztályokról van szó, annál inkább dominálnak az iskolai tanulmányok a történelemismeretben. Minél idősebb valaki, annál kiegyensúlyozottabb a sokféle forrás szerepe, mert elsődlegessé válnak a személyes élmények. Ezek a közvetett, komplex módon nyert ismeretek hozzájárulnak a történelemkép formálódásához is (KÉRI 1988). A közvélemény sokat vár az iskolától a politikai nevelés terén. A különböző politikai rezsimek pedig erősen ráéreztek arra, hogy az iskola mekkora befolyást képes kifejteni a gyermek világfelfogására, értékrendjére. Gondoljunk csak arra, hogy a fasizmus eszméinek meghonosodása érdekében Hitler és Musso-

lini milyen erőfeszítéseket tett azért, hogy a gyerekek már korai életszakaszukban elsajátítsák, magukévá tegyék az azzal kapcsolatos gondolatrendszert és érzésvilágot. A direkt politikai szocializáció legfontosabb ágense, az iskola a hivatalos viselkedés elsajátítását biztosította, míg a nem formális helyzetekre érvényes valóságértelmezéseket elsősorban a család közvetítésével lehetett megtanulni (PERCHERON 1971, SZABÓ I. 2009).

A politikai szocializáció szemszögéből nézve az iskola nemcsak egy nevelő intézmény, amely az ismeretek átadására alkalmas, hanem hatalmi szervezet is, voltaképp az egész társadalom mikro-modellje. Az iskola a belső viszonyaival társadalmi adottságként tudja a gyerekek számára közvetíteni a társadalom többé vagy kevésbé demokratikus működését, hierarchikus vagy emancipált magatartások iránti elvárásait (SZABÓ I.–CSEPELI 1984). Míg a család a gyermek érzelmeire hatva ér el bizonyos változást, addig az iskola a teljesítmény oldaláról orientál. A pedagógusok nem szocializációban, hanem elsősorban nevelésben gondolkodnak. Ha az oktatási intézmény fő funkciójában, az edukációban differenciálódás történik, akkor az a kapcsolódó funkciókra is hatással van, így az intézményi differenciálódás a kortárs csoport szocializációs folyamatait is befolyásolja. Az intézményes szocializáció hatásától nem lehet teljes mértékben függetlenedni. Az iskolai intézményt a társadalom a saját képére formálta, így az nem a társadalom közös kultúráját közvetíti, hanem az adott intézménytípust saját maga számára elkülönítő társadalmi csoport kultúráját. Egy adott tantárgy szocializáló hatása is eltérő lehet, hiszen másképpen hat tankönyvből elsajátítva az anyag és másképpen működik egy tanórán való közös feldolgozás, ezen belül is a pedagógus szerepe szintén hangsúlyos (CSÁKÓ 2011). A tanórán kialakult konfliktusok a politikai tanulás fontos terepei. A tanárok konfliktusmegoldó hajlamai és képességei erősebben befolyásolhatják a tanulókat, mint a direkt politikai tanítás törekvései. De mit várhatunk azoktól az általános vagy éppen középiskolai tanároktól, akik súlyos anyagi gondokkal küzdenek, pályájuk presztízs értékét nem fogadja el a társadalom, akik örülnek annak, ha az iskola oktatás-nevelési funkcióiból legalább az elsőt tiszta lelkiismerettel meg tudják valósítani. „…hasonlóan a nyolcvanas évekhez ismét oda jutottunk, hogy a direkt, iskolai szocializáció elsősorban a makroszintű politikáról szóló ismereteket, információkat adja át [a fiataloknak], és pontosan a napi gyakorlatban jól hasznosítható, a mikroszintű konfliktusokat feloldani képes, a történelem és osztályfőnöki órákon egyébként át nem adható készségeket, ismereteket, mintázatokat nem nyújtja a magyar fiatalok számára" (SZABÓ A.–KERN 2011, 46). Pedig az iskola falai között szerzett tapasztalatok kivetítődnek az egész társadalomra, és az iskolapadból kikerülő – fogódzó nélküli – fiatalok nyilvánvalóan azokhoz a mintázatokhoz nyúlnak, amelyeket a diszfunkcióval küzdő családokban és a szintén diszfunkciós iskolában tanulnak meg.

Nem szabad elfejteni a diákönkormányzat mint nevelési tényező szerepéről sem, azonban Csákó Mihály (2011) szerint számolni kell azzal a tapasztalattal is, amely szerint a fiatalok nincsenek teljesen tisztában az iskolai demokrácia adta

lehetőségekkel. A középiskolások többnyire nem ismerik a jogaikat. A magyar oktatási rendszer hiányosan teljesíti az állampolgári nevelés feladatát, hiszen kevéssé segít felismerni, hogy a tanulónak – az állampolgárhoz hasonlóan – jogai vannak, és szintén kevéssé járul hozzá ahhoz, hogy a serdülő megismerhesse ezeket a jogokat és élhessen is velük. A magyar iskolákban sajnos nem élnek a demokráciára való nevelés hagyományai. A tanulók kritikusan is viszonyulhatnának az oktatási intézményeikhez, ám ezt mégsem teszik.

Nagyon érdekes – és kevéssé kutatott – problematika, hogy mi történik a főiskolákon vagy az egyetemeken. Mennyire tudja a felsőoktatási intézmény korrigálni az esetleges szocializációs defektusokat, egyáltalán kínálnak-e a felsőoktatási intézmények demokratikus szocializációs mintázatokat?

Magyarországon az iskolai nevelés csupán korlátozottan alkalmas értékek átadására. Az olyan kiemelten közösségi összetartó elemek (mint korábban például a kisdobosság) a jelenlegi felsőoktatásban tanuló fiatalok iskolai idejében gyakorlatilag teljesen elhalványult, megszűnt. Legtöbbször nem kerül sor a politikai rendszerváltással kapcsolatos történések, események tudatosítására, feldolgozására sem. A kamaszkori lázadás az új nemzedék többségénél nem következett be (SZALAI 2011).

KORTÁRS CSOPORT

A családi és az iskolai szocializáció mellett a fiatalok értékrendjének kialakulására – különösen serdülő koruktól fogva – a kortárs csoportok is erőteljes hatást gyakorolnak.

Az egyén egyszerre több csoport tagja is lehet, többszörös csoportidentitással rendelkezhet.

A csoportok között azonban általában csak egy olyan van, amelynek a szabályait, értékrendszerét akkor is elfogadja a fiatal, amikor nincs közvetlen kapcsolatban ezzel a közösséggel. Ha az egyén egy olyan referenciacsoportot választ, ahol az alapvető normarendszer gyökeresen eltér attól, amelyet családja – esetleg az iskola – képvisel, még nem feltétlenül jelenti azt, hogy „rossz társaságba" keveredett. Itt valószínűleg arról van szó, hogy már a családi szocializáció során kialakultak azok a személyiségjegyek, amelyek ehhez a „más választáshoz" vezettek. A kortárs csoportok arra kínálnak lehetőséget, hogy a későbbiekben a serdülő minél több viselkedésformát kipróbálhasson, gyakorolhasson és mindez – feltehetően – pozitív hatást fejtsen ki az egyén későbbi személyiségfejlődésére. Másrészt nagy valószínűséggel a fiatal olyan vonatkoztatási csoportot választ, amely alapjában véve hasonlít a család értékrendszeréhez. Ranschburg Jenő (1993) szerint az értékrendszer tartalmát a család alakítja ki, míg a szocializáció megjelenési stílusát a kortárs csoport valósítja meg. A serdülőkori kapcsolatok, csoportok speciális politikai szerepet töltenek be, hiszen ezek is, akárcsak a család, erőteljes

formáló hatással bírhatnak a politikai szocializációban. Sokszor ezek a csoportok segítenek a korai gyermekkori értékek újragondolásában, átformálásában. Nem ritka jelenség az sem, hogy a családi hatások háttérbe szorulásával inkább az iskola, a kortárs csoportok szerepe és hatása válik hangsúlyosabbá a fiatal számára (Dawson – Prewitt, 1969).

A kiscsoportokon belül végbemenő politikai szocializáció folyamatain keresztül a politikai rendszerrel kapcsolatos normák és értékek a rendszer egyes tagjaihoz lefelé közvetítve jutnak el. Ezen normák és értékek erősítik meg és juttatják el az egyéni politikai döntéseket a társadalompolitikai intézményekhez. Verba (1996) az integráló kiscsoportok egyénre gyakorolt hatását tekintve két időszakot különít el:

1. A politikai folyamatba való belépés előtti időszakban, a politikai szocializáció folyamatában az elsődleges csoport kialakítja azokat a prediszpozíciókat, amelyek a későbbiek során aktivizálódnak, felbukkannak a politikai részvételben. Ezek fogják meghatározni az olyan politikai tettek jellegét, mint a szavazás vagy nem szavazás, a politikai kérdések iránti érdeklődés vagy érdektelenség, a törvényeknek való engedelmesség vagy azok megszegése. Az elsődleges csoport egyénre gyakorolt hatásának számos formája ismert, így a közvetett vagy közvetlen, a konkrét politikai magatartás, mint párttámogatás.
2. A folyamat itt nem ér véget, hiszen a részvétel időszakában az elsődleges csoportok tovább formálják az egyén politikai viselkedését, magatartását. A kortárscsoport szintén egy ilyen kiscsoport, amelynek hatása nem csupán a felnőtté válás koráig, hanem gyakorlatilag élethosszig érezhető.

TÖMEGMÉDIA

A tömegkommunikációs eszközök napjainkban fontos szerepet játszanak a fiatalok életében és politikai szocializációjában. Az írott sajtó szerepe talán már nem annyira hangsúlyos a vizuális kultúráéhoz képest, a családok hajlamosak a „televízió gondjaira bízni" gyermeküket, hiszen ezáltal rendkívül sok időt, energiát spórolhatnak meg. A média erős személyiségformáló szerepével számolni kell. A gyermekkori szocializációban teljesen új korszak kezdetét jelentette a modern tömegkommunikációs eszközök megjelenése és elterjedése. Mindez a rádió feltalálásával és elterjedésével kezdődött, majd folytatódott a filmezéssel, a televíziózással és a számítógépek használatával. Sok szerző szerint a modern technika elszakadt „Gutenberg-galaxisától". A gyermekek már korán megszokják a családi tévézést és a számítógépek használatát, mindez a köznapi kultúra részét képezi. Somlai (1997) utal arra, hogy a televíziós műsorprogram mennyire erős személyiségformáló hatással bír, hiszen rengeteg család ehhez igazítja napi időbeosztását. Az újság, a rádió, a televízió és az egyéb kommunikációs eszközök fontos szerepet játszanak a politikai orientáció szempontjából. A különböző események hihetetlen gyorsasággal jutnak el a legtöbb emberhez, akár szeretné,

akár nem. Emellett nem szabad elfeledkeznünk a média ártalmas hatásairól sem. A fiatalok nem rendelkeznek elegendő élettapasztalattal ahhoz, hogy a televízióban megjelenő tartalmakat elkülönítsék a valóságtól, és megfelelően súlyozzák azokat. Veszélyessé válhat a médiumokban megjelenő torzított valóságkép túlzott fogyasztása, amikor éppen kialakulóban van a fiatalok értékrendje (Kósa 2005).

Az információ-áramlás rendkívüli mértékben felgyorsult. Szabó Ildikó szerint a politika üzeneteinek közvetítésében a média játssza a főszerepet, hiszen hatása gyorsabb és tágabb spektrumú, mint bármelyik másik ágensé. A nemzetközi és hazai kutatások leginkább a médiafogyasztási szokásokra irányulnak, így főként arról rendelkezünk tudással, hogy a politikumhoz kapcsolódó információkat mely csatornákból és milyen gyakorisággal szerzik be a megkérdezettek (Szabó I. 2009).

A média szerepe tekintetében a rendszertranszformáció óta eltelt időszakot több periódusra oszthatjuk: az 1989 előtti időszakra, a rendszerváltás és az 1996-os választás közötti periódusra, illetve az 1996-tól napjainkig terjedő évekre (Sólyom 2011). A kereskedelmi korszakban a média és a politika befogadókra gyakorolt hatását nem percepciós sémák passzív elfogadásaként kell elképzelnünk, hanem a nézői beállítódások kontrollált, irányított aktiválásaként, amely tartalmaz kreatív és alávetett befogadói magatartást is. A „kontrollált aktivtást" egy műsor vagy egy politikus azáltal képes kiváltani a nézőkből, hogy egy elkötelezett befogadói magatartásra, azonosulásra készteti. A közönség nemcsak akkor lehet aktív, amikor elkerüli a média hatásait, hanem abban az esetben is, amikor kialakítja és fenntartja a média és a politika szereplőihez fűződő lojalitását. Ez az elkötelezettség legtöbbször nem egy passzív, elfogadó magatartás következménye, hanem egyfajta aktív, szándékos, kognitív elemeket magába foglaló döntés eredménye egy politikai mozzanat vagy műsor mellett. A média kizárólag azokra a személyekre van hatással, akik elég motiváltak és nyitottak ahhoz, hogy emocionális és kognitív kötődést építsenek ki vele. A közönség passzív tagjai azonban hajlamosak megőrizni távolságtartásukat, sokszor figyelmetlenek és kevéssé motiváltak egy esetleg politikai tartalmú hírfolyam kapcsán. Úgy tűnik, hogy a média nem az elkötelezetlen és passzív közönségre, hanem az aktív, motivált egyénekre gyakorol hatást.

A kereskedelmi híradó nem bír identitásképző potenciállal, hiszen egyrészt a vele való fogyasztói identifikáció tartalmi oldalról lehetetlen, másrészt nem jelenik meg identitásképző helyként, mivel nincsen a figyelemre méltó műsorok közé emelve. Kiesik a közönség érdeklődésének, azonosulási vágyainak fókuszából. Az individualizáció és a kollektív integráció együttes jelenléte jól szemlélteti a média terének ellentmondásosságát.

A társadalmilag aluldeterminált médiatér létrejötte a média hatásainak egyre erősödő kontextusfüggőségéhez, kiszámíthatatlanságához vezet. A népszerű, medializált nyilvánosságban a médiahatásokat egyre inkább az elköteleződés és a távolságtartás kiszámíthatatlan dinamikája mozgatja (Csigó 2005).

A fiatalokra – már csak életkori tényezők miatt is – nem jellemző a különböző politikai műsorok iránti túlzott érdeklődés. A politikai hírek csak részlegesen érik el őket, amely egy sajátos alultájékozottsághoz vezethet. Különösen igaz ez annak tükrében, hogy minden médiatartalom-mérés szerint a kereskedelmi televíziók műsorstruktúrája a kilencvenes évek végéhez, a kétezres évek elejéhez képest jelentősen megváltozott. Az utóbbi két-három évben szinte alig-alig közölnek politikai híreket, a híradókat bulvárhírek dominálják. Ezért is fűztek/fűznek nagy reményeket a médiaszociológusok az internethez, amelyen a tájékozódás lehetősége elvileg korlátlan, és amely korrigálhatná a bulvármédia mindenhatóságát. A kérdés csak az, hogy az apolitikus fiatalokban kialakul-e egyáltalán az igény, hogy az információkat finomítsák, mélyítsék, a tartalmakat pontosítsák az ebben a korosztályban egyre nagyobb arányban használt internet révén. Az internet még napjainkban is viszonylag új és folyton változó médiumnak tekinthető, szocializációra gyakorolt hatása még nem teljesen egyértelmű. Az internettel ráadásul kikerülhető, megkerülhető a mainstream média, jobban előtérbe kerül az individuum érdeklődése, a saját, szűrők nélküli választás lehetősége, ami megkönnyíti a célzott kommunikációt. A televízió korszakában passziválódott választók újra mobilizálhatók lettek.[1]

A politikai szocializációs ágensek ugyanakkor kölcsönhatásban vannak egymással, fontossági sorrendjük a felnövekvő egyén számára állandóan változik, ezért fontos, hogy a különböző intézmények hatását ne egymástól függetlenül, hanem egymás függvényében kezeljük (Somlai 1997). A rendszerváltás utáni időszak politikai szocializációs modellje így, mint egyfajta fragmentált, „félperifériás" modell írható le. A modellt a szocializáció tényezői (család, iskola, médiumok, kulturális közvetítők, tartalmak) közötti gyenge és esetleges kapcsolatok jellemzik. Egyszerre és párhuzamosan zajlik az egyes ágensek le- és felértékelődése, és nem szinergiákról, hanem fragmentálódásról beszélhetünk. A család szerepe elvileg felértékelődik, ugyanakkor maga a család, mint intézmény súlyos problémákkal küzd, hiszen egyre több időt töltünk iskolában, mégis a politikai szocializáció szempontjából az iskola egyértelműen diszfunkcionális. Ez együttesen azt eredményezi, hogy felértékelődik (a családon) az iskolán és a formális szervezeteken kívüli informális és ezáltal nehezen kontrollálható szocializáció jelentősége. A fragmentált és disszonáns szocializációs ágensek nem állnak össze egységes rendszerré, és ebben a félperifériás szisztémában minden arra mutat, hogy a diákok kevéssé látják át érdekeik, igényeik érvényesítése, sérelmeik orvoslása és a rendelkezésükre álló demokratikus formák közötti kapcsolatot. Ha a kibocsátó család gyenge és az iskolai demokrácia gyakorlata elégtelen, akkor kevéssé tudja segíteni a demokráciával kapcsolatos igények világos megfogalmazását (Csákó 2004).

[1] Az internet és a hozzá kapcsolódó Info-Kommunikációs Technológia (IKT) politikai részvételre gyakorolt hatásáról részletesen lásd Szabó Andrea – Oross Dániel tanulmánykötetünkben közölt írását.

A FIATALOK POLITIKAKÉPE

A szociológiai vizsgálatok szerint a fiatalok többsége általában negatív képpel rendelkezik a politika világáról. Többségük nehezen igazodik el benne, főként az elmúlt rendszerrel kapcsolatos fogalmak keltenek homályos képzeteket bennük, amely valószínűleg az ismerethiánnyal is magyarázható. Valószínűsíthető, hogy a hallgatók számára a politika szó erőteljes ellenérzéseket vált ki, és a politika mint kifejezés is távol áll tőlük, nem csak maga a jelenség. Azokat a szavakat ítélik ugyanis pozitívnak, amelyek kevésbé kapcsolódnak össze a politikai élettel (ilyenek az emberi jogokkal, a közmegelégedéssel, a szociális biztonsággal és a jóléttel kapcsolatos kifejezések) (ld. Szabó I.– Örkény 1998, Gazsó F. – Laki 2004).

A fiatal korosztály sokszor nem annyira egyéni tapasztalat alapján minősít, hanem a környezet reprezentációit alapul véve a mindennaposan előforduló, negatívan értékelt viszonyrendszereket emeli át.

A politikai aktivitás (inaktivitás) kapcsán a kilencvenes évek vizsgálatai a fiatalok politikai érdeklődésének hiányára, alacsony cselekvési késztetettségére mutatnak rá. Kutatások kimutatták azt a tendenciát, amely szerint eltérő politikai érdeklődéssel és aktivitási igénnyel jellemezhetőek a fiatalok. Az ifjúsági korfán felülről lefelé haladva egyre nőtt a politika iránti közöny. Gazsó Ferenc és Laki László (2004) rávilágítottak arra is, hogy a fiatalok politikai érdeklődése nem minősíthető folyamatosnak és magas intenzitásúnak, hanem inkább eseti jellegű. A 2000-es, 2004-es és 2008-as kutatások sem mutattak trendszerű javulást.

Az eredmények szerint az ifjúság számára a politikai szféra átláthatatlan, távoli és általuk egyáltalán nem befolyásolható világ. A nem hivatásszerű politizálást eredménytelennek tartják, míg a hivatásszerű politizálás presztízse olyannyira alacsony számukra, hogy annak keretei között nem szeretnének tevékenykedni. Az *Ifjúság2000* (Laki–Szabó A.–Bauer 2001), az *Ifjúság2004* (Bauer–Szabó A. 2005) és az *Ifjúság2008* (Bauer–Szabó A. 2009) kutatási beszámolója is hasonló megállapításokat fogalmaz meg. "A politika iránti érdeklődés szintje azonban továbbra is igen alacsony a korosztályon belül. A válaszadók 60 százalékát nem, vagy egyáltalán nem érdekli a politika. Közepes intenzitású érdeklődés mintegy 30, intenzívebb érdeklődés 9 százalék esetében regisztrálható. Sem 2000-hez, sem 2004-hez képest nem mutatnak emelkedést az adatok: 2000-ben és 2008-ban egyaránt 2,19 volt az ötfokú skála átlaga, míg 2004-ben ennél is kevesebb, 2,08 százalék. Inkább azt mondhatjuk, hogy az elmúlt nyolc évben nagyjából hasonlóan alakult a magyar fiatalok politikai affinitása." (Bauer–Szabó A. 2009, 107). Minél alacsonyabb iskolázottságú a fiatal, annál kevésbé mutat érdeklődést a politika iránt. Mindez utalhat a politikai intézményrendszer egyes elemei iránt megnyilvánuló nagyfokú bizalmatlanságra.

A rendszerváltás óta történt változások olyan folyamatokat indítottak be, amelyek mellett a demokrácia máig nem tekinthető teljes mértékben kiépültnek és megszilárdultnak. A fiatal demokrácia képlékenységénél, változékonyságánál fogva

számtalan bizonytalanságot rejt az állampolgárok számára. Szabó Ildikó szerint a fiatalok útkeresésének nehézsége a megfelelő minták és modellek hiányában keresendő (Szabó I. 2009). A 18–29 éves választókra fókuszálva elmondható, hogy a rendszerváltás előtti időszakkal kapcsolatban kevés, vagy szinte semmilyen közvetlen tudásuk sincsen, így "érintetlen" nemzedéknek tekinthetők, akik már természetes módon adottak tekintik a demokrácia nyújtotta lehetőségeket.

Az ember a politikához sem viszonyul másképpen, mint a társadalmi élet más területeihez. Hasonló logikai sémákat, viszonyulási módokat követ a politika esetében is. A fiatal generációk politikához fűződő viszonya talán csak abban különbözik, hogy a politika kevésbé érdekli őket, kevésbé tartják életük szempontjából hangsúlyosnak. A rendszerváltás időpontjában a 18–29 éves fiatalok egy része óvodába vagy általános iskolába járt. A szocializálós intézményeket, elsősorban a családot és az iskolát olyan szereplők jelentették, akik nem demokratikus rendszerben szocializálódtak, ezért az új berendezkedéshez való alkalmazkodás nehézséget jelenthetett számukra. Tehát a fiatalok közvetetten ugyan, de magukon viselhetik a pártállami rendszer örökségének egy részét, amely befolyással lehet politikai kultúrájukra, szocializációjukra. Így a közvetített örökség hatását feltételezhetjük a politikától való távolmaradásukban, a politikai tanácstalanságukban, a tekintélyelvűséghez való viszonyukban, az intézményekhez fűződő bizalmuk tekintetében (Sólyom 2011).

A fejünkben lévő reprezentációk (Moscovici 1984/2002) pedig erőteljesen meghatározzák azt, hogy a körülöttünk lévő világhoz milyen módon viszonyulunk. Egyik nemzedékről a másikra változik a reprezentációs mező szélessége, és változnak azok a pontok is, amelyek körül kialakul a reprezentációk együttese. Így fontos szerepet kapnak az egyén tapasztalatai, azok a társadalmi, gazdasági és politikai körülmények, amelyek alapján az egyén megalkotja saját reprezentációját a világról. Szabó Andrea és Kern Tamás (2011) kiemelik, hogy a fiatalok csaknem felére jellemző elégedetlenség az új kapitalista rendszer egészére vonatkozó negatív attitűdökben összegződött. Az új demokratikus hatalmi és uralmi rendszer működése alapvetően elégedetlenséget vált ki a fiatalok körében, akik szerint a rendszeranomáliák azzal hozhatók összefüggésbe, hogy Magyarországon még nem bontakozott ki teljes mértékben a demokratikus elemek működése. Másrészt a politikai élet működése átláthatatlan, túlságosan bonyolult számukra, így érthető az attól való idegenkedés érzete. Az a sztereotípia alakult ki, hogy a politikusok partikuláris érdekeket képviselnek, és az állampolgárok nagy részének bevonása nélkül tevékenykednek. Érzékelhető a demokratikus intézményekkel szembeni (pl. pártok, parlament, kormány) erőteljes bizalmatlanság. A rendszerváltás után létrejött új demokratikus rendszer – sem a létbiztonság, sem pedig az uralmi-hatalmi szerkezet működése tekintetében – nem jelent azonosulási felületet a fiatalok számára.

A Kádár-korszakkal kapcsolatos ambivalens vélekedés után nem meglepő, hogy a 15–29 évesek 14 százaléka azon a véleményen van, miszerint bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint a demokrácia, további közel egyharmaduk

számára pedig gyakorlatilag lényegtelen, hogy demokratikus vagy diktatórikus körülmények között élnek-e. Az is feltűnő, hogy 14 százalék nem tudja eldönteni, melyik opció lenne megfelelőbb számára (Bauer–Szabó A. 2009).

A rendszerváltás megrekedt egy olyan szinten, amely lassan a társadalmi integrációt fenyegeti. Magyarországon a rendszerváltás idejében ígért általános jólét egyelőre nem valósult meg, az újkapitalizmusban a magyar társadalom a „roncstársadalom" állapotába került, így nem várható el, hogy a mindennapi megélhetésért folyó küzdelemben a közösségi érdekeket tekintse elsődlegesnek. A magyar társadalomban pszichológiailag is kódolva van egy paternalista állam képe, amely kellően kompetens ahhoz, hogy az állompolgárok helyett alakítsa azok sorsát, ugyanakkor az egyéni érdekkijáró utak továbbra is megmaradtak. A politikai elittel szembeni folyamatos legitimációs deficit, valamint a politikai élettel szembeni közöny, az egyre erősödő társadalmi kritika magyarázhatja azt a folyamatot, hogy a fiatal korosztály körében magas a külföldi munkavállalás aránya, illetve a radikális politikai aktorokhoz törénő vonzódás. A társadalmi törésvonalak a diktatórikus elnyomás következtében nem karakterizálódhattak a rendszertranszformáció során, így a politikai élet alakítása egy szűk értelmiségi réteg kezébe került. A civil társadalom erőtlensége, a kritikai értelmiségi attitűd és a demokratikus állampolgári nevelés hiánya mind-mind szorosan összefüggnek a demokráciadeficit kialakulásával (Gazsó F.–Laki 2004, Szabó A.–Kern, 2011).

AZ ÚJ NEMZEDÉK „LÁZADÁSA"

Szalai Erzsébet (2011) és a Szabó Andrea–Kern Tamás szerzőpáros (2011) szerint az utóbbi években több kísérlet is indult a fiatalok generációs megszervezésére, amelynek egyik oldalán a Jobbik, másik oldalán az LMP áll. Szabóék ezt Kuruc.info[2] és Critical Mass[3] nemzedéknek nevezik. A Jobbik hatása talán amiatt tűnik intenzívebbnek, mert a társadalmi problémákra adott válaszai egyszerűek és mindenki számára könnyen befogadhatóak, míg az LMP a nemzetközi kötődésű „alterglob" mozgalmakból nőtt ki, fő ellenfele az újkapitalista társadalmi rendszer működési módja, és az azt irányító logika. Ellenségképük nem körvonalazott, üzeneteik nem annyira konkrétak, nehezebben kommunikálhatóak. A Jobbik a könnyebb ellenállás irányába mozog. Olyan ellenségképekkel operál, amelyet a kilátástalan helyzetben lévő fiatalok reálisnak éreznek.

A kutatások szerint a fiatalok inkább hárítják az állampolgári részvétel felelősségét, a demokráciával kapcsolatban elsősorban a gondoskodó, jóléti szolgáltatásokat nyújtó állam feladatainak teljesítését várják el, míg a társadalmi cselekvési

2 A Kuruc.info nemzedékről részletesen lásd Róna Dániel – Sőrés Anett tanulmánykötetünkben közölt írását.

3 A Critical Mass nemzedékről részletesen lásd Keil András tanulmánykötetünkben közölt írását.

lehetőségek, a különböző önszerveződések és a civil kezdeményezések nem, vagy csak kevéssé vonzóak számukra. Többségük személyes biztonságot remél a demokráciától, amelynek fogalma alatt leginkább a törvény előtti egyenlőséget és a magánélet tiszteletben tartását értik, legkevésbé pedig a többpártrendszert és a kisebbségek jogainak védelmét (Csákó 2004). Szalai Erzsébet (2011) álláspontja szerint a 25–35 év közötti korosztály nem szerveződik egységes generációvá, nemzedékké és alapvetően azzal lázad, hogy egyáltalán nem lázad. A fiatal felnőttek nagyobb része identitásproblémákkal küzd és csak nehézségek árán képes egyensúlyban tartani életét. Az identitásukat nehezen meghatározni képes fiatalok száma azért olyan magas, mert az önmeghatározás több kiemelkedő eleme hiányos náluk. Kevéssé ismerik saját családjuk sorsát, történetét, és Magyarország múltjával sincsenek teljesen tisztában. A középiskolai történelemtanítás hiányosságai leginkább az elmúlt hatvan évre vonatkozóan mutatkoznak meg. Sok fiatal számára a tervezhető, biztos karrier sem jelenik meg, nincs stabil közössége, nincs vonatkoztatási csoportja, a legtöbben időn és téren kívül élnek. A szociológus úgy véli, a magyar fiatalok szinte egyöntetűen az őszinteséget tartják a legfontosabb értéknek, amely egyfajta lázadásszerű védekezés az őszintétlen világgal szemben, ugyanakkor mégsem beszélhetünk egy egységes generációvá szerveződésről. Az egységes generáció létrejöttének három feltétele van.

- Egyrészt szükséges egy meghatározó, erőteljes gyermekkori vagy kamaszkori társadalmi élmény.
- Másrészt kell, hogy a szülők elleni lázadás valamilyen módon világnézeti formát öltsön.
- Harmadrészt pedig kell lennie egy közös, megszemélyesíthető ellenségképnek.

Mindezek alapján lehet azt kijelenteni, hogy a mai fiatalok szülei generációt alkottak, hiszen korai társadalmi élményük (1956) a világnézeti alapon való lázadás a kommunista nómenklatúrával kapcsolatban álló szüleik ellen. Valójában egy ún. *racionális lázadás*[4] történik, amely nélkülözi az érzelmi töltetet, a romantikát és a világmegváltást. A felsőoktatásban tanulók nem fordulnak szembe a szüleik értékpreferenciáival, csupán kihasználják, kiaknázzák a társadalom által biztosított kereteket. Hirschman (1995) kivonulás opciójának gyakorlati megvalósulása tehát ebben az esetben több módon zajlik. Ha úgy ítélik meg, hogy itthon már nincs miért, nincs hová továbblépni, akkor elmennek külföldre munkát vállalni, egzisztenciát felépíteni, míg az itthon maradók biztos jövőépítés lehetősége híján jövedelmüket elsősorban fogyasztási cikkekre és szórakozásra költik el, amellyel lekötik magukat, elterelik figyelmüket arról a tényről, hogy nemzedékük passzivitásra ítéltetett. A kivonulás, a politikától való távolságtartás egy idő után determinál, elveszik a tiltakozás lehetősége, bár a kivonulás az egyén szempontjából akár előnyösebb is lehet (Szabó A. 2010). Előfordulhat azonban az is, hogy a kivonulási alternatíva jelenléte gátolja a tiltakozás technikájának kifejlődését. Szabó Andrea és Kern Tamás (2011) véleménye szerint a magyar fiatalok esetében arról van szó, hogy nem kilépnek a szervezett, politikai társadalomból, hanem lényegében „eltűnnek" a politikai társadalom számára, mert:

4 A kifejezést Szabó Andrea nyomán használjuk.

1. A rendszertranszformációt követően soha nem voltak szervezett, integrált, civil, valamint politikai szervezeti háló részesei. E szervezetek szövetei meglehetősen lyukasak, amelynél a meglévő szervezetek nem találkoznak a „piac" igényeivel.
2. A fiatalok már a nyolcvanas évek során is meglehetősen alacsony politikai érdeklődést és aktivitást mutattak, amely napjainkra nemhogy emelkedett volna, hanem tovább csökkent.
3. Kilépni csak tudatosan tudtak volna, azonban úgy tűnik, a magyar fiatalok többsége nem rendelkezik effajta tudatossággal.
4. Ha lett is volna szándékuk a kilépésre, szervezett keretek hiányában ezt akkor sem tudták volna megtenni.
5. Politikai inaktivitásuk során nem irányítói, hanem elszenvedői a történéseknek, így kontroll-tapasztalat híján lehetőségük sem adódott a kilépésre. Passzívan elfogadták, hogy kiestek a politikusok látóköréből, a politikai alrendszer szereplőinek érdeklődési köréből.

Szabó Andrea és Kern Tamás kutatásai azt jelzik, hogy a fiatalok politikához való viszonya részben rendszerfüggetlen (lásd a Kádár-korszakkal kapcsolatos tapasztalatokat és azok továbbélését), ugyanakkor a politikai történések, a makrogazdasági, makrotársadalmi folyamatok befolyásolják a szocializációs folyamatok megvalósulását és jellegét. A rendszertranszformáció óta eltelt évek alatt alapvetően deficites politikai szocializációs mechanizmusok épültek ki. Úgy tűnik, hogy már a Kádár-korszakban is elégtelenül működő szocializációs ágensek az elmúlt két évtized alatt még nyilvánvalóbb diszfunkciós működésmód jeleit kezdték mutatni. Egyrészt ebből fakad a fiatalok politikával kapcsolatos érdektelensége és inaktivitása, másrészt „kiesésük" és nem kilépésük a politikai társadalomból. A politikai kérdésekkel kapcsolatos közöny azonban nem jelenti azt, hogy ezek a fiatalok elégedettek lennének saját életkörülményeikkel és lehetőségeikkel. A rendszerváltás után felnövő ifjúság nem úttörő, hanem mintakövető, nem aktív alakítója a történéseknek, hanem passzív elszenvedője. Nem, vagy csak nagy jóindulattal jelenik meg a rendszerváltozás új politikai generációja.

Nem minden korosztály válik generációvá, s kérdés – és erre jelen kötet több tanulmánya utal –, hogy ez a korosztály vajon képes lesz-e a generációvá válásra. Lázadása milyen értékek mentén, hogyan történik meg és ez milyen irányba fogja befolyásolni a társadalmi viszonyokat? Képes lesz-e létrehozni egy olyan erős, tartós és személyes közösséget, amelyen keresztül hallatni tudja hangját, tehát megvalósul-e a korosztályi identifikációs folyamat? Vajon a racionális lázadás révén kialakul-e az az elit, amely hozzásegíti e korosztályt, hogy a politikai elit a jelen-

leginél komolyabban vegye, hogy igényeik, aspirációik komolyabb nyomot hagyjanak a politikai, gazdasági és társadalompolitikai döntések során? Jelen kötetünk tanulmányai részben vagy egészben ehhez az alapkérdéshez igyekeznek válaszokat nyújtani.

IRODALOM

BAGDY EMŐKE (1999): *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Budapest, Mobilitás.

BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

CSANÁDY MÁRTON – LUX AMBRUS (1992): *Rendszerváltás és értéktudat: 300 budapesti középiskolás társadalmi és politikai értékrendje*. Budapest, Oktatáskutató Intézet.

CSÁKÓ MIHÁLY – BERÉNYI ESZTER – BOGNÁR ÉVA – TOMAY KYRA (2000): Politikai szocializáció Magyarországon a kilencvenes években. In: *Szociológiai Szemle*, 2000/1, 50–68.

CSÁKÓ MIHÁLY (2004): Ifjúság és politika. In: *Educatio*, 2004/4, 535–550.

CSÁKÓ MIHÁLY (2011): Állampolgárokat nevel-e az iskola? In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2011): *Arctalan (?) nemzedék*: Ifjúság 2000-2010. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 101-114.

CSIGÓ PÉTER (2005): Közéleti diskurzusok és identitások a népszerű média terében. Miért nincs hatásuk a kereskedelmi híradóknak? *Médiakutató*, 2005/4. Forrás: http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_04_tel/02_kozeleti/01.html?q=Csig%F3 Utolsó letöltés: 2012. október 2.

DAWSON, R. E. – PREWITT, K. (1969): *Political Socialization*. Boston, Little, Brown and Company.

DÖGEI ILONA (1988): A család szerepe a politikai szocializáció szempontjából a hazai szakirodalom tükrében. In: Kéri László (szerk.): *Hazai politikai szocializációs folyamatok*. Budapest, MSZMP KP Társadalomtudományi Intézete. 12-35.

ERŐS FERENC – MURÁNYI ISTVÁN – JANA PLICHTOVÁ – VARGA RITA (1997): A társadalmi átalakulás és a demokrácia szociális reprezentációja öt posztkommunista országban. In: *Politikatudományi Szemle*, 1997/4, 5–26.

GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2000): *Esélyek és orientációk – fiatalok az ezredfordulón*, Budapest, Okker Kiadó.

GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest, Napvilág Kiadó.

HIRSCHMAN, A. O. (1995): *Kivonulás, tiltakozás, hűség*. Budapest, Osiris Kiadó.

KARÁCSONY GERGELY (2005): A történelem fogságában. Generációk, életutak és politikai preferenciák Magyarországon. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 161–206.

KEIL ANDRÁS (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 157–183.

KÉRI LÁSZLÓ (1987) (szerk.): *A politikai szocializáció elméleti kérdései*. Budapest, Társadalomtudományi Intézete.

KÉRI LÁSZLÓ (1988) (szerk.): *Hazai politikai szocializációs folyamatok*. Budapest, Társadalomtudományi Intézete.

KÓSA ÉVA (2005): Gyerekek, serdülők és a média. In: Vajda Zsuzsanna – Kósa Éva (2005): *Neveléslélektan*. Budapest. Osiris Kiadó, 363–430.

LAKI LÁSZLÓ – SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA (2001) (szerk.): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

LAKI LÁSZLÓ – SZABÓ ANDREA (2012): Fiatalok, demokrácia, jelen és múlt (1. rész). In: *Egyenlítő*, 2012/4.

MOSCOVICI, S. (1984/2002): A szociális reprezentációk elmélete. In: Moscovici, S.: *Társadalom-lélektan*. Budapest, Osiris Kiadó. 210-289.

PERCHERON, A. (1971): Az egyén politikai formálódása. In: Szabó Ildikó – Csákó Mihály (1999) (szerk.): *A politikai szocializáció: Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 18—43.

RANSCHBURG JENŐ (1993): *Szeretet, erkölcs, autonómia*. Budapest, Integra-Projekt Kft.

RÓNA DÁNIEL – SŐRÉS ANETT (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó fiatalok*. Budapest.

SIMON JÁNOS (2004): *A politikai kultúra színképei*. Budapest, Századvég.

SÓLYOM ANDREA (2011): *Székelyudvarhelyi középiskolások és kolozsvári egyetemisták politikai kultúrája*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola, PhD-disszertáció. Forrás: http://campuslet.unideb.hu/dokumentumok/solyom_phd_2o11aprilis.pdf. Utolsó letöltés: 2012. május 20.

SOMLAI PÉTER (1997): *Szocializáció. A kulturális átörökítés és társadalmi beilleszkedés folyamata*. Budapest, Corvina Kiadó.

SZABÓ ANDREA (2010): A politikai tiltakozások elmélete. *Jog. Állam. Politika*. II. évf. 2. sz. 121–137.

SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011): A Magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2011): *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000-2010*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 37–80.

Szabó Andrea – Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 65–111.
Szabó Ildikó – Csepeli György (1984): Politikai érzelmek iskolája. In: *Jel-Kép*, 1984/2, 26–31.
Szabó Ildikó (1991): *Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon.* Budapest, Tekintet Könyvek.
Szabó Ildikó (1992): Kollektív élmények a politikai szocializációban. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 1992/4, 21–33.
Szabó Ildikó (1994): Minden másképpen van. Politikai reszocializáció Magyarországon. *Világosság*, 1994/3, 61–73.
Szabó Ildikó – Örkény Antal (1997): Magyar középiskolások politikai érzelmei és ismeretei. In: *Politikatudományi Szemle*, 1997, 3: 31-69.
Szabó Ildikó – Örkény Antal (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája.* Budapest, Minoritás Alapítvány.
Szabó Ildikó (2000): *A pártállam gyermekei. Tanulmányok a Magyar politikai szocializációról.* Budapest, Hatodik Síp Alapítvány Új Mandátum Könyvkiadó.
Szabó Ildikó – Falus Katalin (2000): Politikai szocializáció közép-európai módra: a magyar sajátosságok. In: *Magyar Pedagógia*, 2000/4, 383–400.
Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867-2006.* Budapest, L'Harmattan.
Szalai Erzsébet (2011): *Koordinátákon kívül. Fiatal felnőttek a mai Magyarországon.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
Váriné Szilágyi Ibolya (1976): A „szocializáció" szociálpszichológiai kutatásának néhány elvi és módszerbeli kérdése. In: Hunyadi György – Pataki Ferenc – Váriné Szilágyi Ibolya (szerk.): *Szociálpszichológiai kutatások Magyarországon.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 291–319.
Verba, S. (1996): Az elsődleges (primer) csoport és a politika. In: Lányi Gusztáv (szerk.) (1996): *Politikai pszichológia.* Budapest, Balassi Kiadó – ELTE Szociológiai Intézet.

Szabó Andrea – Oross Dániel

A DEMOKRATIKUS RÉSZVÉTEL TENDENCIÁI A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK KÖRÉBEN

A rendszerváltozást követően a magyar fiatalokról készült ifjúsági vizsgálatok eredményei alapján a korosztály tagjait alacsony fokú politikai affinitás, valamint mérsékelt politikai aktivitás jellemzi. A 2010-es választási részvételi adatok a 25 év alattiak körében az átlagnál magasabb részvételi szándékot mértek. Míg a tanulmánykötet egyes tanulmányai a pártokkal kapcsolatos motivációk, pártokhoz való kötődés szempontjából vizsgálják a kérdést, jelen tanulmány célja a választásokon való részvétel alakulását meghatározó szociodemográfiai tényezők vizsgálata. A kérdés megközelítésekor a tanulmány a fiatalok részvételi hajlandóságának növekedését az internet kínálta új részvételi lehetőségek szempontjából vizsgálja. Az egyéni politikai részvétel kérdéséhez az ahhoz szükséges erőforrások felől közelítve az online politikai részvétel nem igényel sok pénzt, sem engedélyt, sem valamely szervezethez való formális tartozást, továbbá kedvelt helyen és tetsző időben folytatható. A politikai részvétel terén az interneten nyíló lehetőségek a politikai részvételről alkotott korábbi koncepciók újragondolását teszik szükségessé. E felismeréstől hajtva a tanulmány a korábbi tipológiáktól eltérően a politikai részvétel három csoportját különbözteti meg. A „hagyományos", a „direkt" valamint az „új" részvétel megkülönböztetésével a kutatás hozzá kíván járulni azon kérdés jobb megértéséhez, hogy milyen változást hoz az online részvétel a hagyományos választási részvétel, valamint a tiltakozásokban való direkt részvétel terén.

Kulcsszavak: közéleti és politikai érdeklődés * politikai aktivitás * hagyományos részvétel * direkt demokratikus részvétel * újrészvétel * internet és demokrácia

BEVEZETŐ

2011. december és 2012. február folyamán nagyszabású online és részben személyes megkérdezéssel történő egyetemista, főiskolás vizsgálat zajlott Magyarországon az *Aktív Fiatalok kutatócsoport* kezdeményezésére. A vizsgálat kérdésparkjá-

nak felállításakor kiemelt figyelmet fordítottunk a fiatalok részvételével összefüggő kérdésekre. A korábbi, 2010-es választások előtt Magyarországon készült empirikus kutatások eredményei ugyanis azt jelezték, hogy a fiatal korosztályok politikai affinitása, különböző típusú politikai részvétele, valamint a politikai intézményekbe vetett bizalmi szintje olyan alacsony, amelyet már súlyos demokratikus deficitként írhatunk le (lásd pl. GAZSÓ T.–SZABÓ A. 2002; GAZSÓ F.–LAKI 2004; BAUER–SZABÓ A. 2005; KERN–SZABÓ A. 2011). A 2010 őszén elkészített nemzetközi összehasonlító vizsgálat, a *European Social Survey* (ESS)[5] jelezte először, hogy a 2010-es választások és az azt követő időszak talán változást hozott a korábbi tendenciákban. Ha nem is a politikai érdeklődés, de a politikai részvétel egyes dimenzióiban – különösen az államközpontú választási részvételt tekintve – érdemben változott, növekedett a magyar fiatalok mobilizálódása az európai térben. Jelen elemzésünkkel be szeretnénk mutatni a legfrissebb tendenciákat, és saját adatainkkal hozzájárulni a politikai részvételről szóló tudományos diskurzushoz. Elemzésünk tárgya nem a teljes ifjúsági korosztály, hanem annak egy kitüntetett nagycsoportja, a nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások.

A POLITIKAI RÉSZVÉTELI HAJLANDÓSÁG VÁLTOZÁSA

Miközben az elmúlt évtizedekben a nyugati demokráciákban a politikai részvétel hagyományos formáiban történő (választási részvétel, politikai szervezetekben való részvétel, illetve az ezen szervezetekhez való kötődés bizonyos formái) részvétel terén csökkenés tapasztalható, addig az ügy-orientált, civil részvétel terén növekedés mutatkozik (DALTON 2008; INGLEHART 1997; NORRIS 2002, 2007; KLINGEMANN–FUCHS 1995; PATTIE ET AL. 2004; KRIESI 2008; DALTON ET AL. 2004, JANCSÁK 2009). Különösen a választásokhoz köthető cselekedetek – úgymint a szavazáson való részvétel, kampánytevékenység, pártokban végzett tevékenység – bizonyultak kevésbé vonzónak, míg a parlamenten kívüli tevékenységek – tüntetés, állampolgári lobbi-csoportok – népszerűbbé váltak. A fiatalokra a választók legkevésbé tapasztalt korcsoportjaként tekintve egyes kutatók azt feltételezik, hogy nem az érdeklődés vagy a részvétel szintje változott, hanem a politika iránti attitűdök. A fiatalok szkeptikusabbak, apatikusabbak (HENN–WEINSTEIN–WRING 2002), ez olyasmi azonban, amit nem szabad egyenlővé tenni a részvételi hajlandóság hiányával. A kérdést generációs metszetben vizsgáló kutatások szerint a fiatalok olyan generációvá formálódhatnak, amelyet a részvétel és az elköteleződés hagyományos formái[6] kevésbé érdekelnek (PHELPS 2004), ám mindez nem támasztja alá azokat a

[5] A vizsgálatról részletesen lásd: http://www.europeansocialsurvey.org/ honlapot.

[6] Egy az Európa Tanács által végzett 2002-es kutatás (CHISHOLM–KOVACHEVA 2002) a képviseleti demokrácia intézményei iránti érdeklődés csökkenését regisztrálta az európai fiatalok körében a 90-es évek folyamán. Egész Európában alacsony a pártokhoz kötődő fiatalok száma, s a húsz évvel korábbi adatokhoz képest jelentős csökkenést mutat az

leegyszerűsítő kijelentéseket, miszerint a mai fiatalok kiábrándultak a közéletből (ZUKIN–KEETER–ANDOLINA–JENKINS–DELLI CARPINI 2006, 118-189.).

A politikai részvétel változása módszertani[7] és elméleti kihívás elé állította a kutatókat, a téma vizsgálata kapcsán új fogalomtípusok jöttek létre. Mindez egyfelől a téma megközelítésekor a „politikai" és „civil" részvétel kortárs felfogáshoz közelebb álló fogalomhasználatot eredményezett (DAHLGREN 2000; DALTON 2004; DE VREESE 2006; DUNLEAVY 1996; LIVINGSTONE–BOBER–HELSPER, 2005; O'TOOLE–LISTER–MARSH–JONES–MCDONAGH 2003; PHELPS 2005; VERBA ET AL., 1995). A részvétel változását értelmező kutatásokban közös, hogy az intézményes részvételi hajlandóság mérésén (párttagság, politikai rendezvények látogatása, választási részvétel) túl új, intézményes részvételtől független tényezőket vonnak vizsgálat alá. Az így azonosított részvételi formákat dichotóm szembeállítás keretében ragadják meg, így azonosítva a részvétel „régi" és „új" formáit. Verba–Schlozman–Brady kutatása a végrehajtására közvetlen hatást gyakorló részvételt (direkt részvétel), illetve az azt közvetetten befolyásoló részvételt (választás) különbözteti meg. Banes és Kaase (1979) „hagyományos" és „nem hagyományos", Inglehart és Catterberg (2002) „elit vezérelt" és „elit ellenes", Norris (2002) „állampolgár-orientált" és „ügy-orientált", míg Dalton „kötelesség-alapú" és „elkötelezett állampolgári" részvételt különböztet meg. A politikai részvétel témakörét vizsgáló kutatásokban mára egyetértés alakult ki abban a tekintetben, hogy a politikai részvételhez köthető cselekvési formákban való részvétel a különböző tényezők csoportosításával (klasztrekbe sorolásával) értelmezhető (VERBA–SCHLOZMAN–BRADY 1995, 284).

Az internet és a hozzá kapcsolódó info-komminkációs technikák (IKT) politikai részvételre gyakorolt hatásáról kialakult korai elméletek szintén dichotóm szembeállítás, a megerősítési és a mobilizációs hipotézis körül forogtak (Norris, 1999, 2003, a téma átfogó áttekintését lásd: SZABÓ G.–MIHÁLYFFY 2009, 87). A mobilizációs hipotézis szerint az internet decentralizált és demokratikus mivolta lehetővé teszi, hogy egy szűk elitcsoportnál szélesebb kör hallassa hangját egy-egy ügy vagy

érdekvédelmi-, és szakszervezetekhez tartozó fiatalok aránya is. A felmérések adatai alapján az európai fiatalok egyharmada egyáltalán nem érdeklődik a politika iránt, nem beszél róla barátaival, és nem tartja a politikát fontosnak. A politika alatt a formális, politikai intézmények által végzett tevékenységet értve a fiatalok távol érzik magukat annak működésétől, az abban részt vevők által megjelenített ügyekben nem érzik magukat érintettnek. Sokat mondó adat, hogy a fiatalok kevesebb, mint 5 százaléka tartja a pártokat a politikai részvételre ösztönzés fontos tényezőinek.

[7] A legújabb nemzetközi felmérések a korábbi vizsgálatoknál szélesebb skálán mérik a fiatalok attitűdjeit. A fiatalok által igénybe vehető részvételi lehetőségek megnevezésekor az Eurobarometer 2007-es felmérése alapján az európai fiatalok egy korábban nem vizsgált lehetőséget, a szakpolitikusokkal folytatott vitákon való részvételt nevezték meg leghatékonyabb eszközként érdekeik érvényesítése szempontjából (29%). A képviseleti demokrácia állandó intézményeiben való részvételt a megkérdezettek harmada tartotta hatékonynak: a pártokban való tagságot 16 százalékuk, a szakszervezethez tartozást 11 százalékuk, a civilszervezetekben folytatott tevékenységet 11 százalékuk nevezte meg.

a politikai folyamatok egésze kapcsán, ezzel együtt online és offline akciók összekapcsolásával bővül a politizálás horizontja. Egyes elméletek az internetre mint valami teljesen új, a hagyományostól lényegesen különböző részvételi formára tekintettek, amely erősíti a közvetlen demokráciát (BUDGE 1996), élénkíti a pártversenyt (CHADWICK 2006), új közösségeket teremt (SCHWARTZ 1996) és csökkenti a távolságot a kormányzat és az állampolgárok között (GROSSMANN 1995). Ezzel szemben a megerősítési hipotézis szerint az IKT a már kialakult erőviszonyok fenntartását segíti elő. Az aktív és befolyásos személyek, szervezetek képesek ellenőrzésük alatt tartani az új technológiákat, ezáltal az internet újdonságát legalább annyira kontroll alatt tartják, mint a régi részvételi formákat. Woody Stanley es Christopher Weare szerint a megerősítés és a mobilizációs hipotézis hasznos kiindulópontak bizonyultak ugyan, de egy mára meghaladott szembeállításon alapulnak, ami abból adódik, hogy túl szűken értelmezik a technológiai fejlődés és a részvétel közötti komplex viszonyrendszert (STANLEY–WEARE 2004, 506). Delli Carpini és munkatársai szerint a fejlődés következtében:

a.) felgyorsul az információszerzés és továbbítás folyamata;
b.) jelentősen növekedik a hozzáférhető információ mennyisége;
c.) az információ időben bármikor elérhető;
d.) interaktív kapcsolatot biztosít, a közösségszerveződés földrajzi meghatározottsága helyett az érdek-alapú közösségek kialakulásának kedvez;
e.) elmossa a különböző médiafelületek közötti különbségeket (nyomtatott, vizuális, audio);
f.) kihívást intéz az információ birtokosaival szemben (pl. hivatalos szervek);
g.) megváltoztatja az információáramlás hagyományos, termelőkre és fogyasztókra alapozott definícióit. (BAEK–WOJCIESZAK–DELLI–CARPINI 2010, 347).

Az IKT ma egyszerre képes lehetőséget biztosítani az elit számára politikai pozíciók fenntartására, megerősítésére, valamint új részvételi formákban való részvételre mobilizálni korábban nem aktív egyéneket. Ebből adódóan az IKT politikai részvételre gyakorolt hatásának értékeléséhez olyan kutatási programra van szükség, amely alkalmas a technológia eltérő környezetben gyakorolt hatását érintő oksági kapcsolatok[8] tisztázására. Verba, Schlozman és Brady (1995) megközelítése, amely a részvétel különböző formáiba való bekapcsolódást a részvételhez szükséges erőforrások felől magyarázza, alkalmas arra, hogy a technológia részvételre gyakorolt hatását értelmezhetővé tegye.[9]

[8] Polat (2005) az internet és a politikai részvétel közötti kapcsolat azonosításakor hangsúlyt fektet az internet három felületének megkülönböztetésére: az internet, mint információforrás, az internet, mint kommunikációs medium és az internet mint köztér. A tanulmány azt állítja, hogy az internet e különböző felületei különbözőképp érintik a politikai részvétel módját és szintjeit.

[9] A szerzők három okot jelölnek meg a politikai részvételből való kimaradás magyarázataként: kapacitáshiányt, motivációhiányt, valamint a részvételi lehetőségek hiányát. Jelen tanulmányban a témakört e három kérdéskört járjuk körül.

Kutatásunkban abból indulunk ki, hogy a politikai részvétel kérdéskörét a korábbi dichotóm megközelítéstől eltávolítva új megvilágításba helyezi az online politikai részvétel. Az egyéni politikai részvétel kérdését a részvételhez szükséges erőforrások felől vizsgálva (VERBA–SCHLOZMAN–BRADY 1995) az egyes cselekedetekhez szükséges idő, pénz és készségek tekintetében az online politikai részvétel nem igényel sok pénzt, sem engedélyt, sem valamely szervezethez való formális tartozást, továbbá kedvelt helyen és tetsző időben folytatható. A politikai részvétel terén ilyen módon nyíló lehetőségek ezért a politikai részvételről alkotott korábbi koncepciók újragondolását teszik szükségessé.

Tanulmányunkban a magyar felsőoktatásban résztvevő hallgatók politikai részvételre adott válaszait a részvétel különböző formáiban való aktivitáshoz szükséges erőforrások alapján három csoportba soroljuk:

1. A *„hagyományos”* részvételi formák alatt több aktivitási formára Szabó Andrea és Kern Tamás tanulmányának (2011, 18–19) megközelítését alkalmazva a választási részvételt, a politikai szervezetekben (pártok, szakszervezetek) való részvételt, illetve az ezen szervezetekhez való kötődés bizonyos formáit (például valamilyen kampánymunka végzése, részvétel a politikai szervezetek gyűlésein, vagy felszólalás ezen politikai szervezeteknél, politikai jelvények viselése) értjük. Ezek a részvételi formák a demokrácia hajnala óta bevett, szokásos, használt aktivitási lehetőségek, amelyek egyébként eltérő egyéni involválódást követelnek, és az egyéni versus kollektív hasznos szempontjából is eltérő eredményhez vezetnek. Ezen formákat elsősorban a történelmi aspektus köti össze.
2. *„Direkt demokratikus”* részvétel alatt olyan, az állampolgár személyes bevonódását megkívánó cselekvéseket értünk, amelyek nem igényelnek tartós elköteleződést. A részvételhez szükséges erőforrások tekintetében megkülönböztetjük a sok erőforrást igénylő, intenzív bevonódást követelő face to face akciókat, valamint a kevés erőforrást és alacsony bevonódást igénylő formákat. Szabó Andrea és Kern Tamás fent idézett tanulmánya alapján az állampolgári részvétel minősített, sok erőforrást és face to face akciót igénylő esete a politikai tiltakozásokban való mobilizáció. Ezen belül is a hierarchia csúcsán a nem hagyományos konfrontatív, legális politikai tiltakozásokban történő részvétel áll, ami a résztvevő individuum teljes körű, erőteljes és többféle erőforrást igénylő bevonódásával jár együtt. Ilyen direkt tiltakozási formák az ülősztrájk, a különböző blokádok, az expresszív, szimbolikus cselekvések (például éhségsztrájk). A direkt részvétel kis erőforrás igényű, kis egyéni kockázattal és kevés bevonódással járó formáit az aláírási ívek, tiltakozó levelek, petíciók aláírása jelenti.

E fenti két részvételi formát *„lábbal történő”* aktivitásnak is tekinthetjük, hiszen mindenképpen fizikai „teljesítményt” igényel az abban történő részvétel.

3. A fenti két formával szemben, illetve amellett határozzuk meg az „új-” vagy „virtuális” részvétel fogalmát, amelyet 'lájkkal' történő aktivitásnak is nevez-

hetünk. Az új részvétel alatt ugyanis az internet, mint generikus felület által lehetővé tett, a hagyományos és direkt részvétel közé sorolt cselekvési formákat egyaránt magában foglaló, sokoldalú részvételt értjük.[10] Kutatásunkban a blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos hozzászólásokat, kommenteket, lájkolást, illetve különböző ügyek generálását, posztolását értjük. Az új részvétel alá sorolt cselekvési formák közös jellemzője, hogy minden típusa viszonylag kis erőforrás befektetését igényli a részt venni kívánó individuumtól. A kutatás célkitűzése az új részvétel fogalmának bevezetésével áthidalni azt a komoly módszertani kihívást, hogy az internetes politikai aktivitás egyes elemei nem feleltethetőek meg egy az egyben a hagyományos, offline tevékenységeknek. (PAPP 2011, 122) Az önálló kategória bevezetésének egyik indoka, hogy az új részvétel nem feltétlenül jelenti ugyanazt, sem az offline, sem pedig az online közegben kivitelezhető cselekedetek (pl. üzenet írása egy képviselőnek) esetében. Másfelől napjainkban egyre bővül a kizárólag online elképzelhető lehetőségek (pl. tartalommegosztó oldalak, ismeretségi hálózati oldalak) repertoárja.

Feltételezésünk szerint az új részvétel terén mutatkozó aktivitás hatással bír a részvétel offline formáira.[11] Azt várjuk, hogy ez a hatás elsősorban a „direkt" részvétel terén mutatható ki, míg a hagyományos választási részvételre csupán áttételesen hat.

[10] Az új kategória bevezetése és a kis erőforrásigény hangsúlyozása nem jelenti azt, hogy ezt a részvételt valamennyi állampolgár számára egyformán elérhetőnek tekintjük. Amint azt Papp Dénes témában írt áttekintő tanulmánya (PAPP 2011, 124) kiemeli, vita tárgyát képezi az, hogy milyen mértékben segítette hozzá az internet az egyes polgárokat hangjuk hallatásához, valamint szélesebb körű és elmélyültebb politikai információszerzési gyakorlathoz. Az információkeresési- és fogyasztási szokások, a kisszámú forrás előnyben részesítésének jelensége, az érdekes tartalmak előállításának nehéz feltételei (pl. szabadidő, megfelelő fogalmazókészség, releváns információk birtoklása) nagymértékben megnehezíthetik a belépést az elérhető vélemények piacara.

[11] A hatás irányát érintően mind ez idáig rendkívül korlátozott politikatudomány ismerete. A téma kapcsán kibontakozott, elsősorban online zajló társadalmi vita során *a háló elit által folytatott új részvételről,* a politikai részvétel elektronikus formáinak közeleti aktivitásra gyakorolt hatásáról szóló angolszász diskurzusban új fogalmak felszínre kerülésének lehetünk tanúi. Mikroaktivizmus (MARICHAL 15) alatt olyan kis hatókörű, több személytől több résztvevő felé irányuló politikai kommunikációs tevékenységeket értünk, mint politikai célú Facebook csoportok létrehozása, politikai témájú cikkek megosztása Twitteren keresztül vagy politikai tartalmú videók megosztása a YouTubeon. Ezek a tevékenységek mikroszintű cselekvéseknek tekinthetők, s a digitális aktivitás más formáitól eltérően céljuk szerint nem feltétlenül a mobilizációra irányulnak.

A KUTATÁS ELMÉLETI KERETEI

Az állampolgárok politikai részvételére vonatkozó kérdéseket kutató vizsgálatok a társadalmi és demográfiai tényezőket, valamint politikai attitűdöket vizsgálva az állampolgárok politikai részvételi hajlandóságának előfeltételeire vonatkozóan adnak válaszokat. Az új részvétel vizsgálatát érintő korábbi kutatási eredmények áttekintését, valamint kutatási kérdéseinket e szempontrendszer mentén végezzük. A politikai részvételt meghatározó tényezők csoportosításának egyik általánosan elfogadott iránya a részvételi hajlandóságot meghatározó előfeltételek, prediszponáló tényezők vizsgálata (VRÁBLIKOVÁ 2010, 2–4). Rosenstone és Hansen (2003) ezeket a tényezőket a részvétel személyes aspektusának nevezi, míg Norris (2002) a részvételt egyéni szinten meghatározó tényezőkről ír. A politikai részvételre hajlamosító avagy prediszponáló tényezők két csoportra oszthatóak: egyfelől az egyéni kapacitások (így például a végzettség, anyagi helyzet) másfelől a politikai attitűdök és motivációk (például politikai érdeklődés). Verba, Scholzman és Brady (1995, 16) annak magyarázatakor, hogy a vizsgálatba bevont egyéneket mely erőforrások hiánya teszi képtelenné a politikai részvételre, a tényezők e két csoportjának elhatárolásához a „nem képes" illetve a „nem akar" címkéket használják.

Az első csoportba társadalmi státuszra vonatkozó jellemzőket sorolnak (mint a végzettség, a jövedelem vagy az életkor), egyben azt állítják, hogy a részvétel egyének által választott formáinak igénybevételét nagyban meghatározza az, hogy az adott egyén rendelkezik-e a politikai részvétel adott formájához szükséges kapacitásokkal. Rosenstone és Hansen (2003, 12) megállapítják, hogy azok, akiknek elég pénz, idő és megfelelő készségek állnak rendelkezésükre, több egyéni kapacitást fordítanak a politikára, miután könnyebben megengedhetik maguknak. Kutatásunkban demográfiai tényezők vizsgálatával választ adhatunk arra a kérdésre, hogy az új részvétel lehetősége megkönnyíti-e a fiatalok széles köre számára a részvételt. Feltételezésünk szerint a magyar fiatalok többsége nem tudatosan vesz részt az új részvétel által lehetővé tett cselekvési formákban, míg a fiatalok egy tudatos kisebbsége mind a hagyományos és direkt, mind az új részvétel terén aktív.

Az „Ifjúság" elnevezésű, négyéves, nagymintás kutatások eredményei (SZABÓ A.–BAUER–LAKI 2002, BAUER–SZABÓ A. 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009) alapján a politika a fiatalok egy szűk rétege, elsősorban az iskolai státuszhierarchiában magas pozíciót elért családok magasan iskolázott fiú gyermekei számára jelent valódi értéket, elfogadható alternatívát. Ők azok, akik a demokratikus részvétel hagyományos formáiban – szervezeti tagság, választásokon való részvétel – aktivitást mutatnak. Kutatásunkban a korábbi ifjúságkutatások eredményeivel összevetve meghatározzuk a politikai részvétel hagyományos formáiban aktív fiatalok demográfiai tulajdonságait.

A direkt akvitásban résztvevők csoportjáról 2004-ben és 2008-ban készült nagymintás kutatások azt állapították meg, hogy a politikai tevékenységi formákban résztvevők szociodemográfiai karaktere érdemben nem különbözik a hagyományos politikai aktivitásban résztvevőkétől. Elsősorban a tanulók, ezen belül is a felsőfokú

oktatási intézményekbe járók, illetve a már diplomával rendelkezők, az önmagukat felsőbb társadalmi csoportokba sorolók, valamint a magas státusú kibocsátó családból származó fiatalok mobilizáltabbak.

A magyar fiatalok online politikai aktivitását vizsgáló korábbi kutatás a megerősítés hipotézis érvényességét támasztotta alá (HÁRI 2010, 104), vagyis az internetben rejlő politikai potenciált azon csoportok tudják kihasználni, akik már eleve elkötelezettek és aktívak. A kutatás azt találta, hogy a magyar társadalom információs rétegződése határozottan fedi a hagyományos demográfiai rétegződés mintázatát, a hagyományosan privilegizáltnak tekintett társadalmi csoportok láthatóan teljes átfedést mutatnak a háló elittel. Ugyanakkor az internet politikai részvételben játszott szerepéről szóló kutatások (SHAH–KWAK–HOLBERT 2001, BAKKER–VREESE 2011, 452) szerint az internet nem egyformán érinti a különböző társadalmi csoportokat, hatása személyes és társadalmi sajátosságok komplex kombinációjából adódik. Az internet hozzájárulhat bizonyos állampolgári készségek fejlesztéséhez (Wilhelm 1998), növelve ezzel az egyének erőforrásait. Az új részvétel sokoldalú megközelítéséből kiindulva azt feltételezzük, hogy az internetnek van demokratizáló hatása, és olyan csoportokat is aktivizál, akik kevesebb erőforrással rendelkeznek.

A prediszponáló tényezők második típusát a politikai motivációk és attitűdök jelentik (PATTIE–SEYD 2003, DALTON 2004, ARMINGEON 2007). E megközelítésben a kutatók különböző attitűdöket, mint a politikai részvételt meghatározó tényezőket vizsgálnak: így a politikai érdeklődést (ARMINGEON 2007), a politikába vetett bizalmat (Dalton 2004), határozott politikai véleményt (ROSENSTONE–HANSEN 2003, ARMINGEON 2007) valamint az állampolgári tudatot.[12] (DALTON 2008, ARMINGEON 2007).

Hazai politikai szocializációs kutatások is alátámasztják, hogy a politikai érdeklődéssel nagyban összefügg a részvételi hajlandóság. A demokratikus részvétel egyes formáit vizsgálva a '90-es évek elején (STUMPF–GAZSÓ 1992) készült politikai szocializációs vizsgálatok megállapították, hogy a fiatalok hagyományos politikai részvételi formákkal szembeni távolságtartása minden korcsoportban erős. A rendszerváltozás magyar ifjúságra gyakorolt hatásának társadalmi reprodukciós nézőpontból történő

[12] Dalton Russell (2008) azt hangsúlyozza, hogy nem a közéleti részvétel elhalványulásának, hanem annak átalakulásának lehetünk tanúi. Állítása szerint Putnam elmulasztja annak figyelembe vételét, hogy maga az állampolgárság kulturálisan és társadalmilag változó koncepció, felfogása egyfajta jogi szemléletet, s ezzel párhuzamosan az állampolgári öntudatnak a kötelesség alapú felfogását tükrözi, figyelme a közéleti részvétel hagyományos formáira (választási részvétel, kampányba való bekapcsolódás) koncentrál. Ezzel szemben Dalton szerint az elmúlt évtizedekben az állampolgári tudat változott, annak középpontjában nem a kötelességtudat, hanem az elköteleződés áll. Ezzel összefüggésben, napjainkban a részvételi lehetőségek terén új, közvetlenebb és egyénre szabottabb, alternatív lehetőségek jelentek meg, s ezek repertoárja nemhogy nem csökkent, hanem egyre bővül. Ugyanakkor ezen, Egyesült Államokban kibontakozott elméleti vita kapcsán feltétlenül fontos figyelembe venni, hogy ott a részvétel nem az államhoz kötődik, vagyis a fenti szerzők megállapításai nem feleltethetőek meg egyértelműen a témakör Európában meghatározó, államközpontú megközelítésének.

feldolgozása az 1990-es és 2000-es években Gazsó Ferenc és Laki László munkásságához köthető. A fiatalok politikai részvételét vizsgáló kutatásaikban (GAZSÓ–LAKI 2004, 176) a politikától való elfordulást a pártokra vonatkozó negatív képzetek és értékelő vélemények erősödéséből vezetik le, megállapítva, hogy rendkívül alacsony a rendszerváltozást követően felnövekvő korosztályok társadalmi aktivitása és politikai érdeklődése. A kétezres éveket követően a Magyarországon megjelent, ifjúsággal foglalkozó újabb tanulmányok többsége az „Ifjúság" elnevezésű, négyévenkénti, nagymintás kutatások eredményein alapul (SZABÓ A.–BAUER–LAKI 2002, BAUER–SZABÓ A. 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009). A politika iránti érdeklődést vizsgáló legtöbb hazai kutatás politika alatt a formális, politikai intézmények által végzett tevékenységet érti. A fiatalok ezen intézményekkel, főként a pártokkal kapcsolatban kialakult véleményéből vezetik le a fiatalok politikai részvételi hajlandóságára vonatkozó megállapításaikat. Mint azt a tanulmány elején jeleztük, a politikai részvétel kérdését vizsgáló legújabb nemzetközi kutatások a téma vizsgálatakor a politikai intézményekkel szembeni attitűdöknél szélesebb skálán mérik az állampolgárok részvételi hajlandóságát. A részvétel változásából adódó elméleti és módszertani kihívásra reflektálva az *Ifjúság2008* kutatás a szervezeti tagság, politikai érdeklődés és politikai attitűdök vizsgálatán túl a lazább, informális közösségekhez való kötődést is vizsgálta, valamint a kérdőíves vizsgálaton túl kvalitatív technikákkal, a mélyebb összefüggések feltárásának szándékával közelített a kérdéshez.

Külön figyelmet érdemelnek Szabó Ildikó kutatásai,[13] amelyek a politika jelentését és percepcióját iskolai (SZABÓ I. 2010), valamint egyetemi (SZABÓ I. 2012) környezetben vizsgálták. Az Örkény – Szabó szerzőpáros (SZABÓ I.–ÖRKÉNY 1998) politikai szocializációs kutatása arra a megállapításra jutott, hogy – Szabónak a Kádár korszak idején végzett kutatásaihoz (SZABÓ I. 1987, 1988) képest – a fiatal korosztály politika iránti érdeklődése jelentősen visszaesett a kilencvenes évekig eltelt időszakban.[14] A változás egyik okát a szerzők abban látják, hogy a rendszerváltozás után a politika jelentéstartalma megváltozott. Kutatásuk felhívja a figyelmet arra, hogy e jelentéstartalmi változásnak fontos hatása lehet a fiatalok politikáról, politikai részvételről alkotott véleményére.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálat azt feltételezi, hogy a rendszerváltozást követő politikai és társadalmi átalakulás következtében a fiatalok politikára vonatkozó saját értelmezésében a „politika" kifejezés diszkreditálódott, a „politika" szó elutasítása nagyban kihat a fiatalok fogalomhasználatára is. A korosztály tagjai másként értelmezik, maguk számára másként fogalmazzák meg a politika fogalmával összekapcsolt cselekvési formák mindennapjaikban történő megjelené-

[13] E kutatások a korai politikai szocializációs elméletek (HYMAN 1959, PARSONS 1969, PERCHERON 1974) megközelítését alkalmazták, főként az iskolához kötött állampolgári nevelés vizsgálatára fókuszáltak.

[14] Amíg a '70-es, '80-as években a fiatalok 12–12 százaléka jelezte, hogy nagyon érdeklődik a politika iránt, addig a kilencvenes évek közepére a hasonlóan nyilatkozók aránya – életkortól és iskolatípustól függően – 3–6 százalékra esett vissza.

sét: azt nem „politikai", hanem „közéleti" tevékenységként értelmezik. Ahogy erre rámutattunk, az elmúlt másfél, két évtizedben készített politikai szocializációs és választói magatartást vizsgáló adatfelvételek a politikától való folyamatos elfordulást rögzítették. Ennek részeként arra hívták fel a figyelmet, hogy a politika kifejezés a '80-as évek közepére jellemzően egy enyhe pozitív kontextusból negatív konnotációt hordozó kifejezéssé vált (SZABÓ I.–ÖRKÉNY 1998; SZABÓ I. 2000, LAKI–SZABÓ A.–BAUER 2001, ZSOLT 2005, JANCSÁK 2009). Ezen okok miatt – egyfajta módszertani kísérletként – a vizsgálat kérdőívében külön-külön tettünk fel kérdéseket a politikai és a közéleti érdeklődéssel kapcsolatban. Abból a hipotézisből indultunk ki, hogy a két tényező összefügg egymással, de a politika negatív konnotációja miatt feltehető, hogy a politika iránt érezhetően, statisztikailag releváns módon kisebb lesz az érdeklődés. Ugyanilyen distinkciót, kontextuális különbséget tettünk más esetekben is. Nem azt kérdeztük, hogy politikai kérdésekben szokott-e interneten mobilizálódni a kérdezett, hanem hogy társadalmi problémákkal, közügyekkel kapcsolatban posztol, szavaz, vagy lájkol-e, vagy tagja-e valamilyen közéleti ügyet felvállaló internetes közösségnek. Véleményünk szerint, amennyiben beigazolódik a közélet és a politika közötti különbségtétel jogossága, a későbbi társadalomtudományi kutatásokban érdemes másoknak is figyelembe venni eredményeinket.

Az új részvétel demokratizációt elősegítő hatásának, a mobilizációs hipotézis érvényességének tesztelése érdekében a hagyományos, a direkt és az új részvételhez kapcsolódó attitűdök vizsgálatával csoportosítjuk a válaszadókat. A kutatás választ keres arra a kérdésre, hogy milyen demográfiai jegyekkel írhatóak le, milyen erőforrásokkal rendelkeznek, demográfiai szempontból jól elkülöníthetőek-e a három csoport tagjai? Azt várjuk, hogy Szabó Andrea és Kern Tamás azon állítása, miszerint a különböző tiltakozási és kampányaktivitások között jelentős személyi átfedés figyelhető meg (SZABÓ A.–KERN 2011, 70), érvényes lesz az új részvétel és a direkt részvétel vonatkozásában is. Szintén a fenti tanulmány alapján azt feltételezzük, hogy a vizsgált hallgatók a kevés involválódással járó, kicsiny személyes kockázattal járó, kevés erőforrást igénylő akcióformákat részesítik előnyben. Miután az új részvétel a direkt részvételi formáknál kevesebb involválódást, erőforrást igényel, azt várjuk, hogy az új részvételhez kapcsolódó cselekvési formákban bizonyulnak a hallgatók a legaktívabbnak.

Az elemzés során megkülönböztetjük a kizárólag hagyományos aktivitást mutató (választáson részt vevő) hallgatók csoportját, a kizárólag direkt részvétel terén aktív hallgatókat, valamint a csak online aktív fiatalokat. Külön figyelmet szentelünk a hagyományos, direkt és új részvételi formákban vegyesen részt vevő fiatalok csoportjának, illetve a különböző csoportok közötti kapcsolat vélhető okainak is.

Jóllehet az online részvétel korántsem zárja ki azt, hogy egy adott személy a részvétel hagyományos és direkt formáiban is részt vegyen, a társadalom egyes tagjai megelégedhetnek önmagában az új részvétel kínálta lehetőségekkel is. Kutatásunkban igyekszünk azonosítani azt a csoporot, amley kizárólag az új részvétel eszközeivel él. E csoporton belül megkülönböztetjük az új részvétel valamennyi formájában aktív hallgatókat, akiket Marichal (2012, 15) kifejezésével élve mikroaktivisták-nak nevezünk.

Elemzésünk során ötvözzük a szociológiai és a politikatudományi megközelítést, de az előbbit inkább csak kiegészítésképpen, a prediszponáló tényezők azonosítására alkalmazzuk. Álláspontunk szerint a kibocsátó család és a hallgatók egyes kemény, objektív tényezői lehet, hogy csak közvetetten ugyan, de jelentőséggel bírhatnak az egyetemisták és főiskolások politikai érdeklődésére és aktivitására.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A fenti, elméleti kontextus alapján a magyar hallgatók politikai részvételének változását vizsgáló kutatásunk fő kérdései a következők:

K1. Milyen trend jellemzi a magyar hallgatók politikai érdeklődését, érvényes-e a vizsgált csoportra az a korábbi állítás, mely szerint a politika iránti érdeklődésük tartósan alacsony szinten állt be?

K2. Igazolható-e, hogy a közéleti és a politikai érdeklődés eltérő formájú, jellegű, hogy vannak olyan csoportok, amelyek akár a politika negatív kontextusa miatt csak a közéleti témák iránt érdeklődnek és elutasítják a politikait?

K3. Hogyan hat a minden hallgató számára lényegében szabadon és természetes létközegként rendelkezésre álló internet és az itteni színtéren kinyíló új részvételi lehetőség a participáció alakulására? Lehetővé teszi-e új csoportok közéletbe való bevonódását, másképpen van-e az internetnek demokratizáló hatása?

K4. Milyen demográfiai jegyekkel írhatóak le, demográfiai szempontból jól elkülöníthetőek-e a hagyományos, a direkt és az új részvétel terén aktív hallgatók csoportjai?

K5. A hallgatók által preferált részvétel különböző formái között politikai orientáció alapján megfigyelhető-e különbség?

K6. Milyen arányban tapasztalható a magyar hallgatók körében az új részvételi formákban való aktivitás? Hipotézisünk szerint a könnyű, csekély involválódással járó mobilizációs típus túlsúlyba kerül a másik két fő típussal szemben.

K7. Van-e a „like"-kal történő részvételnek hatása a „lábbal" történő részvételre? Hipotézisünk szerint az újrészvétel elsősorban a direkt demokratikus részvételt befolyásolja, a hagyományos formákra érdemi hatása nincsen.

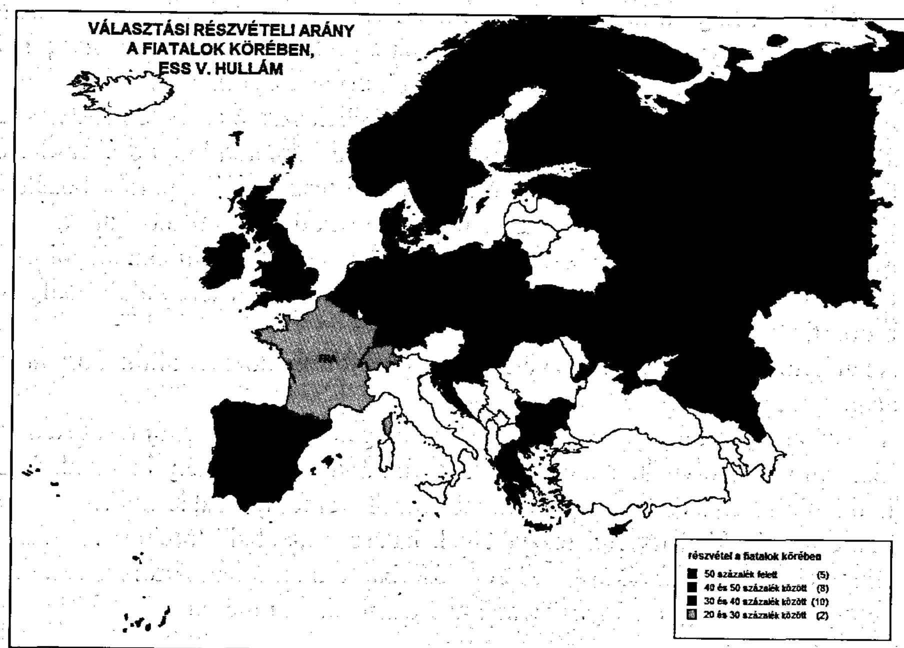
EREDMÉNYEK

KÖZÉLETI, POLITIKAI, ÉRDEKLŐDÉS

Ahogy ezt a Bevezetőben jeleztük, vizsgálatunkban abból az alapinformációból indultunk ki, hogy az *European Social Survey* 2010 őszi, 5. hullámának adatai a fiatal

korosztályok esetében a politikusság kisebb mértékű pozitív elmozdulását jelezték. Bár több adat együttes vizsgálata azt mutatta, hogy a magyar fiatalok személyes integrációja európai szinten talán az egyik legalacsonyabb volt 2010-ben,[15] a társadalmi integráció, ezen belül is a politikai aktivitás terén mintha valamivel kedvezőbb adatokat jelzett volna az adatfelvétel az előző hullámokhoz (és az *Ifjúság*-kutatások eredményeihez) képest. Milyen változásokról beszélünk? A nemzetközi adatok alapján kettősség írható le a magyar fiatalok politikusságát illetően. Egyrészt sem a megelőző, ESS 4. hullámhoz (2008) képest, sem az 5. hullámot (2010) tekintve nemzetközi viszonylatban nem történt érdemi előrelépés a magyar 15–29 évesek politikai érdeklődését tekintve. Ezzel szemben – köszönhetően a magyar fiatalok átlagot jelentősen meghaladó országgyűlési választói aktivitásának[16] – a politikai aktivitásuk érdemben javult az előző, 4. hullámhoz képest. Ez az adatsor „kilóg" a korábbi ESS-hullámok magyar adatainak trendvonalából.

5. ábra. Választási részvételi arány az európai fiatalok körében, ESS V. hullám, 25 ország, százalék

Forrás: ESS2010, saját számítás.

[15] Az európai átlaghoz képest kevésbé voltak boldogok, kevésbé élnek társasági életet, mint hasonló korú társaik. Az átlag európai 15–29 évesekhez képest valamivel kisebb arányban rendelkeznek olyan baráttal, ismerőssel, akivel személyes, legbensőbb magánügyeiket meg tudják beszélni és végül hasonló korú társaikhoz képest lényegesen kevesebbet járnak egyáltalán társaságba.

[16] A választási részvételt illetően a magyar fiatalok bekerültek az első négy ország közé.

A változás magyarázó indokok közül három látszik plauzibilisnek:

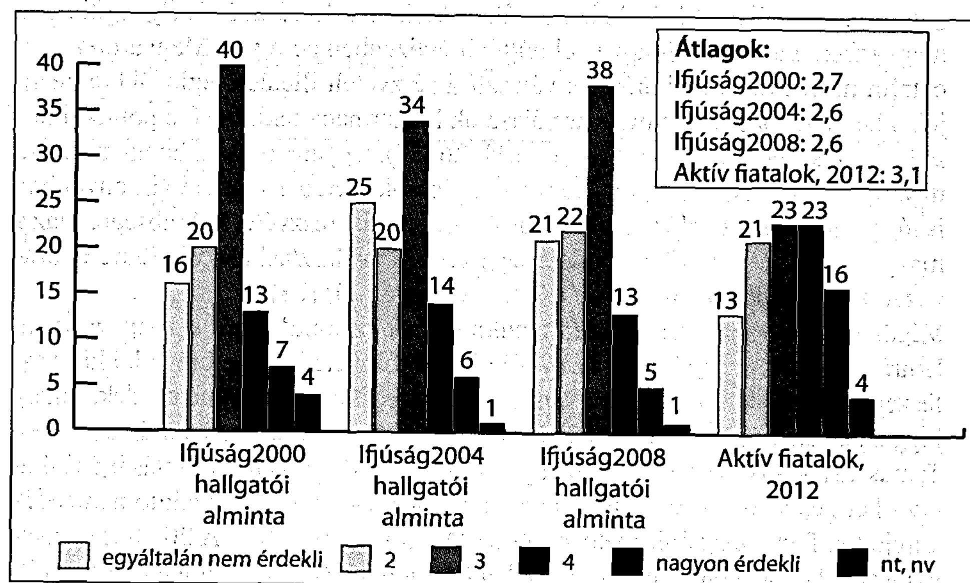
- Az adatok elemzésekor figyelembe kell venni azt a lehetséges torzító hatást, hogy a 2010-es ESS-hullám Magyarországon két (országgyűlési és önkormányzati) egyértelmű győzelemmel járó választás utáni „eufóriás" időszakban készült. Az elmúlt évtizedek választásszociológiai vizsgálatai azt mutatták, hogy egy normál választási ciklusban egy ilyen mértékű győzelmet követően a magyar társadalom általános politika iránti érdeklődése, bizalmi attitűdje, általános várakozásai a „bandwagon effect", a „győzteshez húzás" folytán, a szokásosnál, vagy éppen a félidőshöz képest jelentősebb, magasabb. Ezen hipotézis szerint e hatásmechanizmus alól a magyar fiatalok sem húzhatták ki teljesen magukat.
- A második magyarázat arra utal, hogy Magyarországon az állami gondoskodás iránti vágy, az etatizmus elismerése fontos momentum, erős állampolgári igény, márpedig az állam működésének befolyásolásra lényegében egyetlen lehetősége van a magyar állampolgároknak: a választásokon való részvétel. Gyengíti ezt a magyarázatot azonban, hogy az elmúlt két évtizedben nem volt Magyarországon extrém magas részvételi arány, a választási részvételt illetően leginkább a beállt jelző használható, azaz a magyar választók kétharmada tekinthető a politikai társadalom részének (KERN–SZABÓ A. 2011, 26–27). Ugyanezen tanulmány mutat rá ugyanakkor arra is, hogy a magyar állampolgárok esetében európai viszonylatban is jóval magasabb a valós és a retrospektív választási részvétel különbsége, azaz a magyar választók hajlamosabbak „megszépíteni" választási részvételükre és szavazatukra vonatkozó emlékeiket (KERN–SZABÓ A. 2011, 3).
- Végül az utolsó magyarázat jelen tanulmányunk szempontjából is roppant figyelemre méltó. Ez a magyarázat az *Ifjúság*-kutatások[17] eredményeiből indul ki és azt feszegeti, hogy felnövekvőben van egy – esetleg két – olyan nemzedék, amely joggal pályázik a generáció, sőt a politikai generáció címre. Szabó Andrea és Kern Tamás 2011-es tanulmányában azt írja, hogy az Ifjúság2008 nagymintás ifjúságkutatás két generációs identitású erő az ún. Critical Mass és a kuruc.info nemzedék létrejöttét, felnövekedését illetően (SZABÓ A.–KERN 2011, 43). A 2010-es országgyűlési választás volt az első olyan jelentős politikai esemény, ahol a rendszerváltozás után felnőtt két új nemzedék esetleges generációs elitmozgalma, azaz pártja az LMP és a Jobbik érdemben színre lépett, ami pont a fiatalok számára jelenthetett „hívó szót", az átlagosnál jobban éppen a fiatalokat mozgathatta meg. Ha igaz a generációs hipotézis, vagyis, hogy pont kb. 2010-re érett be a rendszerváltozás nemzedéke és ezzel párhuzamosan a 2010-es választások voltak az első „generációs választások", annak hatásait és következményeit az Aktív Fiatalok 2012 kutatásban az egyetemistákra és főiskolásokra vonatkoztatva is mérnünk kell.[18]

[17] Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008. A kutatások eredményeiről részletesen lásd BAUER–LAKI–SZABÓ A. 2001; BAUER–SZABÓ A. 2005; BAUER–SZABÓ A. 2009.

[18] A Crital Mass nemzedékről részletesen lásd (KEIL 2012). A kérdés Jobbikra vonatkozó összefüggéseit lásd (RÓNA–SŐRÉS 2012).

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálat a politikai érdeklődést az *Ifjúság-* vizsgálatok hagyományainak megfelelően[19] ötfokú skálán mérte, így az adatok összehasonlíthatóak az *Ifjúság2000*, az *Ifjúság2004* és az *Ifjúság2008* egyetemistákra és főiskolásokra szűkített almintájával. Az alábbi ábrából kitűnik, hogy az Ifjúság vizsgálatok almintái nagyjából hasonló, 2,6 átlagpont körüli érdeklődési átlagot mutattak, ami azt jelenti, hogy 20 százalék körül mozgott a politika iránt érdeklődők (4-es és 5-ös érték) aránya. A magyar egyetemistákat és főiskolásokat vizsgáló *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatásban ennél lényegesen magasabb érdeklődési mutatókat mértünk: az átlag 3,1 pont, így a politika iránt valamilyen szinten érdeklődők aránya 39 százalék.

6. ábra. Mennyire érdekli a politika? 1-től 5-ig terjedő skála megoszlása az Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008 almintáiban és az Aktív fiatalok, 2012 kutatásban

Forrás: Ifjúság2000 főiskolás, egyetemi almintája, Ifjúság2004 főiskolás, egyetemi almintája, Ifjúság2008 főiskolás, egyetemi almintája és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás, saját számítás.

Ez a releváns különbség mindenképpen magyarázatra szorul.

1. Módszertani okok. Egyrészt a különbség adódhat a mintavétel jellegéből. Ahogy arra a kötet elején utaltunk, az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* adatfelvétele vegyes, internetes és személyes mintán készült. Összességében az online kitöltés dominál, hiszen az 1700 főből 1450 fő volt az, aki a www.aktivfiatalok.hu/kerdoiv honlapon töltötte ki a kérdőívet, míg a személyes mintakiegészítés összesen 250 fő körében történt. Az adataink alapján az online mintába került nappali tagozatos főiskolások és egyetemisták politikai érdeklődése lényegesen magasabb, mint a face to face mintába kerülteké (3,1 pont vs 2,7 pont). Az is kitűnik, hogy a személyes kitöltők indexértéke statisztikai értelemben megegyezik az *Ifjúság*-vizsgálatok során mért eredménnyel. Véleményünk szerint ezek az adatok azt jelentik, hogy a kérdőívkitöltés – és nem az internetezés, mert az már szinte mindenkire jellemző – önmagában is egyfajta aktivitásként fogható fel. Tehát az internetes oldal elé eleve azok ültek, akik rendelkeztek valamiféle – akár minimális és nem feltétlen politikai-közéleti – érdeklődéssel, volt késztetésük a témáról való gondolkodásra. Fontosnak tartjuk ismételten leszögezni, hogy a mintánkban óhatatlanul felülreprezentáltak a politikai affinitást mutató hallgatók (Tíz honlap látogatóból kb. kettő töltötte ki hitelesített vagy nem hitelesített módon a kérdőívet). *Ugyanakkor ennek a rétegnek a felülbecslése minden közvélemény-kutatásra jellemző.* A személyes megkeresésnél ma már csak minden második-harmadik válaszadó áll a kérdezőbiztos rendelkezésére, a telefonos kutatásoknál pedig csak minden ötödik-tízedik. Ezek a kutatások is ugyanúgy alulbecslik a válaszadástól elzárkózó állampolgárokat, akikből a politika érdektelenséget vagy éppen ellenérzést vált ki.
2. Generációs okok. A másik magyarázat politológia jellegű, és kapcsolódik a generációs hipotézishez. Ha elfogadjuk, hogy felnőtt a rendszerváltozás politikai generációja, a Critical Mass és a kuruc.info nemzedék, akkor vélelmezhető, hogy a mintába került nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások politikai érdeklődése azért is magasabb, mert másképp, nyitottabban, érdeklődőbben fordulnak a politikai kérdések irányába. Egyrészt találhattak maguknak olyan politikai erőket, amelyek politikai üzenetei, nézetei iránt fogékonyabbak, amelyeket fontosabbnak tartanak, azaz kialakulhatott keresleti oldal, de ezek az erők – különösen a Jobbik – igényt tartanak az aktív politikai közreműködésükre, azaz van kínálati oldal is. Ez feltétlenül újdonság a korábbi időszakokhoz képest, és visszatérést jelent a 20 évvel korábbi generációs identitású Fidesz-korszakhoz. Ezen magyarázat validitását azonban érdemes tovább vizsgálni.
3. Politikai okok. Végül az is feltételezhető, hogy az Orbán-kormánnyal kapcsolatos nagy várakozásokat követő törvényszerűen bekövetkező kiábrándultság, az oktatáspolitikai vitatható döntések[20] is aktívabbá tehetik a felsőoktatásban hallgató fiatalokat. Ezek a hallgatók – ahogy erre az *Ifjúság*-vizsgálat is rámutatott – egyébként is érdeklődőbbek, politikusabbak a többi hasonló korú fiatalhoz képest. És ne feledkezzünk el arról sem, hogy az egyetemi fiatalság magas politikai aktivitásának vannak történelmi hagyományai (1848, 1948, 1956) és indokai is.

[19] Szemben például az ESS-sel, ahol négyfokú skálát alkalmaztak a kutatók.

[20] Az államilag finanszírozott férőhelyek jelentős és váratlan szűkítése, az államilag finanszírozott hallgatók kötelező szerződéskötése, a tervezett hallgatói juttatási rendszer átalakítása, a felsőoktatási rendszer gyökeres átszervezési kísérlete.

Az ifjúsági társadalom politikai érdeklődésének társadalmi, szociológiai és ideológia karakterét részletesebben vizsgálták az elmúlt években (ÖRKÉNY–SZABÓ I. 1999, SZABÓ A.–KERN 2011, LAKI–SZABÓ A. 2012). Ezekből a tanulmányokból kiderül, hogy a politikai érdeklődés több tényező együttes hatásaként alakul ki. Egyértelműen kimutatható a politikai szocializáció hatása, a kibocsátó család társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciója, de nem elhanyagolhatóak nehezen mérhető egyéni adottságok, prediszponáló tényezők sem.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás megerősíti a fentieket. Vizsgálatunkban a politikai affinitás jellegzetes rajzolatot mutat. Egy összességében 37 kérdésből[21] álló regressziós modell alapján[22] kijelenthető, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók körében mérhető politikai érdeklődés tipikusan összefügg szocio-demográfiai és szocio-kulturális tényezőkkel. Egyértelműen fennáll az a más kutatásoknál jelzett összefüggés, hogy a férfi hallgatók politikai affinitása jóval magasabb, mint a nőké, a budapestieké magasabb, mint a vidéki városokban, községekben élőké. A kibocsátó család háttere, valamint a hallgató vélt státusa szintén fontos tényező: minél magasabb társadalmi osztályba sorolja magát a kérdezett, annál inkább érdeklődik a politika iránt, továbbá minél magasabb az apa iskolai végzettsége, annál inkább fogékonyabbnak tűnik a megkérdezett a politikára.

A politika iránt – az átlaghoz képest – a legérdeklődőbbek a társadalomtudományi képzésekre, jogi- és igazgatási területre, a művészeti képzésekre, valamint a bölcsészszakokra járók. A legkisebb affinitással a sporttudományt hallgatók, az orvos és egészségtudományi képzésre, valamint a műszaki karokra, intézményekre járók rendelkeznek. Ha az intézmény jellegét nézzük, megállapítható, hogy az egyetemisták, azaz az állami egyetemeken, de leginkább az egyházi egyetemeken hallgatók a leginkább nyitottak a politika iránt. Nem véletlen, hogy a vallásosság (egyház tanítását követem) és a politikai érdeklődés összefügg egymással.

Végül politikai preferenciák, ideológiák szerint megállapítható, hogy kiemelkedően érdeklődnek a közéleti kérdések iránt a pártot választani tudók, ezen belül is a DK szavazói és a Jobbik hívei. Átlag feletti érdeklődést mutatnak a bal-jobb

[21] A 37 kérdés öt fő témakört ölel fel:
a.) hallgatói létre vonatkozó speciális jellemzők (képzési terület, képzés jellege);
b.) kibocsátó család jellemzői (apa, anya iskolázottsága, társadalmi státus);
c.) a fiatal szocio-demográfiai jellegzetességei (nem, állandó lakhely, saját anyagi helyzet megítélése);
d.) politikusság (ideológiai karakter, párthovatartozás, demokrácia működésének megítélése és a demokrácia vs. diktatúra elfogadása);
e.) értékpreferencia. Az értékpreferenciákról lásd Keil András tanulmánykötetünkben közölt írását. Nem került viszont a modellbe az intézményekbe vetett bizalom, mert álláspontunk szerint az eleve függ a politikusságtól és az értékpreferenciáktól.

[22] A stepwise módszerrel készült modellbe szokatlanul nagyszámú, 13 változó került. Az összmagyarázó érték R^2=0,248. A politikai érdeklődésre a legnagyobb befolyást a nem gyakorolja (β=-0,254, sig=0,000).

skálán önmagukat jobbra helyezők (1–7 fokú skála 6-os, 7-es érték), valamint az önmagukat balközépre helyezők.

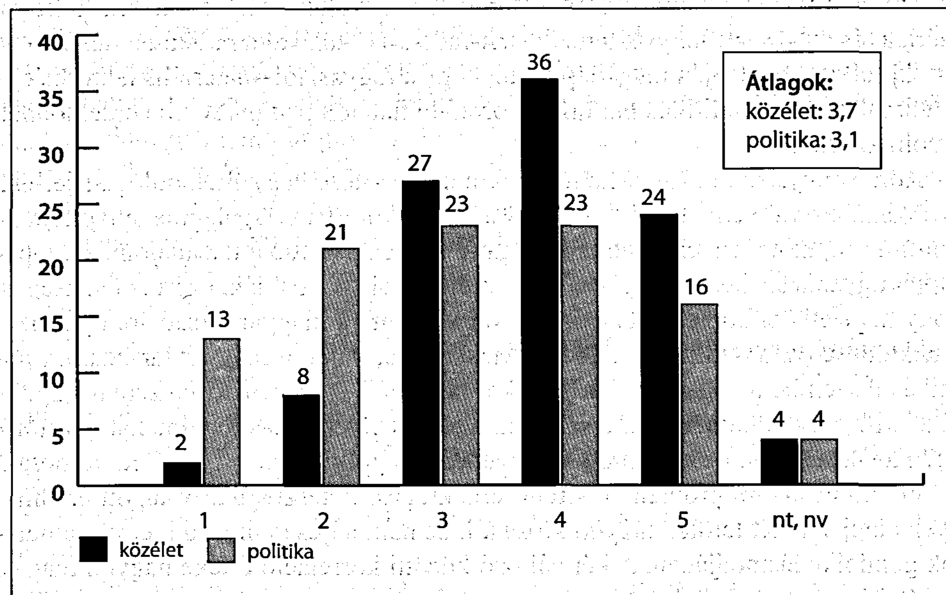
A liberális-konzervatív skálán határozottan a konzervatív oldal felé billen a mérleg, és ugyanez a helyzet a mérsékelt-radikális skálával a radikális irányába is. Értékpreferencia alapján megállapítható, hogy a fogyasztói–materiális faktorba tartozók inkább, az apolitikus faktorhoz sorolódó fiatalok pedig kevésbé érdeklődnek a politika iránt.

Korábban jeleztük, hogy kutatásunk alkalmas lehet egy metodológiai jellegű problémában való elmélyülésre. Ahogy azt több korábbi vizsgálat megállapította, a politikának, mint kifejezésnek erős negatív kontextusa van a társadalomban, a politikát ugyanis szűken értelmezve a pártpolitikával azonosítják, ezért is lehetséges, hogy nemzetközi kontextusban is nagyon alacsony a magyar társadalom politikai érdeklődése (KERN–SZABÓ A. 2011). Másképpen, vajon a magyar társadalom politikával szembeni negatív attitűdje akkor is fennáll-e, ha nem kifejezetten a „politika" kifejezést alkalmazzuk, teszteljük, hanem helyette más fogalmakat vezetünk be? Kutatásunkban ezért nemcsak közvetlenül a politika, de a „közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák" iránti érdeklődést is teszteltük. A kapott eredmények alapján a két terület nagyon közel áll, de nem teljesen mosódik egybe a fiatalok gondolkodásmódjában. A két változó közötti korreláció értéke nagyon magas, r=0,7 (sig=0,000). Ráadásul a két változó között nagyon magas a szimmetrikus együtt járás, azaz ha valaki az egyik változón 1-es, akkor a másikon is 1-es pozíciót vesz fel, az 5-ös értékhez pedig legnagyobb részt 5-ös érték párosul (természetesen a többi 2, 3, 4 pozícióban is tapasztalható az összefüggés.

Szociodemográfiai/szocio-kulturális tényezők, valamint képzési szerkezet szempontjából nincs érdemi különbség a politika és a közélet iránt érdeklődők között. Vagyis az átlaghoz képest jobban érdeklődnek a közéleti ügyek iránt a jogi- és igazgatási területre, a társadalomtudományi képzésekre, a bölcsészképzésre, a művészeti képzésekre járók, és az egyházi felsőoktatási intézményben hallgatók. Azok, akiknek a kibocsátó családja magasabb státusú, az apa magas iskolázottságú, anyagi helyzetük kedvezőbb. A politikai és ideológiai hovatartozást tekintve a DK szavazói, az LMP hívei, valamint a jelenlegi pártok közül az egyikre sem szavazók rendelkeznek nagyobb közéleti affinitással.

A fenti adatok alapján kétségtelenül a közéleti, társadalmi problémák iránti érdeklődés magasabb, intenzívebb. Viszont új társadalmi alcsoportok „belépéséről", „bevonódásáról" nincs szó, hanem a közélet iránt egyébként is érdeklődők érdeklődnek a politika iránt és fordítva. Összességében, véleményünk szerint a módszertani kísérletet érdemes tovább folytatni, más vizsgálatokban is alkalmazni, mert az elsődleges eredmények, a primer kísérlet kedvező eredményt hozott.

7. ábra. Mennyire érdeklik a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák? Mennyire érdekli a politika? 1-től 5-ig terjedő skála megoszlása

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás, saját számítás.

POLITIKAI AKTIVITÁS

Ahogy arra a Bevezetőben utaltunk, a politikai participációnak többféle módozata, repertoárja lehetséges, amely a szubjektumtól más-más bevonódást, befektetést és egyéni/közösségi kockázatot igényel. Kutatásunkban megkülönböztetjük

1. a hagyományos vagy másképpen szokásos, bevett részvételt;
2. a direkt demokratikus részvételt (tiltakozás és kampányaktivitás) és végül
3. az új részvételt, vagy másképpen virtuális aktivitást.

A három aktivitási típust egyenként és összességében – egy modell keretében – azonos metodikával vizsgáljuk meg, arra keresve a választ, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások körében valóban lehet-e új típusú aktivitásról, új részvételről beszélni, minőségileg valóban mást jelent-e az online participáció a korábban is vizsgált részvételi formáktól. Nagyon fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a választási hajlandóság esetében egy jövőbeli magatartást, a direkt demokratikus és online részvétel esetében már realizálódott aktivitást vizsgáljuk. Ez torzíthatja a kapott eredményeket. Választásszociológiai axióma ugyanis, hogy a várt részvétel soha nem egyezik meg a valós részvétellel: a várt

mindig nagyobb, mint a megvalósult.[23] Fontos megjegyezni, hogy elvileg az egyetemi és a főiskolai hallgatók a felnőtt társadalmon belül privilegizált helyzetben vannak az idejük szabad felhasználása szempontjából. A vizsgaidőszaktól – azaz decembertől február elejéig, illetve május közepétől július elejéig – eltekintve több szabadidejük lehet, amely – mint az elméleti keretet bemutató alfejezetből kitűnt –, akár magyarázó faktora is lehet a részvételnek, illetve a nem részvételnek. Arra azonban érdemes felhívni a figyelmet, hogy időfelhasználás szempontjából a magyar felsőoktatási hallgatók nagyon is differenciáltak, vannak olyan képzési területek, pl. medikusok, ahol a középiskolai leterheltséget meghaladó és folyamatos a terhelésük, szabadidejük ennek megfelelően roppant korlátozott.

Hagyományos részvétel

A hagyományos, a polgári demokráciák kialakulásának kezdete óta bevett politikai participációs formák közül az Aktív Fiatalok 2012 kutatás az aktuális választási hajlandóságot, azaz a most esedékes parlamenti választásokon való részvételi hajlandóságot és a szervezeti tagságot vizsgálta.

Választási részvételi szándék[24]

Ahogy arra fentebb utaltunk az ESS2010 hulláma a fiatalok körében a választási részvételt tekintve érdemi elmozdulást mutatott a megelőző méréshez képest. Hipotéziseinkben azt feltételeztük, hogy ennek bizonyos következményeit és hatásait az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálatban is mérni fogjuk. A kutatás a magyar nappali tagozatos főiskolások és egyetemisták mérsékelt, 50 százalékos választási hajlandóságát mérte, azaz ennyien jelezték, hogy biztosan részt vennének egy most vasárnap esedékes parlamenti választáson. Ez az adat ugyanakkor magasabb, mint az *Ifjúság2008* vizsgálat hasonló mintán mért eredménye (41%), de lényegesen nem marad el a nagy magyar közvélemény-kutató cégek 2011. december és 2012. január folyamán egész lakosságra vonatkoztatott részvételi szándékától.[25]

A választási participációt illetően az egyetemistákra is vonatkoztathatóak azok a választói döntések szociológiai modelljében axiómaként kezelt tételek, melyek szerint a férfiak, a budapestiek és a magasabb státusúak (kibocsátó családból érkezők) az aktívabbak:

[23] Az, hogy mennyivel nagyobb az esetek többségében konkrét politikai szituáció függvénye. Éles politikai helyzetben a kettő közel áll egymástól, egyértelmű, lefutottnak tűnő, vagy kis politikai mozgásterű, kevéssé érdekes helyzetben akár lényegesen is eltérhet.

[24] Az egyes pártok szavazóbázisainak jellegzetességeit a kötet több tanulmánya is részletesen elemzi. Lásd a kötet második fejezetét.

[25] Erről részletesen lásd www.median.hu; www.ipsos.hu; www.tarki.hu és www.szazadveg.hu.

- A főiskolára, egyetemre járó férfiak 60, a nők 54 százaléka venne részt biztosan egy most esedékes választáson,
- a fővárosi állandó lakhellyel rendelkező egyetemisták, főiskolások kétharmada, az egyéb városban élők 53 százaléka lenne aktív,
- a gondok nélkül élők 61, a nélkülözések között vagy hónapról hónapra élők már kevesebb mint 50 százaléka venne részt az országgyűlési választáson;
- a legfeljebb 8 osztályt végzett apák gyermekei körében a részvételi szándék 40 százalékos, szemben a doktori fokozattal rendelkező apák gyermekeinek 73 százalékával;
- végül az önmagukat alsó osztályba sorolók egyharmada, a felsőközép/felső csoportba sorolók valamivel több mint kétharmada biztos résztvevője a választásnak.

A kutatás fontos eredménye, hogy a hagyományos, szociodemográfiai tényezőket tekintve, nem mutatható ki érdemi eltérés a választási részvételükről nyilatkozó hallgatók és a magyar felnőtt lakosság egésze között.

Eredményeink alapján ugyanakkor a politikusságnak, a politika világával kapcsolatos tényezőknek a fentieknél is kiemelkedőbb hatása, szerepe van a választási részvételt illetően. Politikai, ideológiai karakter, kötődés alapján ugyanis a választási részvételi szándék legmagasabb a DK-szavazók körében, őket követik a Fidesz és a Jobbik-hívek 70 százalékos aránnyal, valamint az MSZP-szavazók 66 százalékkal, míg az LMP szavazói ezen vizsgálat alapján kevéssé tűnnek aktívaknak. Fontos adalék – és ezt a tételt a választásszociológia is ismeri és rendszeresen vizsgálja – hogy a preferenciájukat titkoló nappali tagozatos főiskolások és egyetemisták részvételi szándéka szintén átlagot meghaladó. A fenti adatok után persze nem véletlen az sem, hogy a jobboldali orientációjú fiatalok (1–7-ig terjedő skálán 7-es és 6-os kategória), valamint az önmagukat kettes pontra helyezők választási aktivitása a legmagasabb, 70 százalékot meghaladó, sőt az önmagukat 7-es kategóriába sorolók esetében ez az arány eléri a 80 százalékot. Ezt a tételt erősíti, hogy a választási részvételt magyarázó regressziós modellbe a nemzeti-konzervatív ideológiát valló hallgatók pozitív előjellel kerültek be.[26] Ugyanígy dől el a görbe a konzervatív, valamint a radikális főiskolások és egyetemisták irányába. Az persze egyáltalán nem meglepő, hiszen korábbi kutatások alapján is tudható, hogy a politikai érdeklődés statisztikailag markáns összefüggésben áll a választási aktivitási szándékkal (és egyébként bármiféle politikai aktivitással),[27] a választásokon biztosan részt venni kívánók politikai érdeklődési átlaga magas, 3,59 pont. Sőt, a politikai érdeklődés elemzése során alkalmazott regressziós statisztikai eljárás számításai szerint éppen a politikai érdeklődés határozza meg leginkább, hogy a hallgató részt kíván-e venni

26 A stepwise módszerrel készült számítás során 5 változó kerül a modellbe. Összmagyarázó érték (R^2) 0,211. A számítás eredményeit – miután viszonylag kevés változó kerül a modellbe, azaz az értelmezés viszonylag egyszerű – a Mellékletben közöljük.

27 A Pearson-féle korrelációs együttható (r) értéke 0,418 (sig=0,000).

a választáson vagy sem (R^2 = 0,178, β = 0,421, sig = 0,000). A demokrácia – diktatúra – rendszersemlegesség megítélését illetően a határozott véleményt kifejtők választási aktivitása magas.

Ha a korosztály-, és státus-specifikus dimenziókat (egyetem, képzési terület jellege) vizsgáljuk, megállapítható, hogy az egyházi intézményekben hallgatók messze a legmagasabb részvételi szándékról tesznek tanúbizonyságot (73%), szemben például az állami főiskolára járók 47 százalékával. Az állami egyetemeken hallgatók választási aktivitása a második legjelentősebb (58%), míg a magán főiskolára járók 54 százaléka jelezte, hogy biztosan részt venne egy most esedékes parlamenti választáson. A választási részvétel különbségei hasonlóak a képzési területeket vizsgálva, mint a politikai aktivitás során talált különbségek, azaz a választási részvételüket biztosra ígérők között az átlagot meghaladó arányban találhatóak társadalomtudományi, jogi- és igazgatási, bölcsész és művészeti képzési területre járó hallgatók. Érdekes ugyanakkor, hogy bevonódtak a természettudományi képzési területre járók (a stepwise módszerrel készült regressziós számításban második legerősebb magyarázó változóként β = 0,113, sig = 0,000). Képzési szintet vizsgálva megállapítható, hogy a választási részvételi hajlam erősödik az életkor és így a képzési szint emelkedésével: legmagasabb a mesterképzéses, illetve a PhD-hallgatók körében, míg a legalacsonyabb a főiskolai[28] szintű képzésre járók körében.

Szervezeti tagság, szervezettség

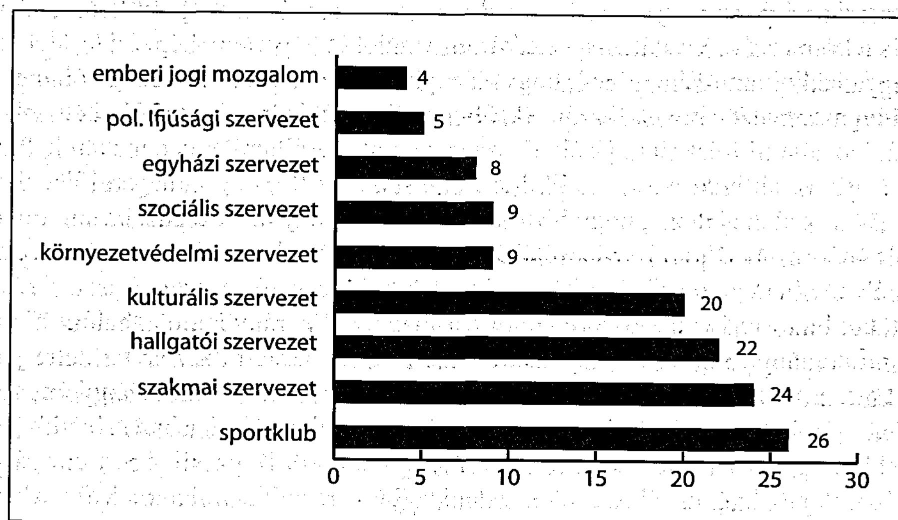
A magyar fiatalok formális szervezettségéről az elmúlt 10 évben számtalan, az elméleti alfejezetben már jelzett tanulmány jelent meg (lásd pl. *Ifjúság*-kutatások eredményei), amelyek egyöntetűen egy alulszervezett, dezintegrált ifjúsági társadalom képét rajzolják le. Minden vizsgálat jelezte ugyanakkor azt is, hogy az ifjúsági társadalmon belül az egyetemisták és főiskolások kicsiny szigetet alkotnak. Ők azok, akik relatíve a legaktívabbak, relatíve a legnagyobb arányban – az egyetemre járóknak pl. az 55 százaléka – rendelkeznek formális vagy informális szervezeti kötődéssel (Szabó A.–Kern 2011, 69). Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás megerősíti a fenti megállapítást. Úgy tapasztaltuk, hogy a mintába került felsőoktatási hallgatók mérhető arányban vannak jelen bizonyos organizációkban: 65 százalékuk kötődik legalább egy formális szervezethez és mintegy harmaduk szervezetlen.[29] Ezen belül is az egy, legfeljebb két szervezethez való kötődés a legdominánsabb.

Ahogy ezt az *Ifjúság*-vizsgálatok mindegyike jelezte, a magyar fiatalok körében a sportszervezetekhez való kötődés a legmagasabb arányú. Az ugyanakkor már kifejezetten a felsőoktatási hallgatókra jellemző, hogy közel ilyen magas körükben a szakmai, tudományos és a hallgatói szervezetekhez való kötődés.

28 Főiskolai szintű, illetve régi egyetemi képzésre járók.

29 Külön kérdeztük a lazább közösségekhez, mozgalmakhoz (pl. zenekar, hobbi csoportok, filmklubokhoz, körököz) való kötődést. Adataink szerint ez némiképp alacsonyabb, 57 százalék.

8. ábra. Kapcsolódik-e valamilyen módon az alábbi (formális) szervezetekhez? az igen válaszok százalékos megoszlása

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás, saját számítás.

Vizsgálódásunk szempontjából fontos adat, hogy az egyetemisták és főiskolások mindössze 5 százaléka jelezte, hogy kötődik valamelyik politikai ifjúsági szervezethez. Ez az adat valamivel magasabb mint az *Ifjúság*-vizsgálatok eredménye. Az átlaghoz képest messze a legkiemelkedőbb politikai ifjúsági szervezeti kötődéssel rendelkeznek az egyházi egyetemre járók, a társadalomtudományi, a jogi, a művészeti és részben a bölcsészettudományi képzést folytató hallgatók. A kibocsátó család társadalmi háttere jelen esetben kevéssé befolyásolja a szervezettséget. Sokkal fontosabb tényező viszont a hallgató ideológiai hovatartozása. Bár a Pearson-féle korreláció nem túl erős, de egyértelműen szignifikáns kapcsolatot mutat a különböző ideológiai karakterű fiatalok és a politikai ifjúsági szervezetekhez való kötődés között. Az összefüggés röviden úgy írható le, hogy minél inkább jobboldali, minél inkább konzervatív és minél inkább radikális egy fiatal, annál inkább valószínűsíthető, hogy rendelkezik politikai ifjúsági szervezeti kötődéssel.[30] Az persze nyilvánvaló, hogy a politikai és társadalmi/közéleti problémák iránti fogékonyság, valamint a mindenkori politikai helyzet megítélése markánsan felerősíti a politikai szervezeti kötődést. Egy 35 kérdést tartalmazó regressziós modell eredményeit vizsgálva megállapítható, hogy a politikai ifjúsági szervezeti kötődést nehezen lehet a rendelkezésre álló kérdéspark alapján modellezni. A számítás alapján ugyan három tényező együttes hatását írhatjuk le:

[30] Az önmagukat jobboldalra sorolók 13, a konzervatívok 18, a radikálisok 17 százaléka számol be ifjúsági szervezeti kötődésről. A Pearson-féle khi² próba minden esetben erős szignifikáns.

a.) politika, illetve társadalmi problémák iránti érdeklődés intenzitása;
b.) a demokrácia működésének a megítélése,
c.) más, nem parlamenti pártokhoz való tartozás (tehát a direkt politikai mezőből, a parlamentből kiszoruló pártok támogatói),[31]

ugyanakkor az összmagyarázó erő kicsi (R^2=0,078), azaz a modellbe nem került egyéb más tényezők magyarázzák inkább a politikai szervezetekhez való kötődést.

Vizsgálataink azt mutatják, hogy a politikai ifjúsági szervezetekhez való kötődés és a többi szervezethez való kapcsolódás között igen kevés kapcsolat mutatható ki. Talán az emberi jogi mozgalmakkal és a szakmai/tudományos organizációkkal lehet kimutatni valamiféle, statisztikai értelemben szignifikáns, de nagyon csekély mértékű kapcsolatot. Metodológiai és részben tartalmi megfontolásból az látszik logikusnak, hogy a későbbi elemzésünkbe és modellépítésünkbe a szervezeti tagságok különböző repertoárja közül a politikai jellegűeket vonjuk be. A hagyományos részvétel másik alkotórészének, a választási részvételnek és a politikai ifjúsági szervezeti tagságnak a kapcsolatát elemezve ugyanakkor az látszik, hogy a politikai ifjúsági szervezetek tagjainak 85 százaléka egyébként is részt venne a választáson, azaz az átfedés a két tényező között rendkívül magas. A később felvázolásra kerülő részvételi modellünk értelmezését érdemben nem vinné előre a politikai ifjúsági szervezetek tagjainak külön bevonása.

DIREKT DEMOKRATIKUS RÉSZVÉTEL

A korábban már többször idézett *European Social Survey* (ESS) hagyományosan hét direkt demokratikus részvételi[32] formában való elmúlt egyéves aktivitást tesztel.[33] Egy általunk készített index alapján 0 értékét kap a kérdezett, ha semmiféle

[31] A modell eredményeit részletesen lásd a Mellékletben.

[32] A direkt demokratikus aktivitás nem teljesen szinonimája a tiltakozásnak. Ebben az esetben ugyanis a tiltakozáskutatók által egyébként nem vizsgált közvetlen kampánytevékenység is a fogalom hatókörébe tartozik. A tiltakozás fogalmáról lásd Szabó Máté vagy Szabó Andrea írásait.

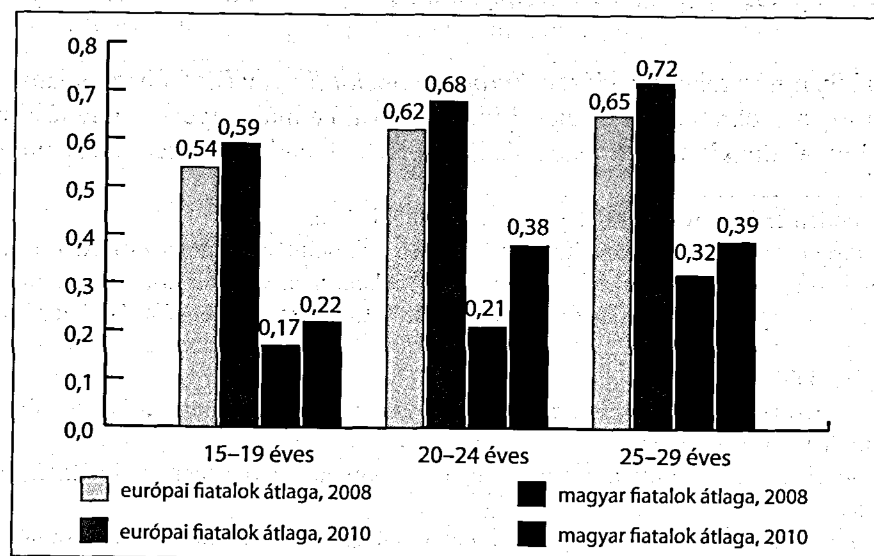
[33] Előfordult-e, hogy
... kapcsolatba lépett politikussal, kormányzati, vagy önkormányzati képviselővel az elmúlt 12 hónap során?
... tevékenykedett politikai pártban vagy más politikai szervezetben az elmúlt 12 hónap során?
... részt vett más szervezet vagy egyesület munkájában az elmúlt 12 hónap során?
... viselt, vagy kihelyezett választási kampányjelvényeket/jelképeket az elmúlt 12 hónap során?
... tiltakozó levelet, nyilatkozatot írt alá az elmúlt 12 hónap során?
... részt vett törvényes, nyilvános felvonuláson az elmúlt 12 hónap során?
...szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos termékeket az elmúlt 12 hónap során?

direkt demokratikus aktivitást nem folytatott az elmúlt egy évben és 7-et, ha az összes tesztelt formát használta az elmúlt 12 hónapban. Az alábbi ábra eredményei szerint 2010-ben a magyar és az európai fiatalok direkt demokratikus participációja alacsony intenzitású, nem éri el az egy egészes értéket sem, ugyanakkor a magyar fiataloké még ezen belül is meglehetősen távol áll az európai átlagtól:

- 15–19 évesek a 26 ország közül a 24.-ek,
- a 20–29 évesek pedig a 21.-ek voltak.

Összességében 2010-ben, a 15–29 éves magyar fiatalok a 26 ország közül a 21. helyre kerültek (indexérték = 0,35). Egy nagyon fontos változásra azonban érdemes felhívni a figyelmet: az ESS előző, 2008-as hullámához képest 2010-re érdemben növekedett a magyar fiatalok direkt participációs indexértéke. 2008-ban a 28 ország közül a magyar 15–29 évesek az utolsó előtti pozíciót foglalták el a hét aktivitási formában való részvétel alapján képzett index sorrendjében 0,24 indexpontos értékkel (Szabó A.–Kern 2011, 73). Az alábbi ábrából kitűnik, hogy nemcsak összességében, a 15–29 évesekre vonatkozóan érzékelhető a növekedés, hanem az egyes korcsoportokban külön-külön is. A legnagyobb változás épp az elemzésünk szempontjából meghatározó 20–24 éves korosztályon belül következett be.[34] *Az ESS2012 adatai mintha a magyar fiatalok direkt demokratikus participációjának növekvő tendenciáját mutatták volna.*

9. ábra. Direkt demokratikus akcióformákban való részvétel 0–7-ig terjedő index átlaga

Forrás: ESS 2010-es hullám. Saját számítás

[34] Sajnálatos módon az ESS adatfelvételben nem lehetséges az egyébként is alacsony elemszámú 15–29 éves korcsoport egyetemista, főiskolás almintára való leszűkítése.

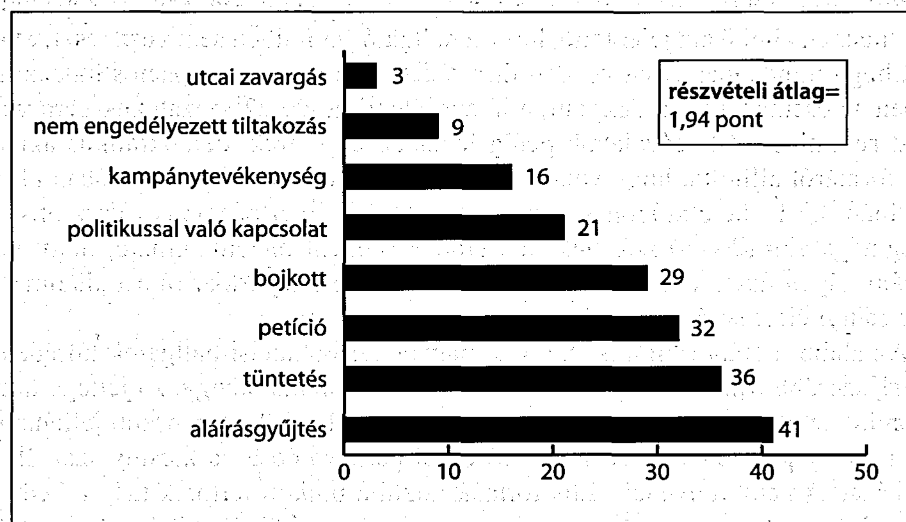
Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás megerősíti az ESS 2010-es hullámában tapasztaltakat. A vizsgálatunkba került magyar felsőoktatási hallgatók direkt demokratikus aktivása valóban jelentős. Nyolc kérdésből[35] képeztünk egy indexet, ahol 0 azt jelentette, hogy a hallgató semmiben sem vesz részt, 8 pedig, hogy mindenben részt vesz. A direkt demokratikus participációs indexátlag ebben az esetben 1,94 indexpont, ami azt jelenti, hogy 22 százalékuk nem vesz részt semmiben, 64 százalékuk pedig legalább egy direkt demokratikus aktivitási formáról állította, hogy valaha életében részt vett már ilyen akcióban (14% adathiány).[36] Érthető módon az egy, legfeljebb két repertoár típus választottsága a legmagasabb (20–20 százalék), de érdekességként megállapítható, hogy volt néhány olyan fiatal, aki állítása szerint mind a nyolc repertoár típust alkalmazta már eddigi élete során.

Az alábbi ábrából kitűnik, hogy a magyar felsőoktatási hallgatók körében a legnépszerűbb tiltakozási formák az ún. konvencionális meggyőző jellegű akciók, mint az aláírásgyűjtés, a petíció és a tüntetés. Ezek legfontosabb jellemzője az alacsony perszonális bevonódás és ezzel párhuzamosan a kicsiny személyes kockázat. A nem konvencionális formák közül a bojkott tartozik még a kedvelt aktusok közé. Ez a sorrend egyébként érdemben nem különbözik az *Ifjúság2008* eredményeitől (Szabó A.–Kern 2011, 71).

[35] Az alábbi tevékenységek közül részt vett-e valaha bármelyikben:
... aláírásgyűjtésben (az ábrában lásd aláírásgyűjtés);
... politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, petíciók aláírása (petíció);
... törvényes demonstráció, tüntetés (tüntetés);
... nem engedélyezett tiltakozó megmozdulás (nem engedélyezett tiltakozás);
... utcai zavargás;
... szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos árucikket (bojkott);
... kampánytevékenység (ajánlószelvény gyűjtése, plakátragasztás). Valamint
Milyen gyakran szokott közvetlen kapcsolatba kerülni politikusokkal (rendszeresen és alkalmanként együttesen) (politikussal való kapcsolat).

[36] Szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy az ESS2010, illetve az Ifjúság2008 és az Aktív Fiatalok adatai a különböző itemek, valamint a különböző kérdésfeltevés (pl. 12 hónap versus valaha) miatt közvetlenül nem összehasonlíthatók!

10. ábra. Részt vett-e valaha az alábbi tevékenységben?* az igen válaszok százalékos megoszlása

**kivéve politikussal való kapcsolat. Ebben az esetben a rendszeresen és az alkalmanként válaszok együttes megoszlása.*
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás, saját számítás.

A direkt demokratikus participáció intenzitása összefügg a kibocsátó család társadalmi hátterével, valamint a hallgatók szocio-demográfiai jellemzőivel. A közszájon forgó hiedelemmel ellentétben – megerősítve Szabó Máté és Szabó Andrea ezen irányú vizsgálódásait –, egyértelműen bizonyítható, hogy az átlaghoz képest nagyobb aktivitást mutatnak a magas társadalmi státusú egyetemisták és főiskolások. Lényegében lineáris az összefüggés jellege az apa iskolázottságával (minél magasabb az apa iskolázottsága annál valószínűbb, hogy a fiatal tiltakozik), valamint a társadalmi önbesorolással (legmagasabb éppen az önmagukat felső–felső-közép társadalmi kategóriába sorolók körében). Az átlaghoz képest szintén nagyobb a direkt demokratikus részvétel mértéke a budapesti állandó lakhellyel rendelkező, valamint a felsőbb éves hallgatók körében.

Az egyetemisták és főiskolások közül a politikai akciókban az egyházi felsőoktatásban, valamint – kisebb részben – az állami egyetemeken hallgatók, a képzési területek alapján pedig leginkább a bölcsészettudományi, valamint az agrár, a jogi és igazgatási, a művészeti és a társadalomtudományi képzést folytatók vesznek részt jóval az átlag felett. Megjegyzendő, hogy a sporttudományi képzési területre járók, valamint a gazdasági felsőoktatásban hallgatók körében kifejezetten alacsony a direkt demokratikus participáció.

A korábban már jelzett 35 kérdésből álló regressziós vizsgálat eredményei szerint ugyanakkor mégsem ezen tényezők, hanem a politika iránti érdeklődés befolyásolja legerősebben azt, hogy ki vesz részt direkt demokratikus akciókban

(β=0,269). Negatív viszont a kapcsolat az állami, valamint a magán főiskolására járással, a gazdasági képzésre járással, azzal, hogy valaki MSZP szavazó-e, valamint, hogy a mérsékelt–radikális tengelyen hol helyezkedik el. A modellbe egyébként bekerültek még a bölcsészhallgatók és a férfiak, akik a legaktívabbak ezen a területen. Az MSZP-szavazók negatív előjellel való bekerülése a modellbe azt jelzi, hogy a második Orbán-kormány elmúlt másfél évében kevésbé, hanem még mindig inkább az MSZP–(SZDSZ)-kormányok időszakában szervezett akciók dominálják a főiskolások és egyetemisták direkt-demokratikus akcióformáit.

VIRTUÁLIS RÉSZVÉTEL

A Bevezető alfejezetben részletesen bemutattuk a virtuális/új részvétel nemzetközi és hazai szakirodalmát. A tanulmányokban felvetett kérdések és problémafelvetések esszenciája röviden úgy foglalható össze, hogy az új vagy online részvétel valóban új típusú részvételt jelent-e, valóban más, a korábbiakban nem mobilizált csoportok jelennek-e meg a politikai részvétel ezen formája révén.

A már többször idézett *ESS2010* az újrészvételt illetően semmiféle támponttal nem szolgál. Az egész kérdőívben egyetlen kérdés található, amely egyáltalán az internettel kapcsolatos, de az is irreleváns témánk szempontjából. Így az ESS alapján nem tudjuk megmondani, hogy a fiatalok körében milyen gyakori a like-olás közéleti kérdésekben, blogok, posztok írása politikai témákban, mennyire jellemző az online és a hagyományos formák együtt járása. Első látásra az *Ifjúság2008* vizsgálat eredményei tűnhetnek megfelelő kiindulópontnak, de az online szféra olyan sokat változott, fejlődött, növekedett és annyira általánossá vált az elmúlt négy évben, hogy az adatok túlzottan elavultak is lehetnek.[37]

Az online vagy új aktivitás fontos tulajdonsága, hogy minden más formával szemben a legkisebb egyéni befektetés árán vehető igénybe. Az internetpenetráció ebben a korosztályban és ebben a társadalmi csoportban – ahogy egyébként ezt a kutatásunk is bizonyította – szinte teljes körű, az internetezéshez nem kell utazni, nem kell mozogni, nem kell a tömegben feloldódni, egyáltalán nem kell másokkal találkozni. Az online részvétel – elvileg – a „természetes” közegben való napi rutint jelentheti. Ezért azt feltételeztük, hogy az új részvétel a hagyományos és a direkt demokratikus részvételhez képest is magasabb arányú, pótolja, helyettesíti a lábbal történő részvételt.

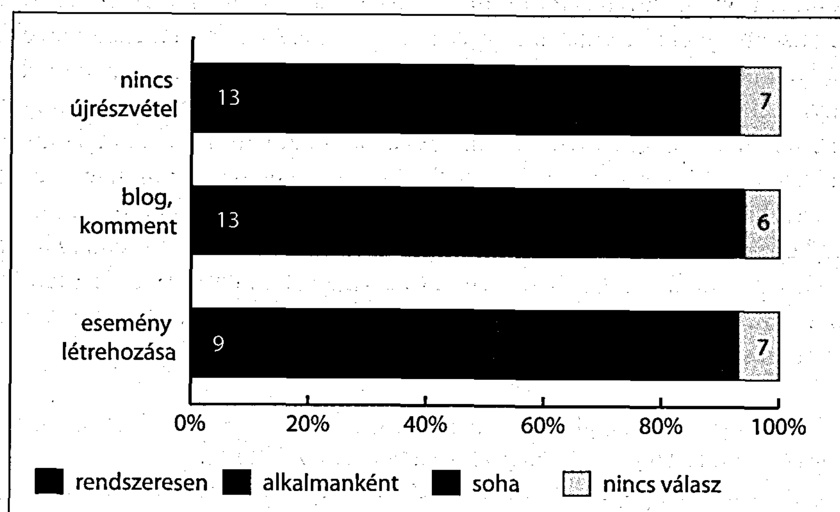
Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatásban három kérdést tettünk fel az online közéleti, társadalmi problémákkal kapcsolatos aktivitást tesztelve.[38] E három kérdés részvételi intenzitást tekintve fokozatot, verbális skálát alkot.

[37] Ráadásul az *Ifjúság2008* vizsgálatban az internetezéssel kapcsolatos kérdéseket nem a teljes 8000-es, hanem egy 2000-es részmintán kérdezték le.

[38] Megjegyzendő, hogy e három kérdés esetében – módszertani megfontolásból – nem használtuk a „politikai", kifejezést. Arra számítottunk, hogy, ha közügyeket, társadalmi problémákat kérdezünk, nagyobb lesz a válaszolási hajlandóság.

- A hierarchia alján az egyszerű szavazás áll (Milyen gyakran szokott az interneten szavazni valamilyen közéleti, társadalomi kérdéssel kapcsolatban). Közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdések megítélése, szavazásra való felhívás majdnem minden nagy hírportálon napi rendszerességgel megtalálható, nem kell külön keresni. Ha valaki az adott oldalra lép, némi túlzással, el sem tudja kerülni, hogy szavazzon egy-egy releváns vagy kevéssé releváns társadalmi, közéleti kérdésben. Az esetek túlnyomó többségében a szavazás teljesen anonim, a magánszemély teljesen eltűnik a többi személy között. Ebben az esetben szinte nem is beszélhetünk egyéni involválódásról.
- A második „szint"-en az aktivitás erőteljesebb, hiszen itt már tevőleges involválódásról van szó, blogolni, hozzászólni kell egy-egy témában (Milyen gyakran szokott blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban hozzászólni, kommentelni, lájkolni?). Jól érzékelhető, hogy az előző szinthez képest minőségi ugrásról van szó, hiszen az illetőnek névvel, esetleg arccal, email címmel vagy más azonosítóval kell vállalnia saját véleményét.
- Végül a hierarchia csúcsán azok az online tevékenységek állnak, amikor a hallgatónak magának kell eseményt, ügyet létrehoznia, ő a véleményvezér egy-egy közéleti, társadalmi probléma megvilágításában. Ebben az esetben jelentősebb időt, energiát kell szánni a „részvételre", szó sincs anonimitásról, sőt azonosítás nélkül a legtöbb portálon nem is lehet új topikot nyitni vagy ügy-profilt generálni. Feltehető továbbá, hogy aki maga kezdeményez online aktivitást az „lefelé" is aktívabb, azaz az átlaghoz képest gyakrabban like-ol, blogol és szavaz. (Milyen gyakran szokott a közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket létrehozni, képeket, videókat megosztani?).

11. ábra. Az online részvétel megoszlása?* teljes sokaság, százalékos megoszlás

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás

A fenti adatsorból kitűnik, hogy a virtuális részvétel fokozatbeli különbségei megjelennek a részvételi gyakoriságában is. 100 hallgatóból majd 60 legalább alkalmanként szokott szavazni, blogolni, kommentelni már csak 50, eseményt létrehozni viszont csak minden negyedik. A három online aktivitás együttes vizsgálata egyébként azt mutatja, hogy a magyar főiskolások és egyetemisták több mint egyharmadának semmiféle új részvételi aktivitása nincsen. A másik oldalon 7 százalékuk áll, akik az internetes térben élnek, rendszeresen fejtik ki véleményüket akár szavazás, akár blogolás, kommentelés akár esemény létrehozása révén. Ők az „új résztvevők" archetípusai.

Az egyetemisták és főiskolások relatív többsége, 43 százaléka alkalmankénti résztvevője az online közéleti világnak: kisebb részük, 5 százalékuk csak szavaz, 14 százalékuk két formát is használ, végül 23 százalékuk mindhárom lehetséges online részvételi formában megjeleníti véleményét. A fennmaradó 8 százalék egy-két területen rendszeres résztvevő. Ahhoz képest viszont, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások körében szinte 100 százalékos az internet penetráció, azaz majdnem mindenki használja például a Facebook-ot legalább napi rendszerességgel, a legtöbb magyarországi felsőoktatási intézményben online módon történik az ügyintézés, az online aktivitás hipotéziseinkkel ellentétben kevéssé erőteljes és meghatározó. Többségük számára a virtuális aktivitás inkább kiegészítő, alkalmankénti tevékenység, és – ahogy ezt a későbbiekben bizonyítjuk – nem helyettesíti vagy nem váltja ki a hagyományos és a direkt demokratikus részvételt.

Azt a hipotézist viszont alá tudjuk támasztani, miszerint, aki az online részvételi hierarchia csúcsán helyezkedik el, az aktívabb a második és a harmadik szinten is. Az eseményeket generálók 82 százaléka szokott rendszeresen blogolni, kommentelni, kétharmada pedig rendszeresen szavaz a különböző társadalmi, közéleti szavazásokon. Fordítva nem ennyire kézzel fogható az összefüggés: a rendszeresen szavazók 45 százaléka, a blogolók 56 százaléka szokott rendszeresen eseményeket generálni.

Az online részvétel szocio-demográfiai és szocio-kulturális jellemvonásai azt mutatják, hogy a társadalomban érzékelhető digitális szakadék bizonyos dimenziói tovább öröklődnek, ugyanakkor – már csak az élethelyzetből adódó tényezők miatt is – speciális jegyekkel egészülnek ki. Egyértelműen és világosan szeretnénk leszögezni – és ez kutatásunk egyik fontos megállapítása –, hogy a vizsgált magyar egyetemisták és főiskolások online részvétele lényegesen, érdemben nem különbözik a másik két részvételi típustól. Úgy tűnik, hogy a lábbal történő részvételhez képest a „like"-kal történő részvétel teljesen új társadalmi csoportokat nem tud behozni, nem beszélhetünk a demokratizmus növekedéséről. Az átlaghoz képest, a rendszeres online részvételt illetően ugyanis az egyházi intézményekbe járók, a bölcsészek, a társadalomtudományokkal foglalkozók, a felsőbb évesek (Master- és PhD-képzésre járók) a budapesti állandó lakhellyel rendelkezők és a férfiak emelkednek ki. Ez utóbbi esetben fel kell ugyanakkor hívni a figyelmet, hogy a női és a férfi hallgatók internetezési gyakorisága lényegesen nem különbözik egymástól.

Kifejezetten az online részvételt illetően mutathatók ki a különbségek.

A diplomások gyermekei, valamint a társadalmi hierarchiában magasabb pozíciót elfoglalók szintén valamivel magasabb arányban résztvevői az internetes térben zajló közéleti vitáknak – különösen igaz ez az eseménylétrehozásra –, de a szülői háttér, valamint a társadalmi rétegpozíció nem lineáris jellegű kapcsolatban áll az új részvétellel.

A már többször alkalmazott regressziós vizsgálati metódussal tesztelve az új részvételt, megállapítható, hogy az új részvétel gyakoriságára a legnagyobb befolyást a társadalmi, közéleti problémák (β=0,355), valamint a politikai kérdések iránti érdeklődés (0,130) gyakorolja. A modellbe bekerültek ezeken kívül az egyházi főiskolára járók, a bölcsész-hallgatók, az önmagukat balra sorolók és a férfiak. Feltételezésünk szerint a különbség a hagyományos és a direkt demokratikus, valamint az új részvétel között az lehet, hogy az előbbiben inkább a jobboldali orientációjú, míg az utóbbiban inkább a baloldali orientációjú hallgatók vesznek részt az átlaghoz képest nagyobb arányban. Ezt a hipotézisünket támasztja alá az is, hogy a bal/balközép orientációjú hallgatók jóval nagyobb arányban tagjai valamilyen közéleti ügyet felvállaló internetes közösségnek, mint a középen állók vagy a jobbközép orientációjú hallgatók.

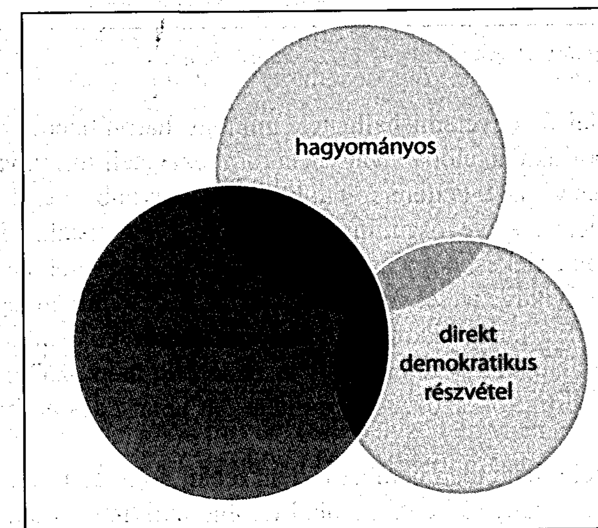
Érdekes probléma, hogy az online technika segíti-e a direkt demokratikus részvételt. Miért releváns a kérdésfeltevés? Az 1999-es seattle-i antiglobalista megmozdulás óta szinte általánossá vált a tiltakozások interneten keresztüli szervezése. A Facebook és más közösségi hálózatok kialakulása és globálissá válása ezt a folyamatot felgyorsította. A kétezres években szinte elképzelhetetlen az olyan nagyszabású megmozdulás (vagy akár kis létszámú, de látványos ún. flashmob), amelyet interneten keresztül ne támogatnának meg. Ezen folyamatokat ismerve az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálatban arra kértük a fiatalokat, hogy emlékezzenek vissza, részt vettek-e már olyan megmozduláson, amelyet az interneten keresztül szerveztek. Adataink szerint az aktív magyar felsőoktatási hallgatók 19 százaléka, – tehát jóval kevesebben, mint ahányan bármely részvételi formában aktívak – vett részt interneten keresztül szervezett tüntetésen, demonstráción, megmozduláson. A fiatal és a kibocsátó család szocio-kulturális háttere alapján a budapesti (30%), magas társadalmi státusú (apa diplomás 26%, felső/felső-közép 28%), nem vallásos, sőt ateista (37%) – bölcsész – egyetemisták kétségtelenül túlreprezentáltak ebben a csoportban. Ha pedig az ideológiai karaktert elemezzük, megállapítható, hogy a politikai kérdések iránt fogékony, elsősorban bal/balközép illetve liberális orientációjú, demokrácia párti, de a jelenlegi működési formával elégedetlen fiatalok, azaz az önmagukat a „demokratikus ellenzéki" oldal pártjainak bázisához soroló fiatalok találhatóak az interneten szervezett tiltakozásokban résztvevők között. Ez egy újabb olyan pont, ami azt bizonyítja, hogy a direkt demokratikus akcióformák elsősorban a jobbközép/jobboldali, radikális fiatalok, az újrészvételi formák pedig inkább a bal/balközép illetve liberális hallgatók körében népszerűek.

A KÜLÖNBÖZŐ POLITIKAI AKTIVITÁSI TÍPUSOK MODELLJE

A három általunk megfogalmazott részvételi forma (hagyományos, direkt demokratikus, új részvétel) összefüggéseinek feltárása talán a legizgalmasabb problematikája tanulmányunknak. Van-e összefüggés a három részvétel között, egyáltalán van-e három részvételi típus a magyar főiskolások és egyetemisták körében – akik, mint arra korábban utaltunk rá – a legaktívabb rétege a magyar ifjúsági társadalomnak?

Tanulmányunk megírása előtt egy egyszerű grafikonban rajzoltuk fel hipotézisünket a felsőoktatási hallgatók részvételi struktúrájáról. Ebben azt feltételeztük, hogy a választási részvétel, valamint a szervezeti tagság erősen dominálni fogja a mobilizációt, a direkt demokratikus részvétel jóval kisebb arányú lesz, míg az új részvétel felnő a hagyományos részvétel mellé. Természetesen mind a három típusnak vannak metszetei, átfedései, a középső metszet pedig a legaktívabb, leginkább politikus magyar egyetemistákat, főiskolásokat fogja jelezni. Vélelmeztük, hogy a közös metszet esetleg a jövő politikusainak halmazát is jelenti. Másik végletként viszont azzal a hipotézissel éltünk, hogy a fiatalok relatív többsége semmiféle politikai, közéleti aktivitást nem folytat, azaz teljesen passzív.

12. ábra. A politikai részvétel hipotetikus modellje

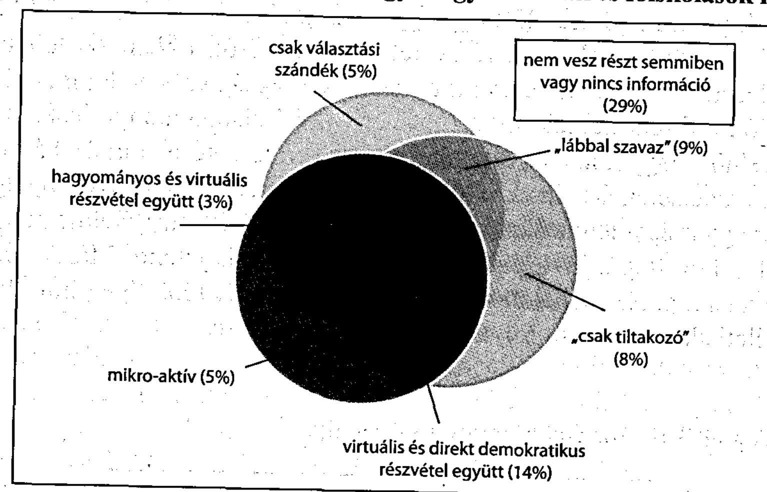

Emlékeztetőül, modellünkben a hagyományos részvételt a várható választási részvétellel,[39] a direkt demokratikus részvételt 8 különböző repertoárból álló kép-

[39] Biztosan ígéri részvételét a most esedékes parlamenti választáson. A politikai ifjúsági szervezeti tagsággal együtt.

zett változóval,[40] míg az új részvételt 3 kérdést magában foglaló,[41] szintén képzett változóval vizsgáltuk. Az alábbi ábra jelzi, hogy a hipotetikus modellünk és a magyar felsőoktatási hallgatók valós politikai aktivitása viszonylag kevéssé hasonlít egymásra. Nem is feltétlenül a százalékos megoszlás a fontos, hiszen a várható választási részvétel a jövőt, a másik két dimenzió a jelent és a múltat mutatja, hanem az aktivitás együttmozgása, egymásra hatása vagy éppen elkülönülése.

13. ábra. A politikai részvétel a magyar egyetemisták és főiskolások körében

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás, saját számítás.

A magyar főiskolai és egyetemi hallgatók mintegy háromtizede vagy nem vesz részt semmiféle politikai akcióban, vagy a három részvételi forma valamelyikében nem adott érvényes választ. Feltételezésünk szerint nagyobb az esélye annak, hogy ezen személyek nem résztvevők, mint hogy aktív egyetemisták, főiskolások lennének. Ami nagyon érdekes, hogy az önálló, független részvétel nagyon ritka, 5–8 százalék, azaz az egyik részvétel vonzza a másikat, ha valamiben legalább alkalmi szinten involválódik a fiatal, akkor óhatatlanul más részvételben is aktívabbá válik. Sőt, az adatok alapján úgy tűnik, hogy a „részvételt halmozó" fiatalok képezik a legnagyobb csoportot, ők azok, akik mindhárom lehetséges aktivitási mezőben megjelennek.

Hipotézisünkkel ellentétben nem az történt tehát, hogy az új részvétel komoly nagyságrendű, önálló tényezőként, a lábbal történő aktivitás érdemi alternatívájaként jelent meg, hanem egy újabb disszeminációs színtér nyílt a vélemények kifejtésére. A demokratizálódás szempontjából tehát nem hoz lényegesen új lehetőséget a virtuális tér, legalábbis az egész hallgatói társadalom számára. A fenti modellből

[40] Valaha részt vett-e ...-ben kérdésre igen választ adott.

[41] Legalább alkalmi jelleggel interneten aktív.

az is kitűnik, hogy az új részvétel leginkább a direkt demokratikus participációval párosul, de elsőre úgy tűnik, hogy nem ok-okozati összefüggésről beszélhetünk, nem arról van szó, hogy a direkt demokratikus részvételből új részvétel lesz, vagy fordítva. Sokkal inkább „és" logikai kapcsolat írható le, azaz az egyik participáció mellé felsorakozik egy másik is. Ugyanakkor érdekes, hogy a választási szándék csak kisebb részben párosul új részvétellel, mintha a modernebb, fiatalosabb, akciódúsabb direkt politikai részvételi típusok kapcsolódnának össze az új részvétellel vagy a választási részvétellel (illetve mindkettővel együtt). Ha ez a feltételezésünk igaz, akkor az összefüggés úgy módosítható, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások politikai participációjának megértéséhez a kulcs a direkt demokratikus részvétel vizsgálata. Aki ebben, a repertoár típusától függően egyre magasabb szintű egyéni involválódást, és ezzel egyre magasabb egyéni kockázatot igénylő részvételi formában aktív, az a többi participációs típust is nagyobb arányban fogja előnyben részesíteni. Tehát – várakozásainkkal ellentétben – a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók számára egyébként természetes közegnek tekintett, napi szinten használt internet helyett, a mélyebb egyéni megfontolásokat, bizonyos szituációkban akár komoly döntést igénylő direkt demokratikus participációból érthető meg leginkább a társadalmi nagycsoport politikai aktivitása.

Végül elemzésünk befejezéseként érdemes számba venni, hogy a hallgatók közül kik a politikailag legaktívabbak, kik a „részvétel halmozók". A három részvételi formát együttesen vizsgálva megállapítható, hogy a kibocsátó család szociodemográfiai, szocio-kulturális háttere (pl. magasabb státuspozíció, nem, apa/anya magasabb iskolázottsága), a politikai szocializációs folyamatok és az egyéni kompetenciák, vagyis bizonyos prediszponáló tényezők együttesen határozzák meg, hogy kik, mely csoportok politikusak.

Az átlaghoz képest messze kiemelkednek a többi hallgató közül az egyházi felsőoktatásban hallgatók, illetve az állami egyetemekre járók, valamint a felsőéves, mester és PhD-képzésre járó fiatalok. Képzési szerkezet alapján a társadalomtudományi szakosok, a bölcsészhallgatók, a jogi és igazgatási területre és részben egyes művészeti képzési területre járók, akik többsége otthonról hozza a téma iránti fogékonyságot. A másik oldalon a sporttudományi, az orvos- és egészségtudományi, a műszaki és a gazdaságtudományi képzést folytatók állnak, akik talán a legkevésbé orientálódnak a politikai kérdések irányába. Érdemes azonban felhívni a figyelmet arra, hogy az előbbi hallgatók privilegizált helyzetben vannak az idejük szabadabb felhasználása szempontjából, az utóbbi képzési terület hallgatói viszont sokkal kötöttebb, zártabb, egyenletesen magas terhelést jelentő oktatási rendszerben részesülnek, vagyis nincs idejük holmi politikai aktivitásra. Számukra teremthet komolyabb lehetőséget a virtuális tér, amelynek egyes aktivitási szintjei lényegében nem járnak a megszokott, napi rutinhoz képest bármiféle plusz időráfordítással.[42]

[42] Erre utaló tendenciák egyébként kiolvashatók az adatainkból. Tekintettel arra, hogy a teljes minta alig 5 százalékáról van szó, érdemes óvatosan bánni ezen adatokkal. A kérdés alapos elemzéséhez további vizsgálatok szükségesek.

A vizsgálatunk fontos eredménye, hogy a nemzetközi szakirodalomban leírt folyamatoknak megfelelően a prediszponáló tényezők, ezen belül is leginkább a politika és a közéleti kérdések iránti fogékonyság befolyásolja alapvetően, döntő módon a magyar főiskolások és egyetemisták politikai aktivitását. Azon fiatalok aktívak, akik – figyelembe véve a jelzett szocio-demográfiai, szocio-kulturális jellegzetességéket – a családjukból, a középiskolákból eleve olyan politikai szocializációs faktorokat hoznak, amelyekből következik, hogy van politikai véleményük, és ami még ennél is fontosabb, ezt a helyenként akár markáns politikai véleményt nyilvánosságra akarják hozni, és kiállni saját értékeik, gondolataik mellett. Nem véletlen, hogy az egyes ideológiai mező végpontjain elhelyezkedő hallgatók a legaktívabbak, a „részvétel halmozók".

KONKLÚZIÓK

A magyar hallgatók politikai érdeklődését vizsgálva azt találtuk, hogy a vizsgált csoport eltérő aktivitást mutat a várt alacsony politikai részvételhez képest. Az egyetemistákat és főiskolásokat vizsgáló kutatásunkban a korábbi *Ifjúság*-vizsgálatok eredményeinél magasabb érdeklődési mutatókat mértünk.[43] A kutatás fontos eredménye, hogy a hagyományos, szociodemográfiai tényezőket tekintve, nem mutatható ki érdemi eltérés a magyar felnőtt lakosság egésze és a választási részvételükről nyilatkozó hallgatók között, vagyis az általunk vizsgált csoport tekintetében nem igaz az a közkeletű vélekedés, miszerint a fiatalokat a felnőtt társadalomnál kevésbé érdekli a politika.

Kutatásunk megerősítette a politikai érdeklődést meghatározó előfeltételek, prediszponáló tényezők (Rosenstone-Hansen 2003) vizsgálatának kimelkedő fontosságát. Egyértelműen fennáll az a más kutatásoknál jelzett összefüggés, hogy a férfi hallgatók politikai affinitása jóval magasabb, mint a nőké, a budapestieké magasabb, mint a vidéki városokban, községekben élőké. A kibocsátó család háttere, valamint a hallgató vélt státusa szintén fontos tényező: minél magasabb társadalmi osztályba sorolja magát a kérdezett, annál inkább érdeklődik a politika iránt, továbbá minél magasabb az apa iskolai végzettsége, annál inkább fogékonyabbnak tűnik a politika iránt. Továbbra is igaz tehát, hogy a politika a fiatalok egy szűk rétege, elsősorban az iskolai státushierarchiában magas pozíciót elért családok magasan iskolázott fiú gyermekei számára jelent valódi értéket, elfogadható alternatívát.

Kutatásunk a hagyományos, a direkt és az új részvétel terén aktív hallgatók csoportjainak demográfiai jellemzése terén azt találta, hogy a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók mintegy háromtizede semmiféle politikai akcióban nem vesz részt. Azonban az önálló, független részvétel nagyon ritka (5–8 százalék), vagyis

[43] Ismét érdemes ugyanakkor utalni, hogy a vizsgálat dominánsan online technikával készült, így a politikai aktív réteg felülreprezentálása óhatatlan.

ha valamiben legalább alkalmi szinten involválódik a fiatal, akkor óhatatlanul más részvételben is aktívabbá válik. Az egyik részvétel tehát vonzza a másikat. A résztvevő hallgatók körében „részvételt halmozó" fiatalok képezik a legnagyobb csoportot, ők azok, akik mindhárom lehetséges aktivitási mezőben megjelennek.

Várakozásainkkal ellentétben a részvétel hármas, „hagyományos", „direkt" és „új részvtelre" alapozott fogalmi elkülönítése terén az internet meghatározó szerepére alapozott feltetelezésünk nem állta meg a helyét. Az internet által nyújtott új részvételi lehetőség a participáció alakulását tekintve – a vizsgált magyar egyetemisták és főiskolások online részvétele lényegesen –, érdemben nem különbözik a másik két részvételi típustól. Az internet demokratizáló hatását tekintve úgy tűnik, hogy a lábbal történő részvételhez képest a „like"-kal történő részvétel teljesen új társadalmi csoportokat csak nagyon kis mértékben tud behozni, nem beszélhetünk a demokratizmus érdemi növekedéséről. Nem az történt, hogy az új részvétel komoly nagyságrendű, önálló tényezőként, a lábbal történő aktivitás érdemi alternatívájaként jelent meg, sokkal inkább az bizonyosodott be, hogy általa egy újabb disszeminációs színtér nyílt a vélemények kifejtésére, vagyis a más részvétel terén aktív csoportok itt is megjelennek. Csak egy vékony, szűk, de speciális jegyekkel bíró csoportról beszélhetünk (őket nevezhetjük mikroaktivistáknak), akiknek az átlaghoz képest kisebb a politikai érdeklődésük, és – ez egy kevéssé vizsgált tényező – az átlag egyetemistához képest jóval szűkebb szabadidő felhasználási lehetősséggel bírnak. E csoport vizsgálata egy következő kutatás feladata lehet. Szintén egy újabb kutatási hullámnak kell egyértelmű választ adnia arra a kérdésre, hogy van-e és ha igen milyen hatása van a „like"-kal történő részvételnek a „lábbal" töréntő részvételre. Elsődleges adataink azt jelzik, hogy van a két aktivitási típus között összefüggés, de annak jellegzetességeit, mélységét és időbeli tényezőit jelen kutatás nem tudta megmutatni. Mindezek fényében az internet forradalmi szerepére alapozott optimista megközelítés helyett kutatási eredményeink sokkal inkább a megerősítési hipotézis érvényességét támasztják alá.

Kutatásunk eredményei azt bizonyítják, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások politikai participációjának megértéséhez a kulcs a direkt demokratikus részvétel vizsgálata. Feltételezésünkkel ellentétben tehát a könnyű, csekély involválódással járó mobilizációs típus nem került túlsúlyba a másik két fő típussal szemben, a hallgatók körében nem a legkisebb intenzitású, legkevesebb erőforrást igénylő politikai formák a legnépszerűbbek, hanem az individuumtól gyakran sok erőforrást igénylő, intenzív bevonódást követelő face to face akciók. Aki ebben, a repertoár típusától függően egyre magasabb szintű egyéni involválódást és ezzel egyre magasabb egyéni kockázatot igénylő részvételi formában aktív, az a többi participációs típust is nagyobb arányban fogja előnyben részesíteni. Tehát – várakozásainkkal ellentétben – a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók számára egyébként természetes közegnek tekintett, napi szinten használt internet helyett, a mélyebb egyéni megfontolásokat, bizonyos szituációkban akár komoly döntést igénylő direkt demokratikus participációból érthető meg leginkább a társadalmi nagycsoport politikai aktivitása.

Kutatásunk empirikus adatokkal igazolta, hogy van különbség a „politikai" és „közéleti" érdeklődés fogalma között. A kapott eredmények alapján a két terület nagyon közel áll, de nem teljesen mosódik egybe a fiatalok gondolkodásmódjában. A közéleti, társadalmi problémák iránti érdeklődés magasabb, intenzívebb. Ugyanakkor új társadalmi alcsoportok „belépéséről", „bevonódásáról" nincs szó, hanem a közélet iránt egyébként is érdeklődők érdeklődnek a politika iránt és fordítva. Ezzel együtt véleményünk szerint a módszertani kísérletet érdemes tovább folytatni, más vizsgálatokban is alkalmazni, mert az elsődleges eredmények, a primer kísérlet kedvező eredményt hozott.

Igazolást nyert, hogy a hallgatók által preferált részvétel különböző formái között politikai orientáció alapján különbség figyelhető meg. Azok a fiatalok aktívak, akik az egyes ideológiai mező végpontjain helyezkednek el, azaz van karakterisztikus értékpreferenciájuk. A hagyományos részvételt illetően egyértelműen szignifikáns kapcsolat mutatkozik a különböző ideológiai karakterű fiatalok és a politikai ifjúsági szervezetekhez való kötődés között. Az összefüggés röviden úgy írható le, hogy minél inkább jobboldali, minél inkább konzervatív és minél inkább radikális egy fiatal, annál inkább valószínűsíthető, hogy rendelkezik politikai ifjúsági szervezeti kötődéssel. A direkt demokratikus inkább jobboldali orientációjú, míg újrészvételben inkább a baloldali orientációjú hallgatók vesznek részt az átlaghoz képest nagyobb arányban.

Úgy véljük, hogy kutatási eredményeinket érdemes továbbgondolni és finomítani egy következő vizsgálati hullámban. Fontosnak tartjuk ugyanis a lábbal és a „lájkkal" történő részvétel elhelyezését a demokratikus politikai kultúra viszonyrendszerében.

MELLÉKLET

14. táblázat. A választási részvétel regressziós modellje (metódus = stepwise)

Modell	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	F	sig
1. modell	,421[a]	,178	,177	423,57318	160,858	,000
2. modell	,436[b]	,190	,188	420,55211	87,457	,000
3. modell	,447[c]	,200	,197	418,34971	61,871	,000
4. modell	,453[d]	,205	,201	417,22233	47,909	,000
5. modell	0,459[e]	,211	,205	416,08774	39,547	,000

a. Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika (1-5)?
b. Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Természettudományi képzésre jár-e (nem-igen)?;
c. Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Természettudományi képzésre jár-e? Nemzeti konzervatív értékfaktoron hol helyezkedik el?;
d. Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Természettudományi képzésre jár-e Nemzeti konzervatív értékfaktoron hol helyezkedik el?; A demokrácia vs. diktatúra vs. rendszerfüggetlen kérdéskörében hol helyezkedik el?
e. Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Természettudományi képzésre jár-e? Nemzeti konzervatív értékfaktoron hol helyezkedik el?; A demokrácia vs. diktatúra vs. rendszerfüggetlen kérdéskörében hol helyezkedik el? LMP szavazó-e (nem-igen)?

A regressziós modellekhez tartozó koefficiensek

Modell		B	Std. Error	Beta	t	Sig.
1	(Constant)	158,371	43,956		3,603	,000
	Mennyire érdekli a politika?	155,100	12,229	,421	12,683	,000
2	(Constant)	137,338	44,072		3,116	,002
	Mennyire érdekli a politika?	156,439	12,148	,425	12,878	,000
	Természettudományi képzésre jár-e?	184,890	53,966	,113	3,426	,001
3	(Constant)	149,706	44,038		3,399	,001
	Mennyire érdekli a politika?	152,265	12,166	,414	12,516	,000
	Természettudományi képzésre jár-e?	184,319	53,684	,113	3,433	,001
	Nemzeti konzervatív értékfaktoron hol helyezkedik el?	50,033	16,817	,098	2,975	,003
4	(Constant)	256,503	64,817		3,957	,000
	Mennyire érdekli a politika?	145,038	12,554	,394	11,553	,000
	Természettudományi képzésre jár-e?	197,023	53,838	,121	3,660	,000
	Nemzeti konzervatív értékfaktoron hol helyezkedik el?	53,946	16,863	,106	3,199	,001
	A demokrácia vs diktatúra vs rendszerfüggetlen kérdéskörében hol helyezkedik el?	-45,804	20,445	-,077	-2,240	,025
5	Mennyire érdekli a politika?	294,798	66,849		4,410	,000
	Természettudományi képzésre jár-e?	144,110	12,527	,392	11,504	,000
	Nemzeti konzervatív értékfaktoron hol helyezkedik el?	192,679	53,727	,118	3,586	,000
	A demokrácia vs diktatúra vs rendszerfüggetlen kérdéskörében hol helyezkedik el?	42,226	17,607	,083	2,398	,017
	LMP szavazó-e?	-51,953	20,572	-,087	-2,525	,012
Függő változó: Biztosan részt kíván-e venni a választásokon?						

15. táblázat. A politikai ifjúsági szervezeti tagság regressziós modellje (metódus = stepwise)

Modell	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	F	sig
1. modell	,240[a]	0,058	0,057	0,25977	46,473	0,000
2. modell	,259[b]	0,067	0,064	0,25869	27,104	0,000
3. modell	,270[c]	0,073	0,069	0,25804	19,769	0,000
4. modell	,280[d]	0,078	0,074	0,25742	16,058	0,000

a) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika (1-5)?
b) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Mennyire elégedett a demokrácia működésével (1-4)?;
c) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Mennyire elégedett a demokrácia működésével? Mennyire érdeklik a közéleti k érdések, közéleti, társadalmi problémák (1-5);
d) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Mennyire elégedett a demokrácia működésével? Mennyire érdekli a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák? Szavazna-e más, nem parlamenti pártra (igen-nem)?

A regressziós modellekhez tartozó koefficiensek

Modell		B	Std. Error	Beta	t	Sig.
1	(Constant)	-,093	,027		-3,485	,001
	Mennyire érdekli a politika?	,051	,007	,240	6,817	,000
2	(Constant)	-,146	,033		-4,425	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,050	,007	,236	6,710	,000
	Mennyire elégedett a demokrácia működésével?	,030	,011	,095	2,710	,007
3	(Constant)	-,216	,046		-4,718	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,033	,011	,156	3,080	,002
	Mennyire elégedett a demokrácia működésével?	,032	,011	,103	2,930	,003
	Mennyire érdekli a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák?	,031	,014	,111	2,197	,028
4	(Constant)	-,218	,046		-4,767	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,032	,011	,149	2,957	,003
	Mennyire elégedett a demokrácia működésével?	,032	,011	,104	2,954	,003
	Mennyire érdeklik közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák?	,032	,014	,114	2,256	,024
	Más, nem parlamenti pártra szavazna egy most esedékes parlamenti választáson.	,144	,067	,075	2,154	,032

a) Függő változó: Kötődik-e politikai ifjúsági szervezethez

16. táblázat. A direkt demokratikus részvétel regressziós modellje (metódus = stepwise)

Modell	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	F	sig
1. modell	,269[a]	,073	,071	,39335	54,775	,000
2. modell	,315[b]	,099	,096	,38798	38,385	,000
3. modell	,339[c]	,115	,111	,38482	30,191	,000
4. modell	,360[d]	,129	,124	,38194	25,876	,000
5. modell	,370[e]	,137	,131	,38056	22,060	,000
6. modell	,376[f]	,142	,134	,37977	19,114	,000
7. modell	,383[g]	,147	,138	,37897	17,012	,000

a) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika (1-5)?
b) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Állami főiskolára jár-e (nem/igen)?;
c) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Állami főiskolára jár-e?; MSZP-szavazó-e (nem/igen)?;
d) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Állami főiskolára jár-e?; MSZP-szavazó-e?; Bölcsész hallgató-e (nem/igen)?
e) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Állami főiskolára jár-e?; MSZP-szavazó-e?; Bölcsész hallgató-e? Neme (férfi/nő);
f) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Állami főiskolára jár-e?; MSZP-szavazó-e?; Bölcsész hallgató-e? Neme; Önjellemzés a mérsékelt–radikális skálán (1-7)?;
g) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Állami főiskolára jár-e?; MSZP-szavazó-e?; Bölcsész hallgató-e? Neme; Önjellemzés a mérsékelt–radikális skálán; Gazdasági képzésre jár-e (nem/igen).

A regressziós modellekhez tartozó koefficiensek

		B	Std. Error	Beta	t	Sig.
1	(Constant)	,497	,042		11,802	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,087	,012	,269	7,401	,000
2	(Constant)	,537	,042		12,645	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,083	,012	,257	7,126	,000
	Állami főiskolára jár-e?	-,195	,043	-,163	-4,524	,000
3	(Constant)	,562	,043		13,156	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,080	,012	,248	6,922	,000
	Állami főiskolára jár-e?	-,195	,043	-,163	-4,554	,000
	MSZP-szavazó-e?	-,189	,053	-,126	-3,541	,000
4	(Constant)	,542	,043		12,642	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,080	,012	,247	6,959	,000
	Állami főiskolára jár-e?	-,173	,043	-,145	-4,037	,000
	MSZP-szavazó-e?	-,203	,053	-,136	-3,817	,000
	Bölcsész hallgató-e?	,147	,043	,122	3,400	,001

		B	Std. Error	Beta	t	Sig.
5	(Constant)	,409	,069		5,935	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,087	,012	,270	7,377	,000
	Állami főiskolára jár-e?	-,171	,043	-,143	-3,996	,000
	MSZP-szavazó-e?	-,212	,053	-,142	-3,991	,000
	Bölcsész hallgató-e?	,133	,043	,110	3,063	,002
	Neme	,074	,030	,091	2,459	,014
6	(Constant)	,480	,078		6,186	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,090	,012	,277	7,544	,000
	Állami főiskolára jár-e?	-,165	,043	-,138	-3,862	,000
	MSZP-szavazó-e?	-,218	,053	-,146	-4,107	,000
	Bölcsész hallgató-e?	,123	,044	,103	2,837	,005
	Neme	,069	,030	,085	2,294	,022
	Önjellemzés a mérsékelt–radikális skálán	-,019	,010	-,071	-1,980	,048
7	(Constant)	,486	,078		6,272	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,091	,012	,282	7,680	,000
	Állami főiskolára jár-e?	-,142	,044	-,119	-3,223	,001
	MSZP-szavazó-e?	-,210	,053	-,140	-3,954	,000
	Bölcsész hallgató-e?	,106	,044	,088	2,394	,017
	Neme	,074	,030	,091	2,459	,014
	Önjellemzés a mérsékelt–radikális skálán	-,020	,010	-,076	-2,107	,035
	Gazdasági képzésre jár-e?	-,073	,037	-,074	-1,980	,048

a) Függő változó: Valaha életében részt vett-e direkt demokratikus aktivitásban?

17. táblázat. Az új részvétel regressziós modellje (metódus=stepwise)

Modell	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	F	sig
1. modell	,355[a]	,126	,125	44,36244	108,528	,000
2. modell	,378[b]	,143	,141	43,96254	62,614	,000
3. modell	,395[c]	,156	,153	43,66093	46,119	,000
4. modell	,406[d]	,165	,161	43,45407	36,955	,000
5. modell	,412[e]	,170	,164	43,35966	30,545	,000
6. modell	,419[f]	,176	,169	43,23546	26,483	,000

a) Predictors: (Constant) Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák (1-5)?
b) Predictors: (Constant) Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák? Egyházi főiskolára jár-e (nem/igen)?;
c) Predictors: (Constant) Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák? Egyházi főiskolára jár-e? Mennyire érdekli a politika (1-5)?
d) Predictors: (Constant) Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák? Egyházi főiskolára jár-e? Mennyire érdekli a politika? Bölcsész hallgató-e (nem/igen)?
e) Predictors: (Constant) Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák? Egyházi főiskolára jár-e? Mennyire érdekli a politika? Bölcsész hallgató-e? Önjellemzés a bal–jobb skálán (1-7);

f) Predictors: (Constant) Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák? Egyházi főiskolára jár-e? Mennyire érdekli a politika? Bölcsész hallgató-e? Önjellemzés a bal–jobb skálán; Neme (férfi/nő)?

A regressziós modellekhez tartozó koefficiensek

		B	Std. Error	Beta	t	Sig.
1	(Constant)	-32,223	6,812		-4,730	,000
	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	17,711	1,700	,355	10,418	,000
2	(Constant)	-32,034	6,751		-4,745	,000
	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	17,539	1,685	,352	10,407	,000
	Egyházi főiskolára jár-e?	79,096	20,618	,130	3,836	,000
3	(Constant)	-29,588	6,744		-4,388	,000
	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	11,615	2,425	,233	4,789	,000
	Egyházi főiskolára jár-e?	81,051	20,485	,133	3,957	,000
	Mennyire érdekli a politika?	6,139	1,819	,164	3,375	,001
4	(Constant)	-30,127	6,714		-4,487	,000
	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	11,146	2,419	,224	4,607	,000
	Egyházi főiskolára jár-e?	82,990	20,399	,136	4,068	,000
	Mennyire érdekli a politika?	6,311	1,811	,169	3,484	,001
	Bölcsész hallgató-e?	13,363	4,683	,096	2,854	,004
5	(Constant)	-20,287	8,223		-2,467	,014
	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	10,890	2,417	,219	4,505	,000
	Egyházi főiskolára jár-e?	85,650	20,396	,141	4,199	,000
	Mennyire érdekli a politika?	6,637	1,814	,178	3,658	,000
	Bölcsész hallgató-e?	12,622	4,686	,090	2,694	,007
	Önjellemzés a bal–jobb skálán	-2,133	1,034	-,069	-2,064	,039
6	(Constant)	-5,088	10,529		-,483	,629
	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	10,753	2,411	,216	4,459	,000
	Egyházi főiskolára jár-e?	83,519	20,358	,137	4,102	,000
	Mennyire érdekli a politika?	5,991	1,831	,160	3,273	,001
	Bölcsész hallgató-e?	13,979	4,710	,100	2,968	,003
	Önjellemzés a bal–jobb skálán	-2,418	1,038	-,079	-2,329	,020
	Neme	-7,618	3,311	-,080	-2,301	,022

a) Függő változó: Újrészvétel

IRODALOM

BAEK, Y. M. – WOJCIESZAK, M., – DELLI CARPINI, M. (2012): Online Versus Face-to-Face Deliberation: Who? Why? What? With What Effects? *New Media & Society,* 14, 363–383.

BARNES, S. – KAASE, M. (1979): *Political Action. Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage.

BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés* Budapest, Mobilitás.

BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

BOULIANNE, SHELLEY (2009): Does Internet Use Affect Engagement? A Meta-Analysis of Research. *Political Communication.* Vol. 26. 193–211.

BRADY, H. E., – VERBA, S. – SCHOLZMAN K. L. (1995): „Beyond Ses: A Resource Model of Political Participation". *The American Political Science Review*, 89(2): 271–294.

BRUTER, M. – HARRISON, S. (2009): *Tomorrow's Leaders?: Understanding the involvement of Young Party members in six european democracies*, Comparative Political Studies Vol. 42. 2009. 1259–1291.

BUDGE, IAN (1996): *The New Challenge of Direct Democracy.* Oxford, Polity Press.

CHADWICK, ANDREW (2006): *Internet Politics: states, citizens and new communication technologies*. New York, Oxford University Press.

CHISHOLM, LINDA – KOVACHEVA, SIYKA. (2002): *La jeunesse eurpéenne, une mosaïque*, Éditions du Conseil de l'Europe.

CORNFIELD, M. – KAYE, K. (2009): *Online Political Advertising*, in Politicking Online, szerk.: Costas Panagopoulos, Rutgers University Press, p.163-176

CSEPELI GYÖRGY (2008): *Wikitudás. Kritika* 2008/4. 2–22.

DAHLGREN, P. (2000): The Internet and the democratization of civic culture. *Political Communication*, 17, 335–340.

DALTON, R. J. (2008): „Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation." *Political Studies*, 56: 76–98.

FORBRIG, J. (2005): *Revisiting youth political participation, Challenges for research and democratic practice in Europe.* Council of Europe Publishing.

GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban* Budapest, Napvilág Kiadó.

GAZSÓ TIBOR – SZABÓ ANDREA (2002): „Társadalmi közérzet, politikához való viszony" In: Szabó Andrea–Bauer Béla–Laki László (szerk.) (2002): *Ifjúság2000, Tanulmányok I. kötet*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

GROSSMANN, LAWRENCE (1995): The Electronic Commonwealth. New York, Penguin.

GUEORGUIEVA, VASSIA (2009): Voters, MySpace and YouTube. In: Panagopoulos Costas (ec): *Politicking Online*. Rutgers University Press, p. 233–248.

HÁRI PÉTER (2010): „Az internet használat és a közösségi kapcsolatok alakulása" In: Utasi Ágnes (2010) (szerk.): *Közösségi kapcsolatok. Műhelytanulmányok III.* Szeged, 2010. Belvedere.

HENN, MATT – MARK WEINSTEIN – DOMINIC WRING (2002): A Generation Apart? Youth and Political Participation in Britain. *The British Journal of Politics & International Relations* 4 (2): 167–192.

INGLEHART, RONALD (1997): *Modernization and Postmodernization.* Princeton, Princeton University Press.

JANCSÁK CSABA (2009): Miért jó a rossz a jóban? A kétfarkú kutya jelenség megértése felé. In. Biró István (szerk.): *Csatlakozás az Európai ifjúsági Térséghez 3.0*, Szeged: EIKKA, 29-64

KEIL ANDRÁS (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 157–183.

KERN TAMÁS – SZABÓ ANDREA (2011): *A politikai közéleti részvétel alakulása Magyarországon, 2006-2010.* In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, Képviselet, Politikai változás*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.

KISS BALÁZS – BODA ZSOLT (2005): *Politika az interneten*, Budapest, Századvég.

KITTA GERGELY (2007): „Miért kellenek Poliblogok? Az internetes napló és a politikai kommunikáció hálózatelméleti összefüggései" *Politikatudományi Szemle* XVI./4 71–89. pp.

KLINGEMANN, H. – D. and FUCHS, D. (1995): *Citizens and the State.* Oxford: Oxford University Press.

KOVACHEVA, S. K. (szerk.) (2000): *Keys to youth participation in Eastern Europe*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

KOVACHEVA, SIYKA (2005): Will youth rejuvenate the patterns of political participation? In: Forbrig, J.: *Revisiting youth political participation, Challenges for research and democratic practice in Europe.* Council of Europe Publishing.

KRIESI, H. (2008): Political Mobilization, Political Participation and the Power of the Vote. *West European Politics*, 31 (1), 147–168.

LAKI LÁSZLÓ – SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA (szerk.) (2001): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

LIVINGSTONE, S. – BOBER M. – HESPER, E. (2005): 'Active participation or just more information? Young people's take-up of opportunities to act and interact on the Internet'. *Information, Communication and Society,* 8/3: 287–314.

MILNER, H. (2010): *The Internet generation. Engaged citizens or political dropouts.* Tufts University Press.

MOROZOV, E. (2009): „The brave new world of slacktivism." *foreignpolicy. com.* http://neteffect.foreignpolicy.com/posts/2009/05/19/the_brave_new_world_of_slacktivism

Nickerson, David W. (2009): *The Impact of E-Mail Campaigns on Voter Mobilization.* In: Panagopoulos, Costas (ed): *Politicking Online.* Rutgers University Press, p.141–151

Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism.* Cambridge, Cambridge University Press.

Norris, Pippa (2003): Preaching to the Converted? Pluralism, Participation and Party Websites. *Party Politics*, Vol. 9., No. 1., 21–45.

O'Toole, T. – Lister, M. – Marsh, D. Su – Jones, S. – McDonagh, A. (2003): Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people. *Contemporary Politics*, Volume 9, Issue1. pp. 45–61.

Panagopoulos, C.–Bergan, D. (2009): *Clicking for Cash.* In: Panagopoulos, Costas (ed): *Politicking Online.* Rutgers University Press, p.127–140.

Panagopoulos, C. (2009): *Technology and the Modern Political Campaign* In: Panagopoulos, Costas (ed): *Politicking Online.* Rutgers University Press, p.1–18.

Papp D. (2011): Tájékozódási lehetőségek és politikai tartalmak megosztása az interneten. *Politikatudományi Szemle* XX/2. 106–127. pp.

Pattie, C. – Seyd, P. (2003): „Citizenship and Civic Engagement: Attitudes and Behavior in Britain." *Political Studies*, 51, 443–468.

Pattie, C.–Seyd, P.–Whiteley, P. (2004): *Citizenship in Britain: values, participation and democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.

Phelps, Edward (2004): Young Citizens and Changing Electoral Turnout, 1964–2001. *The Political Quarterly* 75 (3): 238–248.

Polat, R. K. (2005): The Internet and political participation: Exploring the explanatory links. *European Journal of Communication, 20* (4), 435–459.

Róna Dániel–Sőrés Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 113–156.

Rosenstone, S. J–Hansen, J. M. (2003): *Mobilization, Participation, and Democracy in America.* New York, Longman.

Schwartz, Edward (1996): *Netactivism: How Citizens Use the Internet.* Sebastopol, CA, Songline Studios.

Slotnick, A. (2009): *„Friend" The President*, In: Panagopoulos, Costas (ed): *Politicking Online.* Rutgers University Press, p. 249–271.

Stanley, J. W.–Weare, C. (2004): The Effects of Internet Use on Political Participation: Evidence From an Agency Online Discussion Forum, *Administration Society*, 36 (5), pp. 503–527.

Stumpf István (1992): „Ifjúság és politika" In: Gazsó Ferenc – Stumpf István (szerk.): *Rendszerváltozás és ifjúság.* Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete. 23–32. o.

Szabó Andrea–Bauer Béla (2011): *Arctalan (?) nemzedék.* Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

Szabó Andrea–Bauer Béla–Laki László (szerk.) (2002): *Ifjúság2000, Tanulmányok I. kötet.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szabó Andrea–Kern Tamás (2011): *A magyar fiatalok politikai aktivitása.* In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): Arctalan (?) nemzedék. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

Szabó Gabriella – Mihályffy Zsuzsanna (2009): *„Politikai kommunikáció az interneten"* Politikatudományi Szemle, 2009 (2) 81–102. o.

Szabó Ildikó–Örkény Antal (1998): *A tizenévesek politikaképe* Budapest, Minoritás Alapítvány.

Szabó Ildikó (1987): „Állandóság a változásban, avagy politikai szocializáció Magyarországon." *Világosság* 1987. 6. 370–377. o.

Szabó Ildikó (1988): „Politikai szocializáció és társadalmi konfliktusok." *Budapesti Nevelő* 1988. 1.

Szabó Ildikó (1989): „A politikai tudat törésvonalai." *Világosság* 1989. 10. 762–771. o.

Szabó Ildikó (2000): *A pártállam gyermekei.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

Szabó Ildikó (2012): Az egyetem, mint szocializációs színtér. In Dusa Ágnes, Kovács Klára, Márkus Zsuzsanna, Nyüsti Szilvia, Sőrés Anett szerk.: *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok I.* Debrecen, Egyetemi Kiadó. 191–218. o.

Utasi Ágnes (2010): *Közösségi kapcsolatok. Műhelytanulmányok III.* Szeged, Belvedere.

Van Deth–Jan W.–Martin Elff (2004): Politicisation, economic development and political interest in Europe. *European Journal of Political Research* 43 (3): 477–508.

Verba, S., – Schlozman, K.L. – Brady, H.E. (1995): Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics. Cambridge: Harvard University Press.

White, M. (2010): „Clicktivism is ruining leftist activism. Comment is free | guardian.co.uk." 2010. http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/aug/12/clicktivism-ruining-leftist-activism (Accessed September 11, 2010).

Williams, C. B. – Gulati, G. J. (2009): *The Political Impact of Facebook.* In: Panagopoulos, Costas (ed): *Politicking Online.* Rutgers University Press, p.272–291.

Wills, D.–Reeves, S. (2009): Facebook as a political weapon: Information in social networks. *British Politics*, Vol. 4(2): p.265–281.

Zukin, C.–K., Scott–A., Molly J., Krista Delli Carpini,–Michael (2005): *A New Engagement? Political Participation, Civic Life, and the Changing American Citizen* New York, Oxford University Press.

A HALLGATÓK POLITIKAI ÉRTÉKEI ÉS ORIENTÁCIÓI

Róna Dániel – Sőrés Anett

A KURUC.INFO NEMZEDÉK

MIÉRT NÉPSZERŰ A JOBBIK A FIATALOK KÖZÖTT?[1]

A Jobbik választási sikereinek kutatása az egyik legkurrensebb vállalkozás a mai politikatudományban. Az összes ezzel foglalkozó tanulmány kimutatta a párt fiatalok közötti kiugró népszerűségét, mégis keveset tudunk ennek okairól. Írásunkban öt hipotézist tesztelünk, amely magyarázatként szolgálhat a radikális szavazótábor generációs jellegére: radikális értékpreferenciák, elitellenesség, gazdasági válság, internet-használat és a szubkultúra. Az egyes feltételezéseket aszerint vizsgáltuk, hogy mennyiben magyarázzák meg azt, hogy (1) miért lesz az egyik fiatalból jobbikos, míg a másikból nem, (2) miért magasabb a Jobbik támogatottsága a harminc év alattiak körében, (3) miért kiemelkedően magas a 18–21 évesek között és (4) miért 2008 után indult emelkedésnek a párt. Saját adatfelvételünket más ifjúságkutatásokkal és a teljes népességre reprezentatív mintákkal összehasonlítva a következő eredményeket kaptuk: a gazdasági válság minimális magyarázóerővel bír, az értékpreferenciákat használva pedig azt nem tudjuk értelmezni, hogy miért az utóbbi években és miért a fiatalok között tört előre a radikális párt. Az internethasználat és az elitellenesség már segít megérteni a fiatalok közötti felülreprezentáltságot, de az első választók közötti kiugró népszerűséget csak a társadalmi beágyazottságból kiinduló megközelítés magyarázza meg. Kvalitatív kutatásaink is azt támasztják alá, hogy a generációs alapú tevékenységek – zenekarok, fesztiválok, ifjúsági szervezetek, internetes fórumok látogatása – közelítik a legtöbb fiatalt a Jobbikhoz.

Kulcsszavak: előítéletesség * elitellenesség * demokráciából való kiábrándultság * radikális szubkultúra * szocializácó * életciklus-hatás.

BEVEZETÉS

A Jobbik 2009-es berobbanása óta a tudományos érdeklődés középpontjába került a hazai radikalizmus, több empirikus tanulmány is arra vállalkozott, hogy a

[1] Szeretnénk köszönetet mondani Szabó Andreának, Beck Lászlónak és Tardos Róbertnek tanácsaikért és számos adatbázis rendelkezésünkre bocsátásáért, illetve köszönettel tartozunk a kvalitatív kutatásunkban közreműködő személyeknek is, akiknek az általuk elmondottak anonim felhasználását ígértük. A kutatást 2012 júliusában zártuk le.

radikális szavazótábor motivációit és társadalmi hátterét feltérképezze. Ezek közül volt, amely az attitűdökre és értékpreferenciákra koncentrált (KREKÓ–JUHÁSZ–MOLNÁR 2011), mások a gazdasági válsággal, társadalmi státuszbeli és anyagi helyzettel hozták összefüggésbe a Jobbik felemelkedését (TÓTH–GRAJCZÁR 2011), de arra is volt törekvés, hogy a médiamegjelenéssel (KARÁCSONY–RÓNA 2010), internethasználattal (JESKÓ–BAKÓ TÓTH 2012), illetve a szervezeti háttérrel (BÍRÓ NAGY–RÓNA 2011) magyarázzák a jelenséget. Szinte mindegyik tanulmány kimutatta, hogy a fiatal életkor a szavazótábor legkarakteresebb jellemzője, mégis, eddig még – tudomásunk szerint két kivételtől eltekintve (SŐRÉS 2010, SALTMAN 2010) – senki sem fókuszált kifejezetten a Jobbik generációs jellegére.[2]

Címünket Szabó Andrea és Kern Tamás tanulmányából kölcsönöztük (SZABÓ A. – KERN 2011a, 43). A szerzőpáros az *Ifjúság2008* adatait használva bemutatta, hogy a fiatalokat általánosan jellemző politikai kiábrándulás és érdektelenség mellett érzékelhető két olyan – akkor még vékonynak tűnő – réteg, amelyik „élénk politikai életet él", aktívan részt kíván venni a közéleti kérdésekben (lásd még: BAUER–SZABÓ A. 2009). Az egyiket Critical Mass, a másikat kuruc.info nemzedéknek nevezték el. Őket követve mi is szimbolikus értelemben használjuk a kifejezést: a kuruc.info nemzedék természetesen nemcsak azokat jelöli, akik ténylegesen olvassák az ismert weboldalt,[3] hanem mindazokat, akik a szélsőjobboldali-radikális szubkultúrához valamilyen formában kapcsolódnak. Nemzedékről pedig azért beszélhetünk, mert a szubkultúra – és erre épülve a párt szavazóbázisa is – generációs jellegű.[4]

Amikor tehát azt a kérdést tesszük fel, hogy mi magyarázza a Jobbik felfutását, akkor ezzel egyben azt is kérdezzük, hogy miért ilyen népszerű a párt a fiatalok között. Fiatalok alatt az ifjúságszociológiai szakirodalom általában a 15 és 29 év közötti generációt érti, azonban, ahogy be fogjuk mutatni, a Jobbik a 18–21 évesek körében még a többi huszonéveshez képest is kiugró támogatottságnak örvend. Nagy hangsúly lesz az időbeliségen is: az okokhoz sokkal közelebb kerülünk, ha összehasonlító elemzésünk során dokumentálni tudjuk, hogy a Jobbik fiatalok közötti térnyerése az egyes években milyen mértékű volt, hogyan változott az ifjúság értékpreferenciája és pártválasztása az utóbbi években.

Az elemzés alapját a kötet bevezető módszertani tanulmányában ismertetett, 2011–2012-ben lebonyolított *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* primer adatfelvétel képezi. Az *Ifjúság2008*-as és a debreceni *Campus-lét 2010*-es ifjúságkutatások, illetve a *Választáskutatási Program 2009*-es és *2010*-es felméréseinek másodelemzése pedig összehasonlítási alapként szolgál majd a jelenlegi trendekhez. Emellett az elemzés egyes pontjain más adatforrásokra is támaszkodni fogunk (így például a Medián utóbbi egy évben készült omnibuszaiból álló összevont adatbázisra vagy a Demosnak a Jobbik facebook-követőit vizsgáló felmérésére). Végül a téma jellege miatt fontosnak tartottuk, hogy kvalitatív elemekkel is kiegészítsük kutatásunkat: 13 debreceni egyetemista részvételével vezettünk egy fókuszcsoportot, és készítettünk három mélyinterjút is: a Jobbik Ifjúsági Tagozatának két kelet-magyarországi vezetőjével és a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom volt tagjával beszélgettünk.

Írásunk első részében röviden felvázoljuk azt a szerintünk létező öt makrojelenséget, amelyek köré csoportosíthatóak a Jobbik sikeréhez vezető tényezők. Ezután mindegyiknél külön-külön sorra vesszük az érvényességük mellett és ellen szóló elméleti érveket és empirikus bizonyítékokat. Végül a kvantitatív elemzés tapasztalatait kiegészítjük a kvalitatív interjúink eredményeivel, és ez alapján vonjuk le a következtetéseinket.

ELEMZÉS

A jobboldali radikális pártok[5] felemelkedésére vonatkozó nemzetközi (KITSCHELT–MCGANN 1995, LUBBERS ET AL 2002, NORRIS 2005, MUDDE 2007, MINKENBERG 2009) és – a bevezetőben említett – hazai szakirodalom alapján öt fő megközelítés különböztethető meg, amelyekből kiindulva megérthetjük a radikális pártok választási sikerének okait:

1. a radikális értékpreferenciák térhódítása,
2. az elitellenesség erősödése,
3. a gazdasági válság miatti elégedetlenség felszínre kerülése,
4. a radikális tartalmak elterjedése az interneten és
5. a szélsőjobboldali szubkultúra kiépülése.

[2] Más, kevésbé robosztus jellemzők viszont indokolatlanul nagy figyelmet kaptak: a Jobbik támogatói nem a társadalom leszakadt, perifériájára szorult rétegeiből kerülnek ki (RUDAS 2010) és a Jobbik nem regionális párt: http://www.hir24.hu/political-radical/2012/04/11/tevhitek-a-jobbikrol-%281.-resz%29-a-regionalitas-mitosza/

[3] Habár a közvetlen felhasználók tábora is óriási, ahogy arra a későbbiek során ki fogunk térni.

[4] Az eredeti elnevezéshez hűen a „kuruc.info nemzedék" kifejezést fogjuk használni, ám tudatosítani szeretnénk, hogy természetesen nem az egész nemzedékről van szó, hanem annak csak egy szeletéről – igaz, jelentős szeletéről –, a szubkultúráról. Ennyiben tehát pontatlan a cím, szemben mondjuk az Y-generációval, ami egy általános, az egész kohorszra jellemző jelenségre utal.

[5] A szakirodalomban sincs egységes állásfoglalás arról, hogy mely pártokat nevezhetünk szélsőjobboldalinak és melyeket radikális jobboldalinak (FILIPPOV 2011, NORRIS 2005, 45–47, MUDDE 2007), ahogy konkrétan a Jobbik besorolása sincs tudományosan tisztázva. A kétértelműség oka, hogy Norris (2005) nyomán a rendszerellenesség tekinthető választóvonalnak szélsőjobb és radikális jobb között: ez a fogalom ugyanis szintén szubjektív, ráadásul jórészt a párt jövőbeli szándékaira vonatkozik, melyeket nem ismerhetünk. Mi ebben a tanulmányban nem kívánunk állást foglalni az elméleti vitában, mindkét jelzőt használjuk a továbbiakban. Azt mindenesetre fontosnak tartjuk leszögezni, hogy ezeken kívül más jelzőt nem tartunk elfogadhatónak tudományos dolgozatban: sem a Jobbik önmeghatározásában szereplő „nemzeti radikális" jelzőt, sem a baloldalon gyakran használt „neonáci", „fasiszta", stb kifejezéseket.

Természetesen nem egymást kizáró, hanem adott esetben egymásra épülő hipotézisekről van szó, különösen az utolsó kettő összekapcsolódását könnyű elképzelni. Mindegyik magától értetődő, kézenfekvő értelmezést kínál, az biztosnak tűnik, hogy mindegyikben „van valami", ám a hipotézisek egymáshoz viszonyított magyarázóereje és az, hogy a jelenség pontosan mely mozzanatokat magyarázza meg, már korántsem egyértelmű.

A „miért népszerű a Jobbik a fiatalok között?" kérdés megválaszolásához a következő úton juthatunk el. Először is tisztázni kell, hogy milyen időintervallumot értünk a kérdés alatt.

E tekintetben viszonylag szerencsés helyzetben vagyunk: a legutóbbi nagymintás ifjúságvizsgálat 2008 nyarán, éppen a Jobbik berobbanása előtti évben volt – amikor a nagyközönség még nem ismerte a pártot –, a mi kutatásunk pedig 2011 decemberétől 2012 februárjáig tartott, tehát még elég friss ahhoz, hogy ne évüljenek el az eredményei. Bármi is okozta a párt felfutását, az 2008 és 2011 között történt – még ha a gyökerei mélyebbre is nyúlnak vissza.

A rendszeres – nagyjából 1000 fős – havi közvélemény-kutatásokba csak elenyésző számú 21 év alatti válaszadó került be, ezért az ilyenkor bevett módszert követve (például Rudas 2010) összevontunk egy évnyi omnibusz-adatfelvételt. Az így kapott 13.200-as elemszám már elég nagy mintát jelent ahhoz, hogy kellő számú fiatalt emelhessünk ki belőle. Az országos reprezentatív minta tendenciái összecsengenek a mi adatfelvételünk eredményeivel – a Jobbik valószínűleg az interneten aktív kitöltők miatt szerepelt 6 százalékkal jobban az online kutatásban.

18. táblázat. A Jobbik támogatóinak aránya korcsoportok szerinti bontásban a pártot választani tudók körében

korosztályok	Medián reprezentatív összevont omnibusz-felvételei		Aktív fiatalok, 2012	
	%	N	%	N
18–21	32	147	37	167
22–29	22	287	27	122
18–29	26	434	32	289
minden korosztály	**18**	**1450**	–	–

Medián: 11 hónap omnibuszait vontuk össze (2011. áprilistól 2012. márciusig), az összelemszám így 13.200 fő.

Aktív Fiatalok: az adatfelvétel részletes leírását lásd Róna Dániel és Szabó Andrea Módszertanról szóló tanulmányát.

Az egymást erősítő eredmények legfontosabb tanulsága, hogy a Jobbik kiemelkedő támogatottsága elsősorban a 21 év alatti korcsoportra koncentrálódik: nagyobb a különbség köztük és a 22–29-es kohorsz között (10%), mint a 30 év alattiak és a

teljes népesség között (8%). Így az eredeti kérdésre adott válaszhoz elengedhetetlen az első választókat külön is szemügyre venni: csak fél magyarázatot kapunk, ha nem indokoljuk meg a legfiatalabb korcsoportban tapasztalható felülreprezentáltságot.

Tehát a fenti öt feltételezésre vonatkozóan a következő kérdéseket kell megválaszolnunk:

a.) Teljesül-e a hipotézis kiindulópontja? Fennáll-e az abban feltételezett oksági viszony? Megmagyarázza-e a hipotézis, hogy miért lesz jobbikos az egyik választóból és miért nem lesz az a másikból?
b.) Magyarázatot ad-e a hipotézis arra, hogy miért van arányaiban több támogatója a radikális pártnak a fiatalok (18–29) körében, mint a teljes népességben?
c.) Mi okozza az első választók (18–21) különösen magas fogékonyságát a radikalizmusra?
d.) Miért éppen mostanra datálható a Jobbik megerősödése az adott korcsoportokban?

Az öt hipotézis létjogosultságát az határozza meg, hogy a négy pontból mennyire adnak érvényes és empirikusan alátámasztott magyarázatot. Az (a) előfeltevés teljesülése nélkül egyáltalán nem fogadhatjuk el az adott hipotézist, de a többi pont is szükséges a teljeskörűséghez. Ha például azt gondoljuk, hogy az internet a Jobbik sikerének kulcsa, ugyanakkor ebben a megközelítésben nem tudjuk értelmezni, hogy miért 2008 után erősödött meg a radikális párt, akkor be kell látnunk, hogy jobb esetben is csak az igazság egy részéhez jutottunk el. Ugyanígy elégtelen az értékpreferenciákra épülő megközelítés, amennyiben azt tapasztaljuk, hogy az egyes korcsoportok értékvilága megegyezik. Ekkor nem adtunk jó választ arra a kérdésre, hogy miért népszerű a Jobbik a fiatalok között, következésképpen arra sem, hogy egyáltalán miért népszerű a párt. Az elemzésünkben tehát sorra vesszük az öt hipotézist a fenti négy szempont szerint, hogy minél pontosabb megállapításokat tegyünk az egyes megközelítések magyarországi létjogosultságának mértékéről, egymáshoz viszonyított erejéről. Ebben, a fejezetekben lévő kétváltozós elemzések mellett, a melléklet 1. táblázatában található többváltozós regressziós modell lesz segítségünkre, amely megmutatja, hogy az egyes változóknak mekkora a más változók kereszthatásaitól megtisztított, önálló magyarázóereje.

ÉRTÉKPREFERENCIÁK

Az első hipotézis az értékpreferenciákkal magyarázza a Jobbik előretörését. Abból indul tehát ki, hogy a Jobbik támogatása a szavazó és a párt értékpreferenciáinak egyezésén alapul. Fő kérdésünk már nem az együttjárás megvalósulására (az ugyanis nyilvánvaló), hanem annak mértékére irányul. A mérték pedig már

korántsem magától értetődő: a racionális választás elméletét rengetegen kétségbe vonják. Magyarországon már a korábbi években sem következett egyértelműen a pártválasztás a szakpolitikai preferenciákból (Karácsony 2005, Tóka 2006), 2010-ben pedig ez már csak a növekvő heterogenitás miatt sem lehetett így (Angelusz–Tardos 2010).

Az első hipotézist verifikálná, ha azt tapasztalnánk, hogy

a.) a radikális értékpreferenciákat a Jobbik képviseli, és ezt a választók is így érzékelik, a jobbikos fiatalok hajlamosabbak a radikalizmust jellemző értékek vállalására, mint a többi fiatal;
b.) erősebb a radikális értékek vonzereje a fiatalok körében, mint a teljes népesség körében;
c.) különösen erős az első választók körében, és
d.) a fő értékdimenziókban a fiatalok magasabb értékeket mutatnak most, mint 2008-ban.

Az (a) feltételezés könnyen igazolható. Norrist (2005) és Muddét (2007) követve a radikalizmust az etnocentrizmusban, a szociokulturális konzervativizmusban, a tekintélyelvűségben és az euroszkepticizmusban ragadhatjuk meg (elitellenességről a következő alfejezetben lesz szó). A Jobbik programját, fő megnyilvánulásait olvasva visszaköszönnek ezek az ideológiai dimenziók. A korábbi kutatások kimutatták, hogy a jobbikos szavazótábort is egyértelműen jellemzik a fenti vagy ahhoz kapcsolódó értékpreferenciák – különösen a cigányellenesség és az elitellenesség (Bíró Nagy–Róna 2011, Krekó–Juhász–Molnár 2011, 2012)[6] –, nemcsak a teljes népességben, hanem a fiatalok körében is.[7]

A megközelítésnek azonban korlátai is vannak. A Political Capital által bevezetett DEREX-index nemzetközi összehasonlításban is igen magasnak számít Magyarországon, ám a Jobbik szimpatizánsainak csak 30 százaléka esik az index alapján besorolt „attitűd-szélsőséges" kategóriába. A többi dimenzióban a Fidesz és az MSZP táborának értékei megközelítik a radikális választóközönség értékeit, és az index, illetve a párt támogatottságának időbeli és területi-regionális alakulása nem esik egybe. Az index éppen a Jobbikot legnagyobb arányban támogató legfiatalabb korosztálynál a legalacsonyabb (Juhász–Krekó–Molnár 2012).

A nemzetközi összehasonlítás tovább árnyalja a képet. Európában hazánkon kívül egyedül Ausztriában ér el kimagasló népszerűséget jobboldali radikális párt a fiatalok között (Lubbers 2002, Rydgren 2008, Bíró Nagy–Dúró–Hajdú–Róna 2011, 22–25); a nemzetközi értékvizsgálatok (pl. Sprague–Jones 2011) pedig azt

[6] 2012-es, legfrissebb tanulmányuk: http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/fes_derex_20120229.pdf

[7] Lásd pl. az angliai DEMOS jobbikos facebook-rajongókat vizsgáló felmérése (Bartlett et al. 2012). Más adatfelvételekkel (pl. Sőrés 2011) is feltárták a fiatalok radikális nézeteit.

mutatják, hogy a fiatalok kevésbé előítéletesek, idegenellenesek, mint az idősebb állampolgárok.

A korábbi magyar tapasztalatok is cáfolják az életciklus-hatást. Sem a MIÉP, sem az FKGP nem volt népszerű a fiatalok között, sőt, a huszonévesek semmivel sem fogékonyabbak a xenofóbia (Sik 1999, Fábián–Fleck 1999) vagy a tekintélyelvűség (Enyedi–Erős–Fábián 2000) különböző megnyilvánulásaira, mint az idősebb korosztály. Az ideológiai önbesorolás tekintetében sem mutattak jobboldali, radikális átlagértékeket, ellenben arányaiban sokkal többen voltak liberálisak, mint a „felnőttek" (Gazsó–Laki 2004, 195, Szabó A.–Kern 2011a, 52).[8]

19. táblázat. Tekintélyelvűség és előítélet a fiatalok és a teljes népesség körében

	Aktív Fiatalok, 2012			Teljes népesség	
Teljesen egyetért=5, egyáltalán nem ért egyet=1	teljes minta	jobbik-osok	18–21 évesek	teljes minta	jobbik-osok
Minden cigány gyermeknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanulhasson. *(Itt a nagyobb szám a toleránsabb érték.)*	3,73	**3,07**	**3,61**	3,99	**3,44**
A bűnözési hajlam a cigányok vérében van.	3,21	**4,17**	**3,39**	3,36	**3,78**
A cigány lakosság számának növekedése veszélyezteti a társadalom biztonságát.	3,87	**4,71**	**4,00**	3,68	**4,48**
A legfontosabb erények, melyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmesség és a tekintélytisztelet.	3,41	**4,03**	3,53	3,85	**4,00**
A fiataloknak néha lázadó gondolataik vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tagadniuk ezeket, és be kell illeszkedniük.	4,82	**4,33**	**4,49**	3,62	**3,27**
Ennek az országnak nem annyira törvényekre és politikai programokra van szüksége, mint inkább néhány bátor, fáradhatatlan és odaadó vezetőre, akikben a nép megbízik.	3,07	**3,71**	3,16	3,62	**4,08**
A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségeknek a háztartással és a gyerekekkel kellene foglalkoznia.	2,17	**2,49**	2,21	3,35	**4,00**
Fokozott szigor szükséges a rend védelmében	5,06	**4,50**	5,05	8,72	**9,14**

[8] Noha ahogy a magyar társadalom egészében, úgy az *Ifjúság2000, 2004, 2008*-as kutatásokban is tapasztalható volt egy határozott jobbra tolódás, ez véleményünk szerint sokkal inkább következménye, mintsem okozója volt a pártpreferenciáknak (lásd még: Karácsony–Róna 2010).

Forrás: Választáskutatási Program 2009-es országosan reprezentatív panelvizsgálat (N=3000), Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás 2011–2012 (N=1700)
Megjegyzés: minden kérdésnél 5-ös skála volt, a nagyobb érték jelentette a fokozottabb egyetértést. Az utolsó kérdésnél is a 2009-es adatfelvételben 5-ös skála volt, az értékeket 10-re konvertáltuk (megszoroztuk kettővel, hogy összehasonlíthatóak legyenek az Aktív Fiatalok 10-es skálás értékeivel.
Vastag betűvel jelezzük a továbbiakban is a szignifikáns összefüggéseket. Az átlagpontok esetében az ANOVA-tábla F-tesztre adott szignifikancia értékét vizsgáltuk (a 95 százalékos szinten szignifikáns értékeket vastagítottuk); a kereszttáblák (százalékos megoszlások) esetében az adjusztált standardizált reziduálisokat vettük alapul: ha az abszolút értéke nagyobb, mint másfél, akkor tekintettük szignifikánsnak.

A mi adatfelvételünk sem azt mutatja, hogy – az összehasonlításra rendelkezésre álló dimenziókban – az ifjúság elkötelezettebb lenne a jobboldali radikalizmusra jellemző értékek iránt, mint a teljes népesség. Meglepő módon éppen az ifjúság fegyelmezettségét, beilleszkedési kényszerét hangsúlyozó állítás volt az egyetlen, ahol a tekintélyelvű értékek lényegesen magasabb értéket kaptak az huszonévesek körében, mint az teljes népességnél. Kifejezetten a Jobbik szimpatizánsaira leszűkítve ugyan előítéletesebb kép rajzolódik ki az ifjúsági vizsgálatban, azonban a teljes mintákat összevetve már ez a különbség is minimalizálódik (minden cigányellenes érték rendkívül magasnak számít). A vezérkultusz, a rendpártiság és a „hímsoviniszta" dimenziókban pedig éppen az idősek képviselik az autoriterebb álláspontot. Az első választók egy hajszálnyival előítéletesebbek, a saját korosztályukra vonatkozó tekintélyelvűséget viszont inkább elvetik (habár így is nagy arányban egyetértenek vele). A további dimenziókban gyakorlatilag nem térnek el a többi fiataltól.

A jobbikos fiatalok értékekben és attitűdökben radikálisabbak, mint kortársaik: noha a tekintélyelvűség és az előítéletesség például az MSZP ifjú támogatóinál is megjelenik (Bíró Nagy 2012), azért a jobbikosok esetében szignifikáns különbséget tapasztalhattunk. A teljes és az ifjúsági minta – illetve az első választók és az egész ifjúság – közötti különbségek ugyanakkor egyértelműen túl kicsik ahhoz, hogy megmagyarázzák a radikális pártválasztásban meglévő sokszoros eltéréseket. Sőt, az esetek jó részében éppen a fiatalokra jellemzőbbek a toleránsabb, liberálisabb értékek (rendpártiság).[9]

Összességében az értékpreferenciák erős, de nem kizárólagos magyarázóerővel bírnak. Kijelölik azoknak a választóknak a körét, akikből potenciális Jobbik-szavazók lehetnek, de nem magyarázzák meg, hogy ténylegesen miért is válnak azzá. Az kétségtelen, hogy a radikális nézeteket vallók – a fiatalok és a teljes népesség között egyaránt – sokkal nagyobb valószínűséggel lesznek jobbikosok: a mellékletben feltüntetett logisztikus regressziónk szerint a tekintélyelvűség, a cigányellenesség és a nacionalizmus szignifikánsan növeli az esélyt, még úgy is, hogy az összes többi mintában szereplő lehetséges változóra kontrolláltunk.[10] *Az (a) előfeltevést tehát megerősítik a jelenlegi és a korábbi kutatások tapasztalatai, a (b)-t, a (c)-t és a (d)-t viszont nem.* Az etnocentrizmus, a tekintélyelvűség, a rendpártiság és a nacionalizmus dimenzióiban a teljes népesség, a huszonévesek és az első választók értékei összegezve nem különböznek olyan mértékben, amely indokolná a Jobbik fiatalok – és különösen a 18–21 évesek – közötti rendkívüli felülreprezentáltságát (majd a következő alfejezetek markánsabb különbségei után ez még nyilvánvalóbbá válik). Nem az attitűdökben kell keresni annak okait, hogy miért népszerű a Jobbik a fiatalok körében, és miért 2009-ben futott fel a támogatottsága. Véleményünk szerint nem az előítéletesség növekedése, hanem a kérdés politikai kiemelkedése, 2009-es napirendre kerülése okozta a radikális párt berobbanását (Karácsony–Róna 2010).

ELITELLENESSÉG

A második feltételezés a pártos kiábrándultságból (partisan dealignment) *indul ki.* A nemzetközi irodalom (pl. Norris 2005, 149–166 és Mudde 2007, 226–229) által is jól ismert jelenség szerint a hagyományos pártokkal szembeni elégedetlenség, a regnáló elitbe vetett bizalom megroppanása közelíti az új erőkhöz, így a radikális jobboldalhoz is a választópolgárokat. Nemcsak a demokrácia működésével, hanem mint rendszerrel való elégedetlenséget is meg fogjuk vizsgálni. Fontos hangsúlyozni az előző hipotézishez képest a különbséget: itt nem konkrét politikai preferenciáról van szó, hanem egy általános érzületről, rendszerhez való viszonyulásról (lásd diffúz támogatás, Easton 1965).

A hipotézis magyarázóerejét növelné, ha azt tapasztalnánk, hogy
a.) az elégedetlen fiatalok nagyobb arányban szavaznak a Jobbikra, mint a többi huszonéves;
b.) nagyobb a kiábrándultság a fiatalok körében, mint a teljes népesség körében;
c.) különösen nagy az első választók között a kiábrándultság; és
d.) nagyobb a kiábrándultság a fiatalok körében most, mint 2008-ban.

A Jobbik létrejötte, célja, minden egyes gesztusa (pl. a „Szebb jövőt!" köszönés) a fennálló elit alapvető kritikáját fejezi ki. Jeleztük már azt is, hogy a radikális választóközönségnek is az egyik legfontosabb kötőereje a regnáló elittel szembeni lázadás. Ugyanakkor azt is észre kell vennünk, hogy – az előző hipotézissel ellentétben – ez a feltételezés nem állapít meg olyan oksági mechanizmust, mely kizá-

[9] A *Választáskutatási Program 2010*-es 1500 fős reprezentatív mintáját korosztályok szerint kettébontva is azt tapasztaljuk, hogy a cigányellenesség és a nacionalizmus esetében hasonló értékeket ad a fiatal és az idősebb alminta, az euroszkepticizmus és globalizációellenesség viszont sokkal inkább az idősekre jellemző (Bíró Nagy–Róna 2011, 264–271)

[10] A rendpártiság viszont nem volt szignifikáns a többváltozós elemzésben.

rólag a Jobbikhoz közelítené a választót: az anti-establishment attitűd például az LMP táborában is hasonlóan fontos szerepet tölt be. Látható tehát, hogy a logikus magyarázat ellenére ennek a hipotézisnek csak félig teljesült a kiindulópontja.

Mennyire ad magyarázatot a radikális pártok fiatalok közötti népszerűségére, illetve a 2009-2010-es felfutására az elitellenesség?

Az általánostól a konkrét felé haladva elsőként három olyan kérdést veszünk szemügyre, melyek a politikai kultúra más-más dimenziójának indikátorai: a *politikai érdeklődés* a rendszer (mint általános objektum) megismerésére való hajlandóságot tükröz, a *demokrácia működésével kapcsolatos elégedettség* a rendszer output funkciójának összefoglaló értékelése, a fiatalok *döntéshozatali részvételének szubjektív érzékelése* pedig input funkciót mér (ALMOND–VERBA 1963).

20. táblázat. A politikai rendszer működésének értékelése három szempontból (átlagpontok)

	Aktív Fiatalok 2012			Ifjúság2008 hallgatói alminta		VálKut 2010
	Teljes minta	18–21 évesek	jobbikosok	Teljes minta	18–21 évesek	Teljes minta
Mennyire érdekel Téged a politika? (1=egyáltalán nem érdekli, 5= nagyon érdekli)	3,09	**2,96**	**3,31**	2,60	**2,47**	2,74[11]
Egészében véve, menynyire elégedett Ön a demokrácia működésével az országban? (1=egyáltalán nem ért egyet, 4=teljesen egyetért)	1,85	1,86	**1,63**	n.a.	n.a.	2,20
Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? A fiataloknak kevés beleszólásuk van abba, hogy mit csinál a kormány (1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljesen egyetért).	3,67	3,68	**3,96**	2,98[12]	2,99	2,89[13]

Forrás: Választáskutatási Program 2010-es országosan reprezentatív felmérése (N=1500), Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás 2011-2012 (N=1700), Ifjúság2008-as felvétel egyetemistákat és főiskolásokat tartalmazó almintája (N=1059).

Megjegyzés: átlagpontok 5-ös és 4-es skálákon. Minden esetben a nagyobb érték jelzi az állítással való egyetértést.

[11] 2,18 volt a 18–21 évesek közötti átlagpont.

[12] Ön szerint mennyi lehetőségük van a fiataloknak beleszólni az országos közügyekbe?

[13] A polgároknak számos lehetőségük van a politikai döntéshozatalban való részvételre.

A politikai érdeklődést nagyon erőteljesen befolyásolja az iskolai végzettség (SZABÓ A.–KERN 2011a, 49). Valószínűleg elsősorban ennek köszönhető, hogy az egyetemistákból álló *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* mintája magasabb értékeket mutat (3,09), mint a minden korosztályra reprezentatív 2,74-es érték. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az ugyancsak egyetemistákra szűkített *Ifjúság2008*-as almintánál is magasabb értéket kaptunk.[14] Különösen a jobbikos fiatalok mutatnak nagyobb affinitást.

A rendszer és a saját helyzet értékelése meglehetősen negatív (kritikus) képet ad. A demokrácia működésének megítélése az átlagosnál és a teljes népesség értékénél is – 4-es skálán! – lényegesen kisebb (1,85). A befolyásolási képességeiket is minimálisnak ítélik meg a fiatalok (3,67), a Jobbik ifjú hívei pedig még ennél is kiábrándultabbnak tűnnek (3,96). Mind a teljes népességhez, mind a korábbi ifjúságvizsgálathoz képest sokkal markánsabbak a különbségek, mint az előző hipotézis esetében, nemcsak a radikális, hanem az összes fiatalt tekintve is. Ugyanakkor az enyhe politikai érdeklődésbeli eltéréstől eltekintve az első választók itt sem divergálnak a pár évvel idősebb kollégáiktól.

Az elitellenesség operacionalizálásában bevett gyakorlat, hogy a konkrétabb orientációt az intézményekbe vetett bizalommal mérjük (DEREX-index).

21. táblázat. Intézményekbe vetett bizalom, indexértékek

	Aktív Fiatalok, 2012			Ifjúság2008		Medián 2010
100=teljes bizalom, 0=nincs bizalom	Teljes minta	18–21 évesek	jobbikosok	Teljes minta	18–21 évesek	Felnőtt lakosság[15]
Alkotmánybíróság	54	54	**48**	58	57	59
Országgyűlés	28	27	**21**	33	36	41
Rendőrség	48	46	**41**	45	46	53
Bíróság	52	52	**44**	38	39	53
Bankok	31	30	**18**	52	51	36[16]

Forrás: Medián összevont omnibusza 2010. január és december között (N=1200 havonta), Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás 2011-2012 (N=1700), Ifjúság2008-as felvétel egyetemistákat és főiskolásokat tartalmazó almintája (N=1059).

Megjegyzés: Az eredeti kérdés 4-es skálán volt feltéve, ezt az átláthatóság kedvéért százas skálára konvertáltuk. 100 jelenti a feltétlen bizalmat, 0 a bizalom teljes hiányát.

A 2010-es teljes népességi adathoz képest az Alkotmánybíróság, a rendőrség, a bíróság és a bankok tekintetében hajszálnyival, a Parlament esetében lényegesen bizalmatla-

[14] És még magasabbat, 3,78-as átlagpontot kapunk, ha a kellemesebb csengésű közéleti, és nem politikai érdeklődést kérdezzük.

[15] http://median.hu/kepek/upload/2010-12/1abra20101206.png.

[16] A biztosítók esetében ez az érték 33.

nabb az ifjúság. 2008-hoz képest az egyetlen változás, hogy helyet cserélt a bankokba és a bíróságokba vetett bizalom: előbbi romlott, utóbbi javult. Az első választók sem most, sem 2008-ban nem különböztek érdemben a huszonévesektől, a jobbikos fiatalok viszont jelentősen bizalmatlanabbak a fenti intézmények irányában, különösen a bankok esetében (ami a párt ideológiáját figyelembe véve nem meglepő).

A demokrácia működésével kapcsolatos elégedetlenség nem feltétlenül jelenti a demokrácia mint politikai rendszer elutasítását (LINDE–EKMAN 2003): a kritikus, de demokratikus értékek iránt elkötelezett válaszadó is kifejezheti a *működéssel* kapcsolatos csalódottságát. Az 5. táblázat szerint azonban itt nem erről van szó.

22. táblázat. A demokrácia, mint politikai rendszer támogatottsága

	Aktív Fiatalok, 2012			Ifjúság2008	
A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez?	teljes minta	18–21 évesek	jobbikosok	teljes minta	18–21 évesek
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb	39%	34%	[redacted]	52%	50%
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia	33% 33%	34%	[redacted]	18%	14%
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik	28%	32%	29%	31%	36%

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás 2011-2012 (N=1700), Ifjúság2008-as felvétel egyetemistákat és főiskolásokat tartalmazó almintája (N=1059).
Megjegyzés: az Ifjúság2008-ban volt kb. 5 százaléknyi nem tudja válasz is, ezeket a harmadik válaszlehetőséghez adtuk hozzá.

Nemcsak a tanulmányunk, hanem egész kötetünk egyik legfontosabb tanulsága, hogy a fiatalok demokrácia iránti elkötelezettsége jelentősen megingott az utóbbi években. 2008-ban sem volt magas (SZABÓ A.–KERN 2011a, 56), de azóta még 13 százalékkal csökkent a demokráciát minden körülmények között elfogadók aránya. A harmadik, egyértelmű csalódottságot tükröző opcióval együtt a második már bőven abszolút többségbe került. Jelentős különbségnek tartjuk azt is, hogy a legfiatalabbak érzékelhetően nagyobb arányban választották 2008-ban és most is a harmadik, indifferens beállítottságot jelentő válaszlehetőséget.[17] Az utóbbi évek jelentős visszaesésének fényében az sem állítható, hogy a diákok évek során felgyülemlett szocializációs tapasztalatai okoznák azt a 2–5 százalékpontos erősödést a demokrata válaszlehetőségnél. Ebben aktuális politikai eseményeknek is szerepet kell játszaniuk.

[17] „Mindegy milyen rendszerben élünk, a lényeg a túlélés, úgyse tudunk beleszólni a politikusok dolgába." (SZABÓ A.–KERN 2011a, 56).

Összességében az előző hipotézishez képest jóval markánsabb különbségek azt jelzik, hogy az értékpreferenciáknál az elittel szembeni általános elégedetlenség sokkal jobban megmagyarázza azt, hogy miért népszerűbb a Jobbik a 30 év alattiak körében, és azt is, hogy miért éppen 2008 után tudta növelni a támogatottságát. A DEREX-index emelkedése is elsősorban az anti-establishment attitűd erősödésének tudható be, így a (b) és a (d) alhipotéziseket alátámasztottnak látjuk. Ugyanakkor arra még mindig nem kaptunk választ, hogy minek köszönhető az, hogy a Jobbik fiatalok közötti felülreprezentáltsága nagyon erősen az első választókra koncentrálódik (c).

GAZDASÁGI VÁLSÁG

A harmadik hipotézis a *gazdasági válságra vezeti vissza a Jobbik 2009-es berobbanását és az azt követő erősödését* (TÓTH–GRAJCZÁR 2011). Az elmélet szerint a leszakadt, társadalom perifériájára szorult, anyagi nehézségekkel küzdő rétegek *(modernizáció vesztesei)* közül kerülnek ki elsősorban a radikalizmus támogatói (BETZ 1994, JACKMAN–VOLPERT 1996, GIVENS 2002, LUBBERS et al 2002, KRIESI et al 2006), vagy legalábbis a radikális párt recesszió idején erősödik meg (BRÜCKNER–GRÜNER 2010[18]). Az utóbbi időben azonban több nemzetközi összehasonlítást végző empirikus tanulmány (OESCH 2008, BÍRÓ NAGY–DÚRÓ–HAJDÚ–RÓNA 2011) is kétségbe vonta ezeket az összefüggéseket. Több országban (például Svájc, Olaszország, Belgium) a középosztály jelenti a fő bázisát ezeknek a pártoknak. Magyarországon kifejezetten gyenge támogatottsággal rendelkezik a Jobbik a legelesettebb rétegek *(underclass)* között (RUDAS 2010, KARÁCSONY–RÓNA 2010, KNUTSEN 2011, MEDIÁN 2010[19]).

Mi lehet az oka tehát annak, hogy mégsem jár kéz a kézben a radikalizmus és a szegénység? A radikalizmus támogatásához egy egészen más kiindulópontból is szeretnénk eljutni. A Menekülés a szabadság elől című munkájában 1941-ben Erich Fromm írta le először – és a mai napig talán a legpontosabban – azt az oksági mechanizmust, amely a létbizonytalansággal, a hagyományos tekintélyek bukásával és a nemzeti megalázottsággal magyarázta a szélsőséges erők térnyerését a weimari Németországban.[20] Elmélete szerint a megbomlott önbizalomból és a növekvő bizonytalanságérzésből fakadó félelemből pszichológiailag úgy menekülhetnek el az állampolgárok, ha olyan politikai erőt támogatnak, amely az ország felvirágzását, rendet, becsületet, a nemzet önértékelésének „helyreállítását" és a gazdasági problémák orvoslását ígéri. Minél inkább elesettnek és sértettnek

[18] http://www.econ.cam.ac.uk/silvaplana/papers/hans_peter.pdf

[19] Medián (2010): Hogyan szavaztak a magyarok 2010 áprilisában? Forrás: http://www.median.hu/object.7c017750-53b9-4a03-87c6-a771ee519bb8.ivy.

[20] Konkrétan az első világháborút követő megalázó versailles-i békefeltételekre – háborús jóvátétel, német hadsereg leszerelése, Rajna-vidék demilitarizálása, Szilézia, Pomeránia és Elzász-Lotaringia elvesztése, a császárság bukása, illetve a gazdasági világválság – gondolt.

érzi magát a választó, annál inkább hajlamos lesz arra, hogy egy ilyen erőnek kilávesse magát, így abba az illúzióba ringathatja magát, hogy egy erős közösség tagjaként ő is részesül a sikerekből.

Nem állítjuk, hogy az akkori német helyzet rokonságot mutat a jelenlegi magyarral, mindössze azt kívánjuk illusztrálni, hogy *a bizonytalanság, a félelemérzet és az abból következő tekintély utáni vágyakozás nem csak anyagi okokra vezethető vissza.*

A gazdasági válság hatását hangsúlyozó feltételezés a következő tendenciák fennállása esetén teljesülne:

a.) a jobbikosok között arányaiban sokkal több a szegény családban élő, anyagi gondokkal küszködő fiatal, mint a több párt hívei között;
b.) a válság miatt a fiatalok életszínvonala többet romlott, mint a 30 év felettieké
c.) a gazdasági válság különösen érzékenyen érintette az első választókat; és
d.) 2008-hoz képest jelentősen romlott a fiatalok objektív és szubjektív anyagi helyzete, életkilátásai.

23. táblázat. Szubjektív státuszhelyzet és bizalom/félelem a jövővel kapcsolatban (átlagpontok)

	Aktív Fiatalok, 2012			Ifjúság2008	
	teljes minta	jobbikosok	18–21	teljes minta	18–21
Kérlek, jellemezd önmagad az alábbi tulajdonság-párok segítségével! bízik a jövőben – fél a jövőtől (1= bízik a jövőben, 7 = fél a jövőtől)	3,61	**3,92**	3,64	3,07	3,05
Kérlek, mondd meg, hogy melyik csoportba sorolnád családod? (5-ös skála, 1-es a legalsó, 5-ös a legfelső társadalmi csoport)	2,86	2,80	2,88	2.87	2.90

Forrás: Ifjúság2008 egyetemista és főiskolás almintája (N=1054) és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 (N=1700).
Megjegyzés: Az 5 státuszkategória: 1. alsó társadalmi csoport, 2. alsóközép társadalmi csoport, 3. középső társadalmi csoport, 4. felsőközép társadalmi csoport és 5. felső társadalmi csoport.

Látható, hogy a 2008-as adatfelvételhez képest több mint egy fél skálaértékkel pesszimistábbak lettek az egyetemisták jövővel kapcsolatos várakozásai.[21] Kisebb a különbség, de nem elhanyagolható a jobbikosok tekintetében sem, a radikális párt hívei még borúlátóbbak a jövőt illetően.[22]

[21] A 2008. decemberi adatfelvétel nem a legideálisabb összehasonlítási alap, hiszen a válság érzete ekkor már Magyarországon is elterjedt – még ha a tényleges életszínvonal-csökkenés csak ezután is következett be.

[22] Nem lehet tudni, hogy a Jobbikosok nagyobb bizonytalanságát mennyire tompítja az,

Az anyagi motivációkat kétségbe vonja a másik elemzett kérdés, melyből kiderül, hogy sem az utóbbi években nem romlott a fiatal állampolgárok szubjektív státuszbesorolása, sem a jobbikosoké nem rosszabb, mint a többieké. Azonban jogosan merülhet fel a kifogás, hogy egy ötkategóriás státuszbesorolás nagyon keveset mond a hétköznapi anyagi gondokról, a tényleges jövedelmi pozícióról. Ezért finomabb indikátorokat is alkalmaztunk.

24. táblázat. Megélhetés, státuszbeli önbesorolás, szülő iskolai végzettsége és az egyetem elhelyezkedése (százalékos megoszlás)

	Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012			Ifjúság2008
	teljes minta	jobbikosok	18–21	teljes minta
nélkülözők	39	**43**	38	35
apa iskolai végzettsége alacsony	27	**34**	28	28
keleti egyetem	19	**31**	21	–

Forrás: Ifjúság2008 egyetemista és főiskolás almintája (N=1054) és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 (N=1700)
Megjegyzés: nélkülözés: Összességében hogyan érzed anyagilag: gondok nélkül élek, a pénzem okos beosztásával jól kijövök, éppen hogy kijövök a jövedelmeimből, hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak, nélkülözések között élek. Utóbbi három kategória összevonva képezi a nélkülözőket.
kelet-magyarországi egyetem: Debreceni Egyetem, Eszterházy Károly Főiskola (Eger), Károly Róbert Főiskola (Gyöngyös), Kecskeméti Főiskola, Miskolci Egyetem, Nyíregyházi Főiskola, Szolnoki Főiskola.
apa iskolai végzettsége alacsony: alapfokú végzettség

2008-hoz képest minimálisan emelkedett azoknak a fiataloknak az aránya, akik saját bevallásuk szerint hónapról-hónapra anyagi gondokkal küzdenek, vagy legalábbis nagyon oda kell figyelniük pénzük beosztására. Korosztály szerinti eltérést itt sem tapasztaltunk, ugyanakkor a Jobbik hívei között valamivel nagyobb arányban vannak a nehéz anyagi helyzetben lévő egyetemisták. A párt szimpatizánsai közül kicsivel többen származnak olyan családból, ahol alacsony a családfő végzettsége (így feltehetően szegényebb a család), és lényegesen többen vannak azok, akik Kelet-Magyarországon tanulnak.[23]

Annak dacára, hogy az ifjú radikálisok jövedelmi pozíciói valamivel gyengébbek, mégsem tartjuk perdöntőnek a különbséget. Először is a többváltozós elemzésünk azt mutatja (melléklet, 1. táblázat), hogy miután kontrolláltuk más változók

hogy már a radikális közösségnek a részeként van új kapaszkodójuk, vagy mennyire éppen amiatt csatlakoztak, mert magányosnak, sebezhetőnek érezték magukat. Erről bővebben a szubkultúrával foglalkozó alfejezetben írunk.

[23] A lakóhely szerinti változó is hasonló eredményeket mutatott.

kereszthatásait, az anyagi változóknak már semmi önálló szignifikáns magyarázóerejük nem maradt. Ráadásul az enyhe felülreprezentáltság mellett is szembeötlő, hogy a jobbikos fiatalok nagy része nem küzd anyagi nehézségekkel, nem sorolja magát alacsony státuszba, és szülei sem alacsony végzettségűek. Végül azt is nagyon fontos érvnek tartjuk, hogy amikor nyitott kérdéssel az ifjúság legégetőbb problémájáról kérdeztük őket, a radikálisok egyenesen kisebb arányban említettek materiális ügyeket (21% a teljes népesség 24 százalékhoz képest, melléklet 2. táblázat), tehát feltehetően nem ez a legkiemelkedőbb motivációjuk. Nagyon érdekes, hogy a gazdasági válság és a növekvő nehézségek ellenére a teljes mintában 2008-hoz képest jelentősen nőtt a posztmateriális ügyeket említők aránya, és 16 százalékkal kevesebben vannak azok, akik szerint a materiális problémák a legsúlyosabbak (a kötetben Keil András tanulmánya foglalkozik részletesebben a posztamaterializmus témájával (KEIL 2012, 173–178)).

Ami a (d) feltételezést illeti: ifjúságszociológusok régóta feltárták, hogy a fiatalok elhelyezkedési nehézségei, tudásuk területileg és társadalmilag egyenlőtlen eloszlása, egyesek túlképzettsége, az alacsony társadalmi mobilitás és a növekvő esélyegyenlőtlenség a rendszerváltásban – sőt, sok tekintetben a szocializmusban – gyökerezik, és már a 90-es években is komoly problémát jelentett (LAKI–SZABÓ A.–BAUER 2001, GAZSÓ–LAKI 2004). 2008-ról 2010-re például mintegy 7 százalékkal nőtt az ifjúsági munkanélküliség (LAKI 2011, 115), és a kivándorlási hajlandóság is nagymértékben emelkedett az ifjúság körében (TÁRKI 2012[24]).

Korábbi kutatások és a saját adataink alapján tehát nem azt állítjuk, hogy az anyagi nehézségeknek nincs szerepük a Jobbik népszerűségében: csupán azt, hogy ez a hatás jóval kisebb, mint más hipotéziseké, és hogy csak ezen keresztül nagyon keveset érthetünk meg a radikalizmus térhódításából az ifjúság körében. A gazdasági sérelmek és a Jobbik támogatásának összekapcsolódása korántsem egyértelmű: az oksági lánc elején és végén is lehetnek más tényezők. Egyértelműen kijelenthető, hogy a Jobbik a fiatalok között sem számít a szegények pártjának (az „a" alhipotézis cáfolata), hívei nagy részének nincsen komoly anyagi problémája.[25] A (c) feltételezésre, az első választók közötti népszerűségre semmilyen materiális okot nem találtunk, a (d)-t pedig saját adatfelvételünk és az *Ifjúság2008* összevetése nem támasztotta alá, ugyanakkor az említett makrofejlemények fényében mégsem zárhatjuk ki teljes magabiztossággal. A (b)-re nem voltak összehasonlító adataink, de nem tartjuk életszerűnek, hogy a nagyrészt családjukkal egy kasszából gazdálkodó egyetemisták (részben vagy egészben 80% állította ezt magáról), és a felnőttek életszínvonala között lényeges eltérés lenne. A kérdések jó része nem is a saját, hanem a családja jövedelmi- és státuszhelyzetére vonatkozott.

[24] http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120523_migracio.html.

[25] PÓCZIK (2011) szerint a jobbikos fiataloknak nem az objektív anyagi helyzetük lett rosszabb, hanem inkább annak szubjektív megítélése. „A Jobbik tehát valószínűsíthetően nem a lecsúszottak, vesztesek pártja".

INTERNETHASZNÁLAT

Az eddigi feltételezésekhez hasonlóan egy teljesen triviális hipotézis *internethasználattal* magyarázni az ifjúság radikalizmusra való fogékonyságát. A jól ismert megközelítés alapján azt várhatnánk, hogy

a.) az interneten sokkal könnyebben elérhetőek a Jobbikot népszerűsítő, a párt valóságértelmezését és érveit megjelenítő tartalmak, így minél gyakrabban látogatja egy fiatal ezeket az oldalakat, annál valószínűbb, hogy jobbikos lesz;
b.) a harminc év alattiak többen és gyakrabban használják az internetet és azon belül a radikális-szélsőjobbos tartalmakat, mint a teljes népesség;
c.) az első választók különösen sokan és gyakran használják az internetet és a radikális oldalakat;
d.) 2008-hoz képest megsokszorozódott a radikális oldalak száma és látogatottsága, illetve a fiatalok közötti népszerűségük.

A mai ifjúsági nemzedék – de különösen az első választók – tagjairól globális szinten elmondható, hogy a nemzedéki élményeik elsősorban a technológiai újításokra épülnek (CSEPELI 2006). A digitális forradalom és az információs hálózatok korszakában nőttek fel, ami megkülönbözteti őket az előző generációktól, és meghatározza élethelyzetüket, illetve jövőképüket (PAPP 2011, STRAUSS–HOWE 2000).

A szélsőjobboldal minden más csoporttól markánsan különböző, *offenzív kommunikációs stratégiával* rendelkezik. Web 2-es, interaktív felületeken (facebook, youtube, blogok) való jártasságuknak köszönhetően közvetített üzeneteik és információik mostanra azok számára is hozzáférhetővé váltak, akik esetleg eddig kiszorultak a politikából, illetve a különböző aktivitási formák megismerésének lehetőségéből. Az empirikus kutatási tapasztalatok alapján két potenciális csoport sorolható ide: egyrészt a politika iránt általában nem túlságosan érdeklődő fiatalok, valamint azok, akiket más politikai irányzatok kevéssé tudtak megszólítani; másrészt pedig azok a csoportok, akik nyitottak voltak a szélsőjobboldali eszmékre és az igényük is megvolt a politikai aktivitásra, de korábban nem találták meg a számukra megfel elő politizálási formákat (LÁZÁR 1996, SZABÓ I.–ÖRKÉNY 1998). Kötetünkben Szabó Andrea és Oross Dániel tanulmánya részletesen bemutatja, hogy a politikaellenesség és az általános kiábrándultság egyáltalán nem zárja ki az új típusú, online politikai részvételt.

A *populáris, tömegesen és költségtakarékosan elérhető kommunikációs formák és eszközök* – úgy, mint az internetes felületek, a matricák, a transzparensek stb. – hozzájárultak e politikai irányzat gyors térhódításához és nagyfokú szervezettségéhez. A fiataloknak ezeken keresztül lehetőségük van nemcsak az értékek és üzenetek befogadására, hanem véleményük szabadabb (akár névtelen) kinyilvánítására is; és ezáltal egy széleskörű és aktív eszmecsere megvalósítására. Ezen

felül lehetőséget nyújtanak a rendezvények, megmozdulások gyors és hatékony megszervezésére, illetve népszerűsítésére.

Korábbi empirikus kutatások is bizonyították, hogy a szélsőjobboldallal szimpatizáló fiatalok aktívabbak az internetes kommunikáció tekintetében, a jobbikos egyetemisták közel háromnegyede a világháló segítségével tájékozódott a politikáról már 2009-ben is (DÖME–HAJDÚ 2009). Az egyre fontosabb szerepet betöltő Facebook-on is rendkívül aktívak a radikális fiatalok, Vona Gábornak 40 ezer rajongója van (ez a legtöbb az ellenzéki oldalon[26]), a pártnak 45 ezer, a rajongók kétharmada pedig 30 év alatti (BARTLETT et al 2012).

E fejezetben azt is igyekszünk feltárni, hogy az életkor vagy a pártpreferencia sajátosságaiból ered-e inkább a virtuális tereken való megjelenés és kommunikáció, valamint az internetes médiumok fogyasztásának kiemelkedő gyakorisága; illetve azt, hogy az internethasználat gyakorisága, az új típusú részvételi forma, az alacsony életkor és a radikális szimpátia hogyan hatnak egymásra.

A korábbi egyetemistákat (is) célzó adatfelvételek eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy inkább az internethasználat minőségében, semmint a mennyiségében figyelhetőek meg eltérések a fiatalokon belüli életkori csoportok és a szélsőjobboldallal való szimpatizálás tekintetében. Az *Ifjúság2008*-as adatfelvételben és a *Campus-lét* online kutatásban (2010) sem tapasztaltunk szignifikáns kapcsolatot az életkor, a radikalizmus és a net-használat között: már négy éve is a megkérdezettek 83 százaléka nyilatkozott úgy, hogy legalább napi szinten használja az internetet, és alig többen (89%) voltak regisztrált tagjai valamilyen közösségi oldalnak. 2010-ben is inkább a tv, mint az internet volt a fő tájékozódásai forrás az „ország-világ ügyeiben" (43% illetve 25%). Ugyanakkor 2011–2012-ben már a fiatalok közel fele (49%) naponta olvas online híreket, több mint negyedük (27%) pedig hetente többször – ez már nagyságrendekkel felülmúlja a teljes népesség hasonló adatait (ez a „d" alhipotézissel van összhangban). A legfiatalabb korosztályban aránylag gyakoribb a közepes és ritkább az intenzív, napi tájékozódás.

[26] Összehasonlításképpen: Orbán Viktornak 132 ezer, Gyurcsány Ferencnek 18 ezer, Mesterházy Attilának 6 ezer, Karácsony Gergelynek 5 ezer rajongója van a facebookon.

25. táblázat. A hírek internetes portálokon történő olvasásának gyakorisága korcsoportonként (százalékos megoszlás)

Milyen gyakran szoktál híreket olvasni internetes hírportálokon?	Korcsoportok			
	19–21	22–25	26–30	Teljes minta
Minden nap	**42**	**56**	**69**	49
Hetente többször	29	25	**13**	26
Hetente egyszer	11	8	7	9
Ritkábban	**15**	9	7	12
Soha	4	3	4	3
Összesen	100	100	100	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Az interneten megnyilvánuló politikai aktivitással kapcsolatban első körben azt elemeztük, hogy a közösségi oldalak nyújtotta lehetőségek kihasználását hogyan befolyásolja az életkor vagy a szélsőjobboldalra való fogékonyság. Az online kérdőívben rákérdeztünk (1) a közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos események létrehozására, képek, videók megosztására; (2) hozzászólásokra, kommentelésekre (ideértve a „like"-olást is); illetve (3) internetes szavazásra irányuló aktivitásra (9. táblázat).

A legfiatalabbak azok körében voltak felülreprezentáltak, akik még sohasem hoztak létre tartalmat közösségi oldalon. Míg az összes válaszadónak 55 százaléka nyilatkozott így, addig az ő arányuk megközelítette a 60 százalékot a passzívak között.

A legfiatalabb korcsoport az internetes kommentelés és szavazás tevékenységében is passzívabb volt a mintaátlagnál (3, illetve 2 százalékkal). A Jobbikot támogató fiatalok éppen ellentétes magatartást tanúsítanak, körükben a rendszeres hozzászólók aránya meghaladta a 15 százalékot, a szavazóké megközelítette a 20 százalékot. Ők az „alkalmanként" kategóriában is felülreprezentáltak voltak, szemben a 18–21 évesekkel. Azt mondhatjuk tehát, hogy *míg az első szavazók viszonylag passzívak a „nem hagyományos" internetes politikai részvétel tekintetében, addig a radikális hallgatóknak nagyjából kétharmada él a net nyújtotta lehetőségekkel.*[27] Az igazi különbség azonban nem köztük, hanem a teljes népességhez képest domborodott ki.

[27] 2008-ban az *Ifjúság*-vizsgálatok során ezek a tényezők még nem mutattak egymással szignifikáns összefüggést.

26. táblázat. A közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos aktivitások gyakorisága az összes válaszadó, a legfiatalabbak és a jobbikosok körében (százalékos megoszlás)

		18–21	jobbikosok	Teljes minta	Teljes népesség
Hozzászólás, kommentelés, like	Rendszeresen	**11**	15	14	2
	Alkalmanként	41	**48**	42	-
	Soha	48	**37**	45	-
Szavazás	Rendszeresen	12	**20**	14	4
	Alkalmanként	49	50	49	-
	Soha	40	**31**	37	-
Internetes közösségi tagság		14	17	16	-
Részvétel interneten szervezett eseményen		20	20	21	-

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012., Választáskutatási Program 2009-es felmérése
Megjegyzés: Internetes hozzászólás helyett a kérdés úgy szólt, hogy: „Telefonos rádióműsorba betelefonált az elmúlt néhány évben?"; „Újságcikket vagy hozzászólást írt valamilyen ügyben az elmúlt néhány évben?" Internetes szavazás helyett pedig az a kérdés volt, hogy „Sms-en szavazott vagy hozzászólt valamelyik tévéműsorhoz az elmúlt néhány évben?"

Két kérdést elemeztünk még a hallgatók világhálóhoz kötődő politikai aktivitásával kapcsolatban: a közösségi tagságot, illetve az ott szervezett eseményeken való részvételt. Ezekre a tevékenységekre is jellemző – mint az internetes tartalom létrehozására –, hogy a legfiatalabb korcsoport relatíve a leginkább passzív. Az első választó egyetemistáknak 14 százaléka tagja valamilyen közéleti ügyet felvállaló virtuális csoportnak, amely arány a teljes mintában 16, az idősebb hallgatók körében 18 % felett van. Az interneten szerveződött események (tüntetések, demonstrációk, megmozdulások stb.) már népszerűbbek voltak: a teljes minta több mint egyötöde (21%) vett már részt ilyenen, a legfiatalabbak részvételi aránya csak kevéssé marad ezen alul.

A közösségi és egyéb jellegű internetes portálokon megjelenő politikai aktivitás mellett kitértünk arra is, hogy milyen oldalakat látogatnak a fiatalok, illetve hogy mi befolyásolhatja választásukat, attitűdjeiket (10. táblázat). Az online kérdőívben azt kértük a hallgatóktól, hogy nevezzék meg kedvenc netes oldalukat. 43-an (a válaszadók 2,5 százaléka) a kuruc.infót jelölték meg – ez volt a legegzaktabb módon megragadható releváns indikátora a kérdésnek.

A teljes kép érdekében az összefüggést a *Campus-lét* kutatás adatbázisán is vizsgáltuk. Itt a hallgatóknak zárt kérdésben kellett megadniuk, hogy milyen gyakran látogatják az adott virtuális teret. A válaszadók a kuruc.info, a jobbik.hu, a nemzetifront.hu és a trianon.hu internetes portálok „fogyasztásának" gyakoriságáról nyilatkozhattak. A felkínáltak közül messze a kuruc.info volt a legnépszerűbb, a debreceni fiatalok egynegyede, a szélsőjobboldaliak nagy többsége olvassa kisebb-

nagyobb rendszerességgel. A szélsőséges portál rendkívüli jelentőségét mutatja, hogy a pártos weboldalak közül a teljes népességben is a legnépszerűbb az országban,[28] a fiatalok között pedig kiemelkedően az. Noha a teljes népességben majdnem ugyanannyian olvassák a Magyar Nemzet Online-t is, a fiatalok körében már csak feleennyien, és csak ötödannyi olvasónak a kedvence ez a portál.

A kuruc.info a debreceni egyetemisták között még az Index látogatottságának a felét is megközelíti, amely pedig az ország leglátogatottabb hírportálja. Úgy véljük tehát, hogy a Szabó Andrea és Kern Tamás által használt „*kuruc.info*" elnevezés helyénvaló, valóban kulcsfontosságú szerepet tölt be a portál a szubkultúra életében. Hogyha a fiatalok egynegyede rendszeres látogatója az oldalnak (legalábbis a debreceni egyetemisták körében így van), akkor a 88 ezres összlátogatottság elsöprő többségét is minden bizonnyal az ifjúság teszi ki.

A többi weboldalnak elsősorban a szubkultúrán belül van jelentősége, a legolvasottabb a jobbik.hu és a barikad.hu. A korcsoportokkal kapcsolatos összefüggések ebben az esetben is hasonlóan alakultak, nem voltak szignifikánsak.

27. táblázat. Szélsőjobboldali és más website-ok látogatottsága (százalékos arányok)

	Campus-lét 2010				Aktív Fiatalok, 2012	Teljes népesség (webaudit)
	18–21	szélső-jobb-oldaliak	teljes minta	napi olvasók (teljes minta)	kedvenc portálja	
kuruc.info	24	**58**	24	3	2,5	88 ezer
jobbik.hu	14	**49**	13	1	0	20 ezer [6]
nemzetifront.hu	7	**14**	6	0	0	–
trianon.hu	8	**24**	7	0	0	–
fidesz.hu	8	**11**	8	0	0	–
mno.hu	12	**18**	14	1	0,5	82 ezer
index.hu	48	51	51	10	34	2 millió

Forrás: Campus-lét kutatás 2010., Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012., Medián: webaudit.hu, letöltve: 2012 június

E fejezet alapján összegzéseképpen elmondható, hogy a fiatalok körében az internet használata mindennapos, a lehetőségük tehát nyitva áll az új típusú politikai aktivitási formák elsajátítására. A Jobbikot támogató fiatalok aktivitása bizonyos politikai jellegű tevékenységek esetében (mint a kommentelés vagy a szavazás) magasabb

[28] Legutóbbi adataink szerint a Heti Válasz megelőzte, de több hónapban is a kuruc.info végzett az élen.

az átlagnál, annak ellenére, hogy többségük éppen abból a legfiatalabb életkori csoportból kerül ki, amelyik passzívabb. Ugyanakkor az igazi különbség nem pártpreferencia és életkor szerint látható, hanem a teljes népességhez képest, a fiatalok új típusú politikai aktivitása – és az ezzel összefüggő nem hagyományos részvétele – sokszorosa a teljes népesség értékeinek. Ez a nemzedék már nem egyoldalúan a TV2 és az RTL Klub híradójából vagy a helyi újságokból értesül a politikáról-közéletről, hanem (inter)aktívan, a neten keresztül.

A netes tartalmak sok helyről közvetítik számukra a Jobbik üzeneteit – ellentétben a hagyományos médiumokkal, ahol a Jobbiknak alig engednek teret[29] –, a fiatalok pedig el is érik ezeket. A szélsőjobboldali honlapok és portálok látogatottságát elsősorban az ideológiai beállítottság határozza meg.[30] Azt is hangsúlyozzuk, hogy a fiatalok új típusú interaktív részvétele a többi részvételi formát is erősíti: a választási részvétellel 0,23-as, a nem-konvencionális részvételi formákkal pedig 0,4-es korrelációt mutat. A törvényes tüntetésen részt vevő fiatalok fele olyan demonstrációra ment el, amit az interneten keresztül szerveztek.

28. táblázat. Nem hagyományos társadalmi részvétel a fiatalok és a teljes népesség körében (százalékos arányok)

	Aktív Fiatalok 2012.			Teljes népesség 2009.
	jobbikosok	18–21	Teljes minta	
politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, petíciók aláírása	37	**29**	35	9
törvényes demonstráció, tüntetés	**44** 44	36	39	4
szándékosan nem vásároltál, bojkottáltál bizonyos árucikket	34	**25**	31	7

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012., Választáskutatási Program 2009-es felmérése.

Az alapvető tendencia tehát világos, és igazolta az előzetes feltételezéseket („a" és „b" alhipotézisek). Az oksági viszony kibogozása érdekében az életkor és az internethasználat pártpreferenciára gyakorolt együttes hatását többváltozós regressziós elemzés által vizsgáltuk (melléklet 1. táblázat). Azt tapasztaltuk, hogy a netezés gyakorisága önmagában szignifikáns hatással van a Jobbik iránti szimpátiára, de miután kontrolláltunk az életkor változójára, az összefüggés már nem mutatott szignifikanciát. Az internet sűrűbb (és láthattuk, aktívabb) használata tehát részben életkori sajátosságként áll kapcsolatban a szélsőjobboldali preferenciával. Ugyanakkor az első választók passzivitásának („c" alhipotézis elutasítása) és a szélsőjobboldaliak aktivitásának egyidejű fennállása felveti, hogy éppen ennek a közösségi élménynek és az értékátadásnak a „kínálatával" lehet megfogni és a radikalizálódás felé terelni a legfiatalabb csoportokat. Ezzel majd a következő fejezetben foglalkozunk. Annyi biztos, hogy a hipotézis elvetésében valószínűleg a 21 év alattiak alacsonyabb politikai érdeklődése játszik szerepet, mert, ha nem közéleti kérdésekről van szó, akkor aktívabbak a neten, mint a többi huszonéves (Ságvári 2011, 266). Végül, a (d) alhipotézis tesztelésére ugyan nincsenek saját adataink, ám egyértelműnek tűnik, hogy mind a szélsőjobboldali webes szubkultúra kiépülése (Jeksó–Bakó–Tóth 2012), mind a fiatalok internetes tevékenysége fokozódott 2008 és 2011 között (Ságvári 2011), tehát a feltételezést igazoltnak tekinthetjük.

[29] A Policy Solutions 2011-es tartalomelemzése a híradók kiegyensúlyozottságáról http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/Policy_Solutions_Media_kiegyensulyozottsag.pdf

[30] Szerveződésükben ezek a virtuális terek nagyon fontos szerepet játszanak (Sőrés 2012).

SZUBKULTÚRA

Az internethasználattal szorosan összefüggő hipotézis szerint kialakult egy *szélsőjobboldali-radikális szubkultúra,* amelynek erős hátországára támaszkodva érhette el a Jobbik 2009-2010-es sikereit. *De mit is tekinthetünk szubkultúrának?*

Amennyiben egy csoport a többitől vagy akár a társadalmi szinten érvényben lévőtől eltérő gondolkodásmódot, viselkedést és cselekvési formát képvisel, elmondható róla, hogy *szubkultúrát* alkot. A szubkultúrák közös normák mentén jönnek létre, melyek a csoportérdekek védelmét szolgálják. A csoportnormához minden csoporttag alkalmazkodik, így az kölcsönösen és folyamatosan megerősödik (Cohen 1969). Az egyén a szubkultúra számos eszközével kifejezheti csoporthoz való tartozását, például az öltözködés, a zenei ízlés, az egyéb preferenciák, a köszönés, a szóhasználat (szleng) vagy akár a közös szimbólumvilág segítségével.[31]

Mindezeknek megfelelően, a politikai csoportosulásoknak is lehet szubkultúrájuk. Enyedi Zsolt (1993) a politikai szubkultúra fogalmának meghatározásakor túllép az azonos szociokulturális jellemzők, politikai attitűdök és ideológia kritériumán: ezeken kívül a közös értékeket és normákat, magatartási mintákat, kollektív identitást, egységes múltértelmezést, illetve szimbólumrendszert tekinti a definíció szerves részének.

A szélsőjobboldali szubkultúra az összes fenti kritériumnak megfelel. E csoportkultúra legfőbb kifejezőeszközének a szimbólumvilágát tekintjük. Vannak olyan történelmi korszakok, fordulatok, események és személyek, akikre és amikre büszkék, és amelyeket kiemelendőnek, követendőnek és értékesnek tartanak (pl. Horthy Miklós és az nevével fémjelzett korszak, Tormay Cécile, Prohászka Ottokár, Wass Albert, Pongrátz Gergely). Részint őket és ezeket örökítik meg a zenéjükben (pl. olyan radikális zenekarok, mint a Kárpátia, a Hungarica, Fanka Deli, Fehér Tör-

[31] Lásd még Hradil, Taylor, Kacsuk és társaik munkáit.

vény vagy a Romantikus Erőszak[32]), és ezekre utalnak szimbólum-készletükkel is (árpádsáv, turul, Nagy-Magyarország, hármas halom, kettős kereszt stb.).

A szimbólumok megjelenési helye és formája igen változatos. Elsősorban nyilvános tereken tűnnek fel, hiszen így tudják kifejezni üzenet-közvetítő funkciójukat. Ezek a terek lehetnek virtuálisak (pl. internet) vagy valóságosak is. Utóbbin belül előfordulhatnak köztereken, autókon, többek között matricák, graffitik formájában (Balku–Dusa–Sőrés 2011), vagy akár kiegészítőkön, ruházaton, legszélsőségesebb esetben a saját testen is (Sőrés 2011). Emellett a szélsőjobboldali szubkultúra kohéziójában a nemzeti rock hallgatása jelenti a leginkább népszerű és integratív erővel bíró szubkulturális elemet (Jeskó–Tóth–Bakó 2012). Ezek a szubkulturális elemek tehát egyfajta eszközei a kisebb-nagyobb csoportok hálózatának integrálásának (és ugyanakkor szegmentálásának is), egyúttal az „ingroupok" és az „outgroupok" megkülönböztetésének.

Már több, a témával foglalkozó kutató is hangsúlyozta a más csoportoktól markánsan elkülönülő, önálló szubkultúra jelentőségét a szélsőjobboldal megerősödésében (Jeskó–Tóth–Bakó 2012, Mikecz 2011, Soós 2012). Ezek a szerzők a 2010-es választások előtt előretörő, újonnan szerveződő pártok (így az LMP is) sikerének titkát abban látták, hogy ezek *már korábban*, civil mozgalmakként is rendelkeztek egy viszonylag kiterjedtebb, de mindenképpen koherens társadalmi bázissal. Ezeket a csoportokat – melyek már akkor is, informális, de minden esetre kevésbé szabályozott keretek között rendelkeztek szubkultúrával – ilyen módon relatíve könnyebben lehetett már mozgósítani, megszervezni, amelyben elsősorban a modern, internetes kommunikációs eszközök játszottak meghatározó szerepet.

Fontos azonban leszögezni, hogy a Jobbik-szimpatizánsok, illetve a radikális jobboldali szubkultúrához tartozók köre nem fedi egymást teljes mértékben: utóbbi a szűkebb halmaz. Előzetes tapasztalataink alapján minél szorosabb kapcsolatban áll valaki szélsőjobboldallal (ebből következően minél radikálisabb nézeteket vall), annál inkább képviseli és reprezentálja e politikai szubkultúra elemeit. Ennél fogva elemzésünk során nem tekintünk minden Jobbikhoz közeli fiatalt automatikusan a szubkultúra tagjának is – megállapításaink ebben az alfejezetben inkább a csoport „magjára" vonatkoznak. (Értelemszerűen az előző alfejezetek survey-adatokra épülő összefüggései pedig az egész radikális szavazótáborra érvényesek.)

Mi lehet az oka annak, hogy a fiatalok körében nagyobb a fogékonyság a radikális szubkultúrákra?[33] A választ a politikai szocializációban keressük. Szabó Ildikó (2009) fragmentált modellnek nevezi a fiatalok szocializációját, melynek legfőbb jellemzője, hogy az egyes szocializációs csatornák közötti kapcsolat gyenge és esetleges. Ennek megfelelően a szocializáció folyamata nem tud következetes, összehangolt és egységes lenni – sőt, ellentmondások feszülhetnek az egyes tényezők által átadott információk, vélemények, értékek, attitűdök, viselkedési minták, elvárások stb. között, ami tovább fokozhatja a fiatalok bizonytalanságát.

[32] A hálózat netes térképét mutatja be nagy részletességgel. Lásd (Jeskó–Bakó–Tóth 2012).

[33] Az internetes szervezettségen kívül, amelyet az előző fejezetben bemutattunk.

A fragmentált modellben a család szocializációs szerepe nem túl szilárd: a szülők, nagyszülők sokszor önként lépnek hátra az állampolgári és politikai ismeretek, szabályok átadásától. Ez elsősorban saját bizonytalanságukból fakad: még ők maguk is tanulják a demokratikus rendszer működését, így nem tudják teljes magabiztossággal átadni az erre vonatkozó tudást. Másrészt, az állampárti rendszerben szocializálódtak, ami azt várta el a társadalom tagjaitól, hogy távol maradjanak a politikától, és a konfliktusok elkerülése érdekében hallgassák el véleményüket, amennyiben az ellenkezik a diktatórikus rendszerben elfogadott kánontól (Szabó I. 2009). Így a szülők is ritkán beszélnek gyermekeikkel politikáról, közéletről, vagy a múltról – mind a családi, mind a nemzeti emlékek feldolgozatlanok maradtak a szocializáció eme frontján.[34]

Az oktatási intézmények szintén az elhárítás módszerét választják domináns stratégiaként. A legtöbb iskolában nincsen olyan tantárgy, amely állampolgári vagy politikai ismereteket adna a fiataloknak (Csákó 2009). A diákokat nem nevelik önálló döntések meghozatalára: még a diákönkormányzati képviselő-választások is tanári felügyelet mellett zajlanak, elenyésző azoknak az iskoláknak az aránya, ahol önállóan járnak el a diákok (Csákó 2011, 109) – pedig definíció szerint pont ez lenne az az esemény, ahol megtanulhatnák, hogy a saját sorsukról saját felelősségre, maguknak kell dönteniük. Véleményünk szerint a megfelelő szocializáció hiányához az is hozzájárul, hogy a rendszerváltás után nem alakult ki konszenzus az egyes történelmi események és időszakok megítéléséről – valamint ezek egyre inkább átpolitizáltak –, így az oktatók sem mernek állást foglalni az adott eseményeket illetően. A tanároknak saját maguk előtt sem tisztázott a szerepük a diákok állampolgári nevelését illetően. Az egyezményes értelmezés hiánya felelős a fragmentáltság fennmaradásáért (Szabó I. 2009).

A családi és az iskolai szocializáció deficitjei és szeparált mechanizmusai mellett a fiatalok eligazodását a politika világában a makroszocializáció hiánya is nehezíti. A legtöbb nemzedéket a nagyobb történelmi események, korszakok meg- és átélése definiálja. Míg a Kádár-rendszer aranykorában (1960-as, '70-es években) felnőtt nemzedéket a konfliktuskerülő politikai kultúra és a materializmus jellemzi (Karácsony 2005, Szabó I. 1991); addig az úgynevezett *X-generáció*[35] tekinthető a rendszerváltó generációnak, hiszen fiatalkorukat a szocialista rendszer széthullása határozta meg – többségük az ellenzéki mozgalmak felé orientálódott és meghatározó ideológiai töltetük az antikommunizmus volt (Stumpf 1994).

A rendszerváltás után felnőtt *Y-generáció* tagjainak nincsenek ilyen kollektív élményeik és emlékeik, az ő kohéziójukat alapvetően a technikai újítások biztosítják (Csepeli 2006, Strauss–Howe 2000). Ezek inkább globális jellegűek, mintsem nemzet-specifikusak: szocalizációjukat a közös identitásformáló események hiánya jellemzi. Ezek a szocializációs mechanizmusok a mai napig kihatnak a különböző

[34] Az *Ifjúság2008* vizsgálat eredményei szerint a fiatalok mindössze negyede beszélget rendszeresen a szüleivel helyi ügyekről, felük pedig alkalmanként (Szabó A.– Kern 2011).

[35] Az elnevezés és a meghatározott időintervallum a McCrindle-Wolfinger szerzőpárostól (2010) származik.

generációk értékvilágára (Mannheim 1969) és így a pártválasztásukra is: a mostani legidősebb nemzedék körében a legerősebb a kádári-nosztalgia és az MSZP iránti szimpátia, a X-generáció 40-es éveiben járó tagjai a Fidesz legstabilabb bázisát alkotják, az Y generáció pedig elkötelezettsége híján az új pártoknak nyújtott kiváló lehetőséget – amit azok ki is használtak (Medián 2010, Tárki 2012).[36]

A formális szocializáció visszaszorulásával egyúttal áthelyeződhet a hangsúly az informális ágensekre (Szabó I. 2009). Lehetőség nyílik ezzel a kortárscsoportok, civil szervezetek, szubkultúrák, politikai mozgalmak stb. számára, hogy kihasználják, hogy a fiatalok kapaszkodók nélkül maradtak a politika világának megismerése, illetve a rendszerbe való beilleszkedés terén. A radikálisok felismerték, hogy ezen fiatalok nem rendelkeznek olyan közéleti-társadalmi kapaszkodókkal, amelyek segítségével könnyebben eligazodnának az életben: elsősorban nem is a múltban, hanem a jelenben. „A hiányzó, közös valóság, valamint a hiányzó, közös múlt helyett pótvalóságokat és pótemlékeket, pótmúltakat fogyasztanak" (Bán 2010, 3), melyeket hol máshol lelnének meg, mint a populáris kultúrában és termékeiben. Bán Zsófia (2010) a *turult* hozza példaként a „pót-mítoszra" és a „pót-karakterre", amely a szélsőjobboldal egyik központi jelképévé vált és alkalmas volt arra, hogy betöltse a világnézeti-értelmezési űrt. A mai fiatalok ugyanis legtöbbször nem ismerik a szimbólum eredetét és közvetlen jelentését, ezért új tartalommal töltik meg azt. Imponál nekik, mert tiszteletet és tekintélyt parancsoló, felnéznek rá, valamint mítoszt érzékelnek mögötte. Ennek megfelelően a mai korban, létük kontextusában (és társadalmi státuszuk által determinálva) értelmezik újra. A populáris kultúra ilyen jellegű tematizációja – beleértve a szimbólumok kínálatát – az identitás formálódásának lehetőségét nyújtja a fiatalok számára.

Végül, Csőzik Rita (2012, 45–65) kötetünkben szereplő tanulmánya is azt mutatja be, hogy a legfiatalabb korosztálynak éppen az a jellegzetessége, hogy nincsen markáns jellegzetessége: esetükben nem beszélhetünk domináns szocializációs hatásról – és emiatt domináns válasz-stratégiáról sem. A lázadás szó helyett a kivonulás találóbb lenne, hiszen a lázadás meghatározott irányú, konkrét és egységesen elfogadott célokért történő küzdelmet jelent – ezek hiányoznak ebből a korosztályból, amely miatt generációról sem beszélhetünk.

A *szubkultúrára vonatkozó hipotézis* lényege a szocializáció mellett a társadalmi integrációban, a szervezeti csoport-hovatartozásban ragadható meg. Ez egybevág Hannah Arendt (1975) klasszikus elméletével, mi szerint a társadalmilag izolált, szervezeti tagsággal nem rendelkező fiatalok csatlakozhatnak a közösségi élményt nyújtó szélsőséges-radikális körökhöz. A hipotézis tehát a következőképpen operacionalizálható:

a.) a Jobbikra nagyobb arányban szavaznak azok a fiatalok, akiknél hiányoznak a radikalizmust kizáró szocializáció intézményei: a család, a barátok, az iskola és a *civil szervezetek* sem nyújtottak olyan ismereteket, amely csökkentené a

[36] http://www.median.hu/object.7c017750-53b9-4a03-87c6-a771ee519bb8.ivy. http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120207.html.

radikalizmusra való fogékonyságot;

b.) a szélsőjobboldali-radikális szubkultúrára elsősorban az ideológiával szimpatizáló *fiatalok* fogékonyak;

c.) a fiatalokon belül is az első választókat jellemzi a tendencia; és

d.) a szubkultúra térhódítása ugyan már elkezdődhetett 2008 előtt, de a legtöbb fiatalt azután tudta becsatornázni.

A szubkultúra jelentőségét a Jobbikot preferáló hallgatók, illetve az első szavazó egyetemisták körében egyrészt a csoporttagsággal (mint a szubkultúrához tartozás alappillérével), valamint az ideológia szempontjából releváns szubkulturális elemek változóival elemeztük. A civil szervezeti tagság kapcsán azonban egy kulcsfontosságú megkülönböztetést kell tennünk: a hagyományőrző és politikai ifjúsági szervezetek a jobbikos fiatalok esetében valószínűleg a szubkultúrához kötődnek, ezek a csoportok témájukban, jellegükben minden esetben kapcsolódtak a szélsőjobboldal értékrendjéhez (Sőrés 2012), míg a többi szervezet (környezetvédő, sportegyesület stb.) nem. Tehát a hipotézis akkor teljesül, ha az előbbiek esetén nagyobb, utóbbiak esetén kisebb arányú tagságot tapasztalunk. A csoporttagság vizsgálata során eredményeinket összevetettük a *Campus-lét* kutatás két éve felvett adataival.[37]

29. táblázat. Az egyes csoporttípusok tagságának aránya a szélsőjobboldaliak[38] és a legfiatalabbak körében (százalékban)

	Campus-lét 2010.				Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.			
	Szélső-jobb-oldaliak	Teljes minta	18–21 év közötti jobbikosok	18–21 év közöttiek	jobbikosok	Teljes minta	18–21 éves jobbikosok	18–21 év közöttiek
Hagyományőrző csoport	**5**	4	4	4	**25**	20	22	**18**
Politikai párt, mozgalom	**6**	2	**7**	2	7	5	**8**	5
Sportklub	13	13	12	13	28	26	27	27
Emberi jogi szervezet	1	1	1	1	**2**	4	3	4
Vallási, közösség	10	12	11	**11**	8	8	7	8
Környezetvédelmi szervezet	4	3	**5**	3	7	9	7	9

Forrás: Debreceni Campus-lét kutatás, illetve Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

[37] Az *Ifjúság2008* vizsgálat adatbázisán is lefutattuk az elemzéseket, azonban nem kaptunk szignifikáns összefüggéseket sem az életkori csoportok, sem a Jobbik-szimpátia tekintetében – utóbbi esetében ennek valószínűleg a pártot preferálók alacsony reprezentációja (4,7%, 24 fő) volt a magyarázata.

[38] A Campus-lét kutatásban szélsőjobboldaliaknak tekintettük a szélsőjobboldaliakat teljes mértékben elfogadókat, míg az Aktív Fiatalok kutatásban ezt a csoportot a Jobbik szavazói jelentették.

Ahogyan az a fenti táblázatban is látszik, az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás online kérdőívét kitöltő hallgatók 2012-ben jóval aktívabbnak mutatkoztak a közösséghez tartozás tekintetében. Ez alól egyedül a vallási csoportok jelentették a kivételt, ami nem csoda, hiszen Debrecen városa fontos egyházi központnak tekinthető országunkban.

Mind a két évvel ezelőtti, mind pedig az ez évi adatfelvételben a szélsőjobboldallal szimpatizáló hallgatók voltak felülreprezentáltak a kulturális, hagyományőrző csoportokban, illetve a politikai pártokban, mozgalmakban, a többiben viszont alacsonyabb arányban képviseltették magukat, mint a teljes minta (kivéve a sportklub, ami szintén kapcsolódhat a radikális szubkultúrához). A *Campus-lét* kutatás mintájába került szélsőjobbos hallgatók 23 százaléka, az *Aktív Fiatalok* kutatásban 49 százalékuk tartozott legalább egy csoporthoz az elemzettek közül (hagyományőrző, politikai, sportegyesület). Eredményeink előrebocsátják, hogy ezeknek a közösségeknek nagy szerepük lehet a fiatalok kortársi szocializációjában, illetve a radikalizálódásban[39] – noha a számok nem túl magasak, de így is sokszorosai a teljes magyar népesség civil szervezeti tagságának (Szabó A.–Kern 2011b, 25).

Az első választó radikálisok fokozottabb bevonódására viszont megint csak nehéz választ találni. Politikai és hagyományőrző szervezeteknek ugyan ők is valamennyivel nagyobb arányban tagjai, mint 18–21 év közötti nem jobbikos kortársaik, de összességében kicsik az eltérések. Esetükben a választ a „vágyott csoporttagság" adhatja. A debreceni egyetemisták körében felvett online kérdőív erre is rákérdezett: a válaszadók a „nem vagyok tagja, de szeretnék" válaszlehetőséget is bejelölhették. *Politikai és hagyományőrző szervezetek esetében kiemelkedően magas volt az odatartozás igénye az ifjú (18–21) jobbikosok körében*: előbbinél 22 százalékuk szeretett volna csatlakozni (teljes minta: 9%), míg utóbbinál 25 százalékuk (teljes minta: 21%).

Hipotézisünk (c) pontjánál a logikánk az, hogy minél kisebb az első választók társadalmi beágyazottsága, azaz minél kevesebb szociális kötődésük van, annál nagyobb eséllyel lesz belőlük radikális szimpatizáns. A szabad energiákat a szervezeti tagságnál is erősebben befolyásolja az, hogy a fiatalok dolgoznak-e már és hogy van-e állandó párkapcsolatuk.

[39] Markánsabb különbségeket azért nem mutatnak az adatok (például a 21 év alattiak versus idősebbek között), mert nehéz eldönteni, hogy a kategóriák közül melyik kapcsolódik közvetlenül a szubkultúrához és melyik nem: nem tudjuk, pontosan mit értenek a fiatalok hagyományőrző-kulturális szervezet alatt.

30. táblázat. Párkapcsolat és rendszeres munkavégzés az első választók körében (százalékos megoszlás)

Campus-lét 2010.				Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.			
	18–21 év közötti jobbikos	18–21 év közöttiek	Teljes minta		18–21 év közötti jobbikos	18–21 év közöttiek	Teljes minta
Élettársával/párjával él	**8**	**9**	12	Kapcsolatban van	**13%**	19%	22%
Rendszeresen fizetett munkát végez	**5**	**8**	11	Most dolgozik	**27%**	**35%**	47%
				3 hónapig tartó munkavállalása volt már	**21**	**22**	37

Forrás: Debreceni Campus-lét kutatás, illetve Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Itt már markánsabb különbségek láthatóak, a 21 év alatti ifjú radikálisok nemcsak a teljes mintához képest, hanem a többi első választóhoz képest is lényegesen kisebb arányban élnek kapcsolatban és munkatapasztalatuk is kevesebb. Márpedig ha valaki nem dolgozik rendszeresen és nem él együtt a párjával, akkor sokkal több ideje és energiája marad a szubkultúra számára, illetve a közösséghez tartozás vágya is ekkor dolgozik benne erősebben (megint Arendt elméletére utalnánk). Ezek a változók a saját adatfelvételünk esetében a többváltozós elemzésnél is szignifikánsak voltak (lásd Melléklet).

A párkapcsolat „hatásának" elemzésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szélsőjobboldali szimpátia gender-aspektusát. A téma kutatásának ezen ága igen széles körben kutatott, kiterjedt szakirodalom foglalkozik vele nemcsak Európában, hanem már hazánkban is.

E munkák közül a tanulmányunk szempontjából relevánsak, elsősorban a szélsőjobboldali mozgalmakban, pártokban általánosan megfigyelhető férfi-többséget emelik ki (Bíró – Dúró – Hajdú – Róna 2011, 22–25), de vannak olyanok – amelyek éppen emiatt – a női részvétel motivációját elemzik (Félix 2012 a, b).

Az a mi adataink alapján is egyértelműen kirajzolódik, hogy a szélsőjobboldalt preferálók körében a férfiak többségben vannak. Azonban amíg az *Ifjúság2008* vizsgálat egyetemista almintájában – ahol még mindössze 4,9 százalék támogatta a Jobbikot – a támogatói tábor 72 százaléka volt férfi, addig a 2010-es (*Campus-lét*) és a 2012-es (Aktív Fiatalok, 2012) adatfelvételekben ez az arány már „csak" 58 százalék, de még így is mintánkban az összes párt közül a Jobbik táborában mutatkozik a legnagyobb férfitöbblet (lásd erről Keil András kötetben szereplő tanulmányát). Az erős strukturális jellemző a többváltozós elemzésben ugyan nem volt szignifikáns (melléklet 1. táblázat), mert más vál-

tozók elfedték a hatását; azonban nyilvánvaló, hogy az oksági viszony elején a gender-változó áll.

A magyarázat nyilván a szélsőjobboldali mozgalmak jellegében keresendő. A férfiak számára vonzóbbak a militáris jellegű szerveződések azok hierarchiájával és szabályrendszerével. Ugyanakkor – egyes kutatások tanulságai szerint (lásd FÉLIX 2012a, b) – a nők is megtalálhatják helyüket a radikális szubkultúra egyes szegmenseiben, pl. a fogyasztói etnocentrizmus vagy a spiritualitás dimenziójában. Eredményeink mégis azt mutatják, hogy a szubkulturális elemek inkább a férfiak felé szűkítik a szélsőjobboldaliak csoportját, hiszen a szubkultúra reprezentánsainak több mint 80 százaléka férfi. A jelenség magyarázata részben a fenti okokra (és azok hozadékaira) vezethető vissza, mélyebb feltárásához azonban további kvalitatív adatfelvételek elemzésére lenne szükség.

A következőkben konkrétabb szubkulturális elemek fogyasztására vonatkozó tendenciákat vizsgálunk. E szempontból is a Jobbik-szimpátia jelentette az alapvető választóvonalat. A szubkulturális elemek közül az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* teljes mintájában a csíksomlyói búcsú iránt mutatkozott a „legnagyobb" érdeklődés (a hallgatók 3 százaléka vett már részt ezen, a jobbikosok 5 százaléka). Ezt sorrendben a kuruc.info olvasása (3, illetve 13%), a Magyar Szigeten való részvétel (2%, illetve 6%) és a nemzeti rock kedvenc zenei műfajként való megnevezése (1%, illetve 5%) követte. Megint csak igazoltnak látjuk tehát a kuruc.info nemzedék elnevezését: ha egy konkrétummal kellene jellemezni a szubkultúrát, akkor a kuruc.info-nál nem találhatnánk jobbat. Amellett viszont, hogy a kuruc.info jelöli ki leginkább a szélsőjobboldali szubkultúrát, észlelhetjük azt is, hogy a médium fogyasztása a vizsgált csoportban sem tekinthető általánosnak, inkább egy kisebb, jól körülhatárolható csoport az, amely ezáltal kapcsolódik a radikális szubkultúrához.

A szubkultúra jelentőségét a csoportban összevont változókkal is vizsgáltuk. A szélsőjobboldalt preferáló fiatalok közel egynegyede (23%) fogyasztja az ideológia legalább egyik szubkulturális komponensét, azonban mindössze 5% azoknak az aránya, akik többet is. (Ezek az értékek a teljes mintában: 8 és 1%.) Az eltérés az összes megkérdezetthez képest szignifikáns, ám nyilvánvaló hogy a hátországot tovább lehetne fejleszteni, sok szélsőjobboldali-radikális szavazó nem tagja még. Ugyanakkor tény, hogy valóban elkülönül egy markáns szubkultúra a szélsőjobboldalhoz és a Jobbikhoz kapcsolódóan, amely egyértelműen elterjedtebb az ideológiával szimpatizálók körében, mint az „átlag hallgatók" esetében. Ráadásul a szubkultúra közvetve azokra is hatással lehet, akik közvetlenül nem tagjai annak: baráti társaságokon, osztálytársakon és más ismerősökön keresztül is „ragályos" lehet a radikalizmus, a jobbikos fiatalok 40 százaléka rendszeresen, 58 százaléka alkalmanként beszélget barátaival a közéleti kérdésekről (és kvalitatív interjúink is ezt támasztják alá).

Amit összegzésképpen megállapíthatunk, hogy míg az internethasználat bizonyos komponenseinek esetében sokszor az életkori csoportok bevonása mutatott szignifikáns kapcsolatot, addig az ahhoz szorosan kapcsolódó radikális szubkultúra

leginkább a Jobbik preferenciájával függ össze, kivéve a vágyott csoporttagságot. Az első választók elsősorban abban különböznek idősebb társaiktól, hogy még nem dolgoznak és nincs kapcsolatuk, így sokkal nyitottabbak az új, sok szabadidőt és energiát igénylő mozgalomra. A szélsőjobboldali érzelmű hallgatóknak egyértelműen nagyobb a közösséghez való tartozás iránti vágya, illetve aktivitása, mint amilyet kortársaik körében tapasztaltunk. Ez elsősorban olyan csoportokra vonatkozik, melyek kötődhetnek az eszmerendszerhez, illetve azokra, amelyek alapkövei a szubkultúrának: a zenei rendezvények, az internet és különösen a kuruc.info. A (d) alhipotézis tesztelésére nem voltak adataink, az (a) és (b) feltételezést viszont úgy érezzük, korábbi kutatásokkal és a saját eredményeinkkel sikerült alátámasztanunk. Most először kerültünk közelebb annak a megértéséhez is, hogy miért felülreprezentált a Jobbik az első választók körében („c" feltételezés).

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS A KVALITATÍV ELEMZÉS TANULSÁGAI

Elemzésünk kvantitatív részét az alábbi táblázat foglalja össze.

31. táblázat. Eredményeink összefoglalása

	a: miért lesz az egyik válaszadó jobbikos, a másik meg nem?	*b:* miért lesznek jobbikosok a 29 év alatti fiatalok?	*c:* miért lesznek jobbikos fiatalok az első választók?	*d:* miért 2008 és 2011 között történt meg a Jobbik áttörése?
1: Értékpreferencia	igazoltuk	elvetettük	elvetettük	elvetettük
2: Elitellenesség	félig igazoltuk*	igazoltuk	elvetettük	igazoltuk
3: Gazdasági válság	elvetettük	elvetettük	nem értelmezhető	félig igazoltuk**
4: Internet	igazoltuk	igazoltuk	elvetettük	igazoltuk***
5: Szubkultúra	igazoltuk	igazoltuk	igazoltuk	nem teszteltük

**: nem magyarázza meg azt, hogy miért nem más elitellenes pártra, például az LMP-re szavaznak*

***: a mi kutatásaink nem igazolták vissza, de a makroadatok megerősítik*

****: a radikális tartalmak sokasodtak, így a fiatalok azokat többen olvassák, tovább terjedt a web2 is, de a korosztályok szerinti bontás nem változott.*

Fontos hangsúlyozni, hogy az egyes hipotézisek tesztelése nem fekete-fehér eredményeket hozott: a beigazolódott feltételezések is kétségeket támasztottak, ahogy az elvetett alhipotézisekben is volt némi igazság. Ráadásul az egyes cellák súlya nem összemérhető, a végeredmény nem pontozható ilyen egyszerűen: ha a hipotézis kiindulópontja nem teljesül, akkor az alkérdésekre adott mégoly életszerű

magyarázatokat sem fogadhatjuk el. Hiába romlott az állampolgárok és az ifjúság anyagi helyzete, nem látjuk be, hogy ez miért éppen a Jobbik megerősödéséhez vezetne; amikor azt tapasztaljuk, hogy csak minimális kapcsolat van a gazdasági helyzet és a radikális pártpreferencia között – ráadásul a többváltozós elemzésben nem is szignifikáns. Arról pedig végképp nem mond semmit a feltételezés, hogy miért a fiatalok és miért különösen az első választók fordultak a Jobbik felé.

Az értékpreferenciák szerepe a másik közkeletű hipotézis, aminek korlátozott magyarázóerőt tulajdonítunk. Az teljesen egyértelmű, hogy kijelöli azoknak a potenciális választóknak a körét, akikből szimpatizáns lehet: a nacionalizmus, a tekintélyelvűség és különösen a cigányellenesség tekintetében a többváltozós regressziós modellünk is magas szignifikáns eredményeket mutatott. Ugyanakkor a megközelítés korlátait mutatja, hogy egyrészt sokkal szélesebb az előítéletes, rendpárti állampolgároknak a köre annál, mint ahányan a Jobbikot preferálják, másrészt az ifjúság több kérdésben éppen hogy toleránsabb értékeket mutatott, harmadrészt nem tapasztalható érdemi egyirányú eltolódás az attitűdök tekintetében az utóbbi három évben.

A 2-es, 4-es és 5-ös hipotézisek által kínált interpretációban empirikus bizonyítékaink szerint jobban értelmezhetőek a tanulmány bevezetőjében megfogalmazott kérdések. Az elitellenesség és az interneten található radikális tartalmak a vizsgált periódusban egyértelmű emelkedést mutattak (noha már 2008 előtt is jelentős volt mindkettő), és arra is magyarázatot adnak, hogy miért a fiatalok körében nőtt meg elsősorban a Jobbik támogatottsága. Az elitből és a demokráciából való kiábrándulás hipotézisének három különböző változója is szignifikáns értéket kapott a logisztikus regressziós modellünkben. Ugyanakkor az anti-establishment attitűd az LMP-hez is közelíthette volna a fiatalokat, ahogy az interneten is nemcsak a jobboldali radikális, hanem a baloldali tartalmak is elterjedtek (noha azért látogatottságban és jelentőségben nem veszik fel a versenyt a kuruc.info-val).

Tanulmányunk legnagyobb kihívást jelentő feladata azonban az volt, hogy választ adjunk az első választók körében tapasztalható kiemelkedő népszerűségre. Ahogy az elemzés elején az 18. táblázatban bemutattuk, a Jobbik támogatottságában érzékelhető választóvonal legalább olyan jelentős a 21 év alattiak és a 22–29-es korosztály között, mint a huszonévesek és az idősebb generációk között. A 14-es táblázatból is látszik, a (c) alhipotézis egyedül a szubkultúra vizsgálatával válik értelmezhetővé: sem attitűdök, sem gazdasági helyzet, sem internethasználat tekintetében nincsen olyan eltérés, ami mindezt megmagyarázná – sőt, a legfiatalabb korcsoport politikai kérdéseket illetően passzívabb a neten, mint a 22–29 évesek.

A szubkultúra kapta a legrobosztusabb értéket a többváltozós elemzésünk során, és a kvalitatív elemzésünk is ennek a relevanciáját erősíti. Az első választók gyengébb társadalmi beágyazottsága és idősebb társaiktól eltérő életmódja – nagyobb arányban szinglik és kevesebben dolgoznak közülük – önmagában még csak a legfiatalabb korosztály kitettségét, szabad vegyértékeit mutatja, amely bármely politikai erő számára megkönnyíti a becsatornázásukat. Azonban – ahogy bemutattuk, és ahogy az interjúinkból is kiderült – a szélsőjobboldali szubkultúra rendkívül

kiterjedt, virulens, élő, lüktető kapcsolatot biztosít a közösség tagjai között – ez pedig pontosan az, amire sok energikus, tenni akaró fiatalnak szüksége van. Az ő igényeiket a hagyományos pártok nem elégítik ki, és Kelet-Magyarországon sokkal kevésbé is vannak jelen az ifjúsági életben. A Jobbik azonban táborok, tüntetések, szakmai rendezvények (szakestek) sokaságát szervezi, ami lehetőséget nyújt a fiatalok önmegvalósítására. Ráadásul éppen a közösség ereje adja a fő motivációt az aktivitásra, a tagtoborzó rendezvényekre – márpedig a Jobbik-szervezetek tagsága Kelet-Magyarországon már átlépte azt a létszámot, ami után közösségnek tekinthető egy-egy helyi alapszervezet. A kör tehát kialakult. Ebben a folyamatban magának az életciklusnak a hatását emelnénk ki (Inglehart 2007).

A társadalmi beágyazottság és a szervezettség rendkívüli fontosságára hívta fel a figyelmet a debreceni fókuszcsoportunk is: a Kósa Lajos által vezetett városban szinte minden fiatalt ér olyan szocializációs hatás, amely a Fidesz felől érkezik. Az ország legnagyobb református közösségének lelkészei, gimnáziumi tanárok, egyetemi professzorok, szülők, edzők, idősebb barátok túlnyomórészt a Fidesz üzenetét közvetítik (nem ritkán egészen nyíltan).

A szocializációs mechanizmusokról – azok hiányáról – elmondottak valamenynyire itt is érvényesek, de sokkal kevésbé, mint például Miskolcon és Nyíregyházán. Leginkább Borsod megyére jellemző, hogy semmilyen, a Jobbikkal ellentétes hatás nem éri a fiatalokat. Ugyanakkor a radikális párt felé közelítő már annál inkább: a borsodi és a szabolcsi interjúalanyaink arról számoltak be, hogy a szervezetük összes tagját érték már attrocitások a cigányok részéről, sőt, arra is volt példa, hogy valaki kifejezetten önvédelemből lépett be, mert szerinte a Jobbik IT-hez, mint szervezethez tartozás elrettentő erőt biztosít a romákkal szemben.

Visszatérve a 21–22 évesek között húzódó „választóvonalra”, a huszonévesek között is sok radikális érzelmű fiatal van, azonban két további különbséget találhatunk a 21 év alattiakhoz képest. A politikai szocializáció folyamata már 15 éves kor környékén kezdődik (Mannheim 1969, Nora 2010), az ő kamaszkorukban viszont még ismeretlen, periférikus párt volt a Jobbik. A 2009-es választási siker és a „cigánybűnözés" napirendre kerülése volt az igazi fordulópont a radikális szervezetépítésben: noha már akkor is egy dinamikusan fejlődő hátországra számíthatott a párt, az EP-választás utáni egy évben több mint kétszeresére nőtt az alapszervezetek száma (Bíró Nagy–Róna 2011, 247-248). Az előbb említett fokozott jelenlét és virágzó közösség tehát az ő idejükben még messze nem létezett olyan mértékben, mint a mostani első választók „öntudatra ébredésekor". Márpedig az interjúalanyaink elmondása szerint az új belépők és a szimpatizánsok toborzása leggyakrabban baráti kapcsolatokon, osztálytársakon és helyi rendezvényeken keresztül megy végbe. Az említett életciklus-hatást tehát kiegészíti egy szocializációs, úgynevezett kohorsz-hatás is (Inglehart 2007).

A másik kvalitatív vizsgálatokra alapozott érvünk – mely a korösszetételt megmagyarázza – pedig az, hogy ki is lehet ábrándulni a Jobbikból: az aktívan eltöltött évek alatt a mozgalom és az eszme árnyoldalai is nyilvánvalóbbak lesznek. Itt nem

elsősorban a leegyszerűsítő mondanivalóra gondolunk – minden ideológia leegyszerűsíti a világot –, hanem arra, hogy az általunk megkeresett szervezetből kilépett tagok leginkább az egyes szélsőjobboldali vezetők rögeszmés voltára és a mozgalom öncélúságára panaszkodtak. Végül azt se felejtsük el, hogy jó társaság hiányában egy idő után különösebb negatív élmény nélkül is meg lehet unni a Kárpátia-koncerteket és az egy kaptafára menő előadásokat, rendezvényeket.[40]

Végül, az egyes hipotézisek egymáshoz viszonyított relatív magyarázóerejét nyitott kérdésekkel is teszteltük. Azért tartjuk nagyon fontosnak a nyitott kérdéses, illetve a kvalitatív kiegészítést, mert *a standardizált kérdőíves interjúk csak a választói álláspont irányát mérik fel, semmit sem mondanak viszont az adott ügynek tulajdonított fontosságról.* A cigányellenesség kiemelkedése itt is megerősítést nyer: a jobbikosok leginkább abban különböznek a többi válaszadótól, hogy a „mi az ifjúság legégetőbb problémája?" kérdésre sokkal nagyobb arányban említették a cigánybűnözést (Melléklet, 2. táblázat). A brit DEMOS facebook-kutatásában – szintén nyitott kérdésre – a kitöltők 11 százaléka jelentette ki, hogy kifejezetten a párt cigánysággal kapcsolatos politikája miatt szimpatizál a Jobbikkal (Melléklet 3. táblázat). Az elit, a pártok romlottsága, korrupciója nem érinti közvetlenül személyesen a fiatalokat (csak 1% említette legfontosabb, 2% második legfontosabb problémaként), de a radikális párt támogatásának fő motivációját a kitöltők 23 százaléka ebben látta. A gazdasági problémák magas említési aránya a melléklet 2. táblázatban természetes, ám a korábban elmondottak miatt nem hozzuk összefüggésbe a Jobbik támogatottságával. Már csak azért sem, mert a párt Facebook-követőinek saját bevallása szerint mindössze 3 százaléka szimpatizál a párttal gazdasági jellegű motivációból. Nem meglepetés, hogy a leggyakoribb motívum (35%) a nemzeti identitás volt, mely képet kvalitatív kutatásaink tovább erősítenek: az ifjúsági szervezetek vezetői arról számoltak be, hogy minden újonnan csatlakozóban munkálkodik a „nemzeti radikalizmus iránti elkötelezettség", jóllehet, nem mindegyik összetevője és főleg nem mindegyik egyforma súllyal. A szubkultúra fontosságát támasztja alá az, hogy a Facebook-felmérés szerint 33% a csoportértékek támogatása miatti indíttatásból szavaz a Jobbikra, és az is, hogy a legégetőbb problémát firtató nyitott kérdésünkre is – különösen az első választók közül – sokan a céltalanságot, bizonytalanságot, kilátástalanságot említették.

Úgy véljük tehát, hogy a hipotézisek közül a szubkultúrára vonatkozó feltevés mellett tudtunk a legtöbb érvet, empirikus bizonyítékot felsorakoztatni – nem alaptalan ezt a generációt *kuruc.info nemzedék*nek hívni.

[40] Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* adatfelvételének személyes kiegészítése során a tanulmány szerzői bonyolították le a miskolci és a debreceni interjúkat (összesen kb. 25 interjú). A személyes tapasztalataink is megerősítették a fenti kvalitatív következtetéseket.

KÖVETKEZTETÉSEK

Dolgozatunkban végig törekedtünk a tudományos objektivitásra, ám úgy érezzük, hogy az empirikus elemzés megalapozott néhány normatív állítást is.

Ahogy az összefoglalóban említettük, egy standardizált kérdőívre adott válasz nem mond semmit arról, hogy a válaszadó mennyire tartja fontosnak az ügyet, és arról sem, hogy tényleges életszituációkban hogyan *viselkedik*. A kérdőívben megjelölt válaszopciók mögé gyakran csak a kutatók látnak bele konzisztens értékpreferenciákat, a válaszadók véleménye egyáltalán nem olyan szilárd és következetes, mint azt elsőre gondolnánk (Zaller 1993) sőt, Bourdieu (1997) szavaival élve „a közvélemény nem létezik". Van, aki élete legfontosabb problémájaként hevesen egy cigányellenes választ jelöl meg, mást viszont nem foglalkoztat a kérdés, nem tartja relevánsnak, de mégis válaszol, ha már kitölti a kérdőívet[41]. Akad olyan, aki nyíltan rasszistának vallotta magát és büszkén jelölte meg a „bűnözés a cigányok vérében van" válaszlehetőséget, más valószínűleg arra gondolt, hogy így nevelték a romákat, többségük ilyen, ezért jelölte meg ugyanazt az opciót. Véleményünk szerint a konkrét kontextus ismeretének hiányában nem tudhatjuk pontosan, hogy milyen motiváció húzódik meg a válasz mögött, az illető *cselekvéseire* pedig végképp nem következtethetünk (az előítélet és a tettleges diszkrimináció elkülönítéséről írt Erős–Gárdos 2007). Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne aggodalomra okot adó a magyar társadalom előítéletessége – mi annyit állítunk, hogyha ezt akarjuk kutatni, akkor óvatosan kell kezelni a standardizált kérdőíveket és legalábbis ki kell egészíteni kvalitatív módszerekkel (Kovács 2007). Másrészt, hogyha konkrétan az emberek viselkedésére – a mindennapi diszkriminációra – vagyunk kíváncsiak, akkor meg kell figyelnünk: például mi történt Gyöngyöspatán (Szombati–Feischmidt 2012), hány roma eshetett el egy álláslehetőségtől a munkaadó – vagy egy lakástól az eladó – diszkriminációja miatt (Cserti–Forray 2008, Sik–Simonovics 2006), vagy miért vesznek részt csak minimális arányban a romák a választásokon (Bárány 2002). Mi előítéletet, és nem diszkriminációt kutattunk ebben a dolgozatban.

A kérdőíves válasz érvényességének korlátai a demokrácia-kérdésekre is igazak: a diktatúra bizonyos körülmények közötti preferálása még nem jelent erőszakos, rendszerellenes, antidemokrata *viselkedést,* azonban ettől még kifejezetten riasztó az a tény, hogy *a Jobbikot támogató fiatalok közül saját bevallásuk szerint csak minden ötödik elkötelezett a demokrácia értékei iránt.* Ebben a 2008-as szintén nem túl kedvező adatok miatt mélyebb szocializációs folyamatok – családi, iskolai és makroszocializáció hiányosságai – is bizonyára szerepet játszanak: demokratikus állampolgári nevelés nélkül egyáltalán nincs garancia arra, hogy a demokratikus

[41] Logisztikus regressziónk többváltozós elemzése is azt mutatja, hogy aki nyitott kérdésre az ifjúság legégetőbb problémái között említi a cigánybűnözést, az 2,8-szor akkora eséllyel lesz a párt szavazója, aki viszont cigányellenes értéket adott egy zárt kérdésre, az csak 1,3-szor.

értékeket elsajátítják a fiatalok, még demokráciában felnőve sem (ICHILOV 1990, SZABÓ A.–KERN 2011a, 46). Az utóbbi évek jelentős visszaesése ugyanakkor arra enged következtetni, hogy az okok között ott vannak a közelmúlt politikai eseményei – a radikális szavazók nem-demokráciapárti válaszai miatt minden bizonnyal a Jobbik demokráciával összeegyeztethetetlen kijelentései is.[42]

Hogy a Jobbik, fiatalok körében megfigyelhető sikereiből mi a tanulság a többi politikai erő számára, azt nem nekünk kell megállapítani. Ami számunkra egyértelműnek tűnik, hogy a radikális párt felemelkedése jelentős részben rajta kívül eső okokra vezethető vissza: a párt egy űrt tölt be a fiatalok között. A Jobbik tudatos, hosszú távú építkezésének jelentőségét nem alábecsülve úgy látjuk, népszerűsége legalább annyira köszönhető a többi párt ifjúságpolitikai kudarcának és a társadalom szocializációs hiányosságainak, mint a saját tevékenységének.

[42] Az alacsony iskolai végzettségűektől megvonná a szavazati jogot a Jobbik: http://barikad.hu/altalanos_iskolai_vegzettseghez_koetnek_szavazati_jogot-20111011. Juhász Oszkár egy kiszivárgott hangfelvétel szerint kívánatosnak tartotta a polgárháborút – amennyiben a Jobbik megfelelően felkészült rá (a párt kiállt a polgármester mellett): http://atv.hu/belfold/20120419_juhasz_oszkar_felkeszulten_haboruzna_a_zsidesz_rendorei_ellen.

MELLÉKLET

1. táblázat. A Jobbikra szavazás magyarázó változói. Logisztikus regressziós modell.

	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
18–21 éves	0,114	0,195	0,558	1,121
szingli	0,584	0,263	0,027	1,793
nem volt még 3 hónapos munkavállalás	0,450	0,229	0,050	1,568
most nem dolgozik	0,064	0,209	0,758	1,066
nő	0,032	0,199	0,872	1,033
budapesti	-0,102	0,280	0,716	0,903
községi	0,236	0,223	0,291	1,266
válságrégióban él	0,388	0,262	0,138	1,474
keleti egyetemen tanul	0,095	0,247	0,700	1,100
apa iskolai végzettsége alacsony	0,308	0,204	0,131	1,360
szegény rétegbe sorolja magát	0,183	0,229	0,424	1,201
nélkülözések között él	-0,017	0,200	0,933	0,983
vallásos	0,088	0,192	0,647	1,092
gyakori netező	-0,315	0,198	0,112	0,730
nem hagyományos résztvevő	0,393	0,194	0,043	1,481
újrésztvevő	0,192	0,226	0,394	1,212
elégedett a demokrácia működésével	0,389	0,131	0,003	1,476
tekintelyelvű_engedelmesség a legfontosabb erény	0,147	0,087	0,092	1,159
tekintely_vezérre van szükség	0,227	0,080	0,004	1,255
tekintely_nőnek a konyhában a helye	0,125	0,079	0,113	1,133
ciganyellenes_bűnözési haljam a vérükben van	0,304	0,077	0,000	1,355
rendpártiság	-0,043	0,035	0,209	0,957
nacionalizmus	0,285	0,105	0,006	1,330
bizalom_intézményekben	-0,087	0,032	0,006	0,916
Constant	-7,383	1,124	0,000	0,001

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.
Megjegyzés: Nagelkerke R négyzet: 0.391
Találati arány a nullmodellben: 79,6%
Találati arány a klasszifikáció után: 85,1%

2. táblázat. Az ifjúság legégetőbb problémái (százalékos arányok)

	Ifjúság 2008.	*Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012*		
	összes	összes	jobbikosok	18–21 évesek
alkohol elterjedése	4	3	2	3
bűnözés	6	2	2	1
cigánybűnözés	-	7	20	9
céltalanság, nem tudják, mit akarnak	9	19	12	18
család válsága, hiánya	2	3	3	3
drogok, kábítószerek elterjedése	7	4	3	4
erkölcsi romlás	5	8	9	8
iskolai problémák, tanulási nehézségek	1	0	1	1
kilátástalan, bizonytalan jövő	11	19	19	19
korrupció	3	1	1	1
környezet rossz állapota /rossz levegő, piszok/	0	0	0	0
közösség hiánya	0	1	0	1
kulturálatlanság, tudatlanság, igénytelenség	3	8	7	8
lakásproblémák	4	1	0	1
létbizonytalanság	8	6	4	5
munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek	[redacted]	10	8	10
önálló egzisztencia, család megteremtése	3	6	4	3
pénztelenség, szegénység, elszegényedés	5	3	4	3
szórakozási és ismerkedési lehetőségek hiánya	0	0	0	1
materiális	[redacted]	24	21	22
posztmateriális	24	[redacted]	33	[redacted]
bűnözés, deviancia	18	16	[redacted]	18
kilátástalan, bizonytalan jövő	[redacted]	19	19	19

Forrás: Ifjúság2008 egyetemista és főiskolás almintája (N=1054) és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012. (N=1700)

Megjegyzés:

materiális: lakásproblémák; létbizonytalanság; munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek; önálló egzisztencia, család megteremtése; pénztelenség, szegénység, elszegényedés

posztmateriális: céltalanság, nem tudják, mit akarnak; család válsága, hiánya; erkölcsi romlás; iskolai problémák, tanulási nehézségek; korrupció; környezet rossz állapota /rossz levegő, piszok/; közösség hiánya; kulturálatlanság, tudatlanság, igénytelenség; szórakozási és ismerkedési lehetőségek hiánya

bűnözés, deviancia: alkohol elterjedése; bűnözés; cigánybűnözés; drogok, kábítószerek elterjedése

kilátástalan, bizonytalan jövő

3. táblázat. A Political Capital és a brit DEMOS Facebook-kutatásának kérdése: „miért szavaz a Jobbikra?"

kategória	magyarországi említések aránya	európai radikális pártok facebook-követőinek említési arányai
nacionalista identitás	35%	18%
habitus, radikalizmus, csoport-hovatartozás	33%	39%
pártos kiábrándultság+11% a Jobbik az egyetlen tiszta erő	23%	25%
anti-roma	11%	1%

kategória	magyarországi említések aránya	európai radikális pártok facebook-követőinek említési arányai
antiszemita	4%	1%
gazdaság	3%	4%
euroszkepticizmus, anti-globalizáció, bevándorlássellenesség	1%	28%

Forrás: Bartlett et al (2012) http://www.demos.co.uk/files/Demos_Hungary_Book_web-1.pdf?1327923915 47–53.oldal

Megjegyzés: „az egyetlen párt, amelyik megőrizte a morális integritását" és a többi pártból való kiábrándulás motivációit összevontan kezeltük

IRODALOM

Almond, Gabriel A – Sidney Verba (1963): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* Boston, Little, Brown.

Altemeyer, B. (1988): *Enemies of Freedom. Understanding Right-Wing Authoritarianism.* San Francisco–London: Jossey-Bass Publisher.

Angelusz Róbert –Tardos Róbert (2011): *Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciaspirál.* Tardos Róbert, Enyedi Zsolt és Szabó Andrea (szerk.): Részvétel, képviselet, politikai változás. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 347–382.

Arendt, Hannah (1975): *The Origins of Totalitarianism,* New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Balku Anett – Dusa Ágnes – Sőrés Anett (2011): Politikai graffitik és falfirkák. In Balku Anett, Dusa Ágnes, Sőrés Anett (szerk.): *Ifjúsági élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 205–222.

Bán Zsófia (2010): A turul és a dinó. *Eurozine*, 2010. november.

Bauer Béla – Szabó Andrea (2005) (szerk.): *Ifjúság2004. Gyorsjelentés.* Budapest, Mobilitás.

Bauer Béla – Szabó Andrea (2009) (szerk.): *Ifjúság2008. Gyorsjelentés.* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

Bárány Zoltán (2002): Ethnic Mobilization Without Prerequisites. The East European Gypsies. *World Politics* 54, 277–307.

Bartlett, Jamie – Birdwell, Jonathan – Krekó Péter – Benfield, Jack – Győri Gábor (2012): *Populism in Europe: Hungary.* http://www.demos.co.uk/publications/populismineuropehungary.

Betz, H. G. (1994): *Radical Right-Wing Populism in Western Europe.* New York, St. Martin's Press.

Bíró Nagy András – Róna Dániel (2011): Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a Parlamentbe, 2003-2010. In: Lánczi András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus.* Budapest, Századvég, 242–283.

BÍRÓ NAGY ANDRÁS – DÚRÓ JÓZSEF – HAJDÚ ANDRÁS – RÓNA DÁNIEL (2011): Nemzet és radikalizmus (bevezetés). In Lánczi András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése.* Budapest, Századvég.

BÍRÓ NAGY ANDRÁS (2012): Sokszínű fiatal baloldal. Az MSZP és a DK támogatói a felsőoktatásban. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 203–222.

BOURDIEU, PIERRE (1997): A közvélemény nem létezik. *Szociológiai Figyelő,* 1997/1-2., 136-145.

BRÜCKNER, MARKUS – GRÜNER, HANS PETER (2010): *Economic growth and the rise of political extremism: theory and evidence.* CEPR Discussion Paper 7723. London, Center for Economic Policy Research.

COHEN, ALBERT K. (1969): A szubkultúrák általános elmélete. In Huszár Tibor –Sükösd Mihály (szerk.): *Ifjúságszociológia.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 264–286.

CSÁKÓ MIHÁLY (2007): Demokráciára nevelés az iskolában. In: Somlai Péter – Surányi Bálint – Tardos Róbert – Vásárhelyi Mária – Éber Márk Áron (szerk.): *Látás-viszonyok.* Budapest, Pallas Kiadó, 155–189.

CSÁKÓ MIHÁLY (2011): Állampolgárokat nevel-e az iskola. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) Nemzedék,* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 101–115.

CSEPELI GYÖRGY (2006): A jövőbe veszett generáció. In Csepeli György – Kígyós Éva – Popper Péter: *Magára hagyott generációk. Fiatalok és öregek a XXI. században.* Budapest, Saxum Kiadó.

CSERTI CSAPÓ TIBOR – FORRAY R. KATALIN: *A cigány/roma fiatalok munkaerőpiac esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a dél-Dunántúlon.* az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány által támogatott 5341/18-140 sz. kutatás http://forrayrkatalin.hu/doski/gipsystudies20.pdf.

CSŐZIK RITA (2012): Átalakult lázadás. A magyar egyetemisták és főiskolások nemzedékének politikai szocializációja. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 45–65.

DÖME ZSOLT – HAJDÚ ANDRÁS (2009): *A politikai tájékozódás új formáinak jelentősége az egyetemisták körében.* TDK-dolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Intézet.

FROMM, ERIC (2002): *Menekülés a szabadság elől.* Budapest, Napvilag Kiadó. (a német nyelvű eredeti megjelenés éve: 1941).

GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban.* Budapest, Napvilág Kiadó.

GIVENS, TERRI E. (2002): The Role of Socioeconomic Variables in the Succes of Radical Right parties. In Martin Schain, Aristide Zolberg, Patrick Hossay (eds.): *Shadows over Europe.* Houndmills, Palgrave Macmillan.

GRAJCZJÁR ISTVÁN – TÓTH ANDRÁS (2011): Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: a Jobbik útja a parlamentbe. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2011, 57–92.

EASTON (1965): *A Systems Analysis of Political Life,* New York, Wiley.

ENYEDI ZSOLT (1993): Piller és szubkultura – A politikai kulturalis tagolodas egy lehetseges fogalmi kerete. *Politikatudomanyi Szemle,* 1993/4. szam, 21–50.

ENYEDI ZSOLT – ERŐS FERENC – FÁBIÁN ZOLTÁN (2000): Előítélet és tekintélyelvűség a fiatalok körében. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi változás és az ifjúság. A szabadság, mint lehetőség.* Szeged, Belvedere, 161–71.

ENYEDI ZSOLT – FABIAN ZOLTAN – SIK ENDRE (2004): Nőttek-e az előítéletek Magyarországon? In: *Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport 2004.* Budapest, Tárki.

ERŐSS GÁBOR – GÁRDOS JUDIT (2007): Az előítélet-kutatások bírálatához. *Educatio* 2007/1. szám.

FÁBIÁN ZOLTÁN – FLECK ZOLTÁN (1999): Authoriarianism and anti-Gypsy attitude in Hungary. In: Enyedi, Zs. – F. Erős (eds.): *Authoriarianism and prejudice: a Central European perspective.* Budapest, Osiris.

FÉLIX ANIKÓ (2012): *Az elfeledett kérdés – A nők szerepe a hazai radikális jobboldalon.* http://www.commmunity.eu/2012/05/18/az-elfeledett-kerdes-a-nok-szerepe-a-hazai-radikalis-jobboldalon/. Utolsó letöltés: 2012. 08. 05.

FÉLIX ANIKÓ (2012): A Spirituális nő misztériumának nyomában. Történelmi örökség és kulturális folytonosság a radikális jobboldali nők egy csoportjában. *Kaleidoscope Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat* 4. 155–164.

FILIPPOV GÁBOR (2011): A név kötelez. *Politikatudományi Szemle* XX/3., 133–154.

GAZSÓ FERENC – STUMPF ISTVÁN (szerk.): *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón.* Budapest, Ezredforduló Alapítvány.

ICHILOV, ORIT (1990) (ed.): *Political Socialization, Citizenship Education, and Democracy.* New York and London, Teachers College, Columbia University.

INGLEHART, R. (2007): Postmaterialist values and the shift from survival to self-expression values. In: Dalton, R. J. – Klingemann, H D. (eds.): *The Oxford handbook of political behavior.* Oxford, Oxford Univerity Press.

JACKMAN, ROBERT, W. – VOLPERT, KARIN (1996): Conditions Favouring Parties of the Extreme Right in Western Europe. *British Journal of Political Science* 264, pp. 501–522.

JESKÓ JOZSEF – BAKÓ JUDIT – TÓTH ZOLTÁN (2012): Jobbik (2012) Egy net-network párt természetrajza. A radikális jobboldal webes hálózatai. *Politikatudományi Szemle* XXI/1. 81–104.

JUHÁSZ ATTILA – KREKÓ PÉTER – MOLNÁR CSABA (2012): Attitűd-szélsőségesek Magyarországon – nemzetközi kontextusban. *A szélsőjobboldali eszmék iránti keresletet mérő index (DEREX) adatai. Budapest: Political Capital.* http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/fes_derex_20120229.pdf.

HOWE, NEIL – STRAUSS, WILLIAM (2000): *Millenials Rising. The Next Great Generation.* Vintage Books.

KARÁCSONY GERGELY (2005): *A történelem fogságában. Generációk, életutak és politikai preferenciák Magyarországon.* Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon, 2005. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 161–206.

KARÁCSONY GERGELY – RÓNA DÁNIEL (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle,* 2010/1, 31–66.

KEIL ANDRÁS: Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP-szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 157–183.

KITSCHELT, HERBERT (1995): The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis. In: *Collaboration with Anthony J. McGann,* Ann Arbor, MI, University of Michigan Press.

KNUTSEN ODDJBORN (2011): Strukturális hatások, társadalmi koalíciók és pártválasztás Magyarországon. In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 119–157.

KREKÓ PÉTER – JUHÁSZ ATTILA – MOLNÁR CSABA (2011): A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle* XX/2. 53–79.

KOVÁCS ANDRÁS (2007): Lehet-e előítélet az előítélet? *Educatio* 2007/1.szám. http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=64

KRIESI, H. – GRANDE, E. – LACHAT L. – DOLEZAL, M. – BORNSCHIER, S. – FREY, T. (2006): Globalization and the Transformation of the National Political Space: Six European Countries Compared. *European Journal of Political Research,* 45, 921–56.

LAKI LÁSZLÓ – SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA (2001): *Ifjúság 2000, Tanulmányok I. kötet.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

LAKI LÁSZLÓ (2011): Fiatalok a munkaerőpiacon. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

LÁZÁR GUY (1996): A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében. In: Terestyéni Tamás (szerk.): *Többség – kisebbség.* Budapest, Osiris Kiadó, MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport. 9–116.

LINDE, JONAS – EKMAN, JOAKIM (2003): Satisfaction with democracy: A note on a frequently used indicator in comparative politics In *European Journal of Political Research* Volume 42, Issue 3, p. 391–408.

LUBBERS, M. – MÉROVE, G. – SCHEEPERS, P. (2002): Extreme Right Wing Voting in Western Europe. *European Journal of Political Research,* 41(3) 345–78.

MANNHEIM KÁROLY (1972): The problems of generations. In: Altbach, P. G. – Laufer, R. S.(eds): *The New Pilgrims.* New York, David Mckay.

MINKENBERG, M. (2009): *The Radical Right in Europe: Challenges for Comparative Research. Strategies for Combating Right-Wing Extremism in Europe.* Bertelsmann Stiftung.

MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe.* Cambridge, Cambridge.

NORRIS, PIPPA. (2005). *Radical Right: Voters and Parties in Electoral Market.* Cambridge, Cambridge University Press.

NORA, PIERRE (2010): A nemzedék. In *Emlékezet és történelem között.* Budapest, Napvilág Kiadó. 257–289.

OESCH, DANIEL (2008): Explaining Workers' Support for Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland *International Political Science Review* 2008 29: 349.

PAPP DÉNES (2011): Tájékozódási lehetőségek és politikai tartalmak megosztása az interneten *Politikatudományi Szemle* XX/2. 106–127.

PÓCZIK SZILVESZTER (2011): Szabályozott szabadság, egzisztenciális biztonság, kiszámítható jövő. *Polgári Szemle,* 7. évfolyam, 3. szám http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=448.

RÓNA DÁNIEL – SZABÓ ANDREA (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp.15–25.

RYDGREN, JENS (2008): Immigration sceptics, xenophobes or racists? Radical right-wing voting in six West European countries *European Journal of Political Research* 47: 737–765.

RUDAS TAMÁS (2010): A Jobbik törzsszavazóiról. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2010.* Budapest, Tárki.

SALTMAN, ERIN (2010): Radical Right Culture and the Youth: The Development of Contemporary Hungarian Political Culture. In *Slovo* (Maney Publishing); Autumn2011, Vol. 23 Issue 2, p 114–131.

SÁGVÁRI BENCE (2011): A net-generáció törésvonalai – kultúrafogyasztás és életciklus-csoportok a magyar fiatalok körében. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000-2010.* Budapest, Nemzeti Csalás és Szociálpolitikai Intézet.

SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI (2006): A diszkrimináció-tesztelés módszeréről *Esély* 4. sz. 72-85. old.http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-795/esely/esely2006/TPUBL-A-795.pdf.

SIK ENDRE (2000): Idegenellenesség Magyarországon., In: *Előítéletesség és rendvédelem.* Budapest, Rejtjel Kiadó. 26–36.

SŐRÉS ANETT (2010): *A szélsőjobboldali ideológia reprezentációja a debreceni egyetemisták körében.* Szakdolgozat: Debereceni Egyetem, Szociológia és szociálpoltika tanszék.

SŐRÉS ANETT (2011): A (Nagy)Asszony varrva jó? Jellegzetes tetoválások a szélsőjobboldali csoportok körében. *Kaleidoscope* (Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat) 2. 115–123.

SŐRÉS ANETT (2012): A szélsőjobboldali egyetemisták mint virtuális csoport. In: Dusa Ágnes – Kovács Klára – Márkus Zsuzsanna – Nyüsti Szilvia – Sőrés Anett (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok I.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 191–218.

SPRAGUE-JONES, JESSICA (2011): Extreme right-wing vote and support for multiculturalism in Europe, *Ethnic and Racial Studies,* 34:4, 535-555.

STUMPF ISTVÁN (1994): Választói magatartás a generációs és vallási törésvonalak mentén, In: Balogh István (szerk.): *Törésvonalak és értékválasztások. Politikai vizsgálat a mai Magyarországról.* MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.

SZABÓ ANDREA (2010): A politikai tiltakozások elmélete. *Jog. Állam. Politika.* II. évf. 2. sz. 121–137.

SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011a): *A magyar fiatalok politikai aktivitása.* In: Bauer Béla – Szabó Andrea: *Arctalan (?) nemzedék.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011b): *A politikai közéleti részvétel alakulása Magyarországon, 2006–2010.* In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): Részvétel, képviselet, politikai változás. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

SZABÓ ANDREA – OROSS DÁNIEL (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 65–111.

SZABÓ ILDIKÓ (1991): *Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon.* Budapest, Tekintet.

SZABÓ ILDIKÓ – ÖRKÉNY ANTAL (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája.* Budapest, Minoritás Alapítvány.

SZABÓ ILDIKÓ (2009): *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006.* L'Harmattan, Budapest.

SZOMBATI KRISTÓF ÉS FEISCHMIDT MARGIT (2012): *Gyöngyöspata: A magyarországi szélsőjobboldal laboratóriuma. A politikai mozgósítás és az interetnikus konfliktus elemzése és tanulságai.* Budapest, Ökopolisz Alapítvány. http://okopoliszalapitvany.hu/sites/okopoliszalapitvany.hu/files/publikaciok/2012/okp_gy_2011_tanulmany_final_0416.pdf.

TÓKA GÁBOR (2006): Vezérek passzív csodálói: a magyar választói magatartás nemzetközi összehasonlításban. In: Karácsony Gergely (szerk.): *A 2006-os országgyűlési választások. Elemzések és adatok.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 17–58.

ZALLER, J. (1992): *The Nature and Origins of Mass Opinion.* Cambridge, Cambridge University Press.

Keil András

ADALÉKOK A CRITICAL MASS NEMZEDÉKRŐL

AZ EGYETEMISTA-FŐISKOLÁS LMP SZAVAZÓK JELLEMZÉSE

A politikatudományi írásokban mind a mai napig kevéssé hangsúlyos terület az LMP szavazóbázisának vizsgálata. A 2010-es választáson bejutási sikert elérő párt szimpatizánsai jelentős részben magasan képzettek, és inkább a fiatalabb korosztályhoz tartoznak. Ebből a megfontolásból nem haszontalan a magyar egyetemista-főiskolás generáció empirikus vizsgálata ahhoz, hogy átfogó képet kaphassunk nemcsak a zöldpárti szavazók demográfiai hátteréről, hanem attitűdjeiről, politikához fűződő viszonyáról is. Az írás az ifjúságot generálisan jellemző tendenciák számbavétele után arra keresi a választ: létezik-e a Szabó Andrea és Kern Tamás által „Critical Mass nemzedéknek"elnevezett csoport, amely érdeklődik a közügyek iránt, és kevésbé jellemzi a szélsőséges gondolkodás. Ezek után kísérletet tesz arra, hogy megvizsgálja: léteznek-e az ingleharti értelemben vett posztmateriális értékpreferenciák e körön belül, kimutatható-e bármilyen összefüggés az LMP szavazók és a vizsgált értékek között.

Kulcsszavak: „Critical Mass nemzedék" *posztmaterializmus * értékek * LMP * Inglehart * zöld szubkultúra

BEVEZETÉS[1]

A hazai társadalomtudományi szakirodalom érthető módon sokat foglalkozik, foglalkozott a 2010-es országgyűlési választások nyomán kialakult „új képlettel" (ENYEDI–SZABÓ A.–TARDOS 2011).

A magyar pártrendszer változásait feldolgozó elemzések azonban az idő nyilvánvaló rövidsége miatt nem fednek le igazán minden területet: a politikatudományi írásokban mind a mai napig kevéssé hangsúlyos terület például az LMP szavazóbázisának, 2010-es parlamentbe kerülésének vizsgálata. Megítélésem szerint ahhoz, hogy újabb elemzési szempontokkal gazdagodhasson a legutóbbi országgyűlési

[1] A szerző ezúton szeretne köszönetet mondani az írás elkészítéséhez nyújtott tanácsokért Szabó Andreának, Reiner Rolandnak és Róna Dánielnek.

választásról, illetve az azóta eltelt időszakról szóló tudás, érdemes alaposabb vizsgálat tárgyává tenni az egyes pártok szavazóbázisát. Írásomban ehhez kívánok hozzájárulni az egyetemista-főiskolás LMP-szavazók bemutatásával. Ez ugyan csak egy szelete annak a szavazói tömbnek, amely ma a Lehet Más a Politika listájára voksolna, ám semmiképpen sem tűnik haszontalannak e részhalmaz demográfiai hátterének, politikai attitűdjeinek vizsgálata.

Mindenekelőtt azonban szükséges kiemelni azokat a generális jellemzőket, alapvető tendenciákat, amelyek a rendszerváltás után jellemezték a magyar fiatalok politikai gondolkodását. E keretrendszer segítségével ugyanis könnyebben értelmezhetőek a 2011 végén, 2012 elején felvett adatok.[2] Máig hat az a Szabó Miklós által leírt jelenség, amely szerint a Kádár-korszak politikai szocializációját leginkább a hazugságon alapuló kettősség jellemezte (Szabó M. 2001, 259). Magyarán: jól elkülönült a felülről irányított direkt szocializációs mechanizmus (iskola, ifjúsági szervezetek, tömegmédia), illetve a magánszférából kiinduló, alulról építkező indirekt szocializációs folyamat (főként a család, kisebb részben a kortárscsoportok által biztosítva)[3]. A család által közvetített minták a mai egyetemista-főiskolás korosztály szempontjából azért fontosak, mert egy alapvetően konfliktusmentes attitűdöt alakítottak ki a fiatalokban. Az egyik legrelevánsabb jellemzője ugyanis a kora húszas éveiben járó generációnak, hogy egyáltalán nem írható le a *lázadó* jelzővel, a magatartása sokkal inkább konform (Szabó A.–Kern 2011, 43). Nem csoda, hogy e tényező dominálja a fiatalok politikához fűződő generális viszonyát, a családtól ugyanis a politikához való passzív hozzáállást, a magánszféra politikamentességét, illetve a „politika független a mindennapoktól" gondolkodásmódot tanulják meg. Ennek nyomán pedig a fiatalokban egészen egyszerűen nem alakul ki igény a politikai cselekvési formákra, az érdekérvényesítés kollektív megoldásaira (i.m., 43).

Általánosságban igaz, hogy a kétezres években komoly ellenszenvvel viseltetnek a fiatalok az új kapitalista berendezkedés teljes vertikumával szemben[4]. A politikai osztályt és a politikai pártokat különösen nagymértékben utasítják el (Gazsó–Laki 2004) – teszik mindezt úgy, hogy politikai ismereteik meglehetősen szegényesek, nincsenek tisztában a demokratikus intézmények működésével, ráadásul sokszor

[2] Az adatok forrásául szolgáló kutatás részletes módszertani bemutatásához lásd Róna Dániel Szabó Andrea írását kötetünkben (Róna–Szabó A. 2012, 15–25).

[3] A jelenség részletesebb taglalásához bővebben lásd (Szabó A. – Kern 2011, 37–39.). A szerzők többek között Szabó Ildikó munkájára hivatkozva elemzik a család szocializációs szerepét a késő Kádár-korban, illetve a rendszerváltás után. A fiatalok politikai szocializációjával kapcsolatos, friss adatokon alapuló részletes elemzést e kötet is tartalmazza – ld. Csőzik Rita írását (Csőzik 2012 45–65.).

[4] Gazsó Ferenc és Laki László ezzel kapcsolatban a következő jellegzetességeket emeli ki: 1) a rendszerváltás utáni demokratikus politikai struktúra működését általános elégedetlenség jellemzi a fiatalok részéről; 2) A politika világa, a hatalmi viszonyok számukra teljesen átláthatatlan világ, amit ráadásul az „egyszerű" állampolgárok nem is képesek befolyásolni; 3) a demokratikus intézményrendszer egyes elemeivel szemben igen magas a bizalmatlanság szintje (Gazsó–Laki 2000)

az egyes politikai szereplőket sem képesek megkülönböztetni egymástól (Örkény 2000). Gábor Kálmán egy 2006-os írásában kiemeli, hogy a fiatalok a rendszerváltás óta eltelt időszakban egyéni szinten lépésről lépésre piackomfort és demokratikus komfort magatartást sajátítottak el. Kollektív szinten azonban még mindig képtelenek az adekvát cselekvésre, civil szervezetek működtetésére (Gábor 2006).

Az eddigi kutatások alapján mindent egybevetve azt mondhatjuk: a magyar fiatalok a rendszerváltás utáni pillanatoktól kezdve távolságtartással viseltetnek a demokratikus keretek között folyó politika iránt. Mindez ráadásul kiegészül a közélet egyéb kérdéseitől, illetve a civil szférától való távolságtartással is. Ezek alapján pedig kijelenthető, hogy a magyar fiatalokat alapvetően a teljes közöny jellemzi a politika-közélet terén (bővebben a jelenségekről: Szabó A.–Kern 2011, 41–42).

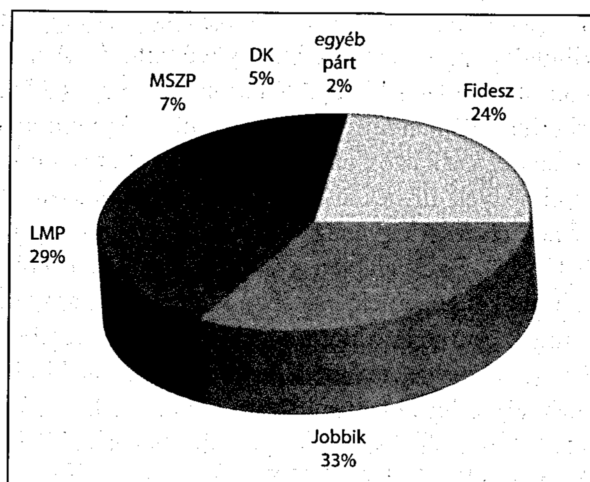
Ahogy azonban a legfrissebb kutatási eredményeink bizonyítják – *ez nem minden szegmensre igaz* –, a korábbi megállapítások csak részben állják meg helyüket. Csak a szűken vett politikai dimenzióval szemben lelhetőek fel averziók a fiatalok körében: sokak számára egyáltalán nem közömbösek a társadalmi-közéleti kérdések, és hajlandóak aktivitást is kifejteni e téren. Szabó Andrea és Kern Tamás már az *Ifjúság2008* adatait vizsgálva arra hívta fel a figyelmet: létezik a 15–29 éves korosztályon belül egy vékony réteg, amely számára a többséggel ellentétben egyáltalán nem közömbös a politika, a közéleti kérdések világa. E jól körülhatárolható csoport két szélső pozícióját szerintük az ún. „kuruc.info" és „Critical Mass nemzedék" foglalja el. Előbbieket a Szabó–Kern szerzőpáros a rendszerváltás veszteseiként, utóbbiakat pedig inkább annak nyerteseiként írja le (Szabó A.–Kern 2011, 43). E tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a Critical Mass nemzedék leírásához járuljon hozzá, bemutatva egyúttal azt, hogy lényegében az LMP szavazóival megegyező tömböt nemcsak a rendszerváltás nyertesei, hanem a rosszabb vagyoni helyzetben élők is alkotják.

Érdemesnek tűnik azonban ezen a ponton egy rövid kitérőt tenni: vajon értelmezhető-e a klasszikus tipológiák szerint (Mannheim 1952, Howe-Strauss 1997) mind a „kuruc.info", mind pedig a „Critical Mass nemzedéke"? Ahogy erről Somlai Péter is ír: Mannheim kiindulópontja a nemzedéki együvé tartozás. A magyar származású társadalomtudós szerint a nemzedéki együvé tartozás alapja a születés egyidejűsége, ám a pusztán e kritérium alapján létrejövő csoportok még nem alkotnak nemzedéket. „Közös nemzedékhez csak azok tartozhatnak, akiket az azonos életkorban átélt események, közös élmények fűznek össze. Csak közös tapasztalatok, események, élmények által lesznek részesei ugyanazon korosztály tagjai egy nemzedéki kultúrának" (Somlai 2011, 25). Ezek alapján a 2006 őszi közéleti-politikai események csoportképző ereje mindkét generáció esetében kiemelendő, ám természetesen nem egyenlő súllyal: amíg a „kuruc.info nemzedék" esetében a legfontosabb igazodási pont Gyurcsány Ferenc személye, az őszödi beszéd és az utána kirobbant zavargások, és azok következményei, addig ez halványabban mutatható ki a „Critical Mass generáció" esetében. A fiatalok kevéssé szélsőséges csoportjában sokkal inkább a „hagyományos politikától" való elfordulást, új értékek keresését indukálta e meghatározó generációs élmény.

Visszakanyarodva a gondolatmenet fősodrához: tehát már 2008-ban látszott az a folyamat, amely a 2010-es országgyűlési választáson vált egyértelművé: a fiatalok az új pártok irányába áramlottak. Mind a Jobbik, mind pedig az LMP szavazótáborát nagy arányban a legfiatalabb választók alkották. A 2010–2012 közötti időszakban a Jobbikkal kapcsolatban számos írás látott napvilágot (Grajczjár–Tóth 2011, Rudas 2010, Karácsony–Róna 2010, Bíró Nagy–Róna é.n.), ráadásul e kötet is közöl friss adatokon alapuló elemzést (Sőrés–Róna 2012), az LMP-ről azonban mindezidáig keveset tudunk. Annyi ismert a közvélemény-kutatási adatokból, hogy a Jobbik mellett a Lehet Más a Politika szavazói kerülnek ki legtöbben a fiatal korosztályból. Ahogy az alább ismertetett *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás adataiból látszik: az egyetemista-főiskolás csoport két legmeghatározóbb pártja a Jobbik és az LMP, a Fidesz-KDNP pusztán a harmadik erő.

Egyes elemzések szerint a magyar zöldpárt szavazóbázisa nagymértékben átalakult a 2010-2012 közötti időszakban, jelentős fluktuáció zajlott le ugyanis a párt szavazóinak körében. Sokan azok közül, akik a legutóbbi parlamenti választáson az LMP-re adták voksukat, mára már nem tekinthetőek a párt szavazóinak. A 2010-es LMP-szavazók kevesebb mint fele, mindössze 44 százaléka adná le voksát ma is a zöldpártra. Eközben a mai LMP-szavazók közül majdnem minden harmadik (31 százalék) nem szavazott 2010-ben – e halmaznak részét alkotják azok az LMP-szimpatizánsok is, akik életkoruknál fogva még nem vehettek részt az országgyűlési választáson (Republikon 2012). Ezek az adatok jól mutatják: ahhoz, hogy pontos képet adhassunk az LMP szavazóiról, célszerű a szimpatizánsi kört minél szélesebb spektrumon vizsgálni. Mivel az egyetemista-főiskolás pártválasztók között közel egyharmados az LMP népszerűsége, kellő számú eset áll rendelkezésre az LMP-szavazók karakterének megrajzolásához.

14. ábra. Pártpreferencia az egyetemisták-főiskolások körében (pártot választók, N=904)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Ami a módszertant illeti: írásomban az 1700 fős teljes mintából pusztán a pártot megnevezni tudó fiatalokkal foglalkozom. Ez megközelítőleg egy 900 fős halmazt jelent, ők alkotják a pártválasztók dimenzióját; az LMP szavazóbázisának jellemzéséhez e csoport képezi az alapot.

A tanulmány elsőként az LMP-szavazók demográfiai hátterével foglalkozik, majd kitér az egyes attitűdjellemzőkre. Ezek reményeim szerint hozzájárulnak ahhoz, hogy legalább a hallgatók relációjában megfoghatóbbá váljon a Lehet Más a Politikát választók tömege.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK ÉS HIPOTÉZISEK

Írásom két fő kérdés köré épül: egyfelől azt szeretném megtudni, hogy (1) létezik-e ténylegesen a Szabó Andrea és Kern Tamás által leírt „Critical Mass generáció", másfelől pedig (2) milyen karakterjegyekkel írható le ez a fiatalokból álló csoport?

- Első feltevésem szerint (A) a „Critical Mass generáció" egy empirikusan is kimutatható, fiatalokból álló csoport, amit zömmel az LMP-szimpatizánsai, ennél jóval kisebb arányban pedig a Demokratikus Koalíciót választó fiatalok alkotnak. Ebből adódóan a „Critical Mass generáció" jelen írás keretei között lényegében megegyezik az LMP szavazóival – a magyar zöldpárt szimpatizánsait elemezve tehát végső soron a „Critical Mass generáció" leírásához jutok el.
- Másik hipotézisem, hogy a magyar egyetemista-főiskolás populációban olyan jól körülhatárolható értékcsoportok jelennek meg, amelyek összefüggést mutatnak a pártválasztással. Az írásom szempontjából kiemelten fontos dimenzió az inglehارti értelemben vett posztmateriális értékek világa.[5] Megítélésem szerint ugyanis a „Critical Mass generáció" és a posztmateriális értékek között erősebb összefüggést lehetséges kimutatni, mint más értékdimenziók esetében.

[5] Ronald Inglehart *szűkösségi hipotézise* (scarcity hypothesis) szerint az emberek számára az értékes elsősorban, amiből nem áll rendelkezésre kellő mennyiség (Inglehart 1997, 33-34). Amíg a létfenntartás biztosítása a cél (az ehhez szükséges körülmények hiányoznak), addig háttérbe szorul az emberekben rejlő szabadságvágy és önkifejezési igény. Ám amint elérik azt a szintet, ahol a létfenntartás már nem a legrelevánsabb probléma, változik az értékrendszer is: a megjelenő jólét nyomán új értékek lesznek fontosak. Előtérbe kerül a *szellemi* biztonság és függetlenség az *anyagi* biztonság és függetlenség helyett. Inglehart ennek folyományaként különít el *posztmateriális* és *materiális* értékeket. Fontos azonban ehelyütt jelezni: e hipotézis komoly vitát indukált. Flanagan szerint Inglehartnál összemosódik két dimenzió: a materialista és nem materialista értékek, illetve az autoriter és a liberális értékek dimenziója (Flanagan 1982). Suhonen kritizálja, hogy az inglehارti modell az értékeknek pusztán egyetlen szeletét képes magyarázni, ráadásul a vázolt elméleti keret, valamint a modellhez használt indikátorok sem meggyőzőek erre (Suhonen 1985, 351). Az inglehارti hipotézis részletes bemutatásáról, illetve az ezzel kapcsolatban felmerült kritikákról bővebben ld.: (Keller 2008, 155–156.).

ELEMZÉS

DEMOGRÁFIAI TÉNYEZŐK

A mintában szereplő egyetemista-főiskolás válaszadók körében életkori szempontból a Jobbik és az MSZP szavazótábora tekinthető a leginkább homogénnek, a legkisebb szórással e két szimpatizánsi kör bír. Az LMP-szavazók átlagéletkora kicsit több mint 22 év – ez a többi párt szavazótáborához képest nem mutat kiugró eltérést. A legfiatalabb bázisa ugyanis a Jobbiknak van (21,5 éves átlagéletkor), míg a legidősebbek a Demokratikus Koalíció szavazói (24 év).

32. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak átlagéletkora az egyetemisták-főiskolások körében (pártot választók, N=904)

Pártpreferencia	Átlag	Elemszám	Szórás
DK	23,9	41	5,622
Fidesz	22,7	192	3,848
Jobbik	21,5	268	2,398
LMP	22,3	253	3,444
MSZP	22,0	60	2,735
egyéb párt szavazói	22,9	18	6,276

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Ha a válaszadókat életkoruk alapján három csoportra osztjuk (19–24 évesek, 25–29 évesek valamint a 30-40 év közöttiek), és összevetjük az egyes pártok szavazóbázisával, azt tapasztaljuk, hogy a 19–24 évesek között kimagaslik a Jobbik támogatottsága (34 százalék), a 25–29 évesek körében azonban az LMP-szavazók vannak elsöprő többségben. A korcsoporton belüli 43 százalékos támogatottság kiemelkedik: ebben a körben a második erő a Fidesz közel fele akkora támogatottsággal (24 százalék) bír, mint a Lehet Más a Politika. A magyar zöldpártra szavazó egyetemisták-főiskolások 80 százaléka 19–24 éves, 17 százaléka tartozik a 25–29 éves korosztályba, és alig 4 százalékuk 30-40 év közötti. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy az LMP-szavazók inkább az idősebb egyetemisták-főiskolások közül kerülnek ki, a vizsgált három korcsoport közül legnagyobb arányban a 25–29 évesek támogatják a magyar zöldpártot.

A 2011 végén-2012 elején felvett adatok azt mutatják, hogy az egyetemista-főiskolás körön belül az LMP szavazóbázisánál több női szimpatizánssal csak a szocialisták rendelkeznek. Az LMP-re szavazó felsőoktatási hallgatók 56 százaléka nő, 44 százaléka férfi. Ezt érdemesnek tűnik összevetni a vizsgált sokaságon belül szintén népszerű Jobbikkal: a radikális jobboldali párt szavazóinak mindössze 42 százaléka nő, és 58 százaléka férfi. A két új párt szavazóbázisa tehát nemek szerint jól elkülönül, az LMP szavazói között pedig meghatározóbb szereppel bírnak a

nők. Minden harmadik női válaszadó a Lehet Más a Politikára adná voksát egy „most vasárnap megrendezésre kerülő választáson", a férfi válaszadóknak viszont csak 29 százaléka tenne ugyanígy.

33. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak nemenkénti megoszlása százalék (N=904)

PÁRT	nő	férfi
Jobbik	42	58
LMP	56	44
Mintaátlag	48	52

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A politikai vélemény kialakítására a család rendkívül nagy hatással bír Magyarországon. Éppen ezért nem indifferens, hogy a szülőktől kapott információk miként képesek formálni a hazai felsőoktatási intézményekben tanulók látásmódját. A szülők iskolai végzettsége nagyban befolyásolja politika iránti érdeklődésüket, amely így közvetve kihat gyermekeik politikához-közéleti kérdésekhez fűződő viszonyára is. Az egyes pártot választó egyetemisták családi hátterének elemzése során kimutatható, hogy az *LMP-szimpatizánsok édesapja és édesanyja is átlag feletti arányban rendelkezik felsőfokú végzettséggel.* A leginkább képzett szülőkkel a Demokratikus Koalíciót támogató hallgatók rendelkeznek, az LMP-t preferáló egyetemisták közül minden második édesanyja rendelkezik felsőfokú végzettséggel, míg az édesapák esetében pusztán 44 százalék ez az arány. A legképzettebb szülőkkel azok büszkélkedhetnek, akik egyik parlamenti pártot sem támogatják, ám meg tudtak nevezni olyan politikai formációt, amire szavaznának egy „most vasárnapi" választáson.

KÉPZETTSÉGI ADATOK

A képzettség szintje, területe nemcsak a szülők esetében bír relevanciával, hanem maguknál a válaszadóknál is. A kutatási adatok tanúsága szerint a Lehet Más a Politika hívei leginkább a bölcsészettudományi, művészettudományi és társadalomtudományi képzési területről kerülnek ki, de átlag feletti a párt támogatottsága a sporttudományi képzési területen tanulók körében is. Érdekességként kiemelhető, hogy a hitéleti, illetve nemzetvédelmi képzésre járók között a mintában egyetlen egy LMP-szavazó sem található. A párt mindemellett pedig jelentősen alulreprezentált az agrár- és a természettudományi képzési területen tanulók körében.

A Fideszt támogatók főként jogi, hitéleti és természettudományi képzési területen tanulnak, az orvostudományok terén pedig kimagaslóan nagy a kormánypárt szimpatizánsainak aránya. A Jobbik átlag feletti támogatottsággal bír az agrár, hit-

életi, gazdasági, műszaki és informatikai képzési területeken, az MSZP-szavazók pedig az átlagosnál többen vesznek részt jogi, gazdasági és agrártudományi képzésben.

A képzési területek szerinti bontásban tehát az LMP esetében egy főként bölcsészekből, művészeti, társadalom- és sporttudományi képzésben résztvevő hallgatókból álló szavazói bázis rajzolódik ki. Ez az intézmények dimenziójában tovább cizellálható: a magyar ökopárt támogatói főként a nagy budapesti egyetemekre koncentrálódnak. A Budapesti Corvinus Egyetemen, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen,[6] a Műegyetemen jelentősen átlag feletti az LMP támogatottsága. Ehhez hasonló a helyzet a vidéki LMP-s „fellegvárakban": a Pécsi Tudományegyetem, a Pannon Egyetem, a Semmelweis Egyetem, illetve a Kecskeméti Főiskola esetében.[7]

Nem tekinthető viszont sikeres terepnek az LMP szempontjából Miskolc, Debrecen, a Nyugat-Magyarországi Egyetem campusai, illetve az Óbudai Egyetem mellett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem sem. Ezekben az intézményekben az átlaghoz képest jelentősen kevesebb LMP-szimpatizáns tanul, a miskolci hallgatóknak például mindössze 8 százaléka szavazna a Lehet Más a Politika listájára egy „most vasárnap" megrendezésre kerülő választáson.

TELEPÜLÉSTÍPUS

Az LMP bázisa nemcsak a teljes szavazói körben, de az egyetemisták-főiskolások körében is nagyváros-központú. A Budapesten állandó lakhellyel rendelkező hallgatók körében 39 százalékos a párt támogatottsága – ezzel a budapesti egyetemisták, főiskolások körében a legnépszerűbb politikai erőnek számít. Az ökopártnak több mint kétszer annyi szimpatizánsa van ebben a szavazói körben, mint a Jobbiknak, ami listán egy közelgő választáson alig több mint 17 százalékot kapna. A Fidesz a Budapesten állandó lakhellyel rendelkező hallgatók 28 százaléka, az MSZP 8 százaléka, a Demokratikus Koalíció pedig 7 százaléka körében népszerű.

Azonban ahogy csökken a település mérete, úgy lesz egyre kisebb az LMP támogatottsága is: a megyei jogú városban lakó hallgatók közül már csak minden harmadik szavazna a Lehet Más a Politika listájára (fej-fej mellett haladva a Jobbikot preferálókkal), a községekben állandó lakhellyel rendelkezők közül pedig már csak minden ötödik. Ahogy gyengül az LMP, úgy erősödik a Jobbik: a radikális jobboldali párt népszerűsége a településmérettel fordítottan arányos az egyetemista-főiskolás korosztályon belül is.

[6] A nagy egyetemek közül legnagyobb arányban az ELTE-n szimpatizálnak az LMP-vel. Az egyetem szintjén 45 százalékos a magyar zöldpárt támogatottsága.

[7] A Kecskeméti Főiskolán emelkedik ki a nagyobb vidéki intézmények közül leginkább az LMP: a főiskolán a megkérdezettek 43 százaléka LMP-szimpatizáns.

ANYAGI HELYZET

Ami az LMP-s szavazók anyagi hátterét illeti: a válaszadók egyötöde a szüleitől teljesen külön kasszán él, négytizede pedig csak részben veszi igénybe a szülők anyagi segítségét. Ezzel az LMP-re szavazó hallgatók a mintában legnagyobb arányban függetlenek teljesen, vagy részben a család pénzügyi támogatásától. Az ökopárt támogatói a Demokratikus Koalíció híveihez hasonlóan közel egyötödös arányban sorolták be magukat a felsőbb társadalmi rétegekbe (felső-középosztály, felső osztály) – öndefiníciójukat illetően tehát a *high class*-hoz való tartozás a legmarkánsabban az LMP és a DK szavazóbázisában van jelen. Kiemelendő továbbá, hogy az LMP híveinek 4 százaléka az alsó társadalmi réteghez tartozónak érzi magát. Ezzel az adattal az egyes szavazótáborokon belül az LMP esetében regisztrálhatunk a legnagyobb arányban alsó rétegekhez tartozókat. Ez a típusú kettősség jellemzi a szubjektív anyagi helyzet megítélését is: amíg az LMP-szimpatizánsok átlag felett mondták, hogy pénzük okos beosztásával jól kijönnek, addig a „hónapról hónapra anyagi gondokkal küzdök" választ a Lehet Más a Politika szavazóinak 14 százaléka adta. Ez az arány messze magasabb a pártválasztó hallgatókra vonatkozó átlagos értékeknél (9%) – ezek alapján úgy tűnik, hogy az LMP hívei anyagi helyzetüket illetően nagyon széles spektrumon mozognak. Átlag feletti a felső társadalmi rétegekhez tartozók, ugyanakkor átlag feletti a rendszeres anyagi gondokkal küzdők aránya is az ökopárt szavazói között.

Meglehetősen diverzifikált képet mutat tehát e téren az LMP bázisa, ami abból a szempontból sem elhanyagolható, hogy mit mutatnak a munkavállalásra vonatkozó adatok. A Demokratikus Koalíció és az LMP hívei rendelkeznek legnagyobb arányban minimum három hónapos munkatapasztalattal, vagy szünidei munkavállalással. Ennek magyarázata lehet egyfelől az anyagi gondokkal való küszködés, másfelől ez magyarázhatja is az anyagi helyzet pozitívabb megítélésével kapcsolatos állításokat. Az adatfelvétel időszakában (2011. december – 2012. február) az LMP hívei dolgoztak legnagyobb arányban rendszeresen vagy alkalmi jelleggel: tízből három LMP-szavazó hallgató végzett ilyen típusú tevékenységet. A munkavállalásra vonatkozó adatok azt mutatják tehát, hogy a Lehet Más a Politika bázisa dolgozik leginkább azon, hogy szüleitől független anyagi helyzetet teremtsen meg önmaga számára, legyen munkája akár hosszabb, akár rövidebb időre. Az önálló egzisztencia megteremtésének igénye, egyes esetekben kényszere, leginkább a magyar zöldpárt híveit jellemzi.

POLITIKAI DIMENZIÓK

Gyakran hangoztatott állítás, hogy a mai fiatalokat nem érdeklik társadalmi, politikai kérdések. Apolitikusak, elutasítják a hagyományos részvételi formákat – a klasszikus politikai szereplők számára lényegében „elvesztek". Ennek ellentmon-

dani látszanak azonban a legfrissebb adatok: a teljes pártválasztói körben egy ötfokú skálán 3,9-es átlagot ért el a közéleti kérdések, társadalmi problémák iránti érdeklődés.[8] Ennél jóval alacsonyabb a szorosabban vett politikai kérdések iránti nyitottság: a pártválasztó hallgatók itt már csak 3,3-es átlagot produkáltak. Jól kivehető, hogy ugyan továbbra is szitokszó a *politika* – a direkt politizálást mellőző közéleti kérdésekre, társadalmi problémákra azonban jóval reszponzívebbek a hazai egyetemisták-főiskolások.

Az LMP szavazói átlag feletti arányban érdeklődnek az egyes *közéleti* kérdések, társadalmi problémák iránt, maga a *politika* viszont meglehetősen taszítja őket. A legkisebb arányban a magyar zöldpárt szavazói mondták, hogy nagyon érdekli őket a politika. Csak minden hatodik LMP-szimpatizáns (18 százalék) fejezte ki elkötelezett érdeklődését a politikával kapcsolatban, ezzel *nagyjából a politikából* generálisan kiábrándultnak látszó MSZP-szavazó hallgatók szintjét érik el. Általánosságban igaz tehát, hogy a közéleti kérdések, társadalmi problémák iránti érdeklődést firtató kérdésnél nagyobb arányú aktivitást mérhetünk, míg a szűken vett politika ennél jóval kevésbé érdekli a magyar egyetemista-főiskolás korosztályt. Nincs ez másként az LMP hívei között sem, ám arra a karakterjegyre érdemes felfigyelni, hogy a *Lehet Más a Politika szavazói az átlagosnál is apolitikusabbak.*

34. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak érdeklődése a közéleti kérdések és a politika iránt átlagpontszámok (N=904)

pártpreferencia	„Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák?"	„Mennyire érdekel Téged a politika?"
DK	4,2	3,9
Fidesz	3,8	3,3
Jobbik	3,8	3,3
LMP	3,9	3,2
MSZP	3,6	3,0
egyéb párt	4,1	3,9
Összesen	3,9	3,3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Politikai vélemény függetlensége

Az egyetemisták jelentős része koránál fogva már valamelyest kialakult politikai véleménnyel rendelkezik. Ám ezt a véleményt megelőzően jelentősen befolyásolja mind a szülői közeg, mind pedig a kortárscsoport, ezen belül pedig leginkább a barátok véleménye. Politikai kérdésekben az LMP hívei értenek egyet legkevésbé

[8] A kérdés így szólt: Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák? Válaszlehetőségek: 1-egyáltalán nem; 5-nagyon érdekel

szüleikkel: a válaszadók mindössze 23 százaléka mondta, hogy egyezik álláspontja szülei véleményével. A zöldpárti szavazók „soft lázadó karakterét" jelzi az is, hogy körükben a legnagyobb a „Politikai kérdésekben egyetértesz-e szüleiddel?" kérdésre adott *nem* válaszok aránya: minden tizedik LMP-s nem tud azonosulni a szülők politikai véleményével. Fontos adalék továbbá, hogy az ökopárti szavazók 5 százaléka nem ismeri szülei véleményét politikai kérdésekben – az ő esetükben nem beszélhetünk igazán szülői politikai szocializációs hatásokról. Az LMP-sek családon belül ugyanannyira beszélnek rendszeresen közéleti-politikai kérdésekről, mint a fideszesek: a válaszadók kicsit több mint egyharmada szerint van kommunikáció e téren a családban. A Demokratikus Koalíció híveinek több mint fele állítja, hogy családon belül rendszeres diskurzust folytat a politikát, közéletet érintő kérdésekről. Érdemes azonban azt is látni: az LMP-szavazó egyetemisták-főiskolások körében a legnagyobb a politikáról családon belül *nem* beszélők aránya. A mintaátlag 6,5 százalékhoz képest több: 8 százalék mondja, hogy soha sem beszédtéma otthon a közéleti kérdések, társadalmi problémák.

35. táblázat. A szülőkkel való egyetértés megoszlása az egyes pártok szavazótáborán belül százalékos megoszlás (N=893)

Egyetértesz-e szüleiddel politikai kérdésekben?	partpreferencia a pártot választókra						Összesen
	DK	Fidesz	Jobbik	LMP	MSZP	egyéb párt	
igen	36	40	28	23	42	20	30
nem	7	7	8	10	6	20	8
részben igen, részben nem	52	51	61	62	46	50	58
nem ismerem a szüleim nézeteit	5	2	3	5	6	10	4
Összesen	44	217	286	261	65	20	893
	100,0%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A barátok befolyásoló ereje még kisebbnek tűnik: az LMP szavazóinak mindössze 9 százaléka mondta, hogy politikai véleménye megegyezik barátaival. Szintén beszédes adat, hogy átlag felett, 11 százaléknyi ökopárti szimpatizáns nem ismeri barátai véleményét politikai kérdésekben – ennél többen csak az MSZP-táborból nyilatkoztak hasonlóan (22 százalék). E jelenség szintén jelzi: az LMP szavazóbázisának (némiképp disszonáns módon) van egy apolitikusabb vonulata is, ami vélhetően a korábbi protesztpárti öndefinícióból is táplálkozhat. A DK után az LMP-sek beszélgetnek rendszeresen barátaikkal a legnagyobb arányban közéleti-politikai kérdésekről. A Lehet Más a politika szavazóinak 5 százaléka azonban soha nem hoz szóba baráti társaságában közéleti kérdéseket, társadalmi problémákat – ez nem

sokkal ugyan, de átlag feletti arány. Mindent egybevetve azonban kijelenthető: az LMP szavazói között jellemző leginkább az autonóm gondolkodásmód, a szülői, baráti hatásoktól való függetlenség.

Társadalmi konfliktusok érzékelése

Az egyetemista-főiskolás válaszadók leginkább politikai természetű ügyekben érzékelnek jelentős konfliktusokat: a kormány-ellenzék és a cigány-nem cigány lakosság közötti szembenállást jelölték meg a leginkább ellentéteket szülő területnek. Az LMP szavazói számára is e két területen érzékelhetőek a legélesebb konfliktusok, ám ehhez szorosan felzárkózik a gazdagok és szegények közötti ellentét is. Az átlagosnál súlyosabbnak látják a helyzetet a generációs konfliktust illetően: a fiatalok-idősek közötti szembenállást átlag felettien jelentősnek érzékelik az LMP szavazói.

A pártválasztókat vizsgálva az ökopárti hívek kevésbé tartják ugyanakkor hangsúlyosnak a vállalkozók és alkalmazottaik, a cigány-nem cigány lakosság, a szülők-gyermekek, a tanárok és hallgatóik, illetve az adófizetők és segélyen élők közötti konfliktusokat. A szembenállások megítélése alapján egy enyhe baloldali karakterisztika rajzolódik ki a Lehet Más a Politika mögött álló egyetemista-főiskolás szavazók esetében: a szociális érzékenységről tesz tanúbizonyságot a válaszok sora.

36. táblázat. Ellentétek a magyar társadalomban mintaátlag vs. LMP szavazók

Pártok szavazói	Ellentét kormány és ellenzék között	Ellentét gazdagok és szegények között	Ellentét vállalkozók és alkalmazottaik között	Ellentét a cigányok és a nem-cigányok között	Ellentét fiatalok és idősek között	Ellentét szülők és gyerekeik között	Ellentét tanárok és hallgatók között	Ellentét adófizetők és segélyen élők között
LMP	3,80	3,67	2,82	3,69	2,55	2,09	2,21	3,46
Mintaátlag	3,75	3,62	2,85	3,74	2,51	2,11	2,26	3,54
N	884	891	875	892	890	885	894	882
Szórás	,577	,618	,767	,502	,842	,746	,772	,684

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Szervezeti kötődés, részvétel

A magyar fiatalokkal kapcsolatban gyakran hangzik el, hogy meglehetősen dezintegráltak (vö. Laki 2008, Bauer–Szabó A. 2009, Fónai 2011, és Szabó A.–Kern 2011), atomizált módon élik életüket. Formális csoportkötődésük alacsony, ha pedig mégiscsak tagjai valamely szervezetnek, annak jó eséllyel semmi köze a politikához (pl. sportklubok).

Az LMP szavazókra igaz ugyanez – egy-két esettől eltekintve az átlagos egyetemista szavazó módjára viselkednek. Kulturális, hagyományőrző szervezethez nem sokkal átlag alatti arányban kötődnek, szociális problémákkal szervezett formában az átlaghoz közelítő arányban foglalkoznak (minden tizedik LMP-szavazó). Politikai ifjúsági szervezetekhez viszont a legkevesebben LMP-szimpatizánsok kapcsolódnak: csak minden huszadik zöldpárti szavazó állítja, hogy tagja ilyen típusú szervezetnek, vagy részt vesz annak rendezvényén. Vallási közösséghez a zöldpárti szavazók 6 százaléka csatornázódott be valamilyen formában – e téren a Fidesz támogatóit jellemzi kiugró aktivitás. Minden ötödik kormánypártot támogató nyilatkozott ilyen típusú aktivitásról, ami több mint kétszerese a többi párt támogatóira jellemző adatnak.

Sportklubnak körülbelül minden harmadik ökopárti szavazó tagja, ez az átlagosnak megfelelő arány. Szakmai, tudományos szervezethez viszont átlag felett kötődnek a Demokratikus Koalíció hívei mellett az LMP szavazói is (31 százalék). Igaz ez a hallgatói szervezetek munkájában való részvételre is: a Lehet Más a Politikát támogatók 26 százaléka vesz részt HÖK-rendezvényen, vagy a szervezet működtetésében. Átlag feletti az LMP szavazók környezetvédelmi szervezetekhez kötődése is (11 százalék), csakúgy, mint az emberi jogi mozgalmakban való részvétel (5 százalék).

Ez alapján kirajzolódik egy, a többséghez képest szervezetileg aktívabb csoport, amelyet a környezetvédelmi kérdések mellett az emberi jogi témák, illetve a közvetlenebb közéleti szerepvállalás érdekel – ezek a válaszadók pedig főként az LMP szavazói. Az adatokat vizsgálva szembetűnő továbbá, hogy az MSZP támogatói tekinthetőek a leginkább dezintegráltnak, csoportkötődésük rendkívül alacsony szinten mozog.

Közvetlen élmények a politikával, közélettel kapcsolatban

Az LMP-szavazók apolitikus attitűdje tetten érhető a közvetlen politikai élmények dimenziójában is. Legkisebb arányban ugyanis az LMP-szimpatizánsai kerültek direkt kapcsolatba a politikusokkal: a magyar zöld párt egyetemista-főiskolás szavazóinak

78 százaléka soha nem élt át ilyen típusú élményt. Ehhez hasonló értékeket mérhetünk a Jobbik és az MSZP szavazóinál is, míg a Fidesz és a Demokratikus Koalíció szimpatizánsainak közel egyharmada került már közvetlen kapcsolatba politikussal.

Az érem másik oldalát pedig ismét a direkt politikától távolabb álló társadalmi-közéleti kérdések jelentik. Abban az esetben ugyanis, ha nem áll összefüggésben a szorosan vett politika világával egy-egy ügy, kezdeményezés, máris sokkal népszerűbbnek bizonyul minden ezzel kapcsolatos tevékenység. Ennek újabb eklatáns példáját mutatja a közösségi oldalakon kifejtett aktivitás: a Demokratikus Koalícióval szimpatizáló hallgatók mellett az LMP szavazói hoznak létre a leggyakrab-

ban eseményeket, osztanak meg videókat, képeket közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban. Minden ötödik zöldpárti szavazó pedig rendszeresen szól hozzá, „lájkol" blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, kurrens társadalmi problémákkal kapcsolatos bejegyzéseket. Tízből minden negyedik Lehet Más a Politika-szimpatizáns azonban *soha* nem végez ilyen tevékenységet, azaz közéletileg nem tekinthető igazán aktívnak az internetes szférában e téren. Az internetes szavazásokban való részvétel szintén nem jellemző az LMP szavazóira: egyharmaduk soha, közel felük alkalmanként, és csak 15 százalékuk nyilvánít rendszeresen véleményt ilyen formában a közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésekben. Interneten szavazni az egyik legkisebb arányban az LMP-hívek szeretnek: csak közel 15 százalékuk állítja, hogy rendszeresen voksol valamilyen társadalommal, közéleti témával kapcsolatos ügyben. A magyar ökopárt szavazói közül minden harmadik soha nem végez ilyen irányú tevékenységet.

Aktív részvételi formák

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* során rákérdeztünk arra is, milyen hagyományos és új részvételi formákon keresztül kapcsolódnak válaszadóink a politika világához. Az adatok azt mutatják, hogy *aláírásgyűjtésben* az LMP-szavazók közel 44 százaléka vett részt, ami lényegében a mintaátlagnak megfelelő arány. A Jobbik szimpatizánsainak több mint fele (52 százalék) jobban preferálta ezt a véleménynyilvánítási formát, mint a többi párt szavazója.

Az aláírásgyűjtés így nem feltétlenül az LMP-szavazókhoz köthető cselekvési forma, az eszköz alkalmazása nem annyira a zöldpárti szavazók védjegye. Csakúgy, mint a *politikai kezdeményezések, nyilatkozatok, petíciók aláírása*: e téren szintén nem figyelhető meg a minta egészét meghaladó aktivitás. A Lehet Más a Politikát támogató egyetemisták-főiskolások 41 százaléka állította, hogy volt már része ilyen akcióban.

A pártot választó fiatalok közül az LMP szavazói vettek részt a második legkisebb arányban *törvényes tüntetésen, demonstráción*: a zöld párt szimpatizánsainak 43 százaléka állította, hogy volt köze ilyen tevékenységhez. Úgynevezett flashmobon minden tizedik LMP-szavazó volt már életében: ez a minta átlagánál gyakoribb részvételt jelent, az ilyen típusú megmozdulási forma az LMP-seken kívül csak a Demokratikus Koalíció pártjára jellemző az átlagosnál nagyobb mértékben. A „soft tiltakozási kultúra" nagymértékben jellemzi tehát az LMP-szavazók viselkedését; majdnem 40 százalék bojkottált már árucikkeket az ökopárt szavazói közül. Ebben csak a Demokratikus Koalíciót választók tudják felvenni az LMP-sekkel a versenyt, miután a Fidesz és a Jobbik csak minden harmadik támogatója vett részt ilyen típusú tevékenységben. *Közéleti ügyet felvállaló internetes közösségnek* a zöldpárti szavazók 22 százaléka tagja – ezzel a második legnagyobb arányban kötődnek ehhez a részvételi formához, a mintaátlagnál nagyobb mértékben. 27 százalékuk pedig már jelent is meg olyan tüntetésen, amelyet az interneten szerveztek – ez jól

mutatja: a magyar fiatalok körében is létező jelenség az egyes részvételi formák transzformálása. Egy internetes alapú aktivitási forma alakul át hagyományos megoldásokká, ezzel csatornázva be az egyéb eszközökkel nehezen, vagy egyáltalán nem elérhető szimpatizánsokat.

Némiképp ellentmond az LMP-szavazók politikaellenes profiljának, hogy az ajánlószelvények gyűjtése terén meglehetősen aktívnak mutatkoznak a zöldpárt hívei, minden ötödik LMP-szimpatizáns rendelkezik ugyanis ilyen tapasztalattal. Ennél nagyobb arányban csak a Fidesz támogatói vettek részt ebben az aktivitási formában.

Összességében elmondható: az LMP-szavazó hallgatók részvétele nagyban függ az adott részvételi forma tartalmi és eszköz oldalától. Azaz: a szorosan vett politikához kapcsolódó formák (petíciók aláírása, demonstrációkon való részvétel) nem karakteres vonása a párt szimpatizánsainak. Ezen túl sokkal jobban érdeklődnek az ökopárt mögött álló fiatal választók az internet nyújtotta lehetőségek iránt, nagyobb arányban, mint a más pártokat támogató kortársaik.

TÁJÉKOZÓDÁS

Az internet nyújtotta lehetőségek jelentősen átalakították nemcsak a fiatalok, hanem az idősebb generációk információ-fogyasztási szokásait is. Az egyes jellemzők azonban nem azonos mértékben jelennek meg az írás szempontjából fontos egyetemista-főiskolás korosztályban. Jól elkülöníthető ugyanis szavazótáborok szerint, ki melyik információforrást preferálja igazán.

Televíziós hírműsorokat az LMP szavazói átlag alatti arányban néznek naponta: a zöldpártra voksolni szándékozók mindössze 20 százaléka tájékozódik ilyen formában, ez pedig elmarad a pártot választók 23 százalékos átlagától. Legnagyobb arányban az MSZP szavazói néznek híradót: minden harmadik válaszadó jelölte meg a napi szintű tájékozódást ebben a formában.

Hírportálokat napi szinten az átlagossal szinte teljesen megegyező arányban olvasnak az LMP támogatói, kicsit több mint minden második ökopárti szimpatizáns számára fontos az ilyen gyakoriságú internetes informálódás. E téren a Demokratikus Koalíció szavazói a legnagyobb hírfogyasztók: négyből három DK-szimpatizáns napi rendszerességgel böngész híreket az egyes hírportálokon. A kedvenc hírportálok között az indexet (40 százalék), az origo.hu-t (17 százalék) és a hvg.hu-t (6 százalék) emelték ki legtöbben.

A *nyomtatott sajtó* szinte teljesen elvesztette szemléletformáló erejét, ha csak a pártot választó egyetemisták-főiskolások olvasási szokásait vesszük alapul. Napi rendszerességgel csak minden tizedik hallgató tájékozódik a print média segítségével. Az LMP-re szavazó fiatalok számára azonban még ennyire sem népszerű informálódási csatorna a nyomtatott sajtó: mindössze 7 százalékuk olvas naponta újságot.

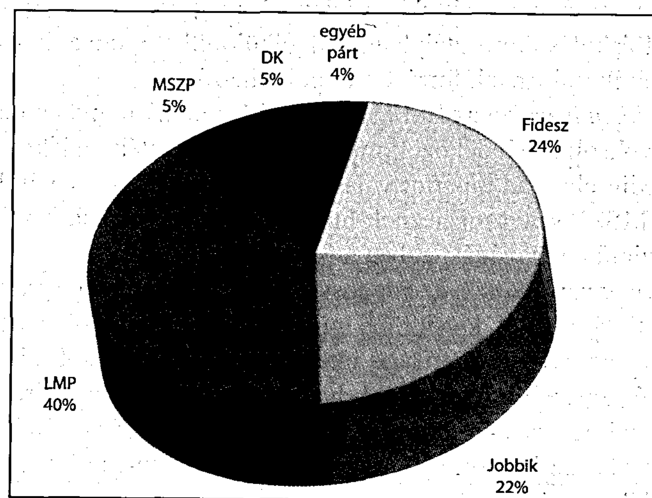
Összességében nem újdonság, hogy a fiatalok főként az internetről szerzik információikat a társadalmi-közéleti és politikai kérdésekről. Azt azonban fontosnak tűnik kiemelni, hogy az LMP szavazói még kevésbé kötődnek a hagyományos formákhoz (televíziós híradók, nyomtatott sajtó), mint a többi párt szavazói és inkább az internetet használják fel információéhségük kielégítésére.

SZUBKULTURÁLIS KÖZÖSSÉGEK

Ahhoz, hogy egy szubkulturális közösségről átfogó képet kapjunk, szükséges azt is látni: melyek azok az események, amelyek összehozzák a közösséghez tartozókat. Erre leginkább az egyes fesztiválok, nagyrendezvények vizsgálata alkalmas.

Az LMP szavazói átlag feletti arányban látogatják a VOLT és a Sziget, valamint a Fishing on Orfű fesztiválát. Igazán szubkulturális jellege azonban az alapvetően „bölcsészfesztiválnak" tartott Művészetek Völgyének, illetve a Critical Mass megmozdulásnak van. Utóbbiról elmondható: igazi LMP-s rendezvény, az ott megforduló válaszadók közel négytizede a Lehet Más a Politika listájára szavazna egy közelgő választáson.

15. ábra. Az elmúlt egy évben Critcal Mass rendezvényen résztvevő válaszadók pártpreferenciája százalék

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Ezek a fesztiválok, rendezvények egyúttal meghatározó élményt jelentenek a „Critical Mass generációhoz" tartozóknak – ezek nyomán alakulhat ki a szubkulturális közösségtudat, ennek nyomán formálódhat tovább az egyes résztvevők véleménye közéleti-politikai kérdésekről.

POLITIKAI ÉRTÉKEK

Viszony a politikai rendszerhez, választási részvétel

A demokratikus politikai berendezkedés szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy mit gondol a jövő értelmisége a hazai demokrácia állapotáról. A kép meglehetősen lesújtónak tűnik: a pártot választó egyetemisták-főiskolások körülbelül háromnegyede nem elégedett a demokrácia generális működésével. Ennél még nagyobb arányban kritikusak az LMP hívei: a zöldpárt mögött állók 90 százaléka (!) egyáltalán nem, vagy nem igazán elégedett a demokratikus működési mechanizmusokkal. Ha a demokrácia megítélését a diktatúráéval vetjük össze, az LMP szavazóinak közel hattizede szerint a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb megoldás. A diktatúrát azonban még az ökopárti hívek közül is csak minden ötödik tarja jobb megoldásnak – ez az érték azonban jóval alatta marad a többi párt szavazóinál mért arányoknak.

Az egyes demokratikus intézményekbe vetett bizalmat vizsgálva ismét szembeötlő az LMP- szavazók fentebb már említett politikaellenes gondolkodásmódja. A pártot választó hallgatók ugyanis az átlagosnál is kisebb mértékben bíznak az országos politikai intézményekben.

A köztársasági elnök, az Országgyűlés, a pártok, illetve az ehhez a körhöz kevésbé kötődő egyházak jelentősen alacsonyabb bizalmi indexszel rendelkeznek, mint a napi szintű politika világától távolabb álló intézmények, például köztársasági elnök,[9] Országgyűlés, pártok, illetve az ebből a sorból némiképp kilógó egyházak. A vizsgált kör átlagának megfelelő a bizalom mértéke az Alkotmánybíróságban, a honvédségben, illetve a települési polgármester esetében. A zöldpárti szavazók azonban az átlagnál jobban bíznak a rendőrségben, illetve a bíróságokban.

A politikai rendszerhez fűződő viszony szerves része, hogy a hallgatók mennyire tekinthetőek aktívnak a választási részvételt illetően. Egy most vasárnap megrendezendő választáson a pártot választó egyetemisták-főiskolások 66 százaléka venne biztosan részt, míg 23 százalékuk csak valószínűre mondta a részvételt.

Legnagyobb arányban (84 százalék) a Demokratikus Koalíciót támogatók mennének el biztosan, a Jobbik és a Fidesz szimpatizánsai pedig egyaránt 70-70 százalékos arányban járulnának mindenképpen az urnákhoz. Az MSZP híveinek közel kétharmada, viszont az LMP-szavazók mindössze 58 százaléka lenne biztos résztevője egy most vasárnap tartott választásnak. Így az ökopárt hívei rendelkeznek a legkisebb részvételi hajlandósággal az adatok szerint.

Mindez annak fényében érdekes igazán, hogy a közügyekbe való beleszólás kiemelt fontosságú érték az LMP szavazói számára (bővebben ld. alább). Mindezt azonban a választási részvétel dimenziójában nem találják fontosnak – e némiképp ellent-

[9] E helyütt fontos közölni, hogy az adatfelvétel időszakában robban ki Schmitt Pál plágiumbotránya, így ennek némi hatása lehet a köztársasági elnöki intézmény aktuális megítélésére.

mondásos viselkedés mögött a fentebb már feltárt apolitikus attitűd húzódhat meg. A választás a *párt*politika területe, konkrét, direkt esemény, amely kézzelfogható közelségbe hozza a politikai elitet. Ezek azonban jól láthatóan taszítják az LMP szavazóit, így egy politikaellenes, apolitikus viselkedésmód jelenik meg attitűdjeikben.

37. táblázat. A pártot választók részvételi hajlandósága százalékos megoszlás (N=904)

Párt neve	Ha most vasárnap parlamenti választást tartanának (és jogosult volnál szavazni):			
	biztosan elmennél szavazni	valószínűleg elmennél	valószínűleg nem mennél el	biztosan nem mennél el
Demokratikus Koalíció	84	16	0	0
Fidesz	70	24	5	1
Jobbik	70	22	5	3
LMP	58	26	11	5
MSZP	66	15	16	3
Egyéb párt:	60	15	20	5
Összesen:	66	23	8	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Értékdimenziók

A „Critical Mass" generáció jellemzéséhez hozzátartozik, hogy megvizsgáljuk, mely értékek fontosak a csoportba tartozó fiatalok számára, illetve milyen problémákat látnak kiemelkedően fontosnak az őket körülvevő világ vonatkozásában. Az LMP szavazói az átlagosnál nagyobb ifjúságot érintő problémának látják a kilátástalan, bizonytalan jövőképet, illetve a céltalanságot. A környezetvédelmi érzékenység, ugyanakkor nem igazán jellemzi a pártot választókat: az LMP-szimpatizánsok közül is csak egy százaléknyian jelölték meg a környezet rossz állapotát mint az ifjúság legégetőbb problémáját.

A vizsgálat során mérést végeztünk a fiatalok értékpreferenciáiról. Ennek keretében értékelniük kellett egy 1–5-ig terjedő skálán, mennyire fontos számukra egy adott érték. Az egyes pártok szavazóit tekintve a következők állapíthatóak meg.

Az LMP-szavazókra jellemző, hogy átlag felettien fontosnak értékelik a szabadság, a környezettudatosság értékeit, illetve az átlagosnál jobban preferálják a közügyekbe való beleszólást. A pártot választók átlagának felel meg a családi biztonság fontossága, a társadalmi rend, az igaz barátság, illetve a boldogság mint érték. Az LMP szimpatizánsai ugyanakkor kisebb jelentőséget tulajdonítanak az anyagi jólétnek, a tradíciók tiszteletének, illetve a vallásos hitnek; a nemzet fogalma szintén kevésbé hangsúlyos a zöldpárt támogatói között.

Ha megvizsgáljuk, hogy az egyes értékek milyen értékdimenziókká állnak össze[10], akkor az egyetemista-főiskolás korosztály adatait vizsgálva négy értékdimenziót mutathatunk ki empirikusan. Létrejön a 1) nemzeti-konzervatív értékek világa, az 2) apolitikus értékdimenzió, a 3) posztmateriális értékvilág, illetve a 4) fogyasztói-materiális értékvilág. A

1. *nemzeti konzervatív értékstruktúra* alkotói a nemzet, a tradíciók tisztelete, illetve a vallásos hit, az
2. *apolitikus értékdimenzióba* a boldogság, a családi biztonság, illetve az igaz barátság tartozik. A
3. *posztmateriális dimenziót* a környezettudatosság, illetve közügyekbe beleszólás mint érték alkotja és a
4. *fogyasztói-materiális* csoport alapját pedig a társadalmi rend preferálása, illetve az anyagi jólét értékei alkotják.

Az egyes értékcsoportokat és a pártpreferencia adatokat összevetve a következőket találjuk: az LMP-szavazói legerősebben a posztmateriális értékstruktúrához kapcsolódnak, erősen negatív a kötődés ugyanakkor a nemzeti-konzervatív értékdimenzióhoz. Utóbbi értékcsoport leginkább a Fidesz szavazóival mutat összefüggést, ugyanakkor a Jobbik bázisát is jellemzi, némileg kisebb mértékben. Az MSZP-re voksolók körében leginkább a nemzeti-konzervatív értékdimenzióval való erősen negatív kapcsolatot érdemes kiemelni. A Demokratikus Koalícióval szimpatizálók körében szintén kimutatható a kötődés a posztmateriális értékvilághoz, ám ennél erősebb összefüggést mutat a nemzeti-konzervatív értékstruktúrák elutasítása.

Érdekes ellentmondásosságra, a materiális értékek mélyen gyökerező jellegére lehetünk figyelmesek, ha az ifjúság legégetőbb problémáit állítjuk vizsgálódásunk középpontjába. *Az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás során azt kérdeztük a hallgatóktól: *„Szerinted mi az ifjúság két legégetőbb problémája?"* A kérdésre megadtunk 21 választási lehetőséget, ezek közül kellet két opciót kiválasztani, rangsorba állítani (elsőként megnevezni az ifjúság legégetőbb, majd másodikként a második legégetőbb problémáját). A felvett adatok alapján a következő megállapításokat tehetjük:

- a hallgatók összességében a *kilátástalan, bizonytalan jövőt*, illetve a *céltalanságot* jelölték meg a legfontosabb ifjúságra vonatkozó problémaként (18-18 százalék). E tényezőket átlag felett említik az LMP szimpatizánsai: a kilátástalan, bizonytalan jövőt minden ötödik zöld szavazó (pontosan 20 százalék), a céltalanságot pedig 22 százalék tartja a legkínzóbb problémának. A *kilátástalanság* esetében mért érték nem mutat nagy szórást a Jobbik, a DK és a Fidesz hasonló értékeitől (amelyek 18 és 20 százalék közé esnek), viszont jelentősen eltér az MSZP-t támogató hallgatókétól (12 százalék). A *céltalanság* mint prob-

[10] Az értékdimenziók kialakítására faktoranalízist, ezen belül a főkomponens elemzés módszerét alkalmaztam.

léma esetében pedig az LMP, a DK és a Fidesz támogatóinak véleménye mozog együtt: az említett pártokra voksolók 22-24 százaléka szerint kiemelten fontos e probléma.

- a harmadik helyen a *cigánybűnözés* (9 százalék) szerepel, mint probléma: ebből is látszik, hogy mennyire sikeres volt a Jobbik kommunikációja e téren. A Jobbik- szavazók ugyanis ezt az opciót messze a mintaátlag felett jelölték meg problémaként. Minden ötödik Jobbik-támogató szerint ez az ifjúság legégetőbb problémája. Mivel a mintában szereplő pártot választó hallgatók (kb. 900 fő) közel egyharmada a radikális párt szimpatizánsa, ezért a *cigánybűnözés* rögtön a harmadik helyre ugrott a legfontosabb problémák között. Messze átlag alatti említési gyakorisággal bír viszont e dimenzió az LMP szavazóinak körében: az ökopárt hívei közül mindössze négy százalék tekinti ezt az ifjúság legégetőbb problémájának – ez pedig kevesebb, mint a mintaátlag (9 százalék) fele.
- a cigánybűnözés megjelölésének gyakoriságától csak pár említéssel marad el a *munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek* kiemelése (9 százalék). Az LMP szavazói az átlagossal megegyező arányban (9 százalék) tartják a munkanélküliséget az ifjúság legégetőbb problémájának, így e téren nem tekinthetőek unikálisnak az ökopárt támogatói.
- a teljes mintában leggyakrabban említett öt probléma között kapott még helyet a *kulturálatlanság, tudatlanság, igénytelenség problematikája.* Az összes válaszadó közül 8 százalék jelölte meg ezt az ifjúság legégetőbb problémájaként. Nem tapasztalható ettől jelentősen eltérő arány az LMP hívei között sem: közülük
- 9 százalék a legrelevánsabb problémaként tekint erre.
- Az LMP-t vizsgálva fontos rögzíteni, hogy *átlag feletti* említési gyakoriság jellemzi az *alkoholfogyasztás erősödését*, csakúgy, mint a *környezet rossz állapotának* kiemelését – a mintában utóbbit kizárólag LMP-szavazók nevezték meg az ifjúság legégetőbb problémájának. Ezen túl: *a közösségek hiányát* (hasonlóan a Fidesz-szavazókhoz, akikkel együtt lényegében fele-fele arányt képviselnek a zöld szavazók az e problémát legfontosabbnak tartók csoportján belül). Az pedig vélhetően az LMP-szavazók anyagi hátterére jellemző jelentős megosztottságnak[11] tudható be, hogy a létbizonytalanság, mint legfontosabb probléma szintén átlagon felüli említési gyakorisággal bír. Életmód-dimenzióval összefüggő probléma-érzékelések (alkoholfogyasztás, környezet rossz állapota) tehát nagyobb hangsúlyt kapnak a LMP szavazóin belül, mint a többi párt bázisában.
- Az ökopárt szavazóinak posztmateriális karakterét erősíti, hogy az átlagosnál kevesebben említették a pénztelenség, elszegényedés problémakörét – ergo a materiális alapú félelem kevésbé van jelen (több hasonló változót is vizsgálva) az LMP szavazóbázisán belül, mint más pártok támogatói között.

[11] Azaz: az LMP szavazóinak egy jelentős része átlag feletti anyagi helyzetben van, egy másik markáns része pedig átlag alattiban. Nagy tehát a szórás a táboron belül vagyoni helyzet alapján.

- Ha pedig a második említéseket vizsgáljuk a problémák kijelölését firtató kérdésre, azt tapasztalhatjuk, hogy az LMP hívei még több, életmódhoz kapcsolódó problémát neveznek meg égető problémaként. Ilyen átlag feletti említési gyakorisággal bír például a család válsága, iskolai problémák, szórakozási, ismerkedési lehetőségek hiánya.

Ehelyütt fontos azonban leszögezni: a fentiek nem jelentik egy az egyben azt, hogy a materiális értékek igenlése ne lenne jelen, teljesen eltűnt volna, sőt, ne uralná az LMP- szavazók gondolkodását. Pusztán arról van szó, hogy ennek mértéke a zöldpárt szavazói körében a legkisebb – a posztmateriális értékek iránti fogékonyság pedig az LMP táborán belül jellemző leginkább. Ennél erősebb állítás a kutatási adatok alapján nagy bizonyossággal nehezen tehető.

A választópolgárok egyes csoportjainak bevett jellemzési formája a bal-jobb önbesorolás vizsgálata. A pártot választó megkérdezettek körében az MSZP szavazói jellemezték magukat leginkább baloldaliként[12] (2,7-es átlag), míg a skála másik végpontján a Fidesz támogatói jobboldalibbnak tartják magukat, mint a Jobbik szimpatizánsai (5,5-es és 5,4-es átlag) is. Ami pedig az LMP szavazókat illeti: a skála közepétől enyhén balra állnak (3,6-es érték), a többi párt szavazóihoz képest pedig a leghomogénebbek a bal-jobb skálás önbesorolásukat illetően, esetükben legkisebb ugyanis a megjelölt értékek közötti szórás.

38. táblázat. Baloldali (1)–jobboldali (7) önbesorolás eredményei az egyetemisták-főiskolások körében átlagértékek

pártpreferencia	átlag	N	szórás
DK	2,9	44	1,010
Fidesz	5,5	219	1,067
Jobbik	5,4	288	1,314
LMP	3,6	264	1,005
MSZP	2,7	66	1,141
egyéb párt	4,1	20	1,135
ÖSSZESEN:	4,6	901	1,556

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A liberális-konzervatív dimenzióban az LMP hívei a középértéktől balra, a liberálisabb irányba helyezik el magukat. Az LMP-sek öndefiníciójához képest csak a Demokratikus Koalíció szavazói liberálisabbak. A mérsékelt-radikális kategóriák szerinti besorolásban az ökopárt hívei alkotják a második legmérsékeltebb szava-

[12] Egy 1–7-ig terjedő skálán, ahol az 1-es a baloldali, a 7-es a jobboldali végpont.

zóbázist (2,8-es átlagpontszám), az átlagosnál jobban bíznak a jövőben, és a DK szavazókat leszámítva kockázatkerülőbbek, mint a többi párt hívei.

Mindent egybevetve: az LMP mögött álló egyetemista-főiskolás szavazók értékpreferenciáiban kimutatható egy posztmateriális vonulat – számukra ugyanis az átlagosnál fontosabb a környezetvédelem, illetve a közügyekbe való beleszólás. Az ökopárt szimpatizánsai a nem posztmateriális értékstruktúrákkal viszont nagyon gyenge kapcsolatot mutatnak, – leszámítva a nemzeti-konzervatív dimenziót-, itt ugyanis erősen negatív az összefüggés, inkább az elutasítás jellemző. Az LMP-sek inkább liberálisok, mérsékeltek, kockázatkerülők, ám az átlaghoz képest jobban bíznak a jövőben.

KONKLÚZIÓ

A 2011–2012 fordulóján felvett adatok tanúbizonysága szerint létezik a fiataloknak egy szelete, amelyet az átlagosnál jobban érdekelnek közéleti, társadalmi kérdések, demokratikus elköteleződésük pedig megkérdőjelezhetetlen. Ez az immár empirikusan is kimutatható csoport a Szabó Andrea és Kern Tamás által már felvetett „Critical Mass" generáció, amely leginkább az LMP-re, sokkal kisebb részben pedig a Demokratikus Koalícióra szavazó fiatalokból áll. Attitűdjeit illetően e két párt szavazóbázisa az esetek igen nagy százalékában együtt mozog.

Ami az LMP szavazóit illeti: az egyetemista-főiskolás korosztályon belül a magyar zöldpárt rendelkezik a második legidősebb választói körrel, ebből adódóan jelentős részük dolgozik, önálló egzisztenciával rendelkezik. A Demokratikus Koalíció szavazói mellett az LMP-re voksolók dolgoznak legnagyobb arányban a vizsgált körben.

Az ökopárt hívei között többségében nőket találunk: ők a szavazóbázis 56 százalékát alkotják. Az LMP nőies karakterét bizonyítja továbbá, hogy minden harmadik nő zöldpárti szavazó.

A Lehet Más a Politikát támogatók családi hátterét átlag felett képzett szülők alkotják, az LMP szavazóbázisát pedig leginkább a bölcsészettudományi, gazdaságtudományi és társadalomtudományi képzési területen tanulók. Az egyetemisták-főiskolások körében az LMP-re szavazás egyenesen arányos a településmérettel: minél nagyobb városban él valaki, annál nagyobb valószínűséggel szavaz a Lehet Más a Politikára. A zöldpárti szavazók körében átlag feletti a felső társadalmi rétegekhez tartozók és a rendszeres anyagi gondokkal küzdők aránya is – e téren meglehetősen nagy különbségek mutathatóak ki táboron belül.

Fontos jellemzője továbbá az LMP szavazóinak, hogy amíg átlag feletti az érdeklődés az egyes közéleti kérdések, társadalmi problémák iránt, addig a szűken vett politikával szemben meglehetősen távolságtartóak. A politikai rendszert alkotó intézményekbe vetett bizalom terén is megjelenik mindez: a politikához szorosan kötődő intézményeket még az átlagosnál is jobban elvetik. Ez a politikaellenes attitűd vélhetően abból az öndefinícióból is táplálkozik, amely a párt egyik fontos üzenetét adta a 2010-es választáson. Az establisment-ellenesség, illetve magának a pártnak az elnevezése is mind arra utal: e jelenség nem véletlen a szavazótáboron belül. Hozzátartozik mindehhez, hogy az LMP szavazói között jellemző leginkább az autonóm gondolkodásmód, a szülői, baráti hatásoktól való függetlenség.

Az egyetemista-főiskolás válaszadók leginkább politikai természetű ügyekben érzékelnek jelentős konfliktusokat: a kormány-ellenzék és a cigány-nem cigány lakosság közötti szembenállást jelölték meg a leginkább ellentéteket szülő területnek. Az LMP szavazói körében mindez kiegészül a gazdagok és a szegények közötti konfliktus súlyosnak ítélésével. A szembenállások megítélése alapján egy enyhe baloldali gondolkodásmód, szociális érzékenység rajzolódik ki az ökopárti szavazók esetében.

A Lehet Más a Politika szimpatizánsai nem kedvelik a hagyományos részvételi formákat, azonban egy részük mégis becsatornázható ilyen típusú tevékenységekbe az internet segítségével. Az egyes értékpreferenciák mentén elhelyezve az LMP szimpatizánsait megállapíthatjuk: az ingleharti értelemben vett posztmateriális értékekkel van kapcsolatuk, ám ezek korántsem olyan hangsúlyosak. Az ifjúság fő problémáiként átlag felett jelölik meg a céltalanságot és a kiszámíthatatlan, bizonytalan jövőt. A bal-jobb skálán öndefiníciójuk alapján inkább a baloldalhoz állnak közel, és inkább liberálisok, mint konzervatívok. Ezen túl a második legmérsékeltebb szavazóbázissal a magyar zöldpárt rendelkezik.

Fontos összetartó ereje ennek a csoportnak az úgynevezett *szubkulturális jelleg:*[13] a nemzedék nevét kölcsönző Critical Mass rendezvény egy igazi szubkulturális esemény. Az itt megfordulók kimagasló többsége LMP-szimpatizáns, a Critical Mass-en való részvétel együttmozog az LMP-re való szavazással.

A „Critical Mass" generáció létezése jól mutatja, az új pártok milyen meghatározó jelentőséggel bírnak a legfiatalabb korosztály körében. A Jobbik és az LMP kimagasló támogatottsága számos további vizsgálati lehetőséget tartogat magában.

[13] A Jobbik szavazóinak hasonló típusú jellemzéséhez ld. *Róna Dániel* és *Sőrés Anett* közös írását e kötetben.

IRODALOM

Bíró Nagy András – Róna Dániel (2010): *Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe, 2003-2010.* Internetes elérhetőség: http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/B%C3%ADr%C3%B3%20Nagy-R%C3%B3na_Tudatos%20radikalizmus_v%C3%A9gs%C5%91.pdf.

Csőzik Rita (2012): Átalakult lázadás. A magyar egyetemisták és főiskolások nemzedékének politikai szocializációja. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 45–65.

Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.) (2011): *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány.

Flanagan Scott C. (1982): Changing Values in Advanced Industrial Socletes. *Comparative Political Studies*, 14:4. p.403–44.

Fónai Eszter (2011): Dezintegrált magyar, integrált spanyol társadalom? *Kultúra és közösség*, 2011/IV. szám. 83–92.

Füstös László – Szalma Ivett (szerk.) (2010): *A változó értékrendszer 2010/1. Értékváltozás Magyarországon 1978–2009.* MTA Szociológiai Kutatóintézete, Társadalomtudományi Elemzések Műhelye (TEAM). Internetes elérhetőség: http://www.esshu.hu/node/97. utolsó letöltés: 2012. május 27.

Gábor Kálmán (2006): Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológiai szemelvények.* Szeged, Belvedere Kiadó.

Gazsó Ferenc – Laki László (2000): *Esélyek és orientációk – fiatalok az ezredfordulón.* Budapest, Okker Kiadó.

Gazsó Ferenc – Laki László (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban.* Budapest, Napvilág Kiadó.

Grajczár István – Tóth András (2011): Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: a Jobbik útja a parlamentbe. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány.

Howe, Neil – Strauss, William (1997) *The Fourth Turning: What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny.* Broadway Books, New York.

Inglehart, Ronald (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societes.* Princeton University Press, Princeton.

Jelenfi Gábor – Kmetty Zoltán – Tóth Zsolt (2010): Értékek és preferenciák. In: Rosta Gergely–Tomka Miklós (szerk.): *Mit értékelnek a magyarok?* Budapest, Ocipe Magyarország-Faludi Ferenc Akadémia.

Karácsony Gergely (2001): Értékek és választások. Értékalapú választás Magyarországon. *Educatio* 2001/3. 504–516.

Karácsony Gergely (2011): A Lehet Más a Politika 2010 parlamenti kampánya. In: Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország Politikai évkönyve 2010-ről.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány.

Karácsony Gergely – Róna Dániel (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle* 2010/1. szám. 31–63.

Keller Tamás (2008): Értékrend és társadalmi pozíció. In *Századvég*, 2008/1. (47. szám). 151–187.

Laki László (2008): A generációs reprodukció néhány jellemzője a magyar újkapitalizmusban. *Új Ifjúsági Szemle*, 2008/nyár-ősz. 10–19. oldal.

Mannheim, Karl (1952): The problem of generations. In Kecskeméti Pál (szerk.): *Essays on the Sociology of Knowledge by Karl Mannheim.* Routledge & Kegan Paul, New York.

Örkény Antal (2000): A középiskolát bevégző korosztály politikai ismeretei és cselekvési mintái. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság, mint esély?* Szeged, Belvedere Kiadó.

Republikon Intézet (2012): *Pártok félidőben.* Internetes elérhetőség: http://www.republikon.hu/news.php?id=269&filter=Elemz%C3%A9sek

Róbert Péter (1996): Fogcsikorgatva: a megkeseredett rendszerváltás. In *Századvég*, Újfolyam, 2. szám. 59–86.

Róna Dániel – Sőrés Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 113–156.

Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp.15–25.

Rudas Tamás (2010): A Jobbik törzsszavazóiról. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2010.* Budapest, Tárki.

Suhonen, Pertt (1985): Approaches to Value Research and Value Measurement. *Acta Sociologica*, 28./4. 349–358.

Szabó Andrea – Kern Tamás (2011): A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000-2010.* Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest. 37-80. oldal.

SZABÓ ANDREA – OROSS DÁNIEL (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I. Szeged*, Belvedere Meridionale. pp. 65–111.
SZABÓ MIKLÓS (2001): A politikai szocializáció. In: Kéri László (szerk.): *Societas Politica – Fejezetek a politikai szociológia köréből*. Miskolc.

Reiner Roland – Oross Dániel – Keil András

TRENDFORDULÓ: ÚJ FEJEZET A FIDESZ ÉS A LEGFIATALABB VÁLASZTÓI KOROSZTÁLY KAPCSOLATÁBAN?

A fiatalokra névválasztásával is utaló Fidesz fiatal korosztályokhoz való viszonya a párt megalakulása óta a közgondolkodás egyik meghatározó témája. Vizsgálatunk célja feltárni, milyen szocio-demográfiai háttérrel, attitűdökkel rendelkeznek azok a szavazók, akik bár a fiatalok körében rekord magasságú a bizonytalan fiatalok aránya, mind a mai napig kitartanak kedvenc pártjuk, a Fidesz mellett. A Fidesz fiatal korosztályokon belül mért rendkívüli népszerűsége a magyar politika két évtizedes trendje volt. Feltételezésünk szerint 2012-re ugyanakkor új képlet alakult ki, a legfiatalabb választói korosztály, a 18–29 évesek pártpreferenciáit tekintve trendfordulóról beszélhetünk. Hipotézisünk tehát, hogy a jelenlegi kormánypárt korábbi „fiatalos" jellege, a legfiatalabb szavazók között mért egyértelmű a dominanciája mára végképp eltűnt.

Kulcsszavak: Fidesz * trendforduló * „fiatalos" jelleg * vallásosság * internethasználat

BEVEZETÉS

A fiatalokra névválasztásával is utaló Fidesz fiatal korosztályokhoz való viszonya a párt megalakulása óta a közgondolkodás egyik meghatározó témája. Vizsgálatunk célja feltárni, milyen szocio-demográfiai háttérrel, attitűdökkel rendelkeznek azok a szavazók, akik – bár a fiatalok körében rekord magasságú a bizonytalan fiatalok aránya – mind a mai napig kitartanak kedvenc pártjuk, a Fidesz mellett.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás az egyetemista–főiskolás-szavazók vizsgálatával kíván hozzájárulni a szavazótáborok mélyebb megismeréséhez. A speciális mintán folytatott kutatás számai azt mutatják: amíg korábban a legfiatalabb választók körében egyértelműen a Fidesz volt a legnépszerűbb párt, addig mára mindez jelentősen megváltozott.

A Fidesz fiatal korosztályokon belül mért rendkívüli népszerűsége a magyar politika két évtizedes trendje volt. Feltételezésünk szerint 2012-re új képlet alakult ki, a legfiatalabb választói korosztály, a 18–29 évesek pártpreferenciáit tekintve

trendfordulóról beszélhetünk. Hipotézisünk tehát, hogy *a jelenlegi kormánypárt korábbi „fiatalos" jellege, a legfiatalabb szavazók között mért egyértelmű dominanciája mára végképp eltűnt.*

Az alábbiakban megvizsgáljuk miként értékelte a hazai társadalomtudomány a Fidesz és a fiatalok viszonyát, majd írásunk második felében kitérünk arra, milyen jellemzőkkel bírnak ma az egyetemista-főiskolás Fidesz-szavazók. Ezzel párhuzamosan megkíséreljük jelezni, miben tekinthetőek egyedinek a kormánypárt felsőoktatásban tanuló hívei, és melyek azok a dimenziók, amelyek mentén nem lógnak ki az *Aktív Fiatalok* kutatás mintaátlagából.

A KEZDETEK

A Fidesz és a fiatalok közötti viszonyrendszer legfontosabb kérdéseire már röviddel a párt létrejöttét követően revelatív erejű válaszok születtek, ezért fontosnak tarjuk, hogy azokra röviden hivatkozzunk. Indulásakor „a FIDESZ egy ultraradikális, vehemensen agresszív, gyors reakcióképességű, akcionista, kérlehetetlenül antikommunista ifjúsági rohamcsapat képét keltette" (STUMPF 1992, 604). A Fideszről kialakult képet vezetőségének fenti módon jellemzett karakterjegyein és a párt által szervezett akciókon túl a szimbolikus mezőben nagyban meghatározta az is, ahogy a rendszerváltozás kulcsmomentumánál, Nagy Imre újratemetésénél Orbán Viktor a fiatal generáció képviseletében felszólalt.[1] A Fidesz által megjelenített új generációs szemlélet sokáig azonosulási lehetőséget jelentett sok fiatal szavazó számára. A rendszerváltozás folyamatát generációs metszetben vizsgáló Stumpf István írásaiban a Fidesz sikerét elemezve[2] felvetette a radikális generációváltás lehetőségét a magyar politikában (STUMPF 1992, 604).

A fent említettekkel együtt is kezdettől nyilvánvaló volt, hogy a Fidesz, annak fiatal vezérkara és a párthoz csatlakozó fiatal tagok, szimpatizánsok nem egyenlők a magyar ifjúsággal. Róna Tas Ákos már 1992-es tanulmányában figyelmeztetett arra, hogy „a FIDESZ nem ifjúsági párt, nem egy korcsoportot képvisel, hanem egy politikai generációt. (...) A korcsoportok és a generációk közötti különbség

[1] „Valójában akkor, 1956-ban vette el tőlünk – mai fiataloktól – a jövőnket a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkező húsz vagy ki tudja hány évünk is ott fekszik. (...) Mi fiatalok sok mindent nem értünk, ami talán természetes az idősebb generációk számára." (FIDESZ Press, 1989. június 19. Idézi: (BOZÓKI 1992, 154–155)

[2] Az 1990-es választásokon a választók 22 mandátumhoz juttatták az új generációt képviselő Fideszt. A párt pragmatizmusával sokáig olyan hitelesen tudta kommunikálni múlttól való függetlenségét, hogy a szavazók valóban egy új alternatívát láttak bennük. Sikeresen kamatoztatták szakmai tudásukat és képességeiket, s 1992-re a közvélemény-kutatások elsöprő (közel 40 százalékos) népszerűségüket mutatták. Minden jel arra utalt, hogy a társadalom támogatni fogja azt a generációváltást, amely a múltból építkező, historikus-nosztalgikus gondolkodás helyébe a szakszerűséget ülteti.

csak idővel mutatkozik meg, ahogy az azonos generáció tagjai újabb és újabb korcsoportokba lépnek át. A generáció és a kezdeti életkorcsoport közötti különbség évről évre nő, és ezzel együtt nő az életkor és a nemzedékek közötti distinkció jelentősége. A FIDESZ-t tehát pontosabb lenne KÉKÁNDESZ-nek, a Késő Kádári Nemzedék Demokratikus Szövetségének nevezni, mert a fiatal jelző csupán annak következménye, hogy ez a nemzedék éppen az 1980-as évtized végén volt fiatal. (...) Igen hamar a Fidesz azon fogja magát észrevenni, hogy a nyomában lépdelő posztkommunista nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól. A Fidesznek tehát fel kell adnia azt a hamis fikciót, hogy ifjúsági párt, és egyre öregedő nemzedékének talajáról minél tágasabb nemzedéki koalíciók kiépítésére kell törekednie."(RÓNA–TAS 1992, 608–615).

A Róna–Tas által szorgalmazott felismerés korán megfogalmazódott a Fidesz vezetésében. A Fidesz számára kezdettől stratégiai kérdés volt, hogy a fiatalok körében mért népszerűségének megőrzése mellett miként növelheti azt a többi korosztályban, vagyis miként lesz képes kilépni a nemzedéki párt szerepéből. Az 1990-es választások körüli identifikációs küzdelmek során mindent elkövetett, hogy elhárítsa magáról az ifjúsági jellegnek még a látszatát is, és az SZDSZ-től való különbség hangsúlyozása érdekében határozott, önálló karakterű, felnőtt radikális-liberális párt képét igyekezett kialakítani a választók számára.

A Fidesz stratégiája sokáig sikeresnek bizonyult: a szavazótábor korösszetételének változása nem jelentette azt, hogy a Fidesz tért vesztett volna a fiatalok körében, hiszen a rendszerváltást követő években egy arányaiban növekedő szavazótáborról volt szó. A Fidesz a fiatalok körében is megduplázta szavazói számát, csak éppen a növekedés az idősebb korosztályokban még gyorsabb volt.

39. táblázat. A Fidesz szavazótábor korösszetétele 1989-1991 között százalékos megoszlás

	1989 nov.	1990 márc. vége	1990 szept.	1991 márc. vége
18–33 éves	74	67	45	50
34–49 éves	18	21	36	33
50–65 éves	6	7	13	12
65 év feletti	2	5	6	5

Forrás: (BOZÓKI 1992, 675)

A Fidesz az 1994-es választások előtt feladta korábbi pragmatikus irányvonalát, s ideologikus vitákba bonyolódott a Kádár-rendszerrel való végleges szakítás fontosságát hangsúlyozva. Ezzel azonban nemhogy új társadalmi csoportok megszólítására nem volt képes, hanem elvesztette még a szavazóbázisát jelentő fiatal választók egy részének bizalmát is, kiábrándító választási eredményt érve el. A választások Stumpf István által adott generációs értelmezése világossá tette, hogy az 1994-es

választásokon nem csupán az általa „történelmi"-nek nevezett generáció[3] szenvedett végleges vereséget, hanem a radikális generációváltás lehetősége is.

A választási eredmények által okozott súlyos csalódás a párt stratégiájában fordulatot hozott: a párt vezetésének szembe kellett néznie azzal, hogy az összes párt közül a Fidesz rendelkezik a legillékonyabb szavazóbázissal. E felismerésből adódóan célként fogalmazódott meg a Fidesz „néppárti" karakterének kialakítása, vagyis egy meghatározott társadalmi csoport képviselete helyett minél nagyobb számú választó politikai mobilizálása. A néppárti stratégiát a párt azzal a kockázattal vállalta, hogy a fiatal szavazókat semmilyen automatizmus nem tartja meg, ha a párt levetkőzi ifjúsági, nemzedéki jellegét.

A fordulatot a Fidesz 1995. április 30-i kongresszusa hozta el. A párt neve Fidesz-Magyar Polgári Pártra változott, s az ismét pártelnökké választott Orbán Viktor a polgári szövetséggel kapcsolatban kijelentette, hogy az az ellenzéki pártok számára a választások előtti utolsó pillanatig nyitva áll. A *generációs háttérrel való szakítást* a kongresszus azzal a határozatával tetőzte be, amely lehetővé tette a 35 év felettiek pártba való belépését.

E fordulat generációs aspektusból vizsgálva azzal járt, hogy a Fidesz által megtestesített generáció nem volt képes a korábbi viszonyok radikális lebontására, hanem a társadalomban korábban meglevő törésvonalak mentén alakította ki saját szavazói bázisát, ezáltal elveszítve a hazai politikai élet újraformálásának esélyét (STUMPF 1996, 131.).

Mindezek alapján fontos kérdésként merülhetett fel: mi az oka annak, hogy a párt stratégiaváltása sokáig mégsem járt a fiatalok tömeges elszakadásával? Megítélésünk szerint ezzel kapcsolatban (a teljesség igénye nélkül) a következő releváns okok hozhatóak fel:

- *Strukturális okok*: a pártrendszer „befagyása" miatt sokáig nem volt új párt, aki elszívta volna a fiatalokat a Fidesz elől. Részben ebből adódik, hogy a Fidesz fordulatát követően másfél évtizedig tovább élt a párt fiatalok körében mért népszerűsége.
- A rendszerváltás után szocializálódott, politikailag aktív fiatalok közel két évtizedig A) a *hatalmát a „nagy generációtól" öröklő KISZ-es reformszárny tagjai*, valamint a B) *„posztkommunista, proteszt" generáció stratégiáját már pusztán antikommunizmusában vállaló Fidesz* által számukra szabadon hagyott mobilitási csatornákon keresztül épültek be a politikai rendszerbe, elfogadva annak viszonyait.

[3] Az általa *„történelmi"*-nek nevezett generáció szocializációjára a két világháború közötti időszak szellemi problémavilága, a világháború, a magyar demokrácia 1945–48 közötti válsága és a szovjet befolyás nyomta rá bélyegét. Szellemi rokonságot éreztek a XIX. századi magyar konzervatív liberalizmussal, s az egyházi iskolákban elsajátított ismereteik birtokában a hagyományok és a tekintély feltétlen tiszteletét tartották szem előtt. A magyar nemzeti karaktertől idegennek tartották a kommunista eszméket, generációs összetartozás-érzésüket a „kommunizmus" évtizedei alatt elszenvedett retorziók és a mellőzöttség érzése is erősítették.

- A fiatal demokraták vezette 1998–2002-es koalíciónak voltak a fiatalok felé tett *közpolitikai lépései*: az Ifjúsági és Sportminisztérium létrehozása fontos üzenet volt a fiatal korosztályok felé.
- A Fidesz kampányaiban számított a fiatalokra, kampányaiban sok aktivista vett részt, és *kifejezetten aktívak voltak a felsőoktatásban részt vevő szavazói.*[4]
- A néppárti stratégia sikeresnek bizonyult, a Fidesz Magyarország legnagyobb pártjává vált, így érthető módon a párthoz kötődő fiatalok száma is növekedett.

Az *Ifjúság2000*, *Ifjúság2004*, *Ifjúság2008* kutatási sorozat pártpreferencia vizsgálatainak mindegyikében a Fidesz-MPSZ támogatottsága volt a legmagasabb a fiatalok körében (LAKI–BAUER–SZABÓ A. 2001, BAUER–SZABÓ A. 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009). 2000-ben a teljes mintában a 18 éven felüliek körében 22 százalékon, a pártpreferenciát nyilvánító 18 évnél idősebbek körében 49 százalékon állt a Fidesz-MPSZ támogatottsága. Az *Ifjúság2004* a korábbinál minden szempontból magasabb támogatottságot mért: a teljes mintában 40, míg a pártot választók körében 59 százalék állította, hogy a Fidesz-MPSZ-re szavazna. 2008-ban a legnagyobb támogatottságú szervezet továbbra is a Fidesz-MPSZ volt, ám a teljes mintában a 18 éven felüliek körében támogatottsága 33 százalékra csökkent, de a pártot választók körében támogatottsága tovább nőtt, a kérdésre választ adók 66 százaléka állította, hogy a legnagyobb ellenzéki pártra szavazna.

2012-re a fentebb leírt trend egyértelműen megváltozott. A Fidesz jelentős mértékben vesztett népszerűségéből a legfiatalabb választói korosztályban. A 18–29 évesek között annak ellenére sem számít a legnépszerűbb pártnak, hogy korábban ebben a szegmensben igen komoly tartalékai voltak. Az alábbiakban e jelenség okait, empirikusan megragadható mozzanatait járjuk körül.

TRENDFORDULÓ?

A 2010-es választásokat követően korábban nem látott nagyságúra duzzadt Fidesz-tábor 2011 végére, 2012 elejére jelentősen apadt, ám a párt továbbra is egyértelműen a legnagyobb párt Magyarországon. A pártok szavazótáborát vizsgáló elemzés

[4] „Nemcsak az olvasható le, hogy a Fidesz több nappali tagozatos hallgatót köt magához, hanem az is, hogy lényegesen erősebben van beágyazódva ebbe a közegbe, mint legfőbb riválisa. Olyannyira, hogy a stabil vagy erősebb pártkötődéssel rendelkezők több mint a felének a Fidesz-MPSZ a pártja. Ez egyben azt is jelenti, hogy a nappali tagozatos hallgatók körében a Fidesz melletti érvelés hangosodik fel a legjobban, hisz minél erősebben kötődik valaki egy párthoz, annál nagyobb valószínűséggel érvel, kardoskodik e párt mellett.(...) Feltűnően nagy a különbség az MSZP és a Fidesz híveinek aktivitásában. Az MSZP kemény magjához tartozók körében mindössze 0,76 (azaz átlagos) az aktivitás skála átlaga, míg a Fidesz kemény magjához tartozók körében 1,88. Mindez azt mutatja, hogy a Fidesznek nem csak több támogatója van az egyetemeken és a főiskolákon, mint az MSZP-nek, de ezek a támogatók sokkal, de sokkal „hangosabbak is" (MARKETING CENTRUM, 2004, II. kötet: 16-17.)

(Republikon, 2012) a Fidesz néppárti karakterének megfelelően azt találta, hogy a Fidesz-szavazótábora elsősorban kiegyensúlyozottságával tűnik ki: a főbb demográfiai jellemzők alapján (életkor, nem, lakóhely, végzettség) a Fidesz-tábor az országos megoszláshoz hasonló jellemzőket mutat. *A párt korábbi „fiatalos" jellege, tehát hogy a legfiatalabb szavazók között egyértelmű a dominanciája, mára végképp eltűnt.*

Jelen tanulmány középpontjában ugyanakkor csak a fiatalok egy speciális csoportja áll: a felsőoktatásban tanulók. Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás keretében róluk készült felmérés 2012 fordulóján. A kutatás politikai választásra vonatkozó eredményei szerint a felsőoktatásban tanulók között a Fidesz távolról sem a legtámogatottabb párt: mind a Jobbik, mind az LMP megelőzi. A Fideszt csak a pártot választani tudó tanulók negyede jelölte meg számára szimpatikus szavazási alternatívaként.

A teljes népességben a Fidesz szavazataránya folyamatosan csökken, ahogy a vizsgált csoport szűkül. A teljes népességben 2012 elején a választók 24 százaléka támogatta a Fideszt, ugyanez az arány a 18–29 évesek körében már csak 21 százalék volt, míg a felsőoktatásban tanulók között csupán 15 százalék.

40. táblázat. A Fidesz és a Jobbik támogatottsága, a 18–29-es korosztály és az egyetemista–főiskolás hallgatók között, 2012. január.százalékos megoszlás

	Teljes népesség	18–29 korosztály	Aktív Fiatalok
Fidesz-KDNP	24	21	15
Jobbik	10	16	19
NT/NV	36	40	39

Forrás: Republikon Intézet Pártok Félidőben 2012, Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás. A kutatás módszertanáról részletesen lásd (Róna–Szabó A. 2012, 15–25).

Hasonlóképpen szűkült a Fidesz eredménye a pártválasztók körében: míg a teljes választókorú népesség pártot választani tudó felében a Fidesz-KDNP 38 százalékot kapott volna 2012 januárjában, addig a 18–29-es korosztályban már csak 36 százalékot, az egyetemista–főiskolás hallgatók között csak 24 százalékot.

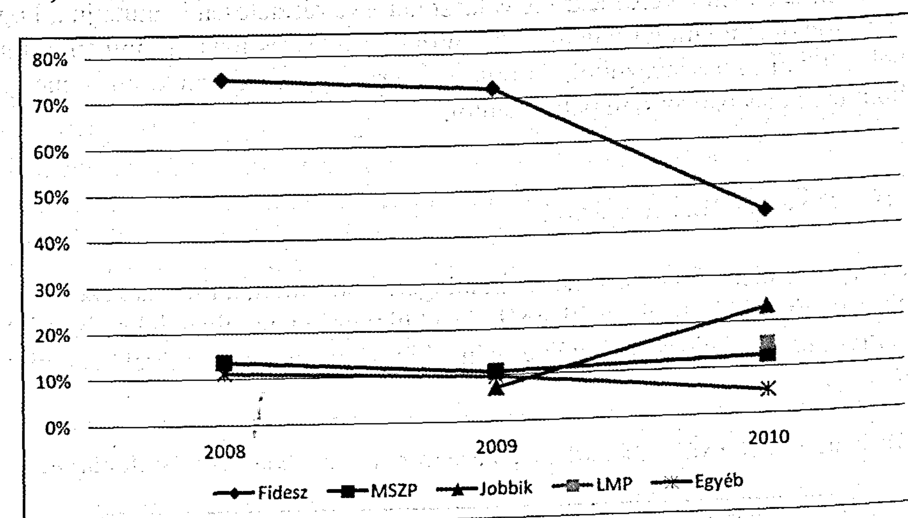
41. táblázat. Fidesz és a Jobbik támogatottsága a pártválasztó népesség, a pártválasztó 18–29-es korosztály és a pártválasztó egyetemista-főiskolás tanulók között, 2012. január. százalékos megoszlás

	Pártválasztók	18–29 korosztály	Aktív Fiatalok
Fidesz-KDNP	38	36	24
Jobbik	16	27	32

Forrás: Republikon Intézet Pártok Félidőben 2012, Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

A Fidesz támogatottsága a fiatalok körében 2008-ban ért a csúcsra: a pártválasztó 18 és 29 év közötti fiatalok háromnegyede a Fideszre voksolt volna 2008 késő tavaszán. Egy évvel később, 2009 hasonló időszakában – de még az Európai Parlament választását megelőzően – a Fidesz őrizte előnyét: a pártválasztók 72 százaléka a Fideszre voksolt volna. A 2009-es adatok azonban már jelezték a Jobbik megjelenését a fiatal választók körében: míg 2008-ban még csak az egyéb pártok között szerepelt a párt, 2009-re a fiatal szavazók 7 százaléka jelölte meg a Jobbikot választott pártjaként.

16. ábra. Pártok támogatottsága a 18–29 éves pártválasztók között. (százalékos megoszlás)

Az adatok forrása: Magyar Választáskutatás Panel.

Az átrendeződés felgyorsult a 2010-es választást megelőző egy év során: a Fidesz támogatottsága 44 százalékra csökkent, miközben a Jobbik és az LMP erőteljesen megjelent a 18–29 év közötti szavazók körében (előbbi 23, utóbbi 15 százalékon is egyállt). A Fidesz első helye a fiatalok körében ugyanakkor még 2010 tavaszán is egyértelmű volt. Ahogy a jelenlegi tanulmány is bemutatja, a választásokkal az átrendeződés nem állt meg, sőt: a Fidesz előnye egyre inkább megkérdőjelezhetővé vált a fiatal szavazók között.

Meggyőződésünk szerint a Fidesz legutóbbi parlamenti választás óta eltelt időszakban tapasztalt térvesztése az alábbi lehetséges okok, tényezők miatt következhetett be:

- A Jobbik és az LMP színre lépésével új anti-establisment mobilitási csatornák álltak rendelkezésre a legfiatalabb választók számára.
- A késő kádári nemzedéket képviselő Fideszt mára a nyomában lépdelő posztkommunista nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól, az

életkor és a nemzedék közötti distinkció Róna-Tas Ákos által jelzett jelentősége mára egyértelművé vált.

- Ma a Fidesznek már nincsenek a fiatalok érdekeit tükröző, markáns közpolitikai programcsomagjai: a fiatalokat érintő egyes közpolitikai lépések (például a közoktatás és felsőoktatás átalakítása) pedig kifejezetten népszerűtlenek a fiatalok körében.
- A Fidesz üzenetei nem követik a fiatalok megváltozott érdeklődését, különös tekintettel a digitalizációból eredő változásokra. Ebből adódóan a Fidesz fiatal szavazói között lényegesen kisebb az aktív internethasználók aránya.

A következőkben e kérdésekre is választ keresve részletesen bemutatjuk, hogy milyen szocio-demográfiai jellemzőkkel bírnak a fideszes fiatalok, miben különböznek a többi párt szavazóitól, és mik a legerősebb szempontok, amik mentén elkülönülnek más pártok szimpatizánsaitól.

DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK

Ami az egyetemista–főiskolás szavazók átlagéletkorát illeti, a Fideszre szavazó fiatalok valamivel idősebbek az átlagnál, de a különbség nem olyan jelentős, mint a Demokratikus Koalícióra szavazók esetén, akik bő másfél évvel idősebbek, mint a mintaátlag.

42. táblázat. A pártot választók átlagéletkora az egyetemisták-főiskolások körében

Pártpreferencia	Átlag	Elemszám
Fidesz	23	192
Jobbik	22	268
MSZP	22	60
Mintaátlag	22	833

Forrás: *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás.

Az átlagéletkoron túl megvizsgáltuk azt is, hogy a pártok szavazói a középiskolából frissen kikerült, az egyetemi-főiskolai tanulmányok elején járó szavazók-e, vagy inkább a felsőoktatásba idősebben bekerült vagy régebb óta ott tanulók köréből kerültek-e ki. A határt 22 évnél húztuk meg (a hároméves alapképzés teljesítésének ideje alapján). Az eredmények azt mutatják, hogy a Jobbik épít leginkább a legfiatalabb egyetemista-főiskolás szavazókra: a párt szimpatizánsainak háromnegyede a 18–22 évesek közül kerül ki (erről lásd Róna Dániel és Sőrés Anett tanulmányát jelen kötetünkben). *A Fidesz szavazói ezzel szemben inkább az idősebb egyetemisták és főiskolások, összetételük leginkább az MSZP-szavazókkal mutat hasonlóságot.*

43. táblázat. A pártot választók korcsoport szerinti bontása, egyetemisták-főiskolások körében (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Korcsoport	
	18–22 évesek	23 év felettiek
Fidesz	63	37
Jobbik	74	26
MSZP	63	37
Teljes minta	67	33

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Ami a településtípus szerinti különbséget illeti, a *Fidesz Budapesten a legerősebb*: a fővárosban állandó lakhellyel rendelkező egyetemista-főiskolák körében a kormánypárt jócskán megelőzi a Jobbikot, egyértelmű a második helye. Fontos megállapítani továbbá, hogy az LMP első helye csak a fővárosban él: minél kevésbé urbanizált lakóhelyről érkező egyetemista-főiskolás tanulóról van szó, annál biztosabb a Jobbik előnye. Jól látszik az is, hogy a *vidéki városokban és községekben a Fidesz az LMP-hez hasonló támogatottsággal rendelkezik.*

44. táblázat. Az egyes pártot választók aránya a különböző településtípusok szerint. (százalékos megoszlás)

Település-típus	Pártpreferencia		
	Fidesz	Jobbik	LMP
Budapesten	28	17	39
megyei jogú városban	20	32	31
egyéb városban	26	37	25
községben	22	43	22

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

FELSŐOKTATÁSI JELLEMZŐK

Az alapvető demográfiai jellemzők áttekintése után nézzük meg, hogy a felsőoktatás mely szintjén, mely területén tanulnak a Fideszt támogató fiatalok. A képzés szintje szerinti felosztásból az látszik, hogy a *Fidesz szavazói elsősorban az osztatlan képzésben tanulók között* felülreprezentáltak: a teljes mintában csak 9 százalék az osztatlan képzésben részt vevők aránya, míg a Fidesz szavazók körében ez 6 százalékkal magasabb: 15 százalék.

45. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak megoszlása, a felsőoktatási képzésük szintje szerint (százalékos megoszlás)

	A képzés szintje	Osztatlan képzés	Főiskolai, egyetemi képzés	Alapképzés	Mesterképzés	PhD-képzés
pártpreferencia	Fidesz	15	11	61	9	3
	Jobbik	7	16	72	4	1
	LMP	8	14	68	8	4
	Teljes minta	9	14	67	7	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Ennek hátterében természetesen a tanulók képzési területe áll, hiszen a bolognai rendszerre való átállás óta az osztatlan képzési forma csak néhány tudományterületen maradt meg.

Az adatok arról tanúskodnak, hogy a *Fidesz elsősorban az orvosképzésben résztvevők körében kimagaslóan erős* (a szimpatizánsok tizenhárom százaléka jelölte meg az orvos és egészségtudományi képzési területet, miközben e tudományterületen tanulók aránya a felsőoktatásban csak 8,5 százalék). *Az egészségtudományon kívül a Fidesz átlag felett erős még a természettudományi területen is, de nem kifejezetten támogatott a Fideszhez hagyományosan kötött jogi és igazgatási területen.* Ami az intézményeket illeti, a Fidesz szavazóit elsősorban a négy nagy budapesti egyetemeken lehet megtalálni (Budapesti Corvinus Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Semmelweis Egyetem): a szimpatizánsok mintegy 37 százaléka jár e négy intézmény valamelyikébe.

A kutatás rögzítette azt is, hogy a tanulók önköltséges képzésben vagy állami ösztöndíjasként tanulnak-e. Az adatok azt mutatják, hogy *a Fidesz-szimpatizáns tanulók között vannak a legmagasabb arányban azok, akik állami finanszírozás mellett végzik a tanulmányaikat*: a szimpatizánsok 84 százalékának nem kell tandíjat fizetnie.

46. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak megoszlása, a felsőoktatási képzésük finanszírozásának módja szerint (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Finanszírozás módja	
	Államilag finanszírozott	Költségtérítéses
Fidesz	84	16
Jobbik	83	17
LMP	77	23
Teljes minta	80	20

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI HÁTTÉR

A demográfiai jellemzőkön túl a pártválasztás egyik meghatározó szempontja az egyén anyagi helyzete, gazdasági aktivitása, társadalmi önképe. Mindezek mellett Magyarországon kiemelkedő mértékű a vallásossághoz való viszony. A Fidesz-szavazók anyagi helyzete a legbiztosabb: hatoduk minden anyagi gond nélkül él, köztük a legmagasabb ez az arány, míg nehézségekről összesen csak 6 százaléknyi Fidesz-szavazó számolt be. Ezt csak részben köszönhetik a szülői támogatásnak – csupán ötödük él a szülőkkel közös kasszán, viszont meglehetősen sokan, 26 százalékuk dolgozik rendszeresen, további huszonegy százalék pedig alkalmanként.

47. táblázat. Szubjektív anyagi helyzet megítélése a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Pénzügyi helyzet	Pártpreferencia				
	Fidesz	Jobbik	LMP	MSZP	Teljes népesség
Gondok nélkül élek	17	9	10	13	12
A pénzem okos beosztásával jól kijövök	45	47	53	52	48
Éppen hogy kijövök a jövedelmeimből	32	36	22	28	30
Hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak	6	7	14	5	9
Nélkülözések között élek	0	1	2	2	1

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Bár anyagi helyzetük alapján a társadalom felső-középső szegmensébe tartoznának, saját választásuk alapján a Fidesz-szavazók inkább csak a középső társadalmi csoportba tartozónak vallották magukat (70 százalékuk választotta ezt a besorolást).

A *társadalmi háttér legmarkánsabb elemének a vallásossághoz való viszony bizonyult.* A Fidesz bázisában kiemelt arányban vannak jelen az egyház tanítását követő hallgatók: a párt szavazóinak negyede vallotta magát egyházian vallásosnak, ami két és félszer nagyobb arány, mint a második legvallásosabb szavazótáborral rendelkező párt, a Jobbik szavazói körében mért (10 százalék). *A legfontosabb vonás tehát, ami megkülönbözteti a Fideszre szavazó felsőoktatási hallgatókat, az az egyházian vallásos identitás vállalása. Minden második, az egyház tanítását követő pártválasztó hallgató a Fideszre voksolna.*

48. táblázat. Valláshoz fűződő viszony jellemzése a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Vallásosság jellemzése	pártpreferencia				
	Fidesz	Jobbik	MSZP	Egyéb párt	Teljes minta
vallásos vagyok, az egyház tanítását követem	25	10	6	10	11
vallásos vagyok a magam módján	44	48	40	19	41
nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	10	5	8	5	8
nem vagyok vallásos	17	28	36	38	30
ateista vagyok	4	9	10	29	10

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Ez az eredmény összecseng a teljes népesség alapján bemutatott[5] *Fidesz-szavazókkal,* 2012 elején a Fidesz-szavazók 18 százaléka vallotta magát egyházian vallásosnak. Az a tény, hogy a fiatalok még ennél is nagyobb mértékben választották az egyházi vallásosságot (miközben hagyományosan az idősebb korosztályokra jellemző a vallásosság vállalása), arra utal, hogy *a fideszes fiatalok életében a vallásosságnak valóban kiemelt szerepe van.*

A CSALÁD SZEREPE

Akárcsak az oktatási előmenetelben, a politikai szocializációban is kiemelkedően fontos szerepe van Magyarországon a családnak. Ha a Fideszt választó fiatalok szüleinek végzettségét vizsgáljuk, úgy egy, az átlagnál magasabban kvalifikált szülői háttérről számolhatunk be. Függetlenül attól, hogy az apa vagy az anya iskolai végzettségét nézzük, a Fidesz szavazói az LMP-szimpatizánsokhoz hasonló arányban, de a Demokratikus Koalíció támogatóinál alacsonyabb arányban rendelkeznek diplomás szülőkkel. A két szülő iskolai végzettségét együtt vizsgálva a Fidesz-szavazók 35 százaléka mondhatja el magáról, hogy szülei diplomások. Ez az arány csak a DK-szavazók esetében magasabb (45 százalék), viszont jelentősen alacsonyabb a Jobbik (24 százalék) és az MSZP (29 százalék) szavazóinak szülei esetén.

A politikai értékválasztásra jelentős hatással bír a politikával otthon kialakított kapcsolat. Fontos kérdés, hogy beszélnek-e a szülők a gyermekekkel politikáról vagy társadalmi kérdésekről, ellentmondanak-e a fiatalok a szüleiknek ezekben a kérdésekben vagy sem. Az egyetemista-főiskolás hallgatók jellemzően olyan környezetben nőttek fel, ahol a családi beszélgetéseknek része volt a politika: a tanulók harmada rendszeresen, közel 60 százaléka pedig alkalmanként beszélt társadalmi-közéleti kérdésekről. A legmagasabb arányban a DK-szavazók, míg legkisebb arányban az MSZP-szavazók beszélgetnek rendszeresen – a Fidesz szavazók az LMP-sekhez hasonlóan, az átlagnál kicsit nagyobb mértékben vesznek részt ilyen családi beszélgetésekben.

[5] Republikon Intézet, Pártok Félidőben kutatás.

49. táblázat. Szülőkkel való egyetértés megoszlása a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Politikai kérdésekben egyet értsz-e a szüleiddel?			
	igen	nem	részben igen, részben nem	nem ismerem a szüleim nézeteit
DK	36	7	52	5
Fidesz	40	7	52	2
Jobbik	28	8	61	4
LMP	23	10	62	6
MSZP	42	6	46	6
Egyéb párt	20	20	50	10
Teljes minta	30	8	57	4

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

A szülői véleménnyel való egyetértés azonban már egy másik törésvonalat mutat: a szülői véleménnyel való azonosulás tekintetében ugyanis a Fidesz- és MSZP-szavazók mutatnak hasonlóságot. Körükben a legmagasabb azok aránya, akik egyértelmű igennel feleltek arra a kérdésre, hogy politikai ügyekben egyetértenek-e szüleikkel. Mindkét szavazóbázis esetén nagyjából 40 százalék azok aránya, akik így feleltek, szemben a teljes mintában mért 30 százalékkal.

Ami tehát a család szerepét illeti, a *Fideszt választó egyetemista-főiskolás fiatalok egy magasan kvalifikált, a társadalmi-közéleti kérdésekről az átlagosnál többször, rendszeresebben beszélő választói csoport. Ezek a fiatalok jellemzően nem kérdőjelezik meg a szüleik véleményét, ha politikáról van szó.*

A család hatásával ellentétben a barátok politikai érdeklődése és véleménye összetettebb kérdés: a baráti kör alakíthatja az egyén politikai véleményét, de ez fordítva is lejátszódhat, azaz a politikai vélemény mentén is átalakulhat egy-egy baráti társaság. Érdemes tehát vizsgálni a baráti társaság összetételét, hogy a különböző pártok szavazóira egyetértő vagy vitatkozó barátokkal való politizálás jellemző-e. A pártválasztástól függetlenül elmondható, hogy a felsőoktatásban hallgatók barátaikkal is beszélgetnek közéleti kérdésekről: akárcsak a család esetén, a rendszeres baráti politizálás is a DK-szavazókat jellemzi leginkább, a fideszes fiatalok szavazói az átlagosnál számottevően kevesebben mondták, hogy baráti körben rendszeresen beszélgetnek politikai kérdésekről.

50. táblázat. Barátokkal való egyetértés megoszlása a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Politikai kérdésekben egyet értesz-e a barátaiddal?			
	igen	Nem	részben igen, részben nem	nem ismerem a barátaim nézeteit
DK	11	0	82	7
Fidesz	11	3	78	8
Jobbik	17	5	70	8
Teljes minta	12	4	75	10

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Ami az egyetértést illeti, a Fidesz-szavazók nem alkotnak különösebben homogén társaságot, már ami a barátok politikai meggyőződését illeti: a politikai kérdésekben a barátokkal egyetértők aránya jelentősen elmarad a Jobbik szimpatizánsoknál mért 17 százaléktól.

SZERVEZETI TAGSÁG

Azt az *Ifjúság2000*, *Ifjúság2004*, *Ifjúság2008* kutatási sorozat is bizonyította, hogy a magyar fiatalok jellemzően távol maradnak a civil szervezetektől, a politikai jellegű szervezetekről nem is beszélve (Szabó A. – Kern 2011). Az egyetemista–főiskolás hallgatók esetében a 15–29 év közötti korosztálynál átlagánál nagyobb szervezeti aktivitás tapasztalható. Ugyanakkor mind az aktivitás formájának, mind a szervezetek jellegének vizsgálata fontos a pártválasztás pontosabb leírásához. Az eredmények arra utalnak, hogy a Fideszt választó fiatalok igen aktív közösségi életet élnek: legalább egy szervezeti tagságról a Fideszt támogatók háromnegyede számolt be, ennél valamivel magasabb arányt csak a DK-szavazóknál láttunk (78 százalék). A Fidesz-szimpatizánsok ráadásul abban a tekintetben is aktívabbak a többi párt szavazóinál, hogy sokszor több szervezetnek is tagjai, sőt: náluk csak az egyéb pártot választók számolhatnak be nagyobb szervezeti aktivitásról.

51. táblázat. Szervezeti tagság számának átlaga a pártok szavazói szerint (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Hány szervezetnek tagja?	
	Átlagok	Elemszám
DK	1,4	41
Fidesz	1,6	204
Jobbik	1,3	267
Teljes minta	**1,4**	**848**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

A fideszes fiatalok átlagot meghaladó részvételt mutattak a szociális problémákkal foglalkozó, a környezetvédelmi, valamint a kulturális szervezetekben és kiemelkedően magas a vallási közösségekben való aktivitásuk is. Az öt parlamenti párt közül a Fideszt választók számoltak be a legmagasabb arányban arról, hogy politikai ifjúsági szervezet tagjai.

52. táblázat. Politikai ifjúsági szervezeti tagság aránya a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Tagja-e politikai ifjúsági szervezetnek	
	igen	nem
Fidesz	12	88
Jobbik	7	93
Teljes minta	**8**	**92**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Figyelemre méltó sajátosság azonban, hogy bár a Fidesz-szavazók élen járnak a szervezeti aktivitásban, a társadalmi-közéleti problémák iránti érdeklődésük jóval átlag alatti – csak az MSZP támogatóinál látni alacsonyabb átlagértékeket.

53. táblázat. Politikai és társadalmi-közéleti problémák iránti érdeklődés a pártok szavazóinak körében (1-5-ig terjedő skála, átlagértékek)

pártpreferencia	„Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák?"	„Mennyire érdekel Téged a politika?"
Fidesz	3,8	3,3
MSZP	3,6	3,1
Teljes minta	**3,9**	**3,3**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

POLITIKAI VÉLEMÉNYEK, POLITIKAI ÖNDEFINÍCIÓ

Noha a bal-jobb felosztás elutasítása több politikai szereplő részéről is felmerült – elsősorban az LMP környezetében – a többi párt szimpatizánsai továbbra is határozottan használják ezeket a címkéket. A DK és az MSZP szavazói határozott baloldali önbesorolást választottak (egy hetes skálán a DK-választók 2,9-es, míg az MSZP-szavazók 2,7-es értéket), a Fidesszel és a Jobbikkal szimpatizálók határozott jobboldaliságot vállaltak. Bár a két szavazóbázis átlaga nagyon hasonló (Fidesz: 5,5; Jobbik: 5,5), ha az eloszlást is figyelembe vesszük, úgy a Fidesz esetén azt látjuk, hogy jóval kevesebben választották a semlegességet is jelentő négyes

értéket – fele annyian, mint a Jobbik-szavazók. Másrészről viszont a leghatározottabb, hetes értéket a Jobbik-szavazók választották nagyobb arányban (28 százalék a Fidesz-szavazók 17 százalékával szemben). Azt mondhatjuk tehát, hogy a Fidesz-szavazóknál egyértelműbb a jobboldaliság vállalása, ugyanakkor a skála szélsőértékét kevésbé választják.

54. táblázat. A hétfokú bal-jobb skálán való önbesorolás a Fidesz és a Jobbik szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

	Fidesz	Jobbik
1 – bal	1	1
2	1	0
3	1	1
4	13	26
5	31	17
6	37	26
7 – jobb	17	28

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Sokkal kevésbé egységesek a szavazók, ha a liberális-konzervatív skálán kell elhelyezniük magukat: a köztes opciót jelentő négyes értéket választotta a Fidesz-szavazók 30, a Jobbik-szavazók 36 százaléka. Meglepő módon a Fidesz- és Jobbik-szavazók hasonló arányban (23 százalék) választották az inkább liberális álláspontot (1-3-as érték választása). A Fidesz- szavazók többsége – 45 százaléka – ezzel együtt is konzervatív álláspontot választott a skálán. Az egyetemista-főiskolás Fidesz szavazók tehát egy igen határozott jobboldali, ám kevésbé határozott konzervatív önképpel rendelkeznek.

MÉDIAHASZNÁLAT

Az átlagnál nagyobb politikai érdeklődés az egyetemista-főiskolás fiatalok körében együtt jár azzal, hogy az információt különböző csatornákon keresztül szerzik be. A kutatás során három csatorna (televízió, internet, írott sajtó) szerepét vizsgáltuk. A tájékozódási formákban a Fidesz-szavazók nem okoztak meglepetést, lényegében mindhárom formát az átlagnak megfelelő arányban használják – náluk tehát nem látunk olyan kiugró különbségeket, mint az MSZP-szavazók televíziós vagy a DK-szavazók internetes szokásai esetében. Az internetes aktivitásban viszont jobban elmaradnak a többi párt szavazóitól: a fideszes fiatalok mondták a legkisebb arányban azt, hogy részt vesznek internetes szavazáson (harmaduk sosem tesz ilyet), megjegyzéseket írnak blogokhoz, közösségi oldalon tett bejegyzésekhez (45 százalékuk mondta azt, hogy soha nem csinál ilyet).

Végezetül jogos lehet az a felvetés, hogy akik 2012 fordulóján is a Fideszt választanák, alapvetően elégedettek a folyamatokkal, de legalábbis nem fogalmaznak meg nyílt kritikát. A Fidesz szavazók vizsgálatakor tehát érdemes megvizsgálni néhány olyan kérdést, ami alkalmas lehet arra, hogy a szavazók kritikai észrevételére reagáljon. Az intézményekbe vetett bizalomra vonatkozó kérdés a legkevésbé direkt módon kérdez rá a legfontosabb politikai aktorok (Országgyűlés, pártok) megítélésére, ezért alkalmas lehet e felvetés vizsgálatára.

55. táblázat. Mennyire bízik az alábbi intézményekben. (1–4-ig terjedű skála átlagai)

	Fidesz	Jobbik	Teljes minta
az Alkotmánybíróságban	**3,1**	2,5	2,7
a Köztársasági Elnökben	**2,7**	1,8	2,0
az Országgyűlésben	**2,6**	1,7	1,9
a politikai pártokban	**2,0**	1,7	1,8
a honvédségben	**3,0**	2,8	2,8
az egyházakban általában	**2,8**	2,2	2,2
a rendőrségben	2,5	2,2	2,4
a bíróságokban	**2,8**	2,3	2,6
a település (kerület) polgármesterében	**2,6**	2,3	2,4
a bankokban, biztosítókban	1,81	1,53	1,91

Kiemelve a legmagasabb érték.
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

A bizalmi értékek a rendőrség és a bankok kivételével minden esetben a Fidesz szavazói között voltak a legmagasabbak. Jól látszik az is, hogy a politikailag leginkább megosztóvá vált Alkotmánybíróság, Köztársasági Elnök, Országgyűlés hármasban van a legnagyobb különbség az ellenzéki pártok és a Fideszt támogató szavazók között. Azt mondhatjuk tehát, hogy a Fideszt választó egyetemista–főiskolás-szavazók kevésbé kritikusak a legfontosabb politikai szereplőkkel szemben, mint az ellenzéki pártok szimpatizánsai.

KONKLÚZIÓ

A kormánypárti hallgatókról az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás keretei között kiderült, identitásuk meghatározó eleme a vallás. Azok a jobboldali fiatalok, akiknek életében jelentős szerepet tölt be vallásuk, nagy valószínűséggel a kormányzó párt táborát erősítik. Területileg a fővárosban erős igazán a Fidesz, emellett leginkább a felső-középosztályba tartozó egyetemisták-főiskolások sza-

vaznak rá. A Magyarországon egyébként is nagy szereppel bíró politikai szocializációs közeg hatványozottan aktív a fideszes hallgatókat illetően. A kormánypárt fiatal hívei szüleikkel intenzíven politizálnak, a szülők politikai véleménye alapvetően meghatározza gyermekeik egyes részkérdésekben kialakult véleményét.

Ami az egyes képzési területek szerinti bontást illeti: a fideszes egyetemista-főiskolai hallgatók elsősorban az orvostudományi képzésben résztvevők közül kerülnek ki. Öndefiníciójukat illetően markánsan jobboldaliként aposztrofálják magukat – e dimenzióban nem sokban különböznek a jobbikos fiataloktól.

Írásunkban arra tettünk kísérletet, hogy bemutassuk: az 1990–2010 közötti időszakban a fiatalok körében egyértelműen a Fidesz volt domináns párt, de mára ez érvényét veszette. Egy speciális, egyetemista-főiskolás szavazókat tartalmazó mintát alapul véve úgy tűnik, *trendforduló* tanúi vagyunk. Korántsem igazolható az a tézis, miszerint a Fidesz a fiatalok pártja lenne. A 2010-es választáson újonnan parlamentbe kerülő pártok jelentős szeletet hasítottak ki a Fidesz fiatal szavazótáborából. A 18–29 éves korosztályon belül egyértelműen érzékelhető az LMP és különösen a Jobbik előretörése, miközben a Fidesz már nem rendelkezik fiatalos karakterrel. E kérdések vizsgálatának a kötet két külön fejezetet szentel.[6] A jelenlegi kormányzópártnak a jelenségre adott reakciója alapvetően befolyásolja, hogy középtávon milyen karakterjegyekkel rendelkezik majd a Fidesz politikája.

Kutatásunk eredményei alátámasztani látszanak azt az állítást, miszerint a késő kádári- nemzedéket képviselő Fideszt mára a nyomában lépdelő nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól. Későbbi kutatásokban érdemes volna a téma ezen aspektusát alaposabban körüljárni. Összehasonlításra érdemes szempontokat rejt magában továbbá az a kérdés, vajon a Jobbik generációs tekintetben a Fideszhez hasonló utat jár-e be. Mindez ugyanis segíthet megérteni például a Jobbik térnyerését mind a teljes lakosság, mind pedig a legfiatalabb generáció, s ezen belül az egyetemista-főiskolás csoport körében. Jelen írás azonban nem vállalkozhatott erre, így e terület feltárása még várat magára.

6 Az LMP előretörésének vizsgálatához lásd: (Keil 2012, 157–183). A kérdés Jobbikra vonatkozó összefüggéseihez lásd: (Róna–Sőrés 2012, 113–157.).

IRODALOM

Bauer Béla – Szabó Andrea (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés* Budapest, Mobilitás.

Bauer Béla – Szabó Andrea (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

Bozóki András (szerk.) (1992): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában 1988-1991*. Budapest, FIDESZ Press.

Keil András: Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP-szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 157–183.

Laki László–Szabó Andrea – Bauer Béla (szerk.) (2001): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Marketing Centrum (2002): *Az egyetemisták és főiskolások perspektívaképe*. Budapest. Marketing Centrum – Országos Piackutató Intézet.

Róna Dániel–Sőrés Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 113–156.

Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp.15–25.

Róna-Tas Ákos (1992): Fidesz- MI DESZ? Nemzedékek és pártok. In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában* Budapest, FIDESZ Press. 608–617.

Stumpf István (1992): Új Generáció. In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában* Budapest, FIDESZ Press. 595–607.

Stumpf István (1996): Elhalasztott vagy elszalasztott politikai generációváltás? *Századvég*, 1996. 1. szám, 112-131. o.

Szabó Andrea – Kern Tamás (2011): *A magyar fiatalok politikai aktivitása*. In: Szabó Andrea – Bauer Béla: *Arctalan (?) nemzedék*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Bíró Nagy András

SOKSZÍNŰ FIATAL BALOLDAL

AZ MSZP ÉS A DK TÁMOGATÓI A FELSŐOKTATÁSBAN

E tanulmány célja, hogy bemutassa, milyen típusú fiatalokat képes elérni jelenleg az established baloldal. A részletesen elemzett kutatási eredmények világosan igazolják azt a hipotézist, hogy az MSZP és a DK fiatal támogatói két külön világot képviselnek. A két párt szavazói közötti különbség olyan jelentős, hogy nyugodtan kijelenthető: társadalmi hátterüket, közéleti aktivitásukat és értékrendjüket tekintve több köti össze az LMP és a DK választóit, mint a nemrég még egy pártot támogató MSZP-s és DK-s fiatalokat. A baloldali fiatalok két liberális és egy gazdasági kérdésekben baloldalibb, társadalompolitikai ügyekben centristább pártra oszthatók. Az MSZP jelenlegi szavazói jóval közelebb állnak a centrumhoz és az átlag magyar fiatal értékvilágához, mint a liberálisabb DK és LMP. A szocialistáknak az átlagos vagy annál rosszabb háttérrel rendelkező, a baloldalibb gazdaságpolitikai és a két liberális párthoz képest centristább társadalompolitikai válaszok iránt nyitott fiatalok körében lehet esélye növekedni. A két liberális párt, a DK és az LMP közötti különbség nem a szocio-demográfiai háttér, a közéleti érdeklődés vagy az értékvilág terén mutatkozik meg, hanem a politikai elitről, az elmúlt ciklusok teljesítményéről alkotott véleményekben.

Tárgyszavak: baloldali fiatalok * established baloldal * politikai szocializáció * közéleti passzivitás * materiális szavazók * aktív liberális pólus

BEVEZETÉS

A baloldal helyzetével foglalkozó tudományos munkák és publicisztikák rendre visszaköszönő megállapítása, hogy az *establishment* baloldalát adó Magyar Szocialista Pártnak a fiatalok körében mért alacsony támogatottsága az egyik fő stratégiai kihívása. Igaz volt ez a megállapítás a rendszerváltás óta mindig, de az idő múlásával a támogatói korösszetétel aránytalansága egyre súlyosabb problémává vált. Az MSZP szavazóinak mindössze 15 százaléka harminc év alatti, 43 százaléka viszont hatvan év feletti, a párttagság átlagéletkora pedig 55,9 év (MSZP 2011, 9–13).

Az utóbbi bő évtized legfontosabb ifjúságkutatásainak (LAKI–SZABÓ–BAUER 2001, 54; BAUER–SZABÓ 2005, 95; BAUER–SZABÓ 2009, 115) eredményei jól kimutatták az MSZP fiatalok közötti visszaszorulását: 2000-ben a 18–29 év közötti pártválasztók 29 százaléka támogatta a szocialistákat, négy évvel később már csak 21, 2008-ban pedig 18 százalék vallotta magát szocialista szimpatizánsnak. A nagymintás *Ifjúság*-kutatások felsőoktatási almintái is hasonló trendet mutattak. A 2000-es 27 százalékról 2004-ben 20, 2008-ban 19 százalékra csökkent az MSZP-sek aránya az egyetemisták és főiskolások között.

A szocialisták utóbbi évekbeli visszaesésének okait több átfogó írás (BECK–BÍRÓ NAGY–RÓNA 2011, LAKNER 2011, TÓTH 2011) is feldolgozta a közelmúltban, de az MSZP korfájában eddig elmaradt fordulatról a 2009–2010-ben átalakult pártrendszer felállása óta még nem készült akadémiai igényű elemzés. Ugyanez igaz arra az új helyzetre, amelyben az *established baloldal* fiatal szavazóiért az MSZP mellett már a 2011 őszén alakult Demokratikus Koalíció is versenyez. E tanulmány célja, hogy bemutassa, milyen típusú fiatalokat képes elérni jelenleg az established baloldal. Ezzel egyrészt kirajzolódnak a fiatalok megszólításának korlátai, másrészt a tanulmány kiindulópontként szolgálhat a jövőbeli baloldali ifjúsági stratégiákhoz.

A MSZP és a DK az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012*-es kutatási adatai alapján a pártot választani tudó egyetemista-főiskolás fiatalok 12 százalékát tudja megszólítani. A két párt közül a szocialisták az erősebbek, 7 százalékon állnak, DK-snak a felsőoktatási hallgatók 5 százaléka tartja magát. A tanulmány erre a két csoportra koncentrál, a fiatalok megszólításában jóval eredményesebb (29 százalék), a politikáját a „lehet más" *establishment-ellenes* üzenetére alapozó LMP-t külön fejezet dolgozza fel a kötetben (KEIL 2012). A baloldali fiatalok minél teljesebb képéhez, pontosabb prolifjához azonban szükséges az elitellenes, de öndefiníciójukban baloldali LMP-sekkel való összehasonlítás is. Ennek megfelelően számos helyen az ökopárti fiatalokra vonatkozó adatokkal is összevetem az MSZP-sek és a DK-sok válaszait.

A tanulmány hipotézise, hogy a baloldal sokszínűsége a fiatal korosztályokban is tetten érhető. A DK kiválása előtti MSZP-s belvitákban erőteljesen kitűnt, hogy az MSZP-t vezető Mesterházy Attila és a volt miniszterelnök-pártelnök Gyurcsány Ferenc jelentősen eltérő politikai irányvonalat tartanak követendőnek. Mesterházy célja egy karakteresen baloldali néppárt megteremtése, amely képes visszanyerni támogatottságát a meggyengült baloldali hátországában. Gyurcsány számára a szociáldemokrata értékrendű szavazók köre csak egy az integrálandó célcsoportok közül: a liberálisok és a „mérsékelt konzervatívok" irányába is nyitott párt megteremtésében gondolkodott. Kutatási eredményekből azóta tudjuk, hogy a jelenlegi DK-sok nagyrészt volt szocialista szavazók, a táborbővítés stratégiája nem igazán vált be a volt miniszterelnöknek (POLICY SOLUTIONS-MEDIÁN 2012). Az azonban igaz lehet, hogy a DK kiválásáig valójában szavazói szinten is két párt élt egy párton belül. Ezt a hipotézist tesztelem a fiatal támogatókra vonatkozóan, az MSZP és a DK egyetemista-főiskolás táborának mélyelemzésével.

Az írás első részében a baloldali fiatalok társadalmi-demográfiai hátterét vizsgálom. Ezt követően közéleti érdeklődés és aktivitás szempontjából hasonlítom össze az MSZP-seket és a DK-sokat, külön kitérve arra, hogy milyen tájékozódási csatornákon keresztül érhetőek el ezen választói csoportok. A tanulmány harmadik fejezetében öndefiníciós és attitűdkérdések segítségével mutatom be a közös és az eltérő pontokat a két párt ifjú támogatóinak értékvilágában.

A BALOLDALI FIATALOK TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI HÁTTERE

A 2010-es választási vereség után egyértelműen Budapest vált a baloldal legfontosabb fellegvárává. Az ország jelentős részén – legnagyobb mértékben Kelet-Magyarországon – tapasztalt térvesztés a fővárosban csak kisebb mértékben ment végbe, így ott érte el végül a legjobb eredményét az MSZP. Mivel Budapesten estek vissza a legkevésbé a szocialisták, az ottani támogatók a párton belül felértékelődtek. Az MSZP (2011, 10) saját hivatalos kiadványa is kiemeli, hogy az „MSZP-szavazók között erősen felülreprezentáltak a budapestiek: arányuk 28 százalék, míg a teljes népességben 18 százalék a fővárosiak aránya". A teljes szocialista tábor földrajzi eloszlásától csak kis mértékben tér el az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás eredménysora (A kutatás módszertanáról részletesen lásd (RÓNA–SZABÓ A. 2012, 15–25). A szocialista egyetemisták-főiskolások 26 százaléka budapesti, és az MSZP-sek még inkább felülreprezentáltak a megyei jogú városokban: a párt ifjú támogatói 36 százalékának van ezekben a városokban az állandó lakhelye. A megyei jogú városi szint alatt megfordul a trend, a kisvárosi és a falusi szocialisták más pártok összetételéhez képest arányosan kevesebben vannak. A községek aránya az MSZP teljes támogatói bázisához képest is alacsony a vizsgált mintában. A teljes szocialista tábor – és az összes felsőoktatási hallgató – 20 százaléka falusi lakos, az MSZP-s egyetemisták-főiskolások között arányuk csak 15 százalék.

A Demokratikus Koalíció támogatói struktúrája még a szocialistákénál is erősebb főváros-centrikusságot mutat. A DK-sok 34 százaléka budapesti, ami egy hajszállal még az LMP-seknél (33 százalék) is magasabb arány. A DK fővárosi támogatottsága nemcsak a fiatalok között, hanem a teljes tábort tekintve is átlagon felüli. 2012 tavaszi adatok alapján a teljes fővárosi népességben 5 százalékon állt a DK (POLICY SOLUTIONS-MEDIÁN 2012), míg országosan rendszerint 2-3 százalékot mérnek a közvélemény-kutató cégek. Amennyire erős az MSZP a megyei jogú városokban, olyan gyenge ebben a szegmensben a DK. A teljes DK-s mintában a megyei jogú városok 14 százalékos részesedése messze elmarad az összes fiatal között mért 25 százaléktól. Az LMP-vel szemben viszont a DK nem esik vissza a településtípus méretével párhuzamosan: átlag feletti támogatottsága van a pártnak a falvakban.

56. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok megoszlása a lakóhely típusa szerint (százalékos megoszlás)

	Budapest	Megyei jogú város	Egyéb város	Község
MSZP	26	36	23	15
DK	34	14	27	25
Összes fiatal	25	25	30	20

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A teljes szavazótáborokat vizsgálva az MSZP támogatói között a legmagasabb a nők aránya (Ipsos-adatok alapján MSZP 2011, 11). A Fidesz, a Jobbik és a DK az egyetemisták-főiskolások között több férfit vonz, mint nőt, az LMP-seknél ebben a szegmensben azonban több a nő. Az MSZP-sek között szinte felborul az arány a nők javára: a szocialista egyetemisták-főiskolások 64 százaléka nő és csak 36 százalék férfi.

A magyarországi társadalmi mobilitás korlátait jelzi, hogy olyan családból, ahol a szülők maximum 8 osztályt végeztek, szinte lehetetlen felsőoktatási intézménybe bekerülni. A szocialista és a DK-s fiataloknál sem ez a jellemző családi út. A szocialista felsőoktatási hallgatók családi háttere gyakorlatilag megegyezik a teljes minta átlagával. Apai ágon többségben vannak a szakmunkásképző vagy szakközépiskolai háttérrel rendelkezők, de jelentős, 40 százalék környéki a felsőfokú végzettségű apák aránya is. A szocialista fiatalok édesanyái között – szintén az átlagnak megfelelen – egyharmados a szakmunkásképző vagy szakközépiskolai végzettséggel rendelkezők aránya, 15 százalékuk a gimnáziumi érettséginél fejezte be tanulmányait, csaknem felük viszont főiskolai, egyetemi diplomáig vagy akár doktori fokozatig is vitte. A szocialista hallgatók 50-60 százaléka lép tehát előre a szülők képzettségéhez képest.

A DK-sok nem tudják ilyen mértékben „felülmúlni" szüleiket, mivel a családok kiindulópontja az átlagosnál jobb. A Demokratikus Koalíció támogatóinak szülei adják a legértelmiségibb hátteret az összes párt közül, még az LMP-sek szülei között sincsen annyi felsőfokú végzettségű, mint náluk. A DK-sok édesapjainak fele, édesanyjainak több mint hatvan százaléka ilyen képzettséggel bír. A gimnáziumot végzettek aránya megfelel az átlagnak, azonban az egyéb középfokú végzettségűek között már erősen alulreprezentáltak a DK-sok szülei.

57. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok megoszlása a szülők legmagasabb iskolai végzettsége szerint (százalékos megoszlás)

	MSZP – édesapa	MSZP-édesanya	DK – édesapa	DK – édesanya	Összes édesapa	Összes édesanya
Max. 8 osztály	2	2	0	2	2	3
Szakmunkásképző, szakközépiskola	51	35	37	18	48	32
Gimnázium	9	15	12	18	10	16
Felsőfokú végzettség	38	48	51	62	40	49

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A szülők képzettsége terén az MSZP-s fiatalok még tudják hozni az átlagot, de az anyagi helyzet, a pénzügyi függetlenség terén már nem. A felmérés eredményeiből jól látszik, hogy a felsőoktatási hallgatók alapvetően nem állnak jól a saját anyagi függetlenségük megteremtése terén, de még az átlagos szintnél is rosszabb e téren a szocialista fiatalok helyzete. Mindössze 13 százalékuk él a szülőktől külön kasszán, és – az összes párt támogatói közül egyedüliként – több mint felük teljes mértékben a szülők anyagi segítségére szorul. A baloldali fiatalok közül a szocialisták adják tehát a legkevésbé jómódú csoportot, a DK-sok viszont a másik végletet. Gyurcsány Ferenc fiatal egyetemista vagy főiskolás követői között találjuk a legkisebb arányban (34 százalék) azokat, akik teljes mértékben a szülőkre támaszkodnak, és a legnagyobb arányban azokat, akik legalább részlegesen már el tudtak indulni az anyagi függetlenség útján. Ez egyben azt is jelenti, hogy a DK-sok e téren még az amúgy jónak mondható helyzetben lévő LMP-seknél is kedvezőbb adottságok között képezhetik magukat.

58. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok megoszlása anyagi függetlenség szempontjából. „Szüleidtől külön kasszán élsz-e?" (százalékos megoszlás)

	MSZP	DK	Összes fiatal
Igen	13	18	18
Nem	52	34	44
Részben igen, részben nem	35	48	38

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012

A családi háttérnek a későbbi mobilitási lehetőségek mellett természetesen nagy hatása lehet a gyermekek későbbi politikai nézeteire is. Az összes fiatal 30 százaléka állítja, hogy politikai kérdésekben teljesen egyetért szüleivel. Az MSZP-s és a DK-s szimpatizánsok ennél nagyobb mértékben gondolják ugyanazt a politikáról, mint szüleik. Az összes párt közül az MSZP-s fiatalok esetében a legerősebb a családi hagyomány, 42 százalékuk ért egyet a szülőkkel politikai kérdésekben.

A család hatása a „régi baloldali" pártra szavazó fiatalok esetében akkor válik különösen nyilvánvalóvá, ha az „új baloldali" LMP-sekkel vetjük össze őket: a zöld párt szavazóinak csak 23 százaléka ért egyet a szüleivel, ami az összes párt közül a legalacsonyabb érték.

59. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok és szüleik politikai preferenciái. „Politikai kérdésekben egyetértesz-e szüleiddel?" (százalékos megoszlás)

	MSZP	DK	Összes fiatal
Igen	42	36	30
Nem	6	7	8
Részben igen, részben nem	46	52	57
Nem ismerem a szüleim nézeteit	6	5	4

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Míg az LMP-re a legtöbb fiatal szavazó újonnan, magától talált rá 2009 után, a DK támogatása pedig általában a párt 2011 őszi megalakulását követően egy tudatos – olykor az egész család preferenciáit érintő – váltás eredménye, addig az MSZP-seknél a leginkább tetten érhető a készen kapott pártválasztás. Ugyancsak a család hatását értékeli fel a szocialistáknál, hogy körükben a legmagasabb azok aránya, akik barátaik politikai preferenciáit nem is ismerik. Ez egyben azt is feltételezi, hogy a baráti körben nem igazán kerülnek elő olyan politikai témák, amik alakíthatnák az ifjú szocialisták preferenciáit. A DK-sok és az LMP-sek esetében fordított a helyzet, ők beszélgetnek barátaikkal a legnagyobb arányban közéleti kérdésekről.

A FIATALOK ÉS A KÖZÉLET: AKTÍV ÉS PASSZÍV BALOLDALIAK

A baloldali fiatalok táborán belül egyszerre van jelen egy kevésbé aktív, a közéleti kérdéseket távolabbról követő tábor, és egy kifejezetten érdeklődő, a politikai cselekvésre, közéleti aktivitásra is nyitott csoport. Előbbi leírás a szocialista szimpatizánsok mellett az LMP-sek apolitikusabb felére is illik, míg a Demokratikus Koalíciót támogató fiatalok és az LMP keménymagja az átlagosnál jóval aktívabbak. Valamennyi parlamenti párt szavazói közül a szocialisták mondták a legtöbben – közel 40 százalékuk –, hogy „egyáltalán nem" vagy „inkább nem" érdekli őket a politika. Ez az összes fiatal esetében mért átlagos szinthez képest is erős távolságtartást jelent, a skála másik végpontjától, a DK-soktól pedig közel 30 százalékpont választja el. A gyurcsányista fiatalok alig több mint 10 százaléka állítja magáról, hogy kevéssé érdekli a politika, csaknem 70 százalékuk viszont kimondottan érdeklődik a közéleti események iránt. Ezzel egyben a DK-sok esetében fordul elő egyedüliként, hogy a fiatal tábor abszolút többsége az érdeklődő térfélen helyezi el magát. Az LMP-sek 48 százaléka számít érdeklődőnek, 30 százaléka pedig távolságtartóbbnak – ez megfelel az átlagos, és a fideszes és jobbikos fiataloknál is mért értéknek, és egyben közelebb is van a szocialista szimpatizánsok értékeihez, mint a DK-sokéhoz. A politikával szembeni általános szkepszist jól jelzi, hogy még a pártot választani tudó fiataloknak is csak relatív többségét érdeklik a főbb politikai események, folyamatok.

60. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok közéleti érdeklődése. „Mennyire érdekel Téged a politika?" (1–5-ig terjedő skála, 1=egyáltalán nem, 5=nagyon érdekel, százalék)

	Egyáltalán nem	2	3	4	Nagyon érdekel
MSZP	17	22	15	29	17
DK	2	10	19	36	33
Összes fiatal	10	20	21	27	22

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A választási részvételi hajlandóság tekintetében, MSZP-LMP viszonylatban viszont fordul a kocka: itt már azokkal a trendekkel találkozunk, mint a teljes választókorú lakosságról készült közvélemény-kutatásokban. Az LMP-sek egy részének laza kötődése a politikához és a közéleti részvételhez itt válik a leginkább nyilvánvalóvá: mindössze 58 százalékuk állítja, hogy biztosan elmenne választani. Ez a legalacsonyabb érték valamennyi tábor közül, ami jól jelzi, hogy az LMP-vel való szimpátia sok esetben nem jelent szoros köteléket az ökopárttal, és a támogatók közel fele erősen apolitikus, esetükben még a választási részvétel is kérdéses. Még a politika iránt alapvetően kevéssé érdeklődő fiatal szocialisták is nagyobb, kétharmados arányban járulnának az urnához, ami nem sokkal marad el a fideszes és a jobbikos értékektől. Az átlagtól jócskán felfelé eltérő választási aktivitást a DK-soktól láthatunk. Eltökéltségüket jól tükrözi, hogy 84 százalékuk biztosra ígéri részvételét egy „most vasárnapi" választáson és olyan támogatójuk nem is akadt, aki azt állította volna, hogy valószínűleg vagy biztosan nem menne el szavazni.

A DK-sok magas aktivításának magyarázata lehet, hogy a párt támogatójának lenni azok után, hogy Gyurcsány Ferenc milyen közéleti pályafutást tudhat maga mögött, már alapból feltételez egy erős kötődést és tudatos kitartást az utóbbi években Magyarország egyik legnépszerűtlenebb politikusává vált vezető mellett. A fiatal DK-sok közéleti aktivítása visszatükrözi a párt teljes táborának attitűdjét: kevesen vannak, de nagyon elszántan kitartanak az általuk szimpatikusnak tartott politikus és politikai irányvonala mellett.

61. táblázat. A felsőoktatásban résztvevő fiatalok választási részvételi hajlandósága (százalék)

	Biztosan elmenne	Valószínűleg elmenne	Valószínűleg nem menne el	Biztosan nem menne el
MSZP	66	15	16	3
DK	84	16	0	0
Fidesz	70	24	5	1
Jobbik	70	22	5	3
LMP	58	26	11	5
Összes fiatal	66	23	8	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Az MSZP fiatal támogatóinak passzivitása a politika iránti alacsony érdeklődésből és az átlagnál némileg kisebb részvételi hajlandóságból is kiolvasható, a konkrét közéleti tevékenységekre, tapasztalatokra vonatkozó adatok azonban ezt még erőteljesebben alátámasztják. A kutatásban vizsgált valamennyi kérdés esetében átlag alatti volt a szocialista fiatalok bevonódásának mértéke. Az MSZP-s egyetemisták és főiskolások mindössze harmada vett részt valaha bármilyen típusú aláírásgyűjtésben, ami jelentősen elmarad az összes vizsgált fiatal 46 százalékos arányától, nem is beszélve az e téren legaktívabb jobbikos tábort, akiknek 52 százaléka vett már részt ilyen akcióban.

Politikai elemzésekben közhelyszámba megy az a megállapítás, hogy a baloldali szavazókat jóval nehezebb megmozgatni, mint a jobboldaliakat, és különösen nehéz őket az utcára vinni. Az MSZP-sek válaszai ezt a közvélekedést a fiatal korosztályokra vonatkozóan is megerősítik: arányosan messze a szocialista fiatalok vettek részt eddig a legkisebb mértékben utcai tüntetéseken, törvényes demonstrációkon. A szocialisták közül csak minden negyedik tüntetett már valaha, míg az összes többi párt esetében ez az érték 40 százalék felett van. A legaktívabbak ismét a DK-sok: 57 százalékuk demonstrált már valaha az utcán. A posztmateriális választói tudatosság mérőszámaként használt „termékbojkott" esetében is hasonló mintázat látható: az MSZP-sek közül minden tizedik bojkottált már tudatosan valamilyen terméket, míg a többi pártnál ez az érték 30 százalék felett van. A DK és az LMP támogatói vesznek a leginkább figyelembe nem anyagi típusú megfontolásokat (38–39 százalékuk nem vásárolt szándékosan valamilyen terméket), de ez némileg kisebb mértékben a fideszes és jobbikos fiatalokra is igaz. A motivációjuk természetesen nagyban különbözhet. Míg az egyes árucikkek kiválasztásánál az ökopárti vagy a DK-s választókat nagyobb mértékben foglalkoztathatják például környezettudatossági szempontok vagy politikai megfontolások (pl. nem utazik köztudottan szélsőjobboldali taxitársasággal vagy nem vásárol Fidesz-közeli áruházláncban), addig a fideszes és jobbikos szimpatizánsok között vélhetően erősebb lehet a magyar termék – külföldi termék felosztás motiváló ereje. Az MSZP-seknél ilyen tényezők a többieknél jóval kisebb mértékben orientálják különböző árucikkek, szolgáltatások fogyasztását.

Az MSZP számára komoly kihívást jelent, hogy a párttal szimpatizáló fiatalokat nemcsak tüntetésekre, de kampányolásra is nagyon nehéz bevonni. Tízből egy szocialista támogató vett már részt kampányban (ajánlószelvény gyűjtése, plakátolás, kitelepülés, stb.), ami – az előző kérdésekhez hasonlóan – az összes párt fiataljai között a legalacsonyabb érték. Az átlagos kampánytapasztalat 20 százalék, amit a Fidesz húz erősen felfelé: a kormánypártot támogatók harmada valamilyen formában segítette már a párt kampányát az utóbbi években. A baloldali fiatalok közül az LMP-sek vettek részt eddig a legtöbben kampányban (19 százalék), a DK-sok (16 százalék) a szocialisták és a zöldek között helyezkednek el ebből a szempontból. Mivel még nem volt olyan országos kampány, amelyen a Demokratikus Koalíció megmérette volna magát, ezért feltételezhető, hogy az aktív DK-sok nagy többsége korábban még az MSZP kampányaiban szerzett tapasztalatot.

62. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok közéleti aktivitása. „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valaha bármelyikben?" (százalék)

	MSZP		DK		Összes fiatal	
	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem
Aláírásgyűjtés	35	65	27	73	46	54
Politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, petíciók aláírása	30	70	56	44	41	59
Törvényes demonstráció, tüntetés	26	74	57	43	44	56
Utcai zavargás	2	98	2	98	3	97
Termék szándékos bojkottja	11	89	39	61	34	66
Kampánytevékenység	12	88	16	84	20	80

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A fiatalok jövőbeli bevonása érdekében fontos, hogy milyen csatornákon keresztül lehet elérni az esetlegesen aktívizálható támogatókat. Az ma már nem is kérdés, hogy a korosztály egészét, pártoktól függetlenül az internetes hírcsatornákon lehet a leghatékonyabb módon elérni. Az összes fiatal 79 százaléka hetente többször böngész internetes portálokat, 52 százalékuk számára ez pedig mindennapos tevékenység. A televízió, és főként a napilapok messze elmaradnak ettől a szinttől a fiatalok médiafogyasztási szokásaiban. Az MSZP és a DK támogatói ráadásul az átlagosnál sűrűbben szerzik információikat az internetről: a szocialisták 56 százaléka, míg a DK-sok 74 százaléka olvas online híreket napi rendszerességgel. Míg azonban a DK-sok közül gyakorlatilag mindenki legalább hetente többször tájékozódik a netről, addig a szocialista fiatalok nagyjából ötöde nem érhető el ezen a módon. Ez a legmagasabb érték valamennyi párt tábora közül.

Ennek fényében továbbra is megkerülhetetlen kommunikációs csatorna marad az MSZP számára a televízió. A szocialista fiatalok néznek a legtöbbet televíziót, egyharmaduk minden nap, további harmaduk hetente többször számít televíziós hírfogyasztónak. A televízió internettel szembeni általános leértékelődését mutatja ugyanakkor, hogy a teljes mintában mindössze 23 százalék a napi rendszerességgel tv-híradót nézők aránya. A DK-sok ezt az átlagot hozzák, az LMP-sek pedig átlag alatti tévézőknek számítanak: csak 19 százalékuk követi a tv-híradókat minden nap. A zöld fiatalok jelentős része csak alkalmanként vagy egyáltalán nem néz televíziót: az ebben a kategóriában mért 43 százalék a legmagasabb az összes párt közül. Összességében jól látszik, hogy bár a DK-sok átlagos mértékben néznek tévét, szavazóik szinte kivétel nélkül rendszeresen elérhetők az interneten is. A szocialisták esetében a televízió tartós fontosságát indokolja, hogy támogatóik a mai napig a leggyakoribb tv-nézők, emellett pedig a tábor egy jól behatárolható része alig vagy soha nem tájékozódik online forrásokból.

63. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok médiafogyasztási szokásai (százalék)

		Minden nap	Hetente többször	Hetente egyszer	Ritkábban	Soha
MSZP	Internetes portálok	56	19	7	15	3
	TV-híradók	33	30	8	19	11
	Napilapok	12	25	15	30	18
DK	Internetes portálok	74	21	0	4	0
	TV-híradók	23	30	12	14	21
	Napilapok	14	11	11	36	27
Összes fiatal	Internetes portálok	52	27	7	11	3
	TV-híradók	23	27	12	19	19
	Napilapok	10	18	14	38	20

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A napilapok általános térvesztéséből, példányszámcsökkenéséből talán e felmérés nélkül is kikövetkeztethető lenne, hogy a fiatalok között a nyomtatott sajtó szerepe a tájékozódásban harmadlagos. Az egyetemisták és főiskolások 42 százaléka vesz a kezébe legalább hetente egyszer napilapot, naponta pedig csak 10 százalék olvas újságot rendszeresen, nyomtatott formában. A MSZP-sek a többieknél jobban kötődnek a hírfogyasztás hagyományos módjához: a szimpatizánsok több mint fele legalább heti egyszer kezébe vesz napilapot. Az erősen netközpontú DK-sok azonban még az átlagnál is kevésbé tájékozódnak a nyomtatott sajtóból. 14 százalékuk ugyan napi rendszerességgel nyomtatott újságot olvas, de csak 36 százalékuk teszi ezt legalább hetente egyszer. Az LMP-sek az MSZP és a DK között helyezkednek

el, naponta csak 7, de hetente legalább egyszer 43 százalékuk vesz kezébe napilapot. A fentiek alapján teljesen egyértelmű, hogy a baloldali fiatalok jelentős részét elérik a hírek interneten, az MSZP-nek viszont továbbra is érdemes nagyobb figyelmet fordítani a hagyományosabb kommunikációs csatornákra, mivel az elérési arány még mindig relatíve magas a televízió és a napilapok esetében is.

A BALOLDALI FIATALOK ÉRTÉKVILÁGA

A közéleti attitűdök tekintetében tapasztalt eltérés az MSZP és a DK fiataljai között az értékrend terén is megmutatkozik. Az öndefiníciók és az attitűdkérdésekre adott válaszok is világossá teszik, hogy a Demokratikus Koalíció 2011 őszi kiválásáig valóban két párt létezett az MSZP-n belül. Ez a kettőség nemcsak a politikai vezetők szintjén, hanem a fiatal szimpatizánsok értékvilága tekintetében is jelen volt. Az MSZP támogatói rendre közelebb helyezkednek el ugyanis az összes megkérdezett átlagértékeihez, mint a DK-sok, akik pedig a legtöbb kérdésben a szocialista fiataloknál liberálisabb álláspontot foglalnak el. Számos kérdésben több nézetazonosság figyelhető meg az LMP és a DK szimpatizánsai, mint a túlnyomó többségükben nemrég még egy pártot támogató MSZP-sek és DK-sok között.

A kivétel, ahol az MSZP és a DK közel kerül egymáshoz, a bal-jobb önmeghatározás. A pártok ideológiai profiljában és főleg a választók fejében meglévő közpolitikai koherenciazavar ellenére a magyar pártrendszer egyik legstabilabb tájékozódási pontjának szokás tekinteni a bal-jobb skálát (az utóbbi évek fejleményeinek elemzéséhez lásd Enyedi-Benoit 2011, Bíró Nagy 2011). A bal-jobb címke a magyar politikában azonban a legkevésbé sem jelent tartalmi leírást, jóval inkább pártos címkeként értelmezendő (Tóka 2005). Ily módon a baloldali szélsőértékhez közeli öndefiníció sok esetben legalább annyira – ha nem jobban – jelent éles szembenállást a jobboldali kormányzással, mint gazdasági-szociális értékválasztást. Az Orbán-kormány és a Fidesz éles elutasítása magyarázhatja, hogy az MSZP és a DK szavazói – a meglévő értékrendbeli különbségek ellenére – egyaránt egyértelműen a baloldalra sorolják magukat. Az MSZP-sek ugyan némileg még baloldalibbként határozzák meg önmagukat – és ezzel elfoglalják helyüket a magyar pártrendszer balszélén – de a két tábor közötti eltérés e tekintetben nem jelentős. Ha ennyire leegyszerűsödik a választás, és csak a bal és jobb közötti különbségtétel marad, akkor a két különvált tábor bizony közel kerül egymáshoz. Bal-jobb felosztás tekintetében az LMP-sek is inkább balra helyezik magukat, de csak enyhén (3,65, a 4-es középértékhez közel). A bal-jobb skála terén tehát tetten érhető a pártelitek pozícionálása is. Míg az MSZP és a DK a Fidesz ádáz ellenfeleiként, baloldali ellenpontokként jelennek meg, addig a szocialistáktól és még inkább Gyurcsánytól távolságot tartó LMP-sek kívülállása a középértékek választásában mutatkozik meg.

64. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok önmeghatározása a bal-jobb, a liberális-konzervatív és a mérsékelt-radikális skálán (átlagpontok)

	Baloldali-jobboldali (1–7, 1=baloldali, 7=jobboldali)	Liberális-konzervatív (1–7, 1=liberális, 7=konzervatív)	Mérsékelt-radikális (1–7, 1=mérsékelt, 7=radikális)
MSZP	2,68	3,13	3,37
DK	2,91	2,58	2,80
Összes fiatal átlaga	4,59	3,70	3,79

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Távolabb kerülnek egymástól a szocialista és a gyurcsányista fiatalok, ha a liberális-konzervatív önbesorolásról van szó. Ebben a dimenzióban már a DK-sok számítanak az egész pártrendszer legliberálisabb választóinak (2,58 a hétfokú skálán), akikhez az LMP-sek közelebb állnak (2,82), mint a szocialisták (3,13). Az MSZP-sek ezzel egy mérsékelten liberális pozíciót foglalnak el, ugyanolyan távolságban a DK-soktól, mint a konzervatív térfél szavazóit is magában foglaló teljes minta átlagától.

A demokráciával kapcsolatos attitűdök újabb illusztrációját adják annak, hogy értékrendjükben az LMP-s és a DK-s fiatalok közel kerülhetnek egymáshoz, míg a szocialisták mindkét tábortól messzebb helyezkednek el (10. táblázat). A baloldali ellenzék utóbbi két évének egyik fő témája, a magyar demokrácia helyzete kevéssé érdekli a szocialista szavazókat, viszont annál jobban az LMP-seket és a DK-sokat. Az MSZP-sek között megdöbbentően nagy (34 százalék) a diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadható politikai rendszernek tartók aránya. Ez nagyjából a fideszes fiatalok válaszának felel meg, és fényévnyi távolságra van attól, ahogy a másik két baloldali csoport vélekedik. A DK-sok 65, az LMP-sek 58 százaléka szerint a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb, míg az MSZP-seknél ez az arány mindössze 39 százalék. A magyar demokrácia problémáival mobilizálni lehet tehát Gyurcsány Ferenc és az LMP követőit, de a politikai rendszerhez való kötődése a szocialistáknak jóval gyengébb, így a téma is jóval kevésbé hozza tűzbe őket.

65. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok demokráciával kapcsolatos attitűdje. „A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez?" (százalék)

	MSZP	DK	Összes fiatal
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb	39	65	41
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia	34	19	36
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik	27	16	23

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A szocialisták jóval kevésbé liberálisak akkor is, ha a tekintélytisztelet kérdésköréről van szó. Az MSZP-sek a felmérésben szereplő három, tekintélyelvűséget mérő kérdés mindegyikében nagyobb mértékben értettek egyet a konzervatív állásponttal, mint a DK-sok. A szocialisták – az összes fiatal átlagához hasonlóan – inkább egyetértenek azzal, hogy a „gyermekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztelet", míg a DK-sok és az LMP-sek az állítást inkább elutasító térfélen vannak. Az MSZP ifjú támogatói szerint a fiataloknak felnőttként el kell hagyniuk lázadó gondolataikat és meg kell tanulniuk alkalmazkodni, és azt sem utasítják el egyértelműen, hogy „az országnak nem politikai programokra, hanem erőskezű vezetőkre van szüksége". Utóbbi állítással a zöld és a gyurcsányista szavazók sem értenek egyet, az MSZP-sek viszont semleges állásponton vannak. A tekintélyelvűségre való nagyobb nyitottság a rendpárti attitűdökben is kimutatható: a szocialisták inkább egyetértenek azzal, hogy „fokozott szigor szükséges a közrend védelmében", ellenben a DK-sok közelebb vannak ahhoz az állásponthoz, hogy „az emberek jogait védeni kell a hatóságokkal szemben". A szocialista fiatalok ezekben a kérdésekben nem a liberálisabb DK-sokhoz és LMP-sekhez, hanem a fideszesekhez – és az összes fiatal átlagos véleményéhez – vannak a legközelebb.

Az MSZP-s és a DK-s tábor között ugyancsak szembetűnő a különbség a cigányság megítélésében. Figyelemreméltó, hogy a szocialisták nagyobb mértékben értenek egyet (3,45 ötös skálán) azzal, hogy „a bűnözési hajlam a cigányok vérében van", mint a fideszesek (3,14) – igaz mindkét szavazói csoport az állítással inkább egyetértő térfélen van. Cigányellenességben természetesen még ez az álláspont is messze elmarad a jobbikosokétól, akik elsöprő mértékben tudnak azonosulni (4,17) a kijelentéssel. Ezt az LMP-s (2,52) és a DK-s (2,65) fiatalok viszont elutasítják, és ismét az egymáshoz legközelebbi két értéket veszik fel. Mindezek fényében nem meglepő, hogy a szocialisták inkább úgy vélik, hogy „ a cigány lakosság számának növekedése veszélyezteti a társadalom biztonságát", és azt is az LMP-seknél és a DK-soknál kevésbé támogatják, hogy „minden cigány gyermeknek joga van ahhoz, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályban tanulhasson". A *Magyar Választáskutatási Program 2010*-es elitkutatása és a választások előtti közvélemény-kutatása alapján is ki lehetett már mutatni, hogy a baloldali politikai elit és a választói között jelentős nézetkülönbségek feszülnek e kérdésben (Bíró Nagy 2011). Akkor is látni lehetett, hogy a baloldali attitűdök heterogének: a liberálisabb LMP-s tábor mellett a szocialisták jelentős része nyitottabb a cigányellenes retorikára. A 2011–2012-es *Aktív Fiatalok* kutatás a fiatalokra vonatkozóan is megerősíti ezt a következtetést, illetve azt is jelzi, hogy a DK-sok kiválásával egy a cigányság felé megengedőbb csoport távozott a szocialista szavazótáborból.

Az állam szerepét illetően a fiatalokra vonatkozó adatok is alátámasztják, hogy gazdaságpolitikai kérdésekben értelmüket vesztik a hagyományos bal-jobb kategóriák. A fideszes és a jobbikos fiatalok a baloldali pártoknál erőteljesebben támogatják az állam komolyabb szerepvállalását a gazdaságban és a társadalmi folyamatok

alakításában. Az LMP-sek és a DK-sok inkább egyetértenek azzal, hogy az embereknek több felelősséget kellene vállalni önmagukért, és csökkenteni kell az állam szerepét a gazdaságban. A két párt fiataljai közül a DK támogatói még liberálisabb véleményen vannak, ők adják a fiatal pártválasztók gazdasági jobbszélét. E két táborhoz képest a szocialisták az erőteljesebb állami szerepvállalás hívei, de ez sem jelent karakteres baloldali álláspontot: mindkét vizsgált kérdésben a középértékhez közeli eredményt kaptunk, ami jócskán elmarad a felnőtt szocialista tábor gazdasági baloldaliságától.

66. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok attitűdjei néhány fontosabb politikai kérdésben (átlagpontok)

		MSZP	DK	Összes fiatal átlaga
Tekintélyelvűség	A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztelet (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	3,55	2,80	3,50
	A fiataloknak néha lázadó gondolatai vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tanulniuk alkalmazkodni (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	3,79	3,21	4,20
	Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	3,01	2,42	3,09
Rendpártiság	Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében=1, Az emberek jogait védeni kell a hatóságokkal szemben=10	4,94	5,79	4,93
Cigányság	A cigány lakosság számának növekedése veszélyezteti a társadalom biztonságát (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	3,88	3,08	3,94
	A bűnözési hajlam a cigányok vérében van (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	3,45	2,65	3,27
	Minden cigány gyereknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályban tanulhasson (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	3,73	4,30	3,66

		MSZP	DK	Összes fiatal átlaga
Állam szerepe vs egyéni felelősség	Az embereknek több felelősséget kellene vállalniuk önmagukért=1, Az államnak több felelősséget kellene vállalnia az emberekért=10	5,30	4,36	5,35
	Csökkenteni kell az állam szerepét a gazdaságban=1, Erősíteni kell az állam szerepét a gazdaságban=10	4,90	4,40	5,50
Határon túli magyarok	A kormány csak a határon belül élőkről gondoskodjon=1, A kormánynak a határon kívül élő magyarokról is gondoskodni kell=10	4,18	3,77	5,78
Gender	A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	1,98	1,69	2,22

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Az MSZP-hez képest a DK liberálisabb karaktere azokban a témákban is kiderül, amelyekben a két tábor egyébként hasonló véleményen van. A férfi-női szerepek tekintetében ugyanúgy vélekednek, elutasítják azt, hogy a nő feladata a háztartás rendben tartására és a gyermekek nevelésére korlátozódna. Az elutasítás mértékében van némi különbség, a DK-sok még a szocialistáknál is jobban ellenzik a gender-kérdés macho megközelítését. További hasonlóság, hogy sem az MSZP-s, sem a DK-s fiataloknak nem kifejezetten szívügye a határon túli magyarok témája. Míg az összes párt átlaga alapján a fiatalok inkább azzal értenek egyet, hogy a magyar államnak a határon túli magyarokról is gondoskodnia kell (5,78 tízes skálán), addig a baloldali fiatalok közelebb állnak ahhoz az állásponthoz, hogy „a kormány csak a határon belül élőkről gondoskodjon". Ezen a véleményen belül is vannak természetesen fokozatok: a DK-sok (3,77) mutatják a legkevesebb érdeklődést a határon túli magyarok iránt, őket az MSZP-sek követik (4,18), míg az LMP-sek már a centrumpozícióhoz vannak közel (4,82).

Az alábbi táblázat értékválasztással kapcsolatos válaszai is alátámasztják, hogy több érték mentén összehozható az MSZP és a DK, de a prioritásokban, hangsúlyokban van eltérés. A szocialistáknál a legfontosabb helyre a családi biztonság került, a DK-soknál pedig az elsőszámú liberális alapérték a szabadság. A szocialista szimpatizánsoknak fontosabb az anyagi jólét is, mint a DK-soknak, és a tradíciókat is jobban tisztelik az MSZP-sek. Gyurcsány Ferenc pártjának fiatal támogatói ugyanakkor fontosabb értéknek tartják a környezettudatosságot, mint a szocialisták, és – mint a közéleti aktívitásról szóló fejezetben már kiderült – a közügyekbe való beleszólás lehetősége is magasabb polcon van, mint az MSZP-seknél.

67. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok értékválasztásai (átlagpontok, minden kérdésnél ötös skála, 1=egyáltalán nem fontos, 5=rendkívül fontos)

	MSZP	DK	Összes fiatal átlaga
Szabadság	4,48	4,76	4,59
Társadalmi rend	4,02	3,96	4,02
Anyagi jólét	4,34	4,19	4,20
Nemzet	3,43	3,34	3,79
Tradíciók tisztelete	3,56	3,18	3,74
Vallásos hit	2,50	2,24	2,70
Családi biztonság	4,70	4,52	4,66
Környezettudatosság	3,99	4,15	4,09
Beleszólás a közügyekbe	3,77	3,95	3,86

Megjegyzés: A pontos kérdés: „Most az emberi élethez kapcsolódó értékeket olvashatod. Kérlek, mindegyikről mondd meg, hogy mennyire fontosak az életedben!”
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A nemzeti érzés és a vallásosság egyik tábort sem motiválja igazán, de az elutasítás mindkét esetben a DK-soknál erősebb. A DK fiataljainak 55 százaléka nem vallásos vagy egyenesen ateista, ez még az LMP-sek (51 százalék) és az MSZP-sek (46 százalék) egyébként magas vallástalanságát is felülmúlja. Összehasonlításképpen: a nem különösebben vallásos jobbikosok között ez az arány 37 százalék, míg az egyedül igazán vallásos táborral rendelkező Fidesz esetében csak 21 százalék mondja magát nem vallásosnak. Általánosságban nézve jól kirajzolódik az is, hogy az LMP-sek prioritáslistája több hasonlóságot mutat a DK-sokéval, mint a szocialistákéval. A szabadság, a társadalmi rend, az anyagi jólét, a környezettudatosság és a közügyek iránti érdeklődés szinte pontosan ugyanolyan pontszámot kapott e két tábor részéről.

KONKLUZIÓ

A tanulmányban bemutatott kutatási eredmények világosan igazolják azt a hipotézist, hogy az MSZP és a DK fiatal támogatói két külön világot képviselnek. A két párt szavazói közötti különbség olyan jelentős, hogy nyugodtan kijelenthető: társadalmi hátterüket, közéleti aktívitásukat és értékrendjüket tekintve több köti össze az LMP és a DK választóit, mint a nemrég még egy pártot támogató MSZP-s és DK-s fiatalokat.

A baloldali felsőoktatási hallgatók közül egyedül a szocialisták érkeznek nem kiváltságos családi háttérből: szüleik végzettsége megfelel az országos átlagnak, anyagi helyzetük némileg elmarad attól. Politikai szocializációjukban kiemelten fontos a család hatása, már csak azért is, mert baráti társaságaikban ritkábban kerülnek elő közéleti témák. A politika iránti érdeklődésük alacsonyabb az átlagnál, így kevesebb külső hatás is éri őket. A szocialista fiatalok kifejezetten passzívak. Jelentős kihívást jelent az MSZP számára, hogy utcai megmozdulásokra és kampánytevékenységre is nehéz őket rávenni, és a választási részvételi hajlandóságuk sem jobb az átlagosnál.

Lehetőséget jelent ugyanakkor az MSZP számára, hogy a jelenlegi szavazóik is közelebb állnak a centrumhoz és az átlag magyar fiatal értékvilágához, mint a liberálisabb DK és LMP. Utóbbi két párt – és természetesen nagyobb mértékben az LMP – alighanem teljesen lefedi azokat a fiatalokat, akik előtérbe helyezik a posztmateriális értékeket, illetve gazdasági és társadalompolitikai-kulturális kérdésekben is liberális módon gondolkoznak. Az MSZP-nek – főként a 2010 óta követett baloldali néppárti stratégia fényében – nem ebbe az irányba, hanem az átlagos vagy annál rosszabb háttérrel rendelkező, a baloldalibb gazdaságpolitikai és a két liberális párthoz képest centristább társadalompolitikai válaszok iránt nyitott fiatalok körében lehet esélye növekedni. Ilyen választók megtalálhatók a bizonytalanok között, illetve a jobboldalhoz nem ideológiai alapon kötődő fiatalok között is. Az MSZP hivatalos irányvonala gazdasági-szociális kérdésekben ráadásul a szocialista fiataloktól még balrább van, nagyjából ott, ahova a fideszes és a jobbikos hallgatók elhelyezik magukat.

A magyar pártrendszerben a Fidesztől balra álló valamennyi párt felülreprezentált Budapesten, de ez méginkább igaz a DK-ra és az LMP-re. A szülők képzettsége és az anyagi helyzet egyaránt a két legjobb helyzetben lévő táborrá teszi a DK-t és az LMP-t. Aktívitásban az LMP-sek felülmúlják az MSZP-seket, de elmaradnak a DK-soktól. Ennek magyarázata, hogy az LMP támogatói szerkezete kettős: a nagyon aktív – akár aláírásgyűjtésre, kampányolásra is kész – keménymag mellett a pártnak van egy apolitikusabb szimpatizánsi köre is, akiket még a választáson való részvételre is igen nehéz rávenni. A DK-sok – bár a baloldalon ők vannak a legkevesebben – ezzel szemben szinte mindannyian igen elszántak: körükben a legmagasabb a közéleti érdeklődés, a részvételi hajlandóság és ők a leggyakoribb internetes hírfogyasztók is. Értékrendjükben szinte teljes fedést mutatnak a DK-s és LMP-s adatok. Gazdasági kérdésekben az egyéni felelősségvállalás és a kisebb állam hívei, társadalompolitikai kérdésekben pedig minden esetben ők képviselik a liberális pólust – a DK rendszerint ezen belül is az LMP-nél valamivel liberálisabb álláspontot. Az MSZP-sek között az anyagi jólét és a családi biztonság, a DK-nál és az LMP-nél a szabadság a legfőbb érték. Néhány társadalmi-kulturális kérdésben – például vallás, gender, határon túli magyarok – pedig a szocialista fiatalok is a liberális térfélen helyezik el magukat, de a középértékekhez közelebb.

Van azonban több kérdés is, amiben teljesen más platformra kerül az MSZP, illetve a DK és az LMP. Az állam szerepén túl ilyen a tekintély és a rend témaköre. Rendpárti kérdésekben az MSZP-sek a konzervatív térfélen helyezik el magukat. A demokrácia iránt a szocialisták jóval kevésbé elkötelezettek, mint a két másik párt követői, az anyagi körülmények jóval nagyobb mértékben foglalkoztatják

őket. Látványos továbbá a nézetkülönbség a cigányság megítélésében: a szocialisták a fideszesekéhez hasonló cigányellenes attitűdökkel rendelkeznek, ellenben a DK-sok és az LMP-sek e téren is liberálisabb álláspontot foglalnak el.

A baloldali ellenzéki pártoknak lehetőséget jelent, hogy éppen azokról a csatornákról tájékozódnak leginkább a baloldali fiatalok, amelyeken keresztül a legolcsóbb a kommunikáció, illetve ahol máig a legerősebbek az ellenzéki hangvételű médiumok. Ma már mindhárom baloldali párt fiatal támogatóinak többsége elérhető az interneten, de csak a DK-sok és az LMP-sek igazán gyakori felhasználók. A fiatalokkal való kommunikációt az MSZP számára még vélhetően sokáig megdrágítja, hogy még a szocialista egyetemisták-főiskolások egy része sem olvas online híreket, és továbbra is nagyon népszerű körükben a televízió.

A kutatási adatok alapján a baloldali fiatalok két liberális és egy gazdasági kérdésben baloldalibb, társadalompolitikai ügyekben centristább pártra oszthatóak. A két liberális párt, a DK és az LMP közötti különbség nem a szocio-demográfiai háttér, a közéleti érdeklődés vagy az értékvilág terén mutatkozik meg, hanem a politikai elitről, kiemelten az *established baloldal* elmúlt ciklusokban nyújtott teljesítményéről alkotott véleményekben. A teljes „elmúlt húsz évet" elutasító LMP-sek számára nyilvánvalóan kizáró tényező a legutóbbi szocialista-szabaddemokrata kormányzást szimbolizáló Gyurcsány Ferenc személye – akármilyen liberális értékeket is hirdessen. A DK-sok számára Gyurcsány éppen az egyik fő motiváció. Ha ezt a törésvonalat hozzáadjuk az MSZP, illetve a DK és LMP közötti társadalmi-értékrendbeli különbségekhez, akkor jól látható, hogy a Fidesz-ellenességen túl közös nevezőt találni a baloldali fiatalok körében sem lesz egyszerű.

IRODALOM

BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (szerk.) (2005): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés.* Budapest, Mobilitás.

BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (szerk.) (2009): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés.* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

BECK LÁSZLÓ – BÍRÓ NAGY ANDRÁS – RÓNA DÁNIEL (2011): Szabadesésben. Az MSZP 2006-2010. közötti népszerűségvesztésének politikai napirendi magyarázatai. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert: *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010.* Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közalapítvány.

BÍRÓ NAGY ANDRÁS (2011): Az új pártrendszer térképe. Programok, pártelitek és szavazótáborok a 2010-es választások után. In: Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2010-ről.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közalapítvány.

ENYEDI ZSOLT – KENNETH BENOIT (2011): Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal-jobb dimenzióban. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert: *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közalapítvány.

KEIL ANDRÁS (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP-szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I. Szeged,* Belvedere Meridionale. pp. 157–183..

LAKI LÁSZLÓ – SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA (szerk.) (2001): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

LAKNER ZOLTÁN (2011): *Utak és útvesztők. Az MSZP 20 éve.* Budapest, Napvilág Kiadó.

Magyar Szocialista Párt (2011): *Egy összetartó Magyarországért.* Budapest, MSZP.

Policy Solutions – Medián (2012): Budapesti közhangulat 2012. Internetes elérhetőség: http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=545146.

RÓNA DÁNIEL – SZABÓ ANDREA (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp.15–25.

TÓKA GÁBOR (2005): A magyarországi politikai tagoltság nemzetközi összehasonlításban. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közalapítvány.

TÓTH CSABA (2011): A márkajellemzők szerepe az MSZP összeomlásában. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert: *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közalapítvány.

A KÖTET SZERZŐI

Árgyellán Edina, az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet politológus hallgatója

Bíró Nagy András, politológus, a BCE Politikatudományi Doktori Iskola doktorjelöltje, az MTA TK PTI kutatója, a Policy Solutions igazgatója

Csőzik Rita, tanácsadó szakpszichológus, politológus, az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Szocializáció és Társadalmi Folyamatok Pszichológiája Programjának doktorandusza

Keil András, politológus, a BCE Politikatudományi Doktori Iskola doktorandusza, a Republikon Intézet tudományos munkatársa

Oross Dániel, politológus, az MTA TK PTI munkatársa, a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskola doktorjelöltje

Reiner Roland, a Budapesti Corvinus Egyetem mester szakos hallgatója, a Republikon Intézet elemzője

Róna Dániel, politológus, doktorjelölt, a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet tanársegéde

Szabó Andrea, szociológus–politológus, a politikatudomány doktora, az MTA TK PTI munkatársa, az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet adjunktusa

ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

ÁBRAJEGYZÉK

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

TÁRGYMUTATÓ

ENGLISH SUMMARIES

Andrea Szabó: *Social situation of the Hungarian students*

The study aims to present the socio-demographic characteristics of the sample. Hungarian college and university students represent the social elite of Hungarian youth. However the study demonstrates that this part of society is not without social inequalities.

The starting point of the analysis is Pierre Bourdieu's theory about the process of transformation of people's symbolic or economic inheritance into cultural capital. The study examines how each type of capital accumulation appears among certain groups of students.

In this study, we accept as a fact that in the Hungarian education system the selection of students, the reproduction of inequalities takes place especially in primary and secondary schools, but higher education also contributes to the reproduction of the positive or negative status positions of the family.

Rita Csőzik: *Transformed Rebellion. The Hungarian college student's political socialization change*

After the political transition in Hungary the society fell into a social psychological crisis, which permeated political institutions. Although in this new process old social and political attitudes live on at an individual level, the differences between generations can also become perceptible from time to time. But we cannot speak about a generation of college students in the traditional sense. The rebellion of today's youth can be considered rational, lacking any collective, common action, so as individualistic interests and life strategies, according to which one has to exploit fully the opportunities offered by the society come into focus, a new generation appears in front of us. The relationship between young people and our political life today is highly ambivalent, and we can speak much less about disillusionment than indifference, which may be coupled with a lack of knowledge. Their rebellion is not confrontational, not against the power, but it is a kind of withdrawal. Our research can contribute to pinpointing the complex relationship of the 21st century Hungarian university youth to the political system, and their related representations.

In this present theoretical study we summarize the theories and prior research results describing the changes in the life long processes of political socialization and the development of political values, identities, behavioural patterns and political culture. The study aims to provide a conceptual framework and background for those studies that are included in this volume. In our opinion the problem of political socialization is behind all those significant processes that are mentioned by the authors. Behind party preferences, not denying the importance of cognitive and rational elements, there are cultural representations, agents of socialization, and such value patterns that are handed down from generations to generations.

The democratic political socialization pattern that emerged following the political transition has a dualistic nature, similarly to that in the Kádár era, whereas a serious contradiction or tension arises between how the individual experiences life and the official self-definition of the 'existing democracy' (coined after the term of 'existing socialism'). The consequences of the escalation of this tension can be very serious, and possible scenarios can cover either the withdrawal of citizens' loyalty or even the break out of an explosive social and political crisis.

What is happening in colleges and universities is a very interesting, but still neglected question. To what extent could a higher educational institution correct possible socialization defects? Do higher educational institutions offer democratic socialization patterns at all?

The dissatisfaction that is characteristic to almost half of the youth has been amalgamated in the negative attitudes towards the whole of the new capitalist system. The functioning of the new democratic rule and power structure arouse fundamental dissatisfaction among the youth, according to whom the anomalies of the system are related to the fact that in Hungary the functioning of the democratic bodies is not smooth and fully developed. On the other hand the functioning of the political life lacks transparency and is too complicated for them, so their aversion and feeling of ineffectiveness is very much understandable. There is a stereotype that politicians represent only particular interests and they act without the inclusion of the majority of citizens. There is an intensive distrust in the democratic institutions. The democratic system that has emerged after the political transition does not constitute a good frame of reference for self-identification for the youth. Recently there has been multiple attempts to mobilize young people as a generation by Jobbik on the one hand and LMP on the other. They therefore speak about the 'Kurucinfo' and 'Critical Mass' generations. According to research, young people tend to stave off the responsibility of involvement as a citizen; as far as democracy is concerned they expect the state to fulfil its obligations as a welfare services provider, meanwhile social activism, and self-organizations and civil initiatives are not at all or far less attractive for them. The majority hope that democracy will guarantee personal safety, which means for them essentially the equality before the law and the respect of private life, and only at the very least the multiparty system and the protection of the rights of minorities. The age group between 25 and 35 do not add up to a uniform generation and they revolt by not revolting at all. The majority of young adults struggle with an identity problem and can balance their life only with great difficulties. The number of young people who have difficulty in self-identification is very high, primarily because more than one essential factors of self-identification are incomplete. They do not know the history of their own family, and they are not familiar with Hungary's past either. The deficiencies of secondary school history education are the most palpable concerning the past sixty years. Before many young people there is no predictable, relatively safe career, stable community, reference group, and many of them have stepped outside time and space.

In reality a rational revolt takes place, which lacks emotional charge, romanticism and redemption. Those who are in higher education do not turn against the value preferences of their parents, only utilize and exploit the opportunities provided by the society. The practical realization of the withdrawal option proposed by Hirschman (1995) can make way multiple manners. If they think that in this country there is nowhere or no reason to move forward, they take on a job or build an existence abroad, while those who stay in this country, since they are unable to build a future, spend their income on consumer goods and entertainment by which they keep themselves occupied, and take their mind off the problem that their generation is condemned to passivity. Withdrawal, keeping a distance from politics will determine the individual's scope of action, and the possibility of protest will vanish, yet this withdrawal can be beneficial from the point of view of the individual. It is also possible however that the existence of withdrawal as an option creates an obstacle for the development of protest techniques.

The research of Andrea Szabó and Tamás Kern indicates that the relationship of young people to politics is partly system independent, nevertheless, political events, macroeconomic and macro-social processes have an impact on the realization and character of socialization processes. The processes of political socialisation that have evolved during the years that have elapsed since the political transition are fundamentally deficient. It seems that those agents of socialization that had already functioned in an insufficient manner in the Kádár era during the past two decades have started two show even more obvious signs of dysfunctional operation. This partially explains on the one hand young people's lack of interest in politics and inactivity and on the hand their „fall-out", and not departure, from the political society. But indifference concerning political questions does not imply that this youth are satisfied with their circumstances and opportunities in life. Youth that have entered adulthood since the political transition are not pioneers, rather followers, and do not play an active role in shaping events, rather passively suffer them. The political transition has largely failed to engender a new political generation, if at all.

Not every age group becomes a generation, and it is still an open question – as a number of studies in this volume point it out – if the people in this age group will be able to become one. What will be the guiding principles and the modality of their revolt? How will this revolt impact society? Will this revolt be able to create such strong and durable personal bonds, through which they can make their voice heard, will the self-identification of this age-group be achieved? Will such new elite emerge through this rational revolt that would help this age group to be taken more seriously by the political class? Will their demands, aspirations leave a more significant mark on political, economic and social political decisions?

Andrea Szabó – Dániel Oross: *Trends of political participation among hungarian university and college students*

The results of Hungarian youth studies indicate that Hungarian youth is characterized by low degree of political affinity and moderate political activity. According to the data on the electoral participation in 2010 among the Hungarian citizens under 25 years it is recorded that higher than average is the willingness to participate. The subject of our analysis is a special group of youth, full-time university and college students. While this volume contains studies exploring party related motivations behind this trend, the present study aims to determine changes in the electoral participation via socio-demographic factor analysis. When approaching young people's willingness to participate, the study points at factors linked to the growth of new opportunities offered by the internet and new forms of participation opportunities. By approaching the question of individual political participation from the resources necessary for participation (VERBA–SCHLOZMAN–BRADY 1995) online political participation does not require a lot of money, nor license, nor formal affiliation with an organization, it can be resumed any time and place. Therefore online political participation requires the reconsideration of earlier concepts on opportunities for political participation. Unlike previous typologies, the present study distinguishes three groups of acts related to political participation. Under the notion of „traditional" forms, the participation we defining activities requiring lot of resources (membership fee, time, capacity) conscious, durable and continuous commitment. „Direct democratic" participation is defined as activities requiring personal involvement of citizens in actions that do not require long-term commitment. We consider these two forms of participation as „activity by feet" since they definitely require physical performance. Compared to these two forms we define the concept of „new" or virtual participation that we actively call 'like'. This „New" participation is multilateral participation based on activities, encompassing involvement in both traditional and direct forms of action via internet as a generic interface.

The results of our analysis indicate that:

The validity of the earlier trend that interest in politics is set persistently at low level was not confirmed by our data on full-time university and college students. An important result of the research is that in terms of traditional socio-demographic factors, there are no significant differences detected in the electoral participation of students and the Hungarian adult population as a whole. Students attending social science courses, humanities, legal and administrative studies are the most interested in politics, while the lowest affinity to political issues was detected among sports science students, students of medical and health sciences and students attending faculties of engineering. According to political preferences students are extremely interested in public issues among the supporters of „Jobbik" and Democratic Coalition.

In our research, we have tested if there is empirical evidence to justify the different understanding of the concept of „interest in political" and „interest in public issues" among full-time university and college students. The results indicate that the two areas are very similar, but not completely blurred together in the attitudes of young people. Interest in public issues is higher.

We observed if there is a difference between the preferences of the various forms of political participation according to the political orientation of the students. We assumed that the difference between the preferences of direct democratic and new participation may be that participation in the former is preferred by right-oriented, while participation in the latter is preferred by the left-oriented students. This hypothesis is supported by the fact that the left / center-left oriented students are members of online communities in a much larger proportion than right or center-right oriented students.

Our analysis identified the demographic features of the traditional, direct and new participation.

Three-tenths of the Hungarian college and university students do not participate in any political action or did not give a valid answer to our questions.

It is important to note that independent participation is very rare (only 5–8%), that means one form of participation attracts another. If a student gets involved in any form of political participation, he or she will inevitably become more active in another form of participation too.

Moreover, the data suggest that students „pooling" participation are the largest group of young students. They are also the ones who are present at all the three possible fields of activity.

Contrary to our hypothesis new participation did not become an independent, considerable factor, as an alternative of „activity by feet", but it opens a new scene in the dissemination of opinions. In terms of democratization cyberspace does not bring significant new opportunities.

The Active Hungarian Young People research of 2012 confirms the results of the 2010 wave of ESS. The participation level of students in direct democracy is really important. The key to political participation of the Hungarian university and college students is direct democratic participation.

Those students who are active in the repertoire of direct democratic forms of participation require increasing levels of self-involvement and thereby increasing individual risk of active participation are likely to be more active in other forms of participation. So – contrary to our expectations – the daily use of the internet is not the key of the Hungarian college and university students' political participation. The political participation of this large social group can be understood through direct democratic participation that requires deeper personal concerns, and serious decisions in certain situations.

Finally, it is worth taking into consideration those students who are the most active politically, students „pooling" participation. Analysing the three forms of participation together it can be concluded that the socio-demographic, socio-cultural background of the emitting family (eg. higher social status, sex, father's / mother's

level of education), political socialization processes and individual competencies, that is, certain factors predisposing political participation determine which groups of people politicize.

Students attending religious higher education and students of state universities, Master and PhD students are the most active students. As for the different course structures on the one hand students of social sciences, humanities and arts and students of legal and administrative studies are the most active, most of them take the increased awareness of political issues from home. On the other hand less oriented toward the political issues are students of sports science, medical and health sciences, engineering and economics. It is worth pointing out that the former privileged students are freer use of their time, but in the latter training areas students are much more restricted, they receive consistently a huge amount of studies, so they have less time for political activity. The virtual space can create greater opportunities for the latter group, which does not require extra time for individual activity, compared to the normal daily routine of the internet use.

Dániel Róna – Anett Sőrés: *Kuruc.info Generation. Reasons behind Jobbik's high popularity among the Hungarian youth*

The electoral success of Jobbik drew enormous public and scientific attention. Although many scholars detected Jobbik's remarkable popularity among the youth, no in-depth study dealt with the reasons behind the phenomenon. This paper establishes five hypotheses which could explain the young characteristics of radical constituency: policy preferences, anti-establishment attitude, economic recession, internet-usage and subculture. Each assumption is investigated with respect to the following questions: why would became either youngster Jobbik-voter whereas the other one not; why could Jobbik gather much more supporters among the youth; especially among 18-21 years old voters; and why did the radical breakthrough occurred after 2008? The analysis is based on our primary data collection: we conducted an online survey among appr. 1500 university and college students. The data-collection was completed by 200 face-to-face interviews in order to ensure an unbiased and representative sample. Comparing our data with other youth database and representative survey samples of the full population we were able to pinpoint the main differences between age groups and between opinion climate at 2008 and 2011.

The empirical evidence suggests that economic recession did not play an important role in the success of Jobbik. Poor students do not tend to prefer Jobbik more than other parties. Although it is true that living standards worsened between 2008 and 2011, this tendency affected every age groups at the same extent, thus there is no reason to assume that this is the reason behind Jobbik's success among the youngest cohort.

Value preferences do not explain such a sudden ascendance and the over-representation either. Regarding autoritharianism, prejudice, leader cult and pro-order attitudes youngsters do not differ significantly from their older counterparts. However, political views are strongly correlated with party preferences: according to our multi-variate logistical regression model radical and pro-order opinions – especially anti-Roma sentiments – are strong predictors of Jobbik-vote. In our interpretation, Jobbik's popularity is caused by the salienace of Roma issue – not by shift towards prejudicial stance in the electorate.

Anti-establishment attitude is a more powerful explanatory variable. The entire Hungarian population is disappointed with elite but the youth showed a paramount disaffection. Trust in political institutions and satisfaction with the way democracy works shrunk dramatically since 2006, especially among the youngest generation. Not only youngsters are not interested in established political parties but they tend to be more sceptic about democracy as well. It is striking that only 40 percent of the students – and only 20% of Jobbiks-supporter students – think that democracy is the best political system, whereas every third respondents agree that dictatorship can be better in certain circumstances. This is a much more serious problem than simple dissatisfaction with the way democracy works – this undermines the fundamental democratic commitments.

We also examined how internet-usage influences university student's political participation in general and young people's preferring extreme right party in particular. Despite that young students use alternative communication channels (internet, web2 etc.), it was proved that they do not use these for political activities, e.g. adding comments or voting on websites. Radical right wing youngsters, however, are over-represented among active citizens. They prefer consuming extreme right webpages which are essential parts of their subculture. One of the most popular partisan website in Hungary is Kuruc.info (closely linked to Jobbik): an extremely harsh, racist, anti-Roma and anti-semitic web page.

These results already refer to the subculture's key role in students' extreme right preferences. Radical youngsters participate more intensively in cultural, political and sport organizations. We also found significant differences between radical and non-radical students regarding their desire to belong to such communities: the former group showed remarkable willingness to join civil associations.

Unoccupied, zippy, energetic youngsters – especially teenagers – tend to have more time and enthusiasm for community-activities. This is why Jobbik is extraordinary popular among the 18–22 age cohort. In Eastern-Hungary Jobbik is almost the only option for interested and active youngsters. The radical party holds the vast majority of demonstrations, youth forums, camps: other political forces have insignificant activity next to Jobbik. Radical subculture has its own popular music style, bands (national rock), events, clothes etc. This life-style – especially its militant, hierarchical component – suits much more for man than for woman: Jobbik is almost twice as popular among male students. To sum up, out of the five hypotheses, only the subculture approach can elucidate the extremely high popularity in youngest (18–21) strata. The qualitative research also suggest that the key factor is the grass-

root of the party: most youngsters are appealed through radical concerts, festivals, youth organisations and internet forums.

András Keil: *About the „Critical Mass Generation". Analysis on the LMP-voter students.*
Nowadays we could hardly find such publications in political science, which aim to study the LMP (Lehet Más a Politika – Politics Can Be Different) party's voter base. The breakthrough of Jobbik (the extreme right party in Hungary) inspired many papers, but the reasons of LMP's success have not been sufficiently investigated yet. First of all, it is worth clarifying how we can characterise LMP voters, their social background and their way of thinking. In order to understand these characteristics, we should study a well-separable part of green voters: the young students. The Active Youth in Hungary 2012 research focused on this target group; after analysing the database, we can highlight the features of the so-called „Critical Mass Generation".

- Data recorded in 2011-2012 shows, there is a part of youngsters who are interested more than the average in public issues, social problems, and their commitment towards democracy is unquestionable. This empirically detected group is the so-called „Critical Mass Generation". This group consists of mostly LMP voters and partially voters of DK (Demokratikus Koalíció – Democratic Coalition; party of the former PM, Ferenc Gyurcsány). As for attitudes, voters of LMP and DK have a lot of common attributes.
- The Hungarian green party has the second oldest voter group among university and college students. Therefore, most of LMP supporters work regularly and have a stable financial background. Additionally, LMP voters work the most among Hungarian students.
- Majority of LMP supporters are females: 56 % of green voters consist of women. Every third female among students (who can choose a party) is LMP voter.
- Supporters of the party had a great success in 2010, the last parliamentary election, are mostly high-qualified people
- The family background of LMP voters comprises well-educated parents (this ratio is more than the average) and internally, LMP supporters study mostly humanities, economics and social sciences.
- Among university and college students, voting willingness on LMP is directly proportional to settlement size. The bigger the town somebody lives in, the more the willingness to vote on LMP rises. It is a controversial phenomenon among LMP supporters that there are huge social differences. High-class students and students fighting with regular financial troubles are both overrepresented in our sample.
- Furthermore, LMP supporters can describe as people interested in public issues, social questions more than the average. In contrast, strictly political topics are rather far from them. We can also see it if we consider data about the level of trust in political institutions: organisations directly linked to politics are more undervalued than the average. This anti-political attitude is probably stimulated by the message used by the party during the election campaign in 2010. The anti-establishment nature of this political community and the name of LMP ("Politics can be different!") imply that this phenomenon is not an accidental characteristic among supporters. In this context, it is also important to underline: LMP voters are characterised with the most autonomous way of thinking, the independence from effects of friendship and parents.
- University and college students perceive mostly political issues as conflict situations. In their view, government vs. opposition, Roma vs. non-Roma people relationships are the most divisive ones. Among LMP supporters, it is supplemented by the perception of confrontation between poor and rich people. Regarding the judgement of conflicts, there can be detected a „mild" left-oriented way of thinking and social sensitivity among LMP voters.
- LMP supporters do not like traditional participatory techniques (voting, activist role, etc.), but some of them can be canalised into this type of activities with the help of the internet.
- Studying value preferences among students, we can state: LMP supporters are linked to the post materialist values (following Ronald Inglehart) but this phenomenon is not an emphatic one. Nevertheless, it is important to note this relationship to understand green voters in the future.
- As for their self-definition, LMP voter students are more left-oriented (on a left-right scale) and more liberal (on a liberal-conservative scale). Moreover, the Hungarian green party has the second most moderated voter base.
- The sub-cultural nature is an important cohesive power of this group – Critical Mass festival is a real sub-cultural event and it is visited by mostly green voters.

The existence of this Critical Mass generation can also highlight the importance of new parties in Hungary. Given the outstanding support of LMP and Jobbik among youngsters, it is important to focus on studying this phenomenon in order to predict future trends of the Hungarian democracy.

Roland Reiner – Dániel Oross – András Keil: *A new chapter in the relationship between Fidesz and the youngest age group of voters?*
The relationship between young people and Fidesz (Alliance of Young Democrats), the party that is indicating youth in its name is a determinative issue of public opinion in Hungary since the founding of the party. Our objective was to explore the socio-demographic background and attitudes of voters who, despite record-high proportion of uncertain young people hold out their favourite party, Fidesz.
The extraordinary popularity of Fidesz within the youngest age group of voters was a two-decade trend of Hungarian politics. However we assume that by 2012, in terms of party preference a new formula is valid for the youngest generation of

voters (the 18–29 age group). Our hypothesis is that the current government party has lost its former „young" character; the clear dominance of the party measured among the youngest voters is utterly lost.
As for the features of young Fidesz voters, the results of the research Active Youth in Hungary 2012 found that the key element of the identity of the ruling party's voters is religion. Those young people who said that religion has significant role in the lives are very likely to strengthen the camp of Fidesz. Fidesz has very strong positions among the upper-middle-class students. As for territorial distribution of young voters, the research indicates that Fidesz has the biggest embeddedness in Budapest. As for their political socialization, young voters of Fidesz often talk about political issues with their parents and the opinions of the young supporters of the ruling party are determined by the opinion of their parents. Looking at the breakdown of students in different training areas most young voters of Fidesz can be found among the students of medical sciences.
While during the period of 1990–2010 Fidesz was clearly dominant among young people, according to the data based on our special sample of university and college students, we witnessed a turning point in the former trend. The former assumption that Fidesz is the favourite party of young people was not justified by our data.
Two new parties, Jobbik and LMP have entered into the Parliament following the 2010 elections, and those parties have carved out an important part of young voters from Fidesz. In the age group of 18–29 years the rise of Jobbik and LMP is clearly visible, while Fidesz have no longer a youthful character. If we approach our research findings from a generational perspective, Fidesz as the representative of the generation of the late Kádár era is separated from the generation that walks behind him.

András Bíró Nagy: *Diverse young Hungarian left.*
The results of this study prove the hypothesis that young supporters of the Hungarian Socialist Party (MSZP) and Democratic Coalition (DK) represent two different worlds. The difference between the voters of the two parties is so significant that it can be comfortably stated: in terms of their social background, activity and values there is more to connect the supporters of LMP and DK, than the youngsters of MSZP and DK.
Of the students in higher education only the supporters of MSZP come from a non-privileged background. The qualifications of their parents are in line with the nationwide average, whereas their financial situation is slightly worse. Their families hava a considerable influence on their political socialization, which, amongst others, is because they hardly discuss public affairs with their friends. MSZP voters' interest in politics is lower than the average. The young supporters of MSZP are especially passive. It is a significant challenge for the party to get them involved in demonstrations and campaigns while their willingness to participate in the election is not better than the average.
Yet MSZP can benefit from the fact that their young supporters stand closer to the

centre and the average Hungarian youth's values, than the more liberal DK and LMP. The latter two parties - and naturally to a greater extent does LMP – quite possibly cover completely those young people who emphasize post-materialistic values, as well as sharing a liberal perspective on cultural, economic and social policy related issues. MSZP – especially in the light of its traditional leftist strategy they have followed since 2010 – should not take a similar direction, instead pursue a leftist economic policy in comparison to the two more liberal parties for people with average or worse backgrounds. This way they could have a chance of increasing their support base among those young people who are open for more a centrist social policy. Moreover, MSZP's official stance on politico-economic questions is even further to the left from the young socialists', exactly where the young followers of of Fidesz and Jobbik place themselves.
In the Hungarian party system all parties to the left from Fidesz are overrepresented in Budapest. This is particularly true for DK and LMP. The level of qualification and the financial situation of the parents both put the voters of LMP and DK in a pole position. In terms of public activity LMP does better than MSZP, but lag behind DK. The reason for that is that LMP's support structure is twofold. Next to a very active core – who are ready to collect signatures and campaign – the party also has a more apolitical support base, who are difficult to convince even to participate in the elections. On the other hand the supporters of DK – which is nevertheless the smallest party on the left – are almost all very determined. It is in DK's circles where the greatest interest in public life can be detected, as well as a willingness to vote. Moreover, they are the most frequent consumers of online news. In the values of DK and LMP the data show an almost complete overleap. In economic terms they are both proponents of individual responsibility and a small state, whereas in terms of social policy they represent the liberal angle. Among the MSZP supporters the financial security and the safety of their family, while for DK's and LMP's people freedom are the most important values. In some socio-cultural questions – e.g. religion, gender, Hungarians in neighboring countries – the young supporters of the socialists also place themselves on the liberal side, but closer to the center.
There are however a great deal of questions on which MSZP, DK and LMP take a completely different stance. Beyond the role of the state such topics include law and order. In questions of authority the supporters of MSZP place themselves on the conservative side. The socialists are much less committed to democracy than the other two parties and the financial situation is a much more relevant problem for them. Their judgments regarding the Roma community is also visibly different. The socialists have very similar anti-Roma attitudes to the ones of the supporters of Fidesz, whereas the people of DK and LMP represent a much more liberal view.
The parties of the left benefit from the fact that their young supporters receive their information through channels where communication is the cheapest, and where the opposition's media is the strongest to date. Today the majority of the young supporters of all three parties of the left can be reached via online, but only those of DK

and LMP are really frequent users. Communication with the younger generations is made more expensive by the fact that even the socialist students in higher education read less online news while television remains very popular among them.

Based on this research, the young people of the left can be divided into two liberal and one economically leftist, culturally centrist groups. The differences in opinion between the two liberal parties, DK and LMP are not based on socio-demographic background, questions of public life or attitudes, but rather on their assessment of the established left's results from the last time they were in government. It is evident that for LMP, which completely rejects „the last twenty years", would refuse to cooperate in any ways with former PM Ferenc Gyurcsány, who embodies the last MSZP-SZDSZ government – regardless of what liberal values he represents. Whereas for the people at DK Gyurcsány is who motivates them the most. If we add this cleavage to the differences in social background and attitudes between the three parties, then it is clear that it is difficult to find a common ground among the young left beyond simply opposing the right-wing Fidesz government.

Egy tanulmánykötetet tart kezében a Tisztelt Olvasó. A tanulmányok szerzői között szerepelnek az Aktív Fiatalok Magyarországon (AFM) kutatócsoport tagjai, illetve az általuk felkért fiatal kutatók, doktoranduszok és egyetemi hallgatók. Egy olyan kötetet, amely a fiatalokról, azon belül is egy kitüntetett csoportról, a főiskolásokról és egyetemistákról szól. Ezek a fiatalok 2012 decemberében abszolút a közfigyelem középpontjába kerültek racionális lázadásukkal.

A 2012. decemberi diák- és hallgatótüntetések közvetlen kiváltó oka az állami keretszámok csökkentése és a tandíj meglebegtetésének híre volt, ám álláspontunk szerint a felszín alatt mélyebb társadalmi, politikai és szocializációs folyamatok is közrejátszottak. A felsőoktatás átalakítása, a „létező" demokráciával, a rendszerrel, pártokkal szembeni elégedetlenség, az egyre több hallgatót érintő elhelyezkedési nehézségek és romló életkilátások, a politikai tolerancia alacsony szintje és a vészjóslóan növekvő kivándorlási kedv világosan megragadható tünetként jelentkeztek az utóbbi években.

Tanulmánykötetünk célja a fenti mélyebb társadalmi folyamatok elemzése. A 2011. december és 2012. február között, jórészt online módszerrel készített Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás eredményei világosan előrevetítették a későbbi események „előszelét". A racionális lázadás meghatározó jellegzetessége eddig éppen az volt, hogy nem alakult ki egyetlen karakteres politikai irány, amellyel jellemezhető lett volna. A 2012. decemberi diáktüntetések ezen a ponton hoztak nagy változást: a Hallgatói Hálózat kezdeményezésére egy rendkívül markáns, szervezett, az aktív politizálástól sem visszariadó hallgatói társadalom képe kezdett kirajzolódni. Annyi most biztosnak tűnik, hogy a hallgatók kiállásukkal jelentősen megváltoztatták a már eddig is meglévő elégedetlenségből fakadó reakciókat. Hogy mennyire, azt kutatásunk 2013 tavaszára tervezett második hullámának eredményei fogják megmutatni.

AKTIV FIATALOK

BELVEDERE MERIDIONALE

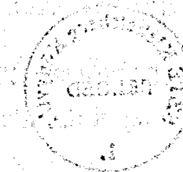
RACIONÁLISAN LÁZADÓ HALLGATÓK 2012

APÁTIA – RADIKALIZMUS – POSZTMATERIALIZMUS A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK KÖRÉBEN I.

RACIONÁLISAN LÁZADÓ HALLGATÓK II.

APÁTIA – RADIKALIZMUS – POSZTMATERIALIZMUS A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK KÖRÉBEN

Szerkesztette
SZABÓ Andrea

BELVEDERE MERIDIONALE   mtatkpti

Belvedere Meridionale – MTA TK PTI
Budapest – Szeged, 2014

A kötet megjelenését támogatták:
OTKA PD 105 100
HÖOK a Hallgatókért Alapítvány

A tanulmányok szerzői:
Bíró-Nagy András
Böcskei Balázs
Csőzik Rita
Gerő Márton
Jancsák Csaba
Kálóczi Krisztián
Keil András
Kmetty Zoltán
Kovács Tamás
Laki László
Oross Dániel
Reich Jenő
Róna Dániel
Simonovits Bori
Susánszky Pál
Szabó Andrea
Szőcs Andor

Olvasószerkesztő:
Godó Edit

Borítóterv és tördelés:
Kerekes Tamás

AKTIV FIATALOK

Kiadta: Belvedere Meridionale Kft, Szeged
szerk@belvedere.meridionale.hu
www.belvedere.meridionale.hu
Felelős kiadó: Dr. Jancsák Csaba
Műszaki szerkesztő: Szuperák Attila
Nyomta: A-Szinvonal Nyomda, Szeged

ISBN 978-615-5372-10-0 PRINT
ISBN 978-615-5372-11-7 PDF

Tartalom

Szabó Andrea: Előszó

25 év telt el azóta, hogy elkezdődött Magyarországon a rendszerváltásnak, más értelmezés szer-transzformációnak nevezett folyamat. Felnőtt egy teljes generáció, amelynek tagjai már musban és demokráciában szocializálódtak. Ha szociológiai értelemben leírható a „homo Kádá Kádár-korszak embere, akkor talán 25 év éppen elegendő idő ahhoz, hogy elkezdjük szisztem feltérképezni és leírni a „homo Demokratikusz" jellegzetességeit. A rendszerváltás óta kialaku kapitalizmus- és demokráciavariáns pozitív és negatív következményeit hogyan is lehetne jobban rálni, minthogy éppen azokat elemezzük, akik számára a magyar kapitalizmus és a demokrácia a létező valóságot jelenti: a fiatalokat. Az ifjúsági rétegen belül is van azonban egy kitüntetett cs egyetemistáké és a főiskolásoké, akik a leghamarabb és talán a legkarakteresebben rajzolják ki a kori társadalmi, politikai, gazdasági változásokat. Elég, ha csak a nagy történelmi eseményekre, az vagy éppen az 1956-os forradalomra gondolunk. Ezért vizsgáljuk immár második alkalommal ép magyar nappali tagozatos főiskolásokat és egyetemistákat.

Miként írható le tömören a magyar hallgatói társadalom?

Először is tudjuk róluk, hogy relatíve sokan vannak. A 2012/2013-as tanévben a *Központi Statiszti* adatai szerint 233 678 hallgató tanult nappali képzésben. Nagyjából annyi, amennyi a 2000-es é pén és mintegy háromszor annyi, mint az 1990/1991-es tanévben.[1] A felsőoktatás összlétszáma esti, levelező és egyéb képzésben résztvevőké összességében azonban 2005-től, a csúcsévtől kez évre csökken, és a 2012/2013-as évben visszaesett a 2001. évi szintre.

Másodszor azt is tudjuk, hogy fragmentált, szétaprózódott intézményi struktúrában tanulnak, é nemcsak az intézmények, hanem a karok számát illetően is (a 2012/2013-as tanévben 66 fels intézmény 185 kara működött Magyarországon).

Harmadrészt pedig tudjuk, hogy az oktatási esélyegyenlőtlenségek terén a felsőoktatási rendszer jesít jól. A felsőoktatásban tanuló hallgatók társadalmi összetétele szinte változatlan az utóbbi ég évtizedben. A főiskolások és egyetemisták között relatív túlsúlyban azok a fiatalok vannak, akiknek az egyik szülője felsőfokú végzettségű (Szabó A. 2012). A kibocsátó család társadalmi háttere pedig ra is alapvetően határozza meg a bejutási esélyeket.

Ebben a keret- és feltételrendszerben érdemes értelmezni kutatásunk eredményeit, jelen kötetün mányait.

A KUTATÁSRÓL

2011-ben nonprofit alapon szerveződött meg egy kutatócsoport, Aktív Fiatalok Magyarországon elne A kutatói team alapító tagjai Keil András, Oross Dániel, Róna Dániel és Szabó Andrea voltak. A cso 2011-ben elindította első saját kutatását a magyar egyetemisták és főiskolások politikai aktivitásáról iről, gondolkodásmódjáról és politikai kötődéseiről. A döntően online technikával megvalósult survey eredményei jelentek meg a *Racionálisan lázadó hallgatók 2012* című tanulmánykötetben. A lényegél forrásból készített vizsgálat eredményei komoly szakmai, tudományos és médiavisszhangot keltett olyan újdonságokat tártak fel, mint a Critical Mass és a Kuruc.info nemzedék jellegzetességei, a J kötődés okai, a hallgatók demokráciaszkepszise vagy éppen a közélet és a politika elválasztásának amelyekről kevés vagy egyáltalán nem volt korábban empirikusan megalapozott információ.

A kutatói team tagjai azonban újabb, ambiciózusabb feladatot tűztek ki maguk elé. Sikeresen pál OTKA Posztdoktori Pályázatán (OTKA PD 105 100) lehetőség nyílt a kutatás folytatására, az alk társadalomtudományi módszerek diverzifikálására. 2013 tavaszán immár kvalitatív és kvantitatív te együttes alkalmazása mentén készült el az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás második hull alkalmazott eszközök ugyan változtak, bővültek, de célok változatlanok maradtak: olyan kutatást k amelyben fiatalok vizsgálnak és elemeznek fiatalokat, kiküszöbölve minden generációs szakadékot. tások eredményeit a kutatói team tagjai a készülő doktori disszertációjukban, valamint tudományos netelükben kívánják elsődlegesen felhasználni. De bizton állíthatjuk, hogy a komplex módszertanú adatai, a kapott eredmények érdemesek a tágabb közvélemény figyelmére is.

1. Az adatok forrása: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi007a.html. Utolsó letöltés: 2014. január 20.

Álláspontunk szerint olyan kérdéseket, problémákat vizsgál a kötet, amelyek a már jelzett „homo Demokratikusz" legfontosabb tulajdonságaira utalhatnak. Ezek közül ki kell emelnünk a „racionális lázadást". Előző kötetünkben vezettük be ezt, az egyébként kevés reflexiót kiváltó fogalmat. Bár a magyar fiatalokról általában azt szokás mondani, hogy apolitikusak és passzívak, talán a racionális lázadás fogalma adhat magyarázatot erre az egyébként általunk sem teljesen cáfolt jelenségre. A racionális lázadó fiatal alapvetően közönnyel viszonyul a politikához, de akkor, és csak is akkor, ha őt közvetlen közelről érintő társadalmi problémával találkozik, akkor abban az egy kérdésben, mégis hallatja a szavát (lásd például a 2012 év végén kibontakozó hallgatói megmozdulásokat). Az alkalmazott módszerek változatosak és innovatívak, időnként harsányak és expresszívek, de nem rendszerellenesek. A racionálisan lázadó fiatal alapvetően demokratikus intézményrendszerben és kapitalizmusban gondolkodik, ugyanakkor annak létező, magyar variánsával szemben rendkívül, helyenként szélsőségesen kritikus. A racionális lázadó nem akarja megmenteni az egész világot, mint azt az 1968-as fiatalok tették, nem rendszerekben gondolkodik, hanem egy ügyért áll ki, majd azt követően újra visszahúzódik a saját – a politikát a lehető leginkább kizáró – szűk életterébe. Ráadásul – és ez újabb érdekes kérdéseket vet fel – nagyon sok közöttük a „potyautas", aki ennek a speciális lázadásnak a farvizén evezve igyekszik a saját maga szerencséjének kovácsa lenni. Úgy véljük, hogy ennek a magatartásmintának a különböző értelmezései – kimondva vagy kimondatlanul –végighúzódnak az egyes tanulmányokon.

Míg korábban úgy véltük, hogy leginkább a *Kuruc.info* (radikális saját „magyar út"-gondolattal) és a *Critical Mass* (europeér, zöld és demokratikus gondolkodású) nemzedék a legkarakteresebb része a magyar fiataloknak, ebből a – és részben már az előző – kötetből kitűnik, hogy a versengő nemzedéki orientációk között egyértelműen kijegecesedett egy harmadik, amelynek előzményei a rendszertranszformációig húzódnak vissza.

Kétségtelenül a Kádár-korszakból a demokráciába való átmenet időszakában jött létre egy, Róna-Tas Ákos által Késő Kádári Nemzedéknek nevezett csoport, amely a FIDESZ-ben öltött politikai testet. Az akkori rendszerváltó fiatal demokraták ma már középkorúak, de mostanra az ő hagyományaikon, hozzájuk kapcsolódva, vagy talán éppen általuk katalizálva felnőtt egy „*Tusványos*"[2] nemzedék. Ennek jellemzője, hogy politikai orientációját tekintve karakteresen fideszes, a Késő Kádári Nemzedéktől teljesen eltérő jegyekkel rendelkezik. A FIDESZ indulásakor, ahogy Stumpf István fogalmazott: „...egy ultraradikális, vehemensen agresszív, gyors reakcióképességű, akcionista, kérlelhetetlenül antikommunista ifjúsági rohamcsapat képét keltette" (Stumpf 1992, 604). A kérlelhetetlen antikommunizmus a retorikában és a mozgósításban máig fennmaradt, csakhogy időközben szétvált az, amit Róna-Tas Ákos már 1992-ben jelzett: „a FIDESZ nem ifjúsági párt, nem egy korcsoportot képvisel, hanem egy politikai generációt. (...) A korcsoportok és a generációk közötti különbség csak idővel mutatkozik meg, ahogy az azonos generáció tagjai újabb és újabb korcsoportokba lépnek át. A generáció és a kezdeti életkorcsoport közötti különbség évről évre nő, és ezzel együtt nő az életkor és a nemzedék közötti distinkció jelentősége. A FIDESZ-t tehát pontosabb lenne KÉKÁNDESZ-nek, a Késő Kádári Nemzedék Demokratikus Szövetségének nevezni, mert a fiatal jelző csupán annak következménye, hogy ez a nemzedék éppen az 1980-as évtized végén volt fiatal." (...) (I)gen hamar a Fidesz azon fogja magát észrevenni, hogy a nyomában lépdelő posztkommunista nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól."(Róna-Tas Ákos 1992, 608–615).

A mai „*Tusványos*" nemzedék az ősöktől eltérően hívő, a szó nagyon sok értelmében. Hívő, mert alapvetően vallásos beállítódású; hívő, mert hisz az elődök omnipotens és omnikompetens jellegében, és hívő, mert nem kérdőjelezi meg azt, amit az elődök létrehoztak. A másodnemzedék jóval konformistább, mint amilyenek a nagy elődök voltak, hiszen a rendszerváltó elit által kitaposott utat járják. Egy olyan komplett, az élet szinte minden részletére kiterjedő világkép alapján élnek (számukra ez a természetes, a szocializációjuk ezen világkép alapján történt), amely kevés esélyt ad az ebből való kilépésre. Ezt a világképet nem ők alakították ki – nem egy úttörő nemzedékről van szó –, hanem mások, jelesül a Késő Kádári Nemzedék. Ezt a mások által létrehozott/felkínált világképet és az ebből fakadó identitást ezek a hallgatók kevés kritikával fogadják. E nemzedéknek a jelenléte már az előző kötetünkben is érződött (lásd Reiner–Oross–Keil 2012), azonban a 2013-as kutatási eredményekből készített tanulmány világított rá, hogy az „Tusványos" fiatalok valóban egy masszív, a többiektől elkülönülő szegmensét alkotják a hallgatói populációnak (Kmetty 2014 jelen kötetben).

2. A székelyföldi Tusnádfürdőn évről évre megtartott Bálványosi Szabadegyetem szleng elnevezése alapján.

A KÖTET TANULMÁNYAI

A kötet print és online változatban is megjelenik. Az online tartalom tartalmazza a print változa
radt mellékleteket. A tanulmánykötet négy fő fejezetből áll, ezek a „Hallgatók demokráciáról és
kialakított képe", az „Új és régi struktúrák a hallgatók szervezettségében és részvételében", az
struktúrák a hallgatók politikai értékeiben és orientációiban, valamint az „Új és régi irányok:
külföldi munkavállalás" címet viseli. Ahogy a fejezetek címeiből is kiderül, a hallgatók gondolko
attitűdjeit és aktivitását úgy elemezték a szerzők, hogy abban új és régi válaszok, megoldások, s
gások is helyet kapjanak. Az újdonság ott is tetten érhető, hogy az előző kötethez képest több s
dimenzió is vizsgálatra kerül, különösen, ami a rendkívül aktuális külföldi letelepedést és kivánd
A kötet alaphangját Laki László és Szabó Andrea írása adja meg, amely negyedszázados, azaz
téneti távlatba helyezi a hallgatók demokráciával kapcsolatos álláspontját. Laki és Szabó úgy véli,
véletlen a demokráciaszkepszis. Az a félperifériás társadalomszervezési modell, amely Magyar
rendszertranszformáció után kialakult, nem is hozhatott volna maga után másféle demokrácia-v
Kevésbé szociológiai, sokkal inkább politikatudományi megközelítést alkalmaz Kovács Tamás,
kérdezi, hogy mit jelent a demokrácia a magyar egyetemisták és főiskolások számára. Kovács k
szerint a magyarországi demokrácia rendkívül ingatag alapokon nyugszik, mert a társadalom le
nek többsége nem feltétlenül érti, és éppen ezért nem tud azonosulni a demokratikus értékrend
Csőzik Rita a demokrácia egyik mozgatórugóját, a politikát, pontosabban a politika szociális repre
vizsgálja. A szociálpszichológiai megközelítésű elemzés megerősíti a Szabó Andrea és az Oross D
az előző kötetben felvetett hipotézist, mely szerint a politikának rendkívül negatív a konnotációja
szágon, ezért érdemes lenne inkább a közélet iránti érdeklődésre koncentrálni. A hallgatók ugyan
stigmaként tekintenek a politikára, amelyhez ráadásul hozzákapcsolják a kapcsolati tőke fontoss
ve a korrupciót is.

A második fő fejezet a hallgatók szervezeti kötődését és részvételét elemzi 4 tételben. Először az
niel, Szabó Andrea szerzőpáros két cikke vizsgálja a szervezettség és a közéleti, politikai aktivitás
dimenzióit. Első tanulmányuk leírja a részvétel 3 szintjének (hagyományos, direkt demokratikus és
kulását és változását az előző vizsgálati hullámhoz képest. Második cikkükben a 3 részvételi szint
hatását horizontális és vertikális modellek tükrében elemzik. Megállapításuk szerint a hallgatók
szociodemográfiai, szociokulturális, valamint szocializációs tényezők bonyolult hálózataként jön lé
a bonyolult mechanizmusban a kibocsátó családnak – a családi szocializációnak – meghatározó s
het, de elismerik, hogy bizonyos prediszponáló tényezők, egyéni kompetenciák nélkül (például egy
szintű közéleti érdeklődés) nem aktivizálhatók a hallgatók.

A fejezet másik két tanulmánya is reflektál egymásra. A 2012-es év ősze ugyanis a hallgatói társac
életi aktivitása szempontjából nagyon sok újdonságot hozott. A HÖOK – átmeneti? – kihívójaként
a HaHa, a Hallgatói Hálózat, amely kétségtelenül új helyzet elé állította a hatalmi pozícióban lévő
Önkormányzatok Országos Konferenciáját. Míg Jancsák Csaba elsősorban ez utóbbi szervezetre
alapvetően elméleti típusú írásában, addig a Susánszky–Gerő páros a kihívó (a régivel szembeni
zációs potenciálját elemzi. Jancsák értelmezése szerint a magyarországi hallgatói önkormányzat
útja a 80-as évektől, a kilencvenes éveken át, az ezredfordulóig, a perifériáról a centrumba való m
értelmezhető, az új évezredben pedig visszatérésként a perifériára. Azt a kérdést veti fel, amelyre
kyék próbálnak választ keresni, hogy napjaink új típusú ifjúsági mozgolódásai alternatív mozgalom
a megújulás katalizátoraként funkcionálnak-e. Susánszky Pál és Gerő Márton azt állítja, hogy a
Hálózat (HaHa) növekedése a kezdeti sikeres mozgósítási hulláma után leállt, ami egyaránt tekinthe
ségszerű intézményesedés hatásának, de akár mozgalom lassú lecsengéseként is.

A harmadik fő fejezetben a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók politikai preferenciáit és érték
elemzik a szerzők. Róna Dániel és Reich Jenő, az előző kötetünkhöz hasonlóan, a Jobbik sikeré
keresik. A két vizsgálati hullám között eltelt bő egy év nem hozott érdemi változást a Jobbik támoga
ban, azaz egy már „bevett" struktúrát elemezhettek a szerzők. Úgy ítélik meg, hogy a Jobbik ma
gatottsága – különösen az első generációs értelmiségi fiatalok körében – jelentős részben egy ider
eredménye. A korábbi kötelező szervezettséget követő extrém individualizáció után a fiatalok újra
keresni a közösségeket, a közösségi élményt, amelyet a Jobbik tálcán kínált a hallgatóknak. „A tá
lag izolált, kiforratlan politikai nézetekkel rendelkező egyén óhatatlanul keresi a külső azonosulási
Márpedig a radikális párt komoly erőfeszítéseket tesz ezen személyek becsatornázására." (Róna–R

Kmetty Zoltán annak a pártnak a szavazóit elemzi, amelynek szavazatgyűjtő-potenciálját tekintve épp a Jobbik jelentheti az egyik legnagyobb kihívást. Találó a cím: „Fiatal, vallásos és fideszes". Kmetty a címben a fideszes fiatalok legfontosabb, minden más hallgatói rétegtől eltérő tulajdonságára utal, az egyháziasan vallásos jellegre. Kmetty úgy véli, hogy nagyon erős szocializációs mechanizmusok terelik a Fidesz felé a fiatalokat. Ezek a mechnizmusok eredményezik aztán, hogy a fideszes fiatalok alapvetően mind a pártjuk kormányzóképességével, mind a politikusainak tevékenységével elégedettek. Egy olyan csoportról van szó, amely talán az egyik nyertes rétege a II. Orbán-kormány intézkedéseinek.

A fejezet többi tanulmányának szerzője a különböző ellenzéki erőket, vagy az ellenzéki pártokhoz köthető ideológiákat, értékeket elemzi. Keil András – az előző tanulmánykötethez hasonlóan – a „zöld" fiatalokkal foglalkozik. Keil több sztereotípiát is cáfol elemzésében. A magukat zöldnek valló hallgatók demokrácia iránti elkötelezettsége ugyanis egyáltalán nem erős. A hallgatói társadalom elégedetlen részét adják, ráadásul az elégedetlenség nem a féltő aggódás, hanem inkább a kivonulás, a minél nagyobb arányú elutasítás, a nihil irányába mutat. A nyugat-európai „zöld" értékeket valló fiatalokkal szemben a magyar zöldek az aktivitási formák terén főként az egyéni formákat űzik, a kollektív közéleti-politikai cselekvés nem része életüknek.

Bíró-Nagy András és Böcskei Balázs más-más szempontból vizsgálja a bal–bal-liberális hallgatókat. A kiemelt érdeklődés oka, hogy az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2013. tavaszi felvételében épp egy újonnan létrejött bal-közép párt, az Együtt 2014–PM szövetségnek volt a harmadik legnagyobb támogatottsága. Bíró-Nagy az Együtt, az MSZP és a DK szavazói közötti hasonlóságot és különbözőséget kutatja. Úgy véli, hogy az MSZP-től és a korábban kiemelkedően privilegizált helyzetű fiatalok által támogatott DK-tól is a jobb társadalmi helyzetben lévő szimpatizánsok távoztak az Együtt 2014–PM irányába. Nagyon érdekesen alakul a három baloldali párt szavazóinak politikai aktivitása. Míg a szocialista hallgatók társas kapcsolataikon kívül tartják a politikát, addig az adatfelvétel idején új pártnak számító Együtt támogatói a családon belül és a barátok között is az átlagosnál szívesebben beszélnek róla. A korábban is passzívnak számító szocialisták közül akadtak politikailag aktív távozók, így a párt 2013-as szavazói még az egy évvel korábbinál is kevesebb érdeklődést mutatnak a közügyek iránt. Az aktív értelmiségi DK-sok – valószínűleg az Együtt–PM-hez történt – távozását jelzi, hogy a 2012-ben a legelszántabb közösségnek számító DK-sok 2013 tavaszán nem aktívabbak az átlagnál.

Böcskei Balázs a progresszió esélyeit vizsgálja. Úgy véli, hogy bár az Együtt 2014–PM-szavazóira sok tekintetben illik a progresszív kifejezés, de valójában nem tudható, hogy maga a párt mennyire lesz tartósan jelen a magyarországi egyetemisták és főiskolások körében. Felveti azt a hipotézist, hogy a 2010 utáni politikai változások a magyar progresszív fiatalok ébredését indukálhatják, és a progresszió – szemben magával a párttal – talán tartósan gyökeret ver a hallgatói közgondolkodásban.

Kálóczi Krisztián tanulmányában a passzív és pártválasztásukban bizonytalan hallgatókat vizsgálja. 7 csoportot alakít ki (apatikus, passzív, rendszerkritikus résztvevő, résztvevő, bizonytalan konformista, konformista és medián-szavazói csoportok), és egyesével mutatja be ezen csoportok jellegzetességeit. Kálóczinak nem titkolt célja, hogy tanulmányával hozzájáruljon annak a fogalomnak a tisztázásához, amely a nem-szavazói csoportokkal kapcsolatos. Úgy véli, hogy az általa létrehozott definíciók sokkal pontosabban írják le, határolják körbe a választásoktól távol maradó fiatalokat.

Ahogy arra fentebb utaltunk a *Racionálisan lázadó hallgatók II.* kötet egyik fontos újdonsága, hogy olyan up to date problémákat is vizsgál, mint a külföldi kivándorlási és letelepedési szándék. A kutatás kvalitatív szakaszában elementáris erővel tört fel a téma, minden fókuszcsoportos beszélgetésen elhangzott a hallgatók kivándorlásának problémája. Simonovits Bori, a migráció elismert hazai szakértője szerint, az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás eredménye a 2013-as évben reprezentatív lakossági mintán, standard migrációs potenciál kérdésekkel mért eredményeknél jóval magasabb migrációs hajlandóságot. Míg külföldi tanulmányokat és komoly munkavállalási célú migrációt az anyagilag jobb státusú hallgatók, addig a kivándorlást inkább a rosszabb anyagi helyzetben lévők, illetve a negatívabb jövőképpel rendelkezők tervezték. Ez a különbség a szerző szerint úgy is értelmezhető, hogy míg az első két migrációtípust (külföldi tanulmányok és munkavállalás) a későbbi karrierbe való befektetés, addig a kivándorlási terveket (vagy inkább vágyakat?) gyakran az elkeseredettség és a kiábrándultság motiválja. Szőcs Andor a belföldi munkavállalást vizsgálja. Elemzésében arra a következtetésre jut, hogy az oktatás melletti munkavégzés terén érdemi változás nem történt a két kutatási hullámban. Szőcs a tanulás melletti munkavégzést nem tartja egymást kizáró tevékenységnek, sőt nemzetközi vizsgálati adatok alapján arra a következtetésre jut, hogy ez is egyfajta befektetésként értelmezhető, így annak megléte inkább kedvező, mint kedvezőtlen.

Végül a tanulmánykötet lezárásaként, Szabó Andrea egy klaszterelemzés segítségével hozza létre a magyar

egyetemisták és főiskolások különböző rétegeit. A szerző két lépésben 10, majd 7 klasztert kü meg, amelyek az ideológiai, politikai tér igen széles spektrumában helyezkednek el. Azt a tételt fo meg, hogy az életciklus viszonylag korai időszakában (huszonévesen) határozott ideológiai és polit déssel rendelkező, ellenkező oldalon található hallgatók között kicsiny az átjárás esélye. Elemzés azt találja, hogy térben és tartalomban olyan nagy a távolság egy jelenleg bal–bal-liberális hallga nemzeti radikális fiatal között, amely szinte lehetetlenné teszi az azonos politikai nyelven való bes egymás megértését.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönjük az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontnak, hogy befogadta a kutatást, és az an jöttét segítő OTKA-pályázatot.

Köszönjük a Belvedere Meridionale Kiadónak, hogy a kiadás intézményes hátterének biztosításá ségünkre volt.

Köszönettel tartozunk a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Statisztikai Osztályán dolgozó, oktatás statisztikai referensnek, Csécsiné Máriás Emőkének, aki a minta reprezentativitásának biztosítás különözhetetlen információkkal segítette munkánkat.

Szeretnénk köszönetet mondani az Eötvös Lóránd Tudományegyetem tehetséges és lelkes hall akik a kutatócsoport részeként időt és fáradtságot nem kímélve fél éven keresztül segítségünkre kutatás operatív feladatainak elvégzésében, az interjúk elkészítésében, az online kérdőívek kikü és a kérdőívek személyes lekérdezésében. Köszönjük az önkéntes munkát Árgyellán Edinána Péternek, Baranya Dánielnek, Deák-Bárdos Tamásnak, Farkas Anna Nórának, Farkas Editnek, Gr Vilmosnak, Hrozik Adélnek, Kiss György Márknak, Leé Richárdnak, Maklári Tamásnak, Széles T Páli Zoltánnak, Percze Dánielnek, Téglás Barbarának, Vágvölgyi Gergelynek, és Varga Árpádnak. Kö Budapesti Corvinus Egyetem – a kutatás idejében – másodéves BA-s politológus hallgatóinak, hog és lelkesen közreműködtek a kutatásunkban, különösen a személyes adatfelvételben nyújtott se volt kulcsfontosságú.

Köszönettel tartozunk Pádár Zsuzsannának és különösen Kálóczi Krisztiánnak a fókuszcsoporto lebonyolításában nyújtott segítségért.

Azoknak a kutatóknak, akik tanácsaikkal, észrevételeikkel segítették munkánkat, így az MTA TK tikai Viselkedés Osztály munkatársainak, külön köszönve Szabó Gabriella, Papp Zsófia, Róbert P Balázs, Tóth András és Csizmadia Ervin észrevételeit. Külön köszönjük Tardos Róbertnek, hogy megfogalmazása óta segítő útmutatással egyengette munkánkat.

Köszönet illeti továbbá a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskoláját, amiért a hoz szükséges infrastruktúrával, és mindvégig segítő szándékkal járult hozzá a kötet elkészültéhe

Köszönet továbbá a HÖOK a Hallgatókért Alapítványnak, hogy támogatta kötetünk megjelenését.

És persze családjainknak, szeretteinknek, hogy a kutatás egyes, szabadidő terhére történő idős nélkülöztek bennünket.

Köszönet a Budapesti Európai Ifjúsági Központ igazgatóhelyettesének, Molnár Bálintnak, hogy hel sított a 2013. december 10-i workshopunk megrendezéséhez.

Budapest, 2014. január
a szerkesztő.

IRODALOM

Kmetty Zoltán (2014): Fiatal, vallásos és fideszes. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Reiner Roland – Oross Dániel – Keil András (2012): Trendforduló: új fejezet a Fidesz és a legfiatalabb választói korosztály kapcsolatában? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 183–202.

Róna-Tas Ákos (1992): Fidesz – MI DESZ? Nemzedékek és pártok. In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában.* Budapest, FIDESZ Press. 608–617.

Stumpf István (1992): Új Generáció. In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában.* Budapest, FIDESZ Press. 595–607.

Szabó Andrea (2012): A magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 25–44.

Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea: A kutatás módszertana

Az Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport az OTKA Posztdoktori Pályázat (OTKA PD 10
mogatásával 2013 tavaszán, immár második alkalommal végezte el a nappali tagozatos egyete
főiskolások politikai attitűdjeit, részvételét vizsgáló empirikus, társadalomtudományi kutatását.
2011 végén, 2012 elején készített hullámhoz képest[3] azonban a módszertan kibővült, a kvantitatív
kvalitatív metódusok egészítették ki. Az alábbiakban részletesen ismertetjük a 2013. évi, másodi
hullám módszertanát.

KVALITATÍV MÓDSZEREK

A kvalitatív módszerek közül kutatásunkban a fókuszcsoportos beszélgetéseket és a személyes m
kat alkalmaztuk. A csoportos és a személyes interjúkkal is az volt a célunk, hogy egyrészről problé
pet készítsünk a survey vizsgálat számára, másrészt feltárjuk a részvétel, a radikalizmus, poszt-
mus és az apátia hátterét, okait.
Ezen belül a fókuszcsoportos beszélgetéseken teszteltük a radikalizmushoz, valamint a fiatalokr
poszt-materiális értékekhez fűződő hipotéziseket. A kutatáshoz kapcsolódó terepmunka során info
gyűjtöttünk az egyetemeken működő hallgatói szervezetekről, és beszélgettünk a hallgatók politikai
motivációiról, illetve szocializációs mintázatairól. Emellett a beszélgetésekben szó volt a hallgatók d
aképéről, politikai értékrendjéről, valamint pártkötődéseikről.

Az interjúk célja annak vizsgálata volt, hogy mit gondolnak demokráciáról, politikáról, miként ítélik
lük folytatott érdekegyeztetést a hallgatói vezetők, illetve a hallgatókat szervező civil organizációk
A fókuszcsoportos beszélgetések lebonyolítása előtt *19 darab mélyinterjút* készítettünk a helyi
önkormányzatok vezetőivel, egyes, a felsőoktatáshoz kötődő társadalmi szervezetek aktivistáival
interjúk készültek a pártok ifjúsági szervezeteinek vezetőivel, valamint ifjúsági civilszervezetek vez
félig-strukturált interjúk átlagosan 50 percig tartottak.

1. táblázat. A kvalitatív adatfelvétel során elkészült interjúk

Név	Pozíció	Id
Alexi Anna	AEGEE, elnökségi tag	2012. 1
Böröcz László	Fidelitas, alelnök	2012. 1
Bubla Áron	ELTE Állam és Jogtudományi Kar HÖK elnöki iroda	2012. 1
Csala Dániel	Bibó István Szakkollégium, választmányi elnök	2013. 0
Csicsák Pál	Szent Ignác Szakkollégium választmányi elnök	2013. 0
Farkas Gergely	Jobbik Magyarországért Mozgalom Ifjúsági Tagozat, elnök	2012. 1
Harvay Anna	Magyar Szocialista Párt Ifjúsági Tagozat, elnökségi tag	2011.1
Hámori Zoltán	Demokratikus Ifjúságért Alapítvány, ügyvezető igazgató	2012. 1
Hollik István	Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség, alelnök	2012. 1
Kóbor Andrea	Hallgatói Hálózat, elnökségi tag	2012. 1
Nagy Dávid	Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája, elnök	2013. 0
Polgár Dóra	Társadalom Elméleti Kollégium, választmányi tag	2012. 1
Polyák Pálma	Rajk Szakkollégium Diák Bizottság, elnök	2013. 0
Popper Eliza	Nemzeti Ifjúsági Tanács, elnök	2012. 1
Szalai Máté	LIFE – Liberális Fiatalok Egyesülete, elnök	2013. 0
Tóth Ferenc	Simonyi Károly Szakkollégium, DB elnök	2012. 1
Trenyisán Máté	Batthyány Lajos Szakkollégium, DB elnök	2013. 0
Vágó Gábor	Lehet Más a Politika, ifjúságügyekért felelős országgyűlési képviselője	2013. 0
Zaránd Péter	ELTE Egyetemi Hallgatói Önkormányzat, alelnök	2012. 11

3. Az előző vizsgálati hullám módszertanáról részletesen lásd: Róna–Szabó A. 2014.

2013. február és március folyamán *hét darab fókuszcsoportos beszélgetést* szerveztünk az ország nagy egyetemi központjaiban, Budapesten, Debrecenben, Pécsett, Miskolcon, Szegeden, két helyen, valamint Győrött. Mind a hét beszélgetés ún. homogén jellegű volt, annak érdekében, hogy a vizsgálat szempontjából fontos témákban várhatóan hasonló álláspontot képviselő résztvevők véleményét minél alaposabban megismerjük, és elkerüljük a kibékíthetetlen álláspontok ütköztetése miatt esetlegesen kialakuló személyeskedő vitát. Egy fókuszcsoportos beszélgetésen általában 8–9 hallgató vett részt, a résztvevőket előzetes szűrőkérdőívvel toboroztuk a beszélgetés napján és helyszínén.

2. táblázat.
A kvalitatív adatfelvétel során készült fókuszcsoportos beszélgetések

Csoport elnevezés (fő téma vagy csoport-identitás alapján)	Időpont	Helyszín
LMP szimpatizánsok	2013. február 13.	Budapest, Corvinus Egyetem
Jobbik szimpatizánsok	2013. február 19.	Miskolc, Jobbik IT iroda
Politikailag aktív hallgatók	2013. február 28.	Szeged, Mobilitás Dél-alföldi Regionális Ifjúsági Szolgáltató Iroda
Baloldali hallgatók	2013. február 28.	Szeged, Szegedi Tudományegyetem
Politikailag passzív hallgatók	2013. március 11.	Győr, Széchenyi István Egyetem
Fidesz-szavazó hallgatók	2013. március 20.	Debrecen, Debreceni Egyetem
Politikai szocializáció, politikai részvétel	2013. április 24.	Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

SURVEY VIZSGÁLAT

A fókuszcsoportok és az interjúk gyorselemzését követően felmerült új kérdéseket és problémákat – például a hallgatói kivándorlás és külföldi letelepedés, a diktatúrához való megengedő viszony – beépítettük az empirikus vizsgálat második szakaszába, az online és face to face surveybe. A kérdőív főbb blokkjai:

- közéleti és politikai érdeklődés;
- szervezeti tagság és kötődés;
- politikai részvételi aktivitás;
- politikai hírfogyasztás (online hírportálok);
- politikai tiltakozásokban való részvétel (figyelemmel az online részvételre);
- politikai értékek és ideológiákhoz való viszony;
- demokráciához való viszony;
- pártpolitikai kötődés, pártokhoz való viszony.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2013-as hullámának empirikus survey 1300 fős kvóta mintán készült. A kvóta alapját az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) által kiadott *Felsőoktatás-statisztikai* kiadvány 2011/2012 évre vonatkozó (legfrissebb) excel táblái képezték. Az adatfelvétel ún. hibrid technikával valósult meg: 859 fő[4] (66%) az www.aktivfiatalok.hu/kerdoiv internetes oldalon lévő online kérdőívet töltötte ki, míg 441 fő[5] (34%) megkérdezésére személyes, ún. face to face interjú keretében került sor.

4. Az online kérdőívet teljesen kitöltők száma: 1737 fő.
5. A face to face kérdőívet kitöltők száma: 477 fő.

Az online kérdőív meghirdetésére, egy kvázi hólabda elindítására 2013. március 18-án került s egy időben

1. 22 számítógépről került kiküldésre több mint 100 privát email címre egy felkérő levél[6] kérdőív kitöltésére (www.aktivfiatalok.hu/kerdoiv);
2. minden magyarországi felsőoktatási intézmény Facebook profiljának üzemeltetője egy felk pott a kérdőív terjesztésére, továbbá
3. az előző, 2011/2012-es hullám során megadott email-címekre egy új felkérés érkezett és
4. megjelent egy felhívás az Aktív Fiatalok Magyarországon csoport saját Facebook profilján netes oldalán is. A Facebook profil több mint 10 – egyébként magas látogatottságú – másil keresztül került megosztásra.

A felkérő levél egyben kérést is tartalmazott, amelyben azt kértük a kitöltőktől, hogy legyenek a ők maguk is küldjék tovább a felkérést (kvázi hólabda).
Három nap alatt több mint 1000 főiskolás és egyetemista kezdett neki a kérdőív kitöltésének. Öss ben, az online szakasz lezárultáig, 2013. április 25-ig, több mint 10.000 látogatónk volt, és 2000-n kérdőív érkezett be (Ebből azonban kb. 250 darab vagy jórészt, vagy nagyobb részt hiányos volt. kérdőíveket ki kellett szűrnünk).
Hasonlóan a 2011/2012-es hullámhoz a kitöltők összetétele rendkívül egyenetlen volt. A kérdőíve között túlreprezentáltak voltak a társadalomtudományi szakos és a bölcsészhallgatók, és ezzel pár san az ELTE, valamint a Corvinus Egyetem diákjai. Az előző hullámhoz képest megjelent ugyana új kitöltő réteg, a nem magyarországi felsőoktatási intézménybe járó magyar főiskolások és egye jelentős csoportja, akik kvótán felülieknek számítanak, de önálló alcsoportként elemezhetők.
A megfelelő reprezentativitás elérése érdekében az online mintát személyes kérdezéssel kellett kie azokban az intézményekben és karokon, amelyek az EMMI adatai alapján készített mintában alulr táltak voltak. A face to face kérdőívek lekérdezésére 2013. április 11 és április 25. között került sor 35 felsőoktatási intézményének területén. A kérdezés során feltétel volt, hogy csak a szűken ér oktatási infrastruktúrában, azaz az oktatási épületekben (és nem a kollégiumokban, diákszálláso dezhetnek a kérdezőbiztosok. A terepmunkát a kutatói team tagjai, valamint Róna Dániel és Szab egyetemi kurzusaira járó politológus hallgatók végezték. A hallgatók külön felkészítésen vettek r a kérdezéssel kapcsolatos legfontosabb ismereteket adta át Róna Dániel és Szabó Andrea. Véle szerint jó hatással lehetett a megkérdezett hallgatók őszinteségére és válaszadási hajlandóságukr kérdezők maguk is egyetemisták voltak.
A személyes lekérdezést követően a két adatfelvételi technika segítségével összegyűjtött adatok menziós, a nappali munkarendben tanulókra kari szintű reprezentativitást eredményező súlyozás sor. A súlyozás szempontjai:

- Az intézmény fenntartója (állami, egyházi, magán);
- Az intézmény kari összetétele;
- Az intézményen és karon belül a nők és férfiak megoszlása;
- Az intézményen és karon belül a képzési szint megoszlása (főiskola–egyetemi, BA, MA, osztat

E három szempontot együttesen vettük figyelembe, ami azt jelenti, hogy például az ELTE Állam- domány Karán pontosan annyi nappali tagozatos, osztatlan képzésre járó lányhallgató van a min mint amennyi az EMMI statisztikái szerint a reprezentatív mintában szükséges (és így tovább az ös gyarországi intézmény összes karára). Az 1300 fős minta hibahatára ±2,9 százalékpont, a részs vizsgálata során azonban ennél valamivel nagyobb is lehet a hibahatár.

6. Kedves !
Közel egy évvel ezelőtt folytatott kutatásunkat megismételve 2013-ban is kíváncsiak vagyunk arra: a magyar egyetemisták és főiskolások mit gondolnak a vilá kérünk, hogy közéletről, társadalmi részvételről és médiahasználatról szóló, új kérdésekkel bővített online kérdőívünk kitöltésével, továbbításával segíts bennün hogy megismerhessük a fiatalok véleményét. A kérdőív az alábbi linkre kattintva elérhető: www.aktivfiatalok.hu/kerdoiv. Kérjük, hogy töltsd ki a kérdőívet és jut egyetemista, főiskolás barátaidnak, ismerőseidnek! A kitöltők értékes sörnyereményben részesülnek! Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport nevében, Üdvözlettel: X.Y.

3. táblázat.
A minta megoszlása képzési szint szerint

megnevezés	főiskola és egyetemi szintű képzés	alapképzés	mesterképzés	osztatlan képzés	PhD, DLA képzés	Összesen
elvárt	3,68	71,66	10,03	12,30	2,32	100,00
a minta megoszlása	3,61	72,61	9,62	12,23	1,93	100,00

Forrás: EMMI 2.1. táblázat A felsőoktatási hallgatók száma képzési szintek és munkarend szerint (2011/2012. tanév eleje), nappali munkarendben tanulók összesen.

4. táblázat.
A minta megoszlása nemek szerint

	nők aránya
elvárt	51,66
a minta tényleges megoszlása	51,99

Forrás: EMMI 2.1. táblázat A felsőoktatási hallgatók száma képzési szintek és munkarend szerint (2011/2012. tanév eleje), nappali munkarendben tanulók összesen, és ebből nők.

Ahogy az előző kötetünkben is felhívtuk a figyelmet, most is jeleznünk kell, hogy a minta reprezentativitásának legnagyobb – ám kevéssé számszerűsíthető – korlátja, hogy a kitöltés már elve feltételez bizonyos szintű hallgatói aktivitást. Itt elsősorban egy politikai-közéleti érdeklődésre utalunk, ugyanis a felhívásainkból, emailjeinkből nyilvánvalóan kiderült a kérdőív témája. A személyes minta-kiegészítés azonban tompítja ezt a hatást, hiszek éppen azokat az intézményeket kerestük meg, ahol a hallgatók alacsony kérdőív-kitöltő aktivitását rögzítettük. Azonban „...mintáinkban óhatatlanul felülreprezentáltak lettek a politikai affinitást mutató hallgatók ..." (Róna–Szabó A. 2012, 18). Ezzel a problémával azonban – valamilyen mértékben – az összes közvélemény-kutatásnak szembe kell néznie.
Kétségtelen, hogy a mintavétel egy része nem véletlenen alapul (online, hólabda alapú mintavétel), ám a személyes megkérdezéssel éppen az ebből fakadó torzítást kívántuk ellensúlyozni. Az egyetlen alternatíva a 100 százalékos személyes lekérdezés, ám ehhez a rendelkezésre állónál és a lehetőségeinknél nagyságrendekkel nagyobb apparátus mozgatására lett volna szükség.

IRODALOM

Marián Béla (212): A debreceni egyetemisták értékvilága az empirikus adatok tükrében. In: Dusa Ágnes Réka, Kovács Klára, Márkus Zsuzsanna, Nyüsti Szilvia, Sőrés Anett (szerk.): *Egyetemi Élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok 1.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale.

A HALLGATÓK DEMOKRÁCIÁRÓL ÉS POLITIKÁRÓL KIALAKÍTOTT KÉPE

Laki László – Szabó Andrea: Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepszise mögött?

Az alábbi tanulmány a magyar újkapitalizmus „demokráciájának" elmúlt 25 éves tapasztalatait, k ményeit, eredményeit mutatja be a fiatalok, kitüntetetten a nappali tagozatos egyetemi és főiskolai l attitűdjeire támaszkodva.

Rápillantva az alábbi táblázat adataira talán az Olvasó is – a kutatókhoz hasonlóan – meglepődik, már meglepődni sem tud, legalább eltöpreng a válaszok azon megoszlásán, mely szerint a magyai a „szocialista-kapitalista" rendszerváltás után mintegy negyedszázaddal meglehetősen tartózkod szkeptikusan vélekednek a „demokrácia" nagyszerűségéről.

1. táblázat.

A fiatalok vélekedése a demokrácia, a diktatúra és a kiszolgáltatottság viszonylatában három kijelentés mérl alapján a 2008-ban, 2011-ben és 2013-ban (százalékban)

E kijelentések közül melyik áll legközelebb az Ön véleményéhez?	2008 országos reprezent. minta	2008 orsz. reprezent. egyetem-főiskola	2008 orsz. reprezent. munkanélküli	2011/2012 egyetem-főiskola	2 egy fői
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb.	48	55	39	39	[illegible]
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer.	16	19	14	33	[illegible]
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik.	36	26	47	28	[illegible]
A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne****	---	---		---	6

Források: Ifjúság2008. Aktív Fiatalok Magyarországon 2011–2012. Aktív Fiatalok Magyarországon 2013.[7]
****Csak az Aktív Fiatalok Magyarországon 2013-as hullámában kérdezve.

A vizsgálatok alapján a megkérdezett fiataloknak csupán a fele (48%) értett egyet azzal az állításs „a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb", míg a másik felének többsége (36%) úgy g hogy „a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik m további nem lebecsülendő arányuk (16%) arra a közel sem megnyugtató álláspontra helyezkede szerint „bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer lább ennyire elgondolkodtató, netán nyugtalanító az a trend, hogy az első adatfelvételhez képest na egyfelől csökkent a „demokráciában hívők" aránya – a 2008-as nem túl magas szint (48%) néhány 39–42 százalékra apadt – ezzel szemben léptékekkel nőtt a „demokrácia-szkeptikusok" tömege. elsősorban is azoké, akik szerint „bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demo politikai rendszer", illetve azoké, akik már egyértelműen úgy vélekednek, hogy „a mai magyarorszá zet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne", ugyanis ezek együttes súlya 2008-as 16%-ról na nagyjából megduplázódott (29–33%).

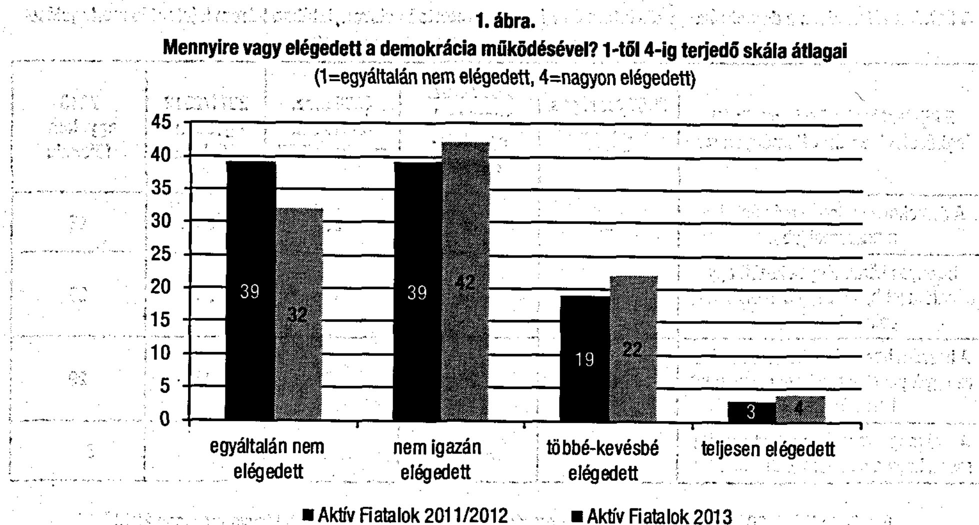
Másfelől figyelmet érdemel az is, hogy a jelzett irányzat a legiskolázottabb, az iskolarendszerbe hosszabb időt eltöltő egyetemisták és főiskolás fiatalok körében is hasonlóan markáns jegyeke hiszen amíg a 2008-as felvétel idején messze a felsőoktatásban részvevők között volt a legma (55%) azok aránya, akik szerint „a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb", addig néhá később már csupán mintegy kétötödük (39–42%) vélekedett így. Ez utóbbi olyan alacsony vélem „demokrácia-támogatottságot" mutat, mint amelyet a 2008-as vizsgálat során a 15–29 éves fiatalo legkiszolgáltatottabb csoportja, a munkanélküliek képviseltek (39%) a demokrácia irányába.

7. A kutatások módszertanáról részletesen lásd: Róna–Szabó 2012 és Szabó A. 2014 jelen kötetben.

Ezzel párhuzamosan az egyetemi és a főiskolai hallgatók körében is léptékekkel nőtt a „demokrácia-szkeptikusok" súlya, méghozzá kizárólag azoké, akik úgy gondolják, hogy „bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer" (23%), illetve, hogy „a mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne" (6%).

Megkerülhetetlen tehát az a kérdés, hogy vajon mi lehet e trend mögött? Vajon a magyar fiatalok, köztük a jövendő értelmiségének nagyobb hányada – hangsúlyosabban: a következő évtizedek politikai, kulturális, gazdasági és tudományos elitje – miért vélekedik fenntartásokkal, netán szkeptikusan a társadalom „demokratikus berendezkedéséről", és miért ennyire megértő, esetenként nem csupán megengedő, de egyenesen támogató a „diktatúra" kérdésében?
Különösen annak fényében fontosak ezek a kérdések, mert a magyar egyetemisták és főiskolások háromnegyede vagy teljesen vagy inkább elégedetlen a „létező demokrácia" működésével.

1. ábra.
Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével? 1-től 4-ig terjedő skála átlagai
(1=egyáltalán nem elégedett, 4=nagyon elégedett)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.[8]

Annál is kevésbé megkerülhető a probléma, mert a rendszerváltó politikai elit hivatalos felfogása szerint a „szocialista-kapitalista" rendszerváltás – egyebek közt – nem volt más, mint az „egypárti diktatúráról" a „többpártrendszerű demokráciára" való áttérés, kiemelve e diktatúra (államszocializmus) „totalitárius" jellegét. Még akkor is magyarázatot kíván a magyar fiatalok demokrácia-szkepszise és sokak megértő, netán támogató vélekedése a „diktatúra" irányába, ha propagandisztikus túlzásnak minősítenénk, hogy a rendszerváltás során valóban egy „totalitárius" berendezkedésről tértünk volna át a „demokráciára" – a rendszerváltáskor a „puha diktatúra" megnevezés dívott. Az elmúlt, mintegy két évtizedben vitathatatlanul kialakult egy demokratikus intézményrendszer, számos párttal, a hatalmi ágak szétválasztásával és alkotmánybírósággal, több demokratikus országgyűlési és önkormányzati választásra is sor került, valamint számos többpárti koalíció kezdte meg és töltötte ki négyéves kormányzási ciklusát.
Más megközelítésben feltéve a kérdést: miként lehet az, hogy ami a rendszerváltás előtt alapvető politikai törekvésnek, a rendszerváltás során magától értetődőnek, egyértelműnek és vitathatatlannak tűnt, és hivatalosan ma is az – „a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb" –, az új magyar demokrácia kikiáltását követő évtizedekben (és már a demokratikus értékeket valló Európai Unió tagjaként) a fiatalok, köztük az egyetemi-főiskolai hallgatók többsége számára már nem is olyan kézenfekvő, egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen? Sőt!

8. Forrás: http://aktivfiatalok.hu/wp-content/uploads/2013/07/Gyorsjelent%C3%A9sy.pdf. Utolsó letöltés: 2013. november 1.

Miután évtizedekre visszanyúló kutatásainkra alapozva bizton állíthatjuk, hogy a jelzett irányzat nem va
véletlen vagy félreértés terméke, nem írható egyszerűen egy, az iskolapadot hosszan koptató, de o
felkészületlenül kikerülő, elkényeztetett, bulizó stb. generáció számlájára, nem tekinthető az „autok
és/vagy „paternalista" rendszerek iránti nosztalgiát megjelenítő „magyar alkat" posztmodern reinkar
ójának, talán nem érdektelen a problémát több szempontból is megvizsgálni. A továbbiakban e kérdé
néhány, általunk fontosnak tartott, összefüggésével foglalkozunk.

SZOCIALIZÁCIÓ-ÉRTÉKKÖZVETÍTÉS

A vázoltak kapcsán nyilván sokaknak legelőször is az iskolák fognak eszébe jutni, kérdezvén, hogy vajo
tanulhatnak-tanulhattak a fiatalok a politikai berendezkedésekről, jelesül a „demokráciáról" és a „dik
ráról" a tanulmányaik során? Vajon milyen, a „demokrácia" iránt elkötelezett iskoláik és tanáraik lehet
ha még azt sem „tudják" a tíz-tizenhat éves iskoláztatáson átesett ifjak – ami évszázadok óta megké
jelezhetetlen az európai kultúrában –, hogy a demokrácia „jobb" a diktatúránál? Vajon mi zajlik abba
intézményrendszerben, amelynek evidens feladata az értékközvetítés, kiváltképpen olyan értéké, mi
„demokrácia", hiszen meglehetősen abszurd lenne, ha egy „demokratikusan berendezkedett" orszá
nem a demokráciáról szóló ismeretek, eljárások, hagyományok stb. generációs átörökítése képezné a h
talos politikai szocializáció tartalmát.[9]
A kérdések megalapozottságához aligha férhet kétség, ugyanis a kutatók már a nyolcvanas évek más
felében leírták a „szocialista" rendszer politikai értékközvetítésének sajátszerűségeit, így elvárható és
tételezhető, hogy a „kommunista diktatúráról" a „demokráciára" való áttérést követő években kiépül e
ellentettje, vagyis egy „demokratikus politikai szocializációs" szisztéma, melyben az iskolára is fontos
rep hárul. Elvárható, hiszen a kutatások abból indultak ki, hogy a diktatórikus viszonyok között zajló sz
alizáció a szocialista rendszer következménye és konstitutív eleme, így a rendszer logikájának megfele
működik (Szabó A.–Kern 2010).
Ennek egyik sajátszerűségeként azt a szándékolt célt emelték ki, melytől egypárti működtetői azt re
ték, hogy a fiatal generációkkal sikerül elfogadtatni a rendszert és támogatásukat megnyerni – ez
(másként fogalmazva) az „alattvalói státus elfogadtatását, ezáltal a magyar társadalom depolitizálá
értették – másik jellegzetességeként pedig „a hazugságon alapuló kettősséget" jelölték meg (Szab
2001, 258–59).
Élesen kettévált az erősen központosított és a hivatalos intézmények – pl. iskola, ifjúsági szervezet, ha
reg, tömegkommunikáció – felülről lefelé irányuló „direkt", valamint a privát szféra – család, kortárscso
stb. – spontán és alulról építkező „indirekt" szocializációja. A családi szocializációt úgy jellemezték, h
az a privát élet védelmére, autonómiájának oly módon történő megőrzésére irányult, hogy oda a politik
engedje be – a családon belüli politizálást pedig ki – vagyis, a fiatalokat a politikától való távolságtart
és a politikai konfliktusok elkerülésére ösztönözte (Szabó I. 1991).
Mindezek beépültek a magyar politikai kultúrába és szocializációba, hiszen a fiatalok sokasága úgy
fel, hogy nem kapott felkészítést a politika világába történő eligazodáshoz, azt tanulta meg, hogy a poli
függetlenítse a mindennapoktól, hozzá passzív viszonyt alakítson ki, és lehetőleg ne vegyen részt be
érdekei érvényesítésének pedig az egyéni útját keresse. Megtanulták azt is, hogy hol, mit mondhatna
tanórán vagy valamely hivatalos helyen a „kincstári" szöveghez ragaszkodtak, a családban, a havero
barátok közt pedig egy ettől jelentősen eltérő értékvilágnak megfelelően ítélték meg a dolgokat.
A rendszerváltással a politika „földre szállt" – a pártok és ideológiák sokszínű világával, az értékek
féleségének elismerésével, a civil szerveződések újjáéledésével, az egyéni szabadságjogok és a kolle
érdekmegjelenítő intézmények jogainak helyreállításával stb. – és ezzel helyreállni látszott a „világ ren
Ugyanis meghaladhatóvá vált a „hazugságon alapuló kettős" politikai szocializáció „szocialista" gya
lata, mert úgymond, a demokráciának konstitutív eleme a demokratikus értékekre történő demokrat
szocializáció. Mégis, már a kilencvenes évek közepére megjelenik a politikából való kiábrándulás, és a
való elfordulás, hiszen szakadék tátong a fiatalok jóléti-demokratikus várakozásai és a reálfolyamatok
zött (Gazsó-Laki 1999). Egy (1998-as) falusi és budapesti fiatalok körében készített vizsgálatban a fővá
fiatalok 3, a falusi fiatalok 2 (!) százaléka ítélte meg egyértelműen pozitívan a „demokratikus" társad
berendezkedést.

9. Az iskolai szocializációról részletesen lásd: Csákó Mihály Iskola és társadalom című kutatássorozatát (2005, 2008 és 2013. Forrás: https://sites.google.com/site/mcsa
kutatas/iskola-es-tarsadalom. Utolsó letöltés 2013. november 1.

2. táblázat.
A demokratikus társadalmi berendezkedés megítélése a fővárosi és a falusi fiatalok körében (százalékos megoszlás)

Hogyan értékeli a demokratikus társadalmi berendezkedést?	Budapest	Falu
egyértelműen pozitívan	3,0	1,9
túlnyomóan pozitívan	29,5	15,7
túlnyomóan negatívan	36,7	29,7
egyértelműen negatívan	9,1	21,9
ambivalens	21,7	30,8
összesen	100,0	100,0

Forrás: Gazsó–Laki 50. sz. táblázat 142. o.

A politika változatlanul „úri huncutság", valami „mocskos dolog" maradt (Szabó M. 2001, 264), és a kutatók azt is tapasztalták, hogy a politika iránti érdeklődés még a hetvenes-nyolcvanas évekhez képest is jelentősen visszaesett: amíg a fiataloknak ekkor 12–12 százaléka mondta azt, hogy „nagyon érdeklődik" a politika iránt, addig a kilencvenes évek közepén már csak 3-6 százalékuk nyilatkozott így (Szabó I.-Örkény 1998, 63-70).

Az *Ifjúság2008* vizsgálatban a 15–29 éveseknek csupán 2,5 százaléka jelezte, hogy „nagyon érdekli" a politika, durván fél százalékuk állította magáról, hogy tagja-aktivistája politikai pártnak vagy politikai ifjúsági szervezetnek, mely arányok egyébként más, például környezetvédelmi, jótékonysági, egyházi, emberjogi vagy szakmai szervezetek esetében sem magasabbak (Szabó A.–Kern, 2011). A *European Social Survey* nemzetközi összehasonlító vizsgálat 2002 óta – kétévente – vizsgálja az európai társadalmakat elsősorban szociológiai és politikai dimenziókat figyelembe véve. A legfrissebb, 2012-es, hatodik hullám eredményei szerint, a politikai érdeklődést tekintve a magyar 15–29 évesek – a felvételben részt vett 23 ország közül – a 22. helyen (!) állnak. Mindössze 3 százalékuk jelezte, hogy nagyon érdekelné a politika. Egyedül a cseh fiatalok érdeklődési átlaga kisebb, mert a magyar 15–29 évesek 49, míg a cseh hasonló korúaknak 57 százalékát nem érdekli egyáltalán a politika. A magyar fiatalok ráadásul mindhárom ifjúsági korcsoportban (15–19, 20–24 és 25–29) az utolsó helyek egyikén állnak. A legfiatalabbak körében a 23 ország közül a 21.-ek, a középső korosztályban az utolsó előttiek, míg a 25–29 évesek körében már a legutolsók. Az is érdekes, hogy a politikai érdeklődést tekintve mindhárom életkori csoportban és így összességében a 15–29 évesek vonatkozásában is az utolsók a volt szocialista országok: Csehország, Magyarország, Szlovákia (és a volt Jugoszláviához tartozó Koszovó).

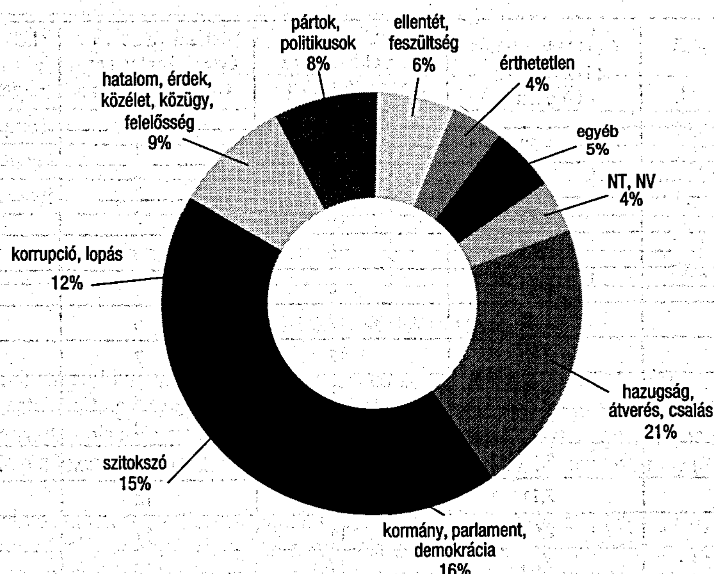
3. táblázat.
Mennyire érdekli a politika? 1-től 4-ig terjedő skála átlaga a 15–29 évesek körében

ország	érdeklődési átlag 15–29 évesek körében	helyezés a 15–19 évesek körében az érdeklődési átlag alapján	helyezés a 20–24 évesek körében az érdeklődési átlag alapján	helyezés a 2 évesek körét érdeklődési alapján
Dánia	2,60	1	1	2
Németország	2,48	2	2	3
Hollandia	2,41	6	3	5
Svájc	2,39	5	4	6
Finnország	2,36	3	6	7
Izland	2,32	9	5	1
Svédország	2,28	12	7	4
Norvégia	2,25	7	8	8
Spanyolország	2,21	4	9	14
Nagy Britannia	2,13	10	10	15
Belgium	2,11	8	12	11
Lengyelország	2,06	14	11	9
Észtország	2,05	11	13	16
Oroszország	2,02	13	17	10
Írország	2,01	17	14	13
Szlovénia	1,97	20	15	12
Bulgária	1,97	19	16	17
Portugália	1,93	16	18	18
Koszovó	1,88	15	19	21
Ciprus	1,85	18	20	19
Szlovákia	1,80	22	21	20
Magyarország	1,67	21	22	23
Csehország	1,50	23	23	22

Forrás: European Social Survey 6. hullám, 2012. Saját számítás.

Az egyetemisták és főiskolások politikai érdeklődése némiképp eltér az általában vizsgált ifjúság
lációtól. Mind a 2011/2012 fordulóján, mind a 2013-ban készített kutatás is azt jelzi, hogy e cs
ifjúsági korosztály legérdeklődőbb, legnyitottabb csoportja. A vizsgálat ugyanakkor azt is bizonyítot
a politika, mint kifejezés, rendkívül negatív konnotációval bír, majdhogy nem szitokszóvá vált még e
alapvetően a közélet felé nyitott hallgatók számára is. Az adatok plasztikusan mutatják a fogalom
dását. A politikai érdeklődés alacsony szintje mögött a politika kompromittálódása, leértékelődése
(a politika fogalmáról, valamint a politika és a közélet szétválasztásáról részletesen lásd Szabó A
2012 és Oross–Szabó A. 2014).

2. ábra.
Mit jelent a politika kifejezés? (említések százaléka)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

Megállapítható, hogy ma is élesen elválik egymástól az új rendszer (kormányonként alkalmasint eltérő) hivatalos (direkt) propaganda értékközvetítése-szocializációja és a privát szféra (család[10], kortárscsoport stb.) indirekt szocializációja. Nem véletlen jelezzük a kormányonkénti – szociálliberális vagy konzervatív – eltéréseket, hiszen ez azt is jelenti, hogy a rendszerváltó politikai elitcsoportok a mai napig nem tudtak-akartak megegyezni egy hivatalos demokráciafelfogásban (sem), melyet az oktatási-képzési rendszer egységesen képviselhetne-közvetíthetne a diákság felé, függetlenül attól, hogy mely pártok vannak éppen kormányon. Eme politikai eredetű értékválságra utaló jelenség jelzi például, hogy a rendszerváltó csoportok-pártok máig keresik a számukra hiteles történeti elődeiket – korszakokat, pártokat, személyeket, kurzusokat, ideológiákat, szerepeket, hagyományokat stb. – és amíg egyesek némi figyelmet fordítanak arra, hogy elődeik más pártok által kikezdhetetlenül beilleszthetők legyenek a „demokratikus" előzmények sorába, addig más csoportok-pártok kimondottan autokrata, antidemokratikus, fajvédő stb. előzményekhez nyúlnak vissza. Láthatóan az eltérő irányokba tájékozódó jobb- és baloldali pártok nem akarnak egyezségre jutni a magyar történelem kulcseseményeit, személyeit stb. illetően sem, és a magyar progresszióhoz és modernizációhoz való viszonyukat csakúgy más érdekek-értékek mentén definiálják, mint ahogy alkalmasint a „demokráciáról" is gyökeresen eltérő ideológiákat, célokat és törekvéseket követve vélekednek, továbbá propagandáikat és/vagy kormányzási gyakorlatukat is különböző „demokráciafelfogások" jellemzik.

Még zavarosabbá teszi a helyzetet, hogy a rendszerváltás után kiépült-kiépített újkapitalizmushoz való viszonyuk is ambivalens – nyersebben: bár váltott kormányzásaik alatt alakult ki a „félperifériás" társadalom, ezt nem gondolják (egészen) sajátjuknak, ezzel nem tudnak igazán azonosulni, az ezzel járó felelősséget sem vállalják. A hatalommal járó „előnyökből" viszont részesülnének – márpedig ilyen körülmények között szinte lehetetlen konszenzusos demokrácia-felfogást kialakítani. Ennek hiányában pedig az iskola (tanár) – ha nem akar felesleges konfliktust – egyszerűen közli, hogy nálunk a rendszerváltás óta demokrácia van, melynek ilyen és ilyen intézményei (pl. pártok, országgyűlés, alkotmánybíróság) vannak, így és így működnek stb. E megközelítés alig különbözik attól, amikor valami távoli (ideális) értékként jelenítik meg a „demokráciát" a diákok előtt, amelyről „tudni illik", ha szóba kerül, de amelynek nincsenek számukra megfogható és gyakorolható dimenziói. Persze nem is nagyon lehetnek, ismerve az oktatási-képzési rendszer finanszírozási problémáit, a szelekció és szegregáció jelenségeit, a felszereltség- és színvonalbeli gondokat,

10. A család szocializációs szerepéről lásd Csákó Mihály k78579. sz. OTKA-kutatásából készített jelentését.

az államosítási törekvéseket, a pedagógusok munkakörülményeivel, önállóságával, függőségével, b
sével és érdekmegjelenítő-képességével kapcsolatos feszültségeket, továbbá azt, hogy számos hel
kolázásra előkészítetlen, nem ritkán éhes, motiválatlan és céltalanul sodródó tanulók tömegét kellene
a siker reményében „demokráciára" oktatni. Nyilvánvaló, ha az egész rendszer „rosszul" működik, a
politikai szocializációt közvetítő intézmények – pl. tantárgyak, osztályfőnöki órák, iskolai demokrácia
és pedagógus – érdekmegjelenítési formák – sem teljesíthetnek jól. Összefoglalva: a magyar iskol
szerben nem működik a demokratikus nevelés.

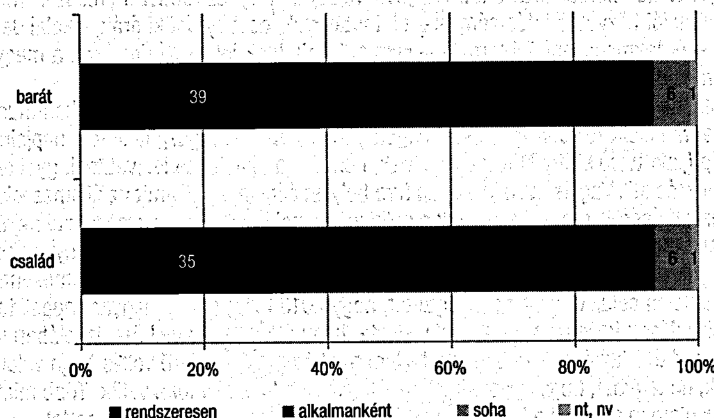
Az is nyilvánvaló, ha az iskolák a központi irányítás, a pedagógusok pedig – akik a „kommunista dikt
nyolcvanas évei második felében már/még maguk választhatták az igazgatóikat – napjainkban is
állami gyámság („alattvaló státus") felé mozognak, nem tudják hitelesen közvetíteni, gyakorolni és
roltatni a „demokráciát". Vagyis, az a látszólag fura helyzet állt elő, hogy amit az államszocializmus „
kettős értékközvetítéséről" megfogalmaztak a politikusok, politológusok és szociológusok, és amit a
szerváltással automatikusan meghaladhatónak, netán meghaladottnak véltek, az ténylegesen továb
újkapitalizmus „demokráciájában" – mint később látni fogjuk – annak konstitutív elemeként.

Jól jellemzi az iskolán belüli demokrácia helyzetét, hogy 2013 tavaszán, a magyar nappali tagozatos
temisták és főiskolások kevesebb mint a fele jelezte, hogy általános *vagy* középiskolában volt kapc
diákönkormányzattal, iskolai diákparlamenttel. Nem azt kérdeztük, hogy ő volt-e tagja valamely vál
diáktestületnek, hanem azt, hogy egyáltalán állt-e valamilyen kapcsolatban velük. Több mint a felük
még csak kapcsolatban sem állt a helyi, iskolai demokráciát jelző, jellemző szervezettel.

A fiatalok más szocializációs intézmények irányába sem tájékozódhatnak sikerrel, hiszen a civil s
zetek jó részét pártosították – mint ahogy a szakszervezeteket vagy a média egy részét is – és a
saját segédcsapataikként igyekeznek ezeket felhasználni egymás elleni harcaikban. A család, a ro
az ismerősök vagy barátok szolgáltatta minták sem feltétlenül a „demokrácia" irányába mutatnak,
a gazdasági és a társadalmi kiszolgáltatottság sokak mindennapjait teszi bizonytalanná. Így nem me
hogy a konformizmus, a meggyőződések és vélemények elhallgatása, a terepszínűvé válás, az „alat
mentalitás vagy az egyéni érdekkijárás napjaikban éppúgy társadalmilag elterjedt-bevett magatar
eljárásmód, mint a „kommunista diktatúrában" volt. Ilyen körülmények között – amikor a „demokrá
hivatalosan közvetített értékek légüres térben mozognak, az iskolai értékátadás-befogadás csakúgy
ragad a verbalitás szintjén, mint az „átkosban" – a „demokratikus politikai szocializáció" intézménye
elég távolinak tűnik.

A családi és a kortárs csoport szocializációs problémáira utal, hogy a mai egyetemistáknak és fői
soknak – a jövő értelmiségének – kevesebb mint négytizede beszélget rendszeresen közéleti kérdé
társadalmi problémákról családjával vagy barátaival, ismerőseivel, míg mintegy hat százalékuk soh
folytat ilyen beszélgetéseket.

3. ábra.
Milyen gyakran szoktál családoddal, illetve barátaiddal, ismerőseiddel közéleti, társadalmi problémákról beszélgetni?
(százalékos megoszlás)

Még ha lenne is politikailag „egységesnek" tekinthető értékvilág és -átadás, akkor is szembe kell nézni a „hazug kettős értékközvetítés" valóságával, hiszen a mindennapi tapasztalatok sem támasztanák-támasztják alá egy ilyen hivatalosnak tekintett „demokrácia"-felfogást.

Társadalmi tapasztalatok

A fiatalok szocializációjának fontos terepe maga a társadalom, amelynek működéséről – közvetlenül vagy közvetve – rengeteg ismerettel bírnak. Elég, ha csak a szűkebb-tágabb családban szerzett tapasztalatokra hivatkozunk, hiszen még a gyerekek is akaratlanul naponta hallják-látják, hogy ki mennyire elégedett a munkájával és jövedelmével, hogy miként megy a vállalkozás, hogy ki munkanélküli, hogy kitart-e a pénz a hó végéig vagy jut-e ruhára, nyaralásra, hétvégi bulira, és félre tudnak-e tenni lakásvásárlásra. Az iskolából kikerült, már munkát vállaló, netán családos fiatalok pedig mindezeket saját bőrükön érezhetik-érzik. Így, még egy 15–17 évesnek is van némi képe arról, hogy gondok nélkül élnek-e avagy hónapos anyagi problémákkal küszködnek, netán nélkülöznek, vagy, hogy a család anyagi helyzete a korábbiakhoz képest javult, esetleg romlott. Aztán a szomszédok, barátok, haverok, ismerősök gondjairól is tudomást szereznek, mint ahogy a település, a táncház, a sportkör, az iskola vagy – a médián, az interneten stb. keresztül – az ország-világ problémái is jól-rosszul eljutnak hozzájuk.

Így kutatásaink évtizedek óta kíváncsiak ezekre a tapasztalatokra – és, hogy ezek nyomán milyen képet alakítottak ki a társadalomról és miként viszonyulnak hozzá – következésképpen, sok más mellett, folyamatosan feltettük azt a kérdést, hogy milyen égető gondokat látnak, melyek korosztályuk életét, társadalmi beilleszkedését stb. nehezítik vagy korlátozzák. Ha az alábbi táblázatra tekintünk, aligha jut eszébe bárkinek is nyeglének, cinikusnak, igaztalannak, túlzónak, tudatlannak, vagy felelőtlennek minősíteni a fiatalokat, ugyanis aki a rendszerváltás óta Magyarországon él, az pontosan tudja a válaszok eme listájának realitását. Láthatóan olyan egzisztenciális nehézségek köré szerveződnek a fiatalok által megjelölt korosztályi gondok, mint a „munkanélküliség" és a „pénztelenség-elszegényedés", mely megoldatlan problémák vitathatatlanul előhívhatnak olyan életérzéseket, mint a „létbizonytalanság", a „kilátástalan, bizonytalan jövő" vagy a"céltalanság", és társulhatnak olyan magatartásformákkal, mint a „drogozás" vagy a „bűnözés".A legfontosabb nyolc probléma listáját a „lakáshoz jutás megoldatlansága" zárja, melyet további olyan gondok követnek, mint az „alkohol terjedése" (7%), a „fiatalok rossz helyzete" (6%), az „erkölcsi romlás" (6%), a „rossz családi körülmények" (5%), vagy a „korrupció" (5%).

4. táblázat.
A fiatalok által legégetőbbnek tekintett első nyolc korosztályi probléma két válasz összesítése alapján (százal

1. munkanélküliség, elhelyezkedési lehetőségek	38
2. pénztelenség, elszegényedés	22
3-4. létbizonytalanság	18
3-4. kilátástalan, bizonytalan jövő	18
5. drogok, a kábítószer terjedése	13
6-7. céltalanság, nem tudják mit akarnak	11
6-7. bűnözés	11
8. lakásproblémák	10

Forrás: Ifjúság2008 vizsgálat.

A különböző korosztályokhoz tartozó, a különféle településeken élő vagy az eltérő társadalmi stát
talok természetesen sok tekintetben más tényezőket sorolnak a legégetőbb gondok körébe, az
bizton állítható, hogy a korosztályuk jelenét és jövőjét meghatározó problémák ezen együttese a ger
reprodukció súlyos zavaraira világít rá. Súlyos, hiszen nem esetleges, véletlenszerű vagy csupán az
kormányok működéséhez köthető átmeneti ellentmondásokról van szó, tekintve, hogy ezek közve
rendszerváltás után jelentkeztek és a kilencvenes évek közepétől karakteres formát öltöttek.
Például a „munkanélküliséget" már az ezredfordulón készült vizsgálat – az *Ifjúság2000* – során k
15–29 éves fiatalok is a korosztályukat érintő legsúlyosabb problémaként (47%) tartották számon.
is lehetett másként, hiszen a magyar munkaerőpiac a rendszerváltást követő néhány évben tulajdon
összeomlott: a munkaerőmérleg adatai szerint 1993-ben a gazdaság mindössze 3 millió 882 ezer
lalkoztatott, ami 1 millió 382 ezerrel volt kevesebb, mint az 1989-es létszám, vagyis a munkahely
mint negyede szűnt meg (Laky 1996).
Az irányzat aztán néhány évig még folytatódott – összesen több mint másfél millió munkahelyről v
majd némi korrekció volt érzékelhető az évtized végén, azonban a durván 3,7 milliós „mélyponthoz"
számottevő változás nem állott be, így a foglalkoztatottság rendkívül alacsony szintje állandósult haz
(Gazsó–Laki 1998). A munkaerőpiac drámai beszűkülése a két legkevésbé védett életkori csoportot é
drasztikusan: a legidősebbeket, akiktől a munkáltatók a lehető leggyorsabban igyekeztek megsza
és a legfiatalabbakat, akiket bármi áron igyekeztek távol tartani a munkaerőpiacra történő belépést
napjainkig a vázoltakban számottevő változás nem következett be – sőt, a pénzügyi-gazdasági vilá
még inkább kiélezte a problémát – e több évtizedes irányzatot joggal tekinthetjük a rendszerváltás
épült újkapitalizmus generációs újratermelődése egyik legfontosabb jellemzőjének, ugyanis az ifjúsá
kanélküliség nem csupán megjelent, de tömeges formája állandósult is. Így aztán az elhelyezkedés
ségeihez és a munkahely elvesztéséhez kapcsolódó félelmek is állandósultak, ugyanis a munkaer
kilépett fiatalok jelentős hányada – egyes térségekben, falvakban akár a fele – jelezte, hogy megle
rövid munkaerőpiaci jelenléte során a saját bőrén is megtapasztalta a munkanélküli léthelyzet hátrá
2013-ra a helyzet, a korábban látszólag biztos jövő előtt álló egyetemisták és főiskolások számár
zonytalanná, „realitássá" vált. Az *Ifjúság2008* nagymintás ifjúsági vizsgálat egyetemista, főiskolás al
és a 2013-as *Aktív Fiatalok Magyarországon* kutatás eredményei közötti különbségek plasztikusan
változásokat. Ahogy az az 5. táblázatból kitűnik, 2008-hoz képest lényegesen megváltozott az egy
ták és főiskolások problématérképe. 2013-ra koncentrálódtak a gondok, és a munkanélküliség, a m
kapcsolatos problémák abszolút prioritást élveznek (31%). Míg 2008-ban az akkori hallgatók a lét
talanságot, szegénységet nevezték meg a második legfontosabb dilemmának, 2013-ban a bizonyta
a reménytelenség, a kilátástalan jövő vált a fiatalok életérzésnek második számú meghatározój
ehhez járul még a céltalanság, lézengés, motiválatlanság, ami azt jelzi, hogy a hallgatók 2013-ban l
annyira feleslegesnek érzik magukat, legalább annyira nem találják a társadalmi szintű fogódzk
mint 4–5 évvel korábban az alacsonyabban iskolázott fiatalok. A különbség „csak" annyi, hogy míg
ság2008-ban a szakmunkások a devianciákban keresték a megoldást, mára a fiatalok a kivándorlás
ország elhagyásában látják a kiutat.

5. táblázat.
Mi az ifjúság legégetőbb problémája?
(a válaszok százalékos megoszlása)

probléma	Ifjúság2008 szakmunkás alminta N=423	Ifjúság2008 egyetemi alminta* N=1059	Aktív Fiatalok 2013 N=1300
munkanélküliség, munka, elhelyezkedés, pályakezdés hiánya, nem lehet érvényesülni	24	22	31
létbizonytalanság, szegénység, más anyagi probléma, szegénység	12	13	6
bizonytalanság, reménytelenség, kilátástalan- bizonytalan jövő	6	11	17
drogok elterjedése, alkoholizmus	15	11	0
céltalanság, lézengés, nem tudják, mit akarnak, motiválatlanság, felelőtlenség	6	9	11
kulturálatlanság, tudatlanság, manipulálhatóság, igénytelenség, erkölcsi romlás	1	7	10
bűnözés	10	6	1
lakásproblémák	3	4	0
önálló egzisztencia hiánya, család megteremtésének problémája	3	3	3
a köz- és a felsőoktatás problémái, iskolai problémák	3	2	11

*Két lehetséges probléma közül az első.
Forrás: Ifjúság2008, Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

Az érintettek elsősorban a megélhetési problémákat, az anyagiak hiányát vagy a keresetkiesést említik, de a munka, az elfoglaltság és a munkahely hiányára is panaszkodnak, illetve számosan beszámolnak a tétlenség, a tehetetlenség vagy a feleslegesség nyomasztó érzéséről és romboló hatásáról. Aztán azért, mert az elbocsájtás bevett és gyakran alkalmazott eljárás hazánkban, így csak nagyon kevesen lehetnek bizonyosak abban, hogy ők elkerülhetik ezt a sorsot.

Figyelmet érdemel, hogy 2008-ban a fiatalok kétötöde (38%) aggodalmának adott hangot, hogy a közeljövőben elvesztheti állását – jóllehet a vizsgálatra még a pénzügyi és gazdasági világválság előtt került sor – és, mivel az érintettek tisztában voltak a lokális munkaerőpiac felvevőképességének korlátozottságával, fel tudták mérni elbocsájtásuk következményeit, így félelmeik megalapozottsága aligha kérdéses.

A még tanulmányaikat végző középiskolásoknak és az egyetemi-főiskolai hallgatóknak az elhelyezkedéssel kapcsolatos aggodalmai sem kitalációk, hiszen nekik is ismereteik vannak a számukra elérhető munkaerőpiaci szegmensek keresletének korlátozottságáról, és aligha könnyű szembesülni az ifjúkori célok-törekvések esetleges hiábavalóságával, a szakmaválasztás és elköteleződés, vagy a tanulmányi és gazdasági befektetés értelmetlenségével, netán kudarcával. És, már csak azért is „égető" a jelzett probléma, mert a munkaerőpiac adott körülményei között a munkaügy hivatalos intézményrendszere is „kiürült": ténylegesen nem képes támogatást adni az elhelyezkedéshez. Így a fiatalok egy része nem is regisztráltatja magát a hivatalokban, melyek úgymond „úgysem tudnak segíteni munkát találni", ehelyett az ennél sokkal hatékonyabbnak látszó közvetítő csatornákat és kapcsolathálókat – szülők, rokonok, ismerősök, haverok stb. – igyekeznek használni. E tény nagyon árulkodó a valós állapotokat illetően, hiszen a társadalom leépülésének-integrálatlanságának biztos jele, ha hivatalos intézmények helyett döntően informális csatornákon folyik a fiatalok munkaközvetítése is.

Hasonló a helyzet a „pénztelenség" jelenségkörével, amennyiben ez az *Ifjúság2000* kutatásban is a korosztályi probléma-lista előkelő második helyét (34%) foglalta el. Ez sem véletlen, hiszen a kilencvenes évek eleji tömeges üzembezárások, elbocsájtások és munkanélküliség, a gazdasági visszaesés, a magas infláció stb. nemcsak a marginalizálódottak körében okoztak elszegényedést és lecsúszást, de a munkaerőpiacon maradtak bérei-fizetései és juttatásai is csökkentek. Így a kutatás során megkérdezett 15–29 éves korosztályok nagyobb hányada vélekedett úgy, hogy a rendszerváltás óta eltelt évtizedben az ország gazdasági

helyzete „romlott" (45%) – „javulást" csupán ötödük (20%) jelzett – az életszínvonal „romlásár
háromötödük (59%), a saját családja anyagi helyzetének a rendszerváltás utáni „romlásáról" ped
tödük (41%) számolt be, míg „javulásról" csupán hatoduk (16%), egyharmaduk (33%) pedig „vált
állapotokról.

Az *Ifjúság2008* vizsgálatba bevont fiatalok tapasztalatai-vélekedései megerősítik és elmélyítik ezt a
hiszen négyötödük (81%) az ország gazdasági helyzetének, csaknem ugyanennyien (77%) az e
életszínvonalának és háromötödük (62%) saját családjuk anyagi helyzetének a „romlásaként" érték
meg az ezredforduló utáni évtizedet is. Vagyis: ez esetben is több évtizedes irányzatról van szó, am
egymást kormányon többször is váltó, és magukat konzervatívnak, liberálisnak vagy szocialistának
pártok egyike sem volt képes kezelni.

A „pénztelenséggel-elszegényedéssel" járó léthelyzet nyomasztó körülményeit talán nem szüksé
vebben bizonygatni: tény, hogy 2008-ban durván a kérdezettek fele ítélte meg úgy családja anya
zetét, hogy „éppen hogy kijönnek jövedelmeikből", illetve „hónapról hónapra anyagi gondjaik vanna
kisebbség pedig „nélkülözésekről" számolt be. Aztán közel háromötödük (57%) jelezte, hogy a ké
megelőző évben előfordult a családjukban az kellemetlen helyzet, hogy a hónap vége előtt elfogyot
zük, méghozzá háromtizedüknél egy-két havi gyakorisággal, ami e háztartások működési zavara
állandósulását jelzi. Sokatmondó adat, hogy a fiataloknak mindössze egytizede (12%) él olyan csa
ahol „rendszeresen" képesek félretenni bevételeikből, ugyanakkor közel a felük (48%) ennek ellen
állítja („nem tudnak félretenni"), míg kétötödük (39%) „esetenkénti" tartalékolásról adott hírt. P
fentieket sok tekintetben minősíti az a már jelzett tény, hogy a 15-29 évesek több mint háromötöde
az ezredforduló utáni évtizedet is családja anyagi helyzetének „romlásaként" élte meg, és csupán
zalékuk számolt be „javulásról". Mindezek nem csupán az aktuális helyzet gondjaira világítanak r
családok nagy hányadának távlatos generációs „kötelezettségei" realizálásának korlátaira is, mivel
loknak előbb-utóbb le kell(ene) válniuk a szülői családról és önálló egzisztenciát kéne teremteni, c
alapítani, lakást venni-építeni, gyereket vállalni, melyek mind-mindig igénylik az egyéni-családi tartal
és felhalmozást.

Az elmondottak igazak a „létbizonytalanság" és a „jövővel kapcsolatos kilátástalanság" jelenségkö
hiszen a kilencvenes évekbeli – már jelzett – tömeges munkanélküliség, elszegényedés vagy marg
lódás irányzatai társadalmi méretekben elkeseredettséget, kedvetlenséget és rossz közérzetet idéz
Ezt mutatja, hogy a rendszerváltást követően a 16 éven felüli népesség körében ugrásszerűen megn
1988. évi 24,3 százalékról 1995-re 30,5 százalékra – a depressziós tünetekről panaszkodók aránya
Skrabski–Lőke–Szedmák 1996). A depresszió szociológiai értelemben a saját helyzet átélésének negatív á
jelöli, melyet a szakemberek szerint a tehetetlenség érzése, a reménytelenség és jövőnélküliség, a kilát
lelkiállapot stb. jellemeznek. A jelenség azokban a megyékben (területeken) mutatott jelentős emel
amelyekben a munkanélküliség és a lecsúszás is számottevően nőtt, vagyis az alföldi és az észak-kel
ókban. Az azóta elvégzett kutatások eme irányzat tartós fennmaradásáról tanúskodnak: például amíg
ben a megkérdezettek 52 százaléka gondolta úgy, hogy mivel egyik napról a másikra él „nincs értelm
tervezni", addig 2006-ban már a kérdezettek 69 százaléka vélekedett így (Kopp–Skrabski, 2008).

Röviden: a „létbizonytalanság", a „kilátástalan, bizonytalan jövő" és a „céltalanság" életérzései
súlyos problémákra utalnak, hiszen a személyes élet előrelátásának és tervezhetőségének a korlá
sága-lehetetlensége előhívja és felerősíti a kiszolgáltatottság, a tehetetlenség, a magára hagyotts
sodródás élményét, melyek rombolják a személyiséget, instabillá, közömbössé, fásulttá és motivál
tehetik-teszik csakúgy, mint indulatossá, agresszívvé és ellenségessé. A társadalom oldaláról kö
sodródó, jövőjüket bizonytalannak, sőt kilátástalannak ítélő, céltalan és motiválatlan fiatalokkal – és
felnőttekkel – akik úgy érzik, hogy nem urai-alakítói saját sorsuknak, kéne sikeres és „demokr
társadalmat építeni.

Nos, a vázoltak ismeretében csodálkozhatunk-e azon, hogy amit az államszocializmus „hazug ket
tékközvetítéséről" megfogalmaztak a szociológusok a nyolcvanas években és harsogtak a politik
rendszerváltás évtizedeiben, az a máig kiépült újkapitalizmus „demokráciájában" is tovább él, hiszen
elválik egymástól a hivatalos (direkt) politikai szocializáció és a privát szféra társadalmi realitásokon
indirekt szocializációja. Nevezetesen, amíg a rendszerváltó politikai elitcsoportok-pártok a váltott u
alatt kiépült-kiépített „félperifériás" társadalmat „demokráciaként" mutatják fel, addig a fiatalok je
hányada – tapasztalatai, ismeretei és az általa megélt valóság alapján – fenntartásokkal él e kije
igazságtartalmát illetően, vitatja vagy tagadja azt.

Úgy gondoljuk, hogy amikor a „demokratikus" avagy a „diktatórikus berendezkedésre" vonatkozó kérdésekre válaszoltak, akkor nem egyszerűen a „demokráciáról", mint értékről, kívánatos (ideális) politikai rendszerről nyilatkoztak szkeptikusan-elutasítóan, és nem is a tankönyvekben a „demokráciára" előírt intézmények hazai kiépültségét, önállóságát stb. mérlegelték csupán, hanem kétségeiket a rendszerváltás után kialakult újkapitalizmus „demokratikus" rendszere működését és teljesítményét figyelembe véve alakították ki.

Tény, hogy nagyobb hányaduk ennek egyetlen szférájáról sem tudott úgy nyilatkozni, hogy ott ne sorolt volna fel súlyos – az ország, a lakosság, a saját és családja életét hátrányosan érintő – anomáliákat. Vagyis a politika területéről, alapvető intézményi-rendszere tevékenységének hatékonyságáról csakúgy kritikusan, sőt csalódottan-kiábrándultan nyilatkoztak – pl. az országgyűlés tevékenységében a fiatalok háromötöde (60%), a kormányéban kétharmada (69%) „egyáltalán" vagy „inkább nem" bízott – mint az újkapitalizmus gazdasági és társadalmi teljesítményéről. Nyilvánvaló, ha a fiatalok inkább hisznek saját és a környezetük (család, haverok stb.) tapasztalatainak, és a megélt valóságnak, mint a tankönyveknek vagy a rendszerváltók „demokráciára" vonatkozó propagandáinak, akkor saját álláspontjuk jelentősen eltérhet, sőt ellent is mondhat az új politikai, kulturális és gazdasági elitek képviselte értékvilágnak, történelem- és demokráciaképnek. Így aztán egyáltalán nem biztos, hogy az új elit uralma alatt kialakított „félperifériás" újkapitalizmust a „demokrácia" csúcsteljesítményeként ítélik meg a fiatalok, vagy egyetértenek azzal a közkézen forgó politikai szlogennel, amely kényszerűen elismerve a gondokat, azt mondja: „jó-jó, vannak még problémák (tömeges munkanélküliség, elszegényedés stb.), de nálunk legalább demokrácia van". Kétségeik támadnak – mint ahogy szüleiknek, barátaiknak stb. is – hogy milyen „demokratikus rendszer" az, amely tapasztalataik szerint egyre „romló" gazdaságot működtet állandósítva az életminőség, az önkormányzati, az iskolai és az egészségügyi szolgáltatások színvonalának romlását, amelyben az egzisztenciális bizonytalanság vagy a kiszolgáltatottság társadalmi léptékű, a személyes élet nem látható előre és nem tervezhető, a magára hagyatottság és a sodródás pedig tömegélmény. És milyen „demokrácia" az, ahol protekció nélkül megmozdulni sem lehet, ahol becsületes munkával, tudással, szorgalommal és kitartással nem lehet boldogulni, ahol a dolgozók jogait a „bűnös" államszocializmushoz képest is megnyirbálják, ahol az elbocsájtástól való félelem állandósult, ahol nem érdemes belépni a szakszervezetbe, mert nincs érdekérvényesítő képessége, és ahol több millió szegény az írott jogait sem tudja érvényesíteni.

A fiatalok társadalmi tapasztalatai és megfogalmazott kétségei így messze túlmutatnak az új elit szavahihetőségének a megkérdőjeleződésén vagy a „demokrácia-szkeptikusság" megfogalmazásán, ugyanis ennek határozott üzenete van, nevezetesen: „ha nektek ez a demokrácia, akkor ebből nem kérünk". E ponton már felvetődik a rendszerváltás „sikerességének" a kérdése is – vajon mitől az, ha a rendszerváltásnak léptékekkel több a „vesztese" mint a „nyertese" – aztán a rendszerváltó elit ebbeli felelőssége, a társadalmi-gazdasági realitások és a politikai elitcsoportok-pártok ezekhez való viszonya, az alternatívák hiányának vagy a rendszerkorrekciónak a problémája (Gazsó 2004). A politikai szocializáció jelzett problémái tehát a „kommunista diktatúrához" hasonlóan rendszerproblémaként jelennek meg: egy „félperifériás társadalomnak" nem csupán a „demokráciája", de a „demokratikus szocializációja" is csak „félperifériás" lehet.

A „félperifériás" kapitalizmusvariáns

Tény, hogy hazánkban merőben más társadalom épült ki az elmúlt közel negyed évszázad alatt, mint amit a rendszerváltó politikai elit különféle csoportjai vizionáltak, és főként, amit a lakosság – a politikusok által is feltüzelve – ettől várt és remélt: ugyanis a végeredmény egy „félperifériás" kapitalizmusvariáns. Ennek számos oka van, melyek közül itt azt emelnénk ki, hogy az új politikai elitcsoportok kezdettől nem a reálfolyamatoknak megfelelően definiálták azokat a kihívásokat, amelyek a rendszerváltáshoz vezettek, amelyek őket a „felszínre" dobták és hatalmi helyzetbe hozták, amelyek ismeretében sikerrel kecsegtető rendszerváltó programo(ka)t alakíthattak volna ki.

A rendszerváltás kezdettől önkényes értelmezésének a lehetősége – majd kimondott politikai célja – részben arra vezethető vissza, hogy még a legfelkészültebbnek tekintett új politikai aktorok is illúziókat kergettek, és ők használták fel az aktuális rendszerváltásnál a hazai fejlődés rendszerváltásokkal terhes modernizációjának történelmi tanulságait. Például szó sem esett arról, hogy Magyarország évszázadok óta más fejlődési-fejlettségi pályán mozog, mint a legfejlettebb országok – a jelenségre már Széchenyi felhívta a figyelmet –, melyet a szakemberek különféle kifejezésekkel „lemaradás", „elmaradottság", „megkésettség", „peremzóna", „függőség", „utolérés" stb. próbáltak meg körülírni. Mint ahogy arról sem esett szó, hogy a világgazdaságban időről időre korszakváltások következnek be – ilyen volt a XIX. század második fele, aztán az első- és a második világháborút követő időszak, majd legutóbb a globalizáció kora –, melyek a világ minden államát új kihívások elé állítják és alkalmazkodásra kényszerítik.

A magyar tudomány már a rendszer-transzformáció előtt (1987) tisztázta, hogy ezek nyomán addig Ma-

gyarországon három modernizációs kísérletre is sor került. Ránki György az 1867 és 1913 közti ko
„Haladás és kudarc", az 1919 és 1945 köztit „Teljes kudarc", az 1948 utáni „államszocialista" perió
dig a „Sikerek és kudarcok sajátos kohéziója" elnevezéssel illette. (Ránki 1987). Ezzel jelezve a külső
gazdasági-nagyhatalmi tényezők alapvetését, melyek másokhoz hasonlóan Magyarországot is újra
betagolják a világgazdaságba, láthatóvá teszik felzárkózását–lemaradását a modernizációs vers
és persze új pályára is kényszerítik. Továbbá a „szerves fejlődés" hiányára is felhívták a figyelmet
nek fontos jellemzője, hogy Magyarország is azon „közepesen fejlett" – ahogy Leopold Lajos az 1
években nevezte: „szinlelt kapitálizmus" útját bejáró – országok közé tartozik, amelyekben a moder
korszakok a XX. században kimondottan ideológia- és politika-vezérelt „szocialista–kapitalista" re
váltásokkal, és ezekhez kötötten forradalmi-ellenforradalmi kurzusokkal kapcsolódtak össze (Laki
Így nem csupán súlyos törések mutathatók ki a nemzetközi betagoltság, a tőke-, termék- és tech
piacok, illetve a munkamegosztás és a gazdasági fejlődés folytonosságában, vagy a társadalom sz
tének kimondottan ideológiai-politikai indíttatású – pl. parasztság, polgárság „megszüntetése", váll
„kinevezése" – átalakításában, de az is jól látható, hogy mindezek az országon belül revánspoliti
polgárháborús és exlex állapotokat is generáltak.

Mindezeket azért hangsúlyozzuk, mert a legutóbbi rendszerváltásunk eddigi kudarca mögött sem „n
közi összeesküvés" áll és állt, mint ezt 1989 után számos politikus személyes és pártbeli felelősségét
tandó a „félperifériás" sikertelenség láttán megfogalmazta. Ennek háttérben a XX. század utolsó ha
tól dominánssá váló gazdasági paradigmaváltás és globalizáció új modernizációs irányzatai mutath
melyek alapjaiban változtatták meg az addigi nemzetközi kereskedelmi, tőkeallokációs, munkameg
vállalat- és piacszerveződési stb. kapcsolatokat, felpuhítva nemzeti és kulturális bezárkózásokat, id
és politikai szembenállásokat, átalakítva – de nem megszüntetve – a gazdasági befolyási és füg
viszonyokat. Ennek sokféle látványos megjelenési formája volt – pl. termelés-kihelyezések a fejl
ságokba, nemzetközi hálózatok kialakulása –, azonban a legnagyobb érdeklődés mégis azt a foly
kísérte, miszerint a jelzett változások nyomán a szocialista országok növekedése lassult, gazdasági-
súlya csökkent, versenyhelyzete romlott, a tőkehiány és a technikai-technológia lemaradás látv
vált, modernizációs modelljük vonzása csökkent, és egyre inkább kiszorultak a fontos nemzetkö
matokból. Röviden: modernizációjuk kifulladt, majd e rendszerek erőforrások hiányában válságba k
melyek következtében felbomlott a második világháború után kialakult nagyhatalmi-katonai status
E korszakváltás Közép-Kelet-Európa és így hazánk számára is új helyzetet teremtett: megszűnt a t
kiterjedő szovjet befolyás, az érintett országok visszanyerték függetlenségüket, és nem csupán lehet
nyílt arra, hogy a második világháború után a Szovjetunió által rájuk erőltetett és a nyolcvanas éve
ságba került „szocialista" rendszert hatékonyabb modernizációs rendszerrel cseréljék fel, de rá is k
rültek erre. Az érintett országok választása a „piacgazdaságra" esett, kinyilvánítva – magát a Szovjet
ide értve –, hogy az addigi társadalmi, gazdasági és politikai berendezkedésüket is meg kívánják vált
méghozzá azonnal és gyökeresen, vagyis a „szocializmusról" a „kapitalizmusra" akarnak áttérni.

A „kapitalizmus", mint rendszer-alternatíva adta magát, hiszen a modernizációs versenyben siker
nek bizonyult a „szocializmusnál", a „jóléti társadalom" formájában irigyelt-vonzó mintául szolgált
1956-os forradalom után a hazai „szocialista rendszerkorrekciót" végrehajtó Kádár-rezsim határozo
áru- és pénzviszonyok irányába mozdult el (háztáji árutermelés, VGMK-k, magángazdaságok, IMF
stb.). Tehát a kádári szocializmus elsősorban a keleti (KGST) piacokon nyugodott és jóval kevésbé
munista ideológián. Így a „kapitalistának" minősített intézmények és működésmódok átvétele, a „pia
nyugat irányába történő nyitás – ha úgy tetszik a „kapitalista áttérés" – korábban, de látványosan a
évek elejétől megindult, és persze a gazdaság dinamizálásához és elavult szerkezetének az átalakít
szükséges tőkeinjekciót is csak nyugatról remélhetett a politikai elit. Hangsúlyozzuk azonban, hogy
gathoz (pl. NATO, Európai Unió) való csatlakozás törekvése és a globalizációs integráció kényszere
is zárt minden más modell-lehetőséget az érintett országok számára, jóllehet egy alapvető kérdés
maradt. Nevezetesen, hogy a modernizációs kihívások teljesítésére legalkalmasabb „kapitalizmus-m
– másként fogalmazva a sokféle „kapitalista" társadalom- és gazdaságszerveződési forma (pl. szab
senyes-, állam-, jóléti-kapitalizmus) közül a „nemzeti érdek" szempontjából is a leghatékonyabbat
kell kijelölnie-kialakítania.

Nyilvánvaló tehát, hogy szó sincsen itt semmiféle „nemzetközi összeesküvésről" vagy „magyar át
tekintve, hogy hazánk ugyanazon globalizációs kihívásoknak volt kitéve, mint más országok, itt sem
dalom – legfeljebb „bársonyos forradalom" – útján dőlt meg a „szocializmus", hanem a hatalom egy

gát kinevező új politikai elit ölébe hullt, és ők is „szocialista-kaptalista" rendszerváltásban gondolkodtak, mint a környező országok politikusai. A kérdés csak az volt, hogy ebben a gazdasági, társadalmi és hatalmi vákuumban felszínre dobódó politikusok, politikai csoportok és alakulgató pártcsírák egy ilyen történelmi léptékű feladat elvégzésére-levezénylésére felkészültek- és alkalmasak-e? Mondjuk képesek és hajlandók-e megkülönböztetni az ország évszázados „lemaradásából" adódó feladatokat, a felemás modernizáción átesett Kádár-kori „szocializmusvariáns" válsága kezelésének gondjaitól, továbbá a globálkapitalizmus világába történő sikerrel biztató betagolódás kihívásaitól, ami azt jelenti, hogy e három jelentősen eltérő problémahalmazt kellett volna – és kellene ma is – egyidejűleg kezelni. Tisztázásra várt az a kérdés is, hogy az előző modernizációs kísérleteink sikertelenségének melyek voltak az okai, jóllehet ezekre nem csupán „szocialista", hanem „kapitalista" körülmények között is sor került történelmünkben, továbbá, hogy a tőkehiány, a technológiai lemaradás, az eladósodás, a duális gazdaság, a naturális önellátás stb. jelenségei miért köszönnek vissza akár „kapitalista", akár „szocialista" rendszerben történik is a modernizáció? Vajon egy felemás modernizáción átesett, az extenzív iparosításban megrekedt, elavult szerkezetű, tőkehiányos stb. „szocialista" ország gazdaságára és társadalmára milyen fejlettségű és teljesítőképességű „kapitalizmus" építhető ki belátható időn belül, ugyanis a globálkapitalizmusban elfoglalandó helyét és versenyképességét ez fogja kondicionálni.[11] Vajon, ha az ország modernizációja kezdetektől külföldi tőke bevonásával történt, ami a XIX. század végi és XX. század eleji „régi kapitalizmusaink" idején is gazdasági és politikai függést eredményezett – vagyis nem csupán a „szocializmusban" éltünk politikai-gazdasági függésben –, akkor a legújabb rendszerváltásunkkal kialakuló újkapitalizmus körülményei között kell-e számolnunk aszimmetrikus kapcsolatokra és függésre a tőkét nyújtó „kapitalista" országok viszonylatában, és ezeket miként lehet kezelni? És – mint jeleztük – az új politikai elitnek nem csupán a „szocializmus-kapitalizmus" között kellett választania, hanem a „kapitalizmus modellek" közül is ki kellett volna jelölnie a fejlettségünknek és a sikeres integrációnknak legmegfelelőbbet, ugyanis a globálkapitalista korszakváltás kihívásaira és kényszereire nem feltétlenül a szabad-versenyes vagy a jóléti kapitalizmus, netán a Horthy-korszak „régi kapitalizmusára" való visszarévedés az adekvát válasz.

Nem folytatjuk a sort, csupán jelezni kívántuk, hogy ezeket a súlyos kérdéseket a történelem tette fel, melyek mögött meghúzódó problémaegyüttesek sikerrel kecsegtető összehangolása, rövid és hosszú távú kezelése egy, a különböző rendszerváltó politikai elitcsoportok konszenzusán alapuló távlatos „nemzeti program" nélkül – melyhez minden kormányra kerülő jobb- és baloldali erő „köteles" igazodni – teljességgel elképzelhetetlen. És miután egy ilyen „nemzeti program" elfogadására sem kezdetben, sem az óta nem került sor, e fel sem tett, meg nem hallott, megkerült, elodázott vagy megválaszolatlan reálkérdések makacsul újra és újra előkerültek, azonban most már következmények – alig vagy egyáltalán nem kezelhető folyamatok, kihordatlan és lappangó vagy éppen látványos konfliktusok – formájában.

Annak is sokféle oka van, hogy az új politikai tényezők miért nem a reálviszonyokkal foglalkoztak.

1. Azért, mert a világgazdasági korszakváltás nagyon eltérő indíttatású, felkészültségű és célokat követő politizáló csoportokat dobott a felszínre: egyesek elvi-ideológiai, mások főként érzelmi-indulati alapon álltak szemben a „szocialista" rendszerrel. Voltak, akik gyökeres rendszer-átalakításban gondolkodtak, mások csupán elégtételt kívántak venni őket és családjukat ért valós (pl. államosítás, kitelepítés) vagy vélt „szocializmusbeli" sérelmeikért. Megint mások „történelmi igazságtételre" törekedtek, voltak, akik döntően „államtalanításban" és „demokratizálásában" gondolkodtak, és voltak olyanok, akik meglátván a lelhetőséget, „csak" hatalomra és karrierre törekedtek, „vagyont" akartak és „gazdagodni".
2. Ahány politikai csoport volt, annyi kapitalizmuskép (vagy az se): voltak, akik XIX. századi liberális teoretikusok írásaira hagyatkoztak, mások a tankönyvekben szereplő „piacgazdaság" ideáltípusát gondolták megvalósítani, megint mások az állami-szövetkezeti vagyon magánosításával letudottnak vélték a „kapitalizmus" kérdését. És persze voltak olyanok is, akiknek minden „kapitalizmus" volt, ami nem „szocializmus", és az előző rendszer rombolásával voltak elfoglalva, megint mások viszont a holdudvar vagyonszerzését minősítették „kapitalizmusra" való áttérésnek, minden mást korrupciónak, hatalom-konvertálásnak, vagyonmentésnek, csalásnak stb. minősítettek.

11. Egy ország gazdasága csupán a „kapitalizmusra" való áttérés politikai kinyilatkoztatásától még nem válik „fejletté", mi több, az állami-szövetkezeti vagyon privatizálásától még nem válik „kapitalizmussá".

3. Egy világgazdasági-nagyhatalmi korszakváltás dobta hatalmi alkuhelyzetbe eme új politikai
túra csoportjait – és nem szerves fejlődéssel hatalomra törő új társadalmi-gazdasági rétege
viselőiként kerültek oda, amelyek kontrollt is gyakoroltak volna felettük –, így e hatalmi, gaz
politikai, érték- stb. válság és zavarodottság nyitotta légüres térben társadalmi kötődés és k
nélkül játszhatták a „rendszerváltó" – de nem feltétlenül „kapitalista" – politikust, követve a h
konjunktúra hullámveréseit.
4. Egyesek a már korábban kifulladt kommunista ideológia után a XIX. és a XX. század feu
pitalizmusaiban jól bevált „nemzeti fundamentalizmus" irányába tájékozódtak, míg mások
cializmushoz képest alternatívát kínáló modern gazdaságpolitikai ideológiára esküdtek. Ez
hatásosságát Szelényi Iván szerint az adta, hogy „a monetarizmus, miként a marxizmus, un
lisztikus eszme. A szebb jövő nemcsak hogy hamar elérkezik, de mindenki egyformán rész
majd áldásaiból. Még akkor is, ha az átalakulásnak lesznek vesztesei. A monetarizmus mo
magasabb rendű más ideológiáknál. Aki nem ért egyet a monetarista intézkedésekkel, az ne
téved, hanem bűnt követ el". (Szelényi és társai 1996). Ez utóbbi ideológia a „kapitalizmusra
áttérésünket követően elég gyorsan a szocialista sorsára jutott a globalizációs folyamatok-vá
okán, és a bevált hazai rendszerváltó recept szerint helyébe a „nemzeti fundamentalizmus" s
„morálisan magasabb rendű", mindent felülíró, gyűlölködő, bűnbakképző és kiszorítani aka
máját gondolták kizárólagossá tenni a jobboldali politikai erők.

E bevált forgatókönyvnek megfelelően a rendszerváltó politikai csoportok maguknak ismét „történeln
detést" tulajdonítottak, kisajátítva az előző rendszert megbuktató és „igazságtevő" forradalmár (pos
dern-forradalmár) szerepét, melyek erkölcsi „felsőbbrendűséget" biztosítottak számukra, továbbá m
pozták a hatalomhoz való jogukat: kizárólagossá téve, hogy ők és csakis ők a rendszerváltás egyedüli,
stb. hordozói-letéteményesei. Következésképpen a történelem saját ideológiáik, szempontjaik, érdeke
szerinti újraírása is szükségessé vált, kinyilatkoztatva, hogy hatalomra jutásukkal új korszak, és vele
időszámítás kezdődik a magyar történelemben, hiszen a múlt – az előző rendszer – csak „szégyen",
nyomás", a „nyomor", az „embertelenség" stb. terepe volt, melyből semmit sem lehet átvenni, így vel
den közösséget meg kell tagadni. Ebben az új történelemben most az államszocializmust jelenítik meg
fennállása alatt hanyatló-stagnáló, az „elmúlt negyven évben" egyetemlegesen totalitárius, „elnyomá
„nyomort" produkáló, mindenféle gazdasági és társadalmi teljesítmény nélküli „sötét" rendszerként,
egyetlen szóval – „diktatúra" – leírható, jellemezhető és bárki által beazonosítható. Így aztán a „s
lista-kapitalista" rendszerváltást követő történelem menete vitathatatlanul a „bűnösből" az „erkölcs
„nyomorból" a „jólét", az „elnyomásból" a „szabadság", az „alattvalói létből" az „öntudatos polgár", a
munista diktatúrából" a (kapitalista) „demokrácia" stb. irányába halad.

A magyar történelem menete nem követte az új politikai elitcsoportok-pártok vízióit-vágyait, propaga
tikus történelemfelfogását, és a rendszerváltást követően viszonylag gyorsan kirajzolódtak egy „félper
társadalom" irányába mutató átalakulás körvonalai, mely trend aztán tartósan fennmaradt. Mit is je
„félperifériás társadalom"?

Ez egyfelől azt jelenti, hogy a rendszerváltás utáni magyar gazdaság dezintegrált (duális) gazdaság,
nek van egy dinamikusan fejlődő és nemzetközileg versenyképes része, kizárólag külföldi tulajdonb
van egy vegyes, hazai és külföldi kézben lévő része, amely ehhez képest kevéssé versenyképes, mir
növekedést mutat, tőkeszegény és elaprózott. A két rész között az elmúlt időszakban nem alakult ki sz
gazdasági kapcsolat, mert a hazai kis- és középvállalkozói szektor döntő része nem csupán tőkeszeg
verseny-, de alkalmasint életképtelen is. A piaci szektor eme „dualitása" mellett van egy számottevő
ke" (fekete) szegmens is, továbbá az alacsony foglalkoztatottság, az alacsony bérek stb. miatt a lak
tömegei vidéken és a falvakban rákényszerülnek arra, hogy kiterjedt naturális önellátást folytassan
utóbbinak azért van jelentősége, mert a saját fogyasztásra történő kistermelés sok háztartás számá
hetővé teszi az alacsony bérek kiegészítését, a segélyek-járadékok pótlását és így a szegénység enyh
(Hangsúlyoznánk, nem meghaladását, csupán enyhítését, és azt is csak akkor, ha az érintett „szegé
képesek megvédeni jószágaikat és terményeiket).

Másfelől az ország területileg is fragmentált állapotokat mutat, ami – nem utolsó sorban a hazai beru
sok hiányában – fejlődő országokra jellemző „szigetszerű" beruházási gyakorlattal kapcsolatos. A k
tőke ugyanis szinte kizárólag az úgynevezett „kapuvárosokat" keresi fel, ahol a legkedvezőbb beru
feltételeket, infrastruktúrát, képzett-motivált munkaerőt stb. kínálják számára, ezzel szemben „elker

ország más városait és régióit. Így, amíg a beruházások által elért városokban és körzeteikben gazdasági fellendülés következett be, addig a beruházásokat nélkülöző megyékben, térségekben és településeken a gazdaság stagnálása, illetve a leépülés állandósulása figyelhető meg. E folyamatok következményei jól lemérhetők a területi különbségekben. Az adatok szerint már 2005-ben az ország területének alig több mint egytizede (13 %) tartozott a „kiugróan fejlődő" térségek közé és itt élt a lakosság hatoda (17%), míg az ország területének csaknem kétötöde (38%) „krízishelyzetben" volt, ahol a népesség közel egynegyede (23%) élt. Ez utóbbin belül elkülöníthető egy közel 600 ezernyi népesség, amely már akkor is „gettósodó" falusi településeken lakott. (KOVÁCS 2005). A világgazdasági és pénzügyi válság nyomán az elmúlt években a területi különbségek még növekedtek is.

A rendszerváltást követően a munkaerőpiac drámaian összezsugorodott és szegmentálódott. A „kapuvárosok" körzetében a fellendülő piacgazdaság kereslete, igényessé váló képzettségi és munkakultúrabeli követelményei, magasabb bérei stb. szervezik a munkaerőpiacokat, míg a stagnáló körzetekben a gazdaság alig vagy egyáltalán nem közvetít ilyen kihívásokat. A „krízishelyzetben" lévő térségekben aztán a munkanélküliek túlsúlya miatt a munkaerőpiac már kimondottan a minimálbér körül szerveződik, így a hivatalos munkaerőpiacon alkalmazottak is olyan rosszul keresnek, hogy abból nem képesek magukat és családjukat – nemhogy európai – de „társadalmilag elfogadható" szinten sem eltartani, és a szegénységből kitörni. Aligha meglepő, hogy e térségekben és településeken élők a hivatalos munkavállalást nem tekintik minden körülmények között megoldásnak megélhetési gondjaik kezelésében. A tömeges és tartós munkanélküliség, illetve inaktivitás szükségessé teszi, hogy az állam a „hivatalos" munkaerőpiac mellett működtessen egy „másodlagos" munkaerőpiacot is (pl. közmunka, közhasznú munka), ami – jóllehet a politika napjainkban ezt jelentősen gondolja bővíteni – ebben a formájában alkalmatlan a tartós munkanélkülieket felkészíteni és visszavezetni a „hivatalos" munkaerőpiacra. Alkalmas viszont a marginalizálódott egyéni-családi állapotok tömeges és bővített társadalmi újratermelődésének a „biztosítására".

A „félperiériás" állapotokat a szociológia polarizált társadalomként írja le. A népesség 5–7 százaléka a hazai erőforrások jelentős része felett rendelkezvén sikeresen tudott integrálódni a globálkapitalizmus világába, mely csoportokat „kiegészít" egy 10–15 százaléknyi „felső-középosztálybeli". Ők együttesen jelenítik meg a rendszerváltás „nyerteseit". Alattuk egy 30-35 százaléknyi népesség található, melynek helyzete részben javult, részben romlott, alapvetően azonban nem változott. Legalul pedig durván a lakosság felét magában foglaló depriváltak és szegények szintén differenciált világa – a „nyomorban élőké", az „átmenetileg szegényeké", a „lecsúszással fenyegetett szűkölködőké" stb. – található. E rétegek-csoportok részben vagy teljesen kiszorultak a társadalomból, közülük sokan napi megélhetési gondokkal küszködnek, gyerekeik versenyképes iskoláztatásáról képtelenek gondoskodni, munkakultúrájuk erodálódott, megélhetésüket pedig döntően a munkanélküli járadék, a közmunka, az alkalmi munka és a segélyezés köré szervezik. Ők írott jogaikat sem képesek érvényesíteni, nemhogy aktuális vagy távlatos érdekeiket megfogalmazni és megjeleníteni.

Az „újkapitalizmus" működésének további fontos jellemzője, hogy a munkahely elvesztésének, a lecsúszás és az elszegényedés megszenvedésének, az elhelyezkedés bizonytalanságának, az állam-szocialista „alkalmazotti lét" alacsony jövedelmet, de kiszámítható megélhetést biztosító világa megszűnésének, a marginalizálódás-kirekesztődés esélyének stb. a tömegfolyamatai társadalmi méretekben elkeseredettséget, kedvetlenséget és rossz közérzetet szültek. Következésképpen – mint korábban már jeleztük – Magyarországon ugrásszerűen megnőtt a depressziós tünetekről panaszkodók aránya: akik úgy érzékelik, hogy nem urai-alakítói saját sorsuknak és kiszolgáltatottan-reménytelenül sodródnak.

A társadalom anarchizáltsága szintén a „félperiériás" állapotok sajátja, melynek egyik megjelenési formája az „államtalanítás" – egyébként racionális – eljárásához kapcsolódott: amikor is a szocialista állam túlhatalmát igyekeztek leépíteni a „normális" szintre, és ennek keretében az állam és más társadalmi intézmények (vállalatok, önkormányzatok, család, oktatás-képzés stb.) köztulajdoni, finanszírozási, munkamegosztási, függőségi stb. kapcsolataikat próbálták újrarendezni a „piaci" viszonyoknak megfelelően. Az új politikai csoportok azonban hamar rájöttek arra is, hogy az „államtalanítás" eszközt ad a kezükbe a privatizáció állami (és más pártok, társadalmi intézmények stb. általi) ellenőrzésének a megakadályozásához. Aztán az is vonzóvá vált számukra, hogy az „államtalanítás" nevében a korábbi egypárti uralom „pártosított társadalmának" szerteágazó intézményrendszerét úgy „építhetik" le, hogy közben azt saját előnyükre újjászervezik. Így néhány év alatt minden valamirevaló pártnak voltak szakszervezetei, szakmai kamarái, vallási tagozatai, „zöldjei", ifjúsági és nő egyletei, önkormányzati szövetségei, sportklubjai, aztán saját médiavilága (rádiók, televíziók stb.), civilszervezetei, mozgalmai és egyeseknek az utcára hívható szabadcsapatai is, amelyeket a

párt „ellenségeként" kijelölt más pártok, szervezetek, mozgalmak, civilek, de akár nemzetközi intéz
elleni harcukban saját segédcsapataikként felhasználnak kormányon és ellenzékben egyaránt. A „
ratikus többpártrendszerben" tehát a társadalom pártosítása ismét realitás, olyannyira, hogy az érd
jelenítés minden pártokon kívüli formája ellehetetlenült.

Az a tény, hogy az államot a társadalom szinte minden területéről ki akarta űzni a politikai elit, elv
olyan feladatokat is, amelyeket más intézmények nem képesek és/vagy nem a „közérdek", „állan
szempontjaitól vezérelve szolgáltatni a társadalomnak, szintén növelte az anarchiát. Mivel az állami
tokat úgy osztották más intézményekre (pl. önkormányzatok, oktatás, képzés, művelődés, egész
család), hogy az ellátásukhoz szükséges erőforrásokat nem rendelték hozzájuk, így a rendszerben m
zó és a politikusok által átmenetinek minősített zavarok viszonylag rövid idő alatt a társadalmi repro
veszélyeztető intézményi válsággá mélyültek. Ugyanis elégséges források hiányában általánossá
intézmények működésének ellehetetlenülése, szolgáltatásaik kínálatának-színvonalának gyors ron
feladat- és felelősségáthárítás, a mások rovására történő erőforrásszerzés, továbbá a mindenkire é
szabályok helyébe a kijárás, az egyéni elbírálás, az ügyeskedés, az agresszivitás, az erőszak és a b
képzés stb. eljárásai léptek. Az addig a kiszámíthatóságon, a bizalmon és a kölcsönös előnyök és e
szem előtt tartásán alapuló intézményi együttműködés a mélypontra zuhant, és ezek helyét a hatalı
zet, a párt-, a baráti és egyéb kapcsolatok, és az érdekérvényesítés nyers szabályai vették át.[12]

És amikor a pártok hatalmi érdeke a félperiériás állapotok stabilizálását kívánta meg, akkor az „állan
tás" helyét szinte észrevétlenül ismét átvette az „állam jogai" visszaállításának a törekvése, így az a
feledett olyan fogalmak, mint a „közérdek", „államérdek", „nemzeti érdek" alkalmasint más formáb
„közjó", „jó kormányzás" –, de ismét polgárjogot nyertek. Majd a válság időszakában az „állam" kö
gazdasági-társadalmi beavatkozása is szalonképessé vált, ideértve a korábban elutasított „állam
vagy a már szétosztott vagyonok-piacok „államilag" levezényelt „újraosztásának" az eljárásait is.

A politika az államigazgatást is anarchizálta: bár egyetlen párt sem vonta kétségbe a weberi-érte
vett szakbürokrácia fontosságát, kormányváltásonként mégis lefejezték azt. Könnyen belátható, ho
politikai elitnek a hatalma megszilárdításához vagy a nemzeti vagyonnak a klientúra kiépítését célz
osztásához egy, kizárólag az ő érdekei szerint eljáró, „szolgalelkű" állami és helyi bürokráciára volt
szüksége. Ugyanis funkcióiból, az ügyintézés szakszerű és átlátható lebonyolítási kényszeréből stb. a
az állami és az önkormányzati bürokrácia elvileg rendelkezik a társadalmi és a politikai érdekmegje
és ellenőrzés (pl. „közérdek") egyfajta lehetőségével, amelyet azonban az új politikai elit nem-kívána
minősített, ezért aztán a „zsákmányelvre" alapozva megszállta azt, és a pártokat kiszolgáló bürokrá
változtatta. A politikai megbízhatóság ismét alapkövetelménnyé vált – csakhogy most a mindenkor
nyon lévő párt vagy pártok iránti elkötelezettség – a szakszerűség, a kiszámíthatóság, a párt- és kli
független elfogulatlanság és a szolgálat, vagyis a már jelzett a „köz- vagy államérdek", szempontja
teljesen kizárva, és az aktuális pártérdekeknek alávetve.

A négyévenkénti kormány- és/vagy önkormányzati váltások lehetetlenné teszik a bürokráciák folyama
gának fenntartását, az ügyek továbbvitelét és azonos szempontok szerinti elbírálását, vagy a választó
átláthatóságát és ellenőrizhetőségét. A pártok a választási győzelmeket követően viszonylag jól fize
nyelmes és nyugdíjjal járó állásokat tudnak biztosítani tagjaiknak, aktivistáiknak, támogatóiknak, am
jelenlegi foglalkoztatottság, az alacsony fizetések, az egzisztenciális bizonytalanság stb. viszonyai kö
ha megvetendő lehetőség. A politikusok viszont ezért megbízható és őket kiszolgáló adminisztrációt
cserébe a kormányzás éveire, amelyre nagyon is szükségük van, hiszen ez jeleníti meg a párt- és gaz
klientúrája érdekeit a privatizációs, reprivatizációs és államosítási eljárások során, illetve a közbesz
a beruházási, a támogatási stb. források megszerzésében, amire ugyancsak szükség van a félpe
„piacgazdaság" körülményei között. A bürokrácia politikai-uralmi jellege tehát ismét hangsúlyossá
a klientúraépítés egyik fontos csatornájaként működik: megjelentek a „posztmodern komisszárok",
„demokratikus" pártok nevében – a „kommunista diktatúrabeli" elődeikhez hasonlóan – elvégzik a
„tisztogatásokat".

12. Magyarországon szinte nincs olyan réteg–csoport–intézmény – a pedagógusoktól, a munkanélküliektől, a tűzoltóktól kezdve a leszázalékoltakon, a rendőrökön
orvosokon át, egészen a bankárokig és a multikig, és persze a Szovjetuniótól az Európai Unióig –, amely ne lett volna valamelyik politikai csoport által bűnbaknak ki

Látható tehát, hogy hazánkban egy minden szempontból exlexnek tekinthető hatalmi, társadalmi-gazdasági viszonyrendszerben a politikai indítékok, indulatok, szándékok, szerepek, ideológiák, érdekek stb. agresszív keveréke van jelen a rendszerváltás kezdetétől, amely teljesen szabad kezet biztosított az új politikai aktorok számára a rendszerváltás értelmezésében és a teendők kijelölésében. A vázolt légüres térben senkivel sem kellett egyezkedniük e kérdésekben, vagyis nem volt társadalmi-gazdasági kontrolljuk-ellensúlyuk, így, e felkészületlenül hatalmat akaró és szerző, végletesen megosztott, egymást gyűlölő és kiszorítani kívánó politikai csoportosulások túl-hatalomhoz, csoportonként-pártonként az önkényes valóságértelmezés és -csinálás, és a társadalom manipulálásának pártkezekben összpontosuló lehetőségéhez jutottak. Itt minden politikai tényezőnek annyi hatalma volt (és van), amit mások nem tudtak elvitatni tőle, és ehhez olyan eszközt használt fel, amit hatékonynak talált (agresszivitás, gyűlöletkeltés, bűnbakképzés, lejáratás stb.). Itt a politikai indulatok-szándékok kezdettől felülírták az írott jogot: az állami-szövetkezeti vagyon széthordása már akkor elkezdődött, amikor még jogszabályok sem voltak rá, aztán a törvényeket teljesen önkényesen, a mindenkori hatalmon lévők pillanatnyi érdekei szerint változtatták-értelmezték, akár visszamenőleg is, és az így keletkezett jogbizonytalanság, „gumi-jogszabályok", joghézagok stb. tág teret nyitottak az ügyeskedő politikusok és barátaik számára.

E végletesen leegyszerűsített rendszerváltó képlet és a gazdasági-társadalmi reálviszonyok közt azonban semmiféle megfelelés sem volt. Most csak arra utalnánk, hogy miután az új politikai elit hatalmát alapvetően a globalizációnak köszönhette, ennek kihívásai sem kaptak a reálviszonyokkal adekvát megjelenítést, bár azok kezdettől nagyon is érzékenyen érintették hazánkat. A rendszerváltást „segítő" kapitalista országok e rendszer logikájának megfelelően azonnal versenytársként viselkedtek: a szocialista piacokat elfoglalták, az adósságot nem mérsékelték, felzárkóztatási programot sem szerveztek (pl. Marshall-segély mintájára), és a privatizáció során az állami vagyon legmodernebb, nemzetközileg versenyképes, azonnali hasznot hajtó, stratégiailag fontos vagy távlatosan ilyennek ítélt részét kivásárolhatták, miáltal a hazai piac mérvadó szegmenseit is a globalizáció elvei szerint szerveződő vállalat-hálózataik ellenőrzése alá vonták. Vagyis, a rendszerváltók a vázolt körülmények között megtették – mert megtehették – hogy a globalizáció világgazdaságot átstrukturáló új trendjeit ne a magyar társadalmat is kíméletlenül betagoló realitásként, megkerülhetetlen adottságként definiálják, melyhez alkalmazkodnia kell, és, amelyre az országot fel kell felkészíteni: méghozzá nekik, ez az ő felelősségük. Csupán zavaró, alkalmasint ellentmondásos – aktuális érdekei szerint hol minden gondot megoldani képes, hol kellemetlen, hol egyszerre segítő és korlátozó, hol határozottan elítélendő, hol kiűzendő, mert kizsákmányoló és ördögi stb. – külső körülményként mutatta fel időről időre a társadalom számára. Főként, amikor úgy látta, hogy gátolja rendszerváltó ötleteinek, a piacosítás, a privatizáció, a klientúra-építés vagy „igazságtételeinek" a megvalósításában, vagy a hatalmi váltások stb. látványos gyűlölködésekkel tarkított folyamatában. Így aztán elsikkasztották azt a reálpolitikai felismerést is, hogy Magyarország elkerülhetetlen integrációja csak akkor lehet sikeres és a versenyképességet javító, ha azt nem valamiféle „szocializmus-kapitalizmus csereként", differenciálatlan szocializmus-rombolásként, definiálatlan kapitalizmus-építésként, az állami vagyon osztogatása-fosztogatásaként, „történelmi igazságtételként", klientúra-építésként stb. hajtják végre, hanem a felemás modernizáción átesett magyar „szocializmus" globalizációs-célú válság-menedzseléseként. Ebben mindazokra a versenyképes gazdasági rendszerekre, kutatás-, technológia- és tudásközvetítő potenciálokra, szervezeti tudásokra, termelési-felvásárlási-értékesítési hálózatokra stb. lehetett volna építeni, amelyek a Kádár-kori modernizáció során kiépültek és a globalizáció irányába mutattak, mely alternatívát a hatalomért vetélkedő új politikai elit a jelzett anarchizáltságban szalonképtelenné tett. Ezzel az államszocializmusban kiépült évtizedes élet- és versenyképes, globalizáció-konform, vagy kevés befektetéssel azzá szervezhető gazdasági-társadalmi potenciálokat rombolt le, kótyavetyélt el vagy hagyott veszendőbe menni, miközben ebbeli tevékenysége nyomán a globálkapitalizmussal adekvát versenyképes nemzeti struktúrák és potenciálok alig vagy egyáltalán nem épültek ki a helyükön.

A vázolt eljárások ténylegesen azt jelentették, hogy a különféle politikai csoportok és pártok pillanatnyi érdekei folytonosan felülírták a nemzet távlatos érdekeit, jóllehet a kilencvenes évek második felére már a fejlődő- és a volt szocialista országok „rendszerváltásainak" számos alapkérdése tisztázódott. Például az, hogy a privatizáció állami kontroll nélkül osztogatássá-fosztogatássá vált számos országban – hiszen nem kell mást tenni, mint az állami „vagyont oda kell adni barátainknak egy kis jutalékért cserébe" – és ezek nyomán „maffia típusú" kapitalizmusok alakultak ki. (Stiglitz 2004) Vagy az, hogy „ha a kommunizmus kudarca drámai bizonyítéka volt a piaci rendszer felsőbbrendűségének a szocializmussal szemben, Kelet-Ázsia sikere ugyanolyan drámai bizonyítékot szolgáltatott egy olyan gazdaság felsőbbrendűségéről, amelyben az

állam aktív szerepet játszik, szemben az önszabályozó piaccal". (Stiglitz 2004) Lehet, hogy ekkor a egyszerűbb és a leghatékonyabb rendszerváltó út az „államszocializmusról" az „államkapitalizmusra" áttérés volt, amely még politikai elitcserét sem tételez?

Nos, az önjelölt politikai elitcsoportok a „demokráciára", a „piac mindenhatóságára", „a történelmi ságtételre" stb. hivatkozva önérzetesen nem vállalták az ellenőrizhetőbb-hatékonyabb „államkapita áttérést, azonban szégyenkezés nélkül vállalták az állam, a társadalom és a politikai ellenfelek által is nőrizhetetlen privatizáció, a felhalmozott nemzeti vagyon elherdálása, a rendszerváltó ellentmondás az anarchizáltság napjainkig tartó fenntartását, még ha a végeredmény egy klientúra-kapitalizmus („n típusú") kapitalizmus lesz is. Vállalták, mert kezdettől világos volt számukra, hogy a hatalom megsze és megtartása az állami vagyon saját klientúra részére történő privatizálása nélkül nem lehetsége ennek leghatékonyabb eszköze a társadalom anarchizáltságának állandósítása.

KONKLÚZIÓ HELYETT

Úgy gondoljuk, hogy a hazai „félperifériás" társadalom eddig vázolt jellemzői témánk néhány fontos ö függésére irányítják a figyelmet.

1. Magyarország a rendszerváltást követően nem az ígért-remélt modern, hanem ellenkezőleg, egy modern – „latin-amerikai" típusú – társadalom irányába mozdult el. Az itt uralkodó állapotok jellem az, hogy ez a társadalom nem „integrált közösség", mivel tömegek ki vannak zárva „abból a jó és azokból az életesély-opciókból", amelyek ahhoz szükségesek, hogy együtt haladhassanak a gyar társadalom modernizálódó és az Európai Unió fejlett részével lépést tartani tudó szegmens (Andorka 1996) A lakosság jelentős részének csalódottságát-kiábrándultságát még érthetőbbé tes a tény, hogy a társadalom új mozgásiránya jelentős civilizációs visszalépés még a „felemás" moc záción átesett kádári-szocializmusvariánshoz képest is, amely egy modern „alkalmazotti társada kiépülése irányába mozgott, mely trend a rendszerváltással nem csupán megtorpant, vagy átmen megakadt, hanem éppenséggel visszájára fordult. (Laki 2009)
2. A „félperiféria" duális gazdasága, eladósodottsága, tőkehiányos állapota, technológiafüggése, eg súlyi és a szerkezeti problémái, a naturális önellátás társadalmi elterjedtsége, szélsőségesen pola – kevés jómódúból és sok-sok szegényből álló – társadalma jelzik, hogy nem történt felzárkózás a uniós országok gazdaságaihoz, a széles és jómódú közép-rétegeket magában foglaló társadalma Pontosabban, hogy Magyarország továbbra is más fejlődési pályán és irányba mozog, mint az Eu Unió „centrum" országai, jóllehet a rendszerváltás egyik fő célja-reménye szerint hazánk két évti készült a „fejlett nyugathoz" történő csatlakozásra, és közel egy évtizede tagja is az Uniónak.
3. A vázolt „félperifériás" állapotok egyértelműen legitimációs válságra utalnak. Arra, hogy a rend váltást realizáló jobb- és baloldali politikai elitcsoportok és pártok az uralmuk alatt kialakított-kial „újkapitalizmust" az eddigi gazdasági, foglalkoztatási, jövedelmi, életminőségbeli, mobilitási, pol stb. teljesítménye alapján képtelenek hatékony és támogatandó kapitalista társadalmi-gazdasági dellként felmutatni és a lakossággal elfogadtatni. E teljesítménnyel hasonlóképpen nem lehet a r szerváltás sikerességét sem alátámasztani, és azt sem, hogy az ezért hozott súlyos „áldozatok" versenyképes társadalom kiépülését és a „nemzet érdekét" szolgálták, mint ahogy a politikai elit „fe szültségét" sem tudja hihetővé tenni. Így mindmáig nem alakult ki egy új nemzeti identitás sem, p egy ilyen történelmi léptékű – „szocialista-kapitalista" – modellváltás természetszerűen igényel nemzeti identitás siker-jegyeivel ellátott újrafogalmazását. Ugyanis a sok „vesztest" és a kevés „ test" produkáló, a kiátkozott „szocializmushoz" – vagyis nem csupán a vágyott „jóléti kapitalizmus – képest is premodern irányba elmozduló, a „latin-amerikai" típusú körülményekkel jellemezhető re dukciós rendszer aligha alkalmas arra, hogy azt sikeres „nemzeti" átalakulásként „adják" el a nép
4. Nyilvánvaló az is, hogy a jelzett „félperifériás" állapotok nem véletlenszerű következményei a rendsze tásnak, vagy nem a hazai piacgazdaság „kialakulatlanságával" kapcsolatos „átmeneti" működésmó varairól van szó – mint azt sokan állítják – hanem a magyar újkapitalizmus rendszer-specifikus újraterm déséről: ez a rendszer csak ebben a dezintegrált, fragmentált és polarizált formában képes reprodukál

5. Mindezt adekvátan mutatja a fiatalok problémaérzékenysége által felrajzolt társadalomkép – melyben a „munkanélküliség" és a „pénztelenség-elszegényedés" jelenségeihez a „létbizonytalanság", a „kilátástalan, bizonytalan jövő" és a „céltalanság" életérzéseit, továbbá a „bűnözés", az „alkohol" és a „kábítószerek" fogyasztásában megjelenő magatartásformák társadalmi méretű terjedését is társítják –, amely jól leképezi a vázolt „félperifériát". Ezek pedig olyan jelenségekre utalnak, mint az elidegenedés vagy az anómia: amikor egy társadalomban hirtelen és gyökeresen megváltoznak a létkörülmények, és emiatt tömegek képtelenek megszokott életmódjukat folytatni, az életüket addig szabályozó normák, eljárások és törekvések válnak értelmetlenné, elfogadott értékeik értéktelenné, hiábavalóvá pedig addigi erőfeszítéseik és sikereik. Az új rendszerben („újkapitalizmus") a politikai ígéretek ellenére tömegek létkörülményei-kilátásai évtizedeken át romlanak, számukra a történelem menete nem a „bűnösből" az „erkölcsös", a „nyomorból" a „jólét", az „elnyomásból" a „szabadság", az „alattvalói létből" az „öntudatos polgár", vagy a „kommunista diktatúrából" a (kapitalista) „demokrácia" irányába halad. Vagyis, amikor azt tapasztalják, hogy a rendszerváltó elit által hirdetett ideológiáknak-normáknak-értékeknek nincs valóságfedezete, aligha meglepő, hogy tömegek vesztik el társadalmi tájékozódóképességüket – nem tudják mi az igaz, merre van „előre", kinek higgyenek stb. – és válnak társadalmilag kiszolgáltatottá és „magányossá". (Durkheim, Merton)

6. Az a tény, hogy az új politikai elit nem a reálfolyamatok átpolitizálásával foglalkozott, vagy, hogy a különféle jobb- és baloldali csoportok-pártok pillanatnyi érdekei folytonosan felülírták a nemzet távlatos érdekeit stb. nem csupán a társadalom anarchizálódásában öltött testet, de abban is politikai kifejeződést nyert, hogy a „demokráciát" megjelenítő választásokra készült pártprogramok nem a valóságon alapultak, hanem ígérvényeken. A lakosság kezdettől érzékelte ezt – vagyis, hogy az általa megválasztott pártok képtelenek az életkörülményeik, jövedelmeik, elhelyezkedési lehetőségeik stb. javulásáról szóló ígéreteik-programjaik realizálására kormányzati helyzetben, sőt a többség egyre romló állapotokat tapasztalt –, így folyamatosan „leváltotta" a regnáló pártokat, és helyükbe az addig ellenzékben lévők közül azokat választotta, amelyektől sorsa jobbra fordulását remélte. E jobb- és baloldali pártok az ezredfordulóra elfogytak anélkül, hogy az ország helyzetében és a lakosság zömének sorsában érzékelhető javulás állt volna be, így a választók számára továbbra is fennmaradt a proteszt szavazás kényszere azon pártok előnyére, amelyek másoknál többet ígértek. Már pedig ígértek a hatalom megszerzése és a klientúra-építése okán, csakhogy eme eljárás megtört az Európai Unióba történt belépést követően, amikor az Unió egyértelművé tette, hogy a pártok Magyarországon ugyan olyan „ígérvény-programokkal" győznek, amelyeket a szavazók még elhisznek, azonban a kormányprogramok már nem térhetnek el a gazdasági-pénzügyi realitásoktól és az uniós vállalásoktól, ezeket ellenőrizni és, ha kell, szankcionálni fogja. Az új helyzet súlyát felmérve hangzott el az elhíresült „őszödi-beszéd" a 2006-ban győztes baloldali pártkoalíció kormányfőjének előadásában, beismerve a „nem hívő" szavazók által régóta érzett-sejtett manipulációt, „hazugságról" beszélt. Ebbe látszólag csak ő és a baloldal bukott bele, ténylegesen azonban a rendszerváltó új politikai elit egésze és az általa működtetett „demokrácia" is lelepleződött. Ugyanis a jelzett „beismerés" mindenki számára világossá tette, hogy a pártok „ígérvény-programjai" kizárólag egymás legyőzésére, a klientúra érdekei szerinti kiszorítására alkalmasak valamint arra, hogy a társadalmi feszültségeket gyűlöletté transzponálják. A „félperifériás" magyar társadalom időközben a világválsággal súlyosbított gondjainak a kezelésére-megoldására – általánosabban, az ebből a helyzetből való kitörésre és a társadalom új pályára való állítására – nem kínálnak alternatívát.

7. És, akinek ez akkor nem lett világos, annak a 2010-es proteszt szavazáson magát „túlgyőző" jobboldali párt eddigi kormányzási, hatalomgyakorlási, ideológiai stb. teljesítménye világossá tette, hiszen mit sem változtatott e „demokráciadeficiten", sőt folytatta a társadalom anarchizálását és dezorientálását. Például a „keresztény-nemzeti" kormányprogramját szemrebbenés nélkül alapozta a gyűlölt „liberálisok" gazdagoknak kedvező „egykulcsos adójára", és hatalomgyakorlásába beemelte a kiátkozott „kommunisták-szocialisták" manipulációjának tartott „olcsó megélhetést" kínáló „rezsicsökkentést", „államosítást", vagy a hagyományos bűnbakokon (Szovjetunió, kommunisták, liberálisok stb.) túl a jelenlegi barátait (Európai Unió), a piaci rendszerét működtető szereplőket (pl. multik, bankok), sőt a „szocializmus" után magát az általa is épített „kapitalizmust" szintén felvette az „ellenségképébe". Az akár szélsőséges, konzervatív, liberális, szocialista és nacionalista ideológiák, értékek, eljárások stb. elegyítését úgy hajtotta végre, hogy közben egyértelművé tette: a rendszerváltás alatt a két háború közti „keresztény-nemzeti" hagyományokra, saját klientúra kiépítését szolgáló privatizációra-reprivatizációra, hatalomgyakorlási módokra stb. szorítkozó kurzust ért, amelynek „demokráciája" is ezzel adekvát. Ez ugyan tiszta beszéd, de nem a magyar válságtársadalom alternatívája.

Mindezeket figyelembe véve semmi meglepőt nem találunk abban, hogy a fiatalok nagy része azért nem megy el szavazni, mert érdekeit egyetlen párt sem jeleníti meg, és nem hisz a pártok eddig is minden realitást nélkülöző igényvény-programjainak. Vagyis a „demokrácia" nem tényleges politikai alternatívák közti választást jelent hazánkban, hanem pártok és uralmi stílusok-eljárások köztit. A fiatalok ugyanis magukra maradtak, a „nem hívő" választók tömegei elveszítették politikai tájékozódóképességüket, tanácstalanok, és kiszolgáltatottan sodródnak – az országgal együtt – a hatalomtechnikai játszmák hullámverésében. Mint ahogy 1993-ban leírtuk:

> *Nagy létszámú, a pályájukat és egyéni életüket frusztráltan kezdő, létbizonytalanságban élő, helyzetükből kiutat kereső stb. fiatalok tömegeit a demokrácia veszélyeztetése nélkül nem lehet így magukra hagyni. Ugyanis, ha ezek a tömegek nem találják a kiutat a demokrácia szabályait elfogadó és betartó érdekvédelmi és politikai szféra irányában, akkor más irányban fogják keresni, és akivel találkozni fognak, az nem feltétlenül lesz a demokrácia híve és barátja.* (Laki 1993, 111).

IRODALOM

Andorka Rudolf (1996): A társadalmi integráció gyenge kötései–rendszerátalakulás Magyarországon, *Századvég*, új évfolyam 1., 1996. nyár.
Bayer József (2009): A rendszerváltásról két évtized múltán, In: Bayer József–Boda Zsolt (szerk.): *A rendszerváltás húsz éve*, MTA Politikai Tudományok Intézete-L'Harmattan Kiadó, Budapest.
Emil Durkheim (1967): Az öngyilkosság, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
Gazsó Ferenc (2004) *Irányváltás a társadalompolitikában, Magyar jelentésárnyalatok*, Kossuth Kiadó, Budapest.
Gazsó Ferenc – Laki László (1999) *Esélyek és orientációk – fiatalok az ezredfordulón*, Okker Kiadó, Budapest.
Gazsó Ferenc – Laki László (2004) *Fiatalok az újkapitalizmusban*, Napvilág Kiadó, Budapest.
Gazsó Ferenc – Laki László – Pitti Zoltán (2008) *Társadalmi zárványok*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
Hülvely István (1994) A politikai elit és az „anarchizált" társadalom, *Valóság*,1994/2. sz.
Kopp Mária – Skrabski Árpád (2008) Hogyan teremthető politikai közösség egy individualista társadalomba? *Századvég*, Új évfolyam 50. szám. 2008/4.
Kopp Mária – Skrabski Árpád – Lőke János – Szedmák Sándor (1996) Magyar lelkiállapot az átalakuló társadalomban, *Századvég*, 1996. ősz.
Kornai János (2007) Mit jelent a rendszerváltás? Kísérlet a fogalom tisztázására. *Közgazdasági Szemle*, 2007/7. sz.
Kovács Katalin (2005) Polarizálódás és falutípusok a vidéki Magyarországon, In. Bognár László–Csizmady Adrienne–Tamás Pál–Tibori Timea szerk. *Nemzetfelfogások-Falupolitikák*, UMK—MTA SZKI, Budapest.
Laki László (1993): *Ifjúsági munkanélküliség*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete.
Laki László (2009): *A rendszerváltás, avagy a „nagy átalakulás"*, Napvilág Kiadó, Budapest.
Laky Teréz (1996): *A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok*, Figyelő Kiadó, Budapest.
Leopold Lajos (1917) Színleltkapitálizmus (1914-1917), In. uő. *Elmélet nélkül, (Gazdaságpolitikai tanulmányok)*, Budapest-Szekszárd.
Lévai Imre (2009) Átmenet, átalakulás, alkalmazkodás, In: Bayer József–Boda Zsolt (szerk.): *A rendszerváltás húsz éve*, MTA Politikai Tudományok Intézete–L'Harmattan Kiadó, Budapest.
Ránki György (1987) A magyarországi modernizáció történetéhez, *Világosság*, 1987/10. sz.
Robert K Merton (1980) *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*, Gondolat Kiadó, Budapest.
Róna Dániel – Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan lázadó hallgatók 2014. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I. Szeged, Belvedere Meridionale. 15–24.
Stiglitz Joseph (2004): Előszó a 2001. évi kiadáshoz. In: Polányi Károly: *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Napvilág Kiadó, 2004
Szabó Andrea – Kern Tamás (2010) A szakmai képzésben résztvevők értékpreferenciái és politikai rokonszenvei – kvantitatív megközelítés, Új Ifjúsági Szemle, VIII, évf. 3. szám, 2010 ősz.
Szabó Andrea – Kern Tamás: A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000–2010* Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 2011. pp. 37–80.
Szabó Andrea (2013): *A magyar egyetemisták és főiskolások Magyarországon. Gyorsjelentés (2. hullám)*. Budapest, ID Research Kft./Publikon Kiadó.
http://aktivfiatalok.hu/wp-content/uploads/2013/07/Gyorsjelent%C3%A9sv.pdf
Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): Racionális lázadó hallgatók II. Szeged, Belvedere Meridionale.
Szabó Ildikó (1991) Az *ember államosítása – Politikai szocializáció Magyarországon*, Budapest, Tekintet Könyvek.
Szabó Ildikó – Örkény Antal (1998) *Tizenévesek állampolgári kultúrája*, Minoritás Alapítvány, Budapest,
Szabó Miklós (2001) A politikai szocializáció, In: Kéri László (szerk.) *Societas Politika – Fejezetek a politikai szociológia köréből*, Miskolc.
Szelényi Iván – Gi lEyal – Eleanor Townsley (1996) Posztkommunista menedzserizmus: a gazdasági intézményrendszer és a társadalmi szerkezet változásai, I-II. *Politikatudományi Szemle*, 1996/2–3.

Kovács Tamás: Mit jelent a demokrácia a magyar egyetemisták és főiskolások számára?

BEVEZETŐ

A magyar rendszerváltást követően az újonnan kiépült demokratikus politikai rezsim egyik legfontosabb feladatának kellett volna lennie, a társadalom elsődleges és másodlagos szocializációs hatásán keresztül, a demokratikus állampolgári nevelés mechanizmusainak és tartalmának kiépítése, mely a politikai rendszer intézményeinek és kultúrájának stabilizációját szolgálta volna (Almond–Verba 1963). Az *Aktív Fiatalok Magyarországon 2011/2012* majd az *Aktív Fiatalok Magyarországon 2013* kutatás során többek között arra voltunk kíváncsiak, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások politikai gondolkodásában a demokrácia megítélése, illetve a demokratikus renddel való elégedettség milyen tartalommal rendelkezik. A tanulmány a demokrácia fogalmát négy tipizálási lehetőség közül (*a demokrácia, mint jogállam; a demokrácia, mint pluralista verseny; a demokrácia intézményi megközelítése, valamint az állampolgári megközelítés*) az állampolgári, demokratikus tudat szempontrendszerén keresztül vizsgálja. Fontos kiemelni, hogy az egyes elméleti megközelítések nem zárják ki egymást, sőt interdependens rendszert alkotnak, hiszen a demokratikus jogállam kizárólag akkor működőképes, ha az állampolgárok ténylegesen értik a demokrácia legfontosabb alapelveit, és azonosulnak velük.

A tanulmány a magyar egyetemisták és főiskolások demokráciához való viszonyát három szempontrendszeren keresztül kutatja, melyek a következők:

a) a demokrácia normatív tartalmának megjelenése a hallgatók politikai gondolkodásában;
b) az anyagi-szociális elvárások kapcsolata a demokratikus intézményrendszer megítélésével;
c) a demokráciához való viszony és a pártkötődés összefüggésének elemzése.

A vizsgálat során az egyes témakörök mindegyikéhez, összesen öt kutatási kérdés került megfogalmazásra. A hallgatók által a demokrácia normatív tartalmának meghatározása során azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy

1. a magyar főiskolások és egyetemisták körében milyen értéktartalommal rendelkezik a demokrácia?
2. a demokrácia normatív tartalma áttranszformálódik-e gyakorlati igénnyé, illetve tevékenységgé?
3. a politikai rendszerekhez való viszonyulás során a hallgatók milyen véleménnyel rendelkeznek? Az anyagi-szociális elvárások kapcsolata a demokratikus intézményrendszer megítélésével; tehát a demokrácia esetleges szociális reprezentációjának elemzésekor a tanulmány központjában az a kérdés áll, hogy
4. a hallgatók körében a materiális tényezők, az anyagi helyzet milyen mértékben, illetve irányban befolyásolják a demokráciával történő elégedettséget? Míg a harmadik szempontrendszer, tehát a pártpreferencia és a demokratikus politikai rendszerhez való viszony fő kérdése az, hogy
5. a politikai tömbökhöz való tartozás változója számottevően befolyásolja-e az egyetemisták és főiskolások demokráciával kapcsolatos elégedettségét, illetve az egyes politikai rendszerek megítélését?

A DEMOKRÁCIA NORMATÍV ÉRTELMEZÉSE A MAGYAR FŐISKOLÁSOK ÉS EGYETEMISTÁK KÖRÉBEN

Mi a demokrácia?

A demokrácia normatív meghatározása a politikatudományban talán az egyik legnehezebb és a legnagyobb tudományos körültekintést megkívánó feladat. A demokrácia fogalma a sokrétűség irányába mutat, amely jól példázza az elméleti háttér komplexitását. Ahhoz azonban, hogy a magyar főiskolások és egyetemisták demokrácia-értelmezését elemezni tudjuk, mindenképpen szükségünk van valamiféle meghatározásra, amely a vizsgálat alapegységeként szolgálhat. A következőkben tehát a demokrácia normatív meghatározásának összefoglalására teszek kísérletet, melyet később képesek leszünk a magyar fiatalok normatív demokrácia-képével összehasonlítani. A demokratikus politikai rend definiálása ezúttal az elvek és értékek szintjén történik meg, tehát a demokrácia intézményes oldalának bemutatására és elemzésére most nem térek ki.

A demokrácia fogalmának meghatározásánál fontos kiemelnünk, hogy egy evolutív folyamatról kell beszélnünk, amely egyrészt azt jelenti, hogy a demokrácia normatív tartalma is folyamatosan változik, másrészt az adott társadalmak demokratizálódási folyamata is időben folytonos jelleget mutat. A társadalom demokratizálódása így lehet folytonos, illetve előfordulhat egy átmeneti állapoton való stabilizálódás, valamint hibrid struktúrák kialakulása is (Ágh 1994). A demokratikus rend másik releváns jellemzője, hogy organikus módon csak bizonyos társadalmi rendszerekben alakul ki, melyek sajátos jellemzőkkel rendelkeznek. A társadalmi feltételek egyik komponense a politikai elit, valamint a választópolgárok kellően magas intellektuális és morális színvonala (Schumpeter 1946). Az állampolgárok magas intellektuális és morális színvonala egyúttal jelentheti a demokratikus tudat meglétét, mely így az intézményes oldal előfeltételeként, valamint tényleges működtetőjeként jelenik meg. Az intézményes oldal funkcionálása így dependens a polgárok értékrendjétől, normarendszerétől és attitűdjeitől (Murányi 2010). A demokratikus tudat megléte és kialakulása ugyanakkor rendkívül komplex folyamat, fontos kiemelni azt, a már sokszor hangoztatott álláspontot, hogy a már demokratikus viszonyok között felnőtt fiatal állampolgárok esetében sincs biztos garancia a demokratikus kultúra újratermelődésére (Ichilov 1990). A demokráciára való nevelés során fontos szem előtt tartani továbbá, hogy a demokratikus értékek, illetve elvek kognitív elsajátítása mellett, azok elfogadása egy hosszú tapasztalási folyamat eredményeként alakulhat ki (Sik 2010).

A demokratikus tudat egyik legfontosabb komponense *az* önkorlátozás, a hatalom széles körű megosztására való törekvés. Az amerikai demokrácia korai vizsgálata kapcsán született meg a felismerés, hogy ha egyetlen állampolgár sem rendelkezik túl nagy vagyonnal, akkor az egyeduralomra való törekvés lehetősége is beszűkül. (Tocqeville 1983). A demokrácia alapvető értéke tehát a hatalom korlátozása, amely megköveteli az egyén önkorlátozását is. A modern demokratikus rendben a hatalom természetesen nem szűnik meg létezni, csupán a hatalomkoncentráció elve rendelkezik negatív konnotációval. A demokrácia a hatalom felosztásában érdekelt, senkinek nem ad túl nagy befolyást, hanem azt szétteríti a többségek és kisebbségek között (Sartori 1999). A hatalom széles körű megosztásának lényeges eleme a *hatalomtól független szervezetek létezése* és tényleges funkcionálása, amelyek a hatalmi túlsúly kialakulásának megakadályozásával megteremtik a kölcsönös kontroll intézményét (Dahl 2006). Egy demokratikus értékrenddel rendelkező közösséget tehát a hatalom lehető legszélesebb körű megosztása vezérel (Laswell 1957).

A demokrácia normarendszerének másik releváns eleme a *legitim ellenőrzés* lehetősége. A kontroll lényege, hogy a választópolgárok nemcsak létrehozzák választás útján a kormányt, hanem annak működését is folyamatosan megfigyelés alatt tartják (Schumpeter 1946). A demokrácia fontos kritériuma tehát, hogy az átlagpolgárnak lehetősége legyen a politikai elitek tevékenységét ellenőrizni, valamint hogy ez az ellenőrzés legitim intézményes keretek között valósuljon meg (Almond–Verba 1963).

Az ellenőrzéshez kapcsolódik a hatalom leváltásának kérdésköre is. A demokratikus rend fő ismérve, hogy megteremti a *hatalom leváltásának* lehetőségét. A demokratikus kormányforma alapvető jellemzője, hogy a kormány cseréje békés úton, szabályozott intézményes rendben megtörténhet (Popper, 1997).

A kormányzás, és egyúttal a kormány leváltása is „megkívánja" a *felelősség, a felelős döntéshozás* jelenlétét a demokratikus tudat értékrendszerében. Annak ellenére, hogy a felelősség kérdésköre az egyik legkevésbé hangoztatott szempont, mégsem igaz, hogy a modern demokrácia szótára a felelősséget, mint értéket, sem morális, sem jogi szempontból nem tartalmazza. A szabadság eszméje, mint a demokrácia központi értéke, éppen azt jelenti, hogy az állampolgárok képesek megőrizni a nyilvánossággal szembeni felelősségüket (Mannheim 1970). Annak ellenére, hogy a vertikális demokráciában az állampolgárok többsége közvetlenül nem vesz részt a kormányzásban, bizonyos mértékig mégis minden választópolgár viseli a felelősséget a kormány tevékenységéért (Popper 1997).

A modern demokrácia működése a szubsztantív *többségi elv alkalmazásán* alapul (Sartori 1999), amely együtt jelenik meg a döntéshozás kapcsán a *szabad választás* lehetőségével. Mindez azt jelenti, hogy a demokráciában a választások során a választópolgárok szavazataiért folyik a konkurenciaharc (Schumpeter 1946), hiszen a kormányzás legitimációja tőlük származik. A versengés ugyanakkor feltételezi a *plurális, kompetitív politikai piac* létezését, amelynek szereplői közül a szavazópolgároknak lehetőségük van szabadon választani. A szabad választás egyúttal tartalmazza az állampolgárok részéről a beleszólás, a közügyek alakításának esélyét. A *részvételi és kommunikációs jog* érvényesítésének szintje a demokrácia egyik legfontosabb kritériumaként jelenik meg (Habermas 1996).

A demokratikus gondolkodás további releváns komponense a *törvény uralma*, illetve a *jogegyenlőség*. A demokratikus tudat releváns eleme az a felismerés, hogy az egyik emberre érvényes törvény ugyanúgy alkalmazható az összes többi állampolgárra *is* (Tocqeville, 1983). A törvények előtti egyenlőség, illetve a

törvények uralma a korábban felsorolt értékek legfontosabb előfeltételeként is értelmezhető.

A modern demokrácia a köz- és magánügy szétválasztásán alapul. A szubsztantív többségi elven alapul döntéshozatal csak korlátozottan létezik, ahol az *egyén jogai* kezdődnek, ott a többség akarata véget é (Constant, 1997). A törvények uralmán alapuló alkotmányos állam tehát egyúttal határt szab a nép demokráciájának is, hogy az egyén szabadságjogai ne legyenek elnyomva (Habermas 1996).

A demokratikus gondolkodás evolutív folyamatának egyik legújabb állomása a demokrácia szociális alapú megközelítése, mely a jóléti államok expanziójával együtt alakult ki. A megközelítés kiindulópontja, hogy miképp viszonyul egymáshoz a demokrácia és a piaci kapitalizmus. Az elmélet álláspontja szerint a piac ellentmond annak a feltételnek, hogy mindenki számára biztosított legyen a részvétel, ezért korrekciós mechanizmusokat kell bevezetni. A demokrácia szociális alapú megközelítése a társadalmi igazságosság társadalmi szolidaritás, egyenlő társadalmi esélyek, szociális biztonság, igazságosságra törekvő elosztás elvén nyugszik (Meyer 2005).

A demokrácia normatív értelmezése a magyar főiskolások és egyetemisták körében

A demokrácia normatív értelmezésének összefoglalása után az elemzés alapegysége adott ahhoz, hogy a magyar főiskolások és egyetemisták demokrácia-értelmezése is vizsgálat alá legyen vonva. Az elméleti háttér megalapozásánál külön kiemeltem a demokráciára nevelés relevanciáját, hiszen a felsorolt értékek csak egy hosszú kognitív tanulási és tapasztalási folyamat eredményeként jelenhetnek meg az állampolgárok értékrendszerében.

A rendszerváltás létrehozta a lehetőséget a demokratikus politikai kultúra megteremtésére, így több mint két évtizeddel a politikai rendszer átalakulása után a kutatás időszerűségéhez és fontosságához nem férhet kétség. Az eddigi vizsgálatok azonban azt mutatják, hogy az állampolgári szocializáció során a demokratikus nevelés nem elsődleges cél Magyarországon (Szabó I. 2010).

A magyar főiskolások és egyetemisták normatív demokrácia-értelmezésében ezt az álláspontot tekintem kiindulópontnak, annak ellenére, hogy az állampolgári szocializáció részletes vizsgálata nem célja a tanulmánynak. A normatív demokrácia-kép elemzésénél a bevezetőben már említett, következő két kérdés megválaszolására teszek kísérletet:

a.) a magyar főiskolások és egyetemisták körében milyen értéktartalommal rendelkezik a demokrácia?

b.) a demokrácia normatív tartalma áttranszformálódik-e gyakorlati igénnyé, illetve tevékenységgé?

Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2011/2012[13] *és 2013*[14] kutatás keretében összesen húsz interjú és ha fókuszcsoportos beszélgetés során kérdeztünk rá arra a kérdésre, hogy *„számodra mit jelent a demokrácia?"*, majd a kapott válaszok rendszerezése történt meg a korábbiakban tárgyalt demokrácia-tipológia figyelembevételével. Az eredmények összegzése során minden válasz, illetve említés figyelembe lett véve, amely a demokrácia normatív tartalmával kapcsolatot mutatott[15]. Továbbá fontos kiemelni, hogy az általunk feltett kérdésre viszonylag kevés olyan válasz született, amely nem értéktartalmat, normarendszert, hanem kevésbé értelmezhető szubjektív véleményt tartalmazott (pl. „baromság", „hülyeség", „hazugság", „népbutítás", stb.).

Az eredmények elemzése után elmondható, hogy a magyar főiskolások és egyetemisták demokrácia-értelmezése meglehetősen kevés pilléren nyugszik, a demokratikus politikai kultúrához tartozó normarendszer egyes komponensei aránytalanul jelennek meg egymáshoz képest (1. ábra). A fiatalok gondolkodásában a demokrácia elsősorban a részvétel, a közügyekbe való beleszólás lehetőségét jelenti, a válaszok több mint harmadában (33 százalék) ez került kifejtésre. A részvételi és kommunikációs jogot, a demokrácia tartalmi meghatározásánál, szorosan követi a többségi elv és a szabad választás preferálása (a válaszok 29 százalékában került említésre). A főiskolások és egyetemisták demokrácia-képének harmadik legfontosabb pillére a jogegyenlőség és a törvények uralma, amely az adott válaszok 14 százalékában jelenik meg, lemaradva az előbb említett két komponenstől.

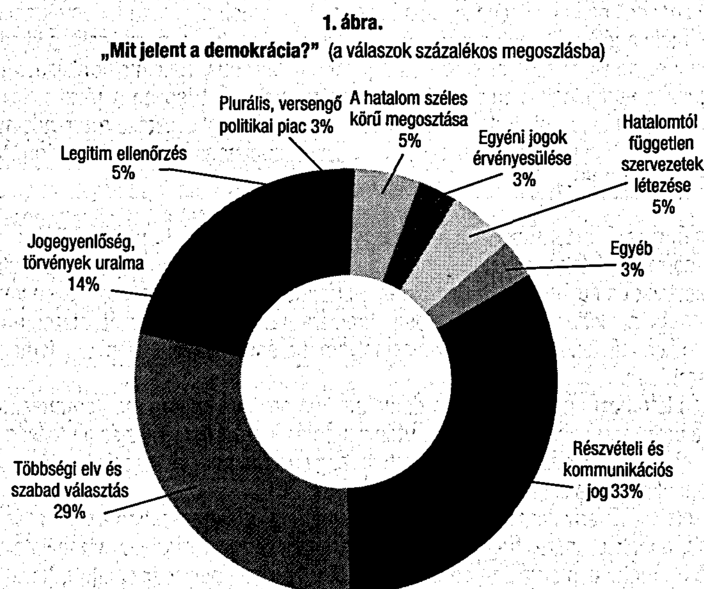
13. A kutatás módszertanáról részletesen lásd: Róna – Szabó A. 2012.

14. A kutatás módszertanáról részletesen lásd: Szabó A. 2014. jelen kötetben.

15. A normatív dimenzió szempontrendszerébe a válaszadók által említett erőskezű vezető iránti igény nem került be (pl. „ha egy ember van fölül, az nem diktatúra, ha megy az ország"; „erőskezű vezető hatékonyabb tud lenni"; „válságos helyzetekben mindig jobb egy erőskezű döntéshozó"). Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy az erőskezű vezető igényre vonatkozó kijelentések mintába való involválódása esetén az említések nagyjából 10 százalékát jelentette volna. Annak ellenére, hogy a mi esetünkben a demokrácia normatív tartalmában nem kapott helyet, fontos megemlíteni, hogy a vezérdemokrácia elmélete, az európai politikai folyamatok hatására, egyre nagyobb szereppel rendelkezik (Körösényi 2005). A vezérdemokrácia térhódításával nem arról van szó, hogy a kormányzat repolitizálódása révén a politikai uralom felváltja a bürokrácia uralmát, hanem ellensúlyként, politikai kontrollként funkcionál mellette. A vezérdemokráciában előtérbe kerül a politikai cselekvés értéktartalma, kulturális irányultsága, ennek következtében pedig megnő a kormányzat politikai értelemben vett teljesítménye és a működés hatékonysága (Weber 1989).

A demokrácia normatív tartalmához hozzátartozó többi érték (legitim ellenőrzés; plurális, versengő politikai piac, a hatalom széles körű megosztása, egyéni jogok érvényesülése, hatalomtól független szervezetek létezése) csak néhány említés szintjén került elő, a válaszadók többségének értelmezésében nem jelennek meg a demokrácia tartalmára való asszociálás kapcsán.

1. ábra.
„Mit jelent a demokrácia?" (a válaszok százalékos megoszlásba)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

A magyar főiskolások és egyetemisták normatív demokrácia-képéről az eredmények függvényében elmondható, hogy alapvetően három érték körül szerveződik. A részvétel és beleszólás lehetősége, a többségi elv és szabad választás, valamint a jogegyenlőség, a törvények uralma a domináns a demokráciáról alkotott képükben.

A részvételi és a kommunikációs jog érvényesítése már a 2011-ben történt adatfelvétel során is lekérdezésre került. Arra voltunk kíváncsiak, hogy mit gondolnak a főiskolások és egyetemisták magyar viszonylatban a közügyekbe való beleszólás lehetőségéről. Az adott válaszok természetesen a hazai helyzethez igazodnak, tehát nem a demokrácia normatív tartalmáról rajzolnak ki számunkra képet.

1. táblázat.
A részvételi és kommunikációs jog érvényesítése Magyarországon, 2011/2012
(százalékos megoszlás)

	„A fiataloknak kevés beleszólásuk van abba, hogy mit csinál a kormány" (2011)				
	Nem értek egyet	*2*	*3*	*4*	*Teljesen egyetértek*
Összesen	**11**	**10**	**17**	**26**	**36**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012. Saját számítás.

A válaszadók 62 százaléka egyetért, illetve teljesen egyetért azzal az állásponttal, hogy Magyarországon a fiataloknak nincs tényleges befolyásuk, beleszólásuk a kormányzati cselekvés alakításába, míg ennek ellenkezőjével csak a megkérdezettek 21 százaléka ért egyet. Az eredmények koherenciát mutatnak a három évvel korábban, az *Ifjúság2008* kutatás során kapott adatokkal, hiszen ott a válaszadók 50 százaléka

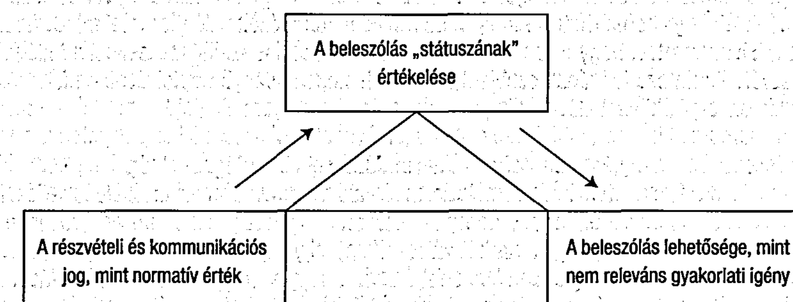
vallotta azt, hogy a fiataloknak inkább nincs beleszólásuk az országos közügyek alakításába, illetve 3 százalékuk adta azt a választ, hogy egyáltalán nincs lehetőségük ilyen jellegű befolyásolásra (Bauer–Szab A. 2009). Fontos megemlíteni, hogy a szubjektív politikai kompetencia alacsony intenzitása a politikai rész vétel csekély intenzitását vonja maga után, így minél inkább szubjektív értelemben inkompetens az egyén annál kisebb az esély, hogy aktívan részt vesz a közügyekben (Almond–Verba, 1963). Esetünkben minde azt jelenti, hogy a magyar főiskolások és egyetemisták részvételi és kommunikációs jogon alapuló alacson szubjektív kompetenciája választ adhat a köreikben megfigyelhető politikai apátia megjelenésére és a alacsony demokratikus részvételi szintjükre (Szabó A.–Oross 2012).

Az adatsorból (1. táblázat) természetesen nem derül ki, hogy a közügyekbe való beleszólásnak milyen fon tosságot tulajdonítanak a hallgatók, ugyanakkor az előző, normatív demokrácia-képpel együtt tekintve va lószínűsíthető, hogy a magyar felsőoktatásban részt vevő fiatalok értékrendszerének egyik sarokpontja részvételi és kommunikációs jog érvényesülése.

Ezt a feltételezést erősítik meg az *Ifjúság2008* kutatás eredményei is, amelyek a „jó állampolgár" normatí tartalmának[16] meghatározását mutatják be. A válaszadók (15–29 éves korosztály) egy 0–100 pontos skálá *„a másokétól független, önálló véleményt alkosson a dolgokról"* kijelentés fontosságát 77 százalékpontba jelölték meg, amellyel a harmadik legfontosabb értékké vált a véleménynyilvánítás lehetősége.

Annak ellenére, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások normatív demokrácia-értelmezésében a kom munikációs és részvételi jog előkelő helyet foglal el, a normatív dimenzió gyakorlati tevékenységgé val transzformációja nem feltétlenül történik meg. A magyar fiatalok politikai aktivitása és érdeklődése az el múlt két évtizedben kifejezetten alacsony szinten rögzült (Szabó A.–Kern 2011), az apolitikusság, illetve politikai részvétel gyenge intenzitása figyelhető meg köreikben. *Az Aktív Fiatalok Magyarországon* kutatá 2011-es empirikus eredményei is ezt az álláspontot tükrözték vissza, annak ellenére, hogy a kutatás sorá megkülönböztetésre került a hagyományos, a direkt demokratikus, illetve a virtuális aktivitás is (Szabó A.–Oross 2012).

2. ábra.
A magyar egyetemisták és főiskolások részvételi modelljének sematikus ábrázolása

A felsőoktatásban részt vevő hallgatók gondolkodásában, illetve politikai részvételében tehát egy részvételi-triangulum alakul ki. Annak ellenére, hogy az egyetemisták és főiskolások normatív értékrendjébe megjelenik a részvételi és kommunikációs jog igénye, és ez elvezet a magyar viszonyok szubjektív érté keléséhez, az igény mégsem alakul át gyakorlati tevékenységgé. A jelenség magyarázata két tényezőbe kereshető, egyrészt a politikai szocializációs mechanizmusok következtében létrejött politikai kultúrában mely a „tanult tehetetlenség", illetve a „passzív szemlélődés" jelenségét ragadja meg (Varga 1997; Kará csony 1985), másrészt az életkorból adódó adottságként is értelmezhető. *Az Aktív Fiatalok Magyarország* kutatás 2013-as adatfelvétele során megkértük a válaszadókat, hogy a felsorolt értékek közül válasszák k azt a kettőt, mely számukra a leginkább fontos (2. táblázat).

16. „Mit gondol, mennyire fontosak az alábbiak ahhoz, hogy valaki jó állampolgár legyen?" kérdésre adott válaszok alapján.

2. táblázat.
A magyar főiskolásos és egyetemisták értékpreferenciája

„Kérjük, hogy a nyolc értékből válaszd ki a számodra leginkább szimpatikus kettő értéket!" kijelentésre adott válaszok a kiválasztás szerinti százalékos megoszlásban (2013)							
Gazdasági növekedés	Bűnözés elleni harc	A gondolatok többet érnek a pénznél	Rend az országban	Több beleszólás a kormányzati ügyekbe	Áremelkedés elleni harc	Kevésbé személytelen társadalom	Szebb városok
27	23	14	11	9	7	5	4

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012. Saját számítás.

Az eredmények azt mutatják, hogy a *„több beleszólás a kormányzati ügyekbe"* kijelentés csak az esetek 9 százalékában került kiválasztásra, messze elmaradva a *„gazdasági növekedés"* (27 százalék), valamint a *„bűnözés elleni harc"* (23 százalék) említésétől. Az összefüggés röviden úgy foglalható össze, hogy a fiatalok értékrendszerében életszakaszuk sajátosságaiból kiindulva, legfontosabb értékként az önálló egzisztencia, illetve az életkezdés megteremtéséhez szükséges anyagi feltételek és társadalmi biztonság az elsődleges. A kutatás eredményei azt a feltételezést is megengedik, hogy kijelentsük, a magánszféra (önálló egzisztencia) és a közszféra (beleszólás a közügyekbe) elkülönül egymástól, tehát a fiatalok esetében nem született meg a felismerés, hogy egyéni sorsuk alakulása összekapcsolódhat a közügyekben végzett érdekérvényesítésükkel. A magyarországi, családra vonatkoztatott politikai szocializációs folyamatok, melyek a politikától független, egyéni utak preferálását szorgalmazzák (Szabó A.–Kern 2010), így tényleges megnyilvánulást nyernek.

A részvételt hátráltató tényezők között továbbá fontos megemlíteni a részvétel szabadságának szubjektív megítélését az egyén részéről. A magyar egyetemisták és főiskolások valamivel kevesebb, mint harmada (28 százalék) vélekedett úgy, hogy egy tüntetésen való részvétele miatt az egyéni létszférájában hátrány érheti, túlnyomó többségük (60 százalék) azon az állásponton volt, hogy bár nem tartja ezt valószínűnek, mégsem tudja kizárni ennek a lehetőségét. A válaszadók kisebbsége (12 százalék) rendelkezett csupán azzal a véleménnyel, hogy nem érheti semmilyen hátrány egy tüntetésen való részvétel miatt. Az adatokból levonható az a következtetés, hogy a „passzív szemlélődés", valamint az életszakaszból adódó prioritások mellett, a részvétel korlátozottságának szubjektív érzése is negatív irányba befolyásolja a felsőoktatásban tanuló fiatalok részvételi aktivitását.

Demokráciához való viszony és a demokratikus rendszerrel való elégedettség

A magyar főiskolások és egyetemisták demokráciához való viszonyulásának értékelése teljesebb képet adhat az általuk, a demokráciához tartozó normatív értékek elfogadási szintjéről. Annak ellenére, hogy a kérdezés során törekedtünk arra, hogy a kapott válaszok egy-egy adott politikai rendszer lehető legobjektívebb megítéléséről szóljanak, mégis hiba lenne feltételezni, hogy a magyarországi demokrácia diffúz támogatásának mértéke ne befolyásolta volna a válaszokat. Ebből a kiindulópontból következik, hogy fogalmi megkülönböztetés is szükséges a rendszerváltást követően felnőtt korosztályok tekintetében, így az „ideális demokrácia" és a „létező demokrácia" tipológiai differenciálását használom (Szabó A.–Oross, 2013). Ebben a fejezetben az „ideális demokrácia", illetve annak értékeinek általános támogatását kívánom elemezni a magyar egyetemisták és főiskolások körében.

Az eredményeket értékelve elmondható, hogy az egyetemista és főiskolás hallgatók véleménye kifejezetten ambivalens viszonyrendszert hoz létre. Annak ellenére, hogy a 2011-2012-es adatfelvételhez képest 2013-ra a demokráciát preferálók aránya három százalékkal emelkedett, mégis a fiatalok körében a demokrácia általános támogatása alacsony szinten látszik rögzülni. Két évtizeddel a rendszerváltást követően a magyar főiskolások és egyetemisták alig több mint negyven százaléka (összesen 42 százalék) áll ki a demokrácia szupremációja mellett, míg 2013-ban 23 százalékuk vallja azt, hogy a diktatúra bevezetése bizonyos körülmények között célravezető lehet. Az *Ifjúság2008* kutatás adatai is hasonló tendenciákat tükröztek vissza, a demokrácia elsődlegességét akkor a megkérdezettek 41 százaléka, míg a diktatúra lehetséges bevezetését 14 százaléknyi válaszadó tartotta elképzelhetőnek. Az antidemokratikus rezsim elfogadását tovább árnyalja, hogy a 2013-as lekérdezi hullám során feltett válaszlehetőséget, mely szerint *„a mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne"*, a válaszadók hat százaléka jelölte meg. Amennyiben a demokratikus és az antidemokratikus rendszer támogatóinak, illetve elfogadóinak arányát kívánjuk összevetni, akkor azt tapasztaljuk, hogy 2013-ban a magyar főiskolások és egyetemisták közül csak 13 százaléknyian vannak többen, akik egyértelműen a demokráciát preferálják. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a válaszadók 23 százaléka nem egyértelműen a diktatúra mellett foglalt állást, mint ahogy a demokrácia elsőbbrendűségét preferáló 42 százaléknyi megkérdezett tette, hanem kritériumhoz, *„bizonyos körülményekhez"* kötötte a diktatúra bevezetésének támogatását. A válaszlehetőség kereteit tehát kifejezetten tágan kell kezelnünk, és semmiképpen sem szabad levonnunk azt a következtetést, hogy a megkérdezettek ötöde diktatúrapárti lenne. A 2013-as adatfelvétel során az új válaszopcióval (*„a mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne"*) az egyértelműen diktatórikus törekvéseket preferáló válaszadók szeparálására tettünk kísérletet. A táblázatból (3. táblázat) kitűnik, hogy az említett csoportba az összes hallgató csekély hányada, mindössze hat százalékuk tartozik.

3. táblázat.
A következő kijelentések közül melyik áll közelebb a véleményedhez?
(kérdésre választ adók százalékos megoszlása)

	2011	2013
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb.	39	42
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint a demokrácia.	33	23
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik.	28	29
A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne.*	–	6

Jelmagyarázat: * csak a 2013-as hullámban.
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

Az összes válaszadó harmadát (28, illetve 29 százalék) magában foglaló csoportot az ingadozó, az egyes politikai rendszerek számára „tartalékként" szolgálható passzív megkérdezettek hozzák létre (az *Ifjúság2008* kutatás során a válaszadók 31 százaléka adta ugyanezt a választ). A politikától való izolációt, a magánszféra politikamentességének igényét visszatükröző válasz (*„a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik"*) a politikai rendszereken átívelő, a történelmi tapasztalatokon nyugvó egyéni tudatot jeleníti meg. A válaszlehetőség a politikától való távolságtartás mellett egyúttal tartalmazza a befolyásolás képességének hiányát is, amely a szubjektív politikai kompetencia témakörénél a korábbiakban említésre került. A politikai „tartalékként" funkcionáló csoport megléte mindig potenciális fenyegetést jelenthet az adott, éppen regnáló politikai rendszer számára, hiszen önmaga súlyánál fogva képes az egyik vagy a másik irányba elbillenteni a mérleg nyelvét. A hipotetikus modellben természetesen feltételezzük, hogy az ingadozó válaszadók együtt „mozognak", amely nem feltétlenül felel meg a valóságnak, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy bizonytalanságukkal destabilizáló erőként hatnak.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a rendszerváltás után két évtizeddel a demokratikus állampolgári nevelés, illetve a demokratikus politikai rendszer önigazolása jelentősen elmarad az elvárható szinttől. A politikai rendszerekhez való viszony vizsgálatánál, a magyar főiskolások és egyetemisták körében, hangsúlyosan jelenik meg az autoriter irányba való elmozdulás lehetősége. Az eredmények azt a tényt is igazolják, hogy az előző fejezetben tárgyalt demokratikus normatív dimenzió csak a válaszadók 40 százalékánál rendelkezik egyértelmű dominanciával, amely a magyar felsőoktatásban részt vevő hallgatók kisebbségét jelenti.

A demokráciával való elégedettség témakörének elemzésénél még inkább fokozottan igaz az a kiindulópont, hogy az értékítélet a magyarországi viszonyok alapján alakul ki. Mind a 2011-es (78 százalék), mind a 2013-as eredmények (74 százalék) azt mutatják, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások túlnyomó többsége egyáltalán nem, illetve nem igazán elégedett a demokratikus politikai rendszer működésével.

4. táblázat.

Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével?

1–4-ig terjedő skála átlagai (1=egyáltalán nem elégedett, 4=nagyon elégedett)

Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban? (százalékos megoszlás, Saját számítás.)	**2011**	**2013**	**Változás**
Egyáltalán nem vagyok elégedett	39	32	-7
Nem igazán vagyok elégedett	39	42	+3
Többé-kevésbé elégedett vagyok	19	22	+3
Teljesen elégedett vagyok	3	4	+1

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

A vélemények másik oldalán a többé-kevésbé, illetve a teljesen elégedett válaszadók állnak, akik 2011-ben a minta 22 százalékát, míg 2013-ban 26 százalékát teszik ki. Az elégedettek táborában végbement négy százalékpontos növekedés mindenképpen figyelemre méltó, főleg azt is alapul véve, hogy az egyáltalán nem elégedett megkérdezettek száma ugyanezen idő alatt hét százalékkal csökkent.

Az elégedetlenség alapvetően két pilléren alapulhat, hiszen a modern állam polgárai nemcsak azt várják el, hogy országuk demokratikusan működjön, hanem azt is, hogy hatékony legyen (Ágh 1994). Ebből következően egyrészt a demokratikus normák megsértésének megléte, illetve az állampolgárok értelmezéséhez nem igazodó érvényesülése, másrészt a politikai rendszer gazdasági téren való alulteljesítése játszhat közre. A demokráciával való elégedetlenség tehát a politikai elit teljesítőképességének színvonaltalanságára adott adekvát válaszként fogható fel (Zsolt 2005).

A demokrácia szociális reprezentációja

A demokrácia normatív dimenziójának vizsgálata után a politikai rendszer, és annak gazdasági teljesítőképessége kapcsolatára helyezem az elemzés hangsúlyát. A korábbiakban már említésre került, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások demokrácia-értelmezésének kutatásakor nagyon nehezen lehet csak elkülöníteni a magyar viszonyokra adott értékítéleteket a normatív demokratikus értékrendszertől. Ebben a fejezetben erre az elkülönítésre nem is vállalkozom, sokkal inkább az a kérdés merül fel, hogy a magyar politikai rendszer gazdasági teljesítőképessége miképp befolyásolja, prediszponálja a demokrácia, a demokratikus értékek, illetve a demokrácia működésének megítélését. A tipológiai megkülönböztetés szerint tehát a „létező demokráciának", az egyetemisták és főiskolások által kifejtett, kritikai megközelítése jelenti a vizsgálat alapját.

A *társadalmi státuszról, a jövőképről, illetve az anyagi helyzetről* adott válaszok, valamint a demokráciával való elégedettség témakörének összevetése azért lehet különösen releváns, mert a demokratikus rend működésére vonatkozó állampolgári elvárások nem megfelelő mértékű teljesülése önmagában is delegitimáló erővel rendelkezik a politikai rendszerre nézve (Gazsó–Laki 1999).

Az egyetemista és főiskolás hallgatók társadalmi-gazdasági, valamint politikai környezete számos ellentmondást *tartalmaz, mely hatással lehet a demokráciáról alkotott képük megítélésére*. A fejezet kiindulópontjaként azt, a rendszerváltást közvetlenül követve megszületett kutatási állítást fogadom el, hogy a magyar társadalom demokráciáról alkotott képében domináns szerepet játszanak a materiális tényezők, a demokrácia szociális alapú felfogása (Simon 1995). A rendszerváltást követő *időszakban felnövekvő* fiatalok a képviseleti demokráciát a gazdasági felemelkedés, a társadalmi és személyes jövőkép optimista víziójával kötötték egybe (Gazsó–Laki 1999). A fiatalok demokráciával szembeni jóléti, szociális elvárásainak továbbélését bizonyítja az *Iskola és társadalom 2008* kutatás eredményein alapuló megállapítás is, mely szerint a magyar középiskolások „védőpajzsnak", paternalisztikus társadalompolitikának ítélik meg a demokráciát (Szabó I., 2010). A kutatások verifikálják azt a feltételezést, hogy a demokráciához *fűződő elvárások inkább* az egyéni jólét elérésével állnak kapcsolatban, szemben az állammal történő politikai viszonyulás fennállásával (Fricz–Körmendy 2006).

Az elemzés során ezért arra a kérdésre igyekszek választ kapni, hogy több mint két évtizeddel a rendszerváltás után a felsőoktatásban részt vevő hallgatók körében a materiális tényezők, az anyagi helyzet milyen mértékben, illetve irányba befolyásolja a demokráciával történő elégedettséget.

A magyarországi demokrácia gazdasági teljesítőképessége körül kialakult társadalmi viszonyrendszer
tényező konfliktusa körül szerveződik. A politikai rendszerváltást követően a kapitalista gazdaságra v
átállás számos következménnyel járt a fiatalok egyéni és társadalmi életére. A felnövekvő generációk eg
fiatalabb korban önállósodnak és individualizálódnak, válnak piaci fogyasztókká, és teszik mindezt ol
társadalmi körülmények között, ahol a média és a fogyasztóipar szerepe egyre nő (Gábor 2004). A magyai
atalok értékrendjében a posztmateriális értékek háttérbe szorulnak a fogyasztói szokásokkal és értékrei
del szemben (Gábor–Szemerszki 2007). A *korábban érvényes társadalmi normák, utak átalakultak, ille*
érvényüket vesztették, ezért a fiatal generációk újonnan szocializált társadalmi normák mentén kénytelei
érvényesülni, melynek következtében a bizonytalanság és az anómia érzése hétköznapjaik részévé vált (
mokos 2010). A fogyasztói lét finanszírozása új életutakat hoz létre a felnövekvő generációknál, értékre
jükben erős szervező elvként jelenik meg a korábban már említett individualizmus és a karriervágy (státu
építési igény) (Szalai 2011), *megindul az életutak és élethelyzetek diverzifikálódása*. A fiatalok a társada
folyamatok következményeként kikerültek hagyományos kötődéseikből, gondoskodási viszonyaikból,
minden kockázattal, felmerülő lehetőséggel és ellentmondással egyénileg kell szembenézniük (Beck 19ξ
A konfliktus másik forrása a magyar demokrácia gazdasági teljesítőképességéből ered. A magyar gazda
két évtizedes teljesítményét krónikusan hibás, alacsony hatékonyságú, valamint erősen megkérdőjelezh
gazdaságpolitikai döntések jellemzik. A magyar gazdasági-társadalmi viszonyok kondíciója ezért jeler
lényegesen rosszabb annál, mint amit az ország lehetőségei megengedtek volna (Hankiss 2009). Az újka
talizmus alulteljesítése miatt a felnövekvő generációk alapvető korszakélménye a „romlás" (Laki–Szab
2012), melynek felelősét a fiatalok a politikai rendszerben, illetve az azt szimbolizáló politikusokban lát
A fiatal nemzedék gondolkodásában már az ezredfordulót követően rögzült az az álláspont, hogy a pái
és a politikai elit nem képes az ország megfelelő vezetésére (Gazsó–Laki 2004). A társadalmi javak elégte
disztribúciója társadalmi ellentmondások sokaságát hozta létre, melyek összekapcsolódtak a demokrati
intézményrendszerrel kapcsolatos elégedetlenséggel (Gazsó–Laki 1999).
A két meghatározó konfliktus ütközőpontján olyan társadalmi viszonyok jöttek létre, melyben a fiata
terveikkel és vágyaikkal szemben jóval később tudnak önálló egzisztenciát teremteni, munkaerőpiaci út
naluk diverzifikálódott és bizonytalanná vált, valamint házassági és gyermekvállalási terveikből egyre
vesebb realizálódik (Domokos 2010). A létrejött konfliktusgóc feltételezhetően erős frusztrációt okoz a fi
társadalomban, melynek alapvető megnyilvánulása a fennálló rendszerrel szembeni erős elégedetlensé
A tanulmány tehát abból a feltételezésből indul ki, hogy a rossz anyagi helyzet, illetve a státuszépí
igényhez igazodó gazdasági elvárások nem megfelelő mértékű teljesülése negatív percepcióként vetül
demokrácia megítélésére.

5. táblázat.

Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban?

A válaszok százalékos megoszlása az egyes társadalmi csoportba való önbesorolás szerint[17]

		Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban? (2011) (százalékos megoszlás)			
		Egyáltalán nem vagyok elégedett	**Nem igazán vagyok elégedett**	**Többé-kevésbé elégedett vagyok**	**Teljesen elégedet vagyok**
Öt társadalmi csoport elnevezését olvashatod. Kérlek, mondd meg, hogy ezek közül melyik csoportba sorolnád önmagadat!	Alsó társadalmi csoport	63	25	12	
	Alsó-közép társadalmi csoport	46	38	15	1
	Középső társadalmi csoport	36	41	20	3
	Felső-közép társadalmi csoport	36	39	22	3
	Felső társadalmi csoport				

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012.

17. A felső társadalmi csoport elnevezésnél nem állt rendelkezésre kellő mennyiségű empirikus adat, amely lehetővé tette volna a tényleges következtetések levonását.

Az önbesoroláson alapuló társadalmi csoportba való elhelyezés, tehát a társadalmi státusz meghatározása, valamint a demokráciával történő elégedettség összehasonlítása válaszokkal szolgálhat az előzőekben felvetett hipotézisünkre (5. táblázat). Az empirikus adatok elemzése során látható, hogy az önmagukat az alsó társadalmi csoportba soroló egyének körében a legmagasabb a demokráciával való elégedetlenség szintje (88 százalék). A társadalmi státusz emelkedésével az elégedetlenek tábora is folyamatosan csökken. Míg az alsóközép, illetve a középső társadalmi csoportba tartozónak valló, egyáltalán vagy nem igazán elégedett válaszadók száma 84, illetve 77 százalék, addig a felső-közép társadalmi csoport tagjainak „csak" 75 százaléka nem elégedett 2011-ben a demokrácia működésével. Amennyiben a másik szemszögből, tehát az elégedettek tábora szerint kívánjuk megközelíteni a jelenséget, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a társadalmi státusz emelkedésével párhuzamosan nő az elégedett válaszadók számaránya is. Az adatok azt mutatják, hogy a legalsó társadalmi helyzetben lévő válaszadók a legkevésbé elégedettek (12 százalék), míg a felső-közép társadalmi státuszba önmagukat besoroló egyének a legelégedettebbek (25 százalék). Az eredmények ismertetése során végig szem előtt kell tartanunk, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások (még a felső közép társadalmi státuszba tartozók is) döntő hányada egyáltalán, vagy nem igazán elégedett a magyar demokrácia működésével. Ugyanakkor az a feltételezés is helytállónak tűnik, hogy a társadalmi státusz, az anyagi helyzet magyarázó erővel rendelkezik a demokráciával történő elégedettség vizsgálatakor.

A következtetések levonásával azt mondhatjuk, hogy minél magasabb az egyén társadalmi státusza, annál valószínűbb, hogy elégedettebb lesz a magyar demokrácia működésével. A demokrácia megítélése, az adatsor alapján, tehát összefüggést mutat a materiális tényezők jelenlétével.
Az anyagi helyzetet a társadalmi státuszból is következő adottságként kezelem, ugyanakkor a vagyoni lehetőségek összevetése a demokráciával való elégedettséggel szintén kifejezetten fontos lehet az elemzés célját tekintve (6. táblázat). Az eredmények szerint a legrosszabb anyagi körülmények között élő hallgatók (*„nélkülözések között élek"*, illetve *„hónapról hónapra anyagi gondjaim vannak"*) a legelégedetlenebbek a demokrácia működésével. A *„nélkülözések között élő"* megkérdezettek 81 százaléka, a „hónapról hónapra anyagi gondokkal küzdő" válaszadók 88 százaléka volt 2011-ben elégedetlen a demokráciával. A legrosszabb anyagi körülmények között élő hallgatók esetében 2013-ra 11 százalékkal, 92 százalékra nőtt az elégedetlenek tábora, mely releváns emelkedésnek, illetve ijesztően magas aránynak tekinthető. A hónapról-hónapra anyagi gondokkal küzdő fiatalok estében ugyanakkor csökkenés következett be, négy százalékponttal 84 százalékra redukálódott az elégedetlenek számaránya. A kedvező anyagi helyzetben élő egyetemisták és főiskolások körében az elégedetlenek száma is kisebb. A *„pénzük okos beosztásával jól kijövő"* hallgatók 78 százaléka, míg a *„gondok nélkül élő"* fiatalok 62 százaléka tartozott 2011-ben az elégedetlenek közé. Míg 2013-ra a legkedvezőbb anyagi körülmények között élőknél az elégedetlenek aránya 65 százalékra emelkedett, addig a pénzügyeik okos beosztásával gazdálkodni képes elégedetlen hallgatók száma 71 százalékra mérséklődött.

6. táblázat.
Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban?
A válaszok százalékos megoszlása az anyagi helyzet alapján

			Gondok nélkül élek	A pénzem okos beosztásával jól kijövök	Éppen hogy kijövök a jövedelmeimből	Hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak	Nélkülözések között élek
Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban? (százalék) 2011–2013	Egyáltalán nem vagyok elégedett	**2011**	29	35	43	56	54
		2013	26	25	39	49	67
		vált.	**-3**	**-10**	**-4**	**-7**	**13**
	Nem igazán vagyok elégedett	**2011**	33	43	39	32	27
		2013	39	46	44	35	25
		vált.	**6**	**3**	**5**	**3**	**-2**
	Többé-kevésbé elégedett vagyok	**2011**	30	20	16	9	18
		2013	28	25	14	15	8
		vált.	**-2**	**5**	**-2**	**6**	**-10**
	Teljesen elégedett vagyok	**2011**	7	2	2	3	
		2013	8	4	3	1	
		vált.	**1**	**2**	**1**	**-2**	

Jelmagyarázat: vált.=változás.
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

A demokrácia működésével elégedett válaszadók többsége a kedvezőbb anyagi körülmények között élő hallgatók közül kerül ki. A *„gondok nélkül élő"* egyetemisták és főiskolások 37 százaléka volt 2011-ben elégedett a demokráciával, míg 2013-ban 36 százalékukra volt igaz ugyanez a kijelentés. A *„pénzük okos beosztásával jól kijövő"* hallgatók 22 százaléka volt 2011-ben elégedett, míg két évvel később már 29 százalékuk vallotta ugyanezt. A legrosszabb anyagi helyzetben lévő (*„nélkülözések között élek"*, illetve *„hónapról hónapra anyagi gondjaim vannak"*) egyetemisták és főiskolások 12, illetve 18 százaléka állította 2011-ben, hogy meg van elégedve a magyar demokrácia működésével, 2013-ban a nélkülözések között élő hallgatók 8 százaléka, míg a havonta anyagi problémákkal szembesülő válaszadók 16 százaléka volt ugyanezen az állásponton. Az anyagi helyzet tehát differenciálja a demokráciával kapcsolatos válaszokat, a jobb anyagi körülmények között élők szignifikáns mértékben elégedettebbek a demokráciával, mint az anyagi gondokkal küzdő hallgatótársaik.
A magyar egyetemista és főiskolás hallgatók jövőképének megítélése az anyagi, illetve a társadalmi státuszra vonatkozó perspektívájukat, esetleges elérendő vágyaik általuk vélt megvalósulási esélyeit mutatja. Amennyiben az elvárások jövőbeli megvalósulási esélyét az állampolgárok alacsonynak ítélik meg, tehát jövőjüket nem érzik biztosnak, akkor az delegitimációhoz vezethet az adott politikai rendszerre nézve.

7. táblázat.
Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban, 2013?
(A válaszok százalékos megoszlása a jövőkép megítélése alapján)

Mennyire érzed biztosnak a jövődet?	Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével?			
	egyáltalán nem vagyok elégedett	nem igazán vagyok elégedett	többé kevésbé elégedett vagyok	teljesen elégedett vagyok
1	60	26	14	
2	42	42	13	3
3	28	48	21	3
4	24	43	28	5
5	28	26	32	14

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

Az eredmények azt mutatják (7. táblázat), hogy 2013-ban azon válaszadók között, akik nem elégedettek a demokrácia működésével a legmagasabb azon hallgatók száma, akik egyáltalán nem érzik biztosnak a jövőjüket. A válaszok másik pólusán azok az egyetemisták és főiskolások vannak, akik optimisták a jövővel kapcsolatban, tehát biztosítottnak látják terveik megvalósulását. A legoptimistább csoport között a legalacsonyabb a demokráciával való elégedetlenek aránya (54 százalék), valamint legmagasabb, akik többé-kevésbé, illetve teljesen elégedettek a magyar demokrácia teljesítményével (46 százalék). A jövőt leginkább bizonytalannak érzők körében ezzel szemben csak 14 százalék, akik valamelyest pozitívan ítélik meg a demokrácia működését, valamint 86 százalékuk az elégedetlenek táborához tartozik. Fontos kiemelni, hogy a jövőképüket leginkább biztosítottnak látó hallgatók többsége is elégedetlen a demokráciával, ugyanakkor pesszimista társaik vélekedésétől, számarányaikat alapul véve, jelentősen elmaradnak. A jövőkép megítélése is összefüggést mutat a demokráciával való elégedettséggel. Azt állíthatjuk, hogy a jövőkép negatív percepciója egyúttal negatív hatást is gyakorol a demokrácia működésének megítélésére. Minél negatívabban ítéli meg a hallgató a saját jövőjét, annál nagyobb az esélye, hogy negatív képzeteket társít a demokráciára vonatkozóan.

A három kategória (társadalmi státusz, anyagi helyzet és jövőkép megítélése) eredményeinek áttekintésével igazolódni látszik az a felvetés, mely szerint a gazdasági-szociális elvárások meghiúsulása, illetve valóra válásának csekély esélye összefonódik a demokratikus intézményrendszer megítélésével, és negatív értékítéletet vonatkoztat rá. Egy nemzetközi kutatás (ESS 2012) Magyarországra vonatkoztatott elemzése[18] is hasonló következtetésre jut. A vizsgálat egyik fő megállapítása, hogy válaszadók anyagi helyzetének önmaguk általi, szubjektív megítélése rendelkezik a legnagyobb befolyással a demokrácia-deficit érzékelésére (Messing–Róbert–Ságvári–Szabó A. 2013).

A jelenség ugyanakkor nem feltétlenül magyar sajátosság, fontos kiemelni, hogy a gazdasági és szociális helyzet, ha nem is ilyen markánsan, de más országokban is differenciálja a demokráciával való elégedettséget. A németországi fiatalok körében is elvégzett kvantitatív kutatás[19] a következő megállapításokat teszi:

> *A demokratikus társadalmi rend, annak alapértékeivel együtt, a fiatalok által elismert és támogatott. A fiatalok, illetve a fiatal felnőttek negatív értékítélete a politikára vonatkoztatva a mindennapi, a politikai aktorok által vezérelt, politikai folyamatokból ered: a politikusok csakúgy, mint a pártok évek óta folyamatosan alacsony bizalmat élveznek.* ***Megállapítható, hogy a demokratikus állampolgári orientáció szintje, valamint a gazdasági és szociális életkörülmények szubjektív megítélése, a társadalmi rend igazságosságának érzete, illetve a saját jövőkép kiszámíthatóságának kérdésköre összefüggésben állnak egymással...*** *Annak ellenére, hogy a hagyományos politikai szervezeteket és elköteleződési formákat a fiatalok szkepszissel fogadják, mégis alapértékeiket tekintve résztvevői attitűdöket vallanak. Egy új, kiszélesített demokratikus gyakorlat (monitoring demokrácia) esetében, mely az emberi jogi mozgalmak hálózataira és a civil mozgalmak mechanizmusaira épül, éppen a fiatalok játszanak kiemelkedően fontos szerepet (Gaiser–Gille–Krüger- de Rijke, 2011).*

18. Az ESS 2012 kutatás magyarországi lebonyolítását az MTA Politikatudományi, illetve Szociológiai Kutatóintézete végezte. A projekt adatfelvétele 2012. november és 2013. január között zajlott, összesen 2014 fő bevonásával. A kutatás a 15 éven felüli népességre vonatkozik, a minta nem, életkor, lakóhely és iskolai végzettség szerint reprezentatív.
19. *Demokratie in Deutschland 2011.* Erről részletesen lásd: Dr. Christian Krell, Dr. Tobias Mörschel, Katrin Schömann (szerk). Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2011.

A társadalmi-anyagi biztonságra való törekvés, a magyar egyetemisták és főiskolások paternalista igényének létezésére kíván rámutatni a Kádár-korszak, valamint az éppen regnáló demokratikus rendszer egyes szempontok szerinti összehasonlítása (8. táblázat).

8. táblázat.
Véleményed szerint a következő szempontok szerint összehasonlítva melyik rendszer a jobb: az előző, vagy a mostani?
(a válaszok százalékos megoszlása)

Szempontok	Kádár–korszak *Ifjúság2008*	Kádár-korszak *AFM 2013*	Jelenlegi rendszer *Ifjúság2008*	Jelenlegi rendszer *AFM 2013*[20]
szociális biztonság	77	60	23	18
szabadságjogok (szólás, vallás, gyülekezési jogok)	18	5	82	75
munkalehetőség	79	69	21	14
fiatalok érvényesülése	40	24	60	53
szórakozási lehetőségek	14	4	86	80
felsőoktatásban való részvételi lehetőség	20	15	80	62
lakáshoz jutás lehetősége	74	63	26	15
napi megélhetés	75	63	25	15
és mindent egybevetve melyik rendszer volt a jobb?	49	19	51	44

Forrás: Szabó A.–Kern 2011 és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

Az empirikus adatok elemzésének külön érdekessége, hogy a Kádár-éra megítélése a hallgatók által, az életkorból adódóan nem saját tapasztalás, hanem feltételezhetően a társadalom, illetve a család, mint szűkebb közösség által sugalmazott sztereotip, nosztalgikus képen alapul (Szabó A.–Oross, 2013). Az *Ifjúság2008* eredményeihez hasonlóan az *Aktív Fiatalok Magyarországon 2013* kutatás is arra a következtetésre jutott, hogy a fiatalok véleménye szerint az egzisztenciális biztonsághoz, illetve státuszépítéshez szükséges társadalmi eszközökhöz (pl. lakáshoz jutás, munkalehetőség) való hozzájutás a Kádár-korszakban lényegesen elérhetőbb volt az állampolgárok számára. Az adatok elemzése során ugyanakkor figyelembe kell vennünk az említett tényt, mely szerint az egyéni tapasztalat hiányzik a magyar egyetemisták és főiskolások ítéletalkotásából. Ennek értelmében a véleménynyilvánítás nem feltétlenül valami mellett (esetünkben Kádár-korszak), hanem protest jelleggel, valami ellen (jelenlegi rendszer) fogalmazódik meg. Mindez azt jelentheti, hogy miközben a hallgatók a szociális-gazdasági dimenzióban a Kádár-rendszer mellett teszik le a „voksukat" (az etatista igényüket artikulálva), valójában a magyar demokrácia működéséről, gazdasági teljesítőképességéről mondanak negatív értékítéletet. Az eredmények további magyarázata a fragmentált és disszonáns szocializációs mechanizmus, illetve a Kádár-éra objektív feldolgozásának hiánya a fiatalok körében. A kutatás során végzett kvalitatív pilot vizsgálat tapasztalatai azt mutatják, hogy a fiataloknál, akik beszéltek otthon szüleikkel a rendszerváltás előtti rezsimről, többnyire a szülők gondolkodását a pozitív élmények uralják[21], így a családi szocializáció hatásaként a Kádár-érára való asszociálás során a fogyasztásra, jólétre utaló kifejezések hangsúlyosak a fiatalok gondolkodásában[22] (Szabó A.–Oross, 2013).

20. A válaszok 100 százalékának megjelenítése a 14 és 24 százalékpont közötti bizonytalanok (nem tudja), illetve a válaszmegtagadók miatt nem lehetséges.
21. Kb. egyharmaduk szüleinek véleményét negatív viszonyulások uralták, míg a hallgatók negyede szerint szüleik semlegesen viszonyultak a Kádár-rezsimhez.
22. Pl. gulyás (frizsider) kommunizmus, „legvidámabb barakk", kolbász, Trabant.

„PÁRTORSZÁG, PÁRTOKRÁCIA?!"

A magyar főiskolások és egyetemisták politikai rendszerekhez való viszonyulása, illetve a demokráciával való elégedettségük vizsgálata kapcsán ebben a fejezetben arra keresem a választ, hogy a magyar pártrendszer ideológiai-politikai dimenzió szerinti tömbösödése, illetve az ezt kifejező pártpreferencia szerinti politikai tagolódás milyen mértékben alakítja a felsőoktatásban részt vevő egyének politikai rendszerekről alkotott véleményét, illetve a demokrácia teljesítményének általuk történő megítélését. A feltételezés szerint az egyes politikai tömbökhöz való tartozás változója számottevően befolyásolja az egyén politikai véleményalkotási folyamatát (Angelusz–Tardos 2005).

9. táblázat.
A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez?
(pártpreferencia alapján) (százalékos megoszlás)

	A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb		Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint a demokrácia		A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik		A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne*
	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2013
Fidesz–KDNP	43	43	38	29	19	25	3
Jobbik	19	22	52	37	29	32	9
LMP	59	58	19	11	22	25	6
MSZP	39	57	34	9	27	29	5
DK	65	60	19	10	16	30	
Együtt 2014–PM	–	64	–	14	–	18	4

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

A politikai rendszerek megítélését a hallgatók pártpreferencia szerinti bontásában mutatja be a következő adatsor (9. táblázat). A demokrácia szupremációjának elismerése leginkább két baloldali, szociális-liberális párt (Együtt 2014–PM, DK), valamint az LMP szavazóira jellemző[23]. A felsorolt pártokkal szimpatizáló hallgatók túlnyomó többsége (58 és 65 százalék közötti értékben) a demokráciát tartja 2011-ben, illetve 2013-ban egyaránt a legmegfelelőbb politikai rendszernek. A politikai tagoltság baloldali mezőjében továbbá a Magyar Szocialista Párt (MSZP) szimpatizánsai találhatók, akik véleményében 2011 és 2013 között releváns módosulások következtek be. Míg 2011-ben az említett pártpreferenciával rendelkező hallgatók 39 százaléka gondolta úgy, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb, addig ez az arány 2013-ra, 57 százalékra módosult. A 18 százalékpontos növekedés mindenképpen figyelemre méltó, főleg azt szem előtt tartva, hogy a két adatfelvétel között eltelt idő viszonylag szűk volt, tehát a normatív gondolkodásban bekövetkező változásokra az időfaktor nem valószínű, hogy hatással bírt. A jelenség magyarázataként kijelenthető, hogy az aktuális politikai folyamatok, a párt politikai véleményformálása befolyásolhatta a hallgatók álláspontját.

Az eredmények másik érdekessége a Jobbik Magyarországért Mozgalom (Jobbik) szimpatizánsainak véleménynyilvánítása. A radikális párt opcionális szavazóira igaz a legnagyobb mértékben, hogy elutasítják a demokratikus rend létjogosultságát. A 2011-es adatfelvétel során a radikális párt szimpatizánsainak csupán 19 százaléka, míg 2013-ban 22 százaléka volt azon a véleményen, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb. Ezzel szemben a jobbikos egyetemisták és főiskolások vallották leginkább azt, hogy bizonyos körülmények között egy diktatúra bevezetése célravezető lehet (2011-ben 52 százalékuk) (Róna–Sőrés 2012). A pártpreferenciával rendelkezők közül, a radikális párt támogatói közül kerül ki a bizonytalan, passzív, illetve apatikus állampolgárok legnagyobb hányada (2011-ben 29 százalékuk, 2013-ban pedig 32 százalékuk vélekedett úgy, hogy *„a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik"*).

23. Az adatfelvétel időszakában a felsorolt politikai erők mindegyike ellenzéki pártként funkcionált

A Fidesz szavazói csoportja kifejezetten heterogén közösséget alkot. Mind 2011-ben és 2013-ban 43 szá zalékuk vallotta a demokrácia elsődlegességét, viszont köreikben a második (a Jobbik után) legmagasab támogatással rendelkezik a diktatúra bizonyos körülmények közötti bevezetése (2011-ben 38, míg 201 ban 29 százalékuk vélekedik így). A párt választói közösségében továbbá a második legalacsonyabb arány a bizonytalan, passzív álláspontot elhelyezkedő hallgatók száma.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a magyar egyetemista és főiskolások esetében a pártpreferencia és politikai rendszerekhez való viszony között összefüggés mutatható ki. Míg a baloldali pártok szavazói a leg inkább elkötelezettek a demokrácia iránt, addig a politikai pólus másik szélén lévő radikális párt támogat pártolják leginkább a diktatúra bevezetését.

A politikai rendszerekhez való viszonyulás mellett a demokrácia működésével kapcsolatos elégedettsé is választ adhat arra a kérdésre, hogy befolyásolja-e a hallgatókat a véleményformálásuk során az egye pártokkal való azonosulás (10. táblázat).

10. táblázat.
Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban? (százalékos megoszlás)

			Fidesz	Jobbik	LMP	MSZP	DK	Együtt 2014–PM
Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban? (százalék) 2011–2013	Egyáltalán nem vagyok elégedett	2011	9	51	46	49	59	–
		2013	5	34	42	49	46	52
		vált.	-4	-17	-4	0	-13	–
	Nem igazán vagyok elégedett	2011	25	36	44	42	39	
		2013	24	46	41	43	46	41
		vált.	-1	+10	-3	1	7	
	Többé-kevésbé elégedett vagyok	2011	54	12	10	9	2	
		2013	52	19	15	8	8	7
		vált.	-2	7	5	-1	-6	
	Teljesen elégedett vagyok	2011	12	1	0			
		2013	19	1	1			
		vált.	+7	0	+1			

A demokráciával való elégedettség elemzésekor az eredmények legszembetűnőbb tanulsága a kormány-ellenzék dichotóm relációjában jelenik meg. Az adatfelvétel idején regnáló kormánypártok (Fidesz-KDNP támogatóinak túlnyomó többsége többé-kevésbé, illetve teljesen elégedett a demokrácia teljesítményéve (2011-ben 66 százalékuk, míg 2013-ban 71 százalékuk), addig az ellenzéki pártok (LMP, MSZP, DK, Együt 2014-PM és Jobbik) szimpatizánsainak többsége éppen az ellenkező állásponton van, tehát egyáltalán vagy nem igazán elégedett a magyar demokrácia teljesítményével. Az Együtt 2014-PM szavazóinak 9 százaléka nem volt elégedett 2013-ban a demokrácia működésével, őket követi közvetlenül a DK, illetve az MSZP támogatóinak álláspontja, akiknek 92 százaléka van ugyanezen az állásponton. A baloldali párto szavazóitól kissé elmaradva az LMP szimpatizánsainak 83 százaléka, míg a radikális párttal azonosuló hallgatók 80 százaléka tartozik a demokráciával való elégedetlenek táborába. A radikális párt esetében figyelembe kell vennünk a korábban már említett tényt, mely szerint ők a legkevésbé elkötelezettek a demokrácia irányába, így az elégedetlenség egyszerre jelent rendszerkritikusságot is. A baloldali pártok, illetve az LMP esetében ugyanakkor más a helyzet. A korábbiakban láttuk, hogy ezen pártok támogatói a leginkább elköte-

lezettek a demokrácia elsőbbrendűsége iránt, viszont ők azok, akik a legnagyobb mértékben elégedetlenek a demokrácia működésével.

A jelenség magyarázatául szolgálhat, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások többségének demokráciával való elégedettsége nem strukturális, hosszú távú folyamatokhoz, illetve működéshez kötődik, hanem az éppen aktuális kormányzati teljesítményről alkotott vélemény határozza meg.

KONKLÚZIÓ

A tanulmányban igyekeztem átfogó képet felvázolni a magyar egyetemisták és főiskolások demokráciához való viszonyáról. Az elemzés különböző szempontrendszerek felhasználásával történt meg, amelyek közé a hallgatók normatív demokratikus értékrendjének, valamint annak gyakorlati megnyilvánulásának vizsgálata, a demokrácia szociális reprezentációjának kutatása, illetve a pártpreferencia demokráciáról alkotott véleményekre való hatásának elemzése tartozott. A hallgatók demokráciához való viszonya kifejezetten komplex jelenség, amelyben nem különül el élesen a normatív dimenzió a magyarországi viszonyokról alkotott véleményektől.

A magyar egyetemisták és főiskolások normatív demokrácia-értelmezésénél a részvételi és kommunikáció jog dominanciáját vehettük észre, melyet kiegészít a törvény előtti egyenlőség, illetve a szabad választáshoz való jog. Annak ellenére, hogy ezek az értékek tetten érhetők a hallgatók demokráciáról való gondolkodásában, a demokratikus tudathoz tartozó többi komponens nem játszik releváns szerepet. A demokrácia-értelmezés vizsgálatánál továbbá sikerült rámutatni, hogy a részvétel és véleménynyilvánítás normatív dimenziója nem transzformálódik át gyakorlati tevékenységgé, így a részvételi demokrácia lehetőségeinek kihasználása csekély mértékben történik meg. A normatív dimenzió korlátozott kiterjedése és gyakorlati megnyilvánulása mellett, azok elfogadásának mértéke is alacsonynak tekinthető egy demokratikus politikai rendszer esetében. A magyar egyetemisták és főiskolások kisebbsége (42 százalék) vallotta azt 2013-ban, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb.

A demokrácia alacsony szintű legitimitása összefügg a gazdasági-szociális elvárások alulteljesülésével. Mivel a magyar fiatalok döntő hányada a demokráciát a személyes és társadalmi perspektívák optimista képével kapcsolta egybe, ezért a politikai rendszer gyenge teljesítőképessége saját delegitimációját okozta. A gazdasági fejlődés, a paternalista gondoskodás, az etatizmus szerepére kívántam rámutatni a demokráciával szembeni szociális-gazdasági elvárásokat bemutató fejezetben. A társadalmi státuszhoz, anyagi helyzethez, illetve jövőképhez kapcsolódó eredmények verifikálták a materiális faktorok relevanciáját a demokratikus rendszer megítélése kapcsán.

A szociális-gazdasági elvárások mellett a pártpreferencia is számottevő mértékben befolyásolja a hallgatók demokráciáról kialakult képét. A tanulmány egyik legérdekesebb eredményének tekinthető a kormány-ellenzék esetében tapasztalt társadalmi szakadék, melyet a demokrácia működésével kapcsolatos teljesen ellentétes vélemények hoznak létre. A demokrácia teljesítményét, illetve működését illetően napjaink Magyarországán két élesen elkülönülő valóságértelmezésű hallgatói tömb található. Ennek kapcsán fontos kiemelnünk azt a következtetést, mely szerint a pártpreferenciával rendelkező hallgatók esetében a demokráciáról alkotott kép nem strukturális, normatív véleményeken alapul, hanem az adott párthoz való tartozás, illetve annak pillanatnyi állásfoglalása határozza meg.

Összefoglalva, a magyar egyetemisták és főiskolások demokráciához való viszonya rendkívül ambivalens. A demokrácia működésről való véleményformálásuk esetén a normatív demokratikus tudat nem játszik kiemelkedő szerepet, sokkal inkább a gazdasági elvárások, és a pártkötődés határozza meg álláspontjukat. Ennek tudatában a magyarországi demokrácia rendkívül ingatag alapokon nyugszik, hiszen a társadalom leendő elitjének többsége nem feltétlenül érti és azonosul a demokratikus tudat értékrendjével.

IRODALOM

Ágh Attila (1994): A demokratikus átmenet feltételrendszere. *Politikatudományi Szemle* 1994/4. szám 139–145.

Alexis de Tocqueville (1983): *A demokrácia Amerikában.* Budapest, Gondolat Kiadó.

Angelusz Róbert - Tardos Róbert (szerk.) (2005): *Törések, hálók, hidak: Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Közalapítvány.

Bauer Béla - Szabó Andrea (szerk.) (2009): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés.* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet

Benjamin Constant (1997): *A régiek és a modernek szabadsága.* Budapest, Atlantisz Kiadó.

Brunner, Otto - Conze, Werner - Koselleck, Reinhart (1999). *A demokrácia.* Budapest, Jószöveg Műhely Kiadó.

Csanády Márton - Lux Ambrus (1992): *Rendszerváltás és értéktudat: 300 budapesti középiskolás társadalmi és politikai értékrendje,* Bp. Oktatáskutató Intézet.

Csákó Mihály (2007): Demokráciára nevelés az iskolában. In: Somlai Péter – Surányi Bálint – Tardos Róbert-Vásárhelyi Mária – Éber Márk Áron (szerk.): *Látás-viszonyok.* Budapest, Pallas Kiadó, 155–189.

Csákó Mihály (2011): Állampolgárokat nevel-e az iskola? In: Bauer Béla - Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék.* Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 101–115.

Csepeli György (2006): A jövőbe veszett generáció. In: Csepeli György – Kígyós Éva – Popper Péter (szerk.): *Magára hagyott generációk. Fiatalok és öregek a XXI. században.* Budapest, Saxum Kiadó.

Domokos Tamás (2010): A felnőttkorba való átmenet demográfiája a poszt-szocialista Magyarországon. Új *Ifjúsági Szemle,* 2010/ősz. 64-84.

Gábor Kálmán (2004) Sziget kutatások 2000–2004. *Erdélyi Társadalom,* 2. évfolyam 2. szám, 229–263.

Gábor Kálmán (2009): Ifjúsági korszakváltás. Új Ifjúsági Szemle 2009/tél 61–82.

Gábor Kálmán – Szemerszki Marianna (2007) *Sziget fesztivál* 2007. EIKKA, 1–66.

Gabriel A. Almond - Sidney Verba (1963): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations.* Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Gazsó Ferenc - Laki László (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban.* Budapest, Napvilág Kiadó.

Gazsó-Ferenc - Laki László (1999): *Esélyek és orientációk: fiatalok az ezredfordulón.* Budapest, Okker Kiadó.

Gedeon Péter (2009): Gazdasági fejlődés és politikai demokrácia. *Politikatudományi Szemle* XVIII/1. 26–42.

Hankiss Elemér (2009): Rendszerváltás? Igen! Társadalmi megújulás? Nem! In: Bayer József – Boda Zsolt (szerk.): *A rendszerváltás húsz éve.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 335–341.

Harold D. Laswell (1957): *Politik und Moral, Analyse des politisch-sozialen Verhaltens.* Stuttgart, Ritgn-Verlag.

Horváth Ágnes (2000): Kecskeméti főiskolások és a demokrácia értékei. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?* Szeged, Belvedere Meridionale, 194–201.

Joseph A. Schumpeter (1946): *Kapitalizmus, Sozializmus, Demokratie.* Francke, Bern, 1946.

Jürgen Habermas (1996): *Drei normative modelle der Demokratie. In: Die Einbeziehung des Anderen, Studien zur politischen Theorie.* Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.

Karácsony Sándor (1985): *A magyar észjárás.* Budapest, Magvető Kiadó.

Karl Mannheim (1970): *Freiheit und geplante Demokratie.* Köln und Opladen.

Karl Mannheim (1972): The problems of generations. In: Altbach, P.G.– Laufer, R. S. (eds.): *The New Pilgrims.* New York.

Karl R. Popper (1997): *Megismerés, történelem, politika.* Budapest, Aduprint.

Körösényi András (2005): *Vezér és demokrácia.*Budapest, L'Harmattan Kiadó.

Laki László (2008). A generációs reprodukció néhány jellemzője a magyar újkapitalizmusban. Új Ifjúsági Szemle 2008/nyár 10–19.

Laki László - Szabó Andrea (2011): Fiatalok egy elszegényedő társadalomban *Egyenlítő* IX:(7-8) 7–15.

Max Weber (1989): A politika, mint hivatás. Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 1989.

Messing Vera - Róbert Péter - Ságvári Bence - Szabó Andrea (2013): *A magyar társadalom demokráciaképe. ESS Magyarország Gyorsjelentés I.,* MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (MTA TK).

Molnár Károly (2011): Felelőtlen demokrácia. In: *Politikatudományi Szemle* XX/4. 43–58.

Murányi István (2010): Tizenévesek előítéletessége és demokráciához való viszonya. Új Ifjúsági Szemle 2010/1. szám 49–58.

Nyüsti Szilvia (2010): Területi különbségek a magyar fiatalok demokrácia-értelmezésében. Új Ifjúsági Szemle 2010/tél 65–78.

Orit Ichilov (ed.) (1990): *Political socialization, citizenship education, and democracy.* New York, Teachers College Press.

Robert A. Dahl (1996): *A pluralista demokrácia dilemmái.* Budapest, Osiris Kiadó.

Robert A. Dahl (2006): *A preface to democratic theory.* Chicago: University of Chicago Press.

Róna Dániel - Sőrés Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 113–156.

Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 15–24.
Sartori, Giovanni (1999): *Demokrácia.* Budapest, Osiris Kiadó.
Sik Domonkos (2010): Középiskolások állampolgári értékei. A republikánus, a liberális és az antidemokratikus értékek szocializációs háttere. Új Ifjúsági Szemle 8. 2010/ 1. 59–73.
Simon János (1995): Mit jelent a demokrácia a magyarok számára? *Politikatudományi Szemle* 1995/1. 43–61.
Szabó Andrea - Kern Tamás (2010): A szakmai képzésben résztvevők értékpreferenciái és politikai rokonszenvei – kvantitatív megközelítés. Új Ifjúsági Szemle 2010/ősz 5–26.
Szabó Andrea - Kern Tamás: A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla - Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék.* Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 37–80.
Szabó Andrea - Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus –Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 65–111.
Szabó Andrea - Oross Dániel (2013): A múlt jelene: a Kádár-korszak megítélése a fiatalok körében. *Metszetek* 2013/2-3. szám 97–117.
Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. Szabó Andrea (2014) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, II.* Szeged, Belvedere Meridionale.
Szabó Ildikó (2010): Nemzeti identitás és politikai szocializáció. Új Ifjúsági Szemle 2010/tavasz 75–98.
Szabó Miklós (2001): A demokrácia és a demokraták politikai kultúrája. In: Simon János (szerk.): *Ezredvégi értelmezések* 103–168.
Szalai Erzsébet (2011): *Koordinátákon kívül. Fiatal felnőttek a mai Magyarországon.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
Thomas Meyer (2005): *Theorie der Sozialen Demokratie.* VS-Verlag.
Zsolt Péter (2005): A politikai pszichológia jövője. In: Lányi Gusztáv (szerk.): *Politikai pszichológia (vitakötet).* Budapest, Jószöveg Kiadó, 247–253.
Varga Tamás (1997): Néhány észrevétel a politikai kultúra fogalma és a magyar politikai. kultúra felfogása kérdéséhez. In: Horváth Csaba (szerk.): Konfliktus, konszenzus, kooperáció. *A II. Országos Politológus Vándorgyűlés tanulmánykötete.* Pécs, JPTE Továbbképző Központ – Friedrich Ebert Stiftung. 127–136.
Wolfgang Gaiser - Martina Gille - Winfried Krüger-Johann de Rijke (2011): Jugend und Demokratie. In: Christian Krell - Dr. Tobias Mörschel - Katrin Schömann (szerk.): *Demokratie in Deutschland 2011.* Friedrich Ebert Stiftung, Berlin.

Csőzik Rita: Politika, minek nevezzelek? A magyar egyetemisták és főiskolások politikáról alkotott szociális reprezentációja

BEVEZETŐ

Az Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport 2013-as adatfelvételi hulláma a survey vizsgálati módszert fókuszcsoportos beszélgetésekkel bővítette ki (a kutatásról részletesen lásd Szabó A. 2014 jelen kötetben). Elemzésemben a politikával kapcsolatos érdeklődés és a politikáról alkotott szociális reprezentáció vizsgálatát tűztem ki célul. Először bemutatom a szociális reprezentáció elméleti keretét, amely egy jelenséggel vagy fogalommal kapcsolatos gondolatokat és elképzeléseket jelent, majd felvázolom a fiatalok politikai érdeklődéséről szóló korábbi vizsgálatokat, elméleti munkákat, majd rátérek a jelen kutatás releváns eredményeire. A rendszerváltás alapvetően a pozitív változások beindításának generátoraként indult, a reményteljes megújulások kapuján való átmenet után mégis mintha valami elakadt, megakadt volna. Az új generációk, a fiatalok a jövőbe vetett hit megtestesítői és megvalósítói, ám a pozitív fordulat némileg eltolódni látszik. Egy a kilencvenes években zajlott kutatás (Erős–Murányi–Pluchtová–Varga 1997) rávilágított arra, hogy a rendszertranszformáció után kiélezett társadalmi folyamatok indultak be. A pesszimista álláspont szerint a magyar társadalom állapotára az anómikus, patologikus vonások túlsúlya jellemző, míg egy másik, optimista felfogás várakozó álláspontra helyeződve azt állította, hogy talán a gazdasági helyzet, az életkörülmények javulása és az európai integráció megszünteti a meglévő társadalomlélektani zavarokat. A múlt determináló hatásából kiindulva, a modernizáció pozitív folyamatainak érvényesülését éppen azok a társadalomlélektani tényezők akadályozzák, amelyek a múlt örökségét képezik. A korábban kialakult attitűdök, mentalitások, szocializációs minták, a tanult tehetetlenség, a demokratikus tapasztalatok hiánya mind-mind olyan tényezők, amelyek a változás útjában állnak. Elgondolkodtató, hogy a fenti kijelentés napjainkban is mintha ugyanúgy időszerű lenne, tehát a várakozó álláspont továbbra is fennáll, ugyanakkor az egyetemisták és főiskolások tudásuk megszerzésével, birtoklásával és továbbadásával egyértelműen a társadalom jövőjét hordozzák.

A SZOCIÁLIS REPREZENTÁCIÓ ELMÉLETE

A szociális reprezentáció elmélete Serge Moscovici ([1961], 2002) nevéhez fűződik, az ő elméletalkotása kapcsán azokat a folyamatokat vizsgálják, amelyek révén a társadalom számára ismeretlen tartalmak, az absztrakt gondolkodás leszűrődik a köznapi gondolkodás szintjére, és annak részévé válik. Vagyis, az egyén társadalomba való beilleszkedéséhez szükséges szabályok és normák elsajátítását jelenti. A szociális reprezentáció elmélet a durkheimi kollektív reprezentáció gondolatköréből ered, köztes fogalom az egyéni és kollektív reprezentáció közé helyezhető el. Durkheim élesen elhatárolta egymástól az individuumot és a társadalmat, vagyis egyéni és kollektív reprezentációkról beszélt. Az egyéni reprezentációk a belső állapotokra korlátozódnak, amelyek megosztása kizárólag szavak, képek, szimbólumok formájában lehetséges, amelyeket egy társadalom kollektíven birtokol. A szociális reprezentációk azonban nem feleltethetőek meg a kollektív reprezentációknak, hiszen nem terjednek ki az egész közösség életére, hanem külön szociális csoportokhoz kapcsolódva jönnek létre. Emellett jellemző vonásuk, hogy kialakulásuk után elkezdenek önálló életet élni, összeolvadnak, elterjednek, újabb reprezentációkat hoznak létre. Moscovici álláspontja szerint a szociális reprezentációkat inkább jelenségként, mint fogalomként kellene kezelni, hiszen inkább egy speciális megértési módot képviselnek, a már ismert dolgok kommunikálásának módozatai, ezáltal a fogalmak és a percepciók között valahol félúton helyezkednek el (Moscovici 2002, László 2005). Ebben a folyamatban szerepet játszik az adott szituáció természete, a közvetlen kontextus, az egyes személyek és csoportok ideológiai, szociális és kulturális háttere. A szociális reprezentációkat kontextualizált rendszerként kell elképzelni, vagyis mindig valamilyen diszkurzív térben jönnek létre és szociális közegbe ágyazódnak (Abric, idézi Orosz–Fülöp 2007).
A reprezentációk egyrészt konvencionalizálják az egyén által tapasztalt eseményeket és személyeket, elhelyezik őket egy adott kategóriába. Életünk nem lehet mentes a reprezentációktól, a nyelv segítségével gondolkozunk és a gondolatainkat aztán reprezentációinknak megfelelő módon rendszerezzük. A reprezentációk jelentik számunkra a valóság egy válfaját. Emellett a reprezentációk preskriptív jellegűek, vagyis elháríthatatlan erővel hatnak, amely a gondolkodásunk kialakulása előtt már létező struktúráknak a kombinációja, és determinálja, mit gondoljunk. Ezek a szociális reprezentációk egy egész társadalom, egy egész közösség életére kiterjednek és a társadalomban terjedő összes képzet korábbi rendszerekkel áll kapcso-

latban, és utal a kollektív emlékezet rétegződésére. Ugyanakkor az egyének és csoportok saját gondolataikkal aktívan formálják és folyamatosan kommunikálják saját specifikus reprezentációikat. E reprezentációk korunk társadalmának, politikai és tudományos életének termékei, mindennapi életünket jellemzik és közös valóságunk részei. Minden reprezentáció célja, az ismeretlent valamilyen módon ismerőssé, megfoghatóvá tenni. Mindezt olyan módon tesszük, hogy az ismeretlen fogalmat olyan kontextusba helyezzük, ahol a szokatlan megszokottá módosul, vagyis az ismeretlent egy ismert kategória részének tekintjük. A reprezentációk segítségével otthonosabban mozoghatunk a világban, mentális és pszichikai világunk gazdagabbá válik. És folyamatosan változik. A szociális reprezentáció tehát egyfajta fogalmi keretként fogható fel, amely szerint bizonyos jelenségeket és fogalmakat csak a történelmi, kulturális és társadalmi összefüggések kontextusában elhelyezve lehet csak kellőképpen megérteni és kezelni (László 1999, Wagner és mtsai 1999).

A reprezentáció fogalma az egyénit és a társadalmit nem különválasztva kezeli, hanem összekapcsolva, amelyben az egyént alapvetően társas lényként értelmezi, akinek az énje csak úgy képes fejlődni, ha szociális közösségben él. Ezek a közösségek pedig működésképtelenek lennének, ha nem keletkeznének szociális reprezentációk. A szociális reprezentáció hangsúlyos volta tehát abban áll, hogy az általunk teremtett valóság újraalakításában nyújt segítséget számunkra. A reprezentációk nem stabil megismerési formák, hanem dinamikusan változó, megújuló folyamat részei, hiszen szerveződésük a kommunikáció révén folyamatosan módosul. A reprezentációkat létrehozó egyéneket egyfajta amatőr, naiv tudósokhoz hasonlítja Moscovici (2002) és azzal, hogy a reprezentációkat szociálisnak nevezzük, azt fejezzük ki, hogy szimbolikusak. A szociális reprezentációk mindig valakinek vagy valaminek a reprezentációi, konkrét tartalommal rendelkeznek, amelyek minden társadalomban különbözőek, és kora gyermekkortól befolyásolják az egyént, hiszen a szülők világról alkotott értelmezésén, vagyis a gyermek a körülötte lévő világgal egyfajta szűrőn keresztül kezd el megismerkedni.

FIATALOK POLITIKAKÉPE, POLITIKAI ÉRDEKLŐDÉSE

A rendszerváltást követően a fiatal generációk körében a politikai érdeklődés hiánya és az alacsony cselekvési aktivitás a jellemző. A kilencvenes években a gyenge tájékozódási igény, a kollektív cselekvéssel szembeni közöny az ezredforduló után sem változott nagy mértékben. Általánosságban elmondható, hogy a fiatalok körében az ifjúsági korfán lefelé haladva csökkenő tendenciát mutat a politika felé fordulás és az aktivitásigény. 1992-ben végzett kutatásból (Stumpf 1995) kirajzolódott, hogy a fiatalok minden csoportjában a politikai cselekvés iránti érdeklődés alacsony szintje tapasztalható. Ezt a jelenséget az államszocializmus hatásaként értelmezték, amelyet az úgynevezett elfordító hatású szocializáció, vagyis a politikától való távolságtartás, depolitizáltság jellemzett. Nagy fordulat, trendváltozás a kilencvenes évek második felében sem következett be. 1997-ben a 14–30 évesek körében végzett vizsgálat (Szabó I.–Örkény 1998) szerint a fiatalok egyharmada teljes közönyt és érdektelenséget tanúsított a politika iránt, sőt, úgy tűnt, hogy a rendszerváltás menetében egyre inkább csökken az ezzel kapcsolatos érdeklődésük. Mindez azonban úgy tűnik általános trend, nemcsak a fiatalokra jellemző (Gazsó F. – Laki 2004).

Az *Ifjúság2000* (Laki–Szabó A.–Bauer 2001), az *Ifjúság2004* (Bauer–Szabó A. 2005) és az *Ifjúság2008* (Bauer–Szabó A. 2009) kutatások is ezt a tendenciát erősítik. Az *Ifjúság2000* kutatás eredménye szerint a rendszerváltást követő évtized társadalmi és politikai élete erőteljes mértékben depolitizálta a felnövekvő nemzedékeket. A 15–29 éves fiatalok körében a politikától teljes mértékben elfordulók aránya meghaladta az egyharmadot, míg a legintenzívebben érdeklődők aránya mindössze 3 százalék volt. Érdekes fejleményként jelent meg, hogy kimutatható módon azon 15–21 évesek, akiknek a szocializációja alapvetően már az új rendszerben történt, közönyt mutattak a politikával szemben. Valószínűsíthetően a felnövekvő nemzedékben az a társadalmi tapasztalat rögzült, hogy a pártközpontú elituralom nem tart igényt az állampolgári részvételre, tehát a politikától való távolmaradás és az érdeklődés hiánya a hatalmi-uralmi működés normális velejárója.

Két oldalról ható folyamatról van szó, amelynek egyik oldalán az uralmi elit áll, akinek nem áll érdekében a kollektív állampolgári cselekvésre való ösztönzés, míg a másik oldalon az állampolgár számára az általános tapasztalat szintjén nem jelenik meg az egyéni érdekek és célok képviseletének lehetősége, illetve megoldási módja, vagyis a civil társadalom, mint hatalmi elitet korlátozó erő nincs jelen. Hazánkban a képviseleti demokrácia olyan típusa épült ki, amelyben a közügyek gyakorlása főként és kizárólag a pártok feladata, az alulról jövő állampolgári kezdeményezések pedig nem, vagy csak nagyon ritkán jelennek meg. A fiatalokra jellemző depolitizáltság ennek velejárójaként realizálódik, miközben a szocializációs minták ezt a mentalitást adják tovább és erősítik. A fiatal nemzedék elzárkózó viselkedését pedig a pártokhoz kapcsolódó negatív

képzetek és tapasztalatok táplálják, ugyanakkor jelentős mértékű bizalomhiány is detektálható, amelyhez szorosan kapcsolódik az a vélemény, amely szerint a pártok partikuláris érdekek képviselőjeként jelennek meg az állampolgárok számára. Tehát ilyen szempontból lényegtelen, hogy melyik párt kormányoz, végső soron úgyis csak a hozzájuk kapcsolódó klientúrát képviselik. Magyarországon egyrészt úgy tűnik, hogy a hatalmi elit oldaláról tekintve, a választópolgárok aktivitására szinte kizárólag csak a hatalmi csoportok közötti küzdelem eldöntése kapcsán van szükség, másrészt az állampolgárok is mintha megelégednének azzal, hogy a demokrácia nem jelent mást, mint a négyévenkénti szavazáson való részvételt (Szabó I.–Örkény 1998, Laki–Szabó A.–Bauer 2001, Gazsó F.–Laki 2004).

A 2002-es választások során úgy tűnt, fordulat állt be a fiatalok politikával kapcsolatos érdeklődését tekintve, hiszen ekkortájt a korábbi évekhez viszonyítva nagyobb arányban kapcsolódtak be a kampánytevékenységbe és aktívabbaknak mutatkoztak különböző politikai rendezvényeken. Ugyanakkor a vizsgálatok (*Ifjúság2004*) az érdeklődés alacsony szintjéről számoltak be. Tehát a pozitív irányú változás csupán látszólagosnak tekinthető. A válaszadók 63 százalékát nem, vagy egyáltalán nem érdekelte a politika, míg 37 százalék mutatott valamilyen szintű érdeklődést. Ezen adatok arról tanúskodnak, hogy a politikától magukat távol tartók aránya 2000-hez (*Ifjúság2000*) képest emelkedett. 2008-ban is hasonló arányokról számoltak be a nagymintás ifjúsági vizsgálat során (*Ifjúság2008*), hiszen a válaszadók 60 százalékát nem, vagy egyáltalán nem érdekelte ekkortájt a politika, míg mintegy 40 százalékuk valamilyen szintű érdeklődésről számolt be. Az kutatások megerősítették, hogy minél alacsonyabb iskolázottságú a fiatal, annál kevésbé mutat érdeklődést a politika iránt. A fiatalok politikai affinitása gyakorlatilag nem mutatott változást az évek során (Szabó A.–Kern 2011).

A politikától való elfordulás nem a rendszerváltás után következett be. A magyar fiatalok érdeklődése igen alacsony szintre állt be az elmúlt évtizedek során. Életkorukból, élethelyzetükből adódóan nem nyitottak a közéleti folyamatok iránt, és az elmúlt két évtizedben lezajlott változások még inkább az ellen hatottak, hogy a fiatalok nyitottá, aktívvá és politikailag integrálttá váljanak. A magyar fiatalok politika iránti érdeklődése nemzetközi összevetésben is alacsonynak számít, messze áll a demokratikus hagyományokkal rendelkező nyugat-európai országok fiataljaitól, inkább a közép-kelet-európai országokéhoz közelít (Szabó A. 2011).

A fiatalok a rendszerváltást követően egy pozitív és reményteli elvárásrendszerrel indultak, majd negatív tapasztalatokkal, létbizonytalansággal, egzisztenciális fenyegetettséggel találkoztak. Az új demokratikus szerkezet alapvetően tehát elégedetlenséget váltott ki a fiatalokban, a politika átláthatatlan világ számukra, jellemző tehát a politikával szembeni távolságtartás és közöny. Ez pedig valószínűleg azzal függ össze, hogy erős negatív képzetek alakultak ki a pártok működésével kapcsolatban, mindez pedig sztereotípiaként rögzült.

A politika iránti alacsony érdeklődés összefüggést mutat azzal, hogy sokan úgy érzik, a politikusokat nem igazán érdekli a fiatalok véleménye, nincs kapcsolat a politikai alrendszer és az ifjúsági társadalom között. Ugyanakkor sokan úgy vélik, hogy a politika kizárólag a nagypolitikával azonosítható, így a helyi kezdeményezéseket, a lokális ügyekben való részvételt nem igazán tekintik a politikához tartozónak. Van bizonyos igényük a helyi politika formálására, ám ez kimerül az egyoldalú kapcsolatban, amely az információgyűjtést, tájékozódást jelenti csupán. Feltételezhető, hogy az erőteljes politikai életre jellemző konfliktus is taszítja a fiatalokat, lényegében eltűnnek a politikai társadalom alól, nemcsak nem érdekli őket a politika, hanem látványosan el is fordulnak tőle. A rendszerváltás után felnövekvő ifjúság mintakövető, nem akarnak változtatni helyzetükön, de ha akarnának se lennének képesek változtatni, mert nincsenek meg azok a rendszerszintű mechanizmusok, amelyek utat kínálnának ezeknek a lehetőségeknek, kívánalmaknak (Szabó I. 1991, Gazsó F. – Laki 2004, Szabó A. – Kern 2011).

A politikai részvétel alacsony szintjének egyik magyarázó elve lehet az állampolgári kompetencia alacsony és a polgári cinizmus magas szintje. A rendszerváltás elitista jellege szintén magyarázattal szolgálhat, hiszen az állampolgárok többsége a rendszerváltásban nem mint aktív aktor, hanem többnyire mint passzív szemlélő vett részt, tehát a folyamat mozgatóereje nem a tömeg volt, hanem a szűk értelmiségi-politikai elitcsoportok. Ezen kívül jellemző az általános pártellenes érzület, amelyet a pártosodás alacsony szintje is jól mutat. A társadalmi individualizáltság hangsúlyos volta, a rendszerváltás során megmutatkozó állampolgári politikai passzivitás táptalaja az előző korszakhoz köthető, amelynek depolitizáló korszaka egészen napjainkig érezteti hatását (Körösényi 1997). Szabó Andrea és Kern Tamás szerzőpáros (2011) szerint a magyar rendszerváltás beakadt és megrekedt egy olyan szinten, ami kockáztatja a társadalmi integrációt.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

Kutatásom célja feltárni azt, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások hogyan viszonyulnak a politikához, továbbá megvizsgálni, milyen fogalmat alakítanak ki és milyen szociális reprezentációval rendelkeznek a politikai jelenségéről. A jelen kutatás feltáró jellege miatt előzetes hipotézisek nem, csupán kérdések megfogalmazása történt:

K1. A kutatásom alapvető célja a politika reprezentációjának feltárása, az asszociációs válaszok tartalmi vizsgálatának segítségével. Lényeges kérdés, hogy mennyire található konszenzus a jelentéssel kapcsolatban, milyen asszociációk alkotják a reprezentáció központi magját, és melyek a perifériát.

K2. Fel szeretném tárni, hogy milyen a reprezentáció kognitív szervezettsége, milyen főbb dimenziók fedezhetők fel az asszociációk mögött, milyen a változatossága, illetve milyen az olyan kifejezések aránya, amelyeket csupán egy ember említett.

K3. Azt is be kívánom mutatni a fókuszcsoportok és a mélyinterjúk alapján, hogy milyen viszonyulások, gondolkodási minták, szubjektív vélemények figyelhetők meg az egyetemisták és főiskolások körében.

A KUTATÁS EREDMÉNYEI

Politikával kapcsolatos szociális reprezentációk[24]

A politikával kapcsolatos asszociációk megmutatják a szociális reprezentáció tartalmát és elősegítik a reprezentációk struktúrájának megismerését is. Ezzel a módszerrel fel lehet térképezni, hogy milyen kép él a fiatalok fejében a politika szó kapcsán, milyen mezőben helyezik el, és ezáltal olyan tudattartalmak is hozzáférhetővé válhatnak, amelyek egyébként rejtve maradnának.

A szociális reprezentációk mérésére az egyik legelterjedtebb módszer a szemantikus háló szabad asszociációval történő feltérképezése. Ennek során arra kérik a vizsgálati személyeket, hogy egy adott fogalom kapcsán fogalmazzák meg azokat a kifejezéseket, amelyek először eszükbe jutnak. Ilyenkor egy kiválasztott csoport szociokognitív világának a feltárása a cél, ugyanis ez a világ alkotja az adott csoport számára a valóságot, amely nem elkülönült részekből áll, hanem hasonlóság alapján egymással kapcsolatban van, szemantikus hálókat képez. A vizsgálat során a Vergès (1994, idézi Orosz – Fülöp 2007, Ujhelyi 2011) és a Flament és Rouquette (2003, idézi Orosz – Fülöp 2007, Ujhelyi 2011) által alkalmazott elemzési módszereket használva vizsgálom az asszociációs válaszokat. Vergès alapján a politika reprezentációjának központi magját a magas gyakorisággal adott fogalmak képezik.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás egyik részét a *„Mi az az első (egyetlen) szó, ami eszébe jut erről a kifejezésről: politika?”* kérdésre adott válaszok, asszociációk képezték. A hallgatók szabadon asszociáltak, tehát leírták azt az egyetlen szót, ami először az eszükbe jutott. A teljes minta elemzése során 1237 választ kaptunk (597 férfi és 640 nő) 1300 hallgatótól[25]. A válaszokat csoportosítva az alábbi kategóriákat alakítottam ki:

1. táblázat.
A politikával kapcsolatos asszociációk

1)	AKTOROK	2)	HATALOM	3)	HAZUGSÁG	4)	NEGATÍV KIFEJEZÉS
a)	parlament	a)	hatalom	a)	hazugság	a)	negatív kifejezések
b)	párt	b)	irányítás	b)	csalás/lopás	b)	szitokszavak
c)	társadalom	c)	közélet	c)	korrupció		
d)	politikus	d)	érdek				
e)	kormány	e)	bonyolult				
		f)	vita				

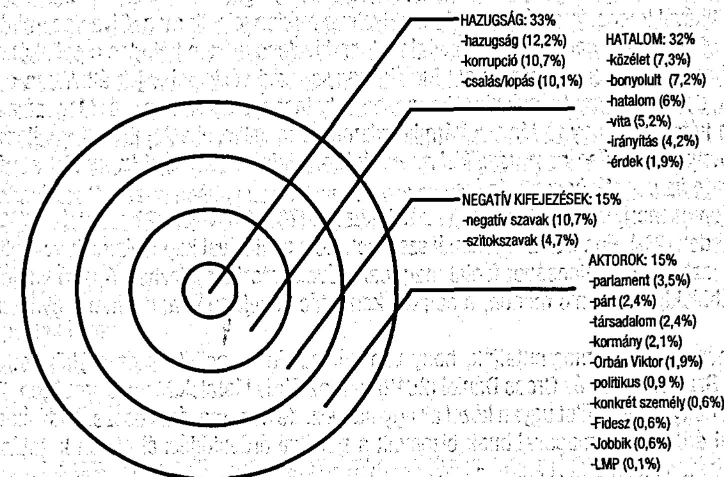
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

24. A válaszadókat arra kértük, hogy írják le: *„Mi az az első (egyetlen) szó, ami eszébe jut erről a kifejezésről: politika?”*
25. 63 fő nem adott értékelhető választ.

A megkérdezettek 33 százaléka a *hazugsággal* kapcsolatos – *csalás, lopás, átverés, korrupció* – szavakkal hozta összefüggésbe a politikát. 32 százalék említett a *hatalom – irányítás, felelősség, közélet, érdek, bonyolult, vita* – kategóriához tartozó kifejezést. 15 százalék *negatív kifejezésre* asszociált, míg 15 százalék valamilyen *politikai aktort – parlament, párt, társadalom, politikus, kormány* – említett.

Mint minden szociális reprezentáció, a politika szociális reprezentációi is egy-egy központi mag köré szerveződnek. Jelen kutatásnál rangról nem beszélhetünk, hiszen minden hallgatótól egyetlen szót kértünk asszociációként. Központi magnak egyértelműen a *hazugság* (*csalás, lopás, átverés, korrupció*) tekinthető. Ez a központi mag a reprezentáció legstabilabb eleme, leginkább meghatározza a politika reprezentáció szerkezetét és jelentését. A második leggyakrabban említett asszociáció a *hatalom* (*irányítás, felelősség, közélet, érdek, bonyolult, vita*). A perifériát alkotják egyrészt a *negatív kifejezések* (*szitokszavak*), másrészt az *aktorok* (*parlament, pártok, társadalom, politikus, kormány*). Azok az elemek, amelyek közelebb vannak a központi maghoz, fontosabb szerepet kapnak a reprezentáció jelentésének meghatározásában.

1. ábra. Egyetemi és főiskolai hallgatók politikai reprezentációja

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás, Saját számítás.

A vizsgált jelenséggel kapcsolatos további elemzéseket tesznek lehetővé a Flament és Rouquette (2003, idézi Orosz–Fülöp 2007) által leírt mutatók: változatosság (diverzitás), ritkasági index (hapax, H) és sűrűségérték (denzitásérték). A társas konszenzus erősségét, változatosságát az eltérő szavak csoportjainak és az összes említett szó számának hányadosa határozza meg. Értéke 0 és 1 között van. Ha nagy a szám, akkor az nagy változatosságra és kisebb reprezentációra utal, míg ha kisebb, annál kevésbé diverz a reprezentáció és annál nagyobb a konszenzus az adott tárggyal kapcsolatban. Jelen esetben a változatosság (D) értéke 0,4, amely viszonylag erős konszenzust jelez a reprezentációval kapcsolatban.

A ritkasági index az egyszer előforduló szavak számának és a megjelenő szótípusok gyakoriságának arányát jelenti. Ebből lehet arra következtetni, hogy milyen színvonalú a vizsgálat tárgyával kapcsolatos kognitív szervezettség stabilitása. Minél nagyobb ez az érték, annál több olyan elem van a mintában, amelyet csupán egyetlen ember említett, ami a kognitív szervezettség instabilitására utal. Jelen esetben ez az érték 0,4, ami jelzi, hogy a politika reprezentációval kapcsolatos kognitív szervezettség stabil. *Alacsony a ritkasági index és a változatosság is, így tehát egy megalapozott reprezentációval van dolgunk.*

Néhány példa az egyszer említett szavakra		
alkotmány	kutya	szabadság
orr	gyomorgörcs	árnyjáték
bőszmeség	autizmus	ombudsman
hiba	bolhacirkusz	Állatfarm
pálinka	kríziskommunikáció	sör
uborka	tragédia	újratervezés

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás.

A *hazugság* kategória elemeit megvizsgálva azt láthatjuk, hogy a *hazugság* (12%), a *korrupció* (11%) és a *csalás/lopás* (10%) kifejezések jelenléte az összes választ tekintve markánsnak mondható. Mindez utalhat arra, hogy az állampolgár ilyen módon szeretné kifejezni elégedetlenségét a politikai élet folyásával szemben. A politikával kapcsolatos érdeklődés ambivalens módon jelenik meg. Olyan ez, mintha a magyar egyetemisták és főiskolások nagy része bizonytalanul, ambivalens módon kötődne a politikához. Egyszerre elutasítják, és keresik is vele a kapcsolatot. Tudják, vagyis tudni vélik, mi zajlik általában a politikai élet színfalai mögött, de mégis szeretnének hinni benne, hogy hatást gyakorolhatnak rá. Megvan az illúzió, hogy dönthetnek, ám kétséges, hogy történik-e bármi, érdemes-e foglalkozni vele. Erőteljes véleményformálás jelenik meg, amely *alapvetően nem nélkülözi az emóciókat, tehát az érzelmi kapcsolat egyén és politika között létezik, még ha negatív irányultságú is.*

A *hatalom* fogalomcsoportja az alábbi módon alakul: közélet (7%), bonyolult (7%), hatalom (6%), vita (5%), irányítás (4%), érdek (2%). Ennél a kategóriánál szembetűnő a politikával kapcsolatos bonyolult jelző, amely sok esetben káoszt, átláthatatlanságot foglal magában, távolságtartást jelezhet. A leíró kifejezések között található a korábbiakhoz hasonló módon, a negatív konnotációt sejtető vita, ellentét, egymásnak feszülés megjelenése.

A kapott eredmények azt is megmutatják, hogy van különbség a „politikai" és a „közéleti" érdeklődés fogalma között. Szabó Andrea és Oross Dániel (2012) már az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás során igazolták, hogy a két terület ugyan közel áll egymáshoz, de nem mosódik össze. A közéleti, társadalmi problémák iránti érdeklődés magasabbnak bizonyult a politikai érdeklődésnél. Jelen kutatás során ezzel egybecseng, hogy a politikára kért asszociációk sorában a „közélet" és „közügy" szavak említése viszonylag alacsony szinten jelent meg.

A *negatív kifejezések*: negatív szó (11%), szitokszó (5%). A negatív szavakat jobban megvizsgálva különböző jelentésárnyalatokat érzékelhetünk: baj, borzalom, gerinctelen, kudarc, rossz, undorító. Erőteljes elutasítást tükröző kifejezésekről beszélhetünk, amelyek egyértelmű módon érzékeltetik az elfordulást, kiábrándultságot. A szitokszavak ezt a tendenciát erősítik, emellett gátolt, frusztrált helyzetről árulkodnak. A vélemény nem burkolt formában jelenik meg, hanem az indulatok és emóciók mentén tör utat magának.

Az aktorok: parlament (3,5%), párt (2%), társadalom (2%), kormány (2%), Orbán Viktor (2%), politikus (1%), konkrét személynév (1%), Fidesz (1%), Jobbik (1%), LMP (0,1%). Egyrészt ezek azok a kifejezések, amelyek leíró, semleges viszonyrendszerről tanúskodnak, ugyanakkor tükröznek valamifajta orientációt is. Látható, hogy Orbán Viktor neve több ízben megjelent a válaszok között, emellett néhány konkrét személy is említésre került (például Gyurcsány Ferenc neve ötször, míg Torgyán József és Navracsics Tibor neve egyszer-egyszer bukkant fel).

A ritka, egyszer előforduló válaszok magas számban jelentek meg a minta egészében. Némelyik (például: Állatfarm, alkotmány, újratervezés) csupán halvány eltérést képvisel a megjelenő szótípusok sorában, valójában legtöbbjük a központi magra utal alternatív realitást képviselve. A távoli asszociációk ugyanakkor kreativitásról, valamifajta elgondolkodásról tanúskodnak (például: sör, uborka, orr, kutya).

Összességében az eredmények arra utalnak, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások politikareprezentációja meglehetősen egységes. Az egész mintát tekintve a *hazugság* bizonyult a politikához kapcsolódó legkiemelkedőbb, legfontosabb fogalomnak. Ezt szorosan követi a *hatalom* kategóriája, majd a *negatív kifejezések*, illetve az *aktorok* némileg lemaradva. Látható, hogy a központi magot alkotó asszociációk egyrészt negatív emóciót fejeznek ki a hazugságra utalva, másrészt semleges, leíró szavakat. A hallgatók politika-koncepciója a hazugság köré szerveződik. *Két évtizeddel a rendszerváltás után az egyetemisták és főiskolások politikareprezentációja a kiábrándultságot tükrözi, amely úgy tűnik, elég konszenzuális: negat[ív] dolognak tartják a politikát. Szimbolikusan is kifejezik azt a távolságot, amely köztük és a politika világa k[ö]zött átível. Azáltal, hogy a politikára színjátékként, átverésként, csalásként tekintenek, arról tanúskodik, hog[y] kevéssé bíznak a pártok, illetve a politikusok megfelelő működésében, ily módon a bizalmatlanságukna[k] is hangot adnak.* Elégedetlennek, becsapottnak, kiábrándultnak érzik magukat, nem azt kapták, nem a[z] érzékelik a demokráciából, ami az elvárásrendszerüknek megfelelne.

SZUBJEKTÍV VÉLEMÉNYEK A POLITIKA FOGALMÁVAL KAPCSOLATBAN – A FÓKUSZCSOPORTOS É[S] A MÉLYINTERJÚS VIZSGÁLATOK EREDMÉNYEI

Fókuszcsoportok

A fókuszcsoportos vizsgálatokat tekintve az egy témához kapcsolódó válaszadások általánosíthatóság korlátozott, ezen eredmények nem tekinthetők reprezentatívnak. Az eredményeket több tényező befolyá[s]olhatja, így körültekintően kell eljárni az értelmezéseket illetően. A fókuszcsoport előnyei közé tartozik a[z], hogy igyekszik feltárni az aggodalmak, felfogások, dimenziók széles körét, tehát nem a mennyiségi elem[]zésre kerül a hangsúly, hanem a potenciális jellemzők mélységét segít megérteni (Vicsek 2006).

Az 2. táblázatban feltüntettem a fókuszcsoportok összetételét.[26] A helyszín minden esetben az adott tele[]pülés egyeteme, illetve annak egyik helyisége volt. A hét fókuszcsoportos beszélgetést 2013. február é[s] április között bonyolítottuk le, összesen 59 egyetemista és főiskolai hallgatóval, akik az ország valamel[y] nagyvárosának egyetemén (Budapest, Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged, Győr) tanultak. Minden esetbe[n] előzetesen szűrőkérdőív segítségével válogattuk a résztvevőket, amelyben a közéleti, illetve politikai akti[]vitás és meghatározott pártszimpátia játszott hangsúlyos szerepet. A fókuszcsoportos interjúkat strukturál[t] vezérfonal segítségével készítettük el. A fókuszcsoportok során vizsgált témakörök és témák:

- részvételi blokk;
- politikai szocializációs blokk;
- pártpolitikai blokk;
- posztmaterializmus-blokk;
- jelen- és jövőkép-blokk.

Jelen elemzésnél kizárólag a politikához, a politikai szocializációs blokkhoz kapcsolódó kérdésekre ado[t] válaszokat igyekeztem összegezni, jellemezni. A hozzászólásokból idézeteket is feltüntetek, méghozzá olya[]nokat, amelyek az elemzés során tapasztalható fő mintázatokat, témákat hordozzák és prezentálják. Tema[]tikus elemzések segítségével megpróbálom bemutatni azokat a gondolati elemeket és képzeteket, amelye[k] a mai fiatalok fejében megjelennek a politika kapcsán. A politika szociális reprezentációját az asszociációe[]lemzéseken túl, ezen keresztül próbálom meg árnyalni, színesíteni, komplexebbé tenni.

2. táblázat.
Fókuszcsoportok összetétele

	típus	létszám	település
1.	LMP szimpatizánsok	9 fő	Budapest
2.	Jobbik szimpatizánsok	8 fő	Miskolc
3.	Aktív hallgatók	7 fő	Szeged I.
4.	Baloldali szimpatizánsok	11 fő	Szeged II.
5.	Passzív hallgatók	6 fő	Győr
6.	Fidesz szimpatizánsok	10 fő	Debrecen
7.	Politikai szocializációs (aktív-passzív hallgatók)	8 fő	Pécs

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás.

26. Moderátorok: Keil András, Oross Dániel, Róna Dániel és Csőzik Rita voltak.

Politikával kapcsolatos viszony

A politikáról való gondolkodás kapcsán úgy vélik, hogyha valaki kapcsolatba kerül a politikával, *„utat zár el maga előtt"*, emiatt sokan tudatosan távol tartják magukat tőle. *„A politikusi stigma"* és a *„korrupció"* kijelentések jelzik a negatív konnotációt, amely összecseng az asszociációs vizsgálat eredményeivel. Néhányan árnyaltabban fogalmaznak:

„A politikusok külön faj, nem rossz értelemben, velük kapcsolatban nem feltétlen pozitív tapasztalatom van." (szegedi I. csoport); *„Politika a pártpolitika, kifejezetten távol tartom magam tőle."* (szegedi I. csoport)

Többen hangot adtak negatív véleményüknek: *„Magyarországon nem közkedvelt"* (győri csoport); *„zűrzavaros"* (győri csoport); *„pszichológia: hogy hitessük el az emberekkel, hogy jó nekik"* (győri csoport); *„nem a legjobb"* (győri csoport); *„korrupció"* (pécsi csoport); *„szektás"* (pécsi csoport); *„alapvetően rossz"* (győri csoport). Míg mások az asszociációs kategóriarendszernél felbukkanó semleges leíró, politikai aktorokhoz kapcsolódó kifejezésekkel éltek: *„döntéshozatal"* (győri csoport); *„hatalom"* (pécsi csoport); *„irányítás"* (pécsi csoport); *„pártok"* (pécsi csoport); *„felelősség"* (pécsi csoport). Annak ellenére, hogy úgy érzik, a politikával foglalkozni sokszor terhes, és gyakran frusztráló, mindenképpen szükséges. Fontos az, hogy az ember a saját életének az irányítója legyen, ne adja ki a kontrollt a kezéből.

Különbséget tesznek politika és közélet között: *„A politika jóval negatívabb, mint a közélet – utóbbi kellemes, diskurzus, a politikát a politikusok művelik."* (budapesti csoport) Többen említik az egymásra hatást, amely szerint a politika befolyásolja a közéletet, vagyis azt, hogy mi jut el az állampolgárhoz, és szerencsés esetben a közélet is formálja a politikát. Ugyanakkor a politikai világ zártsága érzékelhető, hiszen *„... az is benne van, amit nem tárnak a nyilvánosság elé".*

A politika kapcsán többen a kapcsolati tőke prioritását és konkrétan a korrupciót emelték ki: *„Mindamellett, hogy milliós fizetésük van, kiveszik a részüket az adófizetők pénzéből."* (szegedi II. csoport) Bár voltak, akik némileg felmentést adtak a politikusok számára: *„Nem a politikus korrupt, hanem az ember. 2000 éve így van. Ne várjuk el tőlük, hogy ne lopjanak."* (szegedi II. csoport) Egy szűk rétegnél, a vezető pozícióba jutott személyeknél, politikusoknál ez egyértelműen megjelenik: *"A politikusok szemérmetlenül csinálják."* (szegedi II. csoport); *„.zárt haveri kör, amibe nem lehet bekerülni..."* (budapesti csoport) Az előre leosztott feladatok és szerepek kiábrándultságot hoznak magukkal a fiatalok körében, miközben érzékelik, hogy az ország irányításának kompetensebbnek, körültekintőbbnek kellene lennie.

„Elvárná az ember, ha ilyen magasra jutott, mint országirányítás, ilyeneket ne csináljon!"; *„Alulszocializáltak vannak vezető pozícióban, ezért tartunk ott ahol."* (szegedi II. csoport)

Szocializációs ágensek szerepe

A politikai szocializáció ágenseit tekintve elmondható, hogy a hallgatók álláspontja szerint a politika csak vitákat szül, konfliktusok melegágyának tekinthető. Egy részüknél a családban való beszélgetések során nem igazán kerül terítékre a politika, némileg tabuként kezelik.

„Apával szoktam róla beszélgetni, viszont régen ő sem hozta fel a témát, de ha én felhoztam, szívesen benne volt a dologban." (debreceni csoport); *„Én is szeretem felhozni, csak a családom nem foglalkozik politikával, merthogy nem érdekli őket."* (debreceni csoport); *„. önmagában a szűk családi kör nem szokott róla beszélni."* (debreceni csoport)

Legtöbben arról számoltak be, hogy a politikai témájú beszélgetések leginkább a baráti társaságokban jelennek meg. *„Nem a családban kell erről beszélgetni, hanem barátokkal."* (győri csoport). A baráti társaságokat illetően háromféle viselkedési mód jelenik meg. Egy részüknél a barátok véleménye azonos, tehát homogén a baráti kör a politikai nézeteket illetően:

„... érdeklődésem olyan emberek közé vonzott, akiket egyúttal tartok a barátaimnak, de ha árnyalatokban nem is értünk egyet, alapvetően úgy érzem, hogy az értékrendünk közös." (pécsi csoport)

Másoknál vannak olyan barátok, akik eltérő nézeteket vallanak, és a megoldási mód az, hogy nem beszélnek róla, kerülik a témát, mert csak vitákat szül:

„Egyszerűen nem beszélünk politikáról, mert tudjuk, hogy ez csak vitát szül." (pécsi csoport); *„Vannak olyan barátaim, akikkel nem lehet erről beszélni, akkor nem is forszírozzuk ezt a kérdést, témakört."* (pécsi csoport).

A harmadik viselkedési mód pedig a szintén vegyes társaságban nem az elkerülés, hanem a vélemények ütköztetése: *„... szoktak termékeny viták is kialakulni."* (pécsi csoport)

A baráti társaság és az idősebb generációk említése kapcsán általában apátiáról, érdektelenségről és fé
lemérzetről számoltak be. Az információhiányt és a kizártságot érzékelik maguk körül:
„Rendszerváltás után azt tapasztaltam, hogy szétölik az embert. (...) Az emberek többsége otthon ül,
facebookozik." (szegedi I. csoport); *„Nálunk sok volt a BSc után hogy végzős, el kell helyezkedni, és n*
nagyon vállaltak fel ilyen dolgokat, nem mentek bele ilyen politikai dolgokba, mert megvan az emberekb
az a félelem, hogy ez akkor most befolyásolni fogja azt, hogy milyen képet alakítanak ki rólunk vagy vis
fog ütni." (miskolci csoport)
Némi generációs különbséget vélnek felfedezni a politikához való viszonyt illetően, amely a megcsontos
dásban, a változásnak való ellenállásban tükröződik:
„Idősebb ismerőseim körében pedig az abszolút apátia, amit érzek, és maximum ilyen törésponti kér
sekben hajlandóak véleményt alkotni (...) De a politikai érdeklődésük az abszolút minimális. Az idősebb
körében pedig úgy tapasztalom, hogy inkább a régi berögződések azok, amik döntőek." (miskolci csopor

Politikai aktivitás, politikai változás

Többen arról számoltak be, hogy zavarja őket a társadalom részéről tapasztalt passzivitás és érdektele
ség. *„Szégyellem, hogy a hallgatók, sőt az egész társadalom hogy viszonyul az egész helyzethez, zavar e*
passzivitás." (szegedi I. csoport) Hazánkban sokan hajlamosak a Pató Pál úr féle gondolkodásmódra, vag
addig halasztják a cselekvést, ameddig csak lehetséges, ameddig a saját egyéni életüket meg nem érin
politika világa: *„... külföldön megismerkedtem egy teljesen más kultúrával, ha ott nem tetszik valami, ak*
oldjuk meg, itthon meg halasztgatjuk, hátha megoldja valaki." (szegedi I. csoport)
Valaki egyenesen patologikusnak látja a jelenlegi helyzetet:
„A politikáról való gondolkodás beteg ma Magyarországon – külföldön tök normális dolog kinyilvánítani h
jobb vagy baloldali párttal szimpatizál – itthon arra kell figyelni, hogy ezután kivel beszélgethet, kiközösíti
(szegedi I. csoport)
Emellett érdekes módon néhányan úgy látják, hogy a felelősség megoszlásának kérdése is aktuális, hisz
majd csak jön valaki, aki majd intézkedik helyettük, aki megoldja a problémákat anélkül, hogy az egyénn
bármit is tennie kellene, így ilyen módon a kényelmes passzivitás fenntartható marad. Hiányolják az álla
polgári aktivitást, amely akár a négyévenkénti választáson való részvétel elmulasztása során is kifejeződ
„Az nem választás, hogy nem megyek el. Aki azzal szokott védekezni, hogy az is egyfajta véleménynyil
nítás, hogy nem megyek el és azzal is kifejezem a véleményemet. Ha nem megyek el szavazni, azzal nir
alapom, hogy kritizáljam. Mindenkinek kötelessége lenne szavazni." (szegedi II. csoport)
Többen hangot adtak annak a véleményüknek, hogy a politikában változásra lenne szükség. Az alany
nagy része azt vallja, hogy igenis politikai oktatás szükséges az iskolákban: „... *szerintem erre az oktat*
nak kellene felkészítenie, hogy ne így működjenek az emberek." (pécsi csoport). A tapasztalatok vegyes
hiszen volt, aki találkozott politikai célzatú neveléssel az oktatási intézményekben, míg mások ilyen típu
történésekről nem számoltak be. Abban például a győri csoport résztvevői egyöntetűen megegyeztek, ho
ennek az oktatási rendszerben való hatékony megvalósításához elsődlegesen pártatlanságra van szüks
máskülönben könnyen *„agymosássá válhat"*.
„Ha politikai szempontból nézzük, hogy jó állampolgár, akkor elsősorban az oktatásnak kellene erre alapo
főleg az általános iskolának és a gimnáziumnak, és ami szerintem nagyon hiányzik az a kritikus gondol
dásnak az elsajátítása olyan szempontból, hogy az ember bármilyen hittételként kezelje ezeket a politi
elveket, ki tudjon lépni ezekből a dolgokból. (pécsi csoport)
Arra a kérdésre, hogy milyen értéket kell átadni a gyermekeknek ahhoz, hogy jó állampolgárok váljan
belőlük, és mindez kinek a feladata, többen a család szerepét, ezen belül is a szülők felelősségét is me
jelölték.
„... alapjában a szülő határozza meg, hogy mennyire legyen nyitott a többi hatásra. Mennyire tudja jól kez
a szülő, hogy mondjuk másmilyen véleményeket kap a gyerek az iskolából..." (pécsi csoport)
Nem elhanyagolható szempontként felbukkant a flexibilitás, a körülményekhez való megfelelő alkalmaz
dás és a nyitottság.

„A flexibilitás a legfontosabb, és mindenképpen a szülő feladata elsősorban nevelés útján tudatosítani a gyerekben azt, hogy folyamatosan nyitott elmével kell járnia a világban." (pécsi csoport)
Lényeges tehát az, hogy az emberek megtanulják már a korai szocializáció során, hogy merjenek gondolkodni, mert mire az oktatási rendszerbe bekerülnek, rendelkezniük kellene egy olyan megfelelő alappal, egy olyan értékrenddel, amely segítséget nyújt a későbbi tapasztalatok, vélemények, hatások befogadásában és azok hatékony integrálásában.

Mélyinterjúk

Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2013 kutatás keretében készített mélyinterjúk 2012 novembere és 2013 februárja között zajlottak, akik valamilyen formában aktívan részt vesznek a közéleti és a politikai életben. Az interjúk tematikája az alábbi volt:

- Személyes blokk;
- Szervezeti blokk;
- Demokrácia,- közélet-, politikablokk;
- Ifjúságpolitika-blokk;
- Jövőképblokk.

Politika árnyalatai

A politika meghatározása kapcsán a legtöbben az asszociációknál és fókuszcsoportoknál tapasztalható negatív viszonyrendszert említették:
„A politika a társadalom számára egy negatív jelentéstartalommal bíró entitás, amelytől jobb megtartani a kellő távolságot." (Lajos[27]); *„... a magyar emberekben van egy nagyfokú ódzkodás a politikai szervezetektől, pártoktól, politikai ifjúsági szervezetektől. Amikor azt mondjuk, hogy politizálunk az alapvetően - éppen emiatt - egy negatív konnotációval bíró valami..."* (Imre)
Ugyanakkor úgy látják, a politikát nem lehet kikerülni akkor, ha az ember közügyekkel szeretne foglalkozni. *„A politika egy szűk körnek a társadalomra gyakorolt hatása, ami behálóz mindent."* (Zsuzsanna). Az individuális közeg megfelelő működtetéséhez szükség van a politikai ügyekben való részvételre. Az egész nem más, mint az érdekbecsatornázás egy módja, önérdekek megjelenésének színtere.
A hatalom említése is többször felbukkant: *„A politika akárhogy is nézzük, az egy hatalomkonstrukció. Nyilvánvalóan arra megy ki a „játék", hogy valamikor hatalomra akar egy szervezet jutni."* (Anita) Érdekes módon a politika szó meghatározása kapcsán a legtöbben másokra, más fiatalokra utalva beszéltek róla, mintha távolítanák maguktól vagy a politikát, vagy a negatív attitűdöt, vagy akár mindkettőt.
„Politika alatt a legtöbb fiatal a pártpolitikát érti. Tehát a pártok versengését, a kormányzati és parlamenti munkát. Ez a szféra az, amit elutasítanak. Nagyon rossz véleménnyel vannak a mi politikai elitünkről és el is utasítják őket. Nem bíznak bennük." (Miklós) „És azért a politika meg a politikus, mint olyan rendelkezik egy nagyon rossz konnotációval az emberek fejében. És ez a fiatalokra is nyilván nagyon igaz, ami további problémákat gerjeszt." (Petra)
Azonban ne felejtsük, el ezek a fiatalok, aki részt vettek az interjúkban, egytől egyig erőteljes közéleti, politikai vagy egyéb egyetemi aktivitást folytatnak. Ilyen módon óhatatlanul kapcsolatba kerülnek a közélettel, nagyobb rálátással rendelkeznek a politikai folyamatokra. Azáltal, hogy valamilyen szinten, de részesei a politikai életnek, másokat kevésbé aktívnak és távolságtartónak érzékelhetnek.

Szocializációs ágensek

A párthoz való csatlakozás, illetve aktivizmus létrejöttében kiemelkedő szerepet tulajdonítanak a családnak. A politikai szocializációt érintve különböző hatások és ágensek emelkedtek ki, amelyek az interjúalanyok életében jelentős szerepet játszottak, ám alapvetően a család helye és szerepe jelent meg. *„... a legtöbb ember, aki közvetlenül kapcsolatba kerül valamelyik párttal, szervezettel, annak általában családi vonatkozásai is vannak."* (Lajos) Az oktatási rendszer szerepe – akárcsak a fókuszcsoportoknál – a mélyinterjúk során is megjelent. Ennek kapcsán fontos az abszolút pártatlan hozzáállás és valójában ne a „ráerőltetés", csupán a lehetőségek felvillantása történjen.
„Egy felsőoktatási intézményben szerintem nem kellene semmilyen állást foglalni, esetlegesen egy oktatónak, illetve egy politikai intézménynek sem. A politikai szocializációban nem az a feladata, hogy irányt

27. Az anonimitás megőrzése érdekében nem közlöm az interjúalanyok eredeti keresztneveit, hanem egy ugyanolyan nemű emberre vonatkozó keresztnevet használok.

mutasson neki, hanem csak ha gondolja, lehetőséget adjon arra, hogy kapcsolatba kerüljön vele, ha nei akkor pedig ettől függetlenül, csak a tanulmányaira tudjon koncentrálni." (Ákos)
Vannak olyan tapasztalatok, amelyek arra utalnak, a család meghatározó szereppel bír a politikai tud formálása szempontjából, ám ez a hatás nem elsődlegesen meghatározó. Egy ugyanazon családi fészekb induló testvérpár például homlokegyenest más életpályát futhat be, politikai orientációjukat és aktivitásuk tekintve teljesen más képet mutathat.
„A bátyám például egy olyan vidéki városi környezetben él, ahol teljesen mások az értékek, és én azt látor hogy ő csak arra vágyik, hogy így menjenek a dolgok, őt hagyja békén a közügy, hogy megvannak a saj tervei, saját kis élete." (Anita)
Tehát amennyire a család formáló hatása fontos, annyira benne vannak ebben a rendszerben az egyénhe kapcsolódó, őt érő egyéb hatások, illetve alapvető adottságok. Nem feltétlenül igaz, hogy az ugyanazc családban felnőtt gyermekek ugyanolyan vagy hasonló érdeklődést, hozzáállást tanúsítanak a politikáho A habitus és az egyéb ingerek szerepe feltehetően bír annyira befolyásoló erővel, mint az elsődleges szoc alizációs ágens.

Fiatalok és az apátia

Először is éles kritikát, megdöbbenést fogalmaznak meg a fiatalok politikával kapcsolatos aktivitását ille tően: *„A politika szótól teljesen irtóznak, így a parlamenti, és pártpolitika sem érdekli annyira őket. Megdöl bentőnek tartom a teljes nihilizmust."* (Mátyás). A fiataloknál is tapasztalható apátiára és közömbösségr vonatkozóan az egyik elképzelés szerint az előző rendszerek negatív örökségéről beszélhetünk, vagyis eg olyan hosszabb szocializációs folyamat hat még jelenleg is, amelyet szüleinktől és az ő szüleiktől örököltünl *„,89 előtt volt egy pártállami diktatúra, amiben sajátos volt a politika, és az azzal való foglalkozók köre, é ezért az emberekben alapvetően kialakult egy távolságtartás a politikától. Ezt némiképp megtörte a ,90-é évek elején az a hangulat, hogy a nagy rendszerváltásra, és a demokráciára volt egy eufórikus várakozá (...) Kiderült, hogy azért mégsem olyan könnyű azt a jó helyzetet előállítani. Ezért az emberek visszanyúlta ahhoz a képzethez, hogy a politikától teljesen mindegy, hogy milyen rendszer van, mindig jó távol tarta magad, nem érdemes túl nagy várakozásokat vele szemben felállítani.* (Lajos)
Az egyetemeken való politizálás hiánya, illetve a rá való igény többször szóba került.
„Szerintem a hallgatókat érdekli a nagypolitika, a közélet, mert ha csak megnézzük a facebookon, hogy hán politikával kapcsolatos cikket raknak ki, vagy hányan beszélgetnek erről, akkor kiderül, hogy az érdeklődé sük megvan rá, de az egyetemen belül nem szeretnek vele foglalkozni." (Ákos)
A résztvevő hallgatók többsége szerint nagyon fontos lenne már az általános iskola folyamán az aktív felelős állampolgár feladatrendszerének az elsajátítása, néhányan úgy látják, igény is lenne rá. Az informá cióhiányt egyik lehetséges okként jelölték meg, amely nagyban felelőssé tehető a politikával kapcsolato érdektelenségért.
„Az emberek nincsenek tisztában magukkal, a helyzetükkel, az őket körülvevő történésekkel, magával a világgal. Hogy mi hogy működik. Sokszor szűk a látókör, nem tud túl lépni a saját határain, a saját elképze lésein, a saját maga által vallott elveken." (Péter); *„Hihetetlen információhiány van, fogalmuk nincs a val világról. Ez az iskolarendszer működésének hibája, hogy nincsen párbeszéd, nincsen interakció, nincse tapasztalat. Nem történik felkészítés, ezek a készségek nem egy perc alatt változnak." (Zalán)*
A tájékozottság hiánya, ezzel együtt a nagyfokú érdektelenség és nihilizmus is szembetűnő. Az interjúala nyok érzékletesen rámutatnak tehát a hazánkban tapasztalható politikától való elhatárolódásra és távolság tartásra.
A politikával kapcsolatos érdektelenség változtatására vonatkozóan leginkább az oktatási rendszer szerepé és felelősségét jelölték meg. A vitakultúra fejlesztése, a közéletről folytatott szabályozott diskurzus lehetne az az út, amely hozzájárulhatna az apátia felszámolásához.
„Igazából szerintem az, hogy a közéletben részt vegyünk, az egy olyan természetes dolog, minthogy a cse csemő anyatejet szív. Ezt meg is kell tanulni... Ha megtanulod, hogy mi ez, és hogy működik, akkor má sokkal jobban magadénak érzed." (Ákos)
Aki nem érdekelt, nem jártas valamiben, az nem is foglalkozik a számára átláthatatlannak, bonyolultnak tűnő dologgal, hanem legyintve túllép rajta. Ám, ha valakit emocionális alapon érdekeltté teszünk, akkor magáénak fogja érezni a közügyeket és a politikát, tehát foglalkozni fog vele, érdeklődővé, aktívvá válik. Ez lenne tehát az elsődleges cél.

Összefoglalva tehát elmondható az, hogy a fókuszcsoportoknál és az egyéni mélyinterjúknál az asszociációs válaszokhoz hasonló mintázat rajzolódott ki a politikához való viszony tekintetében. A politika és a közélet világa ugyanakkor élesen szétválik a megkérdezett hallgatók körében azzal együtt, hogy az utóbbit általában negatív jelzőkkel ruházták fel. A politikát jellemzően távoli világként érzékelik, amelyben a legtöbb állampolgár nem igazán akar aktívan tevékenykedni. Egyértelmű problémaként jelent meg a politikai érdektelenség. A központi maghoz kapcsolódó korrupciós válaszok megjelenésével egy zárt és manipulációs közeg képe villant fel, amelyben a bonyolultság vonásai is tetten érhetők. A hazugság, illetve hazugsággal kapcsolatos kijelentések kevésbé domináltak, a szélsőségesen markáns megfogalmazási mód halványabban, árnyaltabban jelent meg. A család meghatározó, elsődleges szerepe több ponton is szépen kirajzolódott, míg az oktatási rendszer flexibilisebb hozzáállása a politikai élet kapcsán igényként jelentkezett. A felelősség szerepe élesen kirajzolódott egyrészt az egyén oldaláról nézve, másrészt az intézményes felfogásmódot és hozzáállást tekintve.

KONKLÚZIÓK

A bemutatott kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a magyar egyetemi és főiskolai hallgatók politikai érdeklődése alacsonynak mondható, némileg emelkedett azok aránya, akik távol tartják magukat a politikától. Úgy tűnik, a politikai affinitás szintje mintha csökkenne, erősödni látszik az érdektelenség és apátia. A fiatalokat továbbra sem foglalkoztatja a politika. Megerősödni látszik az, hogy a fiatalok negatív dolognak tartják a politikát, ezzel együtt úgy érzik, nincs beleszólásuk a politikai ügyekbe, elutasítják, elfordulnak a politika világától.

A politika fogalmával kapcsolatban jellemző a negatív vonulat. A politika szociális reprezentációja alapvetően a hazugság, mint központi mag fogalma köré szerveződik. Ezzel összefüggésben a megtévesztés, csalás, átverés, képmutatás és korrupció is ugyanúgy megjelent, vagyis elmondható, hogy a reprezentáció legstabilabb eleme, ez határozza meg leginkább a politika reprezentációjának jelentését. Szorosan hozzátartozik a hatalom kategóriája. Látható, hogy az asszociációk egyrészt negatív emóciót fejeznek ki a hazugságra utalva, másrészt semleges, leíró szavakat. a semleges leíró szó, amely többek között a kormányt, az országgyűlést, a parlamentet takarja, de ehhez tapadva a negatív jelzők is kiemelkedő szerephez jutottak.

A politika szociális reprezentációjával kapcsolatban konszenzusról, egyetértésről és stabil kognitív szervezettségről beszélhetünk. Megalapozott reprezentáció jelent meg, a magyar egyetemisták és főiskolások politikareprezentációja egységesnek tekinthető. Negatív emocionális tartalom detektálható, amely a rendszerváltás után több mint két évtizeddel a nagyfokú kiábrándultságról tanúskodik. Az asszociációs válaszok szimbolikusan is kifejezik azt a távolságot, amely a hallgatók és a politika világa között érzékelhető. Azzal, hogy a politikára csalásként, átverésként gondolnak, tükrözi a pártok, a politikusok munkájában való alacsony bizalmat. Elégedetlennek, becsapottnak, kiábrándultnak érzik magukat, a politikától pedig igyekeznek elhatárolódni. Ugyanakkor úgy tűnik, az egyetemisták és főiskolások egy része bizonytalanul, ambivalens módon kötődik a politikához, egyszerre elutasítja, ugyanakkor keresi is a kapcsolatot. Megvan az illúzió, hogy dönthet, ám kétséges, hogy történik-e bármi, érdemes-e foglalkozni vele, frusztrációs helyzetről beszélhetünk. A politikával kapcsolatban negatív emocionális világ és irányultság tükröződik, amely éppen érzelmi töltete miatt akár cselekvési affinitáshoz is vezethet.

A politikáról való gondolkodás kapcsán hasonló mintázatot tapasztalhatunk a fókuszcsoportok és a mélyinterjú alanyainak véleményét megvizsgálva, hiszen a legtöbben negatív attitűdről számoltak be. A politikáról azt gondolják, hogyha valaki kapcsolatba kerül vele, az utakat zár el a későbbiek során önmaga előtt, emiatt sokan tudatosan távol tartják magukat tőle. Stigmaként jelenik meg, amelyhez hozzákapcsolják a kapcsolati tőke fontosságát, illetve az asszociációs válaszokhoz hasonlóan a korrupciót. Az információhiányt és a kizártságot érzékelik, emellett a politikát néhányan a pártpolitikával azonosítják. A hallgatók körében az előre leosztott feladatok és szerepek kiábrándultságot hoznak magukkal. Úgy érzik, a politikával foglalkozni frusztráló, ám mindenképpen szükséges.

Negatív elem az egyetemi és főiskolai hallgatók körében a társadalom részéről tapasztalt passzivitás és érdektelenség. Jellemző szerintük a Pató Pál úr-féle gondolkodásmód és a társas felelősség megoszlásának problémája. Hiányolják az állampolgári aktivitást, amely tapasztalataik szerint a négyévenkénti választáson való részvétel elmulasztása során is megjelenik. A politika konfliktusokat szül a családban, a kortárscsoportokban, emellett az oktatás során sok esetben tabuként kezelik. A politika kapcsán a változás szükségességét említették, politikai oktatásra lenne igény az iskolákban. A jó állampolgárokká váláshoz vezető út legfontosabb mérföldköve a család, a szülők, következő az oktatás, mindemellett hangsúlyos a flexibilitás,

a körülményekhez való megfelelő alkalmazkodás és a nyitottság, hogy a tapasztalatokat kellőképp rálni lehessen.

Kutatásunk során a politika negatív konnotációját tapasztaltuk. A politikát nem lehet kikerülni, szü a politikai ügyekben való valamilyen szintű részvételre. Az előző rendszerek negatív öröksége n érezteti hatását, a politizálás hiánya érzékelhető, sürgetővé vált az aktív, felelős állampolgár szere sajátítása. Az információhiány pótlásának legfontosabb intézményes kerete az oktatás kellene hog Ennek megvalósítása nagyban hozzájárulhatna ahhoz, hogy a politikával kapcsolatos érdekteler zömbösség és elutasítás felszámolhatóvá váljon. Az oktatási intézményekben a közügyekkel és a p való foglalkozás lehetősége hangsúlyos, ám mindez ne rákényszerítéssel, hanem az egyén érdekl és habitusához idomulva, vonzó alternatívák felkínálása által történjen.

IRODALOM

Bauer Béla – Szabó Andrea (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés.* Budapest, Mobilitás.

Bauer Béla – Szabó Andrea (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés.* Budapest, Szociálpolitikai és N Intézet.

Erős Ferenc – Murányi István – Jana Plichtová – Varga Rita (1997): A társadalmi átalakulás és a demokrá ális reprezentációja öt posztkommunista országban. *Politikatudományi Szemle,* 1997/4, 5–26.

Gazsó Ferenc – Laki László (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban.* Budapest, Napvilág Kiadó.

Körösényi András (1997): Politikai kultúra Magyarországon. *Szociológiai Figyelő,* 1997: 1–2. szám, 86–9

Laki László – Szabó Andrea – Bauer Béla (2001) (szerk.): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés.* Budapest, Nemze kutató Intézet.

László János (1998): Szociális reprezentáció. *Magyar Pszichológiai Szemle,* LIII (37), 5–6, 59–70.

László János (1999): A szociális reprezentációról. In: Béres István – Horányi Özséb (1999) (szerk.): *T kommunikáció.* Budapest, Osiris Kiadó, 129–138.

László János (2005): *A történetek tudománya: Bevezetés a narratív pszichológiába – Pszichológiai Horizc* pest, Új Mandátum Könyvkiadó.

Moscovici, S. (2002): *Társadalom–lélektan.* Budapest, Osiris Kiadó.

Orosz Gábor – Fülöp Márta (2007): Középiskolások versengésről alkotott szociális reprezentációja: a (oktatás és a nem szerepe. *Alkalmazott Pszichológia,* (9) 3–4. 46–70.

Pataki Györgyvér (2013): A kocka el van vetve… Közéleti víziók a Debreceni Egyetem kollégistái körébe *és Közösség,* IV. évf., 2013/II. szám, 81–107.

Stumpf István (1995): Ifjúság, politikai részvétel, pártpreferenciák. In: Gazsó Ferenc – Stumpf István (1995 *Vesztesek: ifjúság az ezredfordulón.* Budapest, Ezredforduló Alapítvány, 110–121.

Szabó Andrea – Kern Tamás (2010): A szakmai képzésben részt vevők értékpreferenciái és politikai rok(– kvalitatív megközelítés. Új Ifjúsági Szemle, VIII. évf., 4. szám, 2010 tél, 5–35.

Szabó Andrea (2011): *A politika iránti érdeklődés a felnőttek és a fiatalok körében: Az Ifjúság kutatási so DKMKA MVP 2010–es tavaszi kutatási eredményeinek összehasonlítása.* http://www.valasztaskutatas.hu nyek/kutatas–jelentesek/rkkutjel/politika–iranti–erdeklodes/view Utolsó letöltés: 2013. 11. 29.

Szabó Andrea – Kern Tamás (2011): A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andr (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000–2010.* Budapest, Nemzeti Család– és Szociálpolitikai Intéze

Szabó Andrea – Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és fő körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók* 2012, *Apátia – Radikalizmus – Posztmate a magyar egyetemisták és főiskolások körében* I. Szeged, Belvedere Meridionale, 65–109.

Szabó Ildikó (1991): *Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon.* Budapest, Tekintet Kö

Szabó Ildikó – Örkény Antal (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája.* Budapest, Minoritás Alapítvány.

Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyar 1867–2006.* Budapest, L'Harmattan Kiadó.

Ujhelyi Adrienn (2011): *Online csoportok kívülről és belülről. Az internetes közösségek szociálpszichológi lata.* ELTE PPK, PhD Disszertáció, http://pszichologia.phd.elte.hu/vedesek/Ujhelyi_Adrienn_disszertacio.p letöltés: 2013. 11. 11.

Vicsek Lilla (2006): *Fókuszcsoport. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás.* Budapest, Osiris Kia

Wagner, W. – Duveen, G. – Farr, R. – Jovchelovitch, S. – Lorenzi–Cioldi, F. – Marková, I. – Rose, D. (1999 and Method of Social Representations. *Asian Journal of Social Psychology,* 2, 95–125.o.

ÚJ ÉS RÉGI STRUKTÚRÁK A HALLGATÓK SZERVEZETTSÉGÉBEN ÉS RÉSZVÉTELÉBEN

Oross Dániel – Szabó Andrea: A demokratikus részvétel tendenciái a magyar nappali tagozatos hallgatók körében[28]

While all aspects of the human condition are somehow related to politics, this plurality is specifically the condition – not only the conditio sine qua non, but the conditio per quam – of all political life.
Hannah Arendt: *Vita Activa oder Vom tätigen Leben.* München, 1981., 14. o.

BEVEZETÉS

A fiatalok politikai részvételéről való gondolkodás sokáig két szélsőség között mozgott. Egyik oldalon vé jósló hangnemben a fiatalok csökkenő részvételi hajlandóságából kiindulva egy a demokrácia válságát n gában hordozó, apolitikus csoportként írták le őket (Bessant 2004, Furlong–Cartmel 2007), a másik olda a politikai részvétel új, hagyományostól eltérő formáiban (így különösen az online részvétel terén) ak innovatív és a demokráciát megújító csoportot láttak bennük (Coleman 199, 2006).

A magyar nappali tagozatos hallgatók participációs hajlandóságának vizsgálatakor kiindulópontunk a nemzetközi irodalomban egyre általánosabbá váló nézőpont, miszerint azt, hogy válság van-e a fiatalok p litikai részvételi hajlandóságában avagy sincs, leginkább az határozza meg, hogy a fiatalok számos új ré vételi formáját figyelmen kívül hagyjuk-e avagy figyelembe vesszük azokat (Gordon–Taft 2010, 1522). E elmélet szerint a fiatalok igenis kifejezik nemtetszésüket a világ, a társadalom problémáival kapcsolatb azonban a nagy általános „zajban" a fiatalok sajátos, új eszközökkel elmondott álláspontja egyrészt n hallatszik, másrészt nem ezen eszközök használatához van a felnőtt társadalom hozzászokva. E szeml egyúttal magában foglalja a politikai részvételről alkotott hagyományos elképzelésektől radikálisan elt formák vizsgálatát is, egészen a politika tagadásán alapuló felfogásig (Beck,2001,158; Farthing, 2010,18 Annak érdekében, hogy a fiatalok részvételével összefüggő tényezőket a lehető legszélesebb skálán m hessük, az *Aktív Fiatalok Magyarországon* kutatócsoport 2013. március–áprilisában megismételt online részben személyes megkérdezéssel történő, egyetemista, főiskolás vizsgálat kérdésparkjának felállítása kiemelt figyelmet fordítottunk a fiatalok részvételével összefüggő kérdésekre, valamint a 2012-es kötet megjelent eredmények (Szabó A.– Oross 2012) továbbgondolására. Jelen elemzésünkkel be szeretnénk n tatni a legfrissebb tendenciákat, és saját adatainkkal hozzájárulni a politikai részvételről szóló tudomán diskurzushoz.

KÖZÉLET ÉS POLITIKA ELVÁLASZTÁSA

Az elmúlt másfél, két évtizedben Magyarországon készített politikai szocializációs és választói magatar vizsgáló adatfelvételek a politikától való folyamatos elfordulást rögzítették. Ennek részeként arra hívták a figyelmet, hogy a politika kifejezés a '80-as évek közepére jellemzően egy enyhe pozitív kontextus negatív, majd erősen negatív konnotációt hordozó kifejezéssé vált (Szabó I.–Örkény 1998; Szabó I. 20 Laki–Szabó A.–Bauer 2001, Zsolt 2005).

Kutatásunk előző hulláma plasztikusan bizonyította, hogy a politika negatív konnotációja miatt a poli iránt érezhetően, statisztikailag releváns módon kisebb az érdeklődés, mint a tágan értelmezett köz iránt. Ezért az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013* vizsgálat során azt feltételeztük, hogy a rendszervá zást követő politikai és társadalmi átalakulás következtében a fiatalok politikára vonatkozó saját értelr zésében a „politika" kifejezés diszkreditálódott, a „politika" szó elutasítása nagyban kihat a fiatalok fo lomhasználatára is. A korosztály tagjai másként értelmezik, maguk számára másként fogalmazzák me politika fogalmával összekapcsolt cselekvési formák mindennapjaikban történő megjelenését: azt gyak nem „politikai", hanem „közéleti" tevékenységként értelmezik (Szabó A. 2013). Kutatásunk során ezé téma megközelítésekor a nemzetközi szakirodalom alapján a „politikai" és „civil" részvétel kortárs felfog hoz közelebb álló fogalomhasználatra törekedtünk (Dahlgren 2000; Dalton 2004; de Vreese 2006; Dunl 1996; Livingstone–Bober–Helsper, 2005; O'Toole–Lister–Marsh–Jones–McDonagh 2003; Phelps 2005; Vi et al., 1995).

E megközelítésben a *politikai tevékenység* egyértelmű *célja* vagy *hatása a kormányzati tevékenység b lyásolása*, akár közvetlenül, a kormány által hozott döntéseket vagy közvetetten, a kormányzat szem összetételét érintően. Ettől eltérően *a közéleti tevékenység társadalmi, gazdasági, környezeti vagy akár p tikai problémára fókuszál, és másokkal közösen végzett cselekedetek révén kíván változást elérni.* A köz

28. A tanulmány a Heinrich Böll Stiftung támogatásával készült.

elköteleződés magában foglalja a közösség érdekében végzett tevékenységet, önkéntességet, és a civiltársadalmi aktivitás számos formáját, beleértve a jótékonykodást is. (Warren–Wicks 2011, 158).
A vizsgálat kérdőívében külön-külön tettünk fel kérdéseket a politikai és a közéleti érdeklődéssel kapcsolatban. Ugyanilyen distinkciót, kontextuális különbséget tettünk más esetekben is. Nem azt kérdeztük, hogy a kérdezett politikai kérdésekben szokott-e interneten mobilizálódni, hanem hogy társadalmi problémákkal, közügyekkel kapcsolatban posztol, szavaz vagy lájkol-e, vagy tagja-e valamilyen közéleti ügyet felvállaló internetes közösségnek.

A RÉSZVÉTEL KÜLÖNBÖZŐ FORMÁINAK MEGKÜLÖNBÖZTETÉSE

Kutatássorozatunk korábbi kérdéseit továbbgondolva a hallgatók részvételi intenzitását a lehető legszélesebb skálán mértük, és korábbi tanulmányunkhoz hasonlóan (Szabó–Oross 2012) ezúttal is alaposan körüljártuk, mi jellemzi a hallgatók attitűdjeit a politikai részvétel különbözői formáival kapcsolatban, elemezve a részvételi hajlandóság változása mögött a nemzetközi szakirodalom által igazolt tényezőket.
Mint azt kutatásunk előző hullámának eredményeit bemutató tanulmányunkban részletesen ismertettük, a fiatalok participációs hajlandóságának változását értelmező nemzetközi kutatásokban közös, hogy az intézményes részvételi hajlandóság mérésén (párttagság, pártoknak végzett munka, politikai rendezvények látogatása, választási részvétel) túl, új, intézményes részvételtől független tényezőket vonnak a vizsgálat tárgyává. A politikai részvétel témakörét vizsgáló kutatásokban egyetértés alakult ki abban a tekintetben, hogy a politikai részvételhez köthető cselekvési formákban való participáció különböző tényezők csoportosításával (klaszterekbe sorolásával) értelmezhető (Verba–Schlozman–Brady 1995, 284). A kutatás során a kérdezettek részvételére adott válaszait a részvétel különböző formáiban való aktivitáshoz szükséges erőforrások alapján három csoportba soroltuk.

1. Hagyományos részvétel

A politikai részvételt vizsgáló nemzetközi szakirodalom alapján a politikai részvétel hagyományos formáiban (választási részvétel, politikai szervezetekben való részvétel, illetve az ezen szervezetekhez való kötődés bizonyos formái) való részvétel terén csökkenés tapasztalható, különösen a választásokhoz köthető participációs formák bizonyultak kevésbé vonzónak (Dalton 2008; Inglehart 1997; Norris 2002, 2007; Klingemann–Fuchs 1995; Pattie et al. 2004; Kriesi 2008; Dalton et al. 2004). A kérdést a német ifjúságkutatások több évtizedre visszamenő eredményeinek szempontjából vizsgáló tanulmányukban Gaiser–De Rijke–Spannring (2010, 442) azonban ezzel kapcsolatban megjegyzik, hogy a szervezeti tagság csökkenést mutat bizonyos hagyományos szervezetek, így a szakszervezetek, politikai pártok esetében, azonban fontosnak tartják hozzátenni, hogy más, a fiatalok által hagyományosan kedvelt szervezetek, így például a sportklubok vonatkozásában, növekedés mutatkozik.
A fenti megállapítást figyelembe véve ezért a hagyományos szervezeti kötődés vizsgálatakor célszerűnek tartjuk a „szűkebb" (a politikához inkább köthető) és a „tágabb" (politikához kevésbé köthető) értelemben vett hagyományos szervezeti tagság megkülönböztetését. Így például egy saját bevallása szerint valamely politikai ifjúsági szervezethez kötődő egyén szűkebb értelemben is hagyományos szervezeti tagsággal bír, míg mondjuk egy fiatal futballcsapathoz való kötődése tágabb értelemben véve hordozhat bizonyos közéleti tartalmat, de szűk értelemben ezt nem tekintjük hagyományos részvételnek. Úgy véljük, hogy az említett német tanulmány ajánlásait figyelembe véve a megkülönböztetés hasznos a fiatalok szervezeti tagságára vonatkozó tendenciák pontosabb azonosítását tekintve is.
Emellett azon korábban jelzett szemléletből kiindulva, hogy a téma vizsgálatakor a politikai intézményekkel szembeni attitűdöknél szélesebb skálán mérjük az állampolgárok részvételi hajlandóságát, a fiatalok hagyományos részvétele kapcsán az *informális kötődéseket* is *fontosnak tekintettük*. A részvétel változásából adódó elméleti és módszertani kihívásra reflektálva kutatásunk a szervezeti tagság, politikai érdeklődés és politikai attitűdök vizsgálatán túl, egy külön kérdés erejéig,[29] a lazább, informális közösségekhez való kötődést is vizsgálta. Olyan kötődéseket, amelyeknek semmiféle formalizált jellege nincs, azaz nem egy működő társadalmi szervezethez, intézményhez köthető, hanem a szó legklasszikusabb értelmében civil.
A fentieket összegezve tehát a kutatás során „*hagyományos*" részvételi formák alatt több aktivitási formára *Szabó Andrea és Kern Tamás* tanulmányának *(2011, 18–19) megközelítését alkalmazva*, a választási részvételt, a politikai szervezetekben (pártok, szakszervezetek) való részvételt, illetve az ezen

29. A kérdés pontos megfogalmazása ez volt: "Kötődsz-e valamilyen lazább közösséghez, mozgalomhoz? (például zenekar, hobbicsoportok, filmklub, körök, stb.)?"

szervezetekhez való kötődés bizonyos formáit (például valamilyen kampánymunka végzése, rés
a politikai szervezetek gyűlésein, vagy felszólalás ezen politikai szervezeteknél, politikai jelv
viselése) értjük. Ezek a részvételi formák a demokrácia hajnala óta bevett, szokásos, használt akti
lehetőségek, amelyek egyébként eltérő egyéni involválódást követelnek, és az egyéni versus kol
hasznosság szempontjából is eltérő eredményhez vezetnek. Ezen formákat elsősorban a törté
aspektus köti össze.

2. Kollektív részvétel

Egy, az Amerikai Egyesült Államokban a választásokhoz nem köthető, parlamenten kívüli tevékeny
– tüntetés, állampolgári lobbi csoportok – népszerűvé válását vizsgáló kutatás (Caren–Ghoshal–
2011, 128) cáfolja a fiatalok deficites politikai participációját. Carenék ugyanis azt találták, hogy
és 2008 között a tüntetésen résztvevő 25 éven aluliak aránya 7 százalékról 22 százalékra emelk
A szerzők a változást az általuk „a társadalmi mozgalmak generációjának" nevezett amerikai álla
gároknak tulajdonítják. Az új típusú társadalmi mozgalmakban, az az újszerű, hogy nem pártok me
nem is feltétlenül választási szándékok mentén, sőt, még csak nem is nagy ideológiák mentén sz
ződnek, hanem sokkal inkább célorientált mozgalmak, amelyek Nyugaton az 1960-as évek óta va
jelen. Jürgen Habermas szerint e csoportok az életvilág egy-egy elemének védelmét vállalják
gondozzák (pl. feminista, zöld, pacifista és diákmozgalmak). Az ezen mozgalmak révén megjele
politikai konfliktusok új, döntően posztmateriális értékeken létrejövő törésvonalakon alapulnak. E sz
szereplői kollektív tudatot, szolidaritást és szervezeti infrastruktúrát alakítottak ki, ez utóbbi jóré
informális, mikromobilizációs, személyközi hálózatokban öltött testet.
Ruud Koopmans (Koopmans–Kriesi–Duyvendak–Giugni) és szerzőtársai nyomán az új társadalmi mo
mak három típusát különböztetjük meg:

- instrumentális mozgalmakat, amelyek az ökológiai, a béke- és a szolidaritási mozgalmakat fog
magukba;
- az ellen-kulturális mozgalmakat, amelyek közé a földfoglaló mozgalmakat, illetve a nemzet
etnikai mozgalmak nagy részét, míg
- a szubkulturális mozgalmakat, amelyek közé például a homoszexuálisokat, a feministákat és a
zetiségi, etnikai mozgalmak némelyikét értjük.

Kutatásunkban elsősorban az első két formára kérdeztünk rá, miután a 3. forma vizsgálata sta
kérdőívekkel meglehetősen nehézkes.
Rucht és Ohlemacher (1992) részletesen vizsgálta a különböző mozgalmak megmozdulásainak legf
sabb vonásait. Megállapították, hogy a régi vagy osztályalapú organizációk, másképpen a formális sz
zetek, főként az érdekképviseletek és a politikai pártok, képesek a leghosszabb időn keresztül fennt
a kollektív cselekvésen alapuló megmozdulásokat. Az új társadalmi mozgalmak legfontosabb lét
közege, eszköze, identitásképzője és eredményességének fokmérője épp a tiltakozás. Míg a legal
több formális kereteket is nélkülöző szubkulturális csoportok tiltakozásait a spontenaitás és a konf
rövid kihordása jellemzi. Álláspontunk szerint e megkülönböztetés plauzibilis a magyar fiatalok részv
illetően, ezért egyrészt a szervezeti kötődés rendkívül széles spektrumát vizsgáltuk, másrészt visz
participáció több mint 20 formáját (benne például a spontán tiltakozásokat) vontuk be a kérdőívbe.
A világ több országában 2011 jelentette a kollektív megmozdulások felfutásának, egy új aktivitási
beindulásának időszakát (gondoljunk az arab tavaszra vagy az *Occupy* mozgalomra, valamint a sp
„felháborodottak" mozgalmának zászlóbontására). Magyarországon 2012 volt a hallgatói megmoz
sok és más jelentős társadalmi csoportokat megmozgató demonstrációk éve. Az események mögöt
hallgatói mozgalmakról jelentek meg fontos, állításaikat nemzetközi összehasonlításban is megfogal
tanulmányok (Gerő 2013), valamint jelen kötet más tanulmányai (Susánszky–Gerő 2013 és Jancsák
jelen kötetben) alaposan körüljárják e mozgalmak céljait, üzeneteit és az események alakulását.
tanulmány homlokterében azon kérdés vizsgálata áll, vajon e mozgalmaknak volt-e a hallgatók kör
kimutatható hatása a kollektív részvételi hajlandóság változására? Úgy véljük, joggal feltételezhető, h
kutatás során felvett adatok tükrözni fogják a hallgatók kollektív részvételi hajlandóságának növeked
Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás első hullámának eredményei ugyanis a részvétel egész
fontos aspektusára hívják fel a figyelmet. A 2011 végén, 2012 elején készített vizsgálat rámutatott

lektív részvétel kiemelt jelentőségére. Az egész participációs mintázat a magyar egyetemisták és főiskolások direkt demokratikus részvételétől függött. Aki ebben, a repertoár típusától függően, egyre magasabb szintű egyéni involválódást és ezzel egyre magasabb egyéni kockázatot igénylő részvételi formában aktív volt, az a többi participációs típust is nagyobb arányban részesítette előnyben. (Szabó A.–Oross 2012, 99). Összességében tanulmányunkban „kollektív" vagy másképpen direkt demokratikus részvétel alatt olyan, az állampolgár személyes bevonódását megkívánó cselekvéseket értünk, amelyek változó intenzitású és változó tartósságú elköteleződést igényelnek. A részvételhez szükséges erőforrások tekintetében megkülönböztetjük a sok erőforrást igénylő, intenzív bevonódást követelő face to face akciókat, valamint a kevés erőforrást és alacsony bevonódást igénylő formákat. Szabó Andrea és Kern Tamás fent idézett tanulmánya alapján az állampolgári részvétel minősített, sok erőforrást és face to face akciót igénylő esete a politikai tiltakozásokban való mobilizáció. Ezen belül is a hierarchia csúcsán a nem hagyományos konfrontatív, legális politikai tiltakozásokban történő részvétel áll, ami a résztvevő individuum teljes körű, erőteljes és többféle erőforrást igénylő bevonódásával jár együtt. Ilyen direkt tiltakozási formák az ülősztrájk, a különböző blokádok, az expresszív, szimbolikus cselekvések (például éhségsztrájk). A direkt részvétel kis erőforrás igényű, kis egyéni kockázattal és kevés bevonódással járó formáit az aláírási ívek, tiltakozó levelek, petíciók aláírása jelentik.

3. Online vagy újrészvétel

A szakirodalomban egyetértés van a tekintetben, hogy az „új részvételi formákban" érezhető az online aktivitás növekedése (Stanley–Weare 2004; Baek–Wojcieszak–Delli–Carpini 2010). A hatás irányát érintően azonban mind ez idáig rendkívül korlátozott a politikatudomány ismerete. Egyes szerzők szerint ezen formákban nem a politikai részvétel növekedését figyelhetjük meg, hanem a politikai tudás növekedését, ami azonban nem feltétlenül vezet részvételhez, sőt, egyesek a részvétel csökkenését vélik feltételezni. (Bakker–De Vreese, 2011.)

Kutatásunk során abból indultunk ki, hogy a politikai részvétel kérdéskörét új megvilágításba helyezi az online politikai részvétel. Az egyéni politikai részvétel kérdését a részvételhez szükséges erőforrások felől vizsgálva (Verba–Schlozman–Brady 1995) az egyes cselekedetekhez szükséges idő, anyagi erőforrások és készségek tekintetében az online politikai részvétel nem igényel sok pénzt, sem engedélyt, sem valamely szervezethez való formális tartozást, továbbá kedvelt helyen és tetsző időben folytatható. Az új kategória bevezetése és a kis erőforrásigény hangsúlyozása nem jelenti azt, hogy ez a részvételt valamennyi állampolgár számára egyformán elérhetőnek tekintjük. Amint azt Papp Dénes e témában írt áttekintő tanulmánya (Papp 2011, 124) kiemeli, vita tárgyát képezi az, hogy milyen mértékben segítette hozzá az internet az egyes polgárokat hangjuk hallatásához, valamint szélesebb körű és elmélyültebb politikai információszerzési gyakorlathoz. Az információkeresési- és fogyasztási szokások, a kisszámú forrás előnyben részesítésének jelensége, az érdekes tartalmak előállításának feltételei (pl. szabadidő, megfelelő fogalmazókészség, releváns információk birtoklása) nagymértékben megnehezíthetik a belépést az elérhető vélemények piacára.

A téma kapcsán kibontakozott, elsősorban online térben zajló társadalmi vita során, a háló elit által folytatott új részvételről, a politikai részvétel elektronikus formáinak közéleti aktivitásra gyakorolt hatásáról szóló angolszász diskurzusban új fogalmak felszínre kerülésének lehetünk tanúi. *Mikroaktivizmus* (Marichal 15) alatt olyan kis hatókörű, több személytől több résztvevő felé irányuló politikai kommunikációs tevékenységeket értünk, mint a politikai célú Facebook-csoportok létrehozása, politikai témájú cikkek megosztása Twitteren keresztül vagy politikai tartalmú videók megosztása a YouTube-on. Ezek a tevékenységek mikroszintű cselekvéseknek tekinthetők, s a digitális aktivitás más formáitól eltérően, céljuk szerint nem feltétlenül a mobilizációra irányulnak.

A magyar fiatalok online politikai aktivitását vizsgáló korábbi kutatás a megerősítés hipotézis érvényességét támasztotta alá (Hári 2010, 104), vagyis az internetben rejlő politikai potenciált azon csoportok tudják kihasználni, akik már eleve elkötelezettek és aktívak. A kutatás azt találta, hogy a magyar társadalom információs rétegződése határozottan fedi a hagyományos demográfiai rétegződés mintázatát, a hagyományosan privilegizáltnak tekintett társadalmi csoportok láthatóan teljes átfedést mutatnak a háló elittel. Korábbi tanulmányunkban (Szabó A.–Oross 2012, 72) az „újrészvétel" sokoldalú megközelítéséből kiindulva azt feltételeztük, hogy az internetnek van demokratizáló hatása, és olyan csoportokat is aktivizál, akik kevesebb erőforrással rendelkeznek. Eredményeink azonban nem igazolták feltevésünket, kutatásunk korábbi hulláma azt találta, hogy a demokratizálódás szempontjából nem hozott lényegesen új lehetőséget a virtuális tér, legalábbis az egész hallgatói társadalom számára biztosan nem.

Tanulmányunkban újrészvétel alatt az internet, mint generikus felület által lehetővé tett, a hagyomár és direkt részvétel közé sorolt cselekvési formákat egyaránt magában foglaló, sokoldalú részvételt (gokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos hozzászólásokat, k menteket, lájkolást, illetve különböző ügyek generálását, posztolását) értjük. *Az új részvétel alá s cselekvési formák közös jellemzője, hogy minden típusa viszonylag kis erőforrás igényű, és az eg bevonódás szintje akár minimális is lehet.* Az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatásban öt kér tettünk fel az online közéleti, társadalmi problémákkal kapcsolatos aktivitást tesztelve.

Jóllehet az online részvétel korántsem zárja ki azt, hogy egy adott személy a részvétel hagyományo direkt formáiban is részt vegyen, a társadalom egyes tagjai megelégedhetnek önmagában az új részv kínálta lehetőségekkel is. Kutatásunkban igyekszünk azonosítani azt a csoportot, amely kizárólag a részvétel eszközeivel él. E csoporton belül megkülönböztetjük az új részvétel valamennyi formájá aktív hallgatókat, akiket Marichal (2012, 15) kifejezésével élve, *mikroaktivisták*-nak nevezünk.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A fenti, elméleti kontextus alapján a magyar hallgatók politikai részvételének változását vizsgáló kut sunkban először a hagyományos részvétel, majd a direkt demokratikus részvétel, végül az újrészvétel kulását mutatjuk be.

- Igaz-e az a szakirodalmi állítás, hogy a hagyományos részvétel visszaszorult az internetes és/v direkt demokratikus részvétel javára?
- Bizonyítható-e, hogy az internet színterein kinyíló új részvételi lehetőség a participációt érdem befolyásolja? Lehetővé teszi-e új csoportok közéletbe való bevonódását, másképpen van-e az in netnek demokratizáló hatása?
- A direkt demokratikus részvétel továbbra is meghatározó jelentőségű-e a fiatalok participációjá – ahogy ezt az előző kutatásunk jelezte?

EREDMÉNYEK

A közélet és a politika elválasztása

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon 2011/2012-es*[30] kutatás szakmai körökben talán legpozitívabban foga újdonsága az a módszertani kísérlet volt, hogy – a politika feltételezett negatív kontextusa miatt – m különböztettük a politikai és a közéleti/társadalmi érdeklődést. A második hullámban részletesebben, t kérdés erejéig is megvizsgáltuk a problémát. A tanulmánykötet két másik tanulmánya – lásd Laki Lászl Szabó Andrea közös, valamint Csőzik Rita írásait – részletesebben is foglalkozik a problematikával, mi j tanulmányunkban a részvétel szempontjából fontos dimenziókat emeljük ki. Álláspontunk szerint ugyan szervezettség és a participáció hátterében bizonyíthatóan ott húzódik a társadalmi, közéleti problémák ir érdeklődés és/vagy a politikai affinitás.

Hasonlóan az előző vizsgálati periódushoz a hallgatóknak külön kellett – ráadásul a kérdőív különb részein – a politikai és a közéleti érdeklődésüket egy1-től 5–ig terjedő nonverbális skálán értékelni Ezen túl, egy nyitott kérdésben kértük a hallgatókat, hogy mondják meg, mi jut eszükbe arról a sz hogy politika. A kutatás kvalitatív szakaszában pedig minden a fókuszcsoportos beszélgetésben szó v politikáról, illetve a közéletről.

A kapott eredmények alapján a közélet és a politika nagyon közel áll, de nem teljesen mosódik egybe a gyar főiskolások és egyetemisták gondolkodásmódjában. A kvantitatív és a kvalitatív adatok plasztiku bizonyítják a politika rendkívül negatív kontextusát is (lásd a már említett két tanulmányt). Hogy csak példát emeljünk ki: a hallgatók 21 százaléka szerint a politika nem más, mint csalás, hazugság, átve további 15 százalékuk pedig egyenesen nyomdafestéket nem tűrő szavakra asszociált.

A közéleti és a politikai érdeklődés közötti korreláció értéke mindkét adatfelvételi hullámban nagyon ma volt: r=0,7 (sig=0,000), ill. r=0,65 (sig=0,000).[32] Mindez azt jelenti, hogy a két változó között viszon magas a szimmetrikus együtt járás.

30. A kutatás módszertanáról részletesen lásd Róna–Szabó A. 2012. A 2013-as, 2. hullám módszertanáról részletesen lásd: Szabó A. 2014. jelen kötetben.
31. A kérdések szó szerint megegyeztek az előző hullámban és egyébként az Ifjúság-kutatás sorozatban alkalmazott kérdésekkel: „Mennyire érdekelnek Téged a közéle kérdések, közéleti, társadalmi problémák?" illetve „Mennyire érdekel Téged a politika?".
32. A Cramer-féle V értéke: 0,420 sig=0,000.

1. táblázat.
A közéleti és a politikai érdeklődés együttjárása (százalékos megoszlás)

Mennyire érdekelnek Téged a közéleti problémák?	Mennyire érdekel Téged a politika? 1 egyáltalán nem	2	3	4	5 nagyon érdekel	Összesen
1 egyáltalán nem	93	7	0	0	0	100
2	60	30	6	4	0	100
3	25	40	27	8	1	100
4	9	17	39	28	6	100
5 nagyon érdekel	1	3	15	21	59	100

Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás első 2012-es és második, 2013-as hullámának adatai alapján a közéleti kérdések, társadalmi problémák iránti érdeklődés érdemben magasabb (3,7 pont), mint a politikai érdeklődés (3,0 pont) – és egyébként hajszálra megegyezik a két vizsgált esztendőben. A magyar egyetemisták és főiskolások döntő többsége, több mint 60 százaléka mindkét vizsgálat során úgy válaszolt, hogy érdeklődik a közéleti kérdések, társadalmi problémák iránt, a nem érdeklődők aránya pedig 10 százalék körül mozgott. A politikai érdeklődés alacsonyabb, az érdeklődők aránya alig haladja meg az egyharmadot, míg a nem vagy egyáltalán nem érdeklődők mintegy 40 százalékot tesznek ki.
Jelen elemzésünk szempontjából a legfontosabb kérdés, hogy milyen tényezők hatnak a közéleti, illetve a politikai érdeklődés kialakulására. Az előző vizsgálati hullámunk adataira építve azt feltételeztük, hogy a politikai szocializációs folyamatoknak döntő jelentőségük van a közéleti és/vagy a politikai érdeklődés kialakulásában. Az alábbi táblázat rámutat, hogy a feltételezésünk *helytálló: a* közéleti és a politikai érdeklődés egyaránt kapcsolatban áll a kiemelt fontosságú szocializációs ágensekkel, azaz a családdal és a barátokkal. A korrelációelemzés alapján minél többet beszélgetnek otthon a családban közéleti kérdésekről, annál valószínűbb, hogy a közélet iránt nyitottabb lesz a hallgató. A táblázatból az is kitűnik, hogy a barátokkal történő rendszeres beszélgetés talán még a családnál is fontosabb ebben a korosztályban.
A politika iránti érdeklődés esetében kisebb a Pearson-féle korrelációs együttható értéke, itt kisebb az együttmozgás, de kétségtelenül kimutatható. A kapcsolat pozitív irányú, azaz a magasabb politikai érdeklődéssel együtt jár a családi és a baráti beszélgetés.

2. táblázat.
A közéleti, társadalmi valamint a politikai érdeklődés kapcsolata a családdal és a barátokkal történő beszélgetéssel?
Pearson-féle korreláció értékei

	Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, társadalmi problémák?	Mennyire érdekel Téged a politika?	Milyen gyakran szoktál családoddal közéleti kérdésekről beszélgetni?	Milyen gyakran szoktál barátaiddal közéleti kérdésekről beszélgetni?
Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák?		,655**	,433**[1]	,463**[2]
Mennyire érdekel Téged a politika?	,655**		,353**[3]	,311**[4]
Milyen gyakran szoktál családoddal közéleti kérdésekről beszélgetni?	,433**	,353**		,489**
Milyen gyakran szoktál barátaiddal közéleti kérdésekről beszélgetni?	,463**	,311**	,489**	

Jelmagyarázat:
**A korreláció szignifikáns 0.01 szinten.
1 Cramer-V: 0,332. 2 Cramer-V: 0,359. 3 Cramer-V: 0,263. 4 Cramer-V: 0,234.
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013* kutatás során a közéleti és a politikai érdeklődésre ható t
– beleértve a családi és a baráti beszélgetést is – ún. bináris logisztikus modellekkel vizsgáltuk.[3
elemzés során a bevont magyarázó változók köre – lehetőség szerint – többnyire hasonlatos v
magyarázó változók kiterjedtek:

1. a szocializációs tényezőkre (mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák, milye
beszélget otthon, illetve barátaival közéleti kérdésekről),
2. a szociodemográfiai háttérre (nem, kor, apa, ahol nincs apa, ott az anya iskolázottság
lakhely, azaz Budapesten vagy községben él),
3. az élethelyzetből fakadó kérdésekre (képzési szint és a képzési terület, ezen belül is bölc
mány, jogtudomány, gazdaságtudomány, informatika, műszaki tudományok és társadalo
nyok),
4. a vallásosságra (vallásos vagy ateista),
5. az ideológiai hovatartozásra (bal–jobb, mérsékelt–radikális tengely),
6. a pártra való szavazásra (Együtt 2014– PM, Fidesz–KDNP, Jobbik, LMP[34]),
7. illetve a szervezettség és a részvétel több dimenziójára is.[35]

Vizsgálatunk eredményei alapján a közéleti és a politikai affinitás jellegzetes, a fenti, valamint
kutatási eredményeket megerősítő rajzolatot mutat.
A társadalmi, közéleti kérdések iránti érdeklődésre erőteljesen hat az otthoni illetve a baráti bes
későbbi elemzésekben csak az egyik beszélgetéstípust vonjuk be). A baráti beszélgetés átlagosa
míg a családi beszélgetés átlagosan 1,3-szer növeli a közéleti érdeklődést. A vallásosság, ille
szocializációs ágense, a vallási közösséghez tartozás szintén növeli a hallgatók közéleti affinitás
A szocializációs tényezőkön túlmenően, a státushelyzetből fakadó kérdések közül a szakirányn
emelkedően fontos szerepe a közéleti érdeklődésben. Persze – és ezt jelen kutatással nem tudjuk
ni – az is lehetséges, hogy eleve a szakválasztás mögött meghúzódik egy alapvető társadalmi ér
Ezt feltételezzük többek között a társadalomtudományi vagy éppen a jogtudományi képzés e
társadalomtudományi képzettségű hallgatóknál ugyanis 3,3-szeresére, a jogtudományinál pedi
resére nő a közéleti érdeklődés. A műszaki és az informatikai képzés viszont fordítottan hat, eze
csoportokban a közéleti érdeklődés csökkenését regisztráljuk.
A kérdezett ideológiai önbesorolás az utolsó olyan tényező, amely szignifikáns kapcsolatban va
dalmi problémák iránti fogékonysággal: amennyiben a hallgató eggyel „jobboldalibbnak" vallja r
átlagosan 1,1-szeresére nő a közélet iránti érdeklődésének esélye.
A politikai érdeklődést befolyásoló tényezők alig különböznek a közéleti érdeklődés során elen
ugyanakkor az egész modell kisebb magyarázó erővel bír. A szocializációs háttér, a bal–jobb
tengelyen való elhelyezkedés, vagy éppen a jogtudományi képzettség mellett egyetlen predisz
tozó kerül be újként a modellbe, ez pedig a „nem". A közéleti érdeklődéssel ellentétben a politik
kifejezetten nem-függő, a férfiak azok, akik jobban érdeklődnek a politika iránt. Érdekes, hogy
lomtudományi képzettség és a vallásosság ugyanakkor kiesett a modellből, egyik sem mutat s
kapcsolatot a függő változóval.
Az elemzés további részeiben, a kapott eredmények tükrében, vagy csak a politikai, vagy csak
érdeklődést emeljük be a magyarázó modellekbe, továbbá vagy csak a szülőkkel történő beszélg
a baráti beszélgetést szerepeltetjük.

33. A függő változók: a közéleti érdeklődés modelljében a függő változó egyet vesz fel, ha a válaszadó 4–5-ös értéket jelölt a közélet iránti érdeklődésre; a p
érdeklődés modelljében a függő változó egyet vesz fel, ha a válaszadó 4–5-ös értéket jelölt a politika iránti érdeklődésre.
34. Az MSZP és a DK az alacsony elemszám miatt nem került be a modellekbe. A baloldali fiatalokról részletesen lásd (Bíró-Nagy 2012 és Bíró-Nagy 2013 jele
35. A magyarázó változók, ahol arra szükség volt, átalakításra kerültek kvázi folytonos vagy dummy típusú változókká. A mellékletekben közölt regressziós t
jelzik a függő és a magyarázó változók értékeit. Csak olyan változók kerültek be a modellbe, amelyek között a multikollinearitás a lehető legkisebb mértékű.
érdeklődés és a közéleti érdeklődés között magas a korreláció, ezért csak az utóbbit vizsgáljuk a modellekben. Hasonló megfontolások miatt nem vizsgáljuk
való beszélgetést sem, hiszen az viszonylag magas korrelációt mutat a társadalmi problémák iránti érzékenységgel. A multikollinearitásról részletesen lásd (
részletes modellszámításokat a függelékben közöljük.

Hagyományos részvétel

A hagyományos, a polgári demokráciák kialakulásának kezdete óta bevett, lényegében reprezentatív participációs formák közül az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013* kutatás az aktuális választási hajlandóságot, azaz a most esedékes parlamenti választásokon való részvételi szándékot, a szervezeti tagságot, valamint a pártokhoz kötődő tevékenységet vizsgálta.

Választási részvétel

A demokratikus intézményi berendezkedés legfontosabb aktusa, az országgyűlési választás. A választásokon való részvételt a választásszociológia egy klasszikus kérdéssel vizsgálja: *„Ha most vasárnap parlamenti választások lennének Magyarországon (és Ön jogosult volna szavazni), akkor biztosan részt venne, valószínűleg részt venne, valószínűleg nem venne részt, vagy biztosan nem venne részt ezen a választáson?"* A választási részvétel tehát egy olyan típusú adat, amely a jövőbeli cselekedetre irányul, és nem a múltra, ilyen értelemben nehéz összehasonlítani mondjuk egy már realizált, aktuális direkt demokratikus részvétellel vagy a szervezeti tagsággal. E módszertani probléma áthidalására a szakirodalom azt ajánlja, hogy alapvetően a részvételüket biztosan ígérőket elemezzük, az ő esetükben valószínűsíthető leginkább ugyanis, hogy a jövőbeli részvétel valóban perfektuálódik is. Felvetődhet persze az a megoldás is, hogy az előző választáson való részvételt vizsgáljuk. Miután azonban egyetemistákat és főiskolásokat, azaz fiatalokat vizsgálunk, és az adatfelvétel 2013-ban történt, a legutolsó, 2010-es országgyűlési választáson való részvételi arány rendkívül alacsony lehet pusztán életkori hatás miatt. A mostani 20 évesek ugyanis akkor még csak 17,, a mostani 21 évesek pedig jó esetben éppen 18 évesek voltak. Tehát túl sok korosztály esne ki „technikai" okok miatt a vizsgálat látószögéből.[36]

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon* kutatás előző, 2011 végi, 2012 eleji hullámához képest némileg – épp a hibahatár mértékének megfelelő módon – csökkent a hallgatók biztos részvételi hajlandósága. Míg 2011/2012 fordulóján az összes egyetemista és főiskolás 50 százaléka jelezte biztos részvételét egy most esedékes parlamenti választások, 2013 tavaszán ez az arány 47 százalékra apadt, ezt a változást azonban semmiképp sem szabad túlértékelnünk.

Előző elemzésünkhöz hasonlóan megvizsgáltuk, kik azok a hallgatók, akik integráltak, vagy akik aktívak valamilyen részvételi formában. Ennek a kérdésnek a megválaszolására többféle – lineáris, bináris logisztikus – regressziós modelleket futtattunk. A széles magyarázó változó-parkból mindössze öt szignifikáns változó került be a modellbe. Legfontosabb tényezőnek a képzési terület tűnik. Ha a hallgató ugyanis jogtudományi képzésre jár, úgy lényegesen, több mint a kétszeresére nő annak az esélye, hogy biztos résztvevője lesz a választásoknak. Az eddigi elemzés alapján nem meglepő, hogy a társadalmi problémák iránti érdeklődés hat a választási részvételre. Azok a hallgatók, akik jobban érdeklődnek a közéleti kérdések iránt, mintegy 1,5-szer nagyobb eséllyel vesznek részt a választáson, mint, akik nem érdeklődnek. Az sem meglepő, hogy a családi szocializáció is befolyásolja a részvételt. Akik beszélgetnek otthon közéleti kérdésekről, azoknak a részvétele az átlagot lényegesen meghaladó mértékű. A prediszponáló tényezők közül a „nem" mutat szignifikáns kapcsolatot a választási részvétellel. A férfiak részvétele 0,712-szer magasabb a nőkhöz képest. Végül az ideológiai elköteleződés is befolyásolja a részvételt: amennyiben a válaszadó egy egységgel radikálisabbnak vallja magát, úgy átlagosan 1,126-szeresére nő annak az esélye, hogy részt vesz a választásokon.

Szervezettség

A magyar fiatalok formális szervezettségéről az elmúlt 10 évben számtalan tanulmány jelent meg (lásd pl. *Ifjúság* kutatások eredményei), amelyek egyöntetűen egy alulszervezett, dezintegrált ifjúsági társadalom képét rajzolják le. Minden vizsgálat jelezte ugyanakkor azt is, hogy az ifjúsági társadalmon belül az egyetemisták és főiskolások kicsiny szigetet alkotnak. Ők azok, akik relatíve a legaktívabbak, relatíve a legnagyobb arányban – az egyetemre járóknak pl. az 55 százaléka – rendelkeznek formális vagy informális szervezeti kötődéssel (Szabó A.–Kern 2011, 69). Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás megerősítette a fenti megállapítást. (Szabó A.–Oross 2012).

Csakúgy, mint 2012 elején végzett vizsgálatunkban, 2013-ban is a sportklub a fiatalok szervezeti hálójának kulcseleme, amelyet talán túlzás lenne politikai jellegűnek minősíteni. A második legnépszerűbb a szakmai, tudományos szervezet, amelyhez minden ötödik fiatal kapcsolódik. Ezt követik a kulturális, hagyományőrző, művészeti csoportok, szervezetek és az egyházi, vallási közösségek. Minden más szerveződés – összességében 12 féle szervezeti formát soroltunk fel az elméleti, bevezető fejezetben jelzetteknek megfelelő módon – kevéssé releváns. Az adatok azt jelzik, hogy *minél inkább a politika határán mozgó szervezetekhez való*

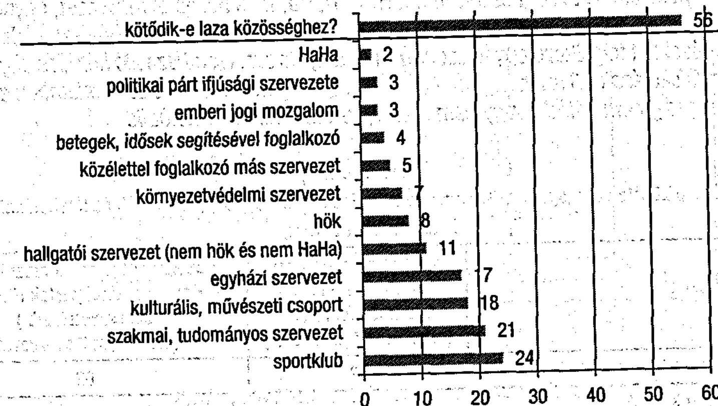
36. A mintánk 37 százaléka legfeljebb 21 éves.

kötődést vizsgálunk, annál inkább csökken a gyakoriság, és minél messzebb megyünk a politikai aré
annál nagyobb lesz a szervezeti aktivitás. A pártok ifjúsági szervezetei viszonylatában már a hibahatár
nyékén lévő, 2–3 százalékos kötődést mértünk.

A 2012-es év talán legfontosabb, felsőoktatással kapcsolatos, nagy visszhangot kiváltó momentuma a
gatói önszerveződés újjáéledése, és a Hallgató Hálózat (HaHa) 2012 téli megmozdulása volt (a HaHa-
a HÖOK-ról lásd Susánszky–Gerő és Jancsák cikkeit). Saját bevallása szerint a helyi hallgatói önkorm
zathoz a hallgatók 8, míg a HaHa-hoz két százaléka kapcsolódik (e két adat értelmezését, relevanciá
megítélését lásd az említett cikkekben).

1. ábra.

Kapcsolódsz-e az alábbi (formális) szervezetekhez? (százalékos megoszlás)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

A magyar egyetemisták és főiskolások mintegy 40 százaléka nem kapcsolódik egyetlen formális sz
hez sem, 26 százalékuk egy szervezethez, további 16 százalékuk pedig két szervezethez kötődik
vagy több szervezeti kötődése a hallgatók 14 százalékának van (átlagos szervezeti tagsági index=1
semmilyen szervezeti kötődése sincs és 12, ha minden szervezeti formában aktív).

Megvizsgáltuk a szervezett hallgatók legfontosabb tulajdonságait. A stepwise módszerrel készítet
regressziós elemzés hat modellt épített fel, ugyanakkor a modell összmagyarázó ereje a hatodi
esetében sem túl magas (R^2=0,120). A formális szervezethez kötődés negatívan korrelál az alapk
azaz a szervezett hallgatók legkevésbé az alapképzésesek közül kerülnek ki.

A prediszponáló tényezők közül a nemnek nincs, az életkornak azonban van hatása a szervezettség
magasabb az életkora a hallgatónak, annál valószínűbb, hogy legalább egy szervezethez fog kötőd
minél jobban belakja egy hallgató az adott intézményt, annál könnyebben talál olyan szervezetet,
kapcsolódni fog. Szintén szignifikáns összefüggés mutatható ki az apa – ahol nincs az anya – is
sága és a szervezettség között. A diplomás apák, és a kifejezetten alacsonyan iskolázott apák g
nagyobb arányban rendelkeznek szervezeti kötődéssel.

Valójában azonban kevéssé a státuszból, élethelyzetből adódó változók, hanem sokkal inkább
affinitás, illetve bizonyos szocializációs tényezők hatnak nagyobb mértékben a szervezettségr
vizsgált szempont közül legfontosabb a társadalmi, közéleti kérdések iránti nyitottság: amennyibe
dik a hallgató a közéleti kérdések iránt, úgy átlagosan 0,23 egységgel szervezettebb. A modellek
szervezetekhez való kötődés fontos dimenziója a vallásosság is (ez a második legfontosabb szem
a hallgató vallásos, úgy 0,17 egységgel nagyobb valószínűséggel kötődik valamely szervezethez.
teljesen evidens, de az egyes pártok szavazói között nincs lényeges különbség a szervezettséget
Annak érdekében, hogy a nem formális, szervezeti tagságot nem jelentő, szervezeti kötődést is
a kutatás során a válaszadók számára külön kérdést tettünk fel arra vonatkozóan, hogy részt
valamely lazább közösség (például zenekar, hobbicsoport, filmklub) tevékenységében. Vizsgálatu
lazább, alkalmi kötődéssel a megkérdezett hallgatók relatív többsége, 56 százaléka rendelkezik.

A laza, alkalmi kötődés egyébként viszonylag szoros összefüggést mutat a formális szervezettséggel.[37] Akiknek nincs formális szervezeti kötődése, mintegy hattizedes arányban informális kötődéssel sem rendelkeznek, viszont, aki legalább egy szervezethez kötődik formálisan, annak nagy valószínűséggel (62%) informális „szervezeti network-je" is kialakult. A fordított reláció talán egy hajszálnyival még erősebb. A laza közösségekben bevonódott fiatalok kétharmada ugyanis valamilyen formális szervezetet is választ magának. Miután a fenti adatsorból egyértelműen az olvasható ki, hogy a *közélettel, politikával foglalkozó szervezetekhez való kötődés jóval szerényebb, mint az általános szervezettség*, kutatási eredményeinkből *létrehoztunk egy társadalmi szervezeti és egy közéleti szervezeti indikátort.* A társadalmi szervezeti indikátorban a sportklub/sportszervezet, a szakmai tudományos szervezet, a kulturális csoportok, a hagyományőrző mozgalmak, valamint a betegek és idősek segítésével foglalkozó szociális szervezetek találhatók.
A közéleti indikátorban azok a szervezetek szerepelnek, amelyek közvetve vagy közvetlenül köthetők a közélethez és/vagy a politikához. Ezek a szervezetek: HÖK, HaHa, más hallgatói szervezet, egyházi szervezet/vallási közösség, emberi jogi mozgalmak, politikai pártok ifjúsági szervezetei, környezetvédelmi szervezetek, közéleti kérdésekkel foglalkozó egyéb szervezetek. *E nyolc szervezethez való kötődés alapján a magyar egyetemisták és főiskolások 38 százalékáról mondható el, hogy politikai/közéleti értelemben szervezett lenne, 62 százaléka pedig nem kötődik vagy nem ilyen típusú szervezethez kötődik.*

3. táblázat.
A társadalmi és a közéleti és/vagy politikai szervezeti kötődés a magyar egyetemisták és főiskolások körében
(százalékos megoszlás)

Kötődési mértéke	**társadalmi szervezet (kulturális, sport, tudományos, stb.) (maximum 4 szervezet)**	**közéleti politikai szervezet (HÖK, HaHa, politikai pártok ifjúsági szervezetei, stb.) (maximum 8 szervezet)**
nem kötődik az adott szervezeti típushoz	52	62
egy szervezethez kötődik	34	26
két szervezethez kötődik	12	9
három vagy több szervezethez kötődik	2	3
kötődési index	0,55*	0,64*

* 0= nem tagja az adott szervezeti típusnak, 4 mind a négy szervezetnek tagja.
** 0= nem tagja az adott szervezeti típusnak, 8 mind a nyolc szervezetnek tagja.
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

A táblázat adatai jelzik, hogy van jelentősége a részvétel (jelen esetben szervezettség) eltérő értelmezésének, azaz a különböző típusú szervezetekhez való kötődés megkülönböztetésének. A két adatsor ugyanis érdemben különbözik egymástól.

A politikai alrendszerhez kötődő tevékenységek

A hagyományos részvétel harmadik eleme a pártokhoz, illetve – kisebb részben – a civil szervezetekhez kötődő nyílt, közvetlen, direkt aktivitás: azaz a nekik végzett (önkéntes vagy fizetett) munka, a választási kampányaktivitás vagy éppen, a teljes bevonódást kívánó képviselőjelöltség. Kutatásunkban a következő hat cselekvési formát soroltuk fel:

- tevékenykedtél politikai pártban, részt vettél a rendezvényein;
- részt vettél más politikai szervezet vagy politikai mozgalom munkájában;
- kampánytevékenységet folytattál (ajánlószelvény gyűjtése, plakátragasztás, stb.);
- önkormányzati vagy parlamenti választáson képviselőjelöltként indultál;
- megválasztott tisztségviselő voltál egy szervezetben;
- pénzt adományoztál civil szervezetnek vagy pártnak.

37. A kétváltozós kereszttábla elemzésben a Pearson-féle khi négyzet értéke=126,9, sig=0,000, Cramer-féle V értéke=0,326.

A hagyományos részvételi formák közül – ahogy erre fentebb utaltunk – éppen ezek az aktusok
a legnagyobb személyes bevonódást, a legnagyobb ideológiai elköteleződést, ezek járnak a leg
egyéni költséggel (időráfordítás, anyagi ráfordítás), ugyanakkor az egyéni haszon szempontjából
van a legnagyobb jutalomértékük.

2. ábra.
Részt vettél-e valaha az alábbi tevékenységben?
válaszok százalékos megoszlása

képviselőjelölt választáson	1
részvétel más pol. szervezetben	4
választott tisztségviselő	10
tevékenység pártban	11
kampánytevékenység	12
pénzadomány szervezetnek	16

0 5 10 15 20

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

Ahogy a fenti ábráról kitűnik, a pártokban és részben a civil szervezetekben végzett munka, a köz
politikai alrendszert támogató tevékenység aránya jóval alatta marad a hagyományos részvétel m
inak. A legelfogadottabb a pénz adományozása civil szervezetnek és/vagy pártoknak, és – értele
– a legkisebb részvételt az önkormányzati vagy parlamenti képviselőjelöltség tekintetében mértü
Az adatok arra utalnak, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások mintegy egytizede kötelező
teljesen, tevőlegesen egy politikai párt mellett, amit az bizonyít, hogy mintegy tizedük folytatott
tevékenységet, tevékenykedett pártban, illetve volt választott tisztségviselő egy szervezetben. Ez
kapcsolatban fontos azonban megjegyezni, hogy a politikával szembeni erős és magas averzió fo
szűkítettük le a választott tisztségviselőséget pusztán politikai szervezetre/pártra. Vélelmezhet
hallgatók a válasznál beleértették – egyébként teljesen legitim módon – a diák-önkormányzati,
önkormányzati választott tisztséget is.
A magyar egyetemisták és főiskolások több mint kétharmada egyébként a politikai alrendszer
egyetlen aktivitási formában sem vett részt, és az egész mintában mindössze két olyan fiatalt rög
akik saját bevallásuk szerint mind a hat politikai szervezetet támogató aktivitást folytatott. A fiata
többsége, egyötöde egyébként a hat formából egyben involválódott. Mindezek alapján a hat válto
zett politikai aktivitási index értéke 0,53, ahol a 0 azt jelenti, hogy semmilyen tevékenységet ne
politikai aktorok számára, 6 pedig azt, hogy minden cselekvési formában aktív.
A stepwise módszerrel készített lineáris regressziós modell alapján a nyílt politikai participáció hé
vel áll szignifikáns összefüggésben (R^2=0,150).[38] A bevont változók – sorrendben – a társadalmi
iránti nyitottság, az életkor, a mérsékelt–radikális tengelyen való elhelyezkedés, az apa alacso
zottsága, a családdal történő otthoni beszélgetés, a nem és a társadalomtudományi képzés. A m
bevont változók azt jelzik, hogy prediszponáló tényezők, a különböző szocializációs faktorok, v
ideológiai elköteleződések bonyolult szerkezete magyarázza a politikai aktivitás kialakulását.

38. A részletes statisztikai táblákat lásd a mellékletben.

A politikai alrendszerben való szerepvállalás a társadalmi, közéleti kérdések iránt nyitott, első generációs értelmiségi férfi hallgatókat vonzza, akik a modell alapján az átlaghoz képest radikális nézeteket vallanak és fontos tulajdonságuk, hogy az átlaghoz képest magasabb körükben a társadalomtudományi szakosok aránya.

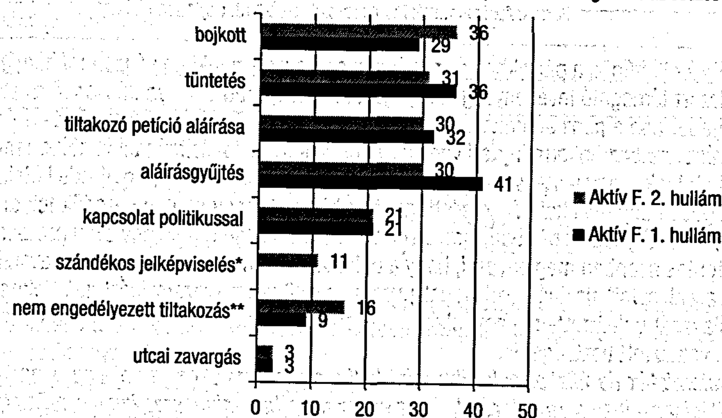
A választási részvételi szándék és a szervezeti kötődés, illetve a nyílt politikai aktivitás között, bár eltérő mértékben, de van kapcsolat. A legkisebb mértékű az összefüggés a társadalmi szervezetek és a biztos választási részvétel, míg – értelemszerűen – a legmagasabb a nyílt politikai aktivitás és a közéleti szervezetekben való közreműködés között mutatható ki.[39]

Az adatokból az következik, hogy a társadalmi integráltság, a társadalmi bevonódás – legyen az bármilyen formájú is – fontos kapu a hagyományos részvétel különböző formáiban való aktivitás szempontjából. A szervezetekhez, közösségekhez kötődő fiatalok választási aktivitása magasabb, mint azoké, akiknek nincs semmiféle bevonódása. Ez a megállapítás igaz – bár jóval kisebb statisztikai relevanciával – a politikától igen távol lévő formális társadalmi szervezeti kötődés esetében is. Viszont – és ez a szervezettség fontosságára hívja fel a figyelmet – statisztikailag nem mutatható ki ilyen összefüggés a laza, a formális szervezeti forma nélküli közösségekbe bevont fiatalok esetében.

Direkt demokratikus részvétel

Az előző, 2011 végén és 2012 elején készített kutatási hullámunk fontos és új eredménye volt, hogy a hallgatói társadalom teljes passzivitásával kapcsolatos korábbi sztereotípiákat sikerült megkérdőjeleznünk (Szabó A.–Oross 2012). Az *Aktív Fiatalok Magyarországon 2013* kutatás, mint a legtöbb téren, így a direkt demokratikus participáció tekintetében is megerősíti az előző hullám kutatásának legfontosabb eredményeit. Az elméleti fejezetben jelzett felvetések mentén az egyetemisták és főiskolások 8 féle direkt demokratikus participációs forma[40] közül mondhatták meg, hogy valaha az életük folyamán részt vettek-e valamelyikben. A participációs repertoár némiképp változott, az előző, 2011/2012-es hullámhoz képest.

3. ábra. Részt vettél-e valaha az alábbi tevékenységben, 2011/2012 és 2013? (százalékos megoszlás az összes válaszoló körében)

*Az előző 2011/2012-es hullámban nem ilyen módon vagy egyáltalán nem mérve.
**Csak az előző, 2011/2012-es hullámban mérve.
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás. és Szabó A.–Oross 2012 90.o.

39. Társadalmi szervezeti kötődés és a választási részvétel kapcsolata: a kétváltozós kereszttábla elemzésben a Pearson-féle khi négyzet értéke=8,16, sig=0,017, Cramer-féle V értéke=0,079. Minden szervezetet magában foglaló kötődés és a választási részvétel kapcsolata: a kétváltozós kereszttábla elemzésben a Pearson-féle khi négyzet értéke=20,064, sig=0,000, Cramer-féle V értéke=0,124. A közéleti szervezeti kötődés és a választási részvétel kapcsolata: a kétváltozós kereszttábla elemzésben a Pearson-féle khi négyzet értéke=27,67, sig=0,000, Cramer-féle V értéke=0,146. A politikai aktivitás és a választási részvétel kapcsolata: a kétváltozós kereszttábla elemzésben a Pearson-féle khi négyzet értéke=45,32, sig=0,000, Cramer-féle V értéke=0,187. A közéleti szervezeti kötődés és a politikai aktivitás kapcsolata: a kétváltozós kereszttábla elemzésben a Pearson-féle khi négyzet értéke=89,47, sig=0,000, Cramer-féle V értéke=0,262.

40. A felkínált részvételi formák:
- aláírásgyűjtés;
- politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, tiltakozó petíciók aláírása;
- törvényes demonstráció, tüntetés;
- spontán tüntetés, utcai vonulás;
- utcai zavargás;
- szándékosan nem vásároltál, bojkottáltál árucikket, elkerültél üzletláncot;
- szándékosan viseltél politikai jelvényeket, jelképeket;
- kapcsolatba léptél politikussal vagy önkormányzati képviselővel.

Ahogy a fenti ábra mutatja az előző, 2011 végén, 2012 legelején készített kutatásunk eredményeihez kép
változott a hallgatói direkt demokratikus aktivitás. Első ránézésre majd minden aktivitási forma eseté
stagnálás vagy csökkenés regisztrálható, véleményünk szerint inkább némi radikalizálódás érhető tetten
adatokban (a spontán, azaz nem engedélyezett tüntetések, spontán vonulások érdemi növekedése).
2013 tavaszi méréseink szerint a nappali tagozatos hallgatók körében a legnépszerűbb direkt demokrati
forma a bojkott (szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos árucikket, szándékosan elkerült üzletl
cot). Ezt a kérdezettek 36 százaléka választotta. A tiltakozási szakirodalom e formát a „nemkonvencion
konfrontatív" formák közé sorolja, amely adott esetben a legkisebb befektetéstől (nem vásárolok meg
adott terméket), komolyabb anyagi áldozat meghozataláig is terjedhet (szándékosan csak egy adott
méket vásárolok, még ha az drágább, nehezebben hozzáférhető is). Ugyanakkor a bojkott lehet egyf
„divat", bizonyos szubkultúrák (így a „zöld", az „ősmagyar") identitásképző magatartásmintázata is.
A három bevett tiltakozási forma, a tüntetés és a különböző aláírásgyűjtési típusok (petíciók, politikai ny
kozatok, kezdeményezések aláírása) nagyjából azonos, 30 százalékos arányúak, amit a kapcsolat politik
sal, önkormányzati képviselővel kategória követ (21%).
A 2012-es esztendő a politikai tiltakozások fontos éve volt, hiszen a magyar társadalom a 2012 téli, ill
a 2013 legeleji hallgatói megmozdulások során egy új tiltakozási repertoár típussal, a spontán tünteté
és vonulással ismerkedhetett meg. Emlékezetesek azok a képek, amelyeken a hallgatók közfelkiáltá
szavazzák meg az egyik budapesti híd elfoglalását, szintén szavazással döntenek arról, hogy fél Buda
ten átvonulva, a Kossuth térre vonulnak.[41] A viszonylag jelentős elköteleződést és az adott esetben kor
egyéni kockázatokat hordozó spontán tüntetési forma a magyar hallgatók körében a hatodik legnépszer
16 százalékkal, ami kifejezetten magas arány, tekintettel arra, hogy korábban ilyen tiltakozás nem
létezett Magyarországon.
Ha a felsorolt 8 féle repertoár alapján egy indexet készítünk, ahol a 0 azt jelöli, hogy a kérdezett semm
sem vett részt, a 8, ha minden formát kipróbált már, akkor a részvételi átlag 1,7 pont, ami megerős
többszörös és összefonódó részvétel jelenlétét a fiatalok körében. Az adatok értelmezésénél érdemes n
jegyezni, hogy nem az előző 12 hónapra kérdeztünk, hanem a valamikori részvételt vizsgáltuk, így a ka
eredmények felfelé torzíthatnak. Megjegyezzük azonban, hogy ha csak arra a hét részvételi típusra szűk
a listát, amelyet valamilyen formában mértünk az előző, 2011/2012-es hullámban, lényegében ugyanak
indexértéket kapunk. Míg 2011/2012-ben a 0–7 skálán az átlagérték 1,66, 2013-ban 1,64 pont, azaz a
ábrában látható változások ténylegesen inkább csak belső átrendeződések, mint érdemi elmozdulás
hallgatói direkt demokratikus participáció egészét nem érintik.
Adataink alapján a hét, mindkét évben vizsgált részvételi formát figyelembe véve – vizsgált évtől függ
nül – *a hallgatók 30 százalékáról mondható el, hogy a felsorolt tevékenység egyikében sem involváló*
azaz a kollektív részvételt tekintve passzív. 2013-ban mintegy negyedük egy, további kéttizedük akár ké
kollektív formát is kipróbált már, sőt a hallgatók egyhatodának négy vagy annál többféle direkt participá
rögzíthető.[42] Ezek az adatok arra utalnak, hogy *a részvétel részvételt generál. Ha valaki aktivizálódik vala*
direkt demokratikus részvételi formában, akkor abból szinte automatikusan következik egy másikban val
ticipáció is. Az első bevonódás a kulcsmomentum, a második lépés ehhez képest kisebb döntési teherr
Azt, hogy kik azok a hallgatók, akik a direkt participációban involválódnak, regressziós eljárással vizsgá
A stepwise módszerű modellben a függő változó 9 magyarázó változóval mutatott szignifikáns kapcso
(a modell magyarázó ereje a 9. változó bevonása után R^2=0,399). A kapott eredmények jelentős hason
got mutatnak a korábban bemutatott regressziós modellek tapasztalataival. A társadalmi problémák
fogékonyság és ezzel párhuzamosan az erről szóló otthoni beszélgetés, mint szocializációs háttér ro
fontos a direkt demokratikus repertoár-típusokban való involválódás szempontjából. Mint ahogy az
meglepő, hogy a modellbe a társadalomtudományi szakosok, a férfiak és a radikális hallgatók kerültel

41. Az eseményekről részletesen lásd az internetes hírportálok szinte percről percre tudósító összefoglalásait.
42. Csak egy érdekesség: mindkét vizsgálati periódusban a hét (közös) repertoár típusra szűkített index esetében 1 százalék volt az összes részvételi formában aktíva
aránya.

A szociodemográfiai háttérváltozók között egyetlen olyan tényező szerepel, amely korábban nem mutatott szignifikáns összefüggést a vizsgált függő változókkal, ez az állandó lakhely típusa. Ha valaki fővárosi állandó lakhellyel rendelkezik, akkor 0,108 egységgel valószínűbb a részvétele a direkt demokratikus akciókban (ami persze érthető, hiszen ezek túlnyomó többsége Budapestre összpontosul). Az azonban már meglepőbb, hogy nemcsak Budapest, de a község is bekerült a regressziós modellbe (igaz a legutolsó lépésben, és a magyarázó erő is viszonylag alacsony Béta=0,075).

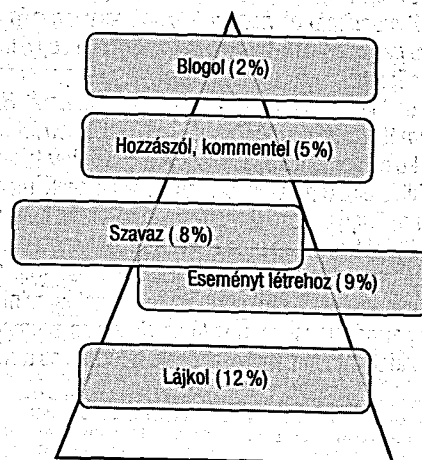
Az adatok ugyanakkor azt is bizonyítják – ahogy arra már korábban is utaltunk –, hogy a szervezettség és a részvétel erősen összefügg egymással, egymásra épül, vagy éppen egymásból következik. A modell alapján a direkt demokratikus részvételt leginkább a hagyományos részvétel egyik formája, a politikai befolyásolja. Ha egy egységgel aktívabb a politikai alrendszerben valaki, akkor 0,521 egységgel aktívabb a direkt demokratikus formákban is. A közéleti, politikai szervezeti tagság pedig 0,087 egységgel növeli a direkt demokratikus részvételt.

Online vagy újrészvétel

Az internet és a hozzá kapcsolódó info-kommunikációs technikák politikai részvételre gyakorolt hatásáról felvetett kérdések és problémafelvetések esszenciája röviden úgy foglalható össze, hogy az új vagy online részvétel valóban új típusú részvételt jelent-e, valóban más, a korábbiakban nem mobilizált csoportok jelennek-e meg a politikai részvétel ezen formája révén. (A téma átfogó áttekintését lásd: Szabó G.–Mihályffy 2009, 87.)

Kutatásunk előző hulláma a kérdés kapcsán azt találta, hogy az internet által nyújtott új participáció érdemben nem különbözik a másik két részvételi típustól. Az internet demokratizáló hatását tekintve úgy tűnt, hogy a „lábbal történő" részvételhez képest a lájkkal történő részvétel teljesen új társadalmi csoportokat csak nagyon kis mértékben tud bevonni. (Szabó A.–Oross 2012). Az *Aktív Fiatalok Magyarországon 2013* kutatás során a kvalitatív szakasz eredményeinek felhasználásával a virtuális részvétel bővített repertoárját alkalmaztuk. Az előző hullámban mért háromhoz képest 2013-ban öt kérdést tettünk fel az online közéleti, társadalmi problémákkal kapcsolatos aktivitásról. E kérdések részvételi intenzitást tekintve fokozatot, verbális skálát alkotnak.

4. ábra.
A virtuális részvétel különböző formái
(a rendszeres részvétel százalékos megoszlása)

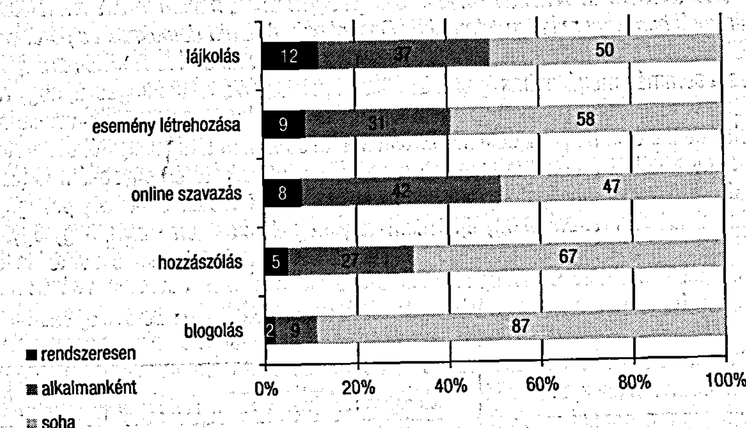
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás.

Az előzetes várakozásainkkal ellentétben – lévén az online részvételnek alacsonyabb a „költsége", rá a hallgatók mindennapjaiban jelentős szerepet tölt be az internet[43] – összességében a válaszadók 1 *zaléka végzi rendszeresen* az általunk vizsgált egyes online tevékenységeket (online részvételi index ahol a 0 azt jelenti, hogy semmiben sem vesz részt, az 5 pedig, hogy minden formát alkalmaz). Az vétel esetében a direkt demokratikus részvételhez vagy a hagyományos részvételhez képest is alacso a többszörös, összefonódó részvétel aránya. 8 százalékuk ugyanis legfeljebb egy formát használ, 4 lékuk kettőt és 5 százalék a két formánál több újrészvételben bevonódók aránya.[44] E csoport tagjai kerülhetnek ki a *mikroaktivisták*.

Az online részvétel hierarchiájának csúcsán egyébként a blogolás áll, amelyet a hallgatók két százalé gez rendszeresen, de rendszeresen lájkolni is mindössze 12 százalékuk szokott. Egyáltalán megállap hogy a vélemények, álláspontok, ideológiák rendszeres kifejtése nem játszik központi szerepet a hal életében. Persze kérdés az, hogy ha nem rendszeresen, akkor alkalmanként élnek-e az internet ny lehetőségekkel.

Az igazán érdekes az alábbi ábrán a sötét oszlop által jelölt rész, vagyis az, hogy mit nem csinálnak az temisták és főiskolások. Közel felük lájkolni sem szokott közéleti, politikai kérdésekben, az online sz aránya pedig éppen, hogy eléri az ötven százalékot.

5. ábra.
A virtuális részvétel különböző formái
(százalékos megoszlása)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás.

Ezek az adatok megerősítik azt a korábbi eredményünket, mely szerint a virtuális, újaktivitás inkább szítő, alkalmankénti tevékenység, és – ahogy ezt a későbbiekben bizonyítjuk – nem helyettesíti va váltja ki a hagyományos és a direkt demokratikus részvételt. Megjegyezzük, hogy az összesített rés elemző modellünkben kétféle metodológia alapján vizsgáljuk az online aktivitást. Az első modell alkalmi és a rendszeres online részvételt is bevontuk, míg a szűkebb értelmezésű kumulatív modellb a rendszeres online aktivitást emeltük be.

43. A vizsgára jelentkezéstől kezdve a tananyag letöltéséig – nem beszélve az interperszonális kapcsolatokig – az internet a hétköznapi világuk szokásos része. En részletesen lásd (Róna–Szabó A. 2012, 20–21)

44. Egy százalékukról mondható el, hogy mind az öt internetes részvételi formában rendszeresen aktívak.

Milyen tényezők befolyásolják a fiatalok online aktivitását?

A kutatás során választ kerestünk a hallgatók *rendszeres* online aktivitását meghatározó tényezőkre is. Előző vizsgálatunkat lezáró elemzésünkben (Szabó A.–Oross 2012) azt feltételeztük ugyanis, hogy az online aktivitás inkább a bal–balközép, liberális kötődésű fiatalok sajátja, míg az offline részvételek esetében a jobboldali kötődés dominálhat. Ehhez lineáris regressziós modellt futtatunk stepwise módszerrel.

A 22 lehetséges magyarázó változó tekintetében azt találtuk, hogy az online részvételre legerősebb hatással a direkt demokratikus részvételbe való bevonódás bír. Amennyiben részt vesz direkt demokratikus participációban, úgy átlagosan 0,41 egységgel aktívabb online a hallgató. A közélet iránti érdeklődés meghatározó szerepét ez a modell is igazolta: amennyiben a válaszadót egy egységgel jobban érdeklik a közéleti kérdések, úgy átlagosan 0,198 egységgel aktívabb online. A nyílt politikai aktivitásba való bekapcsolódás szintén magával vonja az online participációt (Beta=0,192). A hagyományos részvétel egyes tényezői közül fontos még a közéleti/politikai szervezeti tagság is, hiszen ez is befolyásolja az online participációt. Az ideológiai hovatartozás befolyásolja a rendszeres internetes aktivitást. A modell alapján inkább a baloldali és inkább a radikális fiatalok azok, akik rendszeresen megjelenítik véleményüket az interneten keresztül (Beta=-0,085), illetve (Beta=0,089).

A képzési területek közül egyetlen egy sem került be a modellekbe. Ez azért fontos megállapítás, mert korábban azt feltételeztük, hogy az online részvétel „demokratizál", azaz olyan társadalmi (jelen esetben hallgatói) csoportokat is képes behozni, bevonni, amelyek számára a „lábbal történő" részvétel túl sok költséggel (pl. idővel) jár.

A virtuális részvétel tehát nem támasztja alá azt a hipotézist, mely szerint a lájkkal történő részvétel helyettesítené a lábbal történő részvételt. A kettő nem alternatívája egymásnak, hanem az újrészvétel kiegészítő tevékenysége a már korábban vagy más területen Aktív Fiataloknak. A direkt demokratikus participációban vagy a hagyományos részvétel bizonyos formáiban Aktív Fiatalok aktívak a rendszeres online participációban is.

Kérdés, hogy ez a sommás megállapítás igaz-e az alkalmi participációra is? Elfogadva, hogy rendszeresen azok használják a virtuális teret politikai nézeteik kifejezésére, akiknek más terek is szabadon nyitva állnak, esetleg feltételezhető-e, hogy az alkalmi részvétel a kulcs a nem aktív hallgatói csoportok számára? Lehetséges-e, hogy a kötött órarenddel, kevés szabadidővel rendelkező és egyébként is kisebb közéleti affinitással rendelkező orvostanhallgatók, műszaki és informatikai egyetemisták vagy pedagógushallgatók számára az alkalmi virtuális részvétel egyfajta mentsvár, megfelelő csatorna arra, hogy ugyancsak időnként, de mégiscsak valamilyen módon aktív szereplői legyenek, ha másnak nem is a virtuális közéletnek.

4. táblázat. Az online részvétel alakulása képzési terület szerint* (százalékos megoszlás)

	nincs online részvétel	alkalmi részvétel	rendszeres részvétel
informatikai képzés	46%	41%	13%
orvostudományi képzés	46%	44%	9%
egészségtudomány (nem orvosi)	41%	47%	12%
agrárképzés	38%	45%	17%
műszaki tudományok	33%	53%	14%
gazdaságtudományi képzés	31%	53%	16%
átlag	31%	52%	17%
művészeti képzés	30%	45%	25%
természettudományi képzés	27%	56%	17%
jogtudományi képzés	26%	54%	20%
pedagógusképzés	22%	67%	12%
bölcsészettudományi képzés	20%	57%	23%
társadalomtudományi képzés	16%	51%	33%

*csak azon képzési területek, ahol az elemszám eléri a 20 főt.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás.

A fenti táblázat arra utal, hogy az átlaghoz képest nagyobb alkalmi virtuális részvétellel a *természet*
nyi, a jogtudományi, a bölcsészettudományi, valamint a pedagógusképzésre járók rendelkeznek. A
képzési területek közül a jogász és a bölcsészettudományi hallgatók a rendszeres részvétel tekint
átlagon felüli participációt mutatnak, azaz új csoport ebben a szegmensben a természettudomány
hallgatóké, valamint a pedagógusoké. Az ő esetükben mondható el, hogy a virtuális tér alkalmi ha
komolyabb mértékű. *A hipotézisben jelzett többi szakirány (pl. egészségtudományi, orvosi, műszaki,*
tikai) esetében viszont nincs ilyen összefüggés, ők abban a csoportban felülreprezentáltak, ahol s
online aktivitás nem rögzíthető. Mindez azt jelenti, hogy az alkalmi jellegű virtuális részvétel sem tu
ben több hallgatói csoportot bevonni, lényegesen nem demokratizálja a részvételt.

Mivel hozható összefüggésbe az egyetemisták interneten szervezett tüntetéseken való rés

Miután a 2012-ben lezajlott hallgatói tüntetések kialakulásában fontos szerepet játszott az interne
lizáció, kutatásunkban külön rákérdeztünk arra, hogy a kérdezett részt vett-e online szervezett tü
A kérdésre választ adó hallgatók egyötöde vett részt olyan megmozduláson, tüntetésen, demor
amelyről az interneten értesült.

Annak megértéséhez, hogy mely tényezőktől függ az, hogy valaki részt vett-e online szervezett
ben, a kapott válaszokat bináris logisztikus modell segítségével vizsgáltuk. Az adatok alapján e
szubkultúra vonalai bontakoznak ki. A modell által releváns magyarázó változók közül a legnagyob
ugyanis a kérdezett szervezeti tagságának volt: amennyiben a kérdezett a HaHa-hoz kötődik,
22-szeresére növeli annak az esélyét, hogy részt vett már interneten szervezett tüntetésen. A tá
tudományi képzettség több mint 2,5-szer, a budapesti lakhely pedig 2,1-szer emeli az interneten
tüntetésen való részvételt.

A kérdezett pártpreferenciáját tekintve, amennyiben az Együtt–PM-re szavazna, úgy 2,082-sze
annak az esélye, hogy részt vett interneten szervezett tüntetésen.

Érdekes, hogy a modellben nem mutatkozott szignifikánsnak a kérdezett bal–jobb, valamint a n
radikális skálán választott önbesorolása, a kérdezett közéleti érdeklődésének szintje, a válasza
területe. Az életkornak és a nemnek viszont van jelentősége, a fiatalabb hallgatók és a férfiak az
interneten szervezett tüntetésre jobban mobilizálhatóak.

Kutatásunk fontos eredménye, hogy alá tudjuk támasztani az online részvétellel kapcsolatos elm
lom szkeptikusainak várakozásait. Modellünkben ugyanis csak akkor van *az online részvételi a*
jelentősége, ha azt a rendszeres részvételre szűkítjük. Ha bevesszük az alkalmi aktivitást, akkor k
hogy önmagában az, ha valaki időnként online hírekre klikkel, blogol, oldalakat lájkol, még egy
biztos, hogy kimegy az utcára felvonulni.

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy ha a direkt demokratikus részvételt bevonjuk a modellbe,
a HaHa, sem a rendszeres internetes részvétel nem mutat szignifikáns kapcsolatot az interneten
tüntetéssel. A direkt demokratikus participáció ugyanis „mindent visz", önmagában a legfontos
zővé válik!

KONKLÚZIÓ

A magyar nappali tagozatos hallgatók részvételi hajlandóságát vizsgáló tanulmányunk főbb eredményei az alábbiakban összegezhetők:

A politika és a közélet fogalmának összevetésekor kutatásunk azt találta, hogy a hallgatók közélet iránti érdeklődése magasabb a politika iránti érdeklődésüknél.

- A magyar egyetemisták és főiskolások döntő többsége, több mint 60 százaléka mindkét vizsgálat során úgy válaszolt, hogy érdeklődik a közéleti kérdések, társadalmi problémák iránt, a nem érdeklődők aránya pedig 10 százalék körül mozgott. A politikai érdeklődés alacsonyabb, az érdeklődők aránya alig haladja meg az egyharmadot, míg a nem vagy egyáltalán nem érdeklődők mintegy 40 százalékot tesznek ki. A társadalmi, közéleti kérdések iránti érdeklődésre erőteljesen hat az otthoni és a baráti beszélgetés. A vallásosság, illetve ennek szocializációs ágense a vallási közösséghez tartozás szintén növeli a hallgatók közéleti affinitását. A szocializációs tényezőkön túlmenően a státushelyzetből fakadó kérdések közül a szakiránynak van kiemelkedően fontos szerepe a közéleti érdeklődésben. A társadalomtudományi képzettségű hallgatóknál ugyanis 3,3-szorosára, a jogtudományinál pedig 2,4-szeresére nő a közéleti érdeklődés. A kérdezett ideológiai önbesorolása szignifikáns kapcsolatban van a társadalmi problémák iránti fogékonysággal: amennyiben a hallgató eggyel „jobboldalibbnak" vallja magát, úgy átlagosan 1,1-szeresére nő a közélet iránti érdeklődés esélye. A politikai érdeklődést befolyásoló tényezők alig különböznek a közéleti érdeklődésétől. A szocializációs háttér, a bal–jobb ideológiai tengelyen való elhelyezkedés, vagy éppen a jogtudományi képzettség mellett, egyetlen prediszponáló változó kerül be újként a modellbe, ez pedig a „nem". A közéleti érdeklődéssel ellentétben a politikai affinitás kifejezetten nem-függő, a férfiak azok, akik jobban érdeklődnek a politika iránt.

Kutatásunk eredménye alapján nem igazolható az az állítás, miszerint a hagyományos részvétel visszaszorult az internetes és/vagy direkt demokratikus részvétel javára.

- A hallgatók szervezettségét tekintve csakúgy, mint 2012 elején végzett vizsgálatunkban, 2013-ban is a sportklub a fiatalok szervezeti hálójának kulcseleme, amelyet talán túlzás lenne politikai jellegűnek minősíteni. A második legnépszerűbb a szakmai, tudományos szervezet, amelyhez minden ötödik fiatal kapcsolódik. Ezt követik a kulturális, hagyományőrző, művészeti csoportok, szervezetek és az egyházi, vallási közösségek. Minden más szerveződés kevéssé releváns. Az adatok azt jelzik, hogy minél inkább a politika határán mozgó szervezetekhez való kötődést vizsgálunk, annál inkább csökken a gyakoriság, és minél messzebb megyünk a politikai arénától, annál nagyobb lesz a szervezeti aktivitás. A pártok ifjúsági szervezetei viszonylatában már a hibahatár környékén lévő, 2–3 százalékos kötődést rögzítettünk. Vizsgálatunkban külön kitértünk a lazább, alkalmi kötődés szerepére, amivel a megkérdezett hallgatók relatív többsége, 56 százaléka rendelkezik. A laza, alkalmi kötődés egyébként viszonylag szoros összefüggést mutat a formális szervezettséggel. A laza közösségekben bevonódott fiatalok kétharmada ugyanis valamilyen formális szervezetet is választ magának. A társadalmi integráltság, a társadalmi bevonódás – legyen az bármilyen formájú is – fontos kapu a hagyományos részvétel különböző formáiban való aktivitás szempontjából. A szervezetekhez, közösségekhez kötődő fiatalok választási aktivitása magasabb, mint azoké, akiknek nincs semmiféle bevonódása. Ez a megállapítás igaz – bár jóval kisebb statisztikai relevanciával – a politikától igen távol lévő formális társadalmi szervezeti kötődés esetében is.

Kutatásunk eredményei alátámasztják azon korábbi állításunkat, miszerint a direkt demokratikus részvétel meghatározó jelentőségű a fiatalok participációjában.

- A kutatás kérdésparkjában kifejezetten a politikai alrendszerhez kötődő aktivitási formákban a vizsgált fiatalok közel egyharmada vett részt. A fiatalok döntő többsége, egyötöde a vizsgált hat formából egyben involválódott. A kollektív részvétel kapcsán a mindkét évben vizsgált részvételi formákat figyelembe véve a hallgatók 60 százaléka involválódott, azaz rendelkezett legalább egy kollektív részvétellel. 2013-ban mintegy negyedük egy, további kéttizedük akár kétféle kollektív formát is kipróbált már, sőt a hallgatók egyhatodának négy vagy annál többféle direkt participációja rögzíthető. Ezek az adatok arra utalnak, hogy a részvétel részvételt generál. Ha valaki aktivizálódik valamely direkt demokratikus

részvételi formában, akkor abból szinte automatikusan következik egy másikban való partici
is. Az első bevonódás a kulcsmomentum, a második lépés ehhez képest kisebb döntési teherr

Az internet színterein kinyíló új részvételi lehetőséget vizsgáló kutatási kérdésünkre kapott adatok
erősítik azt a korábbi eredményünket, mely szerint az online, újaktivitás inkább kiegészítő, alkalmar
tevékenység, és nem helyettesíti vagy nem váltja ki a hagyományos és a direkt demokratikus részvét
- Az online részvétel tehát nem támasztja alá azt a hipotézist, mely szerint a lájkkal történő rés
helyettesítené a lábbal történő részvételt. A kettő nem alternatívája egymásnak, hanem az újré
tel kiegészítő tevékenysége a már korábban vagy más területen Aktív Fiataloknak. A direkt de
ratikus participációban vagy a hagyományos részvétel bizonyos formáiban Aktív Fiatalok akti
rendszeres online participációban is. Előzetes várakozásainkkal ellentétben csupán a válaszad
százaléka végzi rendszeresen az általunk vizsgált online tevékenységeket. E csoporton belül a
demokratikus részvételhez vagy a hagyományos részvételhez képest is alacsonyabb a többs
összefonódó részvétel aránya: 8 százalékuk ugyanis legfeljebb egy formát használ, 4 száza
kettőt, és 5 százalék a két formánál több újrészvételben bevonódók aránya. A kizárólag online
vétellel élő mikro-aktivisták e csoport tagjai közül kerülhetnek ki.

A tanulmányunkban elemzett kérdéseket követően, külön vizsgálat keretében elemezzük azt, milyen a
vétel különböző formáinak egymáshoz való viszonya. Fontosnak tartjuk tisztázni, kik azok, akik a p
részvétel valamennyi formájában aktívak, és kik azok, akik valamennyiből kimaradnak? Tanulmánykö
részvételt vizsgáló következő tanulmányának célja e viszonyrendszer részletes feltárása és modelleze

** A tanulmány részletes statisztikai számításokat tartalmazó mellékletét lásd az online verziób*
A tanulmánykötet letölthető a www.aktivfiatalok.hu honlapról.

IRODALOM

Baek, Y. M. – Wojcieszak, M. – Delli Carpini, M. (2012): Online Versus Face-to-Face Deliberation: Who? Why? What? With What Effects? *New Media & Society*, 14, 363–383.

Bakker, T.P. – De Vreese, C.H.: Good News for the Future? Young People, Internet Use, and Political Participation; 2011.

Beck, U. (2001): Freedom's children. In: U. Beck and E. Beck-Gensheim, eds. Individualisation. London, Sage, 156171.

Bessant, J.: The Loch Ness monster and professionalism. YOUTH STUDIES AUSTRALIA. Dec2004, Vol. 23 Issue 4, 26–33.

Caren, N. – Ghoshal R. A. – Vanesa Rivas (2011): A Social Movement Generation: Cohort and Period Trends in Protest Attendance and Petition Singing. *American Sociological Review* 2011 76, 125–151.

Caren, N. – Ghoshal, R.A. – Rivas, V. (2011): A Social Movement Generation: Cohort and PeriodTrendsinProtestAttendance and Petition Singing. *American Sociological Review* 2011 76, 125–151.

Coleman, S. (2006): *Remixing citizenship: democracy and young people's use of the Internet.* London, Carnegie YPI.

Csőzik Rita (2014): Politika, minek nevezzelek? A magyar egyetemisták és főiskolások politikáról alkotott szociális reprezentációja. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Dahlgren, P. (2000): The Internet and the democratization of civic culture. *Political Communication*, 17, 335–340.

Dalton, R. J. (2008): "Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation." *Political Studies*, 56, 76–98.

Farthing, R. (2010): The politics of youthful antipolitics: representing the 'issue' of youth participation in politics. *Journal of Youth studies*, 2010, 13. 181–195.

Furlong, A. – Cartmel F. (2007): *Young People And Social Change.* Open University Press, New York.

Gaiser W. – De Rijke J. – Spannring R. (2010) Youth and political participation – empirical results for Germany within a European context. *Young* 2010. 18, 427–450.

Gerő, M. (2013): *El kéne foglalni valamit... Az Occupy Wall Street és a hallgatói mozgalom* In: Krasztev Péter – Jan Van Til (szerk.): *Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelliseknek és békéseknek.* Napvilág Kiadó, 2013.

Gerodimos, R. (2010): New media, newcitizens. The terms and conditions of online youth civic engagement. http://bournemouth.academia.edu/RomanGerodimos/Papers/959075/New_media_new_citizens_the_terms_and_conditions_of_online_youth_civic_engagement.

Gordon, H.R. – Taft, J. K. (2011): Rethinking Youth Political Socialization: Teenage Activists Talk Back. *Youth & Society*, 2011. 43 1499–1527.

Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization.* Princeton, Princeton University Press.

Jancsák Csaba (2014): Álomtalan ébrenlét: a hallgatói önkormányzatiság útja a perifériától a centrumba és vissza a perifériára. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Kaun, Anne (2012): Civic experiences and public connection. Media and young people in Estonia. http://oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:512500/FULLTEXT02.

Kern Tamás – Szabó Andrea (2011): *A politikai közéleti részvétel alakulása Magyarországon, 2006-2010.* In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, Képviselet, Politikai változás.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.

Klingemann, H. – Fuchs, D. (1995): *Citizens and the State.* Oxford, Oxford University Press.

Kriesi, H. - Koopmans, R. - Duyvendak, J.W. - Giugni, M.G. (1995): *New Social Movements in Western Europe* London, UCL Press.

Laki László – Szabó Andrea – Bauer Béla (szerk.) (2001): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Laki László – Szabó Andrea (2014): Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepszise mögött? Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Livingstone, S. – Bober M. – Hesper, E. (2005): 'Active participation or just more information? Young people's take-up of opportunities to act and interact on the Internet'. *Information, Communication and Society*, 8/3, 287–314.

Marichal, J. (2012): *Facebook Democracy. The Architecture of Disclosure and the Threat to Public Life*, Los Angeles, Ashgate.

Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism.* Cambridge, Cambridge University Press.

Norris, P. (2003): Preaching to the Converted? Pluralism, Participation and Party Websites. *Party Politics*, Vol. 9. No. 1., 21–45.

O'Toole, T. – Lister, M. – Marsh, D. Su – Jones, S. – McDonagh, A. (2003): Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people. *Contemporary Politics*, Volume 9, Issue1. 45–61.

Papp Dénes (2011): Tájékozódási lehetőségek és politikai tartalmak megosztása az interneten. *Politikatudományi Szemle* XX/2. 106–127.

Pattie, C. – Seyd, P. – Whiteley, P. (2004): *Citizenship in Britain: values, participation and democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.

Phelps, E. (2004): Young Citizens and Changing Electoral Turnout, 1964–2001. *The Political Quarterly* 75 (3), 238–248.

Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó* *tóság.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Rucht, D. - Ohlemacher, T. (1992): "Protest Event Data: Collection, Uses and Perspectives" In: Mario Dia Eyerman (eds.): *Studying Collective Action* London, SAGE Publication.

Rys Farthing (2010): The politics of youthful antipolitics: representing the 'issue' of youth participation in *Journal of Youth studies*, 2010:13. 181–195.

Stanley, J. W. – Weare, C. (2004): The Effects of Internet Use on Political Participation: Evidence From an Online Discussion Forum, *Administration Society*, 36 (5), 503–527.

Susánszky Pál – Gerő Márton (2014): A Hallgatói Hálózat mobilizációs jellemzői. In: Szabó Andrea (szerk.): *lisan lázadó hallgatók II.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea – Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főis körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea (2013): *A magyar egyetemisták és főiskolások Magyarországon, Gyorsjelentés (2. hullám).* B IDResearch Kft./Publikon Kiadó. http://aktivfiatalok.hu/wp-content/uploads/2013/07/Gyorsjelent%C3%A

Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.* Belvedere Meridionale.

Szabó Ildikó – Örkény Antal (1998): *A tizenévesek politikaképe* Budapest, Minoritás Alapítvány.

Szabó Ildikó (2000): *A pártállam gyermekei.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

Verba, S., – Schlozman, K.L. – Brady, H.E. (1995): *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politi* bridge: Harvard University Press.

Warren, R. – Robert H. Wicks (2011): Political Socialization: Modeling Teen Political and Civic Engageme *nalism & Mass Communication Quarterly* 2011 88, 156–175.

Zsolt Péter (2005): Online hippik. Apatikus online csoport-kommunikációs ifjúságkultúra. http://www.co tio.hu/mktt/dokumentumok/konferenciak/2005/poszterek/zsoltpeter.htm. Letöltés dátuma: 2014.01.16.

Szabó Andrea – Oross Dániel:
Ott és akkor egészen mások vagy mindig mindenütt ugyan
Aktív és passzív hallgatók Magyarországon

BEVEZETŐ

Az „Ifjúság" elnevezésű, négyéves, nagymintás kutatások eredményei (Szabó A.–Bauer–Laki 200
Szabó A. 2005, Bauer–Szabó A. 2009) alapján, a politika a magyar fiatalok egy szűk rétege – első
iskolai státuszhierarchiában magas pozíciót elért családok magasan iskolázott fiú gyermekei –
jelent valódi értéket, elfogadható alternatívát. Ők azok, akik a demokratikus részvétel hagyomá
máiban kiemelkedően magas aktivitást mutatnak. Az internet részvételre gyakorolt hatásáról szó
(Hári 2010) azt találta, hogy a magyar társadalom információs rétegződése határozottan fedi a l
nyos demográfiai rétegződés mintázatát, a hagyományosan privilegizáltnak tekintett társadalmi
láthatóan teljes átfedést mutatnak a háló elittel. Korábbi tanulmányunk (Szabó–Oross 2012, 7
megállapította, hogy a demokratizálódás szempontjából nem hozott lényegesen új lehetőséget
tér, legalábbis az egész hallgatói társadalom számára biztosan nem, vagyis az internetben rejl
potenciált a hallgatók azon csoportjai tudják kihasználni, akik már eleve elkötelezettek és aktívak
Míg jelen kötetünk korábbi fejezetében a részvétel egyes formáit vettük sorba, az elemzés további
három kumulatív részvételi modell kerül bemutatásra. Tanulmányunk célja, hogy azonosítsa a
aktív magyar hallgatók csoportjait. Kutatásunk hipotézise, hogy a *politikai részvétel három, általu*
mányos, kollektív és online részvételként megkülönböztetett, különböző formáiban aktív hallgatók
között jelentős átfedés mutatkozik. Azok a hallgatók, akik a részvétel mindhárom formájában
hagyományosan privilegizáltnak tekintett társadalmi csoportok tagjaiból kerülnek ki. Egyszerűbb
bármilyen politikai részvétel kapcsán e csoport tagjai jelentik a résztvevők legfontosabb magját.
E feltevés igazolása érdekében három különböző modellben is megvizsgáljuk a magyar nappali
hallgatókat. A korábbi tanulmányunkban definiált (Szabó A.–Oross 2012, 69) három aktivitási típ
modell keretében vizsgáljuk meg, arra keresve a választ, van-e összefüggés a három részvé
egyáltalán van-e három részvételi típus a magyar főiskolások és egyetemisták körében, akik a l
rétegei a magyar ifjúsági társadalomnak?

RÉSZVÉTELI MODELLEK

A részvétel horizontális modellje

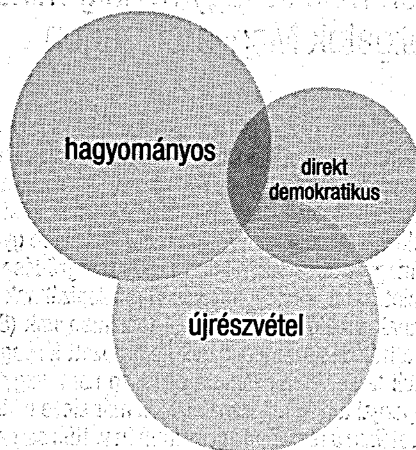
A részvétel „horizontális" modellje a vizsgált sokaság részvételének keresztmetszeti képe, ami eg
lé helyezi, egymáshoz való viszonyrendszerében tisztázza a részvétel hallgatók körében jelen lé
Kutatásunkban két horizontális modellt mutatunk be.

Elsőként egy társadalmi részvételi modellt elemzünk, amelybe a szóba jöhető összes participáci
szervezeti kötődési formát belevonunk. Álláspontunk szerint ez a modell felel meg a szakirodalc
terjesztető álláspontjának, mely szerint a fiatalok sokoldalú részvételének megértésével észrev
a fiatalok igenis hallatják a hangjukat csak olyan csatornákon keresztül, olyan eszközökkel, ame
feltétlenül ért a más szocializációs struktúrán nevelkedett „felnőtt" társadalom.

A második horizontális modell a szűken értelmezett közéleti részvételi modell, amely a hagyom
vételből csak azokat vonja be, akik biztos résztvevők egy most esedékes parlamenti választá
zetten közéleti szervezethez kötődnek, és van a politikai alrendszerhez kötődő participációjul
a modellbe való bekerüléshez feltétel, hogy az új, virtuális részvétel terén rendszeresen aktív
és legyen direkt demokratikus aktivitásuk. Ez a modell közelebb áll a részvétellel kapcsolato
„csökken az érdeklődés és a részvétel" – szakirodalmi állásponthoz, ugyanakkor a rendsze
részvétel beemelésével annál valamivel tágabb értelmezési keretet ad.

Az elemzés során megkülönböztetjük a kizárólag hagyományos aktivitást mutató (választáson
szervezeti kötődéssel rendelkező) hallgatók csoportját, a kizárólag direkt részvétel terén aktív
valamint a csak online Aktív Fiatalokat. Külön figyelmet szentelünk a hagyományos, direkt és
formákban egyaránt részt vevő fiatalok csoportjának, illetve a különböző csoportok közötti ka
hető okainak is.

1. ábra.
A politikai részvétel horizontális modellje

Elemzésünk során ötvözzük a szociológiai és a politikatudományi megközelítést, de az előbbit inkább csak kiegészítésképpen, a prediszponáló tényezők azonosítására alkalmazzuk. Álláspontunk szerint a kibocsátó család és a hallgatók egyes kemény, objektív tényezői – közvetetten ugyan –, de jelentőséggel bírnak az egyetemisták és főiskolások politikai aktivitására.

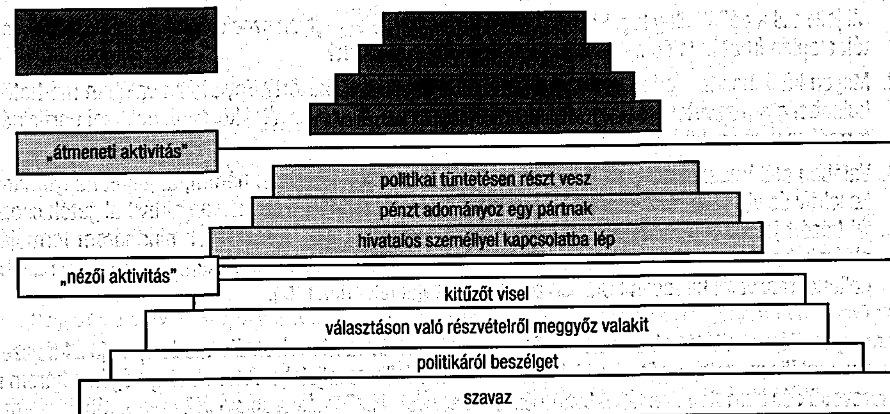
A részvétel vertikális modellje

Annak érdekében, hogy korábbi eredményeket továbbgondolva a politikai részvételi hajlandóság kialakulása mögötti soktényezős, komplex társadalmi folyamatot jobban megértsük, alkalmazzuk Lester Milbrath (1965) modelljét, amely az aktív állampolgárság kulcsfontosságú összetevőjére, a politikai tevékenységekben való részvételre vonatkozóan bizonyít összefüggéseket. Elemzésünkben ezt a modellt nevezzük a részvétel „vertikális" modelljének, tekintettel arra, hogy e modell „piramidális alakú", azaz az egyre aktívabb, egyre nagyobb elköteleződést és bevonódást igényelő részvétel felé haladva egyre csökken a résztvevő csoportok aránya.

Milbrath kiindulópontja, hogy a részvételt kizárólag egyetlen indikátor – így például a szavazásokon való részvétel – mentén értelmező tanulmányok nem alkalmasak az aktivitást meghatározó motivációk feltárására. Vizsgálata a részvétel kutatása során a hagyományos részvételi formáktól (pl. szavazáson való részvétel) elmozdulva a nem hagyományos részvételt is magába foglalta. A korabeli amerikai kutatások főáramához kapcsolódva (Verba et al, 1971). érdeklődésének középpontjába a részvétel különböző formáinak összevetése került. Milbrath politikai részvételi modellje mind egyéni sajátosságokat, mind külső tényezőket képes számításba venni. A részvétel intenzitása alapján Milbrath három nagy csoportot különített el. A csoportok meghatározása a római gladiátorjátékok analógiája alapján történt.

A társadalom egy szűk csoportja, a *gladiátorok* küzdenek a *nézők* szórakoztatására, akik tetszést nyilvánítanak és döntenek (szavaznak) arról, hogy ki nyerje a versenyt. Az *apatikus,* a részvétel minden formájától elzárkózó állampolgárok még csak meg sem tekintik a küzdelmet, a politika eseményeitől elzárkóznak. A *nézők* passzívan követik a politikát és patrióta elkötelezettséggel bírnak (teljesítik állampolgári kötelezettségeiket, pl. szavaznak, mindenfajta adót megfizetnek), a *gladiátorok* pedig a politikai aréna aktív, küzdő felei. Milbrath koncepciója hierarchiába rendezi a részvétel formáit: „azok, akik a legmagasabb szintű magatartást tanúsítanak, nagy valószínűséggel szerepet vállalnak az alacsonyabb szintű magatartásformákban is" (Milbrath, 1965, 17–18). Ez tehát a részvétel kumulatív szempontú megközelítése, amit gyakran a piramis vagy létra metaforájával jellemeznek. E modellben, az apatikus állampolgárokat leszámítva, az állampolgárok mindegyikéhez rendelhető bizonyos szintű aktivitás. Milbrath elméleti kerete szerint az aktivitás adott szintjét külső ingerek és személyközi kommunikáció befolyásolják, valamint egyes személyes tulajdonságok, úgymint a társadalmi-gazdasági helyzet vagy a közvetlenség (szociabilitás). Milbrath a piramis modellt alkalmazva a politikában való részvételt különböző szintekre osztva rendszerezte, megkülönböztetve „nézői", „átmeneti" és „gladiátor" aktivitást.

2. ábra.
Milbrath részvételi modellje

Milbrath koncepciójának használatát számos érv indokolja: koncepcionálisan tiszta, jól kidolgozott, be zett, gyakran idézett és empirikusan alátámasztott (Ruedin, 2007, 8). A modell alkalmas arra, hogy a p kai részvétel terén egyéni szinten megmutatkozó különbségeket helyi társadalmi kontextusban mérhe összehasonlíthatóvá tegye.

A hierarchia egyik szintjéről a másikra való mozgás az adott egyén tulajdonságaitól függ és küsz mentén értelmeződik. Például egy különösen passzív állampolgár esetében valószínűtlen, hogy a pol cselekvés legmagasabb fokát jelentő tevékenységbe kapcsolódna, vagy másik példával élve, egy nyílt tikai elköteleződéstől idegenkedő egyén vélhetően nem ragasztja autójára valamely párt matricáját. A különböző szintjein a részvételi hajlandóságot meghatározó tényezők különböznek. A létra alsó fok politikai intézmények és a külső ösztönzők (pl. a média üzenetei) szerepe kiemelkedő. A létra felső fok társadalmi tőke – különösen a személyes kapcsolatok és a személyközi kommunikáció – áll a legszoro kapcsolatban a politikai részvétellel. A részvételi küszöbök elméletét a politikai részvételt vizsgáló kval kutatások is megerősítették (Parker, 1972; Schulz–Adams 1981).

A fenti elméleti szempontokat figyelembe véve, az előző, 2012-ben (Szabó A. – Oross 2012, 96) írt *kum* (azaz részvételekt összegző) *modellünk*et átalakítjuk, felülvizsgáljuk. Az elemzés során ugyanis a fent j három különböző modellt mutatjuk be:

1. tág, szélesen értelmezett horizontális részvételi modell: a szakirodalom és az előző évi elemzé alapján a részvétel és aktivitás lehető legbővebb értelmezése.
2. szűk, kifejezetten közéleti horizontális részvételi modell: a részvétel és aktivitás szűkebb érte zése, csak azon repertoár típusok figyelembe vétele, amelyek egyértelműen a közéleti, po aktivitáshoz köthetők.
3. vertikális, politikai részvételi modell: a Milbrath elmélet gyakorlati alkalmazása, azaz a rész formák hierarchizálása.

Mindezzel célunk az, hogy megvizsgáljuk és bemutassuk a szakirodalomban fellelhető részvétellel csolatos értelmezésekből származó különbségeket. Elemzésünket felfoghatjuk egyfajta módszerta sérletként is, hiszen a kumulatív (összesített) részvétel eltérő felfogásainak összehasonlításra – jel tudásunk szerint – még senki sem vállalkozott.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A fenti, elméleti kontextus alapján a magyar hallgatók politikai részvételének változását vizsgáló kutatásunk fő kérdései, illetve hipotézisei a következők:

1. Mi jellemzi a politikailag legaktívabb hallgatók részvételét, milyen szociológiai és demográfiai mutatók alapján írhatók le és milyen tevékenységekben aktívak?
2. Milyen különbségek fedezhetők fel a szűk és a tág modell között? Egyáltalán valóban mérhető-e a különbség a részvétel megengedő, tágan értelmezett, ill. a részvétel közéleti, politikai participációs formákra való szűkítésekor?
3. Valóban alátámasztható-e az a hipotézis, hogy a politikai részvétel három, általunk hagyományos, kollektív és virtuális részvételként megkülönböztetett különböző formáiban aktív hallgatók csoportjai között jelentős átfedés mutatkozik. Azok a hallgatók, akik a részvétel mindhárom formájában aktívak, hagyományosan privilegizáltnak tekintett társadalmi csoportok tagjai: bármilyen halmozott politikai részvétel kapcsán döntően e csoport tagjai jelennek meg.

A tanulmányban lépésenként haladunk. Először a szélesen értelmezett horizontális modellt, majd a kifejezetten közéleti horizontális modellt, végül a vertikális részvételi modellt mutatjuk be. A tanulmány végén a három modellt összevetjük és bemutatjuk a legaktívabb és legpasszívabb hallgatók szociológiai, demográfiai jellemzőit.

EREDMÉNYEK

A részvétel tág és szűk értelmezése

Ahhoz, hogy a modellbe valamely válaszadó bekerüljön, az alábbi kritériumok teljesülése szükséges:

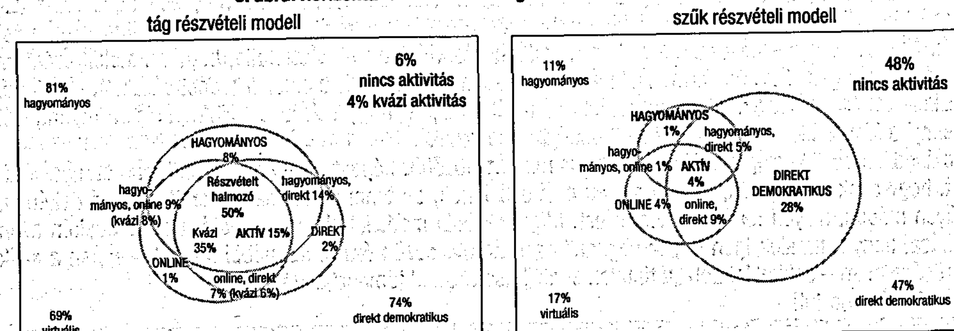
1. hagyományos részvétel: a.) választáson biztosan részt vesz; b.) vagy van valamilyen szervezeti kötődése; c.) vagy politikai alrendszerhez kötődő részvételben aktív. Tehát ebben az esetben a lehető legtágabbra nyitjuk a részvételi struktúrát, hiszen nem "és", hanem "vagy" logikai kapcsolatot alkalmazunk. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy szinte mindegy, hogy mi, csak legyen valami részvétele, legyen bevonódása.
2. direkt demokratikus részvétel: a 8 féle direkt partipációs formából valamiben, azaz legalább egyféle formában aktív.
3. online részvétel: van rendszeres részvétele vagy alkalmanként virtuális résztvevő. Az alkalmankénti részvétel beemelése ugyanakkor erősen vitatható – hiszen szinte semmiféle egyéni bevonódással, elköteleződéssel vagy éppen költséggel nem jár –, ezért ezt a részvételi formát „kvázi" jelzővel illetjük, és megkülönböztetjük a rendszeres részvételtől.

A közéleti horizontális részvételi modell főbb kritériumai:

1. hagyományos részvétel: a.) választáson biztosan részt vesz; b.) és van valamilyen közéleti szervezeti kötődése; c.) és politikai alrendszerhez kötődő részvételben aktív. Tehát ebben az esetben szűkre szabjuk a részvételi struktúrát, hiszen nem "vagy", hanem "és" logikai kapcsolatot alkalmazunk.
2. direkt demokratikus részvétel: a 8 féle direkt partipációs formából legalább kettőben aktív. A szűkítés oka egyrészt tartalmi, másrészt módszertani jellegű. Miután azt kérdeztük a hallgatótól, hogy valaha az élete során vett-e részt a felsorolt részvételi típusokban, ezért akár a kora gyermekkorban, egy szülő nyakában végignézett tüntetést is részvételként értelmezhette a válaszadó. Másrészt a direkt demokratikus formák esetében a többi részvételi formához képest is magasabb a többszörös aktivitás, így módszertanilag is indokolható, hogy a tág modellhez képest miért szűkítettük le a vizsgálódást csak a kettős vagy többes részvételre.
3. online részvétel: van rendszeres virtuális részvétele. Az alkalmankénti részvétel ebben az esetben nem része a modellnek.

Kutatásunkat megelőzően azt feltételeztük, hogy a választási részvétel, valamint a szervezeti tagság erősen dominálni fogja a mobilizációt, a direkt demokratikus részvétel jóval kisebb arányú lesz, míg az új részvétel felnő a hagyományos részvételi formák mellé. Abban is biztosak voltunk, hogy mind a három típusnak lesznek közös metszetei, átfedései, a középső metszet pedig a legaktívabb, leginkább politikus magyar egyetemistákat, főiskolásokat fogja jelezni.

3. ábra. Horizontális modellek: a tág és a szűk kumulatív modell

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás.

Magyarázat: a „kvázi" kifejezés alatt az alkalmi online részvételt értjük. Tehát pl. a kvázi hagyományos résztvevő az, akinek egyrészt van hagyományos részvételi formája, másrészt ezt kiegészíti az alkalmi virtuális részvétel.

A fenti két horizontális modellt összehasonlítva, több szembetűnő különbség fedezhető fel:

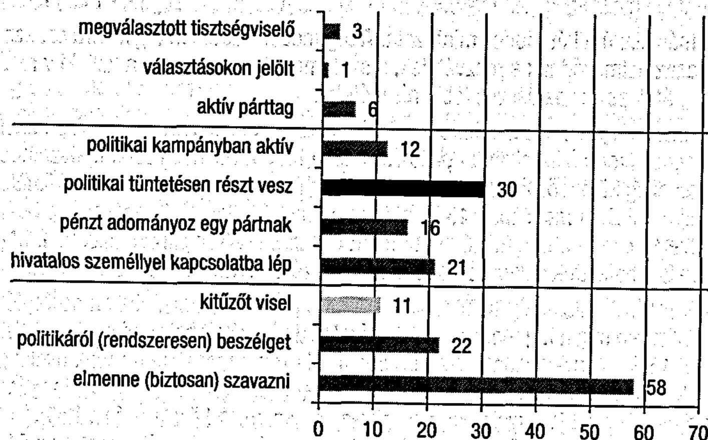
1. Teljesen más alakú a két modell mintázata. A tág modell esetében egymásra csúsznak a részvét típusok, azaz halmozódnak a részvételek, a szűk modellben azonban a kollektív részvétel domin és szinte „rátelepszik" az összes többi részvételre.
2. A két grafikon alapján megállapítható a passzív és az aktív hallgatók aránya. A grafikonokból kideri hogy a halmazokon kívül található passzívok, és a három halmaz közös metszetében lévő aktív nagyságrendileg különböznek egymástól. Míg a tág modellben a megkérdezett fiatalok 6–10 száz léka, addig a közéleti modellben 48 százaléka marad távol a politikai részvétel valamennyi form jától (illetve nincs róluk megfelelő adat), tehát passzív. Megállapítható azonban, hogy még a sz modellben is a hallgatók valamivel több mint fele azért folytat valamiféle aktivisát.
3. Szintén jelentős a különbség az aktív, azaz a három halmaz metszetében szereplő hallgatók sz marányát illetően míg a tág modellben 50 százalék a részvételt halmozók, azaz aktívak aránya (ig ezen belül 15% a ténylegesen aktíváké), addig a közéleti modellben ennek nyolcada, 4 százalé Ekkora a különbség tehát aközött, hogy minden szervezeti kötődést és az online részvétel különb ző intenzitású formáit is figyelembe vesszük-e vagy sem. A közéleti részvételi modellben ugyar ez a két tényező csökken döntő mértékben. A hagyományos részvétel esetében 81 százalékról százalékra, a virtuális részvételnél 69 százalékról 17 százalékra.
4. A két grafikonból az is kitűnik, hogy a mikroAktív Fiatalok ugyanakkor nagyon kis arányban vann jelen a hallgatói társadalomban. A rendszeres online aktivitás tehát bizonyosan nem demokratizálj részvétel, az alkalmi online aktivitás pedig inkább csak kiegészíti a már meglévő részvételi tendenciák
5. Az is látható a modellekből, hogy a hagyományos, tradicionális részvétel önállóan a tág modellb érhető tetten. Véleményünk szerint ez leginkább abból adódik, hogy relatíve magas a csak c szervezethez kötődő fiatalok aránya. Erre utal, hogyha leválogatjuk azokat a szervezeteket, amely közéleti jellegűek – szűk modell – az önálló hagyományos részvétel jelentősen lecsökken.
6. A két modell vizsgálatának talán legfontosabb tanulsága, hogy modelltől függetlenül megállapít tó, hogy a részvétel részvételt eredményez, tehát, ha valamilyen részvételi formában involváló a hallgató, akkor óhatatlanul más részvételben is aktívabbá válik. Nem hagyományos vagy dir demokratikus vagy virtuális részvételről beszélhetünk, hanem hagyományos és direkt demokratik részvételről, amelyet tovább finomít az online részvétel.
7. A szűk horizontális modell alapján ugyanakkor az is kitűnik, hogy az előző vizsgálatunk sarkos me állapítása, miszerint a direkt demokratikus részvétel a kulcsa a fiatalok aktivitásának, továbbra i talán még hangsúlyosabban – verifikálható. Vagyis akinek van – az egyén szintjén egyre magasa szintű bevonódást, egyre jelentősebb költséget és ezzel párhuzamosan csökkenő kollektív józsá eredményező – kollektív részvétele, az nagy valószínűséggel hagyományos résztvevő is egyben, ezzel párhuzamosan a virtuális térben is inkább kifejti saját véleményét, álláspontját.

Nem kívánjuk sem normatív alapon, sem más módon minősíteni a két modell érvényességét, illetve alkalmazási lehetőségeit, az egyik nem jobb, mint a másik. Azt vélelmezzük, hogy a két modell teljesen mást mér. Az első modell – nevezzük ezt akár társadalmi részvételnek – azt mutatja, hogy a fiatalok számára milyen lehetséges aktivitási formák állnak rendelkezésre, ha valamiféle elköteleződést vállalnak egyetemi, főiskolai éveik alatt. Ez a modell ugyanakkor önmagában is jelzi, hogy a társadalmi integráció szempontjából mennyire fontos a közösség, illetve a közösséghez tartozás.
A második modell kétségtelenül tartalmilag is más az előzőhöz képest. Ez a közéleti aktivizmust modellezi, azt, hogy azok a hallgatók, akik nemcsak elköteleződnek, de tenni is akarnak valamit a köz érdekében, milyen módon, milyen formában teszik ezt. Míg az előbbi modellel alátámasztható a szakirodalom azon állítása, hogy a fiatalok igen is „harsognak" csak nem vesszük észre, az utóbbi modell – éppen a szűk körűsége miatt – sokkal inkább „a fiatalok apolitikusak" tételt támasztja alá.

A vertikális modell

A hierarchikus Milbrath modell még a közéleti modellhez képest is szűkebb aktivitást mér, azt, hogy a politikai térben milyen módon tudják kifejezni véleményüket, álláspontjukat.

4. ábra.
A részvételi formák gyakorisági megoszlása (százalék)

Magyarázat: aktív párttag: tagja, illetve dolgozott politikai pártnak és folytatott kampánytevékenységet. Választásokon jelölt: önkormányzati vagy parlamenti választásokon jelölt volt. Megválasztott tisztségviselő: tagja ill. dolgozott politikai pártnak és megválasztott tisztségviselő volt (azonban nemcsak politikai jellegű tisztségekben).
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás.

Az ábrán alulról felfelé a Milbrath által megnevezett hierarchia sorrendjében szerepelnek a részvételi formák. A gyakorisági értékeken azonban korántsem azt látjuk, amit Milbrath feltételezett: noha a válaszadók közül valóban azok vannak a legtöbben, akik biztosan elmennének szavazni egy most következő választáson, őket pedig azok követik, akik közvetlen környezetükben (barátok között vagy a családban) rendszeresen beszélgetnek politikáról, a gyakoriságok csökkenő sorrendje itt megtörik. Milbrath angolszász modellje alapján a kitűző viselése általános, míg a politikai tüntetésen való részvétel kivételes esemény, de Magyarországon 2013-ban ez pont fordítva volt a hallgatók körében. Kitűzőt relatíve kevesen viselnek, de tüntetésen szokatlanul sokan vettek részt.
Szeretnénk felhívni a figyelmet az adatfelvétel kontextusára. A vizsgálat 2013 tavaszán készült néhány hónappal a nagy egyetemista tüntetések és figyelemfelhívó akciók után. Így, a tüntetések magas aránya adódhat pusztán a politikai szituációból, egyfajta kontextuális hatásból, amely más években vagy az ifjúság egészére vonatkozóan talán nem áll fenn. A modell többi lépcsőfoka – ha figyelembe vesszük a növekvő mértékű hibahatárt – láthatóan beazonosítható és működőképesnek tűnik. Minél nagyobb politikai elköteleződést, minél több egyéni befektetést igényel a részvétel, annál szűkebb a résztvevők köre. A kezdő, mintegy 60 százalékos szintről eljutunk az egy százalékpontig, ahol már csak a gladiátorok, a pártaktivisták, talán a jövő politikusai találhatók.

Az utolsó táblázat azt mutatja, hogy a hierarchia egyes csoportjai együttesen milyen gyakorisággal sze- repelnek a modellben. Az adatok azt mutatják, hogy az egyetemisták és főiskolások meglepően kicsin arányáról mondható el, hogy ténylegesen politikailag aktív lenne. Mindössze 5 százalékuk vesz részt a néző aktivitás mindhárom formájában, mindössze 4 százalékuk az átmeneti aktivitás teljes spektrumában, é az 1300-as mintában négy fő akadt, aki tökéletesen megfelel a Milbrath modell gladiátor aktivitásának. modell alkalmazhatósága tehát bizonyítható, azonban az értelmezése további – nagyobb mintás – vizsgá latokat igényel.

1. táblázat.
A Milbrath modell együttes megoszlása
(százalékos megoszlás)

részvételi forma	nézői aktivitás	átmeneti aktivitás	gladiátor aktivitás
elmegy szavazni			
politikáról beszélget	5% 60 fő		
kitűzőt visel			
hivatalos személlyel kapcsolatba lép			
pénzt adományoz egy pártnak		4% 48	
részt vett politikai tüntetésen			
aktív politikai kampányban			
aktív párttag			0,3% 4
választásokon jelölt			
megválasztott tisztségviselő			

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás.

A három kumulatív modell alapján összességében az látszik, hogy a részvétel olyan fogalom, amely sz katlanul nagymértékben függ az alkalmazott definíciótól, valamint a mérés technikájától. Úgy véljük, ho érdemes kidolgozni a jelenleginél egyértelműbb részvételi standardokat, vagy olyan szakmai konszenzu kialakítani, ami szűkíti a teljesen eltérő értelmezések lehetőségét. Reményeink szerint e dolgozat talán első lépés ezen standardok kialakításához.
Ha bizonyítható azon alaphipotézisünk, miszerint a részvétel különböző formáit – némiképp leegyszer sítve – ugyanazok a privilegizált csoportok sajátítják ki, a részvétel nem inkluzív, hanem exkluzív, akk a kifejezetten aktívok között nagyfokú átfedésnek kell mutatkoznia. A tág, társadalmi modell aktívjain tartalmaznia kell a szűk modell aktívjait, valamint a hierarchikus modell aktívjait (jelen esetben a rendkív alacsony elemszám miatt az átmeneti vagy a gladiátor aktivitásban résztvevőket), de a közéleti modell a Milbrath modell aktívjai között is jelentős, döntő mértékű átfedésnek kell lennie. Az alábbi táblázat átfedések mértékét mutatja be.

2. táblázat.
A különböző modellek „aktívjai' közötti átfedés (százalékos megoszlás)

	tág, társadalmi modell	szűk, közéleti modell	vertikális, Milbrath modell (átmeneti és gladiátor aktivitás)
tág, társadalmi modell		100	100
szűk, közéleti modell	100		48
vertikális, Milbrath modell (átmeneti és gladiátor aktivitás)	100	48	

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás.

A táblázat plasztikusan mutatja, hogy a horizontális társadalmi modell tökéletesen tartalmazza a közéleti és a politikai modell minden aktívját, ugyanakkor – és ez kétségtelenül megfontolásra érdemes – a közéleti és a Milbrath modell közötti átfedés 50 százalékos. Ez megerősíti azon álláspontunkat, hogy érdemes különválasztani, külön elemezni az aktivitási formákat. A közéleti formák közül ugyanis van olyan, amelyik nem egyértelműen a politikai alrendszerhez köthető. Az adatok validitását illetően meg kell azonban jegyezni, hogy ezen a ponton már olyan kis almintájáról beszélünk az 1300 fős mintának, ahol a hibahatárok többszörösen meghaladhatják az eredeti ± 3 pont körüli értéket. Ahhoz, hogy kutatásunk ezen fontos momentumát valójában cáfolni vagy alátámasztani tudjuk, a jelenleginél nagyobb mintára van szükség. Ha ugyanis elfogadjuk a kapott eredményt, akkor az egyben azt is jelenti, hogy nem támasztható tökéletesen alá a főhipotézisünk, azaz az aktív hallgatók közötti átfedés csak részben bizonyítható.

ÖSSZEGZÉS HELYETT: AZ AKTÍV ÉS PASSZÍV HALLGATÓK JELLEMZŐI

Milyenek az aktív hallgatók?

Elemzésünk lezárásaként megvizsgáljuk, hogy a vertikális[45] modellek alapján, milyen szempontok szerint lehet jellemezni az aktív és a passzív hallgatókat. Az adatok – függetlenül attól, hogy melyik modellt vizsgáljuk – bizonyítják, hogy a legaktívabb, „részvételt halmozó" fiatalok szűk kisebbségét jelentik a hallgatói társadalomnak. Az egyik horizontális modellben – ha az alkalmankénti internetes aktivitástól eltekintünk, akkor – ez 15, a másikban 4 százalékát teszi ki az egyetemistáknak és főiskolásoknak. E csoport legfontosabb tulajdonságainak bemutatására ugyanazokat a magyarázó változókat tartalmazó regressziós modelleket futtattuk. Ezek a magyarázó változók kiterjedtek

1. a szocializációs tényezőkre (mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák vagy mennyire érdekli a politika, szokott-e a családjában és/vagy a barátaival közéleti kérdésekről beszélgetni),
2. a szociodemográfiai háttérre (nem, kor, apa, ahol nincs apa, ott az anya iskolázottsága, állandó lakhely, azaz Budapesten vagy községben él),
3. az élethelyzetből fakadó kérdésekre (képzési szint és a képzési terület, ezen belül is bölcsésztudomány, jogtudomány, gazdaságtudomány, informatika, műszaki tudományok és társadalomtudományok, az intézmény jellege, így állami egyetem, egyházi vagy magánfenntartású intézmény),
4. a vallásosságra (vallásos vagy ateista),
5. az ideológiai hovatartozásra (bal – jobb, mérsékelt – radikális tengely),
6. a demokráciához és a diktatúrához való viszonyra, illetve
7. a pártra való szavazásra (Együtt 2014– PM, Fidesz–KDNP, Jobbik, LMP[46]).

Az aktivitás szociodemográfiai, szociokulturális, valamint szocializációs tényezők bonyolult hálózataként alakul ki. Ebben a bonyolult mechanizmusban a kibocsátó családnak – a családi szocializációnak – meghatározó szerepe van, de el kell ismerni, hogy bizonyos prediszponáló tényezők, egyéni kompetenciák nélkül egyszerűen nem értelmezhetők a „részvételt halmozó" fiatalok. A lefuttatott regressziós modellek[47] ugyanis azt mutatják, hogy nincs részvétel közéleti, a társadalmi problémák és kérdések iránti alapvető nyitottság nélkül.

45. A Milbrath modell gladiátorjai és átmeneti aktivitást folytatói az alacsony elemszám miatt nem kerültek külön elemzésre.
46. Az MSZP és a DK az alacsony elemszám miatt nem került be a modellekbe. A baloldali fiatalokról részletesen lásd (Bíró-Nagy 2013).
47. Több tucat különböző modellt futtattunk többféle magyarázó változó-parkkal.

Ez a tényező minden modellben meghatározó jelentőségű. És ezzel visszajutottunk ahhoz a kérdésk amelyet kötetünk előző tanulmányában (Oross–Szabó A. 2014. jelen kötetben) feszegettünk. A csalá cializáció, valamint az iskolai szocializáció, mint két kulcs szocializációs ágens, együttesen teheti n a fiatalokat a közélet kérdései iránt. Ha a kettő között feszültség alakul ki, vagy a család és/vagy a la – közvetve vagy közvetlenül – apolitikusságra nevel, szocializál, akkor épp a demokratikus ré alapzata, a közéleti, társadalmi, gazdasági problémák, kérdések iránti affinitás fog hiányozni a feln nemzedékekből.

A regressziós elemzések másik fontos eredménye, hogy bizonyítható vált, *a közélet és politika meg böztetése más-más eredményhez vezet, a közélet inkluzívvá, a politika exkluzívvá teszi a „halmozott telt"*. A vizsgálat során a közéleti és a politikai érdeklődést mind a tág, mind a szűk modellbe külön bevontuk, és különböző modellvariánsokat futtattunk. Ezek alapján a következő megállapításokat tel

1. A horizontális modellek közül az első, vagyis a tág modellekben a közéleti kérdések iránti ság magasabb magyarázó erővel bír, mint a politika (nagyobb lesz a modell összmagyarázó Ugyanakkor a politikai érdeklődés specifikáltabbá teszi a tág horizontális modellben Aktív Fiat
2. Ha a modellekbe a közéleti érdeklődés kerül be, akkor 9 változó mutat szignifikáns kapcsc függő változóval (Nagelkerke R2=0,241):
   - Ha valaki egyházi felsőoktatásban tanul, akkor 3,93-szor nagyobb az esélye, hogy „ telt halmozó" legyen, ugyanakkor más léthelyzetből fakadó változó mindössze egy ke a modellbe. Az informatikusok esetében negatív az előjel, azaz, ha a hallgató erre a területre jár, akkor csökken az aktivitás esélye.
   - A szocializációs tényezők közül a családdal történő rendszeres 1,1-szeresére emeli az valaki „részvételt halmozó" legyen, míg a társadalmi problémák iránti nyitottság 1,5 sére növeli a halmozott aktivitást.
   - A szociodemográfia magyarázó változók közül szignifikáns a lakhely (Budapest) és a gi helyzet: a szubjektív anyagi helyzet egy egységgel növelése 1,23-szorosára növel mozott aktivitást.
   - Ha a hallgató Együtt 2014–PM szavazó, akkor 2,79-szer nagyobb valószínűséggel les
   - Ideológiai karakterük érdekesen alakul: az aktív hallgatók demokrácia-elkötelezet szont a mérsékelt–radikális skálán inkább a radikális oldalon helyezkednek el.
3. Ha a *tág*, azaz társadalmi modellünk aktívjait vizsgáló regressziós elemzésbe a politikai é dés kerül, akkor 11 szignifikáns magyarázó változó rögzítgethető, a fentieken túlmenően a nem (férfi) és az LMP-re szavazás is bekerül a regressziós modellekbe (Nagelkerke R2= Ebben az esetben a politikai érdeklődés egy egységgel történő növelése 1,19-szeresére részvételhalmozás esélyét. Ez a modell tehát karakterisztikusabbá, kontúrosabbá, és az szociológia által korábban leírtakhoz jobban hasonlítóvá teszi az aktív hallgatókat. Emlékezt Ifjúság-vizsgálatok (Bauer–Szabó 2005, Bauer–Szabó 2009, Szabó–Kern 2011) szerint elsőso iskolai státuszhierarchiában magas pozíciót elért családok magasan iskolázott fiú gyermeke az inkább résztvevők.
4. A szűk, azaz inkább közéleti típusú részvételt folytatók aktívjainak48 karaktere nem teljesen meg a tág modell aktívjaival. Ha ugyanazokból a változókból építjük fel a regressziós mod azoknak a regressziós modelleknek lesz a magasabb összmagyarázó ereje, amelyekbe a tá mi/közéleti kérdések iránti nyitottság kerül, viszont ezen modelleket értelmezése problémás
5. A társadalmi/közéleti kérdések iránti nyitottság ugyanis döntő magyarázó változó lik, amelyen egy egységnyi elmozdulás 6,4-szeresére (!) növeli annak az esélyét, hog ki a *szűk vertikális modellben részvételt halmozó legyen*. Emellett azonban összesen len változó kerül be szignifikánsként, ez pedig a vallásosság (a vallásos hallgatók e 3,7-szeresére nő az aktívvá válás esélye). Ebben az esetben azt mondhatnánk, hogy horizontális közéleti modellekben aktívak („részvételt halmozók"), akik a közéleti problémák i tottak, illetve vallásosak. Ez azonban véleményünk szerint erőteljesen leszűkíti a vizsgált cs

48. Függő változó: részvételt halmozó=1, nem részvételt halmozó=0.

6. Álláspontunk szerint a fentiek miatt a szűk modell aktívjai esetében a kulcs nem a közéleti, hanem a politikai érdeklődés (Exp B=1,414). Ha ezt a változót tartjuk meg a regressziós modellekben, akkor jobban körülírhatóvá válnak a közéletileg részvételt halmozó hallgatók.
   - Az aktív hallgatók legfontosabb tulajdonsága a Jobbikra való szavazás. A Jobbikot választók esetében 4,4-szeresére nő annak az esélye, hogy a közéleti modellben részvételt halmozókká váljanak.
   - Az aktívak beállítottságukat tekintve demokraták (Exp B=3,236), illetve vallásosak, vagy ateisták, azaz a vallásosság dimenziójának két szélén helyezkednek el.
   - Otthon, családi körben gyakran beszélgetnek közéleti kérdésekről (Exp B=1,329).
   - A szociodemográfiai tényezők közül egyedül az apa iskolázottsága emelhető ki, amely meghatározza az aktivitást.
   - Ami nagyon érdekes, hogy a részvételt halmozó hallgatók szakiránya is érdemben körülhatárolhatóvá válik. Éppen a hibahatáron ugyan, de kitűnik, hogy minden hallgatói réteghez képest leginkább a társadalomtudományi, illetve a bölcsészettudományi képzést folytató egyetemisták és főiskolások a legaktívabbak. A társadalomtudományi képzés esetében 2,9-szer, a bölcsészképzésnél pedig 2,8-szer nagyobb az esélye a halmozott aktivitásnak, mintha bármelyik más szakra, szakirányra járna a hallgató.

Összességében: a fenti adatok alapján a horizontális tág és a horizontális szűk modellek aktív csoportjai között lehet különbséget felfedezni a politikai és a közéleti érdeklődésen túlmenően is. Az azonban feltűnő, hogy a családi környezet, a családi indíttatás eleve meghatározza a hallgatók gondolkodását és aktivitását egyaránt.

Kik a passzív hallgatók?

Az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás alapján a passzív hallgatók karakterisztikája regressziós modellek segítségével kevéssé rajzolható fel. Kétváltozós kereszttábla elemzések révén viszont úgy tűnik, hogy a tág és a szűk modellek passzívjai az átlaghoz képest kevéssé érdeklődnek a közélet iránt, és ezzel párhuzamosan alig érdeklődnek a politika iránt, otthon szinte alig, vagy csak alkalmanként beszélgetnek közéleti kérdésekről és ugyanez igaz a barátokkal történő beszélgetésre is.

Felülreprezentáltak körükben az önmagukat a bal–jobb valamint a liberális–konzervatív ideológiai palettán középen elhelyezkedők, és az is nagyon tanulságos, hogy inkább rendszer-szkeptikusak, közel négytizedük úgy véli, hogy „a hozzá hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik".

Politikai preferenciáik a fentieknek megfelelően kevéssé karakterisztikusak, viszonylag magas közöttük a bizonytalanok és azok aránya, akik egy most vasárnap esedékes parlamenti választáson semmiképp se vennének részt.

E passzív csoport tagjai között az átlagosnál nagyobb arányban találhatók egészségtudományi, orvostudományi, valamint műszaki és informatika szakos hallgatók.

** A tanulmány részletes statisztikai számításokat tartalmazó mellékletét lásd az online verzióban. A tanulmánykötet letölthető a www.aktivfiatalok.hu honlapról.*

IRODALOM

Baek, Y. M. – Wojcieszak, M., – Delli Carpini, M. (2012): Online Versus Face-to-Face Deliberation: Who? What? With What Effects? New Media & Society, 14, 363–383.

Bakker, T.P. – De Vreese, C.H.: Good News fortheFuture? Young People, Internet Use, and PoliticalParticip 2011.

Barnes, S. – Kaase, M. (1979): *Political Action. Mass Participation in Five Western Democracies.* Beverly Hills,

Bauer Béla – Szabó Andrea (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés* Budapest, Mobilitás.

Bauer Béla – Szabó Andrea (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munl Intézet.

Brady, H. E., – Verba, S. – Scholzman K. L. (1995): "Beyond Ses: A Resource Model of Political Participatior *American Political Science Review,* 89(2), 271–294.

Caren, N. – Ghoshal, R.A. – Rivas, V. (2011): A Social Movement Generation: Cohort and PeriodTrendsinProt tendance and Petition Singing. *American SociologicalReview*2011 76, 125–151.

Dahlgren, P. (2000): The Internet and the democratization of civic culture. *Political Communication,* 17, 335–

Dalton, R. J. (2008): "Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation." *Political Studies,* 56: 7

Farthing, R.: (2010): The politics of youthfulantipolitics: representingthe 'issue' of youthparticipationinpolitics nal of Youthstudies, 2010:13. 181–195.

Gaiser, W.- De Rijke, J. –Spannring, R. (2010) Youth and political participation -- empirical results for Ge within a European context. *Young* 2010. 18: 427–450.

Gazsó Ferenc – Laki László (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban* Budapest, Napvilág Kiadó.

Gerő Márton (2013): El kéne foglalni valamit… Az Occupy Wall Street és a hallgatói mozgalom. In: Krasztev P Jan Van Til (szerk.): Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelliseknek és békéseknek. Budapest, Napvilág Kiadó.

Gordon, H.R. – Taft, J. K. (2011) Rethinking Youth Political Socialization: Teenage Activists Talk Back. *Y Society,* 2011. 43 1499–1527.

Kern Tamás – Szabó Andrea (2011): *A politikai közéleti részvétel alakulása Magyarországon, 2006-2010.* In: Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, Képviselet, Politikai változás.* Budapest, Demo Kutatások Magyar Központja Alapítvány.

Livingstone, S. – Bober M. – Hesper, E. (2005): 'Active participation or just more information? Young people's up of opportunities to act and interact on the Internet'. *Information, Communication and Society,* 8/3, 287–3

Matt, H. – Weinstein, M. – Wring, D. (2002): A Generation Apart? Youth and Political Participation in Britai *British Journal of Politics & International Relations* 4 (2), 167–192.

Milbrath, L.W. (1965): *Political Participation: How and why Do People Get Involved in Politics?* University America.

Morozov, E. (2009): "The brave new world of slacktivism." *foreignpolicy. com.* http://neteffect.foreignpolic posts/2009/05/19/the_brave_new_world_of_slacktivism

Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism.* Cambridge, Cambridge University Press

Norris, Pippa (2003): Preaching to the Converted? Pluralism, Participation and Party Websites. *Party Politic* 9., No. 1., 21–45.

Oross Dániel (2012): társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet,* pest 2013 Kutatópont. 283–313.

O'Toole, T. – Lister, M. – Marsh, D. Su – Jones, S. – McDonagh, A. (2003): Tuning out or left out? Participati non-participation among young people. *Contemporary Politics,* Volume 9, Issue1. 45–61.

Pattie, C. – Seyd, P. – Whiteley, P. (2004): *Citizenship in Britain: values, participation and democracy,* Camb Cambridge University Press.

Phelps, Edward (2004): Young Citizens and Changing Electoral Turnout, 1964–2001. *The Political Quarterly* 238–248.

Polat, R. K. (2005): The Internet and political participation: Exploring the explanatory links. *European Jou Communication, 20* (4), 435–459.

Rosenstone, S. J – Hansen, J. M. (2003): *Mobilization, Participation, and Democracy in America.* New York, man.

Ruedin, D (2007): Testing Milbrath's 1965 framework of Political Participation: Institutions and Social Capital *temporary Issues and Ideas in Social Sciences,* December 2007.

Stanley, J. W. – Weare, C. (2004): The Effects of Internet Use on Political Participation: Evidence From an A Online Discussion Forum, *Administration Society,* 36 (5), 503–527.

Szabó Andrea – Bauer Béla (2011): *Arctalan (?) nemzedék.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szabó Andre – Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főisk körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan Lázadó Hallgatók I.,* Szeged, Belvedere Meridionale, 65–111

SSzabó Gabriella – Mihályffy Zsuzsa (2009): *„Politikai kommunikáció az interneten"* Politikatudományi Szemle, (2) 81–102. o.

Szabó Ildikó (1987): „Állandóság a változásban, avagy politikai szocializáció Magyarországon." *Világosság* 1987. 6. 370–377.
Szabó Ildikó (2000): *A pártállam gyermekei.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
Szabó Ildikó (2012): Az egyetem, mint szocializációs színtér. In: Dusa Ágnes – Kovács Klára – Márkus Zsuzsanna – Nyüsti Szilvia – Sőrés Anett (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok I.* Debrecen, Egyetemi Kiadó. 191–218. o.
Warren, R. – Wicks, R.H. (2011): Political Socialization: Modeling Teen Political and Civic Engagement. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 2011 88: 156-175.
Verba, S., – Schlozman, K.L. – Brady, H.E. (1995): *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics.* Cambridge: Harvard University Press.
White, M. (2010): "Clicktivism is ruining leftist activism. Comment is free | guardian.co.uk." 2010. http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/aug/12/clicktivism-ruining-leftist-activism (Accessed September 11, 2010).
Zukin, C. – K., Scott – A., Molly J., Krista Delli Carpini, – Michael (2005): *A New Engagement? Political Participation, Civic Life, and the Changing American Citizen* New York, Oxford University Press.

Jancsák Csaba: Álomtalan ébrenlét[49] A hallgatói önkormányzatiság útja a perifériáról a centrumb és vissza a perifériára

BEVEZETÉS

A felsőoktatás hallgatói önkormányzatisága napjaink egyik legfontosabb „demokrácia iskolája". színpad, ahol a tagok[50], tehát a választók és a képviselők, a diákvezérek az előzetes ismeretei, vé sei, nézetei jártasságokká és készségekké válhatnak. Mindennek alapvető feltétele az egyéni és kö aktivitás, az aktív részvétel, amelynek fejlesztése a fiatalok társadalmi integrációjának központi es participáció e tanulmány kereteiben inkább a közösség mindennapi életében és döntéseiben való ré jelenti, mintsem a puszta szervezeti tagságot: gondolkodásmód és tevékenység, melyek alapját a t mi értékek világa jelenti és a közéleti cselekvésben, cselekvésmintákban érhetőek tetten.

Az európai demokráciák több évszázados fejlődésének egyik kézzelfogható társadalomszervezési méke a szubszidaritás elvének széles körű alkalmazása. A demokratikus intézményrendszerek mű nek, működőképességük megőrzésének alapvető eszközei az önkormányzatok. A társadalmi önig e sajátos szervezeti keretei egyaránt alkalmasak a szakmai és a politikai érdekek, illetve értékek lációjára. A kérdések és a problémák felvetésének és rendezésének delegálása úgy az érintettek központi hatalom szempontjából evidens érdek. A nagy rendszerekben mutatott életképesség és működés indokolta az önkormányzatiság kialakítását a felsőoktatási intézmények rendszerében is. a feladatok ésszerű megosztását is jelentette, így a hallgatókat érintő kérdések rendezésébe a kü intézményi formákban egyre bővülő hatáskörrel kerültek bevonásra a diákok: a hallgatói problémák se, megoldási javaslatok kidolgozása, elfogadása és végrehajtása is olyan feladatok, amelyekkel a l ményesebben a közeget sajátként kezelő diákképviselők tudnak megbirkózni (Jancsák – Matiscsá Szabó A. – Kucsera 2006, Ekler 2008, Jancsák 2008, Szabó A. 2009, Szabó A. – Kucsera 2009, Jancsák

E tanulmányban az 1988-as kezdetektől fogva követjük nyomon és elemezzük a hallgatói önkorr ti mozgalom útját. A fordulópontok érintésével (a felsőoktatási törvény 1993-as elfogadása, az HÖKOSZ tüntetés, a felsőoktatási törvény 2003-as, 2005-ös reformjai és a 2011-ben elfogadot sőoktatási törvény) és a szervezet által társadalmi kihívásokra adott válaszok elemzésével értelm hallgatói önkormányzati intézményrendszer funkció- és értékváltásának hátterében álló okokat és a vetkezményeit. A változást a szervezetek életciklus modelljén (Adizes 1992) keresztül értelmezve m lünk rámutatni arra, hogy a hallgatói mozgalom 1993-as intézményesülése miként „zárta aranyka a szervezetet, korlátozva növekedési potenciálját, majd a 2003/2005-ben bevezetett kreditrendsze lektív hallgatói érdekek erodálásával miként vezetett értékválsághoz és az érdekképviselet hanyatl

A tanulmány történeti ívét a hallgatói mozgalom vezető aktoraival készült interjúk részleteivel árnyaljuk akkor az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2013-as adatai elemzésén keresztül, a magukat a h kötődőnek tekintő hallgatók vélekedéseinek vizsgálatával mélyebb ismereteket kívánunk nyújtani, a „ tatási szupermarket" kiszolgálóinak értékvilágáról és közélethez, érdekképviselethez fűződő viszonyá

ELMÉLETI MEGFONTOLÁSOK

A társadalmi mozgalmak alapvető funkciója, hogy tükröt tartanak az össztársadalmi közéleti fejlő mert többnyire a problémák felmutatása és az azokra való válaszkeresés céljából születnek meg (S 1986). E tanulmány értelmezési kereteiben a hallgatói mozgalmak a társadalmi tanulás, az inno reform funkcióiból vállalnak részt, és a társadalom problémáinak megismerésére sarkallják az állam rokat. Ugyanakkor egy társadalmi mozgalom csak a történelem ritka pillanataiban válhat az adott aktorává. „A társadalmi mozgalmak, mintegy »katalizátor funkciót« ellátva, felvetnek olyan problém megoldási módokat a politikai struktúrát illetően, amelyeket a politikai intézményrendszer átvállalha formok révén intézményesíthet" (Szabó M. 1986, 1). Ez viszont a kiváltó mozgalmak életvilágát is át mert vagy (az új rendszerben való) feloldódáshoz vagy szervezetté (közfeladatot ellátó 'hivatallá') v vezethet.

49. A címet Csáth Gézától kölcsönöztem – JCs. Ld. Csáth 2009. A tanulmány elkészítésében felhasználtam korábbi munkáim részleteit: Jancsák – Matiscsák 2004, Jan
50. A hatályos felsőoktatási törvény szerint a hallgatói önkormányzatnak az adott intézmény minden beiratkozott hallgatója a tagja.

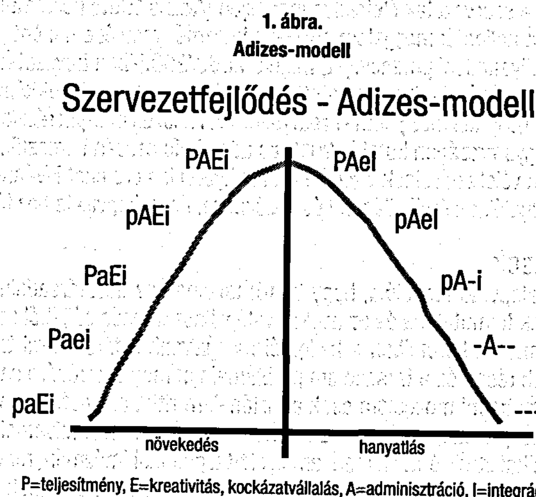
A közösségi szerveződések történeti szakaszuktól függően céljaikat, motivációjukat és fejlődésüket tekintve sajátos körét alkotják az informális közösségek tágabb halmazának, melyeket a legnagyobb fokú flexibilitás jellemez: maguk a célok, sőt az érték-meghatározások is folyamatosan változ(hat)nak. Van azonban néhány érdekes, jól körülhatárolható pont, amely a kohézióját adja ezen csoportoknak. Az egyik a mozgalom kialakulását generáló társadalmi probléma, illetve Z annak forrásaként, előidézőjeként identifikált másik csoport. Sok esetben a „másik csoport" meghatározása, a mozgalmi csoporttól, mint vonatkoztatási csoporttól való távolságának pragmatikus leírása és céljaik programszerű szétválasztása vezethet akár spontán jellegű mozgalom-hálózat kialakuláshoz, máskor azonban csupán egy adott érték (vagy közösségi érdek/érték képviselet) hiánya is elég hozzá (Szabó M. 1998).

> *„Nagyon hamar eljutottunk ahhoz a két alapköveteléshez, amiről szólt tulajdonképpen a 1988. szeptember 28-i sztrájk. Az egyik az egyetemi autonómia, a másik pedig a tanszabadság. Elég kezdetleges elképzeléseink voltak még, de úgy tűnt, hogy maga a forma, az hogy sztrájkolni lehet és az egész ugye '88-ban már benne volt a levegőben, hogy itt valami nagy változás lesz, hogy ebben ott lehetünk, oda rakhatjuk magunkat, egy kicsit előre mehet az egyetemi ifjúság, ez nyilván mind-mind benne volt, meg hát »eper és vér« és minden fajta ilyen romantikus elképzelés, amit az ember 20–21 évesen még komolyan gondol. (Pikó András egykori JATE bölcsészhallgató, az 1988. október 24-i szegedi demonstráció főszervezője)*

Kérdés, hogy egy társadalmi mozgalomra épülő csoport vagy hálózat milyen helyet foglal el a közösségi szerveződések között, illetőleg, hogy céljait tekintve tud-e tartósan intézményesülni a rendszerben? Kell-e, szükségszerű-e egyáltalán intézményesülnie, vagy – visszautalva ismét Szabó Máténa – a mozgalmak sajátossága éppen az, hogy felszínre hozzák, artikulálják a problémákat, de megoldásokra nem alkalmasak? A mozgalmak a kizárólag tiltakozásra képes tömeg és a tiltakozást csak esetenként alkalmazó politikai pártok, illetve más politikai szervezetek közötti, nem teljesen formalizáltan szervezett, de már nem is teljesen spontán társadalmi cselekvési formák, amelyekben van valamiféle laza szerveződés, funkcionális differenciálódás (Szabó A. 2008, 21–30).

Feltételezésünk szerint a hallgatói önkormányzati mozgalom intézményesülésével együtt jár magának a mozgalomnak a halála, hiszen az éppen egyfajta politikai válaszként a fennálló rend és intézményrendszer ellen jött létre, annak bizonyos funkcióit, értékeit kérdőjelezte meg. Ha modellezni kellene a hipotézist, akkor az Adizes-modell lehetne a legalkalmasabb a szervezetfejlődés leírására:

1. ábra.
Adizes-modell

Forrás: www.adizes.com

A modell szemlélteti azt az evolúciós utat, amelyet egy szervezet végigjár, miközben sikeresen teljesíti maga elé tűzött célokat. E tekintetben figyelemre méltó, hogy miképpen születik a merton-i értelemb (Merton 1974) vett ribillió környezetéből, a 80-as évek végén mozgalom azzal, hogy az új célok és eszköz érdekében elvetésre kerülnek az addigi célok és eszközök; majd miképpen szélesedik ki a demokratik törvényi legitimációval együtt az innovatív légkör a rendszerváltástól az új évezred közepéig (a célok keretek elfogadottak, ám a nem megengedett eszközök tárháza kiszélesedik, pl. tüntetés, demonstrác szakmapolitikai szerep), mely fejlődési szakaszt szervezeti viharok és strukturális viták kísérik A szervez lét századunk első évtizedének végére ugyanakkor a gazdálkodó/gazdasági szerep erősödésével miképp szűkül az eszközök rutinszerű használatára, és a kiüresedés konformizmusára.

A szervezetfejlődési modell érvényessége persze nem csupán a mozgalom szerepének definiálásával érhe el, hiszen ezzel kizárnánk a csoportok és individuumok motivációit, identifikációs törekvéseit, értékváltozás jóllehet mindezek vizsgálata – mint a későbbiekben látszik majd – még koherensebbé teszik a hipotézisünk A következőkben a felsőoktatási hallgatói mozgalmat, mint az elmúlt húsz év egyik leglátványosabb, leg keresebb, és legstrukturáltabb mozgalmát vesszük alapul ahhoz, hogy modellünket igazoljuk, és elemezz mind a szervezet, mind pedig a cselekvési minták világát: az ifjúságpolitika tematizálása, a felsőoktat szakpolitika befolyásolása, az ifjúság értékeinek és érdekeinek felmutatása terén zajlott tevékenységei ál kirajzolódó útját a 80-as évektől, a kilencvenes éveken át az ezredfordulóig a perifériáról a centrum továbbá az új évezredben vissza a perifériára.

A HALLGATÓI MOZGALOM TÖRTÉNETE

A hallgatói önkormányzati mozgalom születése

A nyolcvanas évek közepén a hallgatói mozgalom születése több oldalról is támogatást kapott: egyfe volt egy kulturális, szakmai reformtörekvés, amely elsősorban a társadalom globális mozgolódásán visszhangjaként jelentkezett, másrészt létrejött az egyetempolitikai reformigény, amelyet főként a vég hallgatók, illetve a fiatal oktatók kezdeményeztek.[51] Ez a hallgatói mozgalom születésének első szakas amelyben a mozgalmi jelleg radikális lépésekkel párosul, de ez a csoport még nem igazán volt szerveze Az oktatási törvényen alapuló 1986-os miniszteri rendelet[52] pedig – a Szervezeti és Működési Szabályza (SZMSZ) kivételével – az összes intézményi-kari szabályzat (ösztöndíj-, vizsga-, tanulmányi és fegye ügyek) és a hallgatókat közvetlenül érintő oktatásszervezési intézkedések (vizsganapok, vizsgarend) ese ben, egyetértési joggal ruházta fel a hallgatói önkormányzatokat.

A hallgatói képviseleti rendszer (HKR, egyes intézményekben HKB, Hallgatói Képviselő Bizottság, HKT, H gatói Képviselő Testület) megalakulása után még nem tudott kompetens politikát felmutatni. Az általa de gált képviselők az Egyetemi Tanácsban nem értették a nyelvezetet, nem ismerték a személyi összefügg ket, ezért idegenül mozogtak az Egyetemi Tanácsban, ellentétben a KISZ-szel: „[Nem politizáltunk okos nem találtuk meg a funkciónkban a lényeges súlypontot." (Pikó 1985, 20–26) Az 1985-ös oktatási törv elfogadása – amelynek tárgyunk szempontjából legnagyobb eredménye a KISZ mellett szerveződő hallg mozgalmak legalizálása lett – visszafordíthatatlanul utat engedett a hallgatói mozgalmak érdekképvise szervezetté válásához.

A változások fő irányának elvét jól mutatja az a – szempontunkból nagy jelentőségű – miniszteri rendel is, amely az intézményi tanácsokban egyharmados képviseletet biztosított a hallgatóknak. Az intézm tanácsokban helyet foglaló hallgatói képviselői arány „hagyománya" innen eredeztethető – e képvis szabályozása és mértéke a kilencvenes évek végére a hallgatói önkormányzatiság egyik legtöbbet vita tényezőjévé vált. Az országos HÖK-képviseleti szervek (OFÉSZ, HÖKOSZ, HÖOK) a rendeleti szabályozás a felsőoktatási törvényi szabályozásba átkerült tételt a magyarországi hallgatói mozgalom egyik alappill nek tekintették és tekintik, melynek megtartásáért a törvényi háttér változásakor igen erős lobbitevéke séget fejtettek ki (1995–96, 1998–99, 2004–2005 és 2009–2010).

Ez volt az a lépés a hallgatói mozgalmak történetében, amit nem csupán demokratikusan megillető jogk hanem hatalmi funkció elemként is értelmezhetünk. A felsőoktatási intézmények vezetői tanácsaiban részvétel, erős alkupozíciót hordoz, melyet a hallgatói képviseletek egy hallgatói tömbként kezelnek a d téshozatal során.

51. A felsőoktatás problémáiról lásd Palovecz 1981. A hallgatók és az egész ifjúság életmódjának átalakulásáról, az ifjúsági korszakváltásról részletesen lásd Gábor 1993 ZinNecker [1990], 2006.
52. A művelődési miniszter 24/1986. (VIII.31.) számú rendelete *„A felsőoktatási intézményekben működő KISZ-szervezetek, továbbá a hallgatói közösségek és a ha képviselők jogairól"* szólt.
53. A művelődési miniszter 20/1986. (VIII.31.) számú rendelete *„A felsőoktatási intézmények szervezetéről és működéséről"* szólt.

A felsőoktatás-politika reformer képviselőinél (akik ekkor mind az intézményi, mind az állami tisztségekben kisebbségben voltak) ugyanakkor szükségesnek mutatkozott az erős hallgatói támogatottság ki- és felhasználása, melyhez nélkülözhetetlen volt a politikai szereplővé vált (és egyébiránt a régi mintákat követő és emiatt a hallgatók között kevésbé hiteles) – Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) által az egyetemi-főiskolai diákéletből való kivonulás után keletkezett űrben még csak formálódó – hallgatói szervezet alapjainak lerakása és megerősödésének támogatása. A reformerek, a diákszervezetek leendő – most már a törvény szava által hivatalos – vezetőitől (intézményi diákvezérek mint a diáktársak bizalma által kiemelt „hangadók", „referencia személyek" már korábbtól fogva jelen voltak) bizton számíthattak a reformpolitika támogatására és – nélkülözhetetlen – hallgatói bázisának biztosítására.
Nem hanyagolható el azonban az a történelmi tény sem, hogy a felsőoktatás vezetői (rektori, dékáni, professzori szinten, de állami hivatali szinten is) egyre többen kerültek ki az 1956-os forradalom előtt és alatt szerveződő és működő Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) egykori tagjai, szervezői, vezetői, vagy éppen ellenzői és lerombolói közül, akiknek élő emlékeik voltak a diákmozgalom önkéntes jellegéből adódó szellemi és erkölcsi erejéről, társadalmi támogatottságáról (Jancsák 2011a). Érték- és érdekkapcsolódás alakult ki tehát az egyetemi-egyetempolitikai reform oktató és hallgató képviselői között.
A rendszer logikájából következően azonban nem valódi jogokról volt szó. A hallgatói részvétel ezekben a tanácsokban inkább arra szolgált, szolgálhatott volna egy magabiztos politikai vezetésnek, hogy potenciális szövetségeseket (az egyetemi polgárokat) szembe állítson egymással. S valóban: a felsőoktatás érdekeiért lobbizó oktatói gárda az 1989-es fordulatot megelőzően nem tekintette a hallgatóságot szövetségesének, amikor az alkufolyamatokban az irányító szervekre nyomást akart gyakorolni. A hallgatók független rétegszervezet-létrehozási törekvéseit a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ, 1957-1989) politikai és/vagy taktikai reflexek mentén, a KISZ-átlal irányított országos szervezeti rendbe szerette volna becsatornázni. Ezek egyike az úgynevezett Országos Diákparlament volt, amelyet kétévente-háromévente hívtak össze, és ahol a fiatalok a „KISZ szárnyai alól" mondhatták meg szűrt (ma úgy mondanánk: a rendszer számára politikailag korrekt nyelven megfogalmazott) véleményüket. Ám az 1988 tavaszán Veszprémben megtartott Diákparlamenten már a jelenlévők fejére olvasták az állami vezetőknek az 1983-ban Gödöllőn tartott ülés óta húzódó és elfektetett egyetemi reformokat.

„Ebből aztán végképp elegünk lett, egyrészt azt mondtuk, hogy a diákparlamentek minket többé nem érdekelnek. A diákparlamenteket a KISZ hívta össze, az akkori KISZ KB szervezte. Meg azt mondtuk, hogy nekünk ne szervezze a KISZ, meg a KISZ KB, meg senki se az életünket, hanem mi magunk ezt fel fogjuk építeni." (Fábri György, egykori ELTE bölcsészhallgató, az OFÉSZ főszervezője, OFÉSZ-elnök 1990–1991)

A hallgatói önkormányzati mozgalom közvetlen előzményeként értékelhető megmozdulás 1988. szeptember 28-án történt. A szegedi bölcsészkar hallgatói (és a hozzájuk csatlakozó oktatók) egynapos sztrájkjuk után levelet írtak a Művelődési Minisztériumhoz, melyben követelték a magyar felsőoktatás reformját. A szegedi megmozdulások tulajdonképpen egy aprócska ügy miatt kezdődtek: szeptember elején nyilvánvalóvá vált, hogy az ötödéves hallgatóknak, a korábbiknál kétszer több órát kell az utolsó évben hospitálniuk, hogy így tegyenek eleget a képzés követelményeinek. Ez volt az az a bizonyos utolsó csepp, amely az akkor már csíráiban létező, a KISZ-től független hallgatói érdekképviseletet arra ösztönözte, hogy cselekedjék. Onnan indulva, hogy egy sajátos hallgatói érdeksérelemnek mi a megoldása, odáig jutottak el, hogy tulajdonképpen az egész magyarországi felsőoktatási rendszer rossz, és magát az egész rendszert kell megváltoztatni.[54]
1988. október 28-án megérkezett Szegedre az MKM válaszlevele, melyet a hallgatók nem fogadtak el és sztrájkot szerveztek. 1988. november 23-24-én a zsúfolásig megtelt Auditorium Maximum előadóteremben (1956 után) újra követelésként fogalmazódott meg az orosz nyelv mellett más nyelvek oktatása és a marxista gondolkodás mellett más gondolatkörök megismerésének kívánsága is. A megmozdulás (melynek Pikó András V. éves hallgató volt a főszervezője) ezúttal is országos csatlakozásokat vont maga után (Pécs október 4., Műegyetem, ELTE október 12.), majd október 31-én a szegedi bölcsészek nyílt levelükben országos megmozdulásra szólították fel a többi egyetem és főiskola hallgatóit.

54. A hallgatói önszerveződések és diáklázadások a legtöbb esetben egy-egy aprónak tűnő gyújtószikrából indulnak el. 1956. október elejétől az orosz nyelv fakultatívvá tétele körül néhány szegedi hallgató között kialakult diskurzus eredményeként hívták össze 16-ára a diáktársaikat „Teremtsünk szabadabb, igazi demokrata, önálló egyetemi életet!" -felhívással, majd a szegedi egyetem Auditórium Maximumában aznap délután öttől kezdődő ülésen megszülettek az egyetemi ifjúság politikai követelései (benne a demokratikus választások és az orosz csapatok eltávolításának követelésével), melyek 23-án a forradalom követeléseivé váltak (Jancsák 2011). Ugyanez történt 1968-ban Párizsban is, ahol a tiltakozások indítószikrája az volt, hogy az év elején bevezetett tanulmányi reform eredményeként „a diákok, akik a régi rendszerben kezdték tanulmányikat, elveszthettek egy évet, amikor az új rendszerbe léptek" (Aron 2005, 322).

„A kiindulópont az oktatói munka hallgatói véleményezése volt, amit egyszerűen nem tudtunk megszervezni. Nem tudtuk megszervezni, mert kiderült, hogy ha mi ezt komolyan akarjuk venni, hogy az oktatói munkát a hallgatók véleményezik, amely egyébként minden nyugat-európai egyetemen megszokott történet, akkor, hogy ennek értelme legyen, magyarán, hogy legyen hatása az oktatók alkalmazására, díjazására, pozíciójára, ahhoz - végigvezettük logikailag - az egész felsőoktatási rendszert meg kell változtatni. És így jutottunk el arra a gondolatra, 1988 közepére, hogy egy radikális felsőoktatási reformra van szükség." (Fábri György)

„A dolog attól vált komolyabbá, hogy számunkra meglepő módon nagyon jó visszhangja volt az egyetemi közéletben ennek a sztrájknak, azon nyomban jött Pestről, az ELTE-ről egy távirat, meg máshonnan is, és egyszerűen nem lehetett kikerülni azt, hogy, tehát nem lehetett azt mondani, hogy nem, mi csak Szegedben gondolkodunk. Összejöttek találkozók a pesti bölcsészkar hallgatói vezetőivel, tulajdonképpen ez volt az az élesztő, amitől ez a dolog tulajdonképpen földagadt azzá, hogy létrejöjjön az első magyar hallgatói országos érdekképviselet, az OFÉSZ." (Pikó András)

A társadalom és – ezzel párhuzamosan – a felsőoktatás világát átalakító események felgyorsultak. A l
gatók követeléseinek egy része a reformokba beépülve intézményesült. 1989. január elsején új felv
rendelet lépett érvénybe, melyben kimondták, hogy mindenkit fel kell venni az adott intézménybe, a
felvételi kritériumokat teljesítette és eltörölték a szülők érdemeinek figyelembevételét a felvételi döntés
1989. április 21-én, XII. kongresszusán kimondta megszűnését a Kommunista Ifjúsági Szövetség. 1
május 6-án hallgatókkal és fiatal oktatókkal megalakult az Országos Felsőoktatási Érdekvédelmi Szö
ség, az OFÉSZ, amely a magyar felsőoktatás reformjának és egyúttal a rendszerváltoztatásnak az e
legjelentősebb támogatójává vált.
Egy társadalmi reformmal és egy általános felsőoktatási struktúraváltással a forradalmi helyzet is ad
vált. Az 1990-es hallgatói megmozdulások országos méretűvé válása, de főként, az azt követő egye
vezetőségváltások, lehetővé tették, hogy a hallgatói mozgalom kinője mozgalmi szerepét, és a '80-as
tapasztalataira épülve, szervezett egységgé váljon. A '89 után létrejött politikai-gazdasági vákuumban
folyamat csak gyenge akadályokba ütközhetett, hiszen a demokrácia és az állampolgári jogok égisze
számos társadalompolitikai csoportosulás látott napvilágot, amelyek mind az új rendszert igyekeztek
timizálni. Programjaik már nemcsak a polgári lét ontológiai magyarázatára hivatkoztak, de megoldáso
álltak elő súlyos, „húsbavágó" problémákra is.

„1990 tavaszára elértük, hogy gyakorlatilag az ország döntő többségében lettek hallgatói önkormányzatok. Ez egy nagyon nagy siker volt, azt gondolom. Az országos szervezet működését sikerült stabilizálni. Ezt én nagyon-nagyon fontosnak tartom, hogy ezt meg tudtuk tenni. Demonstrációs erőnket megmutattuk. 1988 őszén egy erős, ugyanakkor botrányoktól mentes demonstrációt tudtunk csinálni és ugyanezt megismételtük 1990-ben is. És sikerült kialakítanunk azt a felsőoktatás-politikai koncepciót, amiben gondolkodtunk, azt a radikális átalakulásról szóló forgatókönyvet, amit kigondoltunk. Ez olyannyira sikeres volt, hogy 1990-ben a Világbankkal folytatott tárgyalások munkadokumentuma a mi általunk javasolt anyag lett és onnantól kezdve valamennyi felsőoktatás-politikai dokumentum nagy része hivatkozott is rá. Tehát azt gondolom, hogy az 1988-as elindulásunk a négy kimondott cél tekintetében sikeres volt. Én két tekintetben azt látom, hogy nem volt sikeres. Az egyik, hogy nem tudtuk a hallgatói mozgalmat az értelmiségi közgondolkodásba bevonni. A másik, hogy a felsőoktatás-politika, a felsőoktatás, mint érdekes értelmiségi téma, ez nem ment át. Valószínű nem voltunk elég ügyesek a médiamunkában, ez lehet az egyik ok. A másik oka a magyar médiának az egysíkúsága, hogy túlságosan a politikára fókuszál." (Fábri György)

Porcosodás, csontosodás – a kilencvenes évek

A 90-es években folytatódott az egyetemi rendszer átalakulása, illetve a társadalmi változásokkal párhuzamosan, helyzetének átértékelődése is. A hallgatói létszám növekedésével, és a piaci viszonyok felsőoktatásban történő előretörésével megnőtt a felsőoktatás társadalmi integrációjának a szerepe. A felsőoktatás többé már nem volt az elit bástyája, hanem tömegessé váló intézmény. Ezen folyamatok a felsőoktatás, és az egyetemi ifjúság világát a közgondolkodás centruma felé tolták el.

A hallgatói mozgalom az 1993. évi felsőoktatásról szóló LXXX törvény elfogadásával vált nagykorúvá.[55] A törvény kimondta a hallgatók önrendelkezéshez és érdekartikulációhoz való jogát, alapot teremtett a demokratikus érdekképviselet működéséhez. A hallgatói mozgalom ebben az időszakban a formálódás időszakát lezárta, és országos szervein keresztül is hatáskörében partnerévé lett a felsőoktatás reformfolyamatának. Ez a „felnőttkor" azonban amellett, hogy törvényileg szabályozott kereteket teremtett, aranykalitkába is zárta a diákszervezetet, mely kubatúrájának, infrastruktúrájának „csillogása" elhomályosította, a szabályrendszer pedig megdermesztette a tömegmozgalmi (radikális) múltat.

Miközben a hallgatói önkormányzatiság hivatali (infrastrukturális és kubatúra) hátterének megteremtése zajlott, a mozgalom az (elsősorban a benne dolgozók által megfogalmazott, de mindenképpen változó igényeknek megfelelően) új szemléletmódot épített ki. A hallgatók részére nyújtott szolgáltatások első csírái ekkor alakultak ki (HÖK-ök kezelésében levő egyetemi és főiskolai klubok, fénymásolási szolgáltatások).

A piacgazdaságban a közellét a piachoz felértékelődik, ennek következtében jelent meg az eladhatóság, illetve az eladni-képesség, mint a társadalmi értékek és a biztosabb egzisztencia hordozója. Mindennek eredményeként az oktatás finanszírozásának kérdései, a források szűkülésével párhuzamosan a felsőoktatás „közjószág"-jellegét, avagy „személyes befektetés" jellegét hangsúlyozó módon artikulálódtak: kié a felsőoktatás? és ki finanszírozza? A kormányzati szándék 1995-ben a tandíj mellett erősödött fel, februárban bejelentésre került, hogy bevezetik a tandíjat. Ezt a dilemmát az 1995. őszén a Hallgatói Önkormányzatok Országos Szövetsége által szervezett tandíjtüntetések felerősítették, a hallgatók tömegdemostrációkon és szakdokumentumokban érveltek a tandíj ellen, illetve a tandíjjal összekapcsolt diákhitelezési rendszer bevezetése mellett.

„Az hiszem, hogy egyetlen egy igazi hibát követtek el a hallgatói mozgalom akkori vezetői, illetve maga a szervezet – mely több plénumból állt, ezt nem lehet elnökségre, egy emberre, öt emberre, tíz emberre fogni, hiszen körülbelül 50-60 ember volt az, aki ténylegesen napi szinten nagyon keményen foglalkozott ezekkel az ügyekkel – amikor a nagytüntetés volt, akkor a különböző városok különböző „jelszavakkal" jöttek föl, tehát voltak olyan egyetemi városok, akik „kompromisszumkészek" voltak (valami alternatívában meg lehessen állapodni a kormánnyal), voltak olyan városok – és egyik sem jobb vagy rosszabb a másiknál – akik kőkeményen csak azt képviselték, hogy »a tandíj nem, azonnal vonják vissza, sőt rá, soha többet elő ne lehessen venni, fű ne nőjön, beszántani«, stb., stb. Azt hiszem, hogy egyrészről az a megosztottság is mutatta, amit az előbb mondtam, hogy mindenki egy kicsit másképp gondolta, más végeredménnyel lett volna elégedett, másrészről pedig arra senki nem mert gondolni, hogy mi van akkor, hogy ha a kormányzat azt mondja a tüntetés után, hogy »Jó volt fiúk. Nem. Szépen menjetek haza! Csöngetnek. Menjetek be a tanterembe!« és akkor minden megy tovább." (Skultéty Tamás egykori szegedi tanárképzős hallgató, az 1995-ös tandíjdemonstráció főszervezője, HÖKOSZ alelnök, később a HÖOK első elnöke 1996-1998)

„Szerintem ma már nincs olyan hallgató, aki ne fizetne valamilyen módon tandíjat, csak lehet, hogy nem feltétlenül tandíjnak hívjuk, hanem fizetünk beiratkozási díjat, meg diploma kiadási díjat, meg vizsgadíjat, tehát az egyetemek a saját mozgásterükben ezeket nagyon gyorsan átvették a kormányzattól, tehát hiába törölte el az 1998-as kormányzat az általános tandíjfizetési kötelezettséget, egyrészt a részképzések kapcsán, tehát az esti, levelező, távoktatásos képzések kapcsán, másrészt ezeknek az intézményi díjaknak a kapcsán azt gondolom, hogy ma körülbelül már megfizeti minden hallgató ugyanazt a fajta összeget, mint amennyit 1996-ban akkor ott a kormányzat elgondolt." (Majó Zoltán egykori ttk-s hallgató, az 1995-ös demonstráció egyik szervezője)

55. Az országos kizárólag hallgatókat tömörítő szervezet a Hallgatói Önkormányzatok Országos Szövetsége (HÖKOSZ) 1994. szeptember 23-án alakult meg.

Ilyen társadalmi helyzetben a hallgatói mozgalom, s vele együtt a kialakult hallgatói önkormányzatok s
repe is többdimenzióssá vált. Az önkormányzatok vizsgálata közben ez a szerepváltás nyilvánvalóvá t
azt a tézisünket, hogy a testületek képviselőinek magatartás- és cselekvésmintái megegyeznek az ifjú
korszakváltás (Zinnecker 1986, 1990) azonos folyamataival: az iskolai életút meghosszabbodásával, a
gyasztói státus erősödésével, az individualizációval.

A szervezeti viselkedés a mozgalom kezdeti szakaszait tekintve még nyomon követhető, de az egyre ink
heterogénné váló felsőoktatással maga a hallgatói önkormányzat is heterogénné válik. Az 1995 és 9
évek a tandíjról szóló kormányrendeletek válaszreakciói által határozódtak meg, mely egyfelől (a konfli
sokat elleplező, időkérő) visszatalálást jelentett a mozgalmi múlt hagyományaihoz, másrészt a demons
ció rendeleti szabályozásba való torkollása (vége, eredménye) ugyanennek a komplementumát mutat
„jogászkodástól idegenkedő" diákoknak, akik távolodni kezdtek a vezetőktől, a szervezettől. A szerv
viharok időszakában a személyes ambíciók ellentétekké fordultak, a tagszervezetek visszahúzódtak a c
puszokra és belső építkezésbe kezdtek, mely a gazdasági funkciót erősítette.

„1996 márciusában volt egy tisztújító közgyűlés Miskolcon, ahol én elindultam jelöltként, és egy nagyon kemény, nagyon sok eszközt bevető történetben minimális szavazati többséggel megválasztottak a HÖKOSZ elnökévé. Mondhatni, hogy egy romhalmazt találtam, mind pénzügyileg, mind szervezetileg, mind tagságilag mind jövőkép szempontjából egy nagyon kiüresedett szervezet volt. Ami a nagyon nagy kérdés volt, hogy a tandíj után mit lehet csinálni egy országos hallgatói szervezettel. Minden évben, minden félévben nem lehet tüntetni, illetve ha ki kell menni, sikerül tüntetni, de látszódott, hogy mind a politika, mind pedig a hallgatói mozgalom kicsit zátonyra került." (Skultéty Tamás)

Eközben (1996–2000) a hallgatói kezelésű keretek (hallgatói normatíva) felosztása mellett a hallgatói (p
ügyekből mind többet magára vállaló hallgatói önkormányzatok sajátos kettősségnek lettek rabjai. Egy
a pénzügyi lebonyolításból a tanulmányi osztályok és a gazdasági hivatalok mellé bemozdult HÖK-ök, r
az ügykezeléssel hivatalizálódtak és ezzel az intézmények vezetése felé megerősödtek, másfelől, épp
„hivatallá" válás okán folyamatos népszerűség- és bázisvesztésnek tették ki magukat. Ez jelentős hall
demokrácia-deficitet okozott. A hallgatói önkormányzatok, az ekkor általánosan elfogadott hallgatói vél
dés szerint, túlvállalták magukat, hivatallá lettek és ezzel eltávolodtak az érdekképviselettől (a szaksz
zeti funkciótól), tehát eredeti feladatuktól. E szakasz az erősödő viharok időszaka volt.

„1996 után a HÖK-nek a szerepe is megváltozott, a HÖK-ös addig ilyen forradalmár ember volt, azután már inkább egy vezető volt, akinek már lettek irigyei, akiről bizonyos hallgatói csoportok azt mondták, hogy hát HÖK-ösnek lenni az egy olyan ösztöndíj kiegészítési, jólléti, jövedelmi forma, ami már inkább a hatalomról és a pénzről szól és azok a mozgalmárok, azok ugye kikoptak és jöttek valóban ezek az új típusú menedzserek, akik már el tudták magukat adni egy egyetemi értekezleten, akik az egyetemi tanácson nem forradalmárként, hanem inkább technokratának tűntek fel, akik az egyetemi rektorválasztást is egyfajta hatalmi harcként élték meg." (Majó Zoltán)

Ontológiai kiútkeresés – az új évezredben

A felsőoktatás integrációs folyamatával párhuzamosan alakult felsőoktatási szövetségek és a 200
nuár 1-jével megalakult integrált egyetemek és főiskolák hallgatói önkormányzatai egyfelől az alap
szándékoztak visszanyúlni (tömegrendezvények, fórumok, viták, aktív kommunikáció), másfelől (a sz
tatásokban és a pénzügyi számviteli rendszerekben) a szakmaiság és professzionalitás irányába mo
tak. A pénzügyek kezelését leválasztották a szervezetekről, (a diákszolgáltatásokra létrejöttek a hal
szolgáltató Kht-k, Kft-k, amik kizárólag az egyetemeken belüli szolgáltatások terén mozogtak). Létre
az országos hallgatói szervezet gazdasági egységei (HÖOK Kht., Diákbónusz Kht). E szakaszt a de
mentálás melletti küzdelem és az útkeresés időszakaként értelmezhetjük. Az új évezredben kezdődő
a napjainkban is zajló!) szakasz az újraformálódás, újraalkotás szavakkal jellemezhető, amely egy há
egységbe vonja, de ugyanakkor tovább is szegmentálja a szervezetet. Az első az érdekképviseleti tér
funkció, mely szakszervezet-jellegű mozgásteret használ. A második az *igazgatási* funkció, mely az ö
mányzati-szervező jellegben ölt testet. A harmadik a *gazdálkodó* funkció, mely a vállalkozói (vállalk
térben működik.

A mozgalom mai tisztségviselői ezen elváló „divíziókban" teljesítik ki önmagukat. Kik harsányan képviselik a hallgatótársak (vélt vagy valós) érdekeit, kik rendezvényeket (fesztiválokat, sportversenyeket) szerveznek, kik pedig a diákszolgáltatások, diákvállalkozások terén mozognak, s az ezen keretek között megszerzett ismereteket és ismeretségeket, mint egyfajta kulturális és kapcsolati tőkét gyűjtve-raktározva készülnek a diplomapiacon való komoly versenyre. A szegmensek (divíziók) közötti információcsere és együttműködés terei a hallgatói önkormányzati irodák, melyeket még a kilencvenes évek elején harcoltak ki az akkori mozgalmárok. A szegmensek mai tisztségviselői (önkéntesei és dolgozói) karriertervezésük, életpálya-tervezésük szempontjából ily módon már a felsőoktatási szervezeti keret legelején elindulnak a politikai, a közigazgatási és a pénzpiaci pályaorientációk útján. És egyre nagyobb tudatossággal teszik ezt.

> *„1990-es évek végén a Hallgatói Önkormányzatokban volt egy – talán még azóta is tart – egy ilyen eróziós folyamat, tehát végül is olyan társadalmi változások történtek, meg annyira átalakult az egyetemek a szerkezete, a hallgatóknak a mentalitása, a világnézete, hogy egész egyszerűen a Hallgatói Önkormányzatok elveszítették szinte minden politikai súlyukat. Tehát tulajdonképpen mondhatnánk azt is, hogy a szolgáltatások túl nőttek rajtunk, de a másik oldalról meg mondhatnunk azt is, hogy a HÖK-ök egyszerűen elveszítették ezeket a területeket, tehát nem tudták kézben tartani. És akkor vált igazán világossá, hogy létre kell hozni a hallgatói önkormányzatoktól független, de a hallgatókhoz mindenféleképpen közel álló szolgáltató egységeket, amelyek ezeket a hallgatói szolgáltatásokat tudják csinálni és egy háromosztatú hallgatói szolgáltatási részt kell felépíteni. Az egyik része az az érdekképviselet és az érdekérvényesítés ez marad a HÖK-öknél, van egy adminisztratív feladatkört ellátó rész, ez mondjuk a Hallgatói Szolgáltató Iroda és van egy ilyen életviteli, meg jóléti szolgáltatásokat nyújtó szervezet, ez pedig egy Kht. vagy egyéb a hallgatói önkormányzatokhoz szervezetileg és minden szempontból nagyon közel álló, de az egyetemtől tulajdonképpen függetlenül gazdálkodó szervezet. Ez a három nagy csoport tudja lefedni az összes olyan területet, amire szüksége lehet egy hallgatónak a tanulmányai alatt."* (Fekete Csaba egykori ttk-s hallgató, SZTE EHÖK-elnök 1996-1998)

A hallgatói elit csoportjait, köztük elsősorban a hallgatói önkormányzatokat, a piac és a politika nagyon heterogénné tette. A kialakult hármas struktúra – az érdekképviseleti, a szolgáltatói, és az adminisztrációs struktúra – nemcsak megosztotta a testületeket és a képviselőket, de életre keltett belső konfliktusokat is. Kiemelendő, hogy a belső konfliktusok és azok kezelési módjai, a közéleti cselekvésmintáknak a pártpolitikai iskolákból leszüremkedve, és az egyetemi/felsőoktatás(politikai) hatalmi orientációk és pozíciók okán, azonosak a politikai színpad „felnőtt" szereplőinek módszereivel (pl. a tömegmédia professzionális használata).

> *„1999-ben zajlott a felsőoktatási intézményhálózat átalakítása, amely felsőoktatási integrációs folyamat néven maradt meg a köztudatban. Ekkor, ezen folyamat során, a korábbi – mondjuk így: szakszervezeti jellegű, demokratikus utcai politizálást is magával hozó – érdekképviseleti magatartáson módosítottunk. Az egyeztetések kezdetétől volt kormányzati előterjesztés, amely gyakorlatilag ki akarta írni – ki akarta nyírni – a hallgatói önkormányzatokat és érdekképviseleti lehetőségeiket a kari életből és intézményi tanácsokból. A törvénnyel kapcsolatban egyéni képviselői módosító indítványokat kezdeményeztünk, és megfordítottuk az egészet. Így végül az integrálódó felsőoktatási intézményekben a kari szintű képviseleti jogosítványok megmaradtak, az integrált intézményben mindenhol, az egyetemi, főiskolai tanácsokban a képviseleti jogok a legerősebb hallgatói önkormányzati képviseleti jogot örökölték meg. Ezt a HÖOK egy olyan új technikával érte el, amely nem egy szakszervezetes, nem egy utcai politizálásos, „társadalmi-tömeg-megjelenéses" technika; hanem olyan, amely egy politikai lobbiszervezetre, egy parlamenti demokráciában jellemző. Ugyanez zajlott 2000-ben is, amikor a HÖOK-tól el akarták venni a jogosítványait, és a finanszírozási kondícióit gyakorlatilag meg akarták szüntetni, vagy másoknak akarták átadni. Ehelyett gyakorlatilag megmásfélszereztük a törvény által garantált működési támogatásunkat, itt is visszafordítottuk tehát a kormányzati előterjesztést. És ekkor is hasonló módon, politikai lobbiszervezetként eljárva, egyéni képviselőkön, bizottsági módosítókon keresztül jutottunk el oda, ahova eljutottunk."* (Kucsera Tamás Gergely egykori PPKE bölcsészhallgató, HÖOK elnök 1999–2000)

A XXI. század eleji diákiétben egyre kevesebb az olyan problémamegoldás, amit a hallgatók kifejezet mint érdekképviselet definiálnak. A kreditrendszer kialakításával, illetve az arra való áttéréssel felbomlot a korábbi tanulmányi csoportok. A csoportok felbomlásával megszűntek a csoportérdekek és megjelen az egyéni érdekek. Az egyéni érdekek azonban hihetetlenül sokszínű karrierterveket, egyéni életpályat veket, és a többé-kevésbé ezeknek megfelelően tervezett, alakított tanulmányi utakat is jelentenek. Ez tulajdonképpen megszűnt az érdekképviselet klasszikus formája is, hiszen az igények szintjén előté kerültek az egyéni, nem csoportosítható problémamegoldások. Napjainkban tehát az érdekképviselet a h gatóknak az információkhoz (a jó, a hasznos információhoz) való hozzájuttatását jelenti.

A korábban a szakszervezetihez hasonlónak tartott tevékenység tartalma megváltozott, az érdekképvise – legalábbis a nyolcvanas-kilencvenes évekbeli értelemben – már nincs jelen. A hallgatók az informác szolgáltatót keresik. Azt, aki információt tud nyújtani az egyre bonyolultabbnak tűnő felsőiskolai minde napokban való eligazodáshoz. Szándékosan használjuk az információnyújtás kifejezést, mert a kreditre szerek bevezetésével, amikor a tanulmányi csoportok – amelyek végigkísérték a hallgatókat a gólyatábo a diplomaosztóig – felbomlanak, lehetetlen sztenderdizált, vagy kipróbált, kitaposott oktatási utat muta tehát az információkat kizárólag gyűjteni és nyújtani lehet, annak tudatában, hogy mindenki annyit vesz l lőle, amennyit tud. Az egyes hallgató saját maga állítja össze a felsőoktatásban eltöltött pályájának elem És ebben sokszor marad magára. Napjainkban új egyenlőtlenségek jönnek létre, melyek kialakulásának a hasadék szélesedésének alapja az információ minősége, a használható információhoz való jutás id gyorsasága.

> *Amikor 2003-ban én a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájának elnöke lettem, addigra már egy érett, intézményesített, bürokratizált intézmény lett a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája. De egyrészt megvolt a törvényi garanciája a HÖOK működésének, pénzügyileg is és szervezetileg is, másrészt a HÖOK-ban megvolt az a kapcsolati tőke, ami az OFÉSZ-tól kezdve felhalmozódott, ami megteremtett egy professzionális szervezeti működési hálót* (Barthel-Rúzsa Zsolt egykori ELTE bölcsészhallgató, HÖOK elnök 2003–2004)

E szakaszban a magyar felsőoktatás az Európai Felsőoktatási Térség tagjává vált. Ezért el kell mondani is, hogy hazánkkal ellenétben, a Bolognai Folyamatba bekapcsolódott országok egyetemeinek 63 száza kán a diákság szerepvállalása a döntéshozatalban csak formális (részvétel a szenátusban vagy a tanácsb esetleg kari/tanszéki szinten). (Reichert–Tauch 2003) Az Európai Unió kutatása szerint a hallgatók fele érzi, nemzeti és európai hallgatói szervezeteiken keresztül meglehetősen aktív szerepet játszanak az Eu pai Felsőoktatási Térség kialakításában, ugyanakkor intézményi, de főleg tanszéki szinten a hallgatók be nása a különféle kezdeményezésekbe még számos ponton további előrelépéseket igényel. (Reichert – Ta 2003) A felsőoktatási színpad aktorai közül a hallgatók azok, akik folyamatosan hangsúlyozták a diákk pontú tanulás, a rugalmas tanulási utak és felsőoktatásba jutás értékköreit, akárcsak a tanulmányi ter empirikus alapokon nyugvó, valós tervezését az egész intézményre kiterjedő kreditrendszer kiépítések Az európai diákság képviselői leginkább a reform alapelvei kapcsán fejezik ki reményeiket, és elsősor megvalósításukat, folyamatosan redukált értelmezésüket kritizálják, de ugyanakkor különösen sokkal rulnak hozzá ahhoz, hogy bizonyos témakörök (felsőoktatás szociális dimenziója vagy a felsőoktatás, m közjószág) a szakmai és politikai közbeszédben maradjanak (Ld. Jancsák 2011b). A hazai példák (pl. szoci érvelés alapú demonstrációk) ezt megerősítik.

Új egyetemi ifjúság – új kihívások

A hallgatói önkormányzatiság XXI. századi átalakulásának alapja nemcsak a társadalmi környezet, han az egyetemek világának formálódása is. A beiratkozott hallgatóknak az egyetemek, már mint egyfajta él formát kínálják a felsőoktatási életszakaszt. Ez az átalakulás jelentős veszélyekkel is jár, melynek győ re a teljes körű szabályozás hiánya és az, hogy a magyarországi felsőoktatási tér (és annak jogi hátte rendkívül heterogén. Hosszú távon ez az időszak (a XXI. század első fele, a bolognai folyamat, az euró felsőoktatási tér határainak megerősödése) az, amely meghatározza a magyarországi hallgatói mozgal szerepét (egy más alapokról indult, máshová jutott európai ifjúsági-hallgatói mozgalmi rendszer elemeké mind pedig az intézmények súlyát, lehetőségeit és jövőjét, akár hazai, akár nemzetközi szinten.

A történeti-szervezeti fejlődés eredményeként a hallgatói mozgalom szervezete nemcsak az ifjúságpolitikai színpadnak, hanem a civil szektornak is meghatározó szereplőjévé vált: regionális ifjúsági tanácsokba (RIT) való delegálás, 2011-től az Új Nemzedék Program stratégiai együttműködése mellett, a civil források elosztását ellátó, a kilencvenes évek végén megszületett Nemzeti Civil Alapprogram (NCA), illetve a 2010-es kormányváltás után létrehozott Nemzeti Együttműködés Alap (NEA) döntéshozó, forráselosztó kollégiumaiba történő választások és delegálások során eredményesen mozgósította civil szervezeti támogató bázisát.

> *„Nem lehet a HÖOK-ot csak mint hallgatói, csak mint felsőoktatással foglalkozó szervezetnek beállítani." (Almási Kornél)*

> *„Azt gondolom, hogy ez a három meghatározó terület, az oktatás, az ifjúságügy és az általános civil területtel olyan perspektívákat teremtett magának a HÖOK, amely 2003-2004-ben tovább erősödött, ami egyedülálló talán a civil szervezetek körében, nincs Magyarországon más olyan civil szervezet, amely ilyen hatalmas tömegbázissal rendelkezik. Nem is az az érdekes, hogy hány hallgató van Magyarországon, és mekkora a HÖOK bázisa, hanem, hogy milyen gyorsan, hány embert tud elérni, megszólítani, és hány embert tud más irányba terelni, adott esetben politikai választás kapcsán, hiszen a hallgatóknak családja van, akik jó része szavazókorú. Azt gondolom, hogy a HÖOK ezeken a területeken oktatás, általános civil területek, ifjúság területeken megkerülhetetlen szervezetté vált." (Barthel-Rúzsa Zsolt)*

A campusok átrendeződő világát figyelve mégis az láthatjuk, hogy az egyetemek még nem tudnak mit kezdeni azzal, hogy burjánzó civil közélet bontakozik ki a falakon belül. Még úgy tűnik, nem tudnak kilépni a rendszerváltás előtti „egy párt, egy ifjúsági szervezet" gondolati térből, melynek kitágulása, sőt hihetetlenül heterogénné válása a közeljövőben minden bizonnyal megtörténik. A hallgatók mindennapjait át- meg átszövi az egyetemi költségvetéstől független civil kezdeményezésekben való részvétel, a szolgáltatások igénybevétele, rendezvények látogatása. Úgy véljük, hogy a hazai „Civiliáda" kiterebélyesedésével mindez fokozódni fog. Az egyetemek még nem látják, hogy lehetőség lakozik a civil közéletiségben. Sőt, egy valóban eleven és fejlődni képes egyetemi közösséghez nélkülözhetetlen szereplők a civilek. Példa is van elég, mégha csírájában is: az adománygyűjtésben, a közösségi szellem fejlesztésében, de a minőségbiztosításban sem lehet mással pótolni a civil szervezetek munkáját. Mindez a civil öntevékenység a hallgatói mozgalomra is inspiráló erővel hat.

Egy 2008-ban folytatott HÖK-kutatás vezetői megállapították, hogy „a mintába került HÖK-ös tisztviselők válaszadási hajlandósága nem volt nagy, sőt, nyugodtan kijelenthetjük, hogy a kutatás szempontjából motiválatlanok voltak" (Ekler 2008). Ez a motiválatlanság tünetként jelzi a HÖK-mozgalom esetében azt – és ismét utalunk Aidizes-modelljére –, hogy a teljesítményértékeléshez még birtokolja a legitimációhoz szükséges kompetenciákat, ami az adminisztratív fejlettségnek köszönhető, ám kreativitásban, kockázatvállalásban és – éppen ezek miatt – integrációban megszűnő erőforrásokkal és lehetőségekkel bír.

> *„Az a fajta bürokratizálódás, ami végbement - és békeidőben tökéletes, addig jó, amíg a HÖK-nek és a HÖOK-nak nem kell látszódnia – fel kell hogy váltsa a kicsit mozgalmibb jelleg és ennek a folyamatát kéne egy kicsit felgyorsítani."* (Nagy Dávid)

A hallgatók ilyen irányú elmozdulása az új évtizedben szükségessé teszi egy olyan képviseleti rendszer felállását (újjá- és/vagy megszületését), amely elsősorban ezekre a lehetőségekre helyezi a hangsúlyt, másfelől a rendszer fejlődéséhez, versenyképességéhez és nem utolsó sorban a társadalmi minta- és értékadó szerepéhez elengedhetetlenül szükséges teret enged újabb, adott esetben a problémákat nem csupán megjelenítő, de arra érdemben reagáló mozgalmak kialakulásának, illetve a hallgatói mozgalom ezen alternatívákból való megújulásának.

> *„Azt látni kell, hogy a hallgatói önkormányzatok rengeteg intézményi feladatot látnak el. […] Ha most fognánk és kivennénk a HÖK-öt, akkor nem történne ösztöndíj-utalás, mert az intézménynek nincs rá kapacitása. Ez egyben hálás és hálátlan feladat. […] A hallgatói hálózati mozgalom az már 2006 környékén is létezett. Most az események nyilvánvalóan felerősítették és pont a HÖOK-nak a lassúságából adódóan szükség volt egy ilyen alternatívára is. […] Én egyébként a HaHa[56] által is hangoztatott elvek közül sokat azonosítok a HÖOK álláspontjával. Tehát ez már megjelent, nem pedig majd meg fog jelenni! De ez akár személyek terén is megtörténhet - mint ahogy már mondtam -, hogy ha van egy olyan személy a Hallgatói Hálózat aktivistái közül, aki a hivatalos útra is rá akar lépni - és én ezt csak támogatni tudom!" (Nagy Dávid)*

A változás ma kétirányú fejlődést generálhat. Vagy a mozgalmi szemlélet újraírja az intézményes
mákat, vagy az érdekképviselet alternatív mozgalmakban születik újjá anélkül, hogy kapcsolódna
intézményesült szervezetekhez. A jelenlegi helyzetben azonban fennáll a lehetősége annak is, hog
sőoktatási hallgatók nem élnek a lehetőséggel, mindennek okadó magyarázatát az individualizáci
pénzügyi válság hatására a személyes begubózás jelenségében, az altruista és közösségi értékel
értékelő rendszer válságában, az értelmező közösségek hiányában, a demokratikus állampolgári kom
ciák hiányában, a hallgatók körében konstatálható demokrácia-deficitben kereshetjük.
Azt, hogy napjainkban a hallgatói önkormányzatiság ismét fordulópont előtt áll megerősítik az *Aktív*
Magyarországon 2013 kutatás[57] adatai, ugyanakkor a hallgatói közösségekhez való kapcsolódás m
mintázata azt is jelzi, hogy a referenciacsoportok, az értelmező közösségek (Pusztai 2012) a kortá
portok közösségeit jelentik, melyek inkább szakmai-jellegűek lehetnek, mint közéleti-érdekképvisel
vezetek. A hallgatói aktivitásra, ilyen közösségi érdeklődésre ugyanakkor abból is következtethetün
a hallgatók közel kétharmada kapcsolódik valamilyen laza közösséghez és csak minden tizedik
teljesen passzív a részvétel szempontjából.

1. táblázat.
Kötődik e közösséghez?
(az igen válaszok százalékos megoszlása)

	kötődik
HÖK	8
HaHa	2
Más hallgatói szervezet	11
Közéleti kérdésekkel foglalkozó más szervezet, ami nem párt	5

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.
A szervezeti kötődés más aktoriaról részletesen lásd: Oross-Szabó A. 2014.

A diák-érdekképviseltekhez (HÖK, HaHa) a hallgatók csekély részben kapcsolódnak.[58]
választott képviselőt jelenti az egyetemisták körében. Az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 k
kapcsolódás-t, mint társadalmi érintkezést értelmezi (mely során értékek cseréje történik), ug
felveti a kölcsönhatás következményeit, hiszen a felek egymásból reakciókat váltanak ki. A köt
szempontjából a képviselet (valamely) formájához való kapcsolódás a legfontosabb.

56. A HaHa-ról részletesen lásd Susánszky-Gerő 2014. jelen kötetben.
57. A vizsgálat módszertanáról részletesen lásd Szabó A. 2014. jelen kötetben.
58. Módszertani szempontból meg kell jegyezzük, hogy a „kapcsolódás" kifejezés ez esetben tág jelentésmezővel bír, hiszen ez a kapcsolat például a szervezet
nyomon követésétől a szociális támogatási kérvények személyes leadásáig terjedhet, de a szervezet által működtetett sportkörben, klubban való rekreációt és a
strációkon való részvételt, illetve hallgatói bizottsági munkát is jelentheti. A hatályos NFTV a HÖK tagjának tekinti minden beiratkozott hallgatót, azonban ez nem
hallgatók értékvilágában élő jelentéssel: nem minden hallgató tekinti a HÖK tagjának magát. Interjúink alapján a HÖK-tag kifejezés az *önkormányzat valamely t*
(HÖOK, egyetemi/kari HÖK, HÖK-bizottság.

Megjegyezzük, hogy a két vizsgált képviselet alapvető különbözőséggel rendelkezik e téren, a HÖK választások által létrejövő, demokratikus (törvény, szabályzatok által leírt) legitimációval bíró képviselet, az alternatívaként megszületett HaHa pedig az érdekek képviseletére vállalkozó kortárscsoport (ahol nem a jog adja a legitimációt, hanem az érdek-felmutatás és az értékek).
A már jelzett 2013-as kutatás adatai azt mutatták, hogy a hallgatók kis része kapcsolódik a HÖK-höz (8%), és ennél is kevesebben az adatfelvétel idején a legismertebb alternatív hallgatói kezdeményezéshez a Ha-Há-hoz (2%). Mindebből arra következtettünk, hogy a hallgatók és az őket képviselő diáktársak érintkezése csekély. A HÖK-höz való kapcsolódás azonos arányban jellemzi az állami egyetemek, főiskolák és a nem állami (egyházi és magán) felsőoktatás hallgatóit. A kapcsolódás leginkább a bölcsész-, pedagógus-, orvos-, a műszaki képzések hallgatóit jellemzi, míg a más hallgatói szervezethez kapcsolódás leginkább a közgazdász-, a jogász-, a társadalomtudományi- és az orvostanhallgatókat (képzési területenként a hallgatók ötöde tagja ilyen szervezetnek. A közéleti kérdésekkel foglalkozó (nem párt) szervezetekhez legközelebb a társadalomtudományi terület hallgatói állnak. Kizárólag a nappali tagozatos hallgatók jelezték, hogy kapcsolódnak a HÖK, a HaHa, vagy más hallgatói vagy közéleti szervezethez. (Ezt torzíthatja az, hogy a mintában jelentősen alulreprezentáltak az esti és a levelező tagozatos hallgatók.)
Érdeklődésünk arra is kiterjedt, hogy egyes kanonizált tőkeforrások tekintetében megvizsgáljuk a hallgatói mozgalomhoz való kapcsolódás eseteit. A családi kulturális tőke (szülők iskolai végzettsége) és a gazdasági tőke (család anyagi helyzete) esetében nem rajzolódott ki eltérő mintázat a HÖK-höz kapcsolódó és az attól távol álló egyetemisták között, szintúgy az állandó lakhely településnagysága és a társadalmi nemek szerint sem.
Az élő, aktív kapcsolatra utalhatunk a képviselet megválasztásakor történő részvétel elemzésekor. E választás – a tanulmány által vizsgált időszakban a felsőoktatásról szóló aktuálisan hatályos törvényi szabályozás szerint – a teljes idejű nappali képzésben részt vevő hallgatók több mint egynegyedének részvétele által válik eredményessé és érvényessé. A működő hallgatói önkormányzatok ezt a feltételt teljesítik.
Az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. vizsgálat adataiból a részvételre vonatkozó mélyebb mintázat rajzolódik ki, mely szerint a HÖK-képviselőválasztáson részt vevő hallgatók 85 százaléka arról számol be, hogy nem kapcsolódik a HÖK-höz. Szintúgy – nem meglepő módon – a választásokon soha részt nem vevő hallgatók 97 százaléka sem kapcsolódik a HÖK-höz (a mintába került hallgatók kétharmada, 746 fő ez utóbbi körbe tartozik). Ugyanakkor a HÖK-höz kapcsolódó válaszadók egyharmada soha nem vett részt hallgatói képviselőválasztáson. A HÖK-választástól távolmaradó hallgatók 4 százaléka a HÖK-kel való kapcsolatról számolt be. E két utóbbi tény a halmaz alacsony elemszáma (26 fő) miatt felvet további kutatási kérdéseket, itt utalunk ismét a HÖK-kapcsolat mélyebb mintázatára vonatkozó kutatások további szükségességére, melyet – mint a tanulmány korábbi soraiból látható – rendkívül bonyolult szcenáriónak értelmezünk a HÖK-tevékenységek (felsőoktatási szakmapolitika, egyéni és csoportos érdekképviselet, szolgáltatások, ügyvitel, gazdálkodás, szervezés, menedzsment) palettajellegű sokszínűsége miatt. Az alternatív érdekképviselet a HaHa esetében az alacsony elemszám (HaHá-hoz kapcsolódó hallgatók 21 fő) miatt nem konstatálhattunk szignifikáns eredmény e tekintetben (HaHa-ról részletesen lásd Susánszky-Gerő 2014). A hallgatói kortárs csoportok demokratikus értékátadási funkcióját jelzi a kutatás azon eredménye, hogy a más (pl. szakmai) hallgatói szervezethez kapcsolódó hallgatók 2/3-a részt szokott venni a HÖK-választásokon. A képzési területek megoszlása szerint a képviselőválasztási részvétel esetében azt állapíthattuk meg, hogy a legkevésbé aktívak a művészeti és sportképzések hallgatói (tíz hallgatóból 8 soha nem vesz részt HÖK-választáson), a legaktívabbak pedig az orvosi és egészségügyi hallgatók, akiknek negyede rendszeres résztvevője a választásoknak. Ez kimagaslik a többi képzési terület 10–15 százaléknyi rendszeres választói arányai közül.

2. ábra.
Részt szokott-e venni hallgatói képviselőválasztáson?
(Képzési területek szerinti megoszlások, százalék)

orvos, egészségügy 23 57
pedagógus 11 67
művészet, sport 6 85
reál 15 65
humán 14 60
0% 20% 40% 60% 80% 100%
rendszeresen
alkalmanként
soha

Forrás: *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.*

Az állami fenntartású intézmények hallgatóinak valamivel több mint egyharmada résztvevője a
viselők megválasztásának. Az intézményfenntartók jellege szerinti megoszlás (lásd következ
meglepő eredményt hozott a tekintetben, hogy az egyházi intézmények hallgatói aktívabb rés
jelentek meg, mint a magán fenntartású intézményeké. Ezen kirajzolódó aktivitás-különbözős
a kis elemszámra gyanakodhatunk (mind az egyházi mind a magán felsőoktatás hallgatóina
a válaszadók között 69–69 fő, míg az állami intézmények diákjai 1112-en vannak), de utalh
társadalmi tőke demokratikus állampolgári kompetenciák fejlesztő hatására, azaz az egyházi i
közösségfejlesztő funkcióira, az értelmező közösségek (Pusztai 2011) közösségi és közéleti akti
2013) növelő értékére.

3. ábra.
Részt szokott-e venni hallgatói képviselőválasztáson? (Intézmények fenntartója szerinti megoszlások, sz

magán felsőoktatás 6 81
egyházi felsőokatás 14 50
állami felsőoktatás 16 62
0% 20% 40% 60% 80% 100%
rendszeresen alkalmanként soha nem vesz részt

Forrás: *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.*

A hallgatók közel kétharmada jelezte, hogy a közepesnél erősebben érdeklődik társadalmi problémák iránt. Ez az érdeklődési megoszlás független attól, hogy élő HÖK-kapcsolattal jellemzi-e magát valaki vagy sem. A HÖK-kel kapcsolatban álló hallgatók 30 százaléka érdeklődik a politika iránt (42% nem érdeklődik), ugyanez a más hallgatói szervezetekkel kapcsolatban álló hallgatók 40 százalékára igaz (ez utóbbi körbe tartozók 33% nem érdeklődik a politika iránt). A válaszadók harmada a közepesnél nagyobb érdeklődéssel fordul a politika világa felé, e kérdésben azonban *nincs szignifikáns különbség* a magukat a HÖK-től távoliként, avagy közeliként meghatározó fiatalok között. A HÖK-höz kapcsolódó fiatalok háromnegyede mind a jobboldali–baloldali, mind a liberális–konzervatív, mind a mérsékelt–radikális skálák közepére helyezi a politikai nézetei alapján magát.

Ezen adatok *hasonló mintázatot mutatnak* a HÖK-höz *nem kapcsolódó* hallgatók megoszlásaival, ám a HÖK-höz kapcsolódó hallgatók esetében a skálákon a középértékek felé növekednek az arányok, azaz a skála két végpontja felé növekednek a HÖK-kel kapcsolatban nem álló fiatalok arányai: Pl. jobboldaliként a HÖK-kapcsolattal bíró hallgatók 5 százaléka, a HÖK-ön kívül állók 9 százaléka, baloldaliként a HÖK-höz kapcsolódók 2, *míg nem kapcsolódók 3 százaléka* határozta meg önmagát. A HÖK-höz kapcsolódó fiatalok 5 százaléka határozta meg magát teljes mértékben liberálisként, míg a kívülállók esetében ez a csoport 8 százalékot tesz ki. Azon hallgatók, akik kapcsolódnak a HÖK-höz 3 százaléka konzervatív, míg a HÖK-kapcsolattal nem jellemzett hallgatók esetében ez 4 százalékot jelent. A legmagasabb értékkel jellemezte magát a radikalizmus esetében a HÖK-höz kapcsolódók 3 százaléka, míg a HÖK-höz nem kapcsolódók 4 százaléka. A HÖK-kel kapcsolatban álló hallgatók 3/4-e egy most vasárnapi választáson biztosan elmennének választani. Mindez megerősíti azt az állításunkat, mely szerint a hallgatói önkormányzati mozgalmat demokrácia-iskolának tekinthetjük.

A demokratikus részvétel és az állampolgári nevelés kapcsolatára utal az az adat, mely szerint a HÖK-höz kapcsolódó hallgatók 2/3-a már állt kapcsolatban általános vagy középiskolai diákönkormányzattal, e szerepvállalásra érzékenyítés tehát korábbi életszakaszban megtörtént az esetükben.

Meglepő eredmény született akkor, amikor a *virtuális közösségek és a hallgatói képviselet* kapcsolódási pontjait vizsgáltuk: a közéleti kérdéseket felvállaló internetes közösségek tagjai nem kapcsolódnak a HÖK-kel és fordítva, a HÖK-kel kapcsolatban álló hallgatók nem tagjai közéleti internetes közösségnek. Mindebből két dologra következtethetünk, egyrészt a virtuális informális közösségek tagsága új típusú közéleti aktivitást képvisel, *mely alternativitása visszatükrözi* – és saját keretei között fel is oldja – a HÖK-szervezet hivatali merevségeit, másfelől pedig arra, hogy a HÖK egyetempolitikai terén kívül születő ifjúsági kezdeményezések napjainkban értelmezhetetlenek a HÖK-szervezet számára.

Szükségesnek ítéljük itt megjegyezni, hogy az új évtized elején az értékválság és az általános bizalomhiány *érzékenyen jelenik meg* a fiatalok körében, melyben a hallgatói önkormányzatiság is érintett, ám a deficit más intézmények esetében erősebb.

2. táblázat.
A hallgatók mekkora hányada gondolja egyes intézményekről, hogy nem teljesen becsületesen működnek?
(N=500, százalék)

	Egyáltalán nem jellemző	Inkább nem jellemző	Együtt a kettő
Üzleti szektor	15	35	50
Államigazgatás	22	25	47
Állami szektor	10	27	37
Helyi önkormányzat	9	15	24
Rendőrség	7	12	19
Felsőoktatási hallgatói önkormányzat	6	12	18
Közoktatás	4	11	15
Felsőoktatási tanári kar	2	7	9
Felsőoktatási felvételi bizottság	2	6	8

Forrás: *Transparency International, 2013*

A hallgatók s képviseletükben a hallgatói önkormányzat a Bologna Folyamat elindulásától kezdődőe
sonlóan a European Student's Union más tagszervezeteihez) nagyobb szerepet kaphat az új, mode
sőoktatás, sőt Magyarország jövőbeni értékvilága kialakításának folyamatában, de – különösen abl
esetben, ha a probléma-megoldásban nem vállal tevékeny, proaktív szerepet – mindennek akadálya is
Amint a fiatalok nélkülözhetetlen szükségleteket fogalmaznak meg, maguktól kitermelhetik azt a kö
ami szervezheti, befolyásolhatja ezeket a folyamatokat. Ha a hallgatói önkormányzat tudatos irány
még mindig a legitimációs kérdések körül mozog, akkor léte megmaradhat az adminisztrációs szi
leteket kielégítő szerepvállalásban, és noha az intézmények számára fontos feladatokat láthatnak
lehetőségeket, új célokat, s ezáltal új rendszert is, már csak új mozgalmak építhetnek.

KONKLÚZIÓ

A nyolcvanas évek végére részlegesen elismert, de arányaiban mindenképpen hatásos ereje volt a ha
mozgalomnak, amely akár nagypolitikai, akár egyetempolitikai színtéren érzékelhető hatást fejtett ki.
Az 1989/90-es hallgatói megmozdulások országos méretűvé válása, de főként az azt követő egyet
állami vezetőségváltások lehetővé tették, hogy a hallgatói mozgalom kinője mozgalmi szerepét, és
as évek tapasztalataira épülve szervezett egységgé váljon. A létrejött politikai-gazdasági vákuumba
folyamat azonban akadályokba ütközött, hiszen a demokrácia és az állampolgári jogok égisze alatt s
társadalompolitikai csoportosulás látott napvilágot, amelyek mind az új rendszert igyekeztek legitima
módon a magyarországi hallgatói mozgalom katalizátorszerepe véget ért, mivel sem politikai (párt
sem pedig szakszervezeti utat nem kívánt magának.

A hallgatói mozgalom intézményének nagykorúvá válása az 1993. évi felsőoktatásról szóló törvén
gadásával nyer teret. Ez a „felnőttkor" azonban amellett, hogy törvényileg szabályozott kereteket
tett, egyfajta aranykalitkába is zárta a diákszervezetet, mely csillogása elhomályosította, a szabályre
pedig megdermesztette a tömegmozgalmi (radikális) múltat. Az ezredfordulóra a magyarországi ha
demokrácia megerősödött és a felsőoktatás-, illetve az egyetempolitika színpadának meghatározó ak
vált. A szervezet megújulási folyamatainak indítószikráit a mozgalom-érdekképviselet, illetve a pro
onális-gazdasági utakról folytatott viták jelentették. Az új évezredben új kihívások jelentek meg,
jelentősen átalakították a hallgatói önkormányzatok életét és ugyanakkor ontológiai útkeresésre ké
rítették őket. A közéleti-participáció esetében részben megjelent egyfajta begubózás a hallgatók ré
amely a magyar társadalomban konstatálható demokráciadeficit eredményének tekinthető, ugya
megjelentek új civil-közéleti értelmező közösségek is, melyek az új évtized elején alternatív mozgaln
deményezésekké váltak.

Mindezek által összességében azt mondhatjuk, hogy fejlődésében Európában példátlan a magyar
hallgatói önkormányzati mozgalom a felsőoktatási rendszer számára alapvető érték, a magyarorsz
sőoktatás kiterebélyesedésével pedig a magyar ifjúság számára a demokratikus elvek és polgári s
ságjogok alapján álló eleven társadalom létezésének egyik – a demokráciát a nem formális állam
nevelés módján támogató – közéleti iskolája.

Tanulmányunkban bemutattuk, hogy miképpen születik a merton-i értelemben vett ribillió környeze
80-as évek végén mozgalom azzal, hogy az új célok és eszközök érdekében elvetésre kerülnek az
célok és eszközök, majd miképpen szélesedik ki a demokratikus törvényi legitimációval az innovatív
a rendszerváltástól az új évezred közepéig (a célok és keretek elfogadottak, ám a nem konvencionál
tikai cselekvésminták tárháza kiszélesedik), mely fejlődést a hallgatói mozgalom szervezeti viharai
Mindez századunk első évtizedének végére az eszközök rutinszerű használatára, és a kiüresedés
mizmusára szűkül, ugyanakkor a helyi gazdasági és intézménypolitikai hatalom megőrződik, sőt er
Az első évtized fordulóján, az új évtized elején megszülető szerveződések, mint alternatívák, új kihív
fogalmaznak meg új kérdéseket és új válaszokat. Mindezek eredményeként a magyarországi hallga
kormányzati mozgalom útját (az ifjúságpolitika tematizálása, a felsőoktatási szakpolitika befolyásol
ifjúság értékeinek és érdekeinek felmutatása terén zajlott tevékenységek által kirajzolódó módon) a
évektől, a kilencvenes éveken át, az ezredfordulóig, a perifériáról a centrumba való mozgásként értelm
az új évezredben pedig visszatérésként a perifériára. További kutatások kérdése marad az, hogy n
új típusú ifjúsági mozgolódásai alternatív mozgalomként, vagy a megújulás katalizátoraként funkcior

IRODALOM

Adizes, I. (1992): *Vállalatok életciklusai.* Budapest: HVG Rt.
Aron, R.(2005): Az elkötelezett szemlélő. Budapest: Európa
Balog Iván (1993): Egyetemi hallgatói mozgalmak Szegeden a nyolcvanas években In. *Civilizációs korszakváltás és ifjúság.* Szeged: JATE, 24-25
Csáth Géza: Álomtalan ébrenlét. Szeged, Lazi, 2009
Ekler Gergely (2008): Hallgatói szervezetek 2008-ban. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely (szerk): *Hallgatók és hallgatói szervezetek 20 évvel a rendszerváltozás után – konferencia kiadvány.* Budapest: HÖOK
Estermann, Th. – Nokkala, T. – Monika Steinel, M. (2011): *University autonomy in Europe II.* Bussels: EUA
Estermann, Th. – Nokkala, T. (2009): *University autonomy in Europe I.* Bussels: EUA
Gábor Kálmán [1993] (2006): Az ifjúsági korszakváltás, avagy az ifjúsági és a politikai kultúra a kelet- és a nyugat-európai fiatalok körében. In. Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia.* Szeged: Belvedere Meridionale, 351–384
Gerő Márton – Susánszky Pál (2014): A Hallgatói Hálózat mobilizációs jellemzői. In: Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan lázadó hallgatók II. Szeged, Belvedere Meridionale.
Jancsák Csaba – Matiscsák Attila (2004): Hallgatói mozgalom és az önkormányzatiság a '80-as '90-es években. In. Gábor Kálmán - Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúsági korszakváltás – Ifjúság az új évezredben.* Budapest-Szeged: MTA SZKI – PH FOK – Belvedere Meridionale, 150–166
Jancsák Csaba (2008): Hallgatói demokrácia és a hallgatói önkormányzatiság Magyarországon (1988 – 2008) In. Farkas Olga – Jancsák Csaba (szerk.): Állampolgári kompetenciák kutatása és fejlesztése. Útkeresés és továbbadás az aktív állampolgárságra képzés folyamatában. Szeged: Belvedere Meridionale, 39–56
Jancsák Csaba (2011a): A magyarországi hallgatói mozgalom bölcsője: - a szegedi MEFESZ In: *A szegedi szikra: MEFESZ, 1956*, Szeged. Szeged: Belvedere Meridionale, 60–87
Jancsák Csaba (2011b): Az európai hallgatói szervezetek Bologna-kritikája. *Hungarian Educational Research Journal* 2011/2: p. 1.
Kozma Tamás (2004): *Kié az egyetem?* Budapest: Új Mandátum
Oross Dániel – Szabó Andrea (2014): A demokratikus részvétel tendenciái a hallgatók körében. In: Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan lázadó hallgatók II. Szeged, Belvedere Meridionale.
Palovecz János (1981): *Magyar felsőoktatás helyzete.* Budapest: OKI
Pusztai Gabriella (2011): *Hallgatói közösségektől az értelmező közösségekig.* Budapest: Új Mandátum
Pikó András (1985): Az ügy érdekében. beszélgetés Pikó Andrással. *Gondolat-jel* 1985/4. 20–26
Reichert, S. – Tauch, Ch. (2003): *Trends 2003 – Progress towards the the European Higher Education Area. Bologna four years after: Steps toward sustainable reform of higher education in Europe.* Brüsszel: European University Association http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/Trends_III_neu.pdf Utolsó letöltés: 2007.06.30.
Szabó Andrea – Kucsera Tamás Geregely (2006): *A magyarországi főiskolai-egyetemi hallgatói mozgalom története, 1998-2006.* Budapest: HÖOK a Hallgatókért Alapítvány
Szabó Andrea – Kucsera Tamás Gergely (szerk.) (2009): *A magyarországi hallgatói mozgalom húsz esztendejéről.* Budapest: HÖOK a Hallgatókért Alapítvány
Szabó Andrea (2008): Politikai tiltakozások Magyarországon, 1993, 2003. PhD értekezés. ELTE
Szabó Andrea (2009): A magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete a 2000-es évek közepén. In: Szabó Andrea, Kucsera Tamás Gergely (szerk.): *A magyarországi hallgatói mozgalom húsz esztendejéről.* Budapest: HÖOK a Hallgatókért Alapítvány
Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan lázadó hallgatók II. Szeged, Belvedere Meridionale.
Szabó Máté (1986): Alternatív társadalmi mozgalmak és reform Magyarországon. *Ifjúsági Szemle* 86/6 Interneten itt: www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/esemeny.nsf/./Szabó%20Máté.doc Utolsó letöltés 2013.12.09
Szabó Máté (1998): *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás.* Budapest: Villányi úti könyvek
Utasi Ágnes (2013): *Kötelékben. Szolidaritás-hálók és közélet.* Szeged: Belvedere Meridionale
Zinnecker, J. (1986): A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In. Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (2006): *Ifjúságszociológia.* Szeged: Belvedere Meridionale 69–94
Zinnecker, J. (1990): Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások. In. Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (2006): *Ifjúságszociológia.* Szeged: Belvedere Meridionale 95–116

A TANULMÁNYBAN SZEREPLŐ INTERJÚRÉSZLETEK:

Fábri György = készült 2002-ben, készítette Belvedere Meridionale.
Pikó András = készült 2002-ben, készítette Belvedere Meridionale.
Skultéty Tamás = készült 2002-ben, készítette Belvedere Meridionale.
Majó Zoltán = készült 2002-ben, készítette Belvedere Meridionale.
Fekete Csaba = készült 2002-ben, készítette Belvedere Meridionale.
Kucsera Tamás Gergely = elhangzott 2008.december 6-án Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgal konferencián.
Almási Kornél = elhangzott 2008. december 6-án, Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom" konfe cián.
Ekler Gergely = elhangzott 2008. december 6-án, Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom" konferencián.
Barthel-Rúzsa Zsolt = elhangzott 2008. december 6-án, Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom" konferencián.
Döbör András = 2007. január 27-én kelt bejegyzés www.delmagyar.hu/forum/hok/21/3538/?action=kifejt.
Nagy Dávid = az interjút 2013. január 25-én készítette Oross Dániel.

Susánszky Pál – Gerő Márton: A Hallgatói Hálózat (HaHa) mobilizációs jellemzői

BEVEZETÉS

Az elmúlt két év izgalmas időszaka volt a felsőoktatásnak. Nem csupán a szüntelen átalakítások,
érintették arra adott reakciói is vizsgálatot érdemelnek. A felsőoktatási érdekképviselet szférája is
tősen átalakult. Új szervezetek jelentek meg: A Hallgatói és Oktatói Hálózat mintegy paralel szerveze
úgy tetszik kihívói a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájának[59] és a Felsőoktatási Do
Szakszervezetének. 2012–13 fordulóján úgy tűnt, hogy ezek a szervezetek válhatnak akár rövidtáv
felsőoktatási érdekérvényesítés meghatározó szereplőivé, azonban 2013 tavaszától visszarendeződ
szik a status quo. Január végén a régebbi, már intézményesült szereplők részvételével létre jött a Fe
tatási Kerekasztal, a HaHa és az OHA kiszorult a hivatalos érdekképviseletből. Ugyanakkor a 2012
majd 2012–2013 tele mégiscsak hosszabb távú változásokat eredményezett, ami többségében a ha
mozgalmainak köszönhető.

A felsőoktatási államtitkár, Klinghammer István tanulmányunk elkészülte előtti napokban nyilatkoz
hogy a Kerekasztalt a diáktüntetések miatt kellett egyáltalán létrehozni.[60] E hatások azonban me
most bontakoznak ki, és sorsuk sokban függhet magának a Hálózatnak a jövőjétől. A mozgalom
távú fennmaradását és sikerét nem csupán a kezdetek, hanem az intézményesülés ellentmondás
konfliktusoktól egyáltalán nem mentes időszaka határozza meg, amely során eldől, hogyan sikerül k
ni a környezetben rejlő lehetőségeket és legyőzni az akadályokat, a szervezet fenntartásával – és es
növelésével együtt megőrizni a mobilizációs képességet. Tanulmányunk elsősorban azt vizsgálja,
környezeti és szervezeti tulajdonságok hogyan határozzák meg a mozgósítás lehetőségeit.

1. A MOZGÓSÍTÁS MODELLJE

A társadalmi mozgalmak vizsgálata elsősorban a mozgalmak létrejöttére és az akciókban való részvé
gósítási folyamataira koncentrál. Ez részben annak köszönhető, hogy a kutatók leginkább egy-eg
eseményt, vagy egy-egy mozgalom létrejöttének körülményeit – következésképpen leginkább az in
struktúrákat vizsgálják (McAdam–Scott 2005). Abban nem nagyon vitatkoznak a különböző iskolák
mozgósítás jelentős erőforrásokat igényel. Az erőforrás-mozgósítás elméletének képviselői azonban
a figyelmet arra, hogy az erőforrások kiaknázása jelentős szervezési munkát, hosszabb távon pedig
szervezeti struktúrát igényel, még akkor is, ha ez a struktúra informális marad (McCarthy–Zald 197
tanulmányunkban egy olyan szervezetet vizsgálunk, amely a már meglévő érdekképviselet mellett
annak ellenében jött létre, új taktikát és eszközöket alkalmazva. Az új szervezeti formák létrehoz
maga után von valamilyen intézményesedési folyamatot. Ennek a folyamatnak része az is, hogy az
zeti formákat el kell fogadtatni a környezettel (Rao és tsai 2000).

A mozgalomkutatás másik fontos szempontja a mozgalom és környezete közötti kapcsolat vizsgála
egyik iránya a mozgalom megjelenésének vagy megerősödésének politikai lehetőségeit veszi s
Meyer 2004), míg mások, a környezetet alkotó potenciálisan mozgósítható csoportok „készenléti ál
foglalkoznak (ld. Klandermans 1993; McVeigh 1995; Stern és tsai 1999)

Tanulmányunkban arra törekszünk, hogy a kétféle nézőpontot együttesen kezeljük. Megvizsgáljuk
sítás lehetőségeit befolyásoló szervezeti tulajdonságokat és folyamatokat, a bevonás módjait, de
közvetlen környezetet jelentő egyetemi hallgatók és a mozgalom résztvevői közötti hasonlóságo
lönbségeket is, amelyek alapvetően határozzák meg a mozgósítás méreteit.

Elemzésünk kiinduló pontja a mozgósítás – Klandermans és Oegema (1987) által vázolt – elméle
amelyben a mozgósítási folyamat lépéseit a mozgósított egyének, és a mozgósító szervezet sze
írják le. A modell négy mobilizációs szakaszt különít el, mind a mozgósítás, mind pedig a résztv
folyamatában: (1. táblázat).

---

59. A hallgatói mozgalomról részletesen lásd Jancsák 2014.
60. http://nol.hu/belfold/parragh_kontra_klinghammer__ha_legalabb_elolvasta_volna___.

1. táblázat.
A mozgósítás négylépcsős modellje Klandermans és Oegema nyomán

	A mozgósítás folyamatai	A bevonódás lépései
1.	Mobilizációs potenciál kialakítása	A potenciálisan mobilizálható csoport részévé válás
2.	Mozgósítási hálózat kialakítása	A mozgósítás célcsoportjába kerülés
3.	A részvétel iránti motivációk erősítése	Motiválttá válás
4.	A részvétel akadályainak elhárítása	A részvételt akadályozó személyes tényezők átlépése

A mozgósítási potenciál azok körére vonatkozik, akik a mozgalom céljait és eszközeit is pozitívan szemlélik. Tehát nem egyszerűen csak egyetértenek a mozgalommal, hanem készek arra, hogy a különböző tiltakozásokban is részt vegyenek. Ez a készültség azonban magától nem csap át aktivitásba, ehhez szükség van mobilizáló aktorokra: a médiára és a mozgalom aktivistáira.
A mozgósítási hálózat az aktivisták személyes hálózataiból áll. A szervezeti összefonódások, átfedések kiterjeszthetik a mozgósítási hálózatot, ami főként akkor fontos, ha a részvétel viszonylag magas kockázattal jár, hiszen ezekben az esetekben a tömegmédia mozgósítási hatékonysága nagyon alacsony. Klandermans és Oegema modelljében a motiváció a részvétellel járó, észlelt költségek és hasznok folyományaként áll elő. A bevonás, bevonódás utolsó lépéseként az egyéni, esetleges élethelyzetek által a részvétel elé gördített akadályokat kell legyőzni. Ilyen lehet egy betegség, családi ünnep, munka stb. Ezeknek az egyéni akadályoknak egy részét le lehet küzdeni (pl. ha valaki motivált, érdekelt egy tüntetésen való részvételben, akkor másként szervezi munkáját, családi programjait) míg más akadályok (betegség, rossz időjárás) nehezebben háríthatók el vagy semlegesíthetőek.
Az elméleti keretek, és a mozgósítás elméleti modelljének tisztázása után a következő részben bemutatjuk röviden a Hallgatói Hálózat történetét. Ezek után az elemzésünk két részből áll: két survey kutatás alapján összevetjük a mozgalom tagjait és a politikailag passzív egyetemisták közegét, és megvizsgáljuk a Hallgatói Hálózat beágyazódását az egyetemi közegbe. Elemzésünk második részében interjúk és szervezeti dokumentumok alapján megvizsgáljuk a HaHa szervezeti tulajdonságainak mobilizációra gyakorolt hatását.

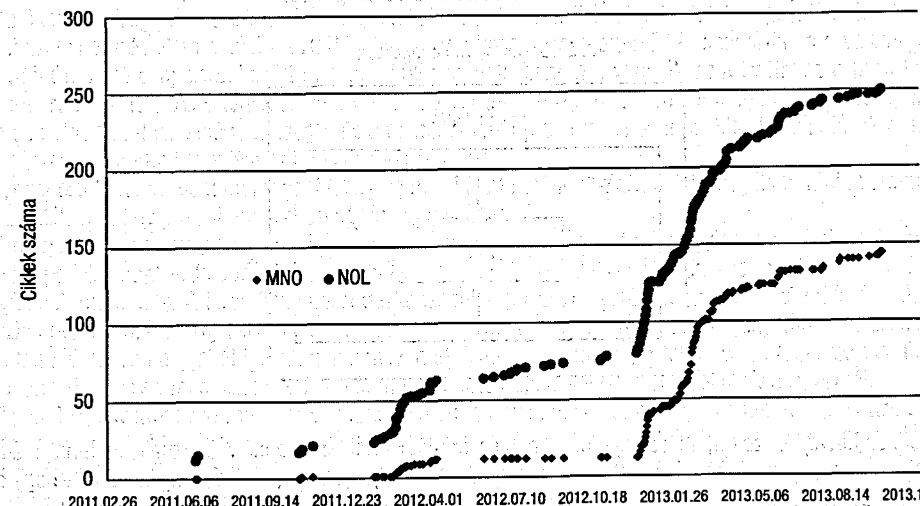
2. A HALLGATÓI HÁLÓZATRÓL RÖVIDEN[61]

2012 decemberében úgy tűnt, alapvetően rendeződik át a felsőoktatási szereplők alkotta mező. A Hallgatói Hálózat szervezte 2012. december 10-i Hallgatói Fórum rég látott tüntetéshullámot indított el. Nem csak az egyes tüntetések mérete, a résztvevők száma volt egyedülálló, hanem intenzitása is. December 10-e után naponta szerveződtek a spontán és bejelentett tüntetések, nem csak Budapesten, hanem az ország minden részén[62]. A tüntetésekbe középiskolások is bekapcsolódtak, amire a 90-es évek közepe óta nem volt példa. A Hallgatói Hálózat egy csapásra az országos politika középpontjában találta magát: több tüntetésen ők adták a mozgósítás bázisát és szervezetileg vagy egyénileg részt vettek a szervezésben. A december 10-i fórumon először alkalmazott spontán vonulás, a különböző tüntetések természetes velejárója lett. Aktivistáik naponta szerepeltek a hírekben, tv-műsorokban és rádióinterjúkban. A decemberi események során a szervezethez csatlakozók száma is megugrott, a korábban néhány tucatnyi aktivistából álló szervezethez több mint százan akartak csatlakozni ezekben a hetekben[63]. Ekkor úgy tűnt, hogy nem csupán jelentős politikai mozgalom születik, hanem átrendeződik a felsőoktatási szereplők alkotta mező is. A HaHa jogot formált arra, hogy részt vegyen az intézményes érdekképviseletben is és ezzel komoly kihívások elé állította a Hallgatói Önkormányzatok Országos Önkormányzatát. Ráadásul, megalakult az Oktatói Hálózat, majd a Középiskolás Hálózat is (erről bővebben ld: Gerő–Susánszky 2014).
A decemberi Fórumot azonban megelőzte néhány akció. Először a Hálózat 2012 januárjában, az Educatio kiállításon, az Oktatási Hivatal elnöke beszédének megzavarásával került be a hírekbe, majd 2012. február 15-én az „Utolsó Nyílt Nap" elnevezésű tüntetéssel és főként az ELTE Állam és Jogtudományi Kar előadójának elfoglalásával. Aktivistáik szerepet játszottak a Schmitt Pál köztársasági elnök plágiumbotránya körül kialakult tiltakozásokban is.

61. A HaHa megalakulásának, létrejöttének körülményeiről ld. részletesebben Gerő (2013) és Páli (2013).
62. Ld. az X Kommunikációs Központ térképét http://www.xkk.hu/ugyeink/2-uncategorised/29-diakok-a-jovoert.
63. Vezetőkkel és aktivistákkal készített interjúk alapján.

Az elmúlt egy évben azonban úgy tűnik, a lendület alábbhagyott. A 2012 decembere és 2013 márciusa k
aktív időszakot kevesebb akció követte, a résztvevők száma is lecsökkent, és a HaHa egy idő után gyal
tilag kiszorult a felsőoktatási tárgyalásokból is, a média érdeklődése alábbhagyott, a HÖOK pedig meg
pozícióját, mint a hivatalos hallgatói érdekképviselet. Bizonyos értelemben az akciók és résztvevők szán
csökkenése – vagy legalábbis a növekedés megállása természetszerű (lásd. Jancsák 2014 a kötetben
mozgalom felívelését az intézményesedés időszaka követi, ami meghatározza, hogy stabilizálódás, tc
növekedés vagy pedig a megszűnés vár a kezdeményezésre.
A HÖOK és a HaHa közötti konfliktus nem csupán a felsőoktatási mezőben elfoglalt pozíciókról szólt, h
a működési gyakorlatok közötti eltérésekről is. A HÖOK-ra és a helyi HÖK-ökre a „csontosodott" strul
az adminisztratív munka dominanciája jellemző, míg a HaHára az innovativitás. A működésmódnak
eltérő jellege a szervezeti életciklus két végpontját jeleníti meg. (A HÖOK álláspontját jól mutatják be az
interjúrészletek melyeket Jancsák közöl tanulmányában.)
Fontos megjegyezni, hogy a HÖOK elődjének számító hallgatói mozgalomnak az 1980-as évek végén m
galmazott céljai és követelései közül több, tulajdonképpen változatlan formában jelent meg 2012–201
a HaHa követelései között. Ilyenek voltak az átfogó reform és az esélyegyenlőség megteremtése a to
tanulásban (Kucsera–Szabó A. 2008). Persze figyelembe kell venni, hogy 25 évvel ezelőtt valószínűleg
értettek átfogó reform alatt, más konkrét cselekvéseket vártak az akkor és a ma tüntető egyetemis
kormányzattól. A hivatalos érdekképviselet és az új hallgatói mozgalom viszonyát, tehát nem csupán a
forrásokért és a tárgyalási pozíciókért való küzdelemmel lehet leírni, hanem egyfajta „generációs" különt
is tapasztalunk, a szervezeti életciklus más-más szakaszában járó csoportok között.
A két, leginkább meghatározó napilapban megjelent cikkek száma jól mutatja a Hálózat aktiv
nak három fő hullámát: a 2012. februári nyílt nap és egyetemfoglalás időszakát, a 2012. de
ber 10-e utáni két hét, és a 2013. januártól március végéig tartó időszakot. Az első hullám sze
ós hullámverést okozott a sajtóban: a gyors fellendülést gyors lecsengés követte. A 2012. dec
és 2013. március közötti időszakban azonban olyan S görbe rajzolódik ki, amelynek a vége ne
tűnésre, hanem egyfajta folyamatos – bár alacsony mértékű – közéleti jelenlétre utal. (ld. 1. á

1. ábra.
A Hallgatói Hálózat említése a Magyar Nemzet Online és a Népszabadság Online-ban, 2011 június - 2013 októb

64. Az adatokat a Google Scraper nevű szoftverrel gyűjtöttük. https://wiki.digitalmethods.net/Dmi/ToolGoogleScraper

A mozgósítás csoportjai: a Hálózat magja, a követők és a kimaradók

Egy társadalomkutatónak még abban az esetben is nehézséget okoz egy mozgalom határainak megvonása, ha az rendelkezik a tagságra vonatkozó bármilyen formális követelménnyel – például csak valamilyen regisztrált tagság rendelkezik szavazati jogokkal. Jellemzően nem is törekednek a határok éles megrajzolására, hanem különböző tagságtípusokat határoznak meg a feladatvégzések és szerepek alapján. Altbach (1989) a hallgatói mozgalmakat vizsgálva négyféle csoportról tesz említést: vezetőkről (core leadership), aktív követőkről, szimpatizánsokról és a kívül maradók vagy a mozgalmat ellenzők csoportjairól. Morris és Stagenborg (2002) hasonló felosztást javasol: beszélhetünk vezetőkről, és csoportmagról (core), valamint a követőkről.

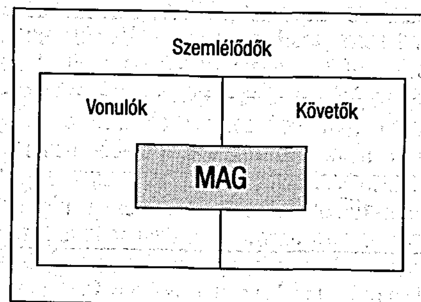
A mozgalmak vezetői azért jelentenek fontos témát a mozgalomkutatás számára, mert a strukturális kénytszerek mellett az ő tevékenységük az, ami alapvetően befolyásolja a mozgalmak működését, hiszen az ember mégiscsak képes döntéshozatalra, cselekvéseit nem csupán a környezet határozza meg. Rao és társai (2000) őket hívják mozgalmi vállalkozóknak, akik egy új szervezet esetén képesek felismerni a rendelkezésre álló lehetőségeket, és úgy keretezni a problémákat és célokat, hogy mozgósíthatóvá váljanak az erőforrások. Morris és Staggenborg (2002) kiváló összefoglalójukban *kiemelnek három vezetői típust*, melyek mind azt hangsúlyozzák, hogy a mozgalom látható vezetői mellett más kulcsszereplők is részt vállalnak a mozgalom működtetéséből. Ezek közül az egyik Robnett (1997) összekötő vezetői pozíciókról (bridge leader) szóló elképzelése. A híd szerepben lévő vezetők a helyi szervezetekkel való kapcsolattartást, a helyi közösségekben az utánpótlás keresésének kulcsfeladatait látják el.

Alkalmazott módszerek

Elemzésünk két adatbázison alapul: 2013 februárjában a Peripato Kutatócsoport és az AFK on-line kérdőívvel kereste meg a HaHa Facebook-csoportját[65]. A 179 tagból a kérdőívet 102-en töltötték ki, ők alkotják a HaHa magját. A továbbiakban a magra úgy tekintünk, mint a mozgalom vezetőire, vagyis akik „stratégiai döntéshozók, akik ösztönzik és szervezik a mozgalomban való részvételt" (Morris–Staggenborg 2002, 171.). A maghoz nem tartozó támogatók csoportjába azok kerültek, akik bár hivatalosan nem HaHa tagok, de kötődnek a mozgalomhoz. Konkrét feladatot nem vállalnak a szervezet működtetésében, a tüntetéseken, akciókon azonban részt vesznek.

Az aktív támogatók csoportjait az AFK 2013-as adatfelvételéből rekonstruáltuk. A támogatók csoportját tovább bontottuk egy követőknek és egy vonulóknak nevezett alcsoportra.

2. ábra. Támogatói csoportok

Követőknek tekintjük azokat, akik a saját bevallásuk szerint a HaHához kötődnek[66], valamilyen, a HaHa által szervezett eseményen vettek részt[67] (N=56). Vonulóknak tekintjük azokat, akik úgy nyilatkoztak, hogy az elmúlt egy évben (2012. április és 2013. április között) részt vettek spontán tüntetésen, vonuláson (N=170). A szervezeti jellemzőket különböző dokumentumok és 2012 decembere, illetve 2013 márciusa között készített interjúk, valamint résztvevő megfigyelés segítségével mutatjuk be.

65. A Facebook csoportba csak a hivatalos HaHa tagsággal rendelkezők léphetnek be.
66. Kapcsolódsz-e alábbi (formális) szervezetekhez? (HaHa), Melyik internetes közösségnek vagy tagja? (nyílt kérdés)
67. Részt vettél-e olyan megmozduláson, tüntetésen, demonstráción, amelyről az interneten keresztül értesültél, amelyet az interneten keresztül szerveztek? (nyílt kérdés)

Részvételi csoportok

Az elemzett változókat két csoportra oszthatjuk: szociodemográfiai változók (nem, kor, településtípu iskolai végzettsége) és politikai attitűdök, értékek (pl.: demokráciával való elégedettség, politikai ori ók, tekintélyelvűség). A változók pontos definícióit a függelékben adjuk meg.

A HaHa magjának tekinthető csoportnak több férfi, mint női tagja van (59%), főleg Budapesten vagy pest környékén élnek (80%), egy jelentős részük társadalom- vagy bölcsészettudományokat hallgat és túlnyomó többségük (90%) úgy nyilatkozott, hogy életszínvonaluk átlagos vagy annál jobb. Ez arra következtethetünk, hogy a HaHa társadalmi háttér szempontjából viszonylag homogén csop némileg árnyalja az apák végzettségének megoszlása, mivel meglepően magas arányban (27%) talál a HaHások között gimnáziumot vagy annál alacsonyabb iskolai végzettségű apák gyerekeit.

Az alábbi táblázatban a szemlélődők, vonulók és követők csoportjai közötti szociodemográfiai kül geket mutatjuk be[68]. Eszerint a vonulók csoportja magasabban kvalifikált apák gyerekeiből áll, mint aktív, szemlélődők csoportja, de ebből a szempontból nem találtunk szignifikáns különbséget a köv a szemlélődők csoportjai között. Az egyetemisták átlagosan inkább jobb, mint rosszabb anyagi k nyekről számolnak be, de a követők csoportja szignifikánsan rosszabbnak ítéli saját anyagi helyzet a másik két csoport. Érdekes azonban, hogy a jövőbe vetett bizalom tekintetében szignifikánsan a csoport nem tér el egymástól.

2. táblázat.
Szemlélődők, vonulók és követők eltérései: csoportátlagok
(referencia szemlélődők)

Változók (skála)	Szemlélődők	Vonulók	Követők
Apa iskolai végzettsége (1-7)	4,81	5,29**	4,96
Szubjektív jóllét (1-5)	2,32	2,36	2,65*
Jövőbe vetett bizalom (1-6)	3,17	3,16	2,97

*sig<0,05; **sig<0,01

Értékek

Az általunk vizsgált csoportok között az értékek és politikai attitűdök tekintetében jelentős különb tapasztalhatunk. Nem csupán a HaHával szemben közömbös szemlélődők csoportja és a valami tivitást mutató csoportok között adódnak különbségek, hanem a vonulók és a HaHához explicit csoportja között is. Az értékek és politikai attitűdök változó-szettet tovább bonthatjuk három alcso a demokráciával való elégedettségre és a politika iránti érdeklődésre 2. a politikai beállítódásokra a társadalmi berendezkedéshez kapcsolódó értékekre.

A csoportok bemutatását a maggal kezdjük, mivel őket külön adatfelvétellel vizsgáltuk. Majd bem szemlélődők, követők, vonulók csoportjainak különbségeit.

A mag minden tekintetben szignifikánsan eltér a szemlélő környezettől[69], vagyis a passzívaktól. A l és a politika iránt érdeklődőbbek, politikai orientációjuk baloldalibbnak, kifejezetten liberálisnak kálisnak mondható. A társadalmi berendezkedéssel kapcsolatos értékviláguk az előző orientációl szhangban van, hiszen jellemző az egyéni felelősségvállalás és a romákkal, szegényekkel való szo A fenti állítások nagyjából igazak a valamilyen aktivitást mutató csoportoktól való eltérésekre is. különbség, hogy a mag szignifikánsan nem tekinthető radikálisabbnak a többi aktív csoportnál.

A vonulók, követők és szemlélődők csoportjai több tekintetben is eltérnek egymástól. A demokráci den csoport inkább elégedetlen: legkevésbé a szemlélődők, leginkább a követők. A politika iránt le mag érdeklődik, őket a vonulók követik, a szemlélődők és a követők között pedig nincs szignifiká e tekintetben. A követők és vonulók csoportjában közös, hogy gyakrabban olvassák az online mé és jobban érdeklik őket a közéleti kérdések, mint a szemlélődőket. Politikai orientáció tekintetébe követők csoportja baloldalibb és liberálisabb, mint az egyetemi közeg. A radikalizmust tekintve elm hogy az egyetemisták alapvetően mérsékeltnek tartják magukat, míg a vonuló, aktív csoport kevé sékelt, de nem radikális – átlagértékük a közepet jelző négyes érték alatti.

68. Az eredmények az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013-as kutatásából származnak. A kutatás módszertanáról részletesen lásd (Szabó A. 2014 e kötetbe
69. Ezt az eredményt a táblázatban nem közöljük. A mag csoportjának értékei a szemlélők csoportjától minden esetben a p<0,001 szinten voltak szignifikánsa

A politikához kapcsolódó értékeket vizsgálva a követők csoportja határozottan elutasítja a tekintélyelvűséget, és szignifikánsnak mutatkozik az a különbség is, amely szerint a szegényeket kevésbé gondolják felelősnek szegénységükért. A többi kérdésben – integrált oktatás, az állami szerepvállalás, romákkal szembeni előítéletesség – a különbségek nem voltak szignifikánsak.
Összességében elmondható tehát, hogy az aktívabb csoportok érdeklődőbbek a politika és a közügyek ügyei iránt, gyakrabban olvasnak online médiát és elégedetlenebbek a demokrácia működésével. Fontos különbségek vannak azonban a különböző aktív csoportok között is. A vonulók alapvetően radikálisabbak a másik két aktív csoportnál, a HaHához expliciten kötődő követők és a HaHa mag baloldalibbnak és liberálisabbnak tekinthető, mint a szemlélődők és a vonulók csoportjai. Értékek tekintetében egyedül a HaHa mag tér el a többi csoporttól: *a szolidaritást és az egyéni felelősséget fontosabbnak tartják a többieknél.*

3. táblázat.
A szemlélődők, vonulók, követők és a mag politikai orientációi, értékei

Tényező	Szemlélődők (szórás)	Vonulók (szórás)	követők (szórás)	mag
Demokráciával való elégedetlenség 1-4	2,98	3,10	3,41*** (*)	NA
Közélet iránti érdeklődés 1-5	3,59 (0,90)	4,18*** (0,91)	4,01* (0,95)	4,87(♣)
Politika iránti érdeklődés 1-5	2,87 (1,29)	3,42*** (1,35)	3,23 (1,37)	4,53 ♣♣♣
Online média fogyasztás 0-2	0,49	0,65***	0,65***	NA
Bal-jobb tengely 1-7	4,37 (1,35)	4,54 (1,62)	3,76** (**)[70] (1,44)	3,68 ♣♣♣
Liberális - konzervatív tengely 1-7	3,73 (1,44)	3,9 (1,73)	3,01** (**) (1,47)	2,47 ♣♣♣
Mérsékelt-radikális tengely 1-7	3,52; 1,36	3,93** (1,63)	3,5 (1,43)[71]	4,48
Tekintélyelvűség főkomponens-2,5 – 2,22	0,04	-0,05	-0,57*** (**)	
Állami szerepvállalás 1-5	3,4 (1,03)	3,46 (0,97)	3,37 (1,09)	3,55 ♣(♣♣♣)
Szegények felelőssége 1-5	2,37 (0,97)	2,29 (1,01)	2,04* (1,00)	1,65 ♣♣♣
Integrált oktatás 1-5	3,78 (1,12)	3,78 (1,33)	4,03 (1,18)	4,72 ♣♣♣
Romákkal szembeni előítéletesség 1-5	3,03 (1,41)	2,81 (1,54)	2,81 (1,67)	1,25 ♣♣♣

Jelmagyarázat: *P<.05; **P<.01; ***P<.001
♣ T-test

A részvételt magyarázó tényezők

A következő részben a *részvételt próbáljuk megmagyarázni egy logisztikus regressziós modellben. A függő* változó esetén a következő kategóriákat alakítottuk ki: szemlélődők csoportja (0) valamint az aktívak, akik valamelyest köthetők a HaHá-hoz (1). Ez a csoport a követők két alcsoportjának (követők, vonulók) összevonásával jött létre. A modell kialakításának első lépéseként az egyes magyarázóváltozók és a részvétel önálló összefüggését vizsgáltuk. Ha az esélyhányados szignifikáns volt, akkor beemeltük a következő modellbe, *amit stepwise módszerrel futtattunk. Végül a táblázatban a szereplőváltozók mutatkoztak szignifikánsnak.*

70. A Shapiro-Wilk teszt nem szignifikáns, így az egyoldalú T-teszt sem végezhető el.
71. A Shapiro-Wilk teszt nem szignifikáns, így az egyoldalú T-teszt sem végezhető el.

4. táblázat.
Logisztikus regressziós modell

Magyarázó változó	OR
Nem referencia: nők	1,53*
Apa iskolai végzettsége	1,17**
Demokráciával való elégedetlenség	1,33*
Politika iránti érdeklődés	1,17*
radikalizmus	1,25**
Tekintélyelvűség	,82*
Személyes beszélgetés	1,41**
Online média fogyasztás	2,82***

Jelmagyarázat: *P<.05; **P<.01; ***P<.001

A modell alapján elmondhatjuk, hogy a férfiak a nőkhöz képest másfélszer nagyobb eséllyel veszne
a HaHában. Ez az eredmény nem meglepő, hiszen majdnem minden civil részvétellel foglalkozó el
megállapítja, hogy a férfiak nagyobb eséllyel vesznek részt civil szervezetben, mint a nők. Bár egyes
rületeken és egyes országokban – például a karitatív tevékenységek terén – a nemi különbségek ki
lítődnek (Mackerle-Bixa, Meyer, Strunk 2009). A nemen kívül még egy demográfiával kapcsolatos
került be a modellbe, az apa magasabb iskolai végzettsége szintén növeli a részvétel esélyét. M
iskolai végzettség növekedésével a különböző erőforrásokkal való ellátottság is növekszik, azt mond
hogy az erőforrásokkal jobban ellátott családok gyerekei lesznek aktívak. A részvétel esélyét növeli t
a demokráciával való elégedetlenség, a politika kérdései iránti érdeklődés, a politikáról való személ
szélgetés barátokkal és rokonokkal. Legnagyobb mértékben az online média fogyasztása növeli a ré
esélyét, egy egységnyi növekedés a skálán háromszoros esélyeket teremt. Ekkora tehát a különbség
line médiát soha nem olvasók és az átlagosan alkalmanként olvasók részvételi esélyei között. A teki
vűség esetén elmondhatjuk, hogy minél tekintélyelvűbb valaki, annál kisebb az esélye, hogy részt
a HaHában. Ezt az eredményt többféleképpen is lehet magyarázni. Egyfelől elképzelhető, hogy az
tekintélyelvűek egyáltalán nem vesznek részt politikai mozgalomban, tehát a szemlélők csoportjá
toznak, de az is elképzelhető, hogy a tekintélyelvű egyetemisták egy része más politikai mozgalomb
részt és nem a HaHában. Ezt a kérdést a csoportátlagok közötti eltérések nem döntik el, mert a kül
az egyetemisták és a vonulók között nem volt szignifikáns.
Az online médiafogyasztás a politika iránti érdeklődés és a politikáról való beszélgetések a modellt
utalnak, hogy a tájékozottság és a hírek, politikai/közéleti történések követése növeli a részvétel
Klandermans és Oegema klasszikus modelljében ezek a tényezők a felkészültségi, előhangoltsági
jelentik. A személyes beszélgetések gyakoriságát azonban értelmezhetjük úgy is, hogy azok, aki
beszélgetnek barátaikkal, rokonaikkal politikáról és közéletről, könnyebben válnak a mozgósítás cél
vá, a mozgalom aktivistái egyszerűbben érik el őket. Véleményünk szerint a politikai attitűdök és az
jelenthetik a részvétel iránti motivációk fokozását, a motiválttá tételt. A demokráciával való eléged
és a radikalizmus könnyen értelmezhető motivációként, elégedetlenségből fakadó tettvágyként.
télyelvűség elutasításának az elméleti keretben való elhelyezése nem ilyen egyértelmű, hiszen tar
motivációk csoportjához, ha az a cselekvésre, részvételre ösztönöz. Ugyanakkor tartozhat az előha
szakaszához is, mivel elképzelhető, hogy a mobilizálás a HaHa aktivistái számára csak olyan k
lehetséges, amely a tekintélyelvűséget erősen elutasítja.
Mint azt láthattuk, a HaHá-hoz köthető csoportok és a környezetet jelentő, *csupán szemlélődő egye*
között hangsúlyos különbségek vannak az értékekben és a politikai orientációkban.

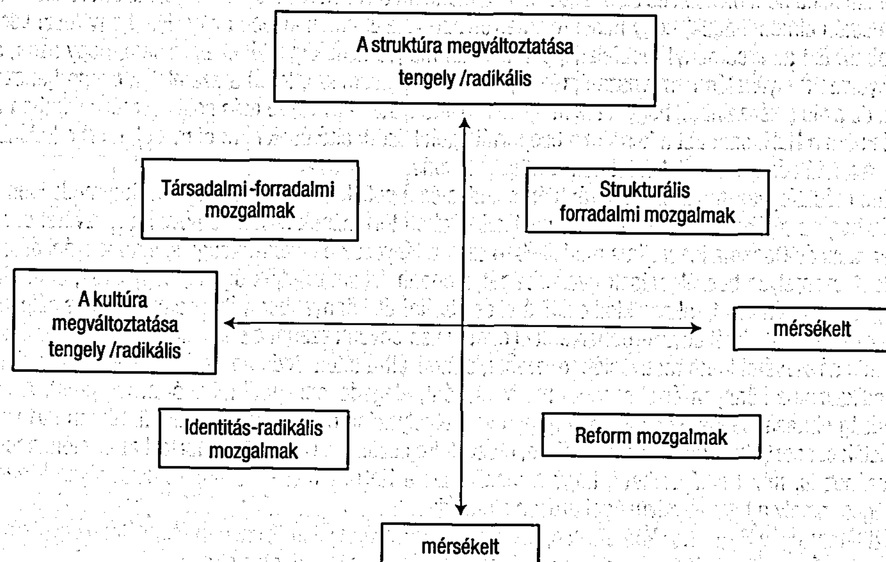
A MOBILIZÁCIÓT BEFOLYÁSOLÓ SZERVEZETI TULAJDONSÁGOK

Szervezeti folyamatok

A szakirodalom nem igazán határozza meg, mit tekintünk hallgatói mozgalomnak, ezek hogyan viszonyulnak az ifjúsági mozgalmakhoz és általában a hallgatók közéleti részvételéhez. A hallgatók más csoportoknál nagyobb mértékben vesznek részt társadalmi mozgalmakban, de ezek nem feltétlenül hallgatói mozgalmak. Akár azért, mert céljaik nem a felsőoktatáshoz kapcsolódnak, vagy azért mert bár a mozgalom akciói a felsőoktatás valamilyen átalakítását célozzák, résztvevőik nem vagy nem csak a hallgatók köréből kerülnek ki. Gill és DeFronzo (2009) a hallgatók mozgalmainak négy típusát különítette el a megfogalmazott célok két dimenziója szerint:

1. Intézményrendszer megváltoztatásáról való elképzelések: milyen mértékben akarják megváltoztatni az adott intézményrendszert. (strukturális radikalizmus vs. mérsékeltség).
2. Domináns kultúra megváltoztatásáról való elképzelések: milyen mértékben akarják megváltoztatni a domináns kultúrát. Rendszerint e mögött egy csoport és tagjai identitásának megváltoztatása, új értékek és normák kialakítása húzódik (kulturálisan radikális vs mérsékelt mozgalmak). E két dimenzió alapján a következő típusokat különítenek el:
   1. Reform mozgalmakat, amelyek elsősorban a közpolitikák befolyásolására és a már meglévő kulturális normák hangsúlyozására törekednek
   2. Strukturális forradalmi mozgalmakat, amelyek rendszerint egy vagy több alapvető intézmény (pl. a politikai rendszer) megváltoztatását tűzik ki célul. A kulturális értékek megváltoztatása nem elsődleges célja e mozgalmaknak.
   3. Identitás-radikális mozgalmakat, amelyek hangsúlya a kulturális változáson van.
   4. Társadalmi-forradalmi mozgalmakat, amelyek mind az intézményrendszer, mind a domináns identitás megváltoztatásra törekednek.

3. ábra. Gill és DeFronzo mozgalmi ábrája

A fenti felsorolás világossá teszi, hogy a mozgósítási potenciál megértéséhez (a célokkal és az eszközökkel való egyetértés vizsgálatához) elsőképpen a szervezet céljait kell feltárnunk. Ezután következhet annak feltárása, hogy a szervezeti eljárások, működésmódok hogyan segítik, vagy gátolják a mobilizációt.

Ez a modell azonban a mozgósítást egyszeri aktusnak tekinti, miközben a rendszeres mozgósítás m képpen valamiféle szervezetet igényel (McCarthy-Zald 1977). Ráadásul az is fontos szempont, hogy környezetben jön létre az adott szervezet, hiszen a kihívások és lehetőségek egyaránt formálják anı lajdonságait. Rao és szerzőtársai (2000), Scott nyomán, a szervezeti forma 4 központi tulajdonságá rozzák meg: célok, a szervezeten belüli hatalmi viszonyok és hierarchia, az alkalmazott technológiá marketing-stratégia. Természetesen mozgalmak esetében sokszor nehéz például marketing-stratégiá szélni, azonban azt, ahogyan elérik a potenciális célcsoportokat azonosítani lehet. Ez a négy szerveze közvetlenül is összefüggésbe hozható a Klandermans-Oegema-féle modell fázisaival: a mozgalom cé megfogalmazása és a problémák azonosítása jelöli ki azoknak a körét, akik a potenciálisan mozgó célcsoportba kerülnek. Az alkalmazott technológiák és a marketing stratégiák esetében könnyű belátr fontos szerepet játszanak a célcsoportba kerülés, a motiválttá válás és a részvétel akadályainak elm sában. A szervezeti hierarchia és az alkalmazott technológiák (eljárások) a legutolsó fázisban, a moz akadályainak elhárításában játszanak fontos szerepet, hiszen ebben a szakaszban válik részesévé a tevékenységnek a résztvevő. Az eljárások különösen fontosak abban a tekintetben, hogy sikerül-e ho távon is megtartani a résztvevőket, vagy a mozgósítás csupán rövidtávra, egy alkalomra szól. A mű eljárások alapvetően határozzák meg az erőforrások allokációját és ezen keresztül a mozgósítást, a ka tevékenységeket. Így a működési módok közvetve szerepet játszanak a mozgósításban azzal, hogy m sikerül a mozgósított csoportokat folyamatosan a szervezetben vagy annak környékén tartani.

Ahogy bevezetőnkben ígértük, négy szempont szerint mutatjuk be a HaHa szervezetét:

1. célok,
2. a szervezeten belüli hatalmi viszonyok, hierarchia,
3. az alkalmazott technológiák,
4. a marketing-stratégia.

A négy szempontot elsősorban dokumentumok és interjúk alapján járjuk körbe. Az interjúk 2012. (ber és 2013. április között készültek, így a formálódás időszakát mutatják be. Az interjúalanyok a HaHa régebbi és a 2012 végén csatlakozott tagjai is megtalálhatóak, ami lehetőséget ad arra i dinamikájában próbáljuk meg bemutatni a szervezetalakulást. Így nem csupán egy statikus pillá megragadására, hanem a folyamat bemutatására is törekszünk. Mivel a 2. és 3. szempontot nagyon különválasztani egymástól, ezért ezeket egyben mutatjuk majd be.

A szervezet céljai

Azt gondolhatnánk, hogy a célok bemutatása lehet a legkönnyebb dolgunk, hiszen ezek valamilyen ban általában deklaráltak. Ugyanakkor, ahogy fentebb már utaltunk rá, e célok többrétűek lehetne sem biztos, hogy a szervezet minden tagja vagy minden alcsoportja egyformán osztja azokat.

A Hálózatban megjelenő célokat a szervezet működése során végig négy csoportra lehet osztani:

1. Konkrét felsőoktatási célok: ezek nagyban meghatározottak az aktuális kormányzati intézk által és elsősorban a tüntetések, akciók során megfogalmazott célkitűzésekből bontható konkrét, manifeszt szervezeti célok a 2012. december 10-i fórumon nyerik el végső forn innentől ez az úgynevezett 6 pont: [72]
   - Követeljük a köz- és felsőoktatás átfogó reformját!
   - A keretszámokat állítsák vissza legalább a 2011-es szintre!
   - Állítsák le a forráskivonást, kompenzálják az elvonásokat!
   - Töröljék el a hallgatói szerződést!
   - Ne korlátozzák az egyetemi autonómiát!
   - Az átfogó reformnak biztosítania kell, hogy az alsóbb osztálybeli családoknak is esélye bejutni a felsőoktatásba!

72. A hat pont forrása: http://hallgatoihalozat.blog.hu/2012/12/11/a_hallgatoi_halozat_es_forum_5_1_pontja Pécsett 13 pontot fogadtak el. Ugyanakkor a részletesebb követeléslista részben tovább bontja a hat pontot, részben a felvételire, a speciális képzési igényű diákc szakképzésre vonatkozó ponttal bővítik ki azt.

A hálózat tagjai előzetesen az első öt ponttal készültek, ugyanakkor a hatodik – bár a Fórumon került be a célok közé – sem tekinthető újdonságnak, hiszen már a 2012. februári tüntetésen felmerült egy szociális ösztöndíjrendszer bevezetésének igénye.[73] Így a hat pont tulajdonképpen összefoglalja és kikristályosítja a korábbi, elsősorban a kormányintézkedések nyomán megfogalmazott követeléseket. Persze a rövid távú és konkrét célok, hosszú távú, általános elképzelésekbe ágyazódnak be (1. és 6. pont).

2. Demokráciára nevelés, a politikai és civil részvétel növelése. A legtöbb interjúalany a konkrét felsőoktatási kérdések mellett azt is megfogalmazta, hogy a hallgatók és középiskolások korosztályát ösztönözze a részvételre, növelje a tudatosságát közéleti kérdésekben és oldja az elzárkózást a tág értelemben vett politikától.

> *„Tehát, amikor megkérdezek valakit, hogy miért nem jön el a tüntetésre, és nem mond rá semmit: Azért, mert én nem vagyok ilyen típus, mert engem nem érdekel a politika. A politika egy elkülönült szakág vagy kis szakterület, ami vagy érdekel, vagy nem. Mint mondjuk a horgászás. Miközben én meg azt szeretném áttolni, hogy a politika az, amiben vagy, az a körülményrendszer, vagy nem tudom mi, amihez alkalmazkodni kell, vagy nem kell, vagy formálni kell. De ami a lehetőségeidet meghatározza."*

3. A kormányzattal kapcsolatos elégedetlenség kifejezése: A HaHa-sok egy részének nem csupán a felsőoktatást érintő közpolitikák, hanem a 2010 utáni kormányzat tulajdonképpen teljes tevékenységével volt problémája és a HaHá-ban látta meg a lehetőséget arra, hogy ezt kifejezze.
4. Elitváltás: Szintén megjelenik a HaHa tevékenységében, nyilatkozataiban és belső vitáiban az elitváltás igénye, amely már nem csupán a regnáló kormányzatot, hanem a megelőző 20 év politikai elitjét váltaná le.

Az első két célkitűzés gyakorlatilag általánosnak tekinthető, különbség csupán abban van az egyes tagok között, hogy ki melyiket tekinti prioritásnak. A második két célkitűzés azonban már vitatott. A tagok egy része – éppen annak érdekében, hogy bármilyen politikai nézettel csatlakozni lehessen – kifejezetten a felsőoktatási kérdésekre koncentrálna és a többi közpolitikát kihagyná a szervezet munkájából, míg mások úgy látják, hogy a felsőoktatás nem különíthető el más közpolitikáktól – elsősorban talán a közoktatás kérdéseitől –, de az alkotmányos, döntéshozatali kérdésektől sem. A vizsgált időszakban, az utóbbi álláspont „győzedelmeskedett", ami talán visszavezethető a mag erős liberális és radikális elköteleződéseire is. Mindenesetre azt jól látjuk, hogy a december 10-ét követő tüntetések majd mindegyikén megjelennek a tagok tüntetőként vagy akár szervezőként is: a tágabb tematikus beágyazottság jó kapcsolódási lehetőségeket biztosít más szervezetekhez, lehetővé téve egy nagyobb mozgósítási merítést, ugyanakkor ez folyamatos konfliktust jelent a tevékenység fókuszát és a vállalt munkaterheket illetően. Emellett önkéntelenül is behúzza a szervezetet abba a megosztott politikai térbe, ahol csak kormánypártiként vagy ellenzékiként értelmezhető egy szervezet. Ennek kimondása a jobboldali sajtóban viszonylag hamar megtörténik: a szervezet belekerül az álcivil diskurzusba, amelynek során az éppen kritizált politikai oldal sajtója, politikai aktorai a másik oldalhoz próbálják kötni a mozgalmat, ezzel hiteltelenítve a szervezetet a potenciális résztvevők egy köre előtt és gátolva a mozgósítás terjedését. Mivel ez a diskurzus elsősorban a személyes kapcsolódásokra mutat rá és azokat értelmezi befolyásként, a védekezés sok energiát emészt fel. (Gerő-Kopper 2013)[74]

Hatalmi viszonyok, hierarchia és a technológiák

A Hallgatói Hálózat 2011 tavaszától – 2013 nyaráig tartó történetét két szakaszra érdemes bontani: a 2012. december előtti időszak és a 2012. december 10-vel kezdődő fél év. A két szakasz eltérő szervezeti felépítést mutat, noha hasonló elvek mentén szerveződik. A szervezeti felépítés elve szorosan kapcsolódik a HaHa egyik fő legitimációs elvéhez: a közvetlen részvételhez. A Hálózat tagjai sokszor kifejtik, hogy ők nem képviselnek mást, csupán a HaHa-t, illetve saját magukat, amiből persze az következik, hogy a HaHa akkor lehet fontos, a HÖOK-ot ellensúlyozó tényező, ha sok hallgató érdekei és véleménye jelenik meg benne. Ezért a Hálózat három elv mentén szerveződik:

73. http://eduline.hu/felsooktatas/2012/2/15/Tudositas_a_Hallgatoi_Halozat_tunteteserol__AMC28I.
74. Ehhez lásd a Magyar Nemzet cikkeit a HaHa Bajnai Gordonhoz, Soros Györgyhöz vagy általában az ellenzékhez való kötéséről. A hiteltelenítés e technikájáról ld. Gerő Márton és Kopper Ákos tanulmányát (2013).

1. Bázisdemokratikus működés: nincsenek formális vezetők és fix vezető szerepek, minden dönté
közösen hoznak meg a tagok.
2. Hálózatiság, azaz a HaHa lazán szerveződő csoportokból áll össze, amelyek egy-egy felsőoktatá
intézményhez vagy településhez kötődnek.
3. A nemi esélyegyenlőség, azaz a feladatokból és előnyökből, a közszereplésekből egyaránt részesü
jenek a férfi és női tagok.

Az első két elv azonban meglehetősen eltérően valósul meg a két említett szakaszban. Noha 2012 janu
jában és februárjában az első komoly médiafigyelmet kiérdemlő akciók után is tapasztalható volt létszán
növekedés, 2012 decemberéig a Hálózat létszáma tulajdonképpen kiscsoportos keretek között mara
Elsősorban az ELTE és a Corvinus hallgatói jelentették a hálózat magját és részben már meglévő közöss
gekre (Társadalomelméleti Kollégium, (TEK) Mérei Ferenc Szakkollégium és a Lágymányosi Életmódjav
Közösség LÉK)) épült. Elkezdtek ugyan szerveződni vidéki csoportok is, de ezek a félév második felére eg
két kivétellel gyakorlatilag megszűntek. Így a tényleges bázisdemokratikus működésnek és a változó, képl
keny szerepeknek gyakorlatilag nem volt akadálya. Ugyanakkor ebben az első időszakban is megfigyelhe
a szerepek állandósulása: kiválasztódnak a szóvivők és a különböző gyűlések moderátorai is.
2012 decembere után azonban jelentősen megnőtt a csatlakozni kívánók száma. A sűrűbb események n
gyobb szervezettséget igényeltek és megjelentek új feladatok is: a csatlakozók bevonása, értesítése, e-m
iles és Facebook felületek kezelése. A megnövekedett sajtóérdeklődés is jelentősen több energiát igénye
Ugyanakkor szerették volna elkerülni a potyautasok megjelenését a szervezetben. Ezért bevezettek e
tagság-beléptetési rendszert, amelyben a csatlakozni vágyóknak egy rövid kérdőív kitöltésével, motiváci
ikat is megjelölve, jelentkezniük kellett. A csatlakozáshoz szükség volt egy már belépett tag támogatásá
aki leírta, szerinte miért érdemes elfogadni a jelentkezést. Ezután pedig a tagság szavazással döntött.
új rendszer azonban döcögősen működött, sokszor heteket kellett várni a belépési szándék elbírálására.
A kapcsolattartásra és tájékoztatásra, ahogy a döntéshozatalra is, új fórum kellett, így megszületett
minden tagot magában foglaló Facebook csoport (Folyamatos Fórum), és a szimpatizánsokat tájékozta
Facebook-page is. A közös döntéshozatal egy nyílt forráskódú döntéstámogató szoftver, a Loomio segíts
gével működik. A feladatok jobb szétosztására pedig létrehozták a munkacsoport-rendszert: a tagságot
munkacsoportba osztották, emellett pedig – ha egyetemista volt – a legtöbb tag egy helyi szervezet (s
tagja is volt. A munkacsoportokat koordinátorok vezetik, amelyek operatív és nem döntéshozói feladato
látnak el. Ezúttal újabb sejtek jöttek létre, amelyek hosszabb életűek voltak, néhány közülük az új tanévb
is aktív (Pl. a szegedi és a pécsi). A harmadik elvet a Hálózat megpróbálta következetesen érvényesíten
eleinte szigorúan figyeltek arra, hogy kiegyenlítetten jelenjen meg a két nem – azonban egy idő után szi
kizárólag férfiak képviselték a HaHát.
A fenti elvek mellett van még egy negyedik tétel is, amely ugyan nem a szervezet működéséről szól, han
annak képviseleti elvéről. Ez az elv, amely a Hallgatói Hálózat elsődleges legitimációs alapját is képezi -
szervezet saját missziója szerint is – a „Semmit rólunk nélkülünk". Bár ez a tétel a nyilvánosságnak s
mégis alapvető fontosságú a szervezet működtetésében, hiszen ezek szerint akkor lehet a HaHa legiti
ha valóban a tagjait képviseli (döntéseit a tagok hozzák) és elég sok hallgatót képes elérni. Így a mozgal
sikere szempontjából különösen fontos kérdés, hogy a szervezet működtetésének mechanizmusai é
megcélzott környezet milyen mértékben teszik lehetővé a mozgósítást, vagyis a szervezethez való csatla
zást és a HaHa által meghirdetett eseményeken való részvételt.[75]
A döntéshozatali eljárás ennek megfelelően elsősorban a személyes részvételen alapul. A döntések v
online, a Loomio-n keresztül születnek, vagy pedig személyes gyűléseken, fórumokon. A fórumtechni
amelyet a spanyol Los Indignados alakított ki és az Occupy közvetítésével jutott el a HaHá-ba egyarán
belső és a nyilvánosan összehívott, nagyobb létszámú fórumok döntéshozatali technikája, amely való
facilitálja a részvételt (amennyiben a helyszínen tartózkodik valaki). A személyes részvétel problémáját
online lehetőségekkel és a hálózati működéssel próbálták orvosolni, azaz nem egy nagy központi gyű
szerveznek, hanem egy időben minden sejt (vagy városonként a sejtek) megtartja a gyűléseit, amel
között online kapcsolat van. Így egyszerre tudják a közös és a helyi problémákat megtárgyalni, ugyanak
nagymértékű sejtközi kommunikációt és koordinációt igényel.

75. A Hallgatói Hálózat nem csupán tüntetéseket szervezett, hanem számos egyéb programot is. A tiltakozási akciókon kívül (foglalások, vonulások, tüntetések) folyama
tartottak Hallgatói Fórumokat és az ELTE BTK-án zajlott egyetemfoglalás után Szabadegyetemi előadásokat is hirdettek.

A fórumok és a fórumtechnika így nem csupán egyfajta proteszt-technika, hanem a mozgalom működésének egyik lelke. A 2013-as tanév tavaszi félévének vége felé azonban már fórumokból is kevesebb volt, ezek elmaradása pedig súlyos gondokat okozott. A hálózat blogján így fogalmaz az egyik vélemény-cikk: „Fórum hiányában a HaHa rövid idő alatt egy belterjes csoporttá vált. Egy maroknyi ember szüli meg (egyre nehezebben) a terveket, ez folytat párbeszédet (egyre gyakrabban: csak magával) és ez a magja a diákellenállásnak."[76]

A hálózat magját felmérő vizsgálatban megkérdeztük, milyen feladatokat látnak el, azt vizsgálva, hogy a feladatok mennyire oszlanak meg. A következő táblázatban jól látszik, hogy a stratégiai tervezéssel, az akciók tervezésével foglalkoznak a legtöbben, de viszonylag sokan foglalkoznak toborzással és a technikai feladatok elvégzésével is. Ami viszont meglepő, hogy csupán heten mondták, hogy segítenek helyi szervezetek működtetésében, megszervezésében. Ez az a szerep, amit Robnett (1997) híd vezetői szerepnek hív. A hálózatelemzés fogalmaival azt mondhatjuk, ezek azok a szereplők, akiknek magas a közbevetettségi mutatójuk (betweenness centrality), vagyis ők azok, akiken keresztül a különböző alcsoportok kommunikálni tudnak, közvetítenek, rajtuk keresztül áramlik az információ. Természetesen ezeknek az embereknek a kapcsolathálózati jellemzőiről semmit sem tudunk, de az a szerep, amit magukra vállaltak ilyesmi hálózati pozíciót sugall. Ha pedig ilyen szereplőből kevés van egy szervezetben, akkor nehézkes a helyi csoportok (sejtek) kialakítása és mobilizálása.

Úgy tűnik, hogy a legtöbb embert éppen a rövidebb távú, sürgetőbb feladatokra sikerült mozgósítani, miközben a hálózat hosszú távú működését és a hálózat fennmaradását biztosító – kevesebb azonnali sikerélménnyel és visszacsatolással járó - feladatokat kevesebb ember látta el. Ez rendszerint egyfajta gyors reagálást is igényel, ami megnehezíti az új szereplők bevonását. Tehát önmagában az egyes feladatokat ellátó résztvevők számából következtethetünk a szervezet működtetésének hangsúlyaira, amelyek inkább az akciókra és az ehhez szükséges toborzásra helyeződnek. Azonban a HaHa akciói nagyrészt reaktívak voltak, így gyakoriságuk is erősen hullámzó volt. Amikor nincs akció, akkor sokan úgy érezhetik, hogy maga a szervezet állt le.

5. táblázat.
A végzett szervezeti tevékenységek

Tevékenység	Résztvevők száma (fő)
Technikai feladatok	36
Adminisztratív	19
Akciók tervezése	52
Vezető	9
Kreatív feladatok	22
Tárgyalások	15
Segítség helyi szervezeteknek	7
Kommunikáció	25
Szakmai	19
Toborzás	42

Marketing-stratégia: a mobilizáció csatornái

A HaHa-nak külön munkacsoportja foglalkozik a kommunikációval. Ez a csoport foglalkozik az online felületekkel és a szervezeten belüli kommunikációval, valamint a sajtóval. Egy másik munkacsoport (Propaganda) felelős a plakátokért, kisebb figyelemfelkeltő akciókért – ez amolyan gerillamarketing, félig-meddig toborzó munkacsoport. A legfontosabb kommunikációs felületnek a Facebook-csoportok tűnnek. Időről időre felmerül egy hírlevél szükségessége, azonban ezt következetesen nem sikerült megvalósítani.[77] A társadalmi mozgalmak mozgósító képessége erősen múlik a személyes hálózatokon: a legjobb mozgósító erőnek általában a személyes kapcsolatokat, barátságokat tartják. Ugyanakkor vizsgálatunk szerint a HaHa esetében nem csupán a személyes hálózatok, hanem az akciók híre is segített a toborzásban: mind a 2012. januári–februári, mind a 2012. decemberi fórum után megnőtt a csatlakozni kívánók száma.

76. http://hallgatoihalozat.blog.hu/2013/08/22/quo_vadis_haha
77. http://hallgatoihalozat.blog.hu/2013/02/08/aktivistank_szivarogtat_hogyan_mukodik_a_hallgatoi_halozat

Ahogy a kérdőíves vizsgálatunkban is látjuk, a mag közel fele nem ismerősök, hanem más úton került lózat tagjai közé. Persze ez nem csupán azt jelentheti, hogy a médiajelenlét vonzotta a tagokat, a találk egyetemi rendezvényeken, helyi csoportokon keresztül is történhetett.

6. táblázat.
Az alábbi személyek közül ki vagy kik voltak azok, akik elhívtak, hogy vegyél részt a Hallgatói Hálózat valamely rendezvé
(A válaszadók százalékában)

megnevezett személy	százalék
senki	49
családtag	3
barát	18
ismerős	13
osztálytárs	13
iskolai ismerős	21
ismerős más szervezetből	10

A két szakasz (2012. december előtt és után) között a HaHa szerkezetében és így hálózataiban is vál állt be, ami részben magyarázhatja a decemberi mozgósítás nagyobb sikerét. Míg 2012 decembere – és főként az alakulástól 2012 tavaszáig – a Hálózat magját a Társadalomelméleti Kollégium (TEK) adták. A TEK egy szakkollégium a Corvinus Egyetemen, amelynek tagjai – az interjúk alapján – nagyon közösséget alkotnak. 2012 novemberében azonban az ELTE Társadalomtudományi Karának hallgatói – korábban a HaHa-tól függetlenül alakult, de annak tulajdonképpen sejtjévé váló Lágymányosi Életmód Közösségben is tevékenykedtek –, egy olyan sztrájkot kezdtek el megszervezni, amely az elképze szerint független lett volna a HaHa-tól. A sztrájkszervezés látható érdeklődést keltett: három megbesz tartottak, amelyeken a kezdeti 20-30-ról 50 körülire nőtt a létszám. A 2012. decemberi törvénymódosí azonban keresztülhúzták a sztrájkszervezők számítását, és az eredetileg februárra tervezett akció h gyors reagálásra volt szükség, ehhez pedig kellett egy jól bejáratott „brand". Végül a HaHa neve alatt vezték meg a 2012. decemberi Fórumot, amihez más HaHa sejtek is csatlakoztak. (Sőt, az első akciót Szegeden hajtották végre december 10-én délelőtt.) Ezzel azonban a HaHa TEK-es hangsúlya gyeng az átfedő, de mégis különböző hálózatok egyenrangúként léphettek működésbe. Ráadásul az ELTE hal a társadalomtudományi Kar első és másodéves hallgatói között is jól beágyazottak voltak:

> *„A ...ék ezt az egész sztrájkcsoportot úgy tudták létrehozni, hogy ellentétben a Tekes figurákkal, ők alapvetően nagyon-nagyon nyitott emberek. Részt vesznek az összes programon, vannak köztük még Hökös emberek is, tehát ilyen szakos hallgatói érdek-képviseleti szinten, meg a ...ék rendszeresen eljárnak, van ez a „Néru parki ivás", ... két-három éve vezették be..., illetve van a Tőgy. .... Kb. 100 ember ment, már több éve, és kimondottan ez a Hökös gólyatábor szervezői miliő, nem ez a szakkollégista értelmiségi miliő. E között a kettő között akartak táncolni, én azt látom. És onnan hoztak be még még nagyon sok új embert."*

Mindezek mellett a médiafigyelem, az akciók sikere érlelte meg a korábbi tagok ismerőseik körében vé mozgósítási próbálkozásait, ahogy az egyik interjúalanyunk fogalmaz:

> *„Tulajdonképpen pont, hogy az volt a furcsa, hogy én azt gondoltam, hogy majd én jól bevonzom őket és ehhez képest nem én vonzottam be őket, hanem, hogy látták [az akciókat]. ... Azt mondták utólag, páran, hogy elbeszélgettünk és én megérveltem, hogy miért érdemes ezzel foglalkozni. Ez így megalapozta bennük."*

Mások szintén az akciók sikerességének hatását tartják az egyik fő hajtóerőnek:

> *„De tudok olyan szakkolist is, aki amikor ezek a sztrájkmegbeszélések voltak, azt mondta, hogy ez mekkora hülyeség, most meg tök aktív. Meg voltak olyanok is, akik annyira távol voltak ettől a magtól, tehát nem Tátékások [ELTE Társadalomtudományi Kar] voltak, hanem színműsök, BME-sek meg ilyenek, akiket meg a hírsodor hozott be."*

Ugyanakkor a személyes kapcsolatok hiánya fontos probléma is lehet: elsősorban a csatlakozók megtartásában: Főképp, hogy a jelentkezés új rendszerében a csatlakozási folyamat hetekig tartott, ami a kezdeti lelkesedést jelentősen erodálhatta:

„egymás nélkül csomószor nem mentünk volna el. Szóval hívtuk egymást. Húztuk egymást."

Az interjúk alapján az is megfigyelhető, hogy a szűkebb maghoz tartozók és a kevésbé elkötelezettek másképpen érzékelik a környezetet. Amíg megegyeznek abban, hogy általános a politikai passzivitás, a maghoz tartozók körében sokkal inkább találkozunk azzal, hogy a kormányzati döntések kapcsán általános felháborodást feltételeznek, míg a kevésbé elkötelezett HaHa-sok arról panaszkodnak, hogy évfolyamtársaik nem látják át a döntések káros következményeit, nincsenek tisztában azzal, hogy mi is történik. Persze utóbbiak a szervezeti folyamatok alakításában is passzívabbak. Így az esetleges, a környezet, a hallgatók felvilágosítására vonatkozó javaslataik sem kerülnek megvalósításra, holott a tájékozódási szokásokat figyelembe véve valószínűleg jelentős a felsőoktatási közpolitika iránt nem, vagy alig érdeklődő és azzal kevéssé tisztában lévő hallgatók aránya. Ez pedig a mozgósítás második lépcsőjénél (a mozgósítás célcsoportjába kerülés) megakasztja a folyamatot.

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy Klandermans és Oegema mobilizációs modellje alapján milyen akadályok merülhettek fel a Hallgatói Hálózat mozgósítása során. Elsőként a csoportok közötti eltérések és egy logisztikus regressziós magyarázó modell keretében határoztuk meg, mely tényezők hatnak a HaHában való részvétel esélyeire. Majd a szervezeti és működési tulajdonságok mobilizációra való lehetséges hatásait vizsgáltuk meg.

A mozgósítás akadályai

A mozgósítás bemutatott modellje szerint (Klandermans–Oegema 1987) a mobilizálás első lépése a környezet érzékennyé tétele. Mivel a HaHa egy politikai mozgalom, ezt az érzékenységet, vagy előhangoltságot jól megragadhatjuk a politika és a közélet iránti érdeklődéssel. A Hallgatói Hálózat közegének tekinthető egyetemisták lényegesen kevésbé érdeklődnek ilyen kérdések iránt, ami megnehezíti a politikát, közéletet (pl.: hallgatói keretszámok, felsőoktatás célja) érintő kérdésekről szóló akciók megszervezését, illetve erre jelentős tömegek mobilizálását. A második lépés a modellben, hogy a mozgalom számára fontos kérdésekre érzékeny embereket a mobilizálás csatornái elérjék. Az aktivisták személyesen vagy a médián keresztül (internet, újságok, tv stb.) meg tudják szólítani ezt a réteget. A HaHa ebben a szakaszban is nehézségekbe ütközik, hiszen ez a közeg lényegesen kevesebbet olvassa az online médiát, mint a HaHások. Ez valószínűleg az érdeklődésbeli különbségekből adódik, ennek azonban egy másik következménye, hogy az egyébként fontosnak tartott online mobilizáció nehezen éri el a potenciális csatlakozókat. Végül tekintsük át a mobilizálás szempontjából a csoportok közötti értékkülönbségeket. Ezen a ponton azonban ki kell egészítenünk Klandermans és Oegema mobilizációról szóló modelljét egy újabb szakasszal. Valószínűleg nem elég ugyanis, hogy egy adott ügyre kiélezett legyen a mozgalom környezete. Nem elegendő, hogy az egyetemisták fontos problémának lássák a felsőoktatással kapcsolatos kérdéseket. A politikai orientációk és a társadalmi kérdésekről alkotott vélemények, az ehhez kapcsolódó beállítódások a mobilizáció szintén fontos akadályait jelentik. A politikai attitűdök és az értékváltozók (tekintélyelvűség, állami szerepvállalás, integrált oktatás, romák megítélése, szegények felelőssége) mögött egy ideális társadalomról szóló elképzelés húzódik. Mivel ezekben a kérdésekben jelentős különbségeket tapasztalunk a HaHás csoportok és a környezet között, arra következtethetünk, hogy ezek mögött az eltérő válaszok mögött a társadalmi berendezkedésről szóló elképzelések közti különbségek jelennek meg. Persze ezzel nem állítjuk, hogy a társadalomról szóló elképzelések explicitek vagy tudatosultak, esetleg reflektáltak lennének.

Az interjúkból kiderült továbbá, hogy a mozgalomhoz leginkább kötődők és a lazábban kapcsolódók másként észlelik a mozgalom környezetét. Míg a lazábban kapcsolódók általános közönyről és ismerethiányról beszélnek, a mag tagjai általános felháborodást észlelnek. Ez könnyen adódhat természetesen abból, hogy a különböző kötődésű tagok más körben mozognak.

Érdekes különbségeket tapasztaltunk a követők csoportja és a tüntetők csoportjai között. Ennek egyik oka magának a csoportváltozónak a kialakításában rejtezhet. Emlékezzünk, hogy a tüntetők csoportjába azok szerepelnek, akik az elmúlt egy évben – 2012 márciusa és 2013 márciusa közötti időszakban – valamilyen spontán tüntetésen, vonuláson részt vettek. Ilyen megmozdulást azonban nem csak a HaHa szervezett,

gondoljunk csak a kormány politikáját támogató Békemenetre vagy a devizahitelesek megsegítését követ akciókra. Könnyen elképzelhető, hogy ezeknek a tüntetéseknek, akcióknak a közönsége gyökeresen m mint a HaHához kapcsolódó csoportoké. Tehát a vonulók és a követők közötti különbségeket az okozha hogy a vonulók csoportjában olyanok is bekerültek, akik nem vagy nem csak a HaHával szimpatizálnak, n csak a HaHa mobilizációs aktivitása érte el őket. Mégis mit jelenthet a HaHa mobilizációjának szempont ból, ha a tüntetéseken, vonulásokon résztvevők csoportja heterogén, az ő értékrendjüktől eltérő csoport hallgatóknak van egy olyan rétege, akik érdeklődőek és érzékenyek azok iránt a témák iránt, amik a Ha fő érdeklődési körébe tartoznak, ezek közül vannak, akik aktivitást is vállalnak, hiszen hajlandóak elme legalább egy tüntetésre. Ez a csoport, a tüntetők és vonulók csoportja, végeredményben eltérő érték vall a társadalmi berendezkedésről, mint a HaHához kötődő csoportok. Azt gondolhatnánk, hogy akik tívak azok körében a mozgósítás könnyebb, de a HaHa esetében a mozgósítás e szakaszában is lényeg nehézségeket kell legyőzniük.

A Hallgatói Hálózat szempontjából a mobilizálás többszörösen is nehézségekbe ütközik. Ez a közeg c kevéssé előkészített egy társadalmi mozgalom mobilizáló akciójára. A hallgatók szemlélő csoportja n érdeklődik politikai kérdések iránt és kevésbé érdeklődik a közügyek iránt, mint a HaHához kötődő csop tok. Másodszor: a mobilizáló csatornák sem működnek jól, mert a nagyon fontos online média fogyaszt alacsony mértékű. Harmadszor: jelentős értékkülönbségek vannak a környezet és a vizsgált társada mozgalom között, ami gátolhatja a motivációk kialakítását. Az értékek szempontjából különbségek van a különböző aktív (tüntető, explicit kötődő) csoportok között is. Tehát, ha egyfajta versenyhelyzet va különböző társadalmi mozgalmak között az aktivitásra hajlandóak mobilizálásáért, akkor az értékek fon szempontot játszhatnak a sikeres mobilizálásban.

Szervezeti és működési tulajdonságok szerepe a mozgósításban

Az interjúk és a szervezeti dokumentumok elemzése után úgy látjuk, hogy többek között a hirtelen megr vekedett tagsági létszám, és a média kiemelt figyelme miatt a HaHa működésében és szervezeti felépí sében több olyan elemet is találtunk, amelyek gátolhatják a mozgósítás fokozását és a tagság megtartás Erős ellentmondásos látunk, a döntéshozatal elvei – részvételi döntések, „semmit rólunk nélkülünk" – é belépést szabályozó szervezeti működés között. A tagságfelvételi processzusok – online kérdőív kitölté ajánlás beszerzése stb. – nem felelnek meg egy bővülni kívánó szervezet igényeinek. Akkor tud egy új ta megtartani a mozgalom, ha vannak személyes kapcsolatai a szervezeten belül, ugyanakkor a lassú belé tetési rendszer miatt a Loomio-n zajló szavazásokban, valamint az online vitákon nem tud részt venni. könnyen elbizonytalaníthatja az új csatlakozókat.

A HaHában vállalt feladatok felosztásánál azt tapasztaltuk, hogy a rövid távú célok – közelgő akciók megt vezése stb. – elérése kap nagyobb hangsúlyt, és a hosszú távú, a szervezet felépítéséről és terjeszkedésé szóló célok háttérbe szorulnak, hiszen csak kevesen vállalkoztak helyi szervezetekkel való kapcsolatt tásra. Ennek következményeként könnyen bezárulhat, és Budapest központúvá válhat a mozgalom. E utal az az adat is, mely szerint a maghoz tartozók 80 százaléka Budapesten vagy annak környékén

A feladatmegosztás problémája erőteljesen kapcsolódik az erőforrások allokációjához: a meglévő emb erőforrásokat mire használja a szervezet. Az allokációs mechanizmusok megítélését, helyes vagy defekt voltát megállapítani nem tudjuk, mert ezt csak konkrét célok esetén tehetnénk meg. A HaHa explicit cé mellett (ún. 6 pont) az interjúkból több implicit cél is kibomlott (demokráciára való nevelés, általános k mány és rendszer kritika). A többes szervezeti fókusz természetesen nem segíti az erőforrások koncentr felhasználását.

IRODALOM

Altbach, P. G. (1989). Perspectives on student political activism. Comparative Education, 25(1), 97-110.
Gerő – Susánszky (2014): Hallgatói mozgalmak és felsőoktatási politika, Educatio 2014/1. MÉRLEG, 2010-2014
Gill, J., & DeFronzo, J. (2009). A Comparative Framework for the Analysis of International Student Movements. [Article]. Social Movement Studies, 8(3), 203-224. doi: 10.1080/14742830903024309
Hustinx, L., Meijs, L. C., Handy, F., & Cnaan, R. A. (2012). Monitorial citizens or civic omnivores? Repertoires of civic participation among university students. Youth & society, 44(1), 95-117.
Jancsák Csaba (2014): A hallgatói önkormányzatiság útja a perifériáról a centrumba és vissza a perifériára. In: Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan lázadó hallgatók II. Szeged, Belvedere Meridionale, 2014.
Klandermans, B. (1993). A theoretical framework for comparisons of social movement participation. In Sociological forum (Vol. 8, No. 3, pp. 383-402). Kluwer Academic Publishers-Plenum Publishers.
Klandermans, B.; Oegema, D. (1987). Potentials, networks, motivations, and barriers: Steps towards participation in social movements. American Sociological Review, 519-531
Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea (2009): Húsz esztendős a magyarországi felsőoktatási hallgatói mozgalom 1988 – 2008 Budapest, HÖOK a Hallgatókért Alapítvány.
McAdam, Doug, and W. Richard Scott.(2005) „Organizations and movements." In: Social movements and organization theory (2005): 4–40.
McCarthy, J.D.; Zald, M.N. (1977): Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory, American Journal of Sociology, Vol. 82, No. 6, 1212–1241
McVeigh, R. (1995). Social structure, political institutions, and mobilization potential. Social Forces, 74(2), 461-485.
Meyer, David S. „Protest and political opportunities." Annual Review of Sociology(2004): 125–145
Psimitis, M. (2011). Collective identitites versus social exclusion: The December 2008 Greek Youth Movement. The Greek Review of Social Research (special issue), 111–133
Rhoads, R. A. (1998). Student protest and multicultural reform: Making sense of campus unrest in the 1990s. Journal of Higher Education, 621–646.
Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A., & Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. Human Ecology Review, 6(2), 81–98.
Szabó Andrea: A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan lázadó hallgatók II. Szeged, Belvedere Meridionale, 2014.
Szabó Andrea, Bauer, B. (2009). Ifjúság 2008 Gyorsjelentés (pp. 143). Budapest: Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

FÜGGELÉK:
A vizsgált változók

Az ***apa iskolai végzettsége*** egy hétfokú ordinális változó, a magasabb értékek magasabb isk zettséget jelentenek.

A ***demokráciával való elégedtlenséget*** a következő kérdéssel mértük: *„Mennyire vagy elé demokrácia működésével az országban?"* Mivel így a kérdés a demokráciával való elégedettsé ezért mi megfordítottuk a skálát.

A ***politika, közélet iránti érdeklődés:*** *„mennyire érdekel Téged a politika?"; Mennyire érdekeln a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák"*

Radikalizmus, liberalizmus, baloldaliság: *„Kérlek, jellemezd Önmagad az alábbi tulajdons segítségével! mérsékelt – radikális, baloldali – jobboldali, liberális - konzervatív"*

Tekintélyelvűség: A tekintélyelvűséget egy főkomponensel mértük, amely az alábbi itemekből *„Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel.?"*

- A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélyti
- Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre.
- Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében: a rend fontosabb, mint a bűnelkövetők j
- A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell fog

Állami szerepvállalás: A következő négy, értékeket vizsgáló változó az előző kérdés további né je. *„Az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért"*

Szegények felelőssége: *„A szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységbe*

Integrált oktatás: *„Minden cigány gyermeknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal köz osztályokban tanulhasson"*

Romákkal szembeni előítéletesség: *„A bűnözési hajlam a cigányok vérében van"*

Személyes beszélgetés: Milyen gyakran szoktál.

- családoddal közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról beszélni?
- barátaiddal, ismerőseiddel közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról beszélni?

Ezzel a változóval egyfelől a politikai és közéleti/társadalmi érdeklődést mérjük, valamint a s mobilizálás lehetőségét. Hiszen, akik rendszeresen beszélgetnek ilyen releváns témákról azol nyebben érik el a mozgósítás személyes csatornái is.

Online média fogyasztás[78]***:*** A változó az online média fogyasztás gyakoriságát méri, 0 és 2 kö fel értéket. Az alacsony értékek azt jelentik, hogy kevés online hírportált olvas és azokat is csa

Jövőbe vetett bizalom: *„Mennyire érzed biztosnak a jövődet, mennyire érzed magad bizton jövőddel kapcsolatban?"*

Szubjektív jóllét: A két kutatás eltérő kérdést használt az anyagi helyzet szubjektív, ö láson alapuló mérésére. Az AFK a „Összességében hogyan érzed anyagilag. (gondok n stb.)" kérdést használta, míg a Peripató Kutatócsoport arra kérte a válaszadókat hel családjuk anyagi helyzetét a magyar viszonyokhoz képest.

78. A felsorolt portálok a következők voltak: Index.hu, Origo.hu, Hvg.hu, Mandiner.hu, Nol.hu, Mno.hu, Fn.hir24.hu, Stop.hu, Kuruc.info

ÚJ ÉS RÉGI STRUKTÚRÁK A HALLGATÓK POLITIKAI ÉRTÉKEIBEN ÉS ORIENTÁCIÓIBAN

Szabó Andrea: A magyar egyetemisták és főiskolások párt-preferenciái 2011/2012-ben és 2013 tavaszán. Az adatok.

Az alábbiakban részletes elemzés nélkül, száraz adatokra támaszkodva közüljük az Aktív Fiatalok Kutatócs 2011 végén és 2012 elején, valamint 2013 tavaszán készített empirikus survey vizsgálatának pártpre eredményeit. Az eredményeket 2013. július 4-én, a Budapesti Corvinus Egyetemen tartott worksho ismertettük. Az alábbi szöveg a kutatás Gyorsjelentésében is közlésre került (Szabó A. 2013).

Az egyszerű adatközlés célja, hogy a fejezetben található tanulmányok szerzőinek ne kelljen minden alkalommal külön-külön leírni a pártpreferenciákban bekövetkező változásokat. Minden szerző más aspektusból vizsgálja a magyar egyetemisták és főiskolások politikai orientációit, de a 2013 tava mért – azaz a könyv megjelenéséhez képest majd egy évvel korábbi – pártpreferenciákat mindan kiindulópontnak tekintik.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás előző, 2011 végi 2012 eleji első hullámának nyilvánosságr zott eredményei közül talán az egyik legnagyobb médiavisszhangot a nappali tagozatos egyetemi és fő lás hallgatók pártpreferenciái váltottak ki. Akkori méréseink szerint, 2011–2012 fordulóján a felsőok hallgatók 19 százaléka vallotta magát Jobbik-szavazónak, 18 százaléka volt LMP-szavazó, míg 15 szá ka szavazott volna a Fidesz–KDNP-re.

A 2013. március – április folyamán készített 1300 fős, hibrid technikájú vizsgálatunk a pártpreferen egy kivételtől eltekintve – lényegében hibahatáron belüli változását rögzítette:

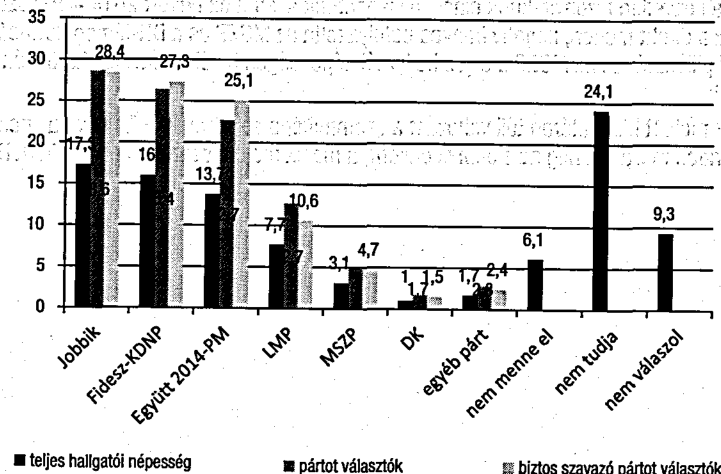
1. az egyetemisták és főiskolások körében – 2013 tavaszán – továbbra is a Jobbik volt a legné rűbb politikai párt 17,3 százalékkal, igaz némileg, 2,0 százalékponttal csökkent a támogatotts
2. szintén csak kisebb mértékben, de növekedett a Fidesz-KDNP, és feljött a képzeletbeli ra második helyére (+1,4 százalékpont);
3. mindehhez azonban arra volt szükség, hogy az LMP támogatottsága megroppanjon a napp gozatos egyetemisták és főiskolások körében. Bő egy év alatt a teljes hallgatói népességb százalékpontot csökkent a támogatottsága, és már csak a negyedik legnépszerűbb erő volt;
4. az újonnan alakult Együtt2014 – PM szövetség jött, látott és relatív győzelmet aratott, hisz adatfelvétel pillanatában éppen hogy csak létező szervezet, a magyar nappali tagozatos hall 13,7 százalékát tudhatta maga mögött, és ezzel a 3. legnépszerűbb politikai párt volt 2013 tava
5. bár erre közvetlen bizonyítékunk nincs, álláspontunk szerint az Együtt 2014 – PM szövetség alakulása direkt módon, negatív irányba befolyásolta az MSZP és a DK-támogatottságát. Az felvétel pillanatában az MSZP a teljes hallgatói népességen belül 3 százalék körüli támogatott élvezett;
6. az LMP mellett hibahatáron túli változást a „semmiképp se mennék el", illetve a „nem válasz kategóriába mértünk. Míg az előbbi csökkent, a másik majd 4 százalékkal növekedett.

1. táblázat.
Pártpreferenciák az összes megkérdezett körében az Aktív Fiatalok 2013 kutatásában
(teljes hallgatói népesség, százalékos megoszlás)

pártok	Aktív Fiatalok 2011. december – 2012. január	Aktív Fiatalok 2013. március – április	Változás
Jobbik	19,3	17,3	-2,0
Fidesz–KDNP	14,6	16,0	+1,4
Együtt 2014–PM	–	13,7	–
LMP	17,7	7,7	-10,0
MSZP	4,5	3,1	-1,4
DK	2,9	1,0	-1,9
Egyéb párt	1,3	1,7	+0,4
semmiképp se menne el	9,2	6,1	-3,1
nem tudja	25,0	24,1	-0,9
nem válaszol	5,4	9,3	+3,9

A pártot választók és a biztos szavazó pártot választó hallgatók között a sorrend változatlan, de az adatokból kitűnik, hogy a Fidesz–KDNP és az Együtt 2014–PM-szavazói is az átlagosnál elszántabb, biztosabb szavazók voltak 2013 tavaszán.

1. ábra.
Pártok támogatottsága a különböző hallgatói csoportokban, 2013.
(százalékos megoszlás)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás

Róna Dániel–Reich Jenő: A Jobbik egyetemista–főiskolás támogatóiról

BEVEZETÉS[79]

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon* előző, 2011–2012-es adatfelvételét követően a 2013. márciusi-a hullámban[80] is a Jobbik lett a legnépszerűbb párt az egyetemisták és főiskolások között:[81] a teljes 17 százaléka, a pártválasztók 29 százaléka szavazna a jobboldali radikális pártra. Azt ugyanakkor lenne állítani, hogy a felsőoktatási hallgatók összességükben a Jobbik befolyása alá kerültek volna, a l és a baloldali pártok is hasonló nagyságú tábort tudhatnak maguk mögött, a relatív többség (40%) p bizonytalanok körébe tartozik. Ahogy arra ki fogunk térni, a Jobbik erős pozíciói ellenére hasonlóan er vekedései korlátokkal kénytelen szembesülni. Ebben a tanulmányban azonban elsősorban onnan köz meg a kérdést, hogy miért ilyen nagy a Jobbik népszerűsége ebben a szegmensben, miért haladja m jóval a teljes népességre vonatkozó átlagát: miért szavazna majdnem minden ötödik hallgató a Jobbi A Racionálisan lázadó hallgatók 2012-es kötetében már kijelöltük azokat a lehetséges magyarázó tér ket, amelyek mentén érdemes vizsgálni a párt diákok körében érzékelt népszerűségét:

1. az előítéletesség és más radikális-szélsőjobboldali értékpreferenciák erősödése,
2. fokozódó elitellenesség,
3. a gazdasági válság hatása,
4. interneten kiépített alternatív nyilvánosság, és
5. egy alternatív szubkultúra kialakulása (Róna–Sőrés 2012).

Az első két hipotézis nyilvánvaló igazságtartalma ellenére a tanulmány fő állítása az volt, hogy ne ideológiai-eszmei okai lehetnek a Jobbik (és általában egy párt) támogatásának: a 22 év alatti fi lekötetlen energiái, a közösséghez tartozás vágya, és a szocializációs hiányosságok a keresleti olda kínálatin pedig egyszerűen a fizikai jelenlét, az észrevehetőség és a fiatalok számára vonzó szubkul hozzájárulhat a jelenség magyarázatához.

A 2011–2012-es kutatási hullám ugyanakkor még exploratív volt: tervezésekor nem tudhattuk előre, Jobbik lesz a legkedveltebb párt. A mostani vizsgálatban már az előző tapasztalataiból kiindulva mé hipotézist tudunk majd tesztelni, még szélesebb empirikus bázison reflektálhatunk a korábbi eredmén Minek köszönhető egyáltalán, hogy egy alternatív politikai erő kedvező pozícióra tett szert a fiatalok ben? Miért alakult ki erős elitellenesség, ami a mainstream pártok versenyhátrányához vezetett? H lehet ennyire erős a Jobbik abban a közegben, amelynek tagjai összességében liberálisabb nézetek lanak, mint a teljes felnőtt népesség? Milyen speciális társadalmi-strukturális jellegzetességekkel bí hallgatók, ami indokolhatja az országostól eltérő pártpreferenciákat? Vajon egy év elteltével is ugya intakt tudott maradni az a szubkultúra, melyet Szabó Andrea és Kern Tamás elnevezése alapján *kur nemzedéknek* hívtunk?

A kutatás korábbi hullámában egy fókuszcsoport és három mélyinterjú jelentette a kvalitatív kiegés 2013-ban összesen hét fókuszcsoportot és huszonhárom mélyinterjút készítettünk, melyek közül egy és négy mélyinterjú kifejezetten a Jobbikról szólt, de a többiben is gyakran szóba került a párt. Remé szerint a régi és új potenciális magyarázatok együttesen gazdagabb képet adnak a vizsgált jelenségr

79. A tanulmány az MTA-Ryoichi Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund – Fiatal Vezetők Ösztöndíja Alapítvány támogatásával készült.
80. Az adatfelvételről részletesen lásd: (Szabó A. 2014. jelen kötetben).
81. A teljes ifjúságban is messze átlagon felüli támogatottságnak örvend a Jobbik, ám ebben a közegben a Fidesz a legnépszerűbb párt. Az egyetmista–főiskolás pc nagyjából egynyolcada a teljes 18–29 év közötti populációnak. A továbbiakban mi kizárólag az egyetemistákra és főiskolásokra koncentrálunk, noha szinonimaként fogjuk a fiatalok kifejezést.
http://www.tarki.hu/hu/news/2013/kitekint/20131118_fidesz.html?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201311

ELMÉLETI KERET ÉS HIPOTÉZISEK

A 2011–2012-es hullámból az első három hipotézist (előítéletesség, elitellenesség, gazdasági válság) a továbbiakban is tesztelni fogjuk, hiszen a szakirodalom leggyakoribb feltételezései fogalmazódnak meg bennük. Az előítéletesség és az anti-establichment attitűd kapcsán korábbi kutatásokhoz is visszanyúlunk, amelyek révén egyfajta választ keresünk az alapproblémára, vagyis a fiatalok fogékonyságára az új politikai üzenetek iránt. A gazdasági válsággal kapcsolatos hipotézis újbóli vizsgálatát összekötjük az elhelyezkedési lehetőségek percepciójával. Az internetes és szubkulturális magyarázatot összevontan kezeljük, a korábbi szakaszban is nagyon szorosan összefüggtek. Emellett három új hipotézist is bevezetünk (ami természetesen a szakirodalom ismeretében nagyon is bevettnek tekinthető): a tekintélyelvű személyiség, a szociális dominancia elmélete mellett figyelembe vesszük magának a felsőoktatási expanziónak az esetleges jelentőségét is, mégpedig az első generációs értelmiségi hallgatók alaposabb tanulmányozásával.

Az alapfeltételezéseinket először a korábbi kutatások (*Magyar Választáskutatási Program* 2008–2009) és a jelenlegi összehasonlításával, kétváltozós elemzésekkel teszteljük: ezek segítségével talán többet megérthetünk a fiatalabb korosztály és a Jobbik egymásra-találásának folyamatából. A hallgatói minta lehetővé teszi a hagyományos elméletek vizsgálata mellett a specifikusabb hipotézisek ellenőrzését is. Majd ezeket a szempontokat együttesen is figyelembe vesszük az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013*-as adatbázisán végzett többváltozós logisztikus regressziós elemzésben. Ez utóbbi különösen fontos lesz az egyes megközelítések egymáshoz viszonyított magyarázóerejének megállapításakor. Az írásunk vége felé beépítjük a kutatás kvalitatív tapasztalatait is, illetve támaszkodunk majd a kérdőívünk utolsó két kérdésének eredményeire is, melyekben pártokról alkotott asszociációkat vizsgáltunk.

Az előítéletesség szerepe

Egy magát „nemzeti radikális-nak" nevező párt kapcsán óhatatlanul szükséges megvizsgálni az előítéletességet, ami viszont egy igen komplex jelenség, változó okokkal és megnyilvánulási formákkal. Bár a következőkben ismertetett személyiségvonások között létezhet ugyan korreláció, mivel azonban mindegyik másra vonatkozik, ezért külön-külön vizsgáljuk meg a jelentőségüket.

A személyiséggel kapcsolatos magyarázat

Különböző tudományos diszciplínák eltérő szemszögből közelítik meg a radikalizálódás okait. A tekintélyelvű személyiség elmélete szerint létezik pszichológiai fogékonyság a szélsőjobboldali ideológiák iránt. Noha sokan felhívták a figyelmet a pszichoanalitikus magyarázat korlátaira (Smith–Mackie 2005), azonban a Berkeley-kutatócsoport által kifejlesztett F-skála több kutatás szerint is igen jó prediktora a szélsőjobboldaliságnak (Fábián 1999, McGraw 2006). Szoros kapcsolat fedezhető fel például a nacionalizmussal (Todosijevic 1999, Grajczjár–Tóth 2011), az etnocentrizmussal és a cigányellenességgel is (Enyedi–Todosijevic 2004). Ezek a nézetek egy markáns politikai irányba orientálnak: a nonkonvencionális tekintélyelvűség kifejezetten jellemző volt a MIÉP, majd később a Jobbik szűkebb táborára (Enyedi–Todosijevic 2008, Karácsony–Róna 2010). Viszont a felsőoktatási hallgatók körében érdekes módon úgy vált népszerűvé a Jobbik, hogy a diákok nem tűntek szélsőségesebbnek a teljes felnőtt lakosságnál (Róna–Sőrés 2012). Ugyan a jobbikos hallgatók még az országos szintnél is tekintélyelvűbbnek mutatkoztak, de ennek okai végképp nem voltak világosak. Minek tudható be egyáltalán e csoport erős tekintélyelvűsége?

A személyiségfejlődést vizsgáló tudósok egyöntetűen megkülönböztetik a stabil nézetrendszereket a szituációs hatásokra rezonáló attitűdöktől (Eysenck 1996). A politikai szociológia irodalmának számos klasszikus szerzője mutat rá ebből a szempontból a gyermekkor meghatározó szerepére. Az alapvető kognitív sémáink, morális értékeink, világnézeti hiedelmeink már az életünk ezen szakaszában kialakulnak, amelyek tartósan rögzülnek (Sears-Levy 2003, Szabó I. 2009, Lipset 1995, Almond–Powell 1996), később pedig még a krízishelyzetek is nehezen rengetik meg a világképünket (McGraw 2006). A szerzők terminológiája nem egységes, de a tekintélyelvűség ezek alapján inkább a stabilabb nézetrendszer kategóriába sorolható, mintsem az exogén tényezőktől – is – függő attitűdök közé. Winter (2003) és Brown (2007) mindenképpen az előbbi értelemben írnak a tekintélyelvűségről.

A fenti elméletek összegzése alapján a fiatal korú egyén politikai identitása még kiforratlan és ezért könnyebben formálható, mint a stabilabb értékrenddel rendelkező idősebbek világnézete. Ezek a megállapítások a tekintélyelvűség dimenziójában is értelmezhetőek. Ha pedig az előbb felsorolt szerzőknek igazuk van, akkor már az is kétséges, hogy a közelmúltban egyáltalán változott-e az idősebb lakosság tekintélyelvűsége. Amennyiben így tesszük fel a kérdést, akkor már könnyebb dolgunk van, hiszen a tekintélyelvűséget

operacionalizáló F-skála alkalmas lehet arra, hogy képet adjon az egyén komplexebb politikai fe
illetve annak esetleges módosulásáról.
Itt most nem egyszerűen az a kérdés, hogy egy adott időpontban melyik társadalmi szegmens n
radikálisabbnak az F-skálás értékek alapján. Maga a változás ténye legalább ilyent fontos lehet
gondolkodásmód formálhatóságára utalna.
Egy biztos: a Jobbik támogatottsága látványos lendületet vett 2009 elején. Éppen ebből az idősza
rendelkezésünkre a *Magyar Választáskutatási Panel* adatai, így szerencsére rekonstruálható a t
vűség alakulása 2008 és 2009 között. A szocializációs modellek alapján nehéz pontosan me
milyen életkori bontásban hasonlítsuk össze az alanyok értékpreferenciáit. Erikson klasszikus e
szerint az egyén identitása csak valamikor a 18 éves kor után kristályosodik ki (Zigler-Finn-Steven
Mi most – némileg önkényesen – 25 évnél húzzuk meg azt a határvonalat, ameddig a nézetrend
mikusan változhat.
A korábbi tapasztalatokból kiindulva négy hipotézis fogalmazható meg:

1.1 hipotézis: A tekintélyelvűbb személyek nagyobb eséllyel szavaznának a Jobbikra.

1.2 hipotézis: Az F-skálás értékek 2008 és 2009 között országos szinten stabilitást mutatta
legfeljebb a 26 év alattiak esetében történhetett, mivel az ő politikai értékrendjük még
ingatag.

1.3 hipotézis: Amennyiben a fiatalok tekintélyelvűsége változott, akkor az a radikálisabb irány
Ugyanis a labilisabb nézetrendszerű egyén könnyebben befogadhatta az akkor már al
üzeneteit. Tehát a 26 év alattiak magasabb értékeket vettek fel az F-skálás itemeken
mint egy évvel azelőtt.

1.4 hipotézis: Amennyiben az első két hipotézis teljesül, akkor a felsőoktatási hallgatókra is
hogy formálható a politikai identitásuk és nyitottabbak a radikális szólamokra. Sőt, ez ebb
mensben jóval relevánsabb tényező lehet, mint teljes felnőtt lakosságra vonatkozó a re
mintán, hiszen a vizsgált populáció döntő többségét a 26 év alattiak adják. Ennél fogva
mintában a tekintélyelvűség és a Jobbik-szimpátia közötti kapcsolat szorosabb lehet, min
viszonylatban.

A társadalmi státuszra hivatkozó magyarázat

Sidanius és Pratto (2005) kiindulási alapnak tekinti a társadalom rétegződését és a státusztuda
Szerintük a társadalmi hierarchia tetején állók szoronganak a pozíciójuk elvesztésétől. Ezért a cs
nem tartozó egyénekre fenyegetésként tekintenek, ami előítéletben testesül meg. Erről szól
dominanciaorientáció (SDO) elmélete. Magyarországon van szociológiai alapja egy ilyen konflik
a státuszkülönbséget többek között az iskolázottság generálja (Kolosi–Keller 2010). Mivel a fe
képzi ki az elitet, ezért releváns megvizsgálni a benne tanulók ez irányú attitűdjeit. A mi szemp
ez most különösen fontos, mivel korábbi kutatások alapján az SDO összefüggést mutat a széls
preferenciával (Tóth–Grajczjár 2009). Ráadásul mivel a hallgatók intenzíven érintkeznek egymás
markáns szociológiai szintérről van szó, ezért körükben magasabb lehet a státusztudat, ami szi
mosít az SDO-ra. Azt is tudjuk a hazai lakosságról, hogy szignifikáns kapcsolat létezik az iskolai
és a „szegények" percepciója között (Magyar Választáskutatási Projekt 2009)[82]. Emiatt feltét
szerint a hallgatók még markánsabb véleményen lehetnek ugyanebben a kérdésben.

2.1 hipotézis: A magasabb SDO pozitívan függ össze a Jobbik-szimpátiával.

2.2 hipotézis: A szegényekre vonatkozó percepció erősebb SDO-ra utal a hallgatói mintáb
teljes felnőtt népesség körében.

2.3 hipotézis: A 2.1-es és 2.2-es feltételezés teljesülése esetén a hallgatói mintán erősebb ka
tezik a szegényekre vonatkozó percepció és a Jobbik-szimpátia között, mint országos visz

82. A diplomások nagyobb arányban értettek egyet azzal a kijelentéssel, miszerint „a szegények többsége saját maga felelős azért, ha szegénységben él".

A romákkal szembeni ellenszenv

A Jobbik-preferencia kapcsán nyilván megkerülhetetlen a cigányellenesség vizsgálata is. Egyrészt ismert, hogy a hazai népesség nagy része komoly ellenérzésekkel viseltetik a romák iránt (MARIÁN 2009) és ez alól a hallgatók sem tekinthetőek kivételnek (RÓNA–SŐRÉS 2012). Másrészt több kutatás is pozitív kapcsolatot mutatott ki Jobbik-szimpátia és a cigányellenesség között (KARÁCSONY–RÓNA 2010, KREKÓ ÉS TÁRSAI 2011). Most, a 2013-as vizsgálatban, ugyancsak rákérdeztünk a hallgatók romákkal kapcsolatos véleményére. A korábbi ismeretek tükrében azzal a feltételezéssel éltünk, hogy a romákkal kevésbé szimpatizálók nagyobb valószínűséggel állnak ki a Jobbik mellett (3. hipotézis). Emellett különösen az lesz érdekes, hogy milyen magyarázóerőt fog képviselni ez a változó, amikor a Jobbikra voksolás motivációit próbáljuk felderíteni.

Az elitellenesség

A szélsőjobboldali pártok iránti vonzalomban rendszerint tetten érhető egyfajta anti-establishment attitűd, a demokratikus politikai rendszerből és a domináns pártokból való kiábrándulás (KARÁCSONY–RÓNA 2010, TÓTH–GRAJCZJÁR 2009). Ez a jelenség néhány évvel ezelőtt még szinte elképzelhetetlennek tűnt egy olyan pártos választói közegben, mint amilyen a hazai volt (TÓKA 2006). Persze az erős pártidentitás még egyáltalán nem betonozza be a pártrendszert, de ilyenkor a mainstream pártoktól való eltávolodás a nemzetközi tapasztalatok szerint lassan zajlik, inkább elhúzódó trendeket lehet érzékelni ezen a téren (HOLMBERG 2007). Talán nem független ezektől a megfigyelésektől, hogy a klasszikus michigani pártidentifikációs modell nagy jelentőséget tulajdonít az ifjúkori szocializációs hatásoknak, amelyek stabilizálják a preferenciákat (SCHMITT-BECK–WEICK–CHRISTOPH 2006). Mindebből kiindulva a dealignment-folyamat[83] nagyobb eséllyel következhet be egy új választói generációban. Ők már kevésbé vonzódhatnak a régi politikai elithez és az ő „játékszabályaikhoz", ezzel együtt a demokráciát is másként ítélhetik meg. Formálhatóbb gondolkodásmódjuk miatt könnyebben befogadhatják az alternatív üzeneteket. Ennek indikátoraként a demokrácia működésével kapcsolatos elégedettséget vesszük górcső alá. Az egy évvel ezelőtti adatfelvétel során a hallgatók lesújtóbb véleményt alkottak ebben a kérdésben az országos átlagnál (RÓNA–SŐRÉS 2012). Azt tehát már tudjuk, hogy az elitellenesség szoros kapcsolatban áll a Jobbik-szimpátiával, de csak sejtéseink vannak arról, hogy ez miért éppen a fiatalok esetében nyilvánul meg a legmarkánsabban. Azt feltételezzük a michigani modellből kiindulva, hogy a fiatalok nem egyszerűen rosszabb, hanem labilisabb demokrácia-attitűddel rendelkeznek az idősebbeknél. A kérdés eldöntéséhez újra segítségül hívjuk a Magyar Választáskutatási Panel 2008-as és 2009-es adatait. Az elitellenesség idősoros vizsgálatából kiderülhet, hogy milyen mértékben változtak a vélemények és a változás melyik kohorszban volt a legmarkánsabb. A változás mértéke ugyanis sokat elárul a vélemény stabilitásáról.

4.1 hipotézis: A demokrácia működésével való elégedetlenség kedvez a Jobbik népszerűségének.

4.2 hipotézis: 2008 és 2009 között érzékelhető módon romlott a demokrácia megítélése a legfiatalabb (26 év alatti) korosztályban, ezalatt az idősebbek elégedettsége nem változott annyira, mint a fiataloké.

4.3 hipotézis: A 4.2-es hipotézis teljesülése esetén a fiatalok elitellenes attitűdje rugalmasabbnak tekinthető. A rugalmasabb attitűddel rendelkező egyéneket könnyebben befolyásolja az őket körülvevő véleményklíma, másrészt a pártidentifikációs modell szerint az ilyen életkorú választók nyitottabbak az új politikai pártok felé. Éppen ezt a réteget próbálja becsatornázni maga mögé a Jobbik. A felsőoktatási hallgatók zöme pedig ebbe a generációba tartozik. Ezért vélhetően a hallgatói mintában erősebb a kapcsolat a demokrácia megítélése és a Jobbikra szavazás között, mint a teljes felnőtt lakosságon belül 2009-ben.

Egzisztenciális félelmek: gazdasági válság és elhelyezkedési nehézségek

A Jobbik felemelkedése időben szorosan egybeesett a 2008-as pénzügyi krízissel, ami egyes szerzők szerint már önmagában felkorbácsolhatta az indulatokat a radikális politikai aktorok javára (RUDAS 2010). A felmérések egy része közvetve megerősítette ezt az elképzelést (GRAJCZJÁR–TÓTH 2011), míg mások inkább cáfolták ennek a hatását (KARÁCSONY–RÓNA 2010).

Az elméletek szerint két lehetséges módon befolyásolhatja a gazdasági helyzet a pártszimpátiát: a jelenlegi helyzet és a jövőtől való félelem egyaránt jelentőséggel bírhat. Az egyik eshetőség egyszerűen az, hogy az egyén a saját bőrén érzi a problémákat, emiatt pedig szimpatikus lehet számára a vesztesek problémájára érzékenyen reagáló Jobbik.

83. „Dealignment" kifejezéssel illetik a szavazói magatartás irodalmában azt az 1960-as évek utáni időszakot, amikor Nyugat-Európában gyengülni kezdett a pártok társadalmi beágyazottsága. Ekkortól már egyre kevésbé volt jellemző az osztály alapú szavazás és az azzal összefüggő stabil pártkötődés.

Itt azonban figyelembe kell venni az országos tendenciát is, ami viszont azt mutatja, hogy a Jobbik jezetten átlag alatt reprezentált a szerény vagyonnal és jövedelemmel rendelkezők között (RUDAS ; Továbbá a tavalyi felmérésben a Jobbik-hívek nem feltétlenül a szegényebb hallgatók közül kerül (RÓNA–SŐRÉS 2012). Mégis az általános vélekedés az, hogy a hónapról hónapra anyagi gondokkal küsz vagy a nélkülözések között élők szignifikánsan nagyobb arányban támogathatják a pártot (5.1 hipoté: Másrészt a jövőtől való szorongás is releváns lehet ebből a szempontból. Szerintünk a szorongás kül ző motivációkból fakadhat. Itt egyfelől visszautalnánk a szociális dominanciaorientáció elméletére, a a lehetőségét a 2.1-es hipotézisben megfogalmaztuk. Másfelől számolhatunk egy speciális problé is, amivel a felsőoktatási hallgatók szembesülni kénytelenek. Az iskolai élet vége felé eluralkodhat a „kapunyitási pánik", hiszen az álláskeresés kérdése egyre aktuálisabbá válik számukra. Bár a di megléte köztudottan javítja az elhelyezkedési esélyeket, de ez a hatás valójában inkább a későbbi él kaszban érvényesül, míg a pályakezdők helyzete még korántsem irigylésre méltó. Továbbá a felsőol expanziójával romlott a diploma munkaerő-piaci értéke, amit csak tetéztek a kétezres évek végi fogl tatási fejlemények[84]. Ebből a szempontból a frissdiplomások közül még rosszabb kilátásokkal indul főiskolai végzettségűek, mint az egyetemről kijövők (VARGA 2010). Ez azért fontos, mert a felsőoktat egyértelműen az alapszintű (korábban főiskolai) képzésben tanulók vannak többségben.[85] Feltételezh a mostani hallgatók is tisztában vannak ezekkel a körülményekkel, és közülük sokan bizonytalanul te nek a jövőbe. Márpedig az egzisztenciális bizonytalanság, illetve az (részben) abban gyökerező szor a magabiztosság és a jövőbe vetett hit elvesztéséhez, azon keresztül pedig az én-kép leértékelődé vezethet, ez pedig táptalaja lehet a radikalizálódásnak (FROMM 2002).

5.1 hipotézis: A jövőjüket illetően bizonytalanabb hallgatók nagyobb valószínűséggel voksolnának a bikra.

5.2 hipotézis: A bizonytalanság-érzetet szignifikánsan befolyásolja a képzés jellege: a főiskolások ve alapképzésben résztvevők) hajlamosak jobban szorongani a jövőtől.

5.3 hipotézis: 5.3 teljesülése esetén, a főiskolai/alapképzésben részesülő hallgatók nagyobb ará szavaznának a Jobbikra.

Identitásválság, azaz az első generációs értelmiségi lét

Speciális csoportot képeznek a hallgatók között az első generációs értelmiségiek, akiknek egyik szülőj szerzett felsőfokú végzettséget. Különböző felmérések (BAUER–SZABÓ A. 2009, SZABÓ A. 2012) is jelei becsülték a populációban kitett arányukat. Persze korábbi kutatások már rávilágítottak azokra az gi-társadalmi természetű hátrányokra, amelyekkel ezen fiataloknak meg kell küzdeniük. Helyzetük az nem csupán ilyen értelemben gondterhelt. Problémát jelenthet számukra az új társadalmi közegbe va illeszkedés, hiszen otthon nem tudják kiről lemásolni az ehhez szükséges viselkedésmintát (FERENCZI ; Tanulótársaikkal való interakcióik során könnyen falakba ütközhetnek (ORBE 2004), egyesek emiatt zebben kötnek új barátságokat (GRAYSON 2011). Közben viszont az új közeg gyökeresen eltér az otth például az alkalmazott nyelvi kód tekintetében. Ez aztán a szülők felé is képezhet egy látens választóv aminek akár komoly lelki következményei lehetnek.

Moksony (2005) cáfolta ugyan, hogy a felfelé irányuló társadalmi mobilitás növelné az öngyilkossá kázatát, de már maga a problémafelvetés is sokatmondó. Több jel is arra utal tehát, hogy az ilyen fi identitáskrízisbe kerülhetnek. Márpedig ebben a talajvesztett helyzetben könnyebben meghallhatják tonságot és rendet hirdető közösségek tekintélyelvű üzeneteit. Nyilván az országos mintákban túl ke képviselik ezt a csoportot ahhoz, hogy érdemben lehessen vizsgálni a problémát. Most azonban a ha adatbázisban erre lehetőség nyílik.

6.1 hipotézis: Az első generációs hallgatók tekintélyelvűbbek a többi résztvevő átlagánál.

6.2 hipotézis: Az első generációs hallgatók a minta átlagánál nagyobb arányban szavaznának a Jobl

84. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf046.html, letöltés időpontja: 2013. november 28.
85. http://www.oktatas.hu/felsooktatas/felsooktatasi_statisztikak, letöltés időpontja: 2013. november 28.

Internethasználat és szubkultúra

Az eddigi megközelítések mind a fiatalok politikai nézeteiből, értékpreferenciáiból indultak ki. Ideológiai okok nyilvánvalóan közrejátszanak a pártválasztásban, ám az is épp ennyire magától értetődő, hogy – különösen egy új politikai erő esetében – az elérhetőségnek, az észrevehetőségnek is nagy szerepe van. Még teljes eszmei egyezőség esetén is csak akkor fognak a választók egy pártra szavazni, ha értesülnek a programjáról, ha saját szemükkel érzékelik, hogy a párt „jelen van", létezik, nem elveszett szavazat a rá adott voks.

A Jobbik internetes (Jeskó és társai 2012) és személyes, „grassroot" jelenlétét (Bíró-Nagy–Róna 2011) már többen bemutatták, az internethasználat korosztály-specifikus volta (Ságvári 2011) is ismert összefüggés. Ami talán nem olyan egyértelmű, hogy a Jobbik helyi – elsősorban kelet-magyarországi – aktivitása hogyan vezetett a fiatalok közötti kiemelkedő támogatottságához. Az Aktív Fiatalok Magyarország kutatás előző hullámában azt találtuk, hogy a Jobbik különösen az első választók között népszerű, ez pedig jelentős mértékben szubkulturális tényezőkre vezethető vissza: a tizenéves fiatalok jellemzően még nem dolgoznak, nem élnek párkapcsolatban, nem tagjai civil szervezeteknek, így rengeteg lekötetlen energiájuk van (Róna–Sőrés 2012). Sokan közülük fokozott érdeklődést mutatnak a közélet és a politikai iránt, ám számukra elég szűk kínálat maradt: különösen Kelet-Magyarországon egyértelműen a Jobbik – és a szélsőjobboldali szubkultúra – tette a legtöbb és leghatékonyabb erőfeszítést arra, hogy megszólítsa őket: koncertek, sörözések, táborok, szakmai fórumok sokaságát szervezték, de jelen vannak fesztiválokon (EFFOT, SZIN, stb.) és határon túli rendezvényeken is.

A virulens szélsőjobboldali szubkultúra széles választékot biztosít a fiataloknak: a skinhead-zenekaroktól (Oi-kor, Divizó 88) kezdve a klasszikus „nemzeti rock"-on (Kárpátia, Romantikus Erőszak) át olyan zenészek is ide tartoznak, akik teljesen elfogadottnak számítanak politikai oldaltól függetlenül (Fanka Deli). A zenéhez hasonlóan az öltözködést is meghatározó szimbólumrendszer (Nagy-Magyarország, Árpádsáv, kettős kereszt, turul) is része az identitásalkotásnak, ami különösen vonzó lehet a közösségekhez korábban nem tartozó tizenévesek számára. Végül, az életciklus-hatás mellett szocializációs okai is lehetnek a jelenségnek: pontosabban nincsenek szocializációs akadályai. Sem az iskolai, sem a családi nevelés nem készíti fel politikára és demokráciára a mai fiatalokat. A témák, ha egyáltalán előkerülnek, akkor is maximum a lexikális tudás alapvető szintjén (de sok helyen még úgy se). Az önszerveződés, önálló diák-döntéshozatal éppúgy hiányzik az iskolákból, mint a vitakultúra és az érvek ütköztetése, illetve ezek gyakorlatának oktatása (Csákó 2007). Politikai értelemben teljesen járatlanul kerülnek ki az középiskolából a diákok, ez pedig nagyban növeli a kitettségüket – gyakorlatilag bármelyik politikai oldal szirénhangjai számára.

7.1 Hipotézis: az internethasználat növeli a szélsőjobboldali szimpátia esélyét az egyetemisták és főiskolások körében (is)

7.2 Hipotézis: a magányos, nem dolgozó, párkapcsolatban nem élő – közösségekhez nem tartozó – hallgatók nagyobb arányban szavaznak a Jobbikra

7.3 Hipotézis: számos jobbikos hallgatónál a szélsőjobboldali szubkultúrába való bekapcsolódás váltotta ki a pártszimpátiát

7.4 Hipotézis: a pártot– különösen Kelet-Magyarországon – aktívnak, „jelen lévőnek" érzékelik a hallgatók.

ELEMZÉS

Előítéletességgel kapcsolatos magyarázatok

Tekintélyelvűség

Ugyan a társadalom tekintélyelvűségére vonatkozóan nincsenek friss információink, ám ettől még a
potézisünk érvényessége régebbi adatokon is tesztelhető. A Magyar Választáskutatási Panel 2008-a
2009-es felmérése között ugyebár csak egy esztendő telt el. Felvetődhet a kérdés, egyáltalán változh
ilyen rövid időintervallumban a személyiség? Elvileg – a korai évekről („impressionable years") szóló eln
(Sears–Levy 2003, 83) vagy a korábban hivatkozott Erikson szerint – ez nem zárható ki, tehát a legfiata
választók értékorientációja nagyon rövid időn belül is új irányt vehet. Másrészt nem lenne szerencsé
tágra szabni az időspektrumunkat, mert az „életen át tartó szocializáció" modellje szerint az egyén sz
lélete akár később is formálódhat (Jackson 2008).[86] Ez utóbbi eshetőséget viszont kiszűrhetjük az egy
időhorizonttal.

Habár a vonatkozó felmérésekben viszonylag alacsony volt a legfeljebb 25 éves alanyok elemszáma, a
panelminták személyi átfedése miatt most nem kell foglalkoznunk a mintavételi hiba hatásával. A kiválas
adatbázisokban F-skálás itemekre vonatkozó válaszok is szerepelnek. Olyan állításokra reagáltak a rész
vők, amelyek már számos esetben kiállták az érvényesség és megbízhatóság próbáját (Fábián 1999, 1
Két item a konvencionális tekintélyelvűséget mérte, egy pedig a vezérkultuszt operacionalizálta (1. táblá

1. táblázat.

A tekintélyelvűség-itemekre adott válaszok alakulása 2008 és 2009 között, valamint a Jobbikra szavazással való kapcsolat (átlagok)

	Magyar Választáskutatási Panel (csak paneltagok)					Aktív Fiatalok 201	
	2008		2009				
1=nem ért egyet, 5=teljesen egyetért	legfeljebb 25 évesek	25 év felettiek	legfeljebb 25 évesek	25 év felettiek	jobbikosok	teljes minta	jobbikosc
A legfontosabb erények, melyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmesség és a tekintélytisztelet.	4,11	4,14	3,92	3,98	4	3,44	**3,95*****
A fiataloknak néha lázadó gondolataik vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tagadniuk ezeket, és be kell illeszkedniük.	3,58	3,75	3,74	3,68	**327****	n.a.	n.a.
Ennek az országnak nem annyira törvényekre és politikai programokra van szüksége, mint inkább néhány bátor, fáradhatatlan és odaadó vezetőre, akikben a nép megbízik.	3,51	3,77	**4,10***	3,54	**4,08****	3,11	**3,73*****

Forrás: Magyar Választáskutatási Panel; 2008–2009 összevont adatbázis csak paneltagokkal (N=1523);
Aktív Fiatalok Magyarországon, adatbázis 2013 március-április (N=1300)
*szignifikánsan erősebb véleményváltozás a legfeljebb 25 éveseknél ($p<0,001$).
**az adott állítás kapcsán a Jobbik-szavazók szignifikánsan eltérő véleményen voltak ($p<0,05$) a teljes sokasághoz képe
***az eltérés $p<0,00$ szinten szignifikáns

86. Ez nem feltétlenül mond ellent a serdülőkor jelentőségét hangsúlyozó megközelítéseknek. Utóbbiak sem azt állítják, hogy fiatalkorban lezárul a személyiségformál
Inkább a folyamat dinamikája különbözhet az egyes életszakaszokban.

Ha rávetítjük a pártpreferenciákra az eredményeket, akkor látjuk, hogy az F-skálás itemek közül az erős kezű vezetőre vonatkozó tekinthető érvényes indikátornak a szélsőjobboldali gondolkodásmód szempontjából (1.1 hipotézis). A vezérkultusz-dimenzióban országos szinten és a hallgatói szubkultúrán belül is magasabb értékeket vesznek fel a Jobbik-támogatók az adott sokasághoz képest. Tehát inkább a nonkonvencionális tekintélyelvűség vizsgálata tűnik jogosnak, amennyiben radikális párt támogatottságának okaira vagyunk kíváncsiak.

Az itemekre kapott átlagpontok alapján nehezen tartható az a feltételezés, miszerint az idősebb választók nézetrendszere stabil volna (1. táblázat). Ugyan még a panel mintán is számolni kell a nem mintavételi hiba torzító hatásával[87], de a bátor vezérre vonatkozó vélemények között túl nagynak tűnik a kéttizednyi különbség. Viszont feltűnő módon csak a 26 év alattiaknál regisztrálhattunk elmozdulást a tekintélyelvűbb irányba. Ők két állítás mentén is szélsőségesebb pozíciót vettek fel a korábbi önmagukhoz képest. A vezérkultusz pedig döbbenetes erősödést mutatott a körükben: a 2008-as helyzethez képest ugyanezek a személyek több mint fél értékkel magasabb átlagot produkáltak az ötfokozatú skálán. Ilyen látványos véleményváltozás nem volt tapasztalható az idősebbeknél semelyik állítás kapcsán sem.

Eddigi ismereteink alapján a fiatalok liberálisabb értékrendet vallanak az idősebbeknél (Karácsony 2005), amely megállapítás a felsőoktatási hallgatók esetében is érvényesnek tekinthető (Róna–Sőrés 2012). Nem voltak komoly jelei annak, hogy az új választói nemzedék intoleránsabb felfogást tanúsítana a világnézeti kérdésekben. A fenti adatokat szemlélve azonban ellentmondásos kép tárul elénk. 2008-ban a tekintélyelvűség dimenziójában valóban relatíve alacsony átlagértéket vettek fel a felnőttkort nemrég átlépők. Még 2009-ben sem jelenthettük ki egyértelműen, hogy a fiatalok a 25 év felettiekhez képest szélsőségesebb pozíciót foglaltak el, legfeljebb a vezérkultusz tekintetében volt releváns véleménykülönbség. Ennyiben tehát nem cáfolják a számok a korábbi megállapításokat. Sokkal inkább az egyes életkori csoportok mozgása érdekes. Míg a 25 év felettieknél nem volt tapasztalható igazán érdemi elmozdulás, addig ez a fiatalabbaknál egyértelműen kimutatható, mégpedig a tekintélyelvűbb irányba (1.2 és 1.3 hipotézis).

Statikus állapotban nem tűnt fontosnak a tekintélyelvűség szerepe, közben viszont egy év alatt a legfiatalabbak vezérelvűsége látványosan erősödött. Ez nem lehet véletlen, hiszen akkoriban a Jobbik már élénken jelen volt a köztudatban. Alighanem a fiatalok könnyebben rezonáltak az aktuális véleményklímára. Mindenesetre a fenti adatok arra utalnak, hogy a vizsgálatba bevont 26 év alattiak a vezérkultusz-dimenzióban rugalmasabb értékpreferenciával rendelkeztek az idősebbeknél.

Ebből arra következtetünk, hogy a hallgatói mintában nagyobb arányban lehetnek olyan ifjú választók, akik még mindig keresik az identitásukat és nyitottabbak a feléjük érkező üzenetekre, különösen a vezérkultusz kérdésében. Mivel pedig a Jobbik körül kialakult alternatív nyilvánosság és szubkulturális aktorok kifejezetten a fiatalokat veszik célba a kommunikációjukkal, így a radikális üzenetek táptalajra lelhetnek az ingatagabb véleménnyel rendelkezők körében. Az *Aktív Fiatalok Magyarországon*, 2013-as vizsgálatában a fentebb vizsgált F-skálás itemek közül kettőre a hallgatók is reflektáltak[88]. A Jobbik-szimpátia és a tekintélyelvű értékek közötti elemzések egyértelműen arra utalnak, hogy az értékpreferencia fontosabb jelentőséggel bír a hallgatók pártválasztásában, mint korábban a teljes felnőtt lakosságon belül (1. táblázat).

A felsőoktatási mintában még a konvencionális tekintélyelvűség is statisztikailag megbízható kapcsolatot mutat a Jobbikra szavazás szándékával, emellett a vezérkultusszal való összefüggésben is kisebb a véletlen szerepe, mint az országosan reprezentatív vizsgálatban. (1.4 hipotézis). Ez még akkor is lényeges észrevétel lehet, ha a hallgatói mintán végzett többváltozós elemzésben már nem szignifikáns a tekintélyelvűség Jobbik-szimpátiára gyakorolt hatása[89] (melléklet 1. táblázat). Ennél azonban komplexebben nyilvánul meg a jelentősége, ahogyan erre később az elemzésben rá is mutatunk.

87. Például a második felméréskor már másként értelmezhették ugyanazokat az állításokat.
88. A két item az Aktív fatalok-felmérésben a következő volt:
1. A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztelet.
2. Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre. (Néhány változtatás történt az eredeti állítások megfogalmazásában, ettől viszont még az eredmények összehasonlíthatóak a korábbiakkal.)
89. Ugyanakkor a tekintélyelvűséggel rokonítható rendpártiság (a szigor igénye) a logisztikus regressziós modellben is releváns magyarázó tényezőnek bizonyult.

SDO-magyarázat

Ideálisabb volna, ha a hallgatók attitűdjeit kurrens országos adatokkal állíthatnánk párhuzamba. Nem
ható ki az SDO esetében az időbeli változás, hiszen az egyén életkörülményeiben is új helyzet állhat
Mégis érdemesnek tartjuk elvégezni a két minta összehasonlítását, mert az eredmények mindenkép
orientáló jelleggel bírhatnak. Makroszinten lassan ment végbe a hazai társadalom szerkezetváltása, en
lett a felsőoktatási szférában is éveket töltenek el a diákok. Tehát a társadalmi státusz változása össz
ségében robusztus folyamat, így a 2009-es adatok valószínűleg még mindig irányadónak tekinthetőek.
akkori állítások közül egy a mostani kérdőívben is helyet kapott, mindkét esetben a résztvevők öt fokoz
Likert-skálán fejezték ki az ahhoz való viszonyulásukat.

2. táblázat.
Az SDO-érték a teljes népesség és a hallgatók körében,

Állítás:	**A szegények többsége saját maga felelős azért, ha szegénységben él.**			
1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	Magyar Választáskutatási Panel, 2009		Aktív Fiatalok, 2013	
	teljes minta	jobbikosok	teljes minta	jobbikosok
átlagok	2,52	**2,04****	2,35	2,4***

forrás: Magyar Választáskutatási Program 2009. június, N=3000, Aktív Fiatalok felmérés, 2013. március-április
**a jobbikosok véleménye szignifikánsan különbözött az országos reprezentatív mintán (p=0,008).
***nincs szignifikáns eltérés (p=0,383).

Már a Jobbikkal való kapcsolat iránya sem egyértelmű, az országos adatok pedig egyenesen ellentmon
nak a 2.1-es hipotézisünknek (2. táblázat). Itt észre kell venni, hogy a Jobbik nem hagyományos értelem
vett szélsőjobboldali párt, retorikája vonzó lehet az egyenlőségpárti szavazók számára is, hiszen kifejezet
etatista, baloldali gazdaságpolitikai üzenetekkel operál (Bíró-Nagy–Róna 2011).
Továbbá, akármilyen képet is festenek jelenleg az országos SDO-értékek, a fenti eredmények alapján ne
zen képzelhető el, hogy a hallgatókra erősebben volna jellemző a társadalmi dominancia szemlélete. Te
a 2.2-es hipotézis sem bizonyult igaznak. Végül is érthető ez az eredmény, ha arra gondolunk, hogy a
talok hajlamosabbak liberálisabb módon gondolkodni, maga az SDO-dimenzió pedig a liberális-konzerv
tengellyel is összeegyeztethető (Sidanius–Pratto 2005). Tehát ez az attitűd biztosan nem magyarázza m
miért pont a hallgatók körében örvend átlagon felüli népszerűségnek a Jobbik. De a jobbikos hallgatók s
vazási motivációjában sem számít ez a tényező, hiszen a felsőoktatásban tanulók mintájában még csak n
is szignifikáns a két változó közötti kapcsolat, a többi változóval összemérve pedig még ennél is jelenték
lenebbnek tűnik. Az SDO szerepe hangsúlyosabb a teljes népességen belül, de még országos viszonylat
sem a Jobbik támogatását valószínűsíti (2.3 hipotézis).

A romákkal szembeni ellenszenv

Ugyanennyire fontos kérdés, hogy hol helyezkednek el a hallgatók a cigányellenességüket tekintve a tel
lakosságon belül. Megint a 2009-es adatfelvételhez tudunk visszanyúlni, ha az összlakosság romák
szembeni előítéletességére vagyunk kíváncsiak. Bár azóta akár változhatott is a népesség hozzáállá
a kérdéshez. Mivel azonban a cigánybűnözés-tematika már a 2010-es választásokra is kikerült a mé
napirendjének legkiemelkedőbb témái közül (Bíró-Nagy–Róna 2011), ezért nehezen tartjuk elképzelhe
nek, hogy az országos véleményklíma makroszinten tovább eszkalálta volna a konfliktust. Akárcsak 20
ben, összességében most sem bizonyultak előítéletesebbnek a hallgatók ebben a kérdésben (3. tábláz
Ugyanakkor a Jobbikot jóval nagyobb eséllyel támogatják az erősebb ellenszenvet érző hallgatók. Nemcs
a kétváltozós elemzésben, hanem a többi releváns tényező figyelembevétele mellett is fontos szerepe v
ennek az attitűdnek a diákok pártválasztásában. Ismét azt látjuk, hogy a romákkal kapcsolatos beállító
sokat megmagyaráz a hallgatók politikai preferenciájából. Választ ad az egyéni szintű motivációra, de
nem tudjuk meg ebből, hogy miért éppen az ő körükben ilyen népszerű a Jobbik.

3. táblázat.
A romákkal szembeni ellenszenv a teljes népesség és a hallgatók körében

	Aktív Fiatalok 2013		Választáskutatási Panel 2009	
1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért	teljes minta	jobbikosok	teljes minta	jobbikosok
A bűnözési hajlam a cigányok vérében van.	2,99	**4,08****	3,36	**3,78***
Minden cigány gyermeknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanulhasson.	3,79	**3,12****	3,99	**3,44****

* szignifikáns eltérés, p<0,05.
**szignifikáns eltérés, p<0,01.

Elitellenesség

A demokrácia működésével való elégedettség a Magyar Választáskutatási Panel mindkét hullámában és az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 adatfelvételében is lekérdezésre került. Ez az indikátor feltehetőleg jól tükrözi a politikai rendszert övező közhangulatot. Azt tudjuk, hogy a nagyobb elégedetlenség növeli a Jobbikra szavazás esélyét (4.1 hipotézis). Korábban országos szinten, most pedig a 2013-as hallgatói mintán is azok álltak ki a párt mellett, akik a jelenlegi politikai rendszer működésével kapcsolatban kritikusak voltak (4. táblázat).

Míg 2008-ban a 26 év alattiak e tekintetben szignifikánsan különböztek a többi kérdezettől (hízelgőbb véleménnyel rendelkeztek a rendszer működéséről), addig egy évvel később már csak kisebb eltérést lehetett érzékelni a két korcsoport elégedettségében.[90] Megint azt látjuk, akárcsak a tekintélyelvűség kapcsán, hogy az új választói nemzedék véleménye dinamikusabban változott, mégpedig a Jobbik számára kedvező irányba. Közben az idősebbek véleménye szinte nem is módosult (4.2-es hipotézis). 2009 adott időpontjában nem fedezhettünk fel látványos véleménykülönbséget a 25 év felettiek és a fiatalabbak között, ami akkor az anti-establishment attitűd jelentőségét elhomályosította. Az értékelések romlása az elitellenesség erősödésére utal, különösen a felsőoktatási hallgatók zömét adó korosztályban. Ha pedig ez a generáció formálhatóbb véleménnyel rendelkezik ebben a kérdésben is, akkor a velük egyidős felsőoktatási hallgatók jó részét könnyen befolyásolhatják a szélsőséges hangvételű üzenetek.

4. táblázat.
Az elitellenesség alakulása 2008 és 2009 között, valamint a hallgatók értékei 2013-ban

	Magyar Választáskutatási Panel (csak paneltagokkal)					Aktív Fiatalok 2013**	
	2008		2009			teljes minta	jobbikos***
	legfeljebb 25 éves	25 évnél idősebb	legfeljebb 25 éves	25 évnél idősebb	jobbikos*		
Egészében véve, mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével az országban? (1=teljesen elégedett, 4=egyáltalán nem elégedett)	2,69	2,9	2,85	2,92	**3,07**	3,01	**3,13**

*a Jobbik-szimpátiával 90 százalékos szignifikancia-szinten létezett kapcsolat.
**az értékek fordítva lettek kódolva az összehasonlíthatóság végett.
***a Jobbikkal való kapcsolat szignifikáns: p<0,025.

90. Sőt, 2011-ben a hallgatók már elitellenesebbek voltak az országos átlagnál (Róna–Sőrés 2012).

A 2009-ben tapasztalt lakossági átlagérték (2,91) nem sokban tér el a jobbikos hallgatók által 2013-ban adott osztályzattól (3,13). Míg azonban 2009-ben ez a változó igen gyenge és kevésbé megbízható kapcsolatot mutatott a „nemzeti radikálisokra" való szavazással, addig a csupa fiatalokat felvonultató mintán már pregnánsabb összefüggés fedezhető fel (4.3 hipotézis). Bár ez az adat nem magyarázza érdemben, kiből lesz jobbikos a felsőoktatási tanulók közül, viszont ez a szempont is a fiatalok formálhatóbb gondolkodását demonstrálja, ami az új politikai erők érvényesülésében kulcsfontosságú tényező lehet. Ha a konkrét pártpreferenciát ez nem is magyarázza, arra mindenképpen rávilágít, hogy a Fidesz – és különösen az MSZP – miért indul jelentős versenyhátrányból az egyetemi-főiskolai polgárság körében.

Gazdasági válság és elhelyezkedési nehézségek

A jövővel kapcsolatos bizonytalanságérzet viszonylag jó indikátora az elhelyezkedési nehézségek percepciójának is,[91] ez a változó érvényességére utal. Viszont a mintában szereplők Jobbik-szimpátiáját ez a tényező nem befolyásolja a jelek szerint. Hiába tűnik igaznak a feltételezés, miszerint a BA-hallgatók, valamint a főiskolások nagyobb valószínűséggel tartanak a jövőtől.[92] Ők nagyobb arányban (18%) szavaznának a Jobbikra, mint az egyetemisták (14%), de ennek a statisztikai megbízhatósága a kétváltozós elemzésben nem elég meggyőző, másrészt ez az összefüggés nem a szorongásnak tudható be. Elvégre a jövőre irányuló várakozások ebben a mintában nem befolyásolják kimutatható módon a pártszimpátiát. Ennél nyomósabb indokot jelenthetnek a személyes körülmények. Ám a hónapról hónapra anyagi gondokkal küszködő vagy nélkülözések között élő hallgatók is csak alig valamivel nagyobb valószínűséggel szavaznának a pártra, ami nem is éri el a 95 százalékos megbízhatósági szintet (5. táblázat). Ezek az eredmények egyáltalán nem támasztják alá a radikalizálódást gazdasági tényezőkkel indokló közkeletű magyarázatokat.[93]

Ugyan az 5.1-es, 5.3-as és 5.4-es hipotézisek némi jóindulattal elfogadhatóak, csak éppen a legfontosabb feltételezés (5.2) nem állja meg a helyét. Összességében újfent az derült ki a 2013-as adatfelvételből, hogy az egzisztenciális félelmek nem adnak kielégítő választ a jobboldali radikálisok népszerűségére. Azért is esik nehezünkre a megközelítés érvényességének belátása, mert a teljes népességen belül sem elsősorban a szegényebb, nincstelenebb állampolgárok a Jobbik támogatói (Rudas 2010), és még a „lecsúszástól való fenyegetettség" is csak a szélsőjobboldali tábor kis részére jellemző (Kovács 2013).

5. táblázat.
Az objektív/szubjektív jólét kapcsolata a Jobbik támogatásával
(százalék)

	a Jobbik-szavazók aránya az egyes csoportokon belül
egyáltalán nem érzi biztosnak a jövőjét	18
kedvezőtlennek tartja az elhelyezkedési lehetőségeket	19
hónapról hónapra anyagi gondjai vannak vagy nélkülözések között él	**23***
főiskolások és BA-hallgatók	**18***
teljes minta	17

*p<0,1

változók leírása: egyáltalán nem érzi biztonságosnak a jövőjét: Mennyire érzed biztosnak a jövődet, mennyire érzed magad biztonságban a jövőddel kapcsolatban? (1-5 skála, ahol 1=egyáltalán nem); kedvezőtlennek tartja az elhelyezkedési lehetőségeket: Tapasztalataid szerint milyenek most az elhelyezkedési lehetőségek a lakóhelyeden és a környékén azzal a végzettséggel és szakképzettséggel, amellyel rendelkezni fogsz? (eredetileg Likert-skála, ahol 1=nagyon kedvezőtlen és 2=kedvezőtlen); hónapról hónapra anyagi gondjai vannak vagy nélkülözések között él: Összességében hogyan érzed anyagilag…? (eredetileg 1-től 5-ig mérő ordinális skála, ahol 4=hónapról hónapra anyagi gondjai vannak, 5=nélkülözések között él).

91. Arra a kérdésre, hogy mennyire érzi biztosnak a jövőjét (Likert-skála, 1=egyáltalán nem, 5=nagyon) szignifikánsan magasabb átlagpontszámot (3,6) produkáltak azok, akik jónak ítélték meg az elhelyezkedési lehetőségeiket. Ennél a többiek bizonytalansága erősebb volt (átlagosan 3).
92. A mintában azok között, akik egyáltalán nem érezték biztosnak a jövőjüket, a főiskolások/BA-hallgatók 86 százalékot tettek ki (p<0,03).
93. A jobbikos hallgatók egyértelműen radikálisabbnak tekintik saját magukat. Ugyanakkor mivel a kapcsolat nem determinisztikus, ezért lehetnek olyan radikálisok, akik nem a Jobbikra adnák a szavazatukat, de közben a szorongás szélsőséges irányba tereli őket. Ehhez képest a jövővel kapcsolatos bizonytalanság foka és a mérsékelt-radikális skálán felvett érték nem is korrelálnak egymással.

Az első generációs státusz

Ha létezik is kapcsolat a szülők iskolai végzettsége és a tekintélyelvűség között, az még önmagában nem az első generációs magyarázat érvényességét bizonyítja. Elvégre a tekintélyelvűség a család korai szocializációs tevékenységének is betudható, ráadásul az alacsonyabb társadalmi osztály tagjai amúgy is kötődhetnek az autoriter értékekhez (Lipset 1995). Azt viszont tudjuk, hogy az értékek bevésődésében kritikus szerepe lehet a családi narratívának, főként az apák közvetítik a gyermekek felé a társadalmi normákat (Karácsony 2005, Bagdy 1977). Ezért a családi interakciók intenzitását is figyelembe vesszük a vizsgálatban.
A kérdőív jellegéből fakadóan kevesen árulták el mindkét szülő iskolai végzettségét, szerencsére viszont az apák ez irányú adatairól szinte hiánytalanok az információink. Ha pedig abból indulunk ki, hogy Magyarországon ritka az iskolázottság szerinti vegyes házasság (Bukodi 2005), akkor ez elfogadható indikátora lehet az első generációs létnek. Az érvényesen válaszolók többsége (58%) legfeljebb érettségivel rendelkező apáról számolt be, vagyis ez a speciális szegmens egyáltalán nem marginális jelentőségű a sokaságon belül. Nemcsak a családi hátterük, hanem a politikai szocializációjuk is eltér a többiekétől. Ők nagyobb eséllyel tartoznak azok közé, akik otthon legfeljebb ritkán beszélgetnek közéleti kérdésekről a hozzátartozókkal[94]. Regressziós elemzésben pedig látszik, hogy a szülő iskolai végzettségének ismerete a családi politikai szocializációra kontrollálva is javítja a tekintélyelvűség becslését. Sejtéseinknek megfelelően az első generációs hallgatók a minta átlagához képest tekintélyelvűbb vonásokkal rendelkeznek (7. táblázat), amit nem lehet kizárólag az otthoni véleményközeg számlájára írni (6.1 hipotézis). Még a kortársak behatásával sem indokolható ez a jelenség, mivel ugyanők a barátokkal is ritkábban értekeznek közéleti témákról (8. táblázat). Ez utóbbi információ utalhat a beilleszkedési nehézségeikre, másrészt ezek szerint a hagyományos szocializációs ágensek kevésbé hagynak nyomot a politikai felfogásukon. Az első generációs státusz tekintélyelvűségre gyakorolt magyarázóerejét az egzisztenciális helyzet vagy a vallási neveltetés sem tompítja, így ezek sem indokolják az eredményeket.

6. táblázat.
Magyarázóváltozók erőssége a tekintélyelvűségre vonatkozóan
(lineáris regressziós elemzés)

	St. Beta	Sig.
apa iskolai végzettsége legfeljebb érettségi	0,106	0,0003
rendszeresen beszélget a családdal közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról	-0,046	0,1668
barátaival, ismerőseivel rendszeresen beszélget közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról	-0,096	0,0032
hónapról hónapra anyagi gondjai vannak vagy nélkülözések között él	-0,059	0,0414
nem vallásos, ateista	-0,095	0,0010
Adj R-négyzet	0,04	

Függő változó leírása: a két itemből alkotott faktorérték. A válaszolók öt fokozatú Likert-skálán fejezték ki az egyetértésük mértékét a következő állításokkal: 1. A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztelet. 2. Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre. Az ezekre adott értékelésekből faktorelemzés alapján nyertük a főkomponenst (melléklet 2. táblázat). A nagyobb érték erősebb tekintélyelvűségre utal.

94. Míg a diplomás apával rendelkezők majdnem felénél (45%) otthon is rendszeresen terítékre kerül a politika, addig az első generációs hallgatók esetében ugyanez az arány csak 28%.

7. táblázat.
A tekintélyelvűség eltérései az apa iskolai végzettségének mentén

1=nem ért egyet, 5=teljesen egyetért		Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztelet.	Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? Az országnak nem politikai programokr van szüksége, haner erőskezű vezetőkre
diplomás apa	átlag	3,33	2,93
apa iskolai végzettsége legfeljebb érettségi	átlag	3,51*	3,22*

*szignifikáns eltérés, p<0,01

Viszont több jel is arra utal, hogy ezek a fiatalok magányosak. A közéleti témájú beszélgetések csa
baráti körben ritkábbak, továbbá a szervezeti kötődésük is jóval gyengébb: az első generációsok
szignifikánsan magasabb azok aránya, akik semmilyen szervezethez nem kötődnek (8. táblázat). A
két adat még akár a politikai apátiával is magyarázható lenne, de a szervezeti kötődés hiánya ma
sem válaszolható meg. Akármilyen okokból is, de a jelek szerint gyengébben integrálódnak a saját m
zegükbe. Ez a magány megerősítheti az igényt a külső autoritásokkal való azonosulásra, akik biztos t
jelentenek számukra (Arendt 1967, Fromm 1946). Zavarba ejtő, hogy miközben a szűkebb környezetül
kábban vitatják meg a politikai kérdéseket, addig a *Kuruc.infót* éppen ők olvassák nagyobb valószínű
Nem mellesleg a demokráciához való viszonyulásuk és a nemzeti identitásuk is szignifikánsan elté
biekétől: kiábrándultabbak és sokkal nagyobb arányban azonosulnak a „nemzeti" jelzővel. Külön k
elemzés szükségeltetne annak eldöntéséhez, hogy mindez vajon valóban a társadalmi mobilitásból
identitászavarral indokolható-e. Ezt a magyarázatot persze most nehéz alátámasztani, de a szoc
chológiai irodalomban sokan ezt az oksági mechanizmust tartják elképzelhetőnek. Mindenesetre az
hogy az első generációs hallgatók nemcsak az értékvilágukban különülnek el, de körükben a Jobbi
átlagon felüli a támogatottsága. Sőt, a jobbikos alanyok döntő többségét ők adják (6.2 hipotézis).
Azt is életszerű feltevésnek tartjuk, hogy az első generációs értelmiségiek úgy érzik, hogy még a m
lévő kemény munkával és magas teljesítménnyel sem tudnak olyan anyagi és társadalmi megbecsü
kiharcolni, mint a zárt elit tagjai. Könnyen elképzelhető, hogy ez az érzés egy olyan képzethez veze
a társadalmat – és a világot – egy elit „klub" uralja, amelybe a magukfajta nehéz sorsú családokb
embereknek nincs esélyük bekerülni. A Jobbik – nem is mindig rejtett[95] – retorikájában ennek a szi
ma a „zsidó". Természetesen a kirekesztettség érzésétől még távol esik az antiszemitizmus és min
összeesküvés-elmélet, ám az erre való fogékonyságot logikus módon növelheti az elsőgenerációs lé
Ezt azonban vonatkozó adatok híján nem tudjuk tesztelni.

95. Például: http://www.delmagyar.hu/belfold_hirek/anticionista_tuntetes_budapesten_demonstralt_a_jobbik/2331633/
A Jobbik olvasatában a Simon Perez–féle „ingatlanvásárlási felhívás" régóta a zsidóellenes indulatok alapja. A Bilderberg-csoport és a Fidesz izraeli kampánytanác
kapcsán is izraeli világösszeesküvést emlegetettek.

8. táblázat.
Szocializációs, szervezeti integrációs és politikai orientációs különbségek az apa iskolai végzettségének mentén
(százalék)

	arányok a diplomás apával rendelkezők körében	arányok az első generációs csoporton belül
rendszeresen beszélget a családdal politikáról	45	28**
barátaival/ismerőseivel rendszeresen beszélget politikáról	44	36**
egyetlen formális szervezethez sem kapcsolódik	31	45**
legalább alkalmanként olvassa a Kuruc-infót	29	36*
demokrata	44	32**
nemzeti címke	7	12**
Jobbik-ra szavazna	11	22**

* szignifikáns eltérés, p<0,02
** szignifikáns eltérés, p<0,01

Változók leírása: a szervezethez való tartozást félig zárt kérdéssel vizsgáltuk: Kapcsolódik-e alábbi szervezetekhez (igen/nem): 1. HÖK, 2. HaHa, 3. más hallgatói szervezet, 4. kulturális, hagyományőrző, művészeti csoport, szervezet, 5. sportklub vagy egyesület, 6. egyházi szervezet, vallási közösség, 7. emberi jogi mozgalom vagy szervezet, 8. politikai párt ifjúsági szervezete, 9. környezetvédelmi, természetvédelmi szervezet, 10. betegek, idősek segítésével foglalkozó szervezet, 11. szakmai, tudományos szervezetek, 12. közéleti kérdésekkel foglalkozó más szervezet, ami nem párt; demokrata: („A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez?" ordinális, 1="A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb." 4= „A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne." A demokrata-kategóriába azok tartoznak, akik az 1. állítással értettek egyet); nemzeti címke: („Az alábbiakban olyan politikai eszméket olvashatsz, amelyek jellemzőek lehetnek egy ember gondolkodására. Kérlek, válaszd ki ezek közül azt, amelyik a legközelebb áll a gondolkodásodhoz!" a nemzeti címke kategória azokat takarja, akik 10 különböző válaszlehetőségből az „erős nemzeti érzés" opciót választották)

Internethasználat és szubkultúra

Önmagában az internethasználati szokásokból nehezen tudunk következtetni az illető pártpreferenciájára. Viszont több tényező is arra utal, hogy az online jelenlét sokkal inkább az alternatív pártok támogatóira jellemző. Egyértelműen megerősítik ezt a benyomásunkat a hírfogyasztási szokások is: a mainstream pártokhoz köthető online újságok relatíve gyenge látogatottsági adatokat produkáltak. Ezeknek a népszerűségét a Kuruc.info is jócskán felülmúlja. A közösségi oldalakon való aktivitás sem feltétlenül csak a jobbikosokra jellemző, ez az alternatív választói igényekkel rendelkezők nagyobb táborára is ráillik. Az antiestablishment-hangulat jegyében szerveződött pártok versenyképesebbek az online térben: ezek az újabb politikai formációk az internet révén jóval hatékonyabban mobilizálják a résztvevőket a különböző megmozdulásokra[96]. Ilyen szempontból nézve a 7.1-es hipotézis megállja a helyét. Továbbá az is látható, hogy a Jobbik számára komoly potenciált jelent az online jelenlét, hiszen például a Kuruc.info révén a saját bázisánál szélesebb körhöz is eljuttathatja az üzeneteit (9. táblázat).

96. Arra a kérdésre, hogy „részt vettél-e olyan megmozduláson, tüntetésen, demonstráción, amelyről az interneten keresztül értesültél, amelyet az interneten keresztül szerveztek?", a minta 21 százaléka válaszolt igennel. Ezen résztvevők nagy része az Együtt-PM-re (26%), az LMP-re (12%) és a Jobbikra (19% százalék) adná a szavazatát.

9. táblázat.
Az adott portált legalább alkalmanként olvasók aránya a teljes mintában és a Jobbik-szavazók között
(százalék)

	teljes minta	jobbikosok
Index.hu	86	82
Origo.hu	81	80
Hvg.hu	69	65
Mandiner.hu	16	10
Nol.hu	20	14
Mno.hu	17	16
Fn.hir24.hu/	29	31
Stop.hu	8	9
Kuruc.info	**33**	**69**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013

Az online aktivitás tehát megnyitja az utat a Jobbik felé. Ezek után az a kérdés, hogy milyen szocic
előfeltételek szükségeltetnek a pártra való szavazáshoz. Az első generációs értelmiségiek kapcs
láttuk, hogy a magány erősítheti az autoritás iránti igényt. Ha önmagában nézzük a mikroközeg
integráltságot, akkor az a pártválasztás szempontjából fontosnak, de nem perdöntő jelentőségűnel
Ugyan a párkapcsolaton kívül élők és a nem dolgozók valamelyest nagyobb arányban voksolnának a
de az eltérés nem szignifikáns (7.2 hipotézis)[97]. Az viszont nagyon valószínű, hogy – a komoly párkap
tal és munkahellyel csak ritkán rendelkező – 22 év alattiak életmódja jobban illeszkedik a szubkult
A 2011–2012-es kutatásban a 18–21 évesek körében 10 százalékkal népszerűbb volt a párt, mint a
évesek között – ilyen kiemelkedő többletet a Jobbik 2013-ban nem tudott produkálni a 18–21-es c
ban, de azért így is szignifikáns a különbség (melléklet 3. táblázat). A Jobbik IT egyik vezetőjének elm
szerint az ifjúsági szervezet tagjainak körülbelül fele még nem töltötte be a 18. életévét. A nagyo
életkor mellett tehát jellemző a gyengébb társadalmi integráltság és a közélethez való energikus hoz
az IT-s interjúalanyunk nem is ideológiai beállítottságot, hanem a „tenni akarást" és a közösséghez t
vágyát jelölte meg a jobbikos fiatalok közös tulajdonságának.
Nehéz persze kvantitatív módon megragadni a fizikai és lelki egyedüllét közötti különbséget.
Láttuk, hogy a Jobbikot preferáló első generációs értelmiségiek is ritkábban érintkeznek (legalábbis l
jellegű kérdésekben) a hozzájuk közel álló személyekkel. Csakhogy ők nem egyszerűen fizikailag k
légüres térbe, hanem a társadalmi hovatartozásuk is megkérdőjeleződött.
Nehéz utólag rekonstruálni azt a folyamatot, aminek eredményeként a fiatalok eljutnak a Jobbikho
véleményvezérekig, fórumokig. Az viszont nem vitás, hogy az ilyen „médiumokkal" való érintkezés
kötőerőt jelent a pártszimpátiában (7.3 hipotézis). Érdemes megnézni a kulturális szervezetekkel k
latban álló alanyok politikai preferenciáját, ami több mint elgondolkodtató (10. táblázat). Nem is b
az olyan virtuális szubkultúráról, mint amilyet a Kuruc.info teremtett (melléklet 3. táblázat). A Jobbik
pátiára felépített logisztikus regressziós modell alapján az egyik legnagyobb eséllyel éppen azok sza
a pártra, akik legalább alkalmanként felkeresik a portált. Ugyan a tyúk és a tojás problematikáját
kikerülni ennél a kérdésnél, de a témában kutatók amellett érvelnek, hogy az életstílus és a pártpref
között létezik interdependencia (Jackson 2008).[98] Ez pedig felerősíti a szubkulturális aktorok jelent
ahogyan erre a Kuruc.info példája is rávilágít. A portál fórumként szolgál a hasonló gondolkodású
számára: beszédes adat, hogy a saját politikai szemléletüket nemzetiként meghatározó hallgatók 70
léka legalább alkalmanként olvassa. Ezek a személyek a mintában mindenki másnál nagyobb valószí
gel a Jobbikot jelölnék be a szavazólapon (melléklet 1. és 3. táblázat).

97. A párkapcsolaton kívül élők 19 százaléka szavazna a Jobbikra, ami nem szignifikáns eltérés (p=0,178). A „nem dolgozó"-státusszal való összefüggés ennél is
csak 18 százalékuk támogatja a Jobbikot (p=0,725), miközben a teljes minta 17%-a Jobbik-szavazó
98. A Jobbik-identitás részét képezi a portál látogatása: a mintában a párt szavazóinak 69 százaléka legalább alkalmanként felkeresi azt.

A kuruc.info vonzerejéről azt mondták a jobbikos mélyinterjú-alanyok, hogy „nyilvánvalóan szélsőséges, de van, amit csak itt írnak meg". A fókuszcsoportok során tipikus vélemények voltak: „nem titkolják az eltitkolandót"; „olyan információkat tartalmaz, amiket máshol nem találhatunk meg". Ez is erősíti azt az állításunkat, hogy alternatív nyilvánosságként működik, a szubkultúra saját tájékozódási forrása.

10. táblázat.
A főbb pártok támogatóinak aránya a kulturális szervezetekkel kapcsolatban állók között
(százalékos megoszlás)

párt neve	százalék
DK	1
Együtt–PM	14
Fidesz-KDNP	14
Jobbik	**19**
LMP	7
MSZP	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

Persze a szubkulturális médiumok csak akkor tudják becsatornázni a Jobbik mögé a fiatalokat, ha azokban kognitív módon is tudatosul annak a létezése. Az egyik Jobbik IT-s interjúalanyunk elmondása szerint „nagyobb a csatlakozási hajlandóság, ha látják a fiatalok, hogy egy működő közösség részeivé válhatnak, mintha egy aktív tevékenységet alig folytató párthoz adnák be a jelentkezésüket". Márpedig a Jobbik komoly erőfeszítéseket tesz azért, hogy a választók érzékeljék a jelenlétét. Úgy tűnik, ez a lakossági percepcióban is visszaköszön (11. táblázat). Még azon hallgatók körében is átlagon felül aktívnak tűnik a párt, akik nem is rá voksolnának. A saját választóinak a figyelmét pedig nemcsak erősebben vonta magára, de ezzel párhuzamosan el is homályosította a politikai riválisok érzékelését. Területi bontásban nézve ez főleg Borsod-Abaúj-Zemplén megyében érvényesült, itt tartják a legnagyobb arányban intenzívnek a párt helyi működését (7.4 hipotézis).[99]

11. táblázat.
A pártok aktivitásának érzékelése a Jobbik-szimpatizánsok körében és a teljes mintán belül
(százalékos megoszlás)

	jobbikosok*	teljes minta
DK	2	4
Együtt 2014-PM	**2**	9
Fidesz-KDNP	58	59
Jobbik	**66**	48
LMP	15	17
MSZP	30	34

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.
**a vastagon jelölt értékek szignifikánsan eltérnek (p<0,00) az összes résztvevő értékéhez viszonyítva;*
a változó leírása: „Véleményed szerint lakóhelyed környékén mennyire aktívak a politikai pártok?" (azok aránya, akik szerint az adott párt aktív vagy kifejezetten aktív)

99. A felmérésben a Borsod megyei résztvevők 76 százaléka tartotta (legalább) aktívnak a Jobbik helyi működését.

A PÁRTOKKAL KAPCSOLATOS BENYOMÁSOK ÉS ASSZOCIÁCIÓK

A szavazási motivációk feltérképezését talán az eddigieknél is jobban segíti az a kérdés, melyben 11
donságot soroltunk fel, és ezek közül kellett kiválasztani azokat, melyeket jellemzőnek tartanak a ki
az adott pártra (13. táblázat). Ez alapján nagyon szépen kirajzolódik, mi jelentheti a fő vonzerőt az
temista-főiskolás szavazók számára. A teljes minta 36 százaléka szerint a Jobbik a fiatalokhoz szól,
sokan azok közül is így gondolták, akik egyébként nem szavaznának a pártra. Az LMP tudhat még
mögött hasonló imázst, ám a Fideszről és az Együtt 20114–PM-ről már csak feleannyian hiszik el u
ezt, az MSZP-ről meg szinte senki sem. Még erősebben tükröződik a hallgatók erős elitellenessége
hogy a korrupció elleni küzdelem leghitelesebb pártjának is a Jobbikot tartják (24%), messze megelőz
e tekintetben második LMP-t (14%). Végül, a párt harmadik erőssége („ügybirtoklása") természete
„cigánykérdés": saját támogatóinak 73 százaléka, ám még a teljes minta 26 százaléka is úgy véli, h
Jobbiknak „megfelelő válasza van a cigányok és nem-cigányok közötti konfliktusból származó problér
– tehát a párt megint csak begyűjtött saját táborán túli szimpátiaszavazatokat is.

Noha ebben a kérdésben nem szerepelt, de valószínűleg az előbbi három elem mellett a „nemzeti el
lezettség" jelenti a párttal való azonosulás alapját: nyitott kérdésre adott válaszok alapján a válasza
százaléka mondta, hogy „nemzeti" vagy „hazafias" jelzők jutnak eszébe a Jobbikról (12. táblázat). A
a fókuszcsoportok során is – ugyanilyen nyitott kérdésre – a párttal szimpatizáló résztvevők egytől-e
hazafiságot, a nemzeti érdekek képviseletét (és ritkábban a rendpárti fellépést) említették. Ezek az ere
nyek pontosan a korábban taglalt szubkulturális hipotézis érvényességére utalnak. Gondoljunk csak
milyen forrásból vehették át ezt a szókészletet az alanyok, és minek köszönhetően tudják beazonosí
Jobbik ideológiai pozícióját?

A surveyben 11% úgy fejezte ki szimpátiáját, hogy nem említett konkrétumot, viszont a párttal kapcs
negatív ítéletek, sztereotípiák nagyon is konkrétan kiderültek ebből a kérdésből. A teljes minta majdne
százaléka elsőnek a rasszizmusra, szélsőségességre, cigányellenességre, antiszemitizmusra, nácizn
asszociált a Jobbik kapcsán, és a fókuszcsoportokban is ezek voltak a leggyakoribb negatív említések
mindenekelőtt erőszakosnak titulálta a pártot, 10% pedig konkrétum nélküli szidalmat említett („szég
„vállalhatatlan", „hőzöngők", stb.). Ezeket a gondolatokat nem mi adtuk a választók szájába, hanem
nyitott kérdésre adott válaszként születtek meg, ezt figyelembe véve tehát úgy látszik, a párt minden s
ellenére nagyon erős növekedési korlátokkal kénytelen szembenézni.

12. táblázat.
Jobbikra adott asszociációk százalékos megoszlása
(„Mi jut eszedbe a Jobbikról?") százalékos megoszlás

Jobbik	százalék
leíró (radikális, Gárda, stb)	22
korlátozottan pozitív (konkrétumok nélkül)	10
kifejezetten pozitív (nemzeti-hazafias)	8
rend (pozitív)	2
szélsőséges	12
náci- fasiszta	7
rasszista-kirekesztő	6
cigányellenes	6
agresszió-erőszak	5
antiszemita	1
dilettantizmus, hozzá nem értés	2
hazugság	1
gyűlölet, gyűlöletkeltés	1
hőzöngés, bohóckodás, komolytalan, ostoba	3
konkrétum nélküli szidalmak	2
korrupció, lopnak	0
szégyen, vállalhatatlan, felháborító	3
egyéb	6
Összesen	**100**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

13. táblázat.
„Szerinted jellemzőek-e az alábbi állítások az egyes magyar pártokra?"
(több tulajdonságot is meg lehetett jelölni és egy szempont több pártra is jellemző lehetett)
százalékos megoszlás

	Fidesz* szavazók a Fideszről	Teljes népesség a Fideszről	Jobbik szavazók a Jobbikról	Teljes népesség a Jobbikró
1 a fiatalokhoz szól	47	16	67	36
2. jól felkészült politikusai vannak	77	35	55	17
3. csak a hatalom érdekli	19	48	10	26
4. zöld értékeket képvisel	13	4	19	5
5. jobban odafigyel a különböző gazdasági érdekcsoportokra, mint a saját választóira	19	31	11	8
6. aggódik a hátrányos helyzetűek sorsáért	55	17	38	15
7. a leghitelesebben küzd a korrupció ellen	36	8	65	24
8. beleszólást biztosít a közügyekbe az állampolgárok számára	58	18	52	17
9. képes arra, hogy kormányra kerülve vezesse az országot	80	27	65	15
10. harcol a nők egyenjogúságáért	23	10	22	8
11. megfelelő válasza van a cigányok és nem-cigányok közötti konfliktusból származó problémára	32	9	73	26
88. Nem ismerem ezt a pártot	6	13	6	14

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.
**A Fidesz-szavazó egyetemi és főiskolai hallgatókat elemzi KMETTY 2014 jelen kötetben.*

KONKLÚZIÓ

Az, hogy a kvantitatív elemzésben (melléklet 1. táblázat) a Jobbikra szavazást leginkább a nemzeti önl
orizálás és a Kuruc.info olvasása magyarázza, korántsem tautologikus megállapítás. Ez csak még i
érdekessé teszi azt a tényt, hogy a párt szavazóinak nagy többségét olyan személyek adják, akik
édesapja nem rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Figyelemre méltó, hogy ezeknél a hallgatóknál ke
lehet tetten érni a hagyományos politikai szocializációs ágensek befolyását. Valami folytán mégis te
lyelvűbbek, kevésbé pártolják a demokráciát és közülük arányaiban többen jellemezték magukat n
identitásúnak. Sőt, a Kuruc.info-t is nagyobb eséllyel olvassák, mint az értelmiségi szülők gyermekei
olyan ismérvvel is rendelkeznek, ami külön-külön is növeli a Jobbiknak való kitettségüket, ez pedig
soron a pártpreferenciájukon is visszaköszön. Mit jelentenek ezek az eredmények és mivel függnek
A választ több tényező együttállásának tudhatjuk be. Már a korábbi kutatás is komoly jelentősége
donított az egyén szociometriai helyzetének. Míg akkoriban az egyedüllétből fakadó szabadidő tűnt
magyarázó változónak, most szintén lényegesnek tűnik a magány szerepe. A magány jelentősége
azonban másként nyilvánul meg: az első generációs értelmiségieknél a társadalmi hovatartozás képl
sége identitásválságot okozhat. A társadalmi mobilitás magányosságot eredményezhet, hiszen az
már nem tagja a régi társadalmi csoportnak, de az értelmiségiek közé is még nehezen integrálódik l
igen kevés tanulmány foglalkozott ezzel a jelenséggel, de ez az identitáskrízis egyre nagyobb mérete
hetett a fiatalok körében, különösen az utóbbi évtized erőteljes felsőoktatási expanziójának köszönh
Ez a pszephológia nyelvére lefordítva annyit tesz, hogy a közelmúltban egy új – eltérő szociológiai jeg
bíró – választói csoport jelent meg a politika keresleti oldalán.
Ettől persze még a felsőoktatási hallgatók körében mért Jobbik-szimpátia egyáltalán nem magától
dő. Hiszen például a gazdasági válságra hivatkozó magyarázatok a 2013-as kutatásban sem bizo
meggyőzőnek, közben az értékpreferenciák terén sem találtunk extrém eltéréseket a teljes lakos

viszonyítva. Sem a romaellenességet, sem a társadalmi dominanciaorientációt illetően nem különböztek lényegesen a hallgatók az országos népességtől. Ugyanez elmondható az elitellenességről is: itt is csak kis mértékű eltérés regisztrálható a lakossági adatokhoz képest. Nem is arról van szó, hogy a fiatalok eredendően jobban vonzódnak az autoriter vezetőkhöz, elvégre például a mostani jobbikos hallgatók vezérelvűsége semmivel sem erősebb a felnőtt lakosság 2008-as véleményénél.

A korábbi panelkutatások másodelemzése azonban egyértelműen arra utal, hogy a teljes népességen belül egyedül a felsőoktatási hallgatók zömét adó korosztályban erősödött a vezérelvűség és a demokráciával való elégedetlenség. Mindössze egy év leforgása alatt szignifikáns véleményváltozást regisztrálhattunk a 26 éven aluliak körében, ráadásul éppen abban az időszakban, amikor a Jobbik egyre inkább előtérbe került. Ezek az empirikus adatok azt sugallják, hogy az ifjúság gondolkodásmódja rugalmasabban alakítható. Ez pedig bővíti a mozgásterét egy olyan pártnak, amely nem légüres térben küzd a szavazatokért, hanem egy kialakult politikai piacra próbál betörni. Nehéz felülírni az idősebb személyeknél a korábbi szocializációs hatásokat, az évek alatt kialakult pártidentitást, hiába képviselnek még a legfiatalabbaknál is tekintélyelvűbb álláspontot bizonyos témákban. Ilyen akadályokkal kevésbé kell megküzdenie a Jobbiknak az újabb generáció esetében. Ezek az eredmények egyfajta választ kínálnak arra, hogy miért éppen a legfiatalabb korosztályban lehetséges a „zöld mezős politikai beruházás", azonban önmagában még nem indokolják a Jobbikra való szavazást; a párt által hangoztatott értékek térhódítása nem működik automatikusan. Maga a tekintélyelvűség és az elitellenesség pedig csekély magyarázóerőt képviselnek a Jobbik-szimpátia szempontjából, amennyiben azokat más tényezőkkel vetjük össze.

Itt válik érdekessé a Jobbik szerepe. A társadalmilag izolált, kiforratlan politikai nézetekkel rendelkező egyén óhatatlanul keresi a külső azonosulási pontokat. Márpedig a radikális párt komoly erőfeszítéseket tesz ezen személyek becsatornázására. Nem véletlen, hogy az alanyok percepciója szerint éppen a Jobbik az a politikai erő, ami a fiatalokhoz szól. A kvantitatív és kvalitatív kutatásokból egyértelműen kiderül, hogy a párt egyfajta identitást kínál nekik, méghozzá sikeresen: ez a „nemzeti" identitás segíti a fiatalokat az öndefiniálásban. Az identitást erősíti, hogy a Jobbik által kínált eszmeiségben minden megvan, amire szükség van: világmagyarázat, ellenségkép, bűnbak, állandó küzdelem. Erre az identitásra a párt által kiépített szubkulturális csatornákon keresztül tesznek szert a fiatalok; ezek a fórumok - mint amilyen pl. a Kuruc.info, „a nemzeti rock" zenekarok (és a szűkebb körnek a táborok, közös sörözések, szakmai fórumok[100]) – folyamatosan életben tartják a közösségérzetet. Tovább erősíti mindezt a közös szimbólumrendszer és megjelenési forma (Árpádsáv, Nagy-Magyarország, turul). A nemzeti öndefiníció tehát egy közösséghez tartozást szimbolizál, magát a közösségérzetet pedig a lüktető szubkulturális élet, és az internetes alternatív nyilvánosság táplálja. Ez a korábbi kutatás állításainak jogosságát támasztja alá.

A képlékeny társadalmi státusz, az ebből fakadó gyenge közösségi integráció, az attitűdök változékonysága és a Jobbik aktivizmusa együttesen a jobboldali radikálisok felé terelik az új szavazói generációt. Ezt az egymásra találást még inkább valószínűsíti az erős rendpártiság és a romaellenesség. Láthatjuk azonban azt is, hogy a Jobbik a markáns üzeneteivel le is határolja a potenciális szavazói bázisát: amennyire magához tudja kötni a saját híveit, ugyanannyira el is tud taszítani másokat. Az is a jövő nagy kérdése, hogy a mostani támogatói képesek-e hosszú távon elköteleződni mellette.

A tanulmány részletes statisztikai számításokat tartalmazó mellékletét lásd az online verzióban. A tanulmánykötet letölthető a www.aktivfiatalok.hu honlapról.

100. Akár a fókuszcsoportok során több szereplő által is említett gyakornoki programok.

IRODALOM

Arendt, Hannah (1967): *The Origins of Totalitarianism.* New York, Schocken
Almond, Gabriel – Powell, Bingham (1996): *Összehasonlító politológia.* Budapest, Osiris
Bauer Béla – Szabó Andrea (2009): *Ifjúság 2008: gyorsjelentés.* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi I
Bíró-Nagy András – Róna Dániel (2011): Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe, 2003-2010. I
András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése.* Budapest, Századvég p.242-28
Brown, Rupert (2007): Csoportközi viszonyok. In: Hewstone – Stroebe (szerk.): *Szociálpszichológia.* Budap
démia p.421-455.
Bukodi Erzsébet (2005): Partnerszelekció a házasságokban és az élettársi kapcsolatokban. forrás: http
demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2005_2-3/Bukodi%20Erzsebet_tan3.pdf, letöltve: 2013.
Csákó Mihály (2007): Demokráciára nevelés az iskolában. In: Somlai Péter – Surányi Bálint – Tardos Rób
sárhelyi Mária – Éber Márk Áron (szerk.): *Látás-viszonyok.* Budapest, Pallas, p. 155-189.
Csepeli György – Murányi István – Prazsák Gergő (2011): *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon.* B
Apeiron
Dr. Bagdy Emőke (1977): *Családi szocializáció és személyiségzavarok.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
Dr. Ferenczi Zoltán (2003): Az első generációs értelmiség kialakulásának sajátosságai. Statisztikai Szemle,
12. sz. p. 1073-1089.
Enyedi Zsolt – Todosijevic, Bojan (2004): Kulturális elvárás vagy/és személyiség? Romaellenes előítéletek
országon. *Educatio,* XIII.évf./4.sz. p.567-583.
Enyedi Zsolt – Todosijevic, Bojan (2008): Authoritarianism without Dominant Ideology. Political Manifest
Authoritarian Attitudes in Hungary. *Political Psychology,* 29.évf. 5.sz. p.767-787
Eysenck, Hans Jürgen (1996): A szociális attitűdök szerveződése. In: Lányi (szerk.): *Politikai pszichológia.* B
Balassi p.90-115.
Fábián Zoltán (1999): *Tekintélyelvűség és előítéletek.* Budapest, Új Mandátum
Fromm, Erich (2002): *Menekülés a szabadság elől.* Budapest, Napvilág
Grajczjár István – Tóth András (2011): Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: a Jobbik útja a pa
be. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet: A 2010-es választások Magyar*
Budapest, DKMKA p.57-92.
Grayson, Paul (2011): Cultural capital and academic achievement of first generation domestic and inte
students in Canadian universities. *British Educational Research Journal,* 37. évf., 4. sz., p. 605-630.
Holmberg, Sören (2007): Partisanship Reconsidered. In: Dalton – Klingemann (szerk.): *The Oxford Han*
Political Behavior. Oxford, p. 557-570.
Jackson, David 2008: *Entertainment and Politics. The Influence of Pop Culture on Young Adult Political Soc*
New York, Peter Lang Publishing
Jeskó József – Bakó Judit – Tóth Zoltán (2012): Jobbik. Egy network párt természetrajza. A radikális
webes hálózatai. *Politikatudományi Szemle,* 21. évf., 1. sz., p. 81-104.
Karácsony Gergely - Róna Dániel (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének
okairól. *Politikatudományi Szemle,* 19.évf. p.94-123.
Karácsony Gergely (2005): A történelem fogságában. Generációk, életutak és politikai preferenciák Mag
gon. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak.* Budapest, DKMKA p. 161-207.
Kmetty Zoltán (2014): Fiatal, vallásos és fideszes. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók*
Szeged, Belvedere Meridionale.
Kolosi Tamás – Keller Tamás (2010): Kikristályosodó társadalomszerkezet. In: Kolosi Tamás - Tóth Istvá
(szerk): *Társadalmi riport, 2010.* Budapest, TÁRKI, p. 105-135.
Kovács András (2013): The Post-Communist Extreme Right: The Jobbik party in Hungary. In: Wodak R. –
Nik, M. – Mral, B. (szerk.): *Right-Wing Populism in Europe. Politcs and Discourse,* Bloomsbury, London.
235.
Krekó Péter – Juhász Attila – Molnár Csaba (2011): A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növeke
gyarországon. *Politikatudományi Szemle,* XX. évf. 2. sz. p. 53-83.
Lipset, Seymour Martin (1995): *Homo politicus.* Budapest, Osiris
Marián Béla (2009): Milyenek a cigányok?: közvélemény-kutatás a „cigánykérdésről". *Jel-kép,* 20. évf. 1
22.
McGraw M., Kathleen (2006): Why and How Psychology Matters. In: Goodin (szerk.): *The Oxford Han*
Contextual Political Analysis. Oxford, p.131-157.
Moksony Ferenc (2005): *Társadalmi mobilitás és öngyilkosság.* forrás: http://www.demografia.hu/letolte
nyok/Demografia/Teljes/2005/Demo2005_1.pdf, letöltve: 2013.11.05.
Orbe, Mark P. (2004): Negotiating multiple identities within multiple frames: an analysis of first-generatio
students. *Communication Education,* 53. évf. 2. sz., p. 131-149.
Róna Dániel – Sőrés Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között?

Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012.* Szeged, Belvedere, p. 113-156.
Rudas Tamás (2010): A Jobbik törzsszavazóiról. In: Kolosi – Tóth (szerk.): *Társadalmi riport 2010.* Budapest, TÁRKI p. 512-526.
Ságvári Bence (2011): A net-generáció törésvonalai – kultúrafogyasztás és életciklus-csoportok a magyar fiatalok körében. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000-2010.* Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet
Schmitt-Beck, Rüdiger - Weick, Stefan - Christoph, Bernhard (2006): Shaky attachments: Individual-level stability and change of partisanship among West German voters, 1984–2001. *European Journal of Political Research,* Vol. 45., 4. sz., p. 581-608.
Sears, David – Levy, Sheri (2003): Childhood and Adult Political Development. In: Sears – Huddy – Jervis (szerk.): *Oxford Handbook of Political Psychology.* New York, Oxford University Press, p.60-110.
Sidanius, Jim – Pratto, Felicia (2005): *A társadalmi dominancia : a társadalmi hierarchia és elnyomás csoportközi elmélete.* Budapest, Osiris
Smith, Eliot – Mackie, Diane (2005): *Szociálpszichológia.* Budapest, Osiris
Szabó Andrea (2012): A magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók,* 2012. Szeged, Belvedere, p. 25-43.
Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II,* 2014. Szeged, Belvedere Meridionale.
Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció: a politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon, 1867-2006.* Budapest, L'Harmattan
Todosijevic, Bojan (1999): Relationships between authoritarianism and nationalist attitudes. In: Enyedi Zsolt- Erős Ferenc (szerk.): *Authoritarianism and Prejudice. Central European Perspectives.* Budapest, Osiris p. 54-91.
Tóka Gábor (2006): Vezérek csodálói. A magyar választói magatartás nemzetközi összehasonlításban. In: Karácsony Gergely (szerk.): *Parlamenti választás 2006.* Budapest, DKMKA p.17-59.
Tóth András – Grajczjár István (2009): Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-populista pártok nagy társadalmi-gazdasági átalakulások, válságok idején? *Politikatudományi Szemle,* 18. évf./3. sz., p. 7-29.
Varga Júlia (2010): Mennyit ér a diploma a kétezres években Magyarországon? *Educatio* 19. évf. 3. sz., p. 370-383.
Winter, David G. (2003): Personality and Political Behavior. In: Sears – Huddy – Jervis (szerk.): *Oxford Handbook of Political Psychology.* New York, Oxford University Press, p.110-146.
Zigler, Edward F. - Finn-Stevenson, Matia (1987): *Children: development and social issues.* Toronto, Heath

Kmetty Zoltán: Fiatal, vallásos és Fideszes

BEVEZETŐ

2012 nem volt jó év a Fidesz és a fiatalok kapcsolatában. A különböző felsőoktatási reformokkal ka latos elképzelések hallgatói tüntetéseket váltottak ki Budapesten és a nagyobb városokban. Az *Akt talok Magyarországon* kutatássorozat első lekérdezése jelentős csökkenést mutatott a Fidesz bázisá felsőoktatási hallgatók között más korábbi hasonló korcsoportot vizsgáló kutatásokhoz képest (elsős a korábbi „Ifjúság"-kutatások). A 2013-ban megismételt *Aktív Fiatalok Magyarországon* vizsgálat ma hulláma lehetőséget teremt arra, hogy megvizsgáljuk az eseménydúsan eltelt bő egy év okozott-e vala változást a kormánypárt támogatottsági arányában és a szavazóbázisának struktúrájában. A tanulmá többek közt arra is megpróbálunk választ keresni, hogy mennyiben tér el a Fidesz egyetemista szavaz sa a teljes népességhez képest, és, mik azok a faktorok amik a fiatalokat a Fidesz irányába vezetik.
A tanulmány első részében a fiatalok pártválasztása mögötti lehetséges okok kerülnek ismertetésre sorban szocializációs aspektusokra hívjuk fel a figyelmet, de röviden foglalkozunk azzal a kérdéssel is egy vezető párt milyen szívó hatást tud gyakorolni a fiatal (és sok esetben első választó) szavazók irán
A tanulmány második nagy egységében a Fidesz felsőoktatási szavazóbázisát járjuk körbe, több c megvizsgálva a Fidesz szimpátia és a különböző ideológia-dimenziók és ideológiacímkék összefonód középen elhelyezkedő fiatalok pártszimpátiáját, illetve a Fideszről alkotott képet.

ELMÉLETI KERET

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2013-as második hulláma alapján továbbra is a Fidesz a legnépszerűbb párt a főiskolások és egyetemisták között. A rövid elméleti bevezetőben bemutatás rülnek azok a lehetséges magyarázati sémák, amik az inkumbens párt támogatása felé terelhetik szavazókat. Emellett röviden felvázoljuk a pártválasztást befolyásoló politikai szocializációs aspektus
A fiatal szavazok párt-identifikációja kapcsán több egymással részben versengő, és egymást részl mogató elmélet is megfogalmazható. Ezek részben szocializációs aspektusokat érintenek, részben gabban értelmezve a szocializációs ágensek szerepét hangsúlyozzák, de megjelennek a magyaráza a szociálpszichológia indíttatású magyarázatok is.
A politikai szocializációs kutatások a 60-as években jelentek meg először a tengerentúlon (Csákó A család fontos szerepére azonban már Lazarsfeldék (Berelson–Lazarsfeld–Mcphee 1954) felhívtá gyelmet: miszerint az apa pártpreferenciája több mint kétharmad arányban megegyezett a fiatal gy pártpreferenciájával az 50-es évek Amerikájában.[101] A családi politikai szocializációs mechanizmus mészetesen sokkal tágabban értelmezhetők annál, minthogy csak a pártpreferenciára hatnának 1961). Az út legalább részben áttételes, mivel elsősorban az ideológiaorientációra hat a családi kl részben ezen keresztül határozza meg a későbbi szavazási irányt. Fontos kérdés, hogy a családo szülő-gyerek közelség, valamint a családban a nevelési elvek (autoritánus, liberális) mennyire hat meg a politikai attitűdök együttjárását. Az ezzel kapcsolatos eredmények részben ellentmondásosak ban a kutatásokban, amikor egy vizsgálaton belül tudták elemezni a szülők és gyerekeik politikai att nem találtak összefüggést ezen vizsgálati dimenziók között (Jennings–Niemi 1968).
Abban a kérdésben viszont – relatíve – nagy kutatói konszenzus alakult ki, hogy a politikailag érdek és határozottabb politikai véleménnyel rendelkező családokban erősebb a szülők és gyermekek poli titűdjei között az összhang, az azonban már kevésbé egyértelmű, hogy az apa-gyerek, vagy az anya kapcsolat a meghatározóbb a politikai szocializáció szempontjából (lásd ezzel kapcsolatban Thomas
A politikai szocializáció természetesen nem szűkíthető le a családra, több szocializációs ágens is s játszhat. Ezt a környezetet Froman (1961) négy csoportra osztja, ezek a család, az oktatás, a kortárs (illetve vonatkoztatási csoport), valamint a tömegmédia. Ezek együttese határozza meg a fiatalok attitűdjeit.

101. Vizsgálatuk az 1948-as amerikai elnökválasztásra irányult.

Magyarországon a rendszerváltozás előtt a család volt az egyetlen hely, ahol a hivatalos intézményitől eltérő ideológianevelést kaphattak a gyerekek (Szabó I.–Csepeli 1984). A rendszerváltozás után a politikai szocializációban felértékelődött a kortárs csoportok szerepe az ifjúsági kultúra erősödésén keresztül (Csákó 2004), és az egyik rendszerváltó pártként megjelenő Fidesz kommunikációs elemeiben már korán olyan hívószavakat használt, amik ehhez az ifjúsági kultúrához voltak köthetők (Szabó I. 2010). Az idősebb korosztályok politikától való távolságtartásának növekedése a politikai szocializációban is éreztette hatását, egyrészről a fiatalok is egyre kevésbé érdeklődtek a politika iránt (aminek hatását mai napig látjuk), valamint az extrémebb (főleg jobboldali radikális) ideológiák is meg tudtak erősödni a fiataloknál (Csákó et all. 2000).
Kézenfekvő, hogy a politikai szocializáció egyik szerepét az iskola láthatja el. Bizonyos szempontok szerint (pl: politikai tudás), ezt a szerepet az iskolák be is tudják tölteni (bár nagyon differenciáltan – Szabó I.–Örkény 1998, Szabó I.-Falus 2000), másrészről azonban a politikai világképek alakítását (kollektív identitásformálás) már nem vállalta magára a magyar iskolarendszer (Szabó I. 2010). Ebbe, a részben légüres térbe a politikai pártok próbáltak minél nagyobb szerepet szerezni maguknak. Míg Nyugat-Európában általában a fiatalok között a liberális ideológiai elkötelezettség volt túlsúlyban (természetesen a leszakadó társadalmi csoportok esetében ott is jellemző a fiataloknál a radikalizmus, és extrém jobboldali eszmék vallása), addig Magyarországon 1990 óta a Fidesz minden más pártnál népszerűbb volt a 35 év alatti korcsoportokban szinte minden közvéleménykutatás szerint (Szabó I. 2010). Szabó Ildikó szerint ennek részben az az oka, hogy a Fidesz sikeresen tudta alkalmazni az ifjúsági kultúra stílusjegyeit (beszédmód, tömegrendezvények, marketing), és magát a fiatal nemzedék pártjának tudta megjeleníteni. Ebben a fragmentált (Szabó I. 2010) politikai szocializációs modellben felértékelődött a tömegmédia és újabban az internet szerepe, utóbbit például a Jobbik tudta kiaknázni, előbbit pedig 2010 óta a Fidesz – főleg a nemzeti identitástudat erősítésével kapcsolatban.
Az Aktív Fiatalok Magyarországon c. kutatásban vizsgált egyetemista és főiskolai célcsoport természetesen nem csak első választókból áll. Az eddigiek során ismertetett politikai szocializációs hatások a középiskolásoknál és az egyetemi éveik elején járók esetében éreztethetik a leginkább a hatásukat. A felsőoktatási intézmények a középiskolákhoz képest jóval átpolitizáltabbak, és a (nem műszaki, illetve nem természettudományi) képzések – pártosság szempontjából – részben homogénebbek, mint ami a középiskolai környezetre jellemző volt. Tehát ebben a környezetben az iskola, a tanárok, valamint az új kortárscsoport szerepe felértékelődik. Ezen felül további szempontok is elkezdik alakítani a pártszimpátiát. Az, hogy a pártok milyen ügyekben milyen álláspontot képviselnek, már önálló magyarázó faktor tud lenni a pártidentifikációban. Tehát az adott időszakhoz köthető „issue"-k szerepe felértékelődik a tizenéves korcsoporthoz képest, főleg ha olyan témákat érint, ami közvetlenül is befolyásolja a fiatalok élethelyzetét. Erre részben visszatértünk majd az elemzés során is.
Az elméleti keretbe még egy aspektust mindenképpen be kell hozni. Ez pedig az a kérdés, hogy a vizsgált párt hatalmon van-e vagy sem. A korábbi évtizedek tapasztalata azt mutatta, hogy a fiatal életkori kohorszokban a választási részvétel valamennyivel alacsonyabb volt az átlagnál, és nagyobb politikai érdektelenség is jellemezte a fiatalokat (Angelusz–Tardos 2005, 2011, Bauer–Szabó A. 2009, Kmetty–Tóth 2011) – ennek lehetséges okait már a politikai szocializációs hatások kapcsán is említettük. A politikailag bizonytalanok körében – mint amilyenek nagy sokaságban a fiatalok a hatalmon lévő párt támogatottsága magasabb tud lenni, ezt nevezik a szakirodalomban hivatali-hatásnak, vagy inkunbens hatásnak (ezzel kapcsolatos eredmények kapcsán lásd többek között: (Calle–Martinez–Orriols 2010). Tehát egy olyan csoport esetében, mint a fiatalok, ahol általában magas az érdektelenség, olyan támogatókat is tud szerezni a hatalmon lévő párt (jelen esetben a Fidesz), akik ideológiailag nem is kötődnek hozzá. Ezt érdemes még kiegészíteni egy további aspektussal is. A 2010-es választásokon a Fidesz a fiatalok körében is messze az egyik legnépszerűbb párt volt. A Demokrácia Kutatások Magyarországi Intézete (DKMKA) által, a 2010-es választás előtt készített 1500 fős kutatásban[102] a pártszimpátiával rendelkező fiatalok 54 százaléka mondta azt, hogy a Fideszre fog szavazni a választásokon. Ez gyakorlatilag megegyezett a teljes sokaságbeli arányokkal. Ha leszűkítjük az értelmezést, a legalább érettségizettek csoportjára, akkor 52 százalékos arányt kapunk. Tehát azok a mostani egyetemisták és főiskolások, akik a 2010-es választáson már szavazhattak, legvalószínűbb, hogy a Fideszre szavaztak. Ennek szintén van fontos aspektusa a jelen kutatás szempontjából. Bár a fiatalok körében az átlagnál is nagyobb a pártváltás gyakorisága, de az, hogy az első szavazása során kire adja le szavazatát a fiatal, a későbbi választásaira is nagy hatással van. Ezt nevezik a szakirodalomban habituális szavazásnak (Meredith 2007, Dinas 2010). Ez a hatás még erősebbé válhat, ha az első szavazáson a győztesre adta a voksát a fiatal (Fowler 2006).

102. Forrás: http://www.valasztaskutatas.hu/eredmenyek/adatbazisok/magyar-adatok.

Az itt bemutatott elméleti aspektusokat nem tudjak szisztematikusan végig elemezni a kutatási hiszen az adatfelvétel nem volt célzott ilyen szempontból. Az elméleti bevezetővel az volt a célun bemutassuk, mik lehetnek a legfontosabb motivációs faktorok jelenleg a fiatalok körében akkor, a Fideszt választják pártjuknak. Természetesen különféle indikátorokon és proxikon keresztül a fent f hatásokat minél szélesebben megpróbáljuk majd a következőkben elemezni.
Miután áttekintettük a vizsgált téma szempontjából releváns magyarázati sémákat, a következőkb den foglalkozunk a korábbi kutatási eredményekkel.
A fiatalok politikai érdeklődésének és pártpreferenciájának dinamikai változását jól mutatják a 20 négyévente, elvégzett ifjúságkutatások eredményei. Ahogy korábban is jeleztük, a fiatalokat általá vésbé érdekli a politika, ez gyakorlatilag változatlan volt 2000 óta. Mind a négy kutatás szerint a Fid a legnépszerűbb párt a 15–29 évesek között. A Fidesz támogatottsága a pártválasztók között 20 49 százalék volt, 2004-ben 59 százalék, 2008-ban pedig 66 százalék. A legújabb 2012-es kutatá képest csökkenést mutatott, de a 40 százalékos támogatottsággal továbbra is a Fidesz vezetett e korcsoportban[103] (Oross 2013, Szabó A. et all 2002, Bauer–Szabó A. 2005 és 2009).
Elemzésünk szempontjából még inkább releváns az Aktív Fiatalok Kutatócsoport 2012-es évi vizsg (Szabó A. 2012), ami a jelen kutatás egy évvel korábbi előzményének tekinthető. A jelezett kutatásra Fidesz támogatóit vizsgáló elemzés (Reiner–Oross–Keil 2012) fő hipotézise az volt, hogy a Fidesz elve fiatalos jellegét, és a korosztályban tapasztalható korábbi dominanciája megszűnt. A felsőoktatási h között a Fidesz támogatottsága 15 százalék volt, míg a pártválasztók körében 24 százalék 2012 kutatás legfontosabb tanulsága az volt, hogy a Fidesz-szimpátiát leginkább a vallásosság határozz valamint a fiatal Fidesz szavazók között az átlagnál nagyobb a szülőkkel való politikai egyetértés g sága is (Reiner–Oross–Keil 2012). Ezek az eredmények megerősítik a politikai szocializáció fontos kormánypárt fiatalkori támogatói kapcsán, illetve mint fontos szocializációs ágens az egyház szer szülőkkel való magas egyetértés esetében azonban ki kell emelni a Blau-i mérethatás lehetséges s is (Blau 1997).[105] Jelen írásban a korábbi Aktív Fiatalok kutatás is felhasználásra kerül, ezért az eredményeket mélyebben nem ismertetjük.

Elemzési keret

A tanulmány alapját az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2013-as adatfelvétele jelenti,[106] de a zésben felhasználásra kerül a kutatás előző hulláma is, valamint egy 2013-as TÁRKI omnibusz felvé Az elemzés első lépcsőjében a 2013-as eredmények alapján megvizsgáljuk a Fidesz támogatotts alakulását, valamint a támogatói bázis struktúráját és ezeket az eredményeket összevetjük az Aktív F Magyarországon kutatás 2012-es hullámával. A fő kérdés itt arra irányul, hogy a Fidesz szempo nagyon viharos elmúlt év okozott-e bármilyen szignifikáns változást a tábor nagyságában valamint zetében. Az elemzésben kitérünk arra is, hogy a különböző ideológia-dimenziók mentén a Fidesz s hol helyezkednek el, és ezen dimenziók közül mik a legrelevánsabbak a kormánypárti szimpátiában.
Az elemzés második lépcsőjében arra fókuszálunk, hogy a Fidesz jelenlegi vezető párti szerepének érezhető hatása a párt bázisában. A fő elemzési irány arra irányul, hogy az első szavazók esetében, v az ideológiai szempontból bizonytalanabb választóknál hogyan alakul a párt támogatottsága.
A harmadik vizsgálati csomópontban a felsőoktatási hallgatók esetében mért pártbázis összehaso kerül a teljes népességgel, valamint a lehetséges szülői generációval (40–65 évesek). Az elemzésb csak a szavazók demográfiastruktúráját vizsgáljuk, hanem az ideológiadimenziók és választások s is a pártválasztásban.
Az utolsó elemzési egységben a Fidesz imázsát vizsgáljuk meg a párt szavazóinak körében, összeve zal, hogy mit gondolnak a bizonytalanok, a baloldali pártok szavazói, valamint a jobbikos fiatalok a ko pártról (a Jobbik fiatal szavazóiról részletesen lásd Róna–Sőrés 2012 és Róna–Reich 2014 jelen kötet

103. Az összes válaszoló között a párt támogatottsága 15 százalék volt.
104. A kutatás terepmunkája 2011 végén és 2012 elején történt. A korábbi kutatás módszertanáról részletesen lásd Róna–Szabó A. 2012. A tanulmányban, a további 2012-es adatként hivatkozunk rá.
105. Mivel a szülői generációkban is a Fidesz a legnépszerűbb párt, ezért ha véletlenszerű lenne a gyerekek pártválasztása a szülőhöz képest, akkor is valószínűbb Fideszt választó fiatalok szülei fideszesek lennének, ami értelemszerűen növeli a politikai egyetértés valószínűségét.
106. A kutatás módszertanáról részletesen lásd Szabó A. 2014 jelen kötetben.

ELEMZÉS

A Fidesz szavazóbázisa

Az elemzés első lépcsőjében arra keressük a választ, hogy az előző kutatási hullámhoz képest tapasztalható-e bármilyen elmozdulás a Fidesz szimpatizánsainak arányában a felsőoktatásban tanulók között.

1. táblázat.
Pártpreferencia a válaszolók körében
(a 2012-ben legnagyobb támogatottságot élvező százalékos megoszlás)

	2012	2013
LMP	18	8
Fidesz	15	16
Jobbik	19	17
Nem menne el, érvénytelen szavazatot adna	9	6
Bizonytalan, nem válaszol	31	33

Forrás: SZABÓ A. 2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon 2013.

A bizonytalanok, és a politikától abszolút távolságot tartók aránya viszonylag stabil volt a két adatfelvételben – 40 százalék körül mozgott. A Fidesz két adatfelvétel között mért 1,4 százalékos növekedése nem szignifikáns, mint ahogy a Fidesz és Jobbik szavazóbázisa között mért 1,3 százalékos differencia sem. Tehát az eredmények azt mutatják, hogy a Fidesz támogatottsága nem változott a korábbi kutatáshoz képest az egyetemisták körében, és jelenleg hasonló nagyságú táborral rendelkezik, mint a Jobbik. Ez arra enged következtetni, hogy a Fidesz támogatottságát a felsőoktatással kapcsolatos nagyon viharos 2012-es és 2013-as viták nem mozdították el jelentősen.
Az előző képet támasztja alá a következő tábla is, ami a pártot választók esetében mutatja a szavazatok megoszlását.

2. táblázat.
Pártpreferencia a pártot választók körében (százalékos megoszlás)

	2012	2013
Fidesz	24	27
Jobbik	32	30
Baloldali-liberális pártok	44	43
N	904	721

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2011-2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon 2013. Saját számítás.

A pártválasztó felsőoktatási hallgatók szegmensében a Fidesz támogatottsága 27 százalékos. Ahogy fentebb is jeleztük, az itt látható elmozdulás nem szignifikáns a két vizsgálati hullám között. Tehát a pártpreferencia ezen a viszonylag rövid időszakon belül strukturálisan stabilnak volt mondható.
Mivel a két adatfelvétel keresztmetszeti eredményeket mutat, ezért a dinamikai mozgások feltárása csak korlátozottan lehetséges. Strukturális állandóság abban az esetben is mutatkozhat, ha két időszak között teljesen megváltozik az, hogy kik támogatják a pártokat. Ez közvetve vizsgálható annak a segítségével, ha a pártválasztás mögötti strukturális magyarázó tényezők szerepét állítjuk az elemzés fókuszába. A strukturális különbségek vizsgálatához mind a két adatfelvételben kialakítottunk egy megegyező tematikájú magyarázó modellt. A függő változó az volt, hogy a kérdezett a Fideszre szavazna-e egy most vasárnap sorra kerülő választáson. Független változóként 7 demográfiai indikátort vontunk be. Mivel a függő változó kétértékű volt, ezért egy binomiális logisztikus regressziós modellt illesztettünk (robusztus illesztési eljárással). (A részletes táblázatot lásd a Mellékletben.)

A két adatfájl nem mutat jelentős strukturális különbségeket a Fidesz bázisában. Mind a két modell
rázóereje 10 százalék körüli, bár a 2013-as adatfelvételben valamivel magasabb. A nem és a kor
változó egyik adatfelvételben sem volt szignifikáns, a szülők legmagasabb iskolai végzettsége pec
2013-ban. Azokban a családokban, ahol volt diplomás szülő, magasabb volt a Fideszre szavazás val
sége, azonban ez a változó a teljes magyarázóerő mindössze 10 százalékáért felelt.
A 2011-es adatfelvételben a településtípus változó szignifikáns volt, a községben élőkhöz képest
pestiek nagyobb valószínűséggel voltak Fidesz szavazók, de az a hatás is nagyon gyenge volt, és 2C
nem is volt szignifikáns. A felsőoktatási intézmény típusa mind a két évben összefüggött a Fideszre
zás valószínűségével. Az egyházi fenntartású intézménybe járók inkább voltak fideszesek, ez a hat
2011-ben volt jelentős a modellben. A szubjektív anyagi helyzet szintén mind a két évben összefü
függő változónkkal. A jobb anyagi helyzetben lévők nagyobb arányban képviseltették magukat a Fide
vazók körében. Ez a hatás sokat erősödött 2013-ra az előző adatfelvételhez képest.
A végére hagytuk a legfontosabb magyarázó változót, a vallásosságot. Mind a két vizsgált évben
magyarázóerő közel 50 százalékáért ez a változó felelt. A modellünkben a referencia kategória a n
lásos, ateista csoport volt. Hozzájuk képest a maga módján vallásosak, és még inkább az egyház
szerint vallásosak, nagyobb valószínűséggel voltak Fidesz szimpatizánsak. Ez azt jelzi, hogy alapv
Fidesz-szavazó egyetemisták esetében nagyon erős a szocializációs hatás. Itt természetesen nagyo
elválasztani a szülői és az intézményi (egyház) hatást egymástól, feltételezhetően ezek egymást
Ezt még valamennyire felerősíti az is, ha a fiatal egyházi fenntartású intézménybe jár (fontos megj
hogy itt parciális hatásokról beszélünk). A két adatfelvétel között jelentős különbség, hogy a szülők
végzettsége és a kérdezett anyagi helyzete (ami ebben a csoportban erősen szülő függő) megh
tényezővé válik. Tehát a graduális társadalmi pozíció a nominális pártválasztásra is hatást kezd gya
Bár az adatfelvétel nem szolgáltat megfelelő indikátorkészletet a kérdés körüljárásához, de az ered
arra engednek következtetni, hogy a Fidesz-szavazó fiatalok részben azok közül kerülnek ki, akik a
pár év társadalmi átalakulásának nyertesei.
A demográfiai változók hatásának megvizsgálása után az elemzésünk fókuszát áthelyezzük az ideo
menziók vizsgálatára. Három ideológia tengelyt elemzünk, a bal–jobb, a liberális–konzervatív, val
mérsékelt–radikális skálán felvett pozíciót. Mind a két időszakban 1–7 közötti skálán mérték a kérd

3. táblázat.
A Fidesz-szavazók által elfoglalt pozíció a különböző ideológiatengelyeken

hullám		baloldali – jobboldali	liberális – konzervatív	mérsékelt – radikális
Aktív Fiatalok 2013	átlag	5,45	4,51	3,57
	konf.int	0,15	0,21	0,20
Aktív Fiatalok 2012	átlag	5,52	4,37	3,43
	konf.int	0,14	0,20	0,18

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2011–2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon 2013. Saját számítás.

A skálák középpontja a 4-es érték, tehát ez alapján a Fideszre szavazók inkább jobboldaliak és kon
vak voltak, és emellett közepesen mérsékeltek. A két adatfelvétel között eltelt időben nem történt
káns változás a különböző ideológiatengelyek választásában.
Tehát, mind az abszolút számok, mind a strukturális szerkezetet vizsgáló mutatók viszonylagos álla
got mutatnak a Fidesz-tábor összetételében, bár – ahogy láttuk – apróbb hangsúlyeltolódások me
hetők voltak.

A Fidesz, mint inkunbens párt

A Fidesz szavazóbázisának vizsgálata után az elemzés következő lépcsőjében azt próbáljuk körbejárni, hogy a párt kormányzati pozíciójának lehet-e valamilyen hatása a szavazóbázis nagyságára és leginkább szerkezetére. Az a kiinduló hipotézisünk, hogy ha a Fidesz vezető szerepének van hatása a fiatalok pártválasztására, akkor a két adatfelvétel között eltelt időszakban növekednie kellett a párt szavazótáborának a politikailag kevésbé elkötelezett szavazók körében. A politikai elkötelezettséget a baloldali-jobboldali ideológiaskála segítségével operacionalizáljuk. Azokat tekintjük ideológiailag semlegesnek, akik a skálán magukat középre helyezték el, 4-es osztályzatot adva a kérdésre.

A 2012-es felvételben a bal–jobb kérdésre válaszolók 41 százaléka helyezte el magát középre, 2013-ban pedig 43 százalék. Tehát a két időszak között nem volt szignifikáns elmozdulás.

4. táblázat.
Az ideológia szempontból semleges csoportban az egyes pártok támogatottságának alakulása
(százalékos megoszlás)

	Fidesz	Jobbik	Baloldali – liberális pártok	N
Aktív Fiatalok 2012	11	28	61	261
Aktív Fiatalok 2013	18	23	59	215

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011–2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon 2013. Saját számítás.

Az ideológiai szempontból középen lévők esetében a Fidesz szimpatizánsainak aránya 11 százalékról 18 százalékra nőtt. A növekedés elsősorban a Jobbik kárára történt. Az alacsony esetszámok miatt azonban érdemes óvatosan kezelni ezt a változást. A homogenitás-vizsgálat azt mutatta, hogy a két eloszlás között 95 százalékos megbízhatósági szinten nem volt eltérés, csak 90 százalékos szint mellett. Tehát a változás statisztikai szempontból inkább nem szignifikáns, mint szignifikáns.

Az elméleti részben kifejtettük, hogy a kormányzó párttal kapcsolatos szimpátiát az is befolyásolhatja, ha már az előző választáson is erre a pártra szavaztak a válaszolók, és ez főleg az első szavazók esetében működő hatás. Ha ezt a hipotézist szeretnénk körüljárni, érdemes megvizsgálni, hogy azok, akik az előző választáson első szavazók voltak, 2013-ban nagyobb valószínűséggel Fidesz-szavazók-e, mint azok, akik még nem szavazhattak az előző választás alatt.[107]

A mintába kerültek 29 százaléka nem szavazhatott az előző, 2010-es országgyűlési választás idején. Viszonylag alacsony volt azoknak az aránya, akik már 2006-ban is szavazhattak volna, tehát ezt a csoportot nem kezeltük külön.

Ha az összes válaszolóra vizsgáljuk a kérdést, akkor nem találunk összefüggést a Fideszre szavazás és a szavazás lehetősége között. Azok, akik az előző választáson nem szavazhattak még, valamivel magasabb Fidesz-szimpátiáról számoltak be, mint azok, akik már szavazhattak, de a különbség nem szignifikáns. Ha azokra szűkítjük az elemzést, akik pártot választottak, hasonló tendenciákat látunk. Azoknak, akik nem szavazhattak az előző választáson 33 százaléka mondta magáról, hogy Fidesz-szimpatizáns, azoknak viszont, akik szavazhattak csak 26 százaléka. Ez a különbség már szignifikánsnak bizonyult. Azonban, ha a korábbi logisztikus regressziós modellünkbe a kor helyére vonjuk be a vizsgált változónkat (továbbra is azokra leszűkítve az elemzést, akik pártot választottak), az indikátor hatása már nem bizonyul szignifikánsnak. Az eredmények tehát kontra-indikatívnak bizonyultak a hipotézisünkhöz képest, nem mutatnak arra jelek, hogy működne a megerősítő szociálpszichológiai hatás, amit a szakirodalom kapcsán jeleztünk.

A képet tovább árnyalhatjuk akkor, ha megvizsgáljuk a Fidesz-szimpatizánsok milyen szabad asszociációkat rendelnek a párthoz (nyitott kérdés).

107. 1992 májusában, vagy később született válaszolók.

5. táblázat.
A Fidesz-szavazók által a párthoz rendelt szabad asszociációk
(százalékos megoszlás)

asszociáció	százalék
pozitív jelzők	23
konzervatív értékek, nemzet, család	16
semleges jelzők (pl. narancs)	12
negatív jelzők	12
kétharmad, kormányzás	8
Orbán Viktor	7
erő, hatalom	7
gazdasági sikerek	5
egyéb	2
nincs válasz	9

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.
N=196. Nyitott kérdés.

Azok a jelzők, amik nem értéktelítettek, de az inkunbens pártra történő asszociációt jelenítik meg, az ös
válaszon belül 7,5 százalékos arányban képviseltetik magukat. Legtöbbször a „kétharmad", valamint a
mánypárt" szavakra asszociáltak ebben a dimenzióban a Fidesz kapcsán. Ahogy a fenti táblázat is mu
ez nem sokkal előzi meg az Orbán Viktorra való asszociációt, valamint a különböző erőre, hatalomra,
szótársításokat. A legnagyobb arányban az általános pozitív jelzők fordultak elő a Fidesz-szimpatizán
talok esetében, de nagy hangsúly volt a válaszokban a konzervativizmuson (kisebb mértékben a jobb
liságon), valamint a családon is. Utóbbi esetben általában arra utaló jelzők voltak, hogy a Fidesz a csal
pártja, kevésbé arra, hogy a saját családjukon belül a Fideszre szavaznak a szülők (bár ilyen említ
megjelent). Érdekes, hogy a Fidesz-szavazó fiatalokon belül is volt egy 12 százalékos csoport, amely in
negatív jelzőket aggatott a pártra. Itt legtöbben a legkisebb rosszra asszociáltak a párt kapcsán. A sz
asszociációk tartalma nem mutatott összefüggést sem azzal, hogy valaki középen vagy szélen helyez
el a bal-jobb skálán, sem azzal a kérdéssel, hogy szavazhatott-e már az előző választáson.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a Fidesz kormánypárti pozíciójának nincs jelentős közvetlen hat
támogatottsági struktúrájára, legalábbis az általunk vizsgálható indikátorok nem mutatnak összefüggést

A Fidesz felsőoktatási szavazóbázisa a teljes népességhez viszonyítva

A tanulmányunk harmadik nagyobb elemzési egységében megvizsgáljuk, hogy a felsőoktatásban t
fideszes fiatalokra más demográfiai struktúra jellemző-e mint a teljes népességre. Az összehasonlít
egy 2013 tavaszán készült 1000 fős Tárki omnibusz felvételt[108] használunk fel. Az elemzés első lépésé
Fidesz-szavazókra a Tárki adatfelvételben is illesztünk egy logisztikus regressziós modellt. A függetle
tozók között szerepeltetjük a vallást, a nemet, a településtípust, a szubjektív jövedelmi helyzetet, vala
korábbi elemzéshez képest pluszként bevonjuk a kérdezett iskolai végzettségét (diplomás-e a kérdeze
modellt megvizsgáljuk egy szűkített bázison is. Leválogatjuk az adatfelvételből a 40–65 év közötti ko
tályt. Potenciálisan ők lehetnek az egyetemisták és főiskolások szülei, tehát ez a korcsoport külön érd
lehet az elemzés számára.

A teljes népesességben a Fidesz támogatottsága 26 százalék volt, a 40–65 éves korcsoportban ped
százalék. Tehát ezeken a bázisokon a kormánypárt támogatottsága jóval szélesebb, mint amit a fel
tatásban hallgatók esetében mutatott az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás. (A részletes statis
táblázatot lásd a Mellékletben, 2. táblázat).

108. Az adatfelvétel a „Törésvonalak, értékek és az identitás szerepe a magyar pártrendszer átalakulásában, 2000-2014" című, K 105445 számú OTKA kutatás kereté
történt.

Az összes szavazóra illesztett modell esetében csak 1 változó volt szignifikáns a modellben, ez pedig a szubjektív anyagi helyzet. A változó kódolása megegyezett az Aktív Fiatalok kutatásban alkalmazottal, tehát az alacsonyabb érték jelent magasabb szubjektív anyagi helyzetet. A negatív Beta érték jelzi, hogy minél jobb valakinek az anyagi helyzete, annál valószínűbb, hogy Fidesz-szavazó az illető. A teljes modell magyarázó ereje 7 százalék, ami alacsonyabb, mint a főiskolás–egyetemista mintán.
A felsőoktatási mintán nagyon hangsúlyos vallási változó ebben a modellben nem volt szignifikáns. A 40–65 éves *korosztályra illesztett logisztikus regressziós modell* magyarázó ereje valamivel magasabb volt, 8 százalék, és itt több változó is szignifikánsnak bizonyult. Ebben a modellben is a szubjektív anyagi helyzet volt a leginkább meghatározó (hasonló előjellel, mint a teljes népesség esetében), de szintén szignifikánsan összefüggött a Fideszre szavazással a diplomás változó, valamint a vallás is. Az eredmények azonban itt is inkább kérdőjeleket nyitnak, mivel a nem diplomás válaszolók esetében valószínűsít a modell magasabb Fidesz szavazati arányt, valamint a maga módján vallásos csoport negatív B értéke azt jelzi, hogy a nem vallásosakhoz képest ez a csoport kisebb arányban Fidesz-szavazó. Tehát azt mondhatjuk, hogy közös jegyként megjelenik a Fidesz-szavazók esetében a jobb anyagi helyzet, a vallás azonban csak a fiataloknál meghatározó, a teljes népesség (és a 40–65 évesek) esetében viszont nem.
Megvizsgáltuk a különböző ideológiaskálákon való elhelyezkedést is. A jobb összehasonlíthatóság miatt, 0–100 skálára transzformáltuk az eredményeket.[109]

6. táblázat.
A Fidesz-szavazók különböző ideológiatengelyeken elfoglalt pozíciója

		baloldali – jobboldali	liberális – konzervatív	mérsékelt – radikális
Aktív Fiatalok 2013	Átlag	74,2	58,5	42,8
	Konf.int	2,5	3,4	3,2
Tárki – Törésvonalak OTKA 2013	Átlag	75,9	55,2	40,3
	Konf.int	2,1	3,1	2,7
Tárki – Törésvonalak OTKA 2013 (40-65 korcsoport)	Átlag	75,9	55,2	40,3
	Konf.int	2,1	3,1	2,7

A különbség egyik ideológiadimenzióban sem volt szignifikáns a három vizsgált csoport között. Tehát a Fidesz-szavazó főiskolások és egyetemisták ugyannyira tekinthetők jobboldalinak és konzervatívnak, mint az összes Fidesz-szavazó, és a mérsékelt–radikális tengelyen sem vesznek fel más pozíciót. A különbség ott rajzolódik ki, hogy a három ideológiatengely mennyire tud egymással összekapcsolódni. A fiatalok esetében a jobboldaliak, inkább konzervatívok is (0,29-es korreláció a két változó között), a mérsékelt–radikális tengely viszont független a másik két ideológiadimenziótól. A teljes népességben ehhez képest viszont egyik ideológiadimenzió sem függ össze a másikkal.
A *gondolkodási sémák súlypontjainak* jobb megértésében segíthet minket az, ha megvizsgáljuk milyen politikai eszmék állnak közel a fiatal egyetemista fideszesekhez, és a teljes népességben a Fidesz-szavazókhoz. Mind a két kutatásban szerepelt egy blokk, amiben különböző politikai eszmék közül kellett választani a válaszadóknak aszerint, hogy melyik áll, hozzájuk a legközelebb. Az Aktív Fiatalok kutatásban csak egy eszmét választhattak, a Tárki kutatásban kettőt is, a tanulmányban azonban csak az első választásokat emeljük ki.[110] A politikai eszmék listája nem volt teljesen átfedő, a következőkben csak azokra koncentrálunk, amik mind a két kutatásban lekérdezésre kerültek.

109. A Tárki adatfelvételben 0–10 fokú skálán kérdezték az ideológiatengelyen való elhelyezkedést.
110. A Tárki kutatásban arra kellett válaszolniuk a kérdezetteknek, hogy milyen gondolkodású emberek állnak leginkább közel hozzájuk, míg az Aktív Fiatalok adatfelvételben arra kellett válaszolniuk, hogy a felsoroltak közül melyik gondolkodás áll hozzájuk a legközelebb. Az eltérő kérdezési technika is okozhat eltéréseket az adatokban.

7. táblázat.
A különböző ideológiacímkék választása a két adatfelvételben
(százalékos megoszlás)

	Tárki – Törésvonalak OTKA 2013	Aktív Fiatalok 2013
Erős nemzeti érzésű	27	12
Hívő, vallásos	10	14
Zöld, környezetvédő	7	12
Liberális, szabadgondolkodású	15	14
Szociáldemokrata	1	1
Rend és stabilitás híve	21	24
Konzervatív, hagyománytisztelő	18	23
N	244	139

Az alacsony esetszámok miatt (és a részben eltérő kérdezéstechnika okán is), csak óvatos következtetés
ket vonhatunk le az adatokból. A Tárki adatfelvételben az itt felsorolt hét politikai eszme közül, az erős-ne
zeti gondolkodást választották a legnagyobb arányban a fideszesek. A fiatalok között, ez a kategória visz
nem volt kiemelkedően magas, a rend és stabilitás, valamint a konzervativizmus és hagyománytisztelet
inkább a gondolkodásmódjuk középpontjában. Utóbbit a Tárki mintán valamivel kevesebben választottál
A fejezet utolsó elemzési egységében megvizsgáljuk, hogy a három itt említett eszme, továbbá a hívő, va
sos gondolkodással való azonosulás, valamint a korábban már bemutatott három politikai ideológiadimen
milyen erősen függ össze a Fidesz szavazás valószínűségével a különböző vizsgált csoportokban.

8. táblázat.
A Fidesz szavazóbázisára ideológiai változók alapján épített logisztikus regressziós modell

	Aktív Fiatalok 2013			Tárki – Törésvonalak OTKA 2013			Tárki – Törésvonalak OTKA 2013 (40-65)		
			%			%			%
Intercept	-4,602	0		-5,329	0		-5,718	0	
Baloldal - jobboldal	0,052	0	76,0	0,071	0	93,6	0,067	0	89,
Liberális - konzervatív	0,011	0,015	4,1	0,011	0,02	2,3	0,019	0,003	7,7
Mérsékelt - radikális	-0,016	0	10,7	-0,015	0,002	4,2	-0,008	0,221	-
Konzervatív, hagyománytisztelő	-0,067	0,831	-	0,13	0,67	-	0,186	0,647	-
Nemzeti érzelmű	-1,229	0,001	9,2	-0,047	0,866	-	0,224	0,521	-
Rend, stabilitás	-0,213	0,43	-	-0,159	0,56	-	-0,821	0,052	3,
Hívő, vallásos	0,439	0,196	-	0,296	0,379	-	0,439	0,363	-
R2	24.14%			31.02%			30.08%		
N	1123			812			429		

A három vizsgált csoport közül az Aktív Fiatalok kutatás mintájában volt a legkisebb magyarázó erő, bár itt is közel 25 százalékos megmagyarázott hányadot kaptunk. A négy gondolati eszme közül csak a nemzeti érzelmű címke tudott beépülni szignifikánsan a modellbe, a másik három nem. Ennek oka, hogy ezek erősen összefüggenek az ideológia dimenziókkal, és azokon felüli parciális hatásuk már nem tudta magyarázni a Fideszre való szavazást. A „nemzeti érzelmű" címke is negatív B értékkel szerepel a modellben, ami azt jelenti, hogy ennek a választása csökkenti a Fidesz-szavazás valószínűségét (a Jobbik-szavazóktól különbözteti meg a Fidesz-szavazókat ez a választás, illetve inkább nem választás). Mind a három ideológiadimenzió összefüggött a Fidesz-szavazás valószínűségével, a jobboldaliak, a konzervatívak, valamint a mérsékeltebbek inkább számítanak Fidesz-szavazónak. A különböző indikátorok közül messze a bal-jobb skálán való elhelyezkedés hatott leginkább a Fideszre való szavazásra.
A teljes, 18 événél idősebb népesség esetében az egyik gondolkodási címke sem függött össze a Fidesz-szavazással a modellünkben, a három ideológia dimenzió azonban ugyanúgy működött, mint a főiskolai-egyetemi mintán. A modell magyarázó ereje magasabb volt, mint az Aktív Fiatalok kutatásban, és ezen belül több mint 90 százalékos szerepe volt a bal–jobb ideológia dimenzión való elhelyezkedésnek. A 40–65 évesek között a mérsékelt–radikális választóvonal nem tudott szignifikánsan beépülni a magyarázómodellbe, a rend és stabilitás gondolkodási címke választása viszont igen, méghozzá negatív B értékkel. Ebben a csoportban is a bal–jobb elhelyezkedés volt a leginkább meghatározó a Fideszre való szavazás kapcsán. Összességében azt mondhatjuk, hogy mind az egyetemisták-főiskolások, mind az összes választó, mind a 40–65 évesek esetében a bal–jobb elhelyezkedés határozza meg leginkább a Fideszre szavazást.
A legkisebb magyarázó erő, a felsőoktatásban tanulók mintájára volt jellemző, és itt volt a „leggyengébb" a bal–jobb ideológiai dimenzió hatása is. Ez alapján mondhatjuk azt, hogy ideológiai hatásmechanizmusok szerepe valamivel „még" alacsonyabb a fiatal egyetemre járó fideszesek között. Az az állítás viszont valószínűleg pontosabb, hogy a pártpreferencia, és a pártosodás kevésbé határozza meg az ideológia-választásaikat, mint a teljes népesség esetében.[111]

A Fidesz imázsa

Az elemzés utolsó egységében megvizsgáljuk, hogy a fideszes fiatalok, milyen pozitív és negatív értékeket, szerepeket csatolnak a választott pártjukhoz, a többi szavazóval összevetve. Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013* kutatásban összesen 11 szempont kapcsán kérték meg a válaszolókat, hogy jelezzék azt, hogy az adott állítás szerintük igaz-e a Fidesz-KDNP szövetségre. A 11 állításból 6 volt pozitív, 3 társadalmi csoportok és értékek képviseletéről szólt, 2 pedig egyértelműen negatívnak tekinthető.

111. Az elmúlt évtizedben több tanulmány is azt mutatta, hogy Magyarországon nem az ideológiaelköteleződés határozza meg a pártválasztást, hanem fordított a viszony, a pártok ideológiaválasztásai tükröződnek vissza a szavazók ideológiaválasztásaiban (Tóka 2005).

9. táblázat.
A Fidesszel kapcsolatos vélekedések az egyes szavazói csoportokban
(százalékos megoszlás)

	Fidesz	Jobbik	Bal–liberális pártok	Pártpreferen[c]… nélküliek
Képes arra, hogy kormányra kerülve vezesse az országot.	87	28	19	28
Jól felkészült politikusaik vannak.	83	41	37	35
beleszólást biztosít a közügyekbe az állampolgárok részére.	69	19	10	16
Aggódik a hátrányos helyzetűek sorsáért.	64	18	9	16
A fiatalokhoz szól.	55	19	12	16
A leghitelesebben küzd a korrupció ellen.	46	5	2	5
Megfelelő válasza van a cigányok és nem cigányok közötti konfliktusra.	41	4	10	9
Harcol a nők egyenjogúságáért.	31	18	8	11
Csak a hatalom érdekli őket.	25	66	84	58
Jobban odafigyelnek a saját gazdasági érdekcsoportjaira, mint a saját választóikra.	25	52	60	34
Zöld értékeket képviselnek.	17	5	1	4

Ahogy a fenti táblázat mutatja, a Fideszre szavazó fiatalok pártképe teljesen elüt a másik három csopo[r]…
A másik három csoporttal nem volt korrelációja a Fidesz-szavazók jelöléseinek, a másik három cs…
Fideszre adott válaszai viszont 0,9 feletti korrelációt mutattak. Tehát a jobbikosok ugyanúgy gondolk[o]…
ezen dimenziók mentén a Fideszről, mint a baloldali és liberális pártok a szavazói. A Fidesz szavazó[k]…
mint 80 százalékban választották azt, hogy a párt képes arra, hogy kormányra kerülve vezesse az ors[z]…
és azt is, hogy jó politikusaik vannak. Utóbbival, még a többi csoportban is viszonylag sokan értettek [e]…
Tehát a fiatal fideszesek alapvetően mind a párt kormányzóképességével, mind a politikusaival eléged…
Azzal, hogy a Fidesz lehetőséget ad a kormányzati ügyekbe való beleszólásra 69 százalék értett egy…
hasonló arányban jelölték azt is, hogy aggódik a Fidesz a hátrányos helyzetűek csoportjáért.
Korábban a Fidesz egyértelműen a fiatalok pártja volt, érdekes, hogy ezzel már csak a saját szavazói…
csak alig több mint fele ért egyet. A korrupció szintén sarkalatos pontja a Fidesz-kormányzatnak, az ell…
legtöbbször e mentén keres fogást a kormányzó párton. Ez a kérdés a fiatal Fidesz-szavazókat is meg[…]
kicsit kevesebb, mint felük jelölte azt, hogy leghitelesebben ez a párt küzd a korrupció ellen.
A két negatív állítással, miszerint a Fideszt csak a hatalom érdekli, valamint jobban odafigyelnek a…
gazdasági érdekcsoportjaikra, mint a saját választóikra, a Fidesz-szimpatizánsok negyede értett egy…
telemszerűen a másik három csoportban ennél sokkal magasabb egyetértési arányt mutatott a felvé…
Összességében azt mondhatjuk, hogy a főiskolás és egyetemista fideszesek, nagyon pozitív képp[e]…
delkeznek a választott pártjukról, főleg a kormányzóképesség terén. Azt is hozzá kell tenni, hog[y]…
pártképük viszont gyökeresen eltér attól, ahogy a többi párt szavazója, vagy a pártszimpátia nélküliek…
dolkoznak a jelenleg kormányzó erőről.

KONKLÚZIÓ

A 2012-es év második felében, és a 2013-as év elején több olyan esemény is történt a felsőoktatásban, ami a Fidesz szempontjából negatívnak volt mondható. Az egyetemi reformokkal kapcsolatos kormánypárti elképzelések hangos ellenállást váltottak ki, több nagyobb tüntetés is volt a kormány politikája ellen, és a hallgatói bázis-demokratikus mozgalmak közül a HaHa országos ismertséget szerzett. Az Aktív Fiatalok Magyarországon adatfelvétel azonban nem mutatott törést a Fidesz támogatottságában 2012 elejéhez képest. Továbbra is a kormánypárt az egyik legnépszerűbb politikai szereplő az egyetemisták körében. A Fidesz szavazóbázisa strukturálisan sem mutatott nagyobb átrendeződést, bár a jobb anyagi helyzet szerepe felértékelődött a Fideszre való szavazásban, alapvetően a vallásosság a legerősebb tényező a párt támogatása kapcsán. Ez azt mutatja, hogy nagyon erős szocializációs mechanizmusok terelik a Fidesz felé a fiatalokat, bár az nehezen eldönthető, hogy ez családi szocializáció, vagy intézményi szocializáció (valószínűleg a kettő ötvözete).

A Fidesz támogatottságában az inkunbens szerepnek nincs nagy jelentősége az adatok alapján, legalábbis ez nem növeli a tábor nagyságát, bár az lehetséges, hogy a negatív issue-k miatti csökkenést ez a szerep ellensúlyozni tudta.

Bár korábban nem hangsúlyoztuk külön, de az jól kirajzolódik az adatokból, hogy a fiatalok esetében sokkal inkább rétegpárt a Fidesz, szemben a teljes népességben felvett néppárti szereppel. Ez látszik a csoportban mért alacsonyabb támogatottságon, és a jóval karakteresebb demográfiai jegyeket mutató táboron is. A párt-identifikáció viszont még nem olyan erős a fiatal fideszesek esetében, az ideológia pozíciók hatása alacsonyabb náluk a pártra való szavazásban, mint az összes szavazókorú ember esetében.

A párt szempontjából a következő 1–2 év kérdése az lesz, hogy a fiatalok szemében vissza tudja-e magát pozícionálni a „fiatal szavazók pártjának" szerepébe, vagy sem. Ez a kérdés a párt hosszú távú választási esélyeit is nagyban befolyásolja majd.

** A tanulmány részletes statisztikai számításokat tartalmazó mellékletét lásd az online verzióban. A tanulmánykötet letölthető a www.aktivfiatalok.hu honlapról.*

IRODALOM

Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2005): Választási részvétel és politikai aktivitás. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert. (szerk.): Törések, hálók, hidak. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 323-384.

Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2011): Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciaspirál. In: Tardos Róbert - Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): Részvétel, képviselet, politikai változás. DKMKA. Budapest. 347–382.

Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2005): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés.* Budapest, Mobilitás Ifjúsági iroda.

Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2009): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés.* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügy Intézet.

Berelson, B. R – Lazarsfeld, P. F. – Mcphee, W. N. (1954). Voting: a study of opinion formation in a presidentia campaign. Chicago: Chicago University Press.

Blau, P. M. (1997): Egyenlőtlenség és heterogenitás. Primitív elmélet a társadalmi struktúráról. (Ford.: Szalai Éva.) In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei.* Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1997. 359–382.

Calle de la L.– Martinez A., Orriols L. (2010): Voting without ideology. Evidence from Spain (1979-2008). Revista Espanola de Investigaciones Sociológicas (Reis). N129. 107-129. http://reis.metapress.com/content/7j0v43v8g61018l0/fulltext.pdf

Csákó Mihály (2004): Ifjúság és politika, *Educatio*, XIII. évf. 4. sz. (2004. tél), 535–550.

Csákó Mihály – Berényi Eszter – Bognár Éva – Tomay Kyra (2000): Politikai szocializáció Magyarországon a kilencvenes években, Szociológia Szemle 2000/1. 50–68.

Dinas L. (2010): The Impressionable Years: The formative role of family, vote and political events during early adulthood. European University Institute. Florence. Phd Thesis. http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/14708/2010_Dinas.pdf?sequence=1

Fowler J. A. (2006): Habitual Voting and Behavior Turnout. Journal of Politics 65: 335–344.

Froman L. A. (1961): Personality and Political Socialization, The Journal of Politics, Vol. 23, No. 2 (May, 1961), 341–352.

Jennings, M. K. – Niemi R. G. (1968): he transmission of political values from parent to child. American Political Science Review 42 (March):169–184.

Kmetty Zoltán – Tóth Gergely (2011): A politikai részvétel három szintje. In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): Részvétel, képviselet, politikai változás. Budapest: DKMKA, 75–115.

Meredith M. (2007): Persistence in Political participation. Working Paper. http://www.sas.upenn.edu/~marcmere/workingpapers/PersistenceParticipation.pdf

Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Székely Levente (szerk:) *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet* Budapest 2013. Kutatópont.

Reiner Roldan – Oross Dániel – Keil András (2012): Trendforduló: Új fejezet a Fidesz és a legfiatalabb választó korosztály kapcsolatában? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók* Szeged. Belvedere Meridionale, 183–202.

Róna Dániel – Szabó Andrea: A kutatás módszertana. *In:* Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012.* Szeged. Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) (2002): *Ifjúság2000. Tanulmányok I.* Budapest Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012.* Szeged. Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea (2014): A kutatás módszerta. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók* Szeged. Belvedere Meridionale, 2014.

Szabó Ildikó – Csepeli György (1984): Politikai érzelmek iskolája. *Jelkép.* 1984/2. 26–31p

Szabó Ildikó – Örkény Antal (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája.* Minoritás Könyvek, Budapest.

Szabó Ildikó – Falus Katalin (2000): Politikai szocializáció Közép-Európai módra: A Magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia* 100. évf. 4. szám 383–400.

Szabó Ildikó (2010): Nemzeti Identitás és politikai szocailizáció. Új Ifjúsági Szemle. 2010/ tavasz 75–98.

Thomas E. L. (1971): Political Attitude Congruence between Politically Active Parents and College-Age Children: AnInquiry into Family Political Socialization. *Journal of Marriage and Family,* Vol. 33, No. 2, Decade Review. Part 3 (May, 1971), 375–386.

Tóka Gábor (2005): A törésvonalak, a pártok és az intézményrendszer. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 243–321.

Keil András: Zöldek a felsőoktatásban – Avagy: mit tudunk a magukat zöldnek valló egyetemistákról, főiskolásokról?

BEVEZETÉS

A magyar felsőoktatásban tanuló diákok véleménye mindig a közéleti érdeklődés homlokterében állt. N mindegy ugyanis, hogy a jövő döntéshozói mit gondolnak saját helyzetükről, az országról, a közéleti-polit klímáról, pártokról és politikusokról. Annak érdekében, hogy terület tudományos irodalma újabb megálla tásokkal gazdagodhasson, célszerűnek tűnik némiképp új vetületek, társadalmi metszetek irányába is mozdulni. E tanulmány ezzel az ambiciózus céllal készül: megkísérel olyan állításokat megfogalmazni a r gyar egyetemisták-főiskolások gondolkodásáról, amelyek eddig nem, vagy csak kevéssé voltak ismerte Jelen írás alapvető célja ugyanis, hogy megvizsgálja: *mennyire van jelen a magyar egyetemeken-főiskolá (elsősorban egyéni szinten, a hallgatók fejében) a „zöld gondolat" mint politikai áramlat?* Milyen jellemzől írhatóak le azok a felsőoktatásban tanulók, akik öndefiníciójukat illetően leginkább „zöld, környezetvé jelzőt használják magukra? Az írás reflektálni kíván az egy évvel ezelőtti adatokra, az akkor Szabó Anc és Kern Tamás korábbi írása (Szabó A.–Kern 2011) nyomán *Critical Mass nemzedéknek* nevezett és bei tatott hallgatói csoport „továbbélésére", kapcsolódási pontjaira.

A 2014-es parlamenti választáshoz közeledve jól látszik: nem egy párt kampányol direkt e célcsoport s mára megfogalmazott üzenetekkel, az egyetemisták-főiskolások társaságát újra (?) felfedezték maguk a pártok. Akár a Jobbik, akár az Együtt 2014 törekvéseit, akcióit nézzük, 2013 utolsó hónapjaiban jól lát tóak a megszólított célcsoport elérésére tett erőfeszítések. Az írás készültekor még ugyan nem dübörö 2014-es választási kampány, ám már látszanak arra utaló jelek, hogy a korábbi években megszokottak képest talán komolyabb relevanciával bír majd mind a teljes, 18-30 éves korosztály, mind pedig az egye misták-főiskolások alcsoportja a pártok üzeneteinek megfogalmazásakor.

A fentiek aláhúzzák: érdemes és időszerű azzal foglalkozni, mire is számíthat a magyar társadalom ak amikor a jövő gazdasági, kulturális, politikai elitjének gondolkodása kerül terítékre. Ami az írás struktúr illeti: a tanulmány elméleti kereteinek vázolása után az alkalmazott módszertan kerül bemutatásra, ma hipotézisek megfogalmazása után azok tesztelése, illetve a végső következtetések kerülnek bemutatás

ELMÉLETI KERETEK

Szabó Andrea és Kern Tamás már idézett írásában (Szabó A.–Kern 2011) gondolatébresztő módon ír elő arról a fiatalok körében empirikus eszközökkel is tetten érhető csoportról, amelyre alapvetően nem i a szakirodalomban korábban sokat hangoztatott toposz a *fiatalok apolitikusságáról.* Az Aktív Fiatalok gyarországon Kutatócsoport 2012-es adatfelvétele és adatelemzése is kimutatta, hogy csak a szűken politikai dimenzióval szemben lelhetőek fel averziók a fiatalok körében: sokak számára egyáltalán nem zömbösek a társadalmi-közéleti kérdések, és hajlandóak aktivitást is kifejteni e téren. Szabó Andrea és I Tamás már az *Ifjúság2008* adatait vizsgálva arra hívta fel a figyelmet: létezik a 15–29 éves korosztá belül egy szűk réteg, amely alapvetően különbözik a korosztály többségétől. Számukra ugyanis egyált nem közömbös a politika, a közéleti kérdések világa. E jól körülhatárolható csoport két szélső pozíciója ún. „kuruc.info" és „Critical Mass nemzedék" elnevezéssel illette a Szabó-Kern szerzőpáros. Kutat szerint előbbiek a rendszerváltás veszteseiként, utóbbiak pedig inkább annak nyerteseiként írható (Szabó A.–Kern 2011, 43).

A Critcal Mass nemzedék (és emellett a kuruc.info nemzedék) vizsgálatára születtek újabb kísérletek 2012 és Róna–Sőrés 2012). A Critical Mass nemzedék tagjaival kapcsolatban leginkább a politikai értelen vett zöld értékek (fenntartható fejlődés fontossága, bázisdemokratikus gondolkodásmód a politikáról, ti-establishment jelleg stb.) hozhatóak kapcsolatba (Keil 2012, 178). Az először az 1968-as diákmozgal során felszínre törő társadalmi változások, az akkori fiatalok lázadása a fogyasztói társadalom abban az ben jellemző vonásaival szemben, mind-mind jelezték: a második világháború után felnövő generációk egy más világot képzelnek el. Az először csak mozgalmi szinten jelen lévő csoportosulásokat később (rés az egymásra hatás következményeként is) az újonnan megalakuló újbaloldali, zöld pártok kanalizálták.

A zöld mozgalmak Magyarországra is begyűrűztek még a rendszerváltás előtt: az 1980-as években a mozgalmak népszerűségük tetőpontján hazánkban is komoly szerepet játszottak a politika formálásá Fontos ugyanakkor látni: ebben az időszakban is annak köszönhette viszonylagos sikerét (ld. a Bős-N maros-ügyet) a magyar zöld szubkultúra, hogy a Kádár-rendszer „soft" politikai ellenzékeként tudott fel

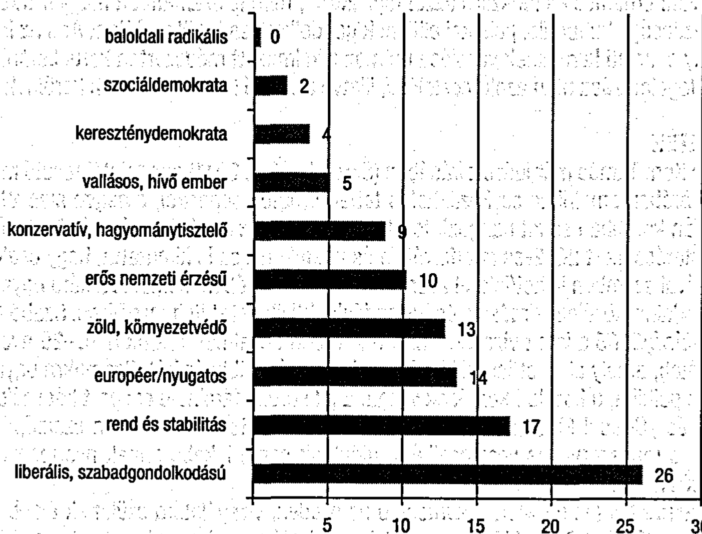
anélkül, hogy a berendezkedés igazi politikai alapjait kérdőjelezte volna meg (MIKECZ 2012, 71; SZABÓ M. 1993, 48). A magyar zöld mozgalom sokáig képtelen volt arra, hogy releváns (Országgyűlésbe bekerülő) pártot hozzon létre, tartson fenn. Ez először 2010-ben sikerült az LMP integratív szerepének köszönhetően. Ennek folyományaként pedig bekerült a rendszerváltás óta először a magyar törvényhozásba egy magát zöldnek valló párt. A zöld szubkultúra, a zöld értékek így jelennek vannak a magyar politikai gondolkodásban. Ennek társadalmi bázisa, annak mérete persze időről időre változik, ám mindenképpen potens tényező a zöld gondolat a választók szintjén is. Ugyan a teljes lakosság körében is egyre csökken a magukat zöldnek valló párt(ok) népszerűsége – részben a 2013 eleji pártszakadás (LMP), részben pedig az újdonság varázsának elmúlása miatt (Együtt 2014–PM). Egy mindenesetre biztos: helyük van a magyar pártrendszerben, ebből adódóan a hozzájuk kapcsolódó szavazók vizsgálata indokoltnak tűnik.

MÓDSZERTANI KERETEK RÖVIDEN

A magyar egyetemisták-főiskolások az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2013-as hullámának kérdőíves szakaszában arra is válaszolhattak, milyen öndefiníciót tartanak magukhoz a leginkább közelinek egy válaszlehetőség esetén[112]. A válaszok alapján az írás azt a hallgatót tekinti zöldnek, aki a felsorolt lehetőségek közül egyet választva a „zöld, környezetvédő" címkét tartotta a legszimpatikusabbnak. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért a csoportot pusztán a zöld jelzővel jelöli az írás.

A zöld hallgatók a kérdésre válaszolók körében 13 százaléknyian vannak (1. ábra.). Az érték jól mutatja, hogy a magukat explicite zöldnek valló hallgatók (147 fő) nem egy elhanyagolható kisebbségnek tekinthetőek a kérdés esetében 1144 fős mintában.

1. ábra.
„Melyik politikai eszme áll legközelebb a gondolkodásodhoz?"
(a kérdésre választ adók százalékos megoszlása, N=1144 fő)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

Az írásban vegyes módszertan segíti a feltett kutatási kérdés megválaszolását: a tanulmány nagymértékben épít az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport 2013 tavaszán készített adatfelvételére (a módszertanról szól részletes leírást ld. SZABÓ A. 2013, 10) ezen kívül pedig a kutatást kiegészítő fókuszcsoportos vizsgálatok tapasztalataira.

112. A válaszlehetőségek a következők voltak: liberális, szabadgondolkodású; európéer/nyugatos; kereszténydemokrata; baloldali radikális; konzervatív, hagyománytisztelő; erős nemzeti érzésű; rend és stabilitás híve; szociáldemokrata; zöld, környezetvédő; vallásos, hívő ember.

Az írás arra keresi a választ, hogy megtudja:

1. A zöld szavazók alapvetően fővárosinak tekinthetők, vagy a zöld jelző inkább a vidéki hallgatókra
2. A zöld szavazók megegyeznek-e az értékeikben liberális szavazókkal, tehető-e egyenlőség je szavazó és liberális szavazó-hallgató közé?
3. A zöld szavazók elkötelezettebbek-e a demokrácia iránt, mint a nem zöld egyetemisták-főiskolá
4. Mennyire aktívak a magukat zöldnek valló hallgatók, milyen részvételi formákban vesznek rés

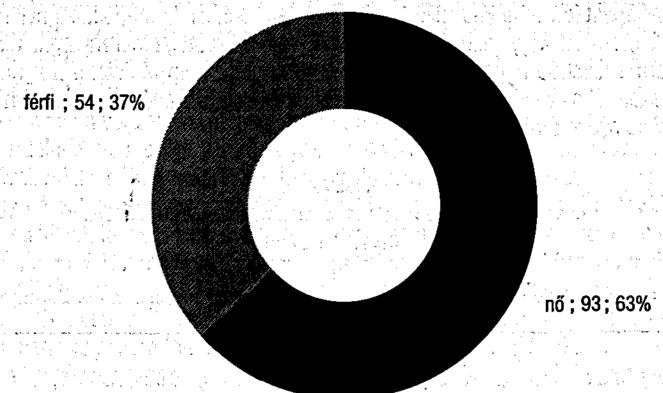
Ami pedig az írás felépítését illeti: elsőként a zöld szavazók demográfiai hátterét mutatja be, majd kitér litikai-közéleti aktivitásra, a politikai értékekre, végül a pártokkal, politikusokkal kapcsolatos percepci

MIT TUDUNK A ZÖLD EGYETEMISTÁKRÓL?

Társadalmi háttér

A magukat zöldnek valló egyetemisták-főiskolások csoportját jelentős többségében nők alkotják (63 zalék – ld. 2. ábra). Ez megerősíti azt az állítást, amely szerint a zöld értékek szerint gondolkodók k jelentősen több a nő, mint a férfi (KEIL 2012, 162). *A női többség tehát egy alapvető jellemzője a ma zöldnek valló egyetemistáknak-főiskolásoknak.*

2. ábra.
A magukat zöldnek valló hallgatók nemenkénti megoszlása (százalékos megoszlás, N=147 fő)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

A felvett adatok alapján nem állítható, hogy a zöld értékeket vallók főként a fővárosra koncentrálódna Ezt sem a leíró statisztikai adatok, sem pedig a létrehozott logisztikus regressziós modell eredményei támasztják alá. Utóbbi szerint ugyanis nem mutat érdemi növekedést annak valószínűsége, hogy v fővárosi lakos, azzal, hogy zöldnek vallja magát. Éppen ellenkezőleg: mind a logisztikus regresszió dell, mind pedig a leíró statisztikai adatok azt mutatják: a kisvárosokban állandó lakhellyel rendelk körében sokkal gyakoribb a zöld jelző öndefiníciós jellegű használata. Mindezek alapján tehát *a ma egyetemistákra-főiskolásokra nem igaz az a toposz, miszerint a zöldek főleg nagyvárosokban, és külön a fővárosban élők közül kerülnek ki.*

Ami a magukat zöldnek valló egyetemisták-főiskolások korát illeti: főként a 20–21 éves hallgatók kör népszerű a *zöld* jelző. Ezen életkorban a teljes népesség átlaga feletti a magukat zöldnek tartók ar Mind a fiatalabb, mind pedig az idősebb korosztályok esetében átlag alatti előfordulás regisztrálhat alapján azt mondhatjuk: hozzávetőlegesen az alapképzés végén járó hallgatók körében népszerű a öndefiníciós címke. Ez át is vezet minket a képzési szint szerinti megoszlás vizsgálatára: e dimenzi ugyanis ezt megerősítő tényt tapasztalhatunk. *Az alapképzésre járók között némiképp felül-, míg a terképzésen tanulók között* – a fentiekből is adódóan – *alulreprezentáltak a zöld egyetemisták-főiskolá*

Gyakran ismételt toposz továbbá a magyar egyetemistákkal-főiskolásokkal kapcsolatban, hogy a zöld nyezetvédő hallgatók főként bölcsész és társadalomtudományi képzésekre járnak. Ezt a tényt nem e meg az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport 2013-as adatfelvétele: a *magukat zöldnek vallók*

kal inkább az agrár képzési területről, az orvos- és egészségtudományok területéről, valamint a természettudományi tanulmányokat folytatók köréből kerülnek ki. A logisztikus regressziós modell tanulságai szerint a bölcsészképzés kifejezetten negatívan befolyásolja azt, hogy valaki magát zöld jelzővel illesse. A gazdasági képzés szintén taszítja a zöld jelzőt: a logisztikus regressziós modell alapján kifejezetten negatívan hatnak a gazdasági képzési területen folytatott tanulmányok arra, hogy valaki a zöld jelzőt válassza saját maga számára, mint legfontosabb öndefiníciós jegy. Ehhez hasonló jegyet mutatnak az adatok a műszaki képzésekre járó fiatalok között – a műszaki tanulmányok tehát szintén nem segítik elő, hogy valaki zöldnek gondolja magát.

Politikai-közéleti aktivitás

A magyar egyetemistákról-főiskolásokról született írások, azt vizsgálták, hogy milyen részvételi formák érdeklik őket – ha egyáltalán érdeklik (pl. Szabó A.–Oross 2012). Ezek többek között bebizonyították, hogy az internet szerepe, az online participáció nem „csodafegyver", azaz nem képes önmagában az internet újabb hallgatókat bevonni a közéleti-politikai kérdések megvitatásába. Ez pusztán egy újabb felület, ahová az egyébként is érdeklődő, aktív hallgatók kiterjeszthetik aktivitásukat.

A zöld hallgatók saját öndefiníciójának választásában nagy szerepet játszik szervezeti kötődésük. A zöld, környezetvédő szervezetek munkájában való közreműködés, a zöld szervezeti *tagság* jelentős mértékben megnöveli az átlagos valószínűségét annak, hogy valaki magát zöldnek nevezze. Ám egyúttal mindez nem jelenti azt, hogy szervezett vagy szervezeti részvételi formákban lennének kifejezetten aktívak a zöld hallgatók. Az átlaghoz képest kevésbé kedvelik, kevésbé bírnak tapasztalattal politikai nyilatkozatok, petíciók megfogalmazása, bejelentett vagy spontán tüntetéseken való részvétel, utcai zavargás terén. Nem túl népszerű részvételi forma továbbá egyik kampánytevékenység sem, nem aktívak a magukat zöldnek vallók politikai jelvények szándékos viselete, politikusokkal való kapcsolatba lépés, pártban végzett munka, illetve képviselő jelölti tevékenység terén sem.

1. táblázat.
Részvételi formák a magukat zöldnek valló hallgatók körében
(N=1126-1131 fő)

Az átlagosnál aktívabbak a zöld hallgatók:	Az átlagoshoz képest kevésbé aktívak a zöld hallgatók:
• pénz adományozása civil szervezetnek vagy pártnak • aláírásgyűjtésen való részvétel • bojkott, üzletlánc szándékos elkerülése • terén	• politikai nyilatkozat, tiltakozó petíció • törvényes demonstráció, tüntetés • spontán tüntetés, utcai vonulás • utcai zavargás • kampánytevékenység (aktivista!) • politikai jelvények szándékos viselete • kapcsolatba lépni politikussal vagy önkormányzati képviselővel • politikai pártban tevékenykedni • választáson jelöltként indulni • egy szervezet választott tisztségviselője • részvétel más politikai szervezet vagy mozgalom munkájában

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

Ami azonban szembetűnő, hogy olyan területeken mutatkozik érdeklődés a zöld hallgatók körében a rés
vételi formák iránt, amelyek alapvetően *egyéni* formák. A közösségi cselekvés tehát nem párosul feltétler
a szervezeti tagsággal a magukat zöldnek tartó egyetemisták-főiskolások körében. A (1) pénzadomány
juttatása, az (2) aláírásgyűjtés, illetve a (3) piaci bojkott mind-mind egyénileg is űzhető részvételi formá
Ráadásul e területek nem kötődnek olyan direkt módon a politikához, mint például a kampányokban való s
gítői közreműködés (aktivistaként dolgozni), jelöltként indulni választáson stb. E tényező pedig tovább erő
azt a megfigyelést, amely az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2012-es hullámában a Critical Ma
nemzedékkel kapcsolatban fogalmazódott meg. Az akkori eredmények tanúsága szerint a részvételi form
közül inkább az apolitikusabb megoldások, a *politikai-közéleti* kérdések közül inkább a *közéleti* dimen
mozgatta meg jobban a vizsgált csoport tagjait (Keil 2012, 178).

A részvételt vizsgálva tehát kijelenthető: *amíg a nyugat-európai zöld értékközösségbe tartozók fontos jelle
zője az aktivitás, s különösen a politikához szorosan kötődő formák* (tüntetések, politikai akciók, flashmob
stb.) *igenlése, addig a magyar fiatalok ehhez képest úgy tűnik, racionálisabban lázadnak.* A magyar zö
hallgatók a kutatási adatok alapján, ha tehetik, kerülik a kapcsolatot a politika világával, sokkal inkább
politikai szempontból neutrálisabb, a pártoktól távolabb álló aktivitási formák iránt nyitottak.

Politikai értékek

A fentiek fényében különösen fontosnak tűnik megvizsgálni: mit is gondolnak pontosan a zöld hallgatók
politika világáról. *Ami a bal–jobb skálán való önbesorolásukat illeti, úgy tűnik: nem nagyon tudnak mit k
deni egy ilyen dichotómiával.* Az átlaghoz képest (40 százalék) másfélszer annyian helyezik magukat közép
egy 1–7-ig terjedő skálán, 4-es értéket adva a saját pozícióra. A zöld hallgatók picit több mint 60 százalé
tehát centristának gondolja magát, vagy nem tudja értelmezni saját világlátása szerint a baloldal-jobbol
felosztást (Szabó A. 2014. jelen kötetben). Ennek köze lehet ahhoz is, hogy a mintán végzett, logisztik
regressziós modell alapján végzett számítások szerint a válaszadó neme közel 1,8-szeresére növeli ann
az esélyét, hogy érdeklődik-e a politika iránt vagy sem. A férfi válaszadók ugyanis közel dupla eséllyel fo
lalkoznak politikával, mint a nők. A magukat zöldnek valló szavazók között ugyanakkor jelentős többségb
vannak a nők, így közvetve azok, akik kevésbé érdeklődnek a politika világa iránt. Ebből pedig könny
következhet, hogy a klasszikus bal-jobb értelmezési keret nem hívószó számukra, nem érdekli őket.

Közel azonos arányban (19 illetve 20 százalék) helyezik el magukat ugyanakkor azok, akik számára aká
bal-, akár a jobboldal egy érvényes orientációs kód. Tehát amíg azt látjuk, hogy ugyan az ilyen típusú ská
relevanciája hosszabb távon csökken, még az alapvetően továbbra is érvényes bal–jobb megosztotts
értelmezése sem megy vagy nem fontos a magukat zöldnek valló hallgatók között.

Érdekes módon, a liberális-konzervatív skála értelmezése úgy tűnik egyszerűbbnek tűnt a zöld egyetem
táknak-főiskolásoknak. E skála középső értékét mindössze 48 százaléknyi hallgató jelölte meg. A libe
lis–konzervatív skála ráadásul nem szimmetrikus: a zöld hallgatók további 36 százaléka inkább liberálisn
vallja magát, míg 16 százaléknyian vannak a magukat inkább konzervatívnak tartók.

A mérsékelt–radikális mezőben való önelhelyezés során a fenti két dimenzióhoz képest még kevesebb
választották a középértéket. Így úgy tűnik a mérsékelt–radikális felosztás a leginkább értelmezhető ori
tációs kód az egyetemisták-főiskolások számára. Tízből négyen valamilyen szinten mérsékeltnek gondol
magukat, ennél egy hajszálnyival többen (41 százalék) választják a középső értéket, míg a válaszadók
százaléka valamilyen szinten radikálisnak vallja magát.

Joggal merül fel a fentiek alapján, hogy a magukat zöldnek valló hallgatók számára mennyire fontos tová
öndefiníciós elem a vállalt liberális felfogás? Az adatok tanúbizonysága szerint a zöldek között nagyszám
vannak jelen azok, akik számára a liberális világnézet fontos orientációs dimenzió. Ám korántsem állítha
hogy ez alapvetően határozná meg a magukat zöldnek valló egyetemistákat-főiskolásokat. Kimutatható
ugyanis ennél nagyobb relevanciával bíró tényezők: a bal-jobb dichotómiában felvett centrista pozíció, ille
a mérsékelt, a fókuszok tanulsága alapján a pártokkal, politikusokkal szemben alapvetően kritikus atti
(bővebben ld. a következő fejezetet!).

A nyugat-európai, angolszász területen működő zöld pártok szokták saját magukat a demokrácia újraértelmezőinek, megújítóinak *is nevezni.*[113] *Ez is jól jelzi:* a zöldek igyekeznek másként gondolkodni a demokráciáról akkor, amikor számos országban demokratikus deficittel kell küzdeniük a hagyományos demokrácia alappilléreinek (törvényhozások, választások stb.). Ennek függvényében érdemes azt is vizsgálni, hogy mit gondolnak a demokráciáról a magyar egyetemekre-főiskolákra járók, milyen viszony fűzi őket a demokratikus értékekhez.

A kutatásban két kérdés is körbejárta azt, hogy miként tekintenek az egyetemisták-főiskolások a demokráciára. Ezek alapján, még a mintaátlagnál is elégedetlenebbnek mutatkoznak a demokrácia működésével szemben a zöld hallgatók. Amíg a nem zöld hallgatók 62 százaléka nem igazán vagy egyáltalán nem elégedett a demokrácia működésével, addig a magukat zöldnek vallók közül 83 százaléknyian gondolják ugyanezt.[114] Ezen a ponton kétféle értelmezés lenne lehetséges: egyfelől kirajzolódhatna a „demokráciáért aggódó” hallgatók képe, akik szerint *nem elég* a demokrácia jelenlegi formájában, de az „irány jó”. Másfelől pedig az az opció, amelyben a magukat zöldnek valló hallgatók számára a demokrácia alapvetően nem bír különösebb pozitív jelentéstartalommal, és mint ilyen nem feltétlenül védendő, választandó politikai berendezkedés. A kérdés eldöntésében segítséget nyújt a kutatás másik kérdése. Az egyes megfogalmazott állításokkal való azonosulás mentén egy, a demokrácia jövője szempontjából kissé sötétebb kép rajzolódik ki. A négy állításból[115] egy a demokrácia hívei számára kínált választási lehetőséget – ezt a nem zöld hallgatók 44 százaléka választotta. A magukat zöldnek valló egyetemisták-főiskolások körében a demokrácia igenlése alig valamivel több, mint a válaszadók egyharmadára (36 százalék) jellemző. A második állítás, amely alapján a válaszadók nem tesznek különbséget politikai rendszerek között, az átlagnál magasabb népszerűségnek örvend a magukat zöldnek valló hallgatók között – a válaszadók 38 százaléka választotta ezt az opciót a nem zöld hallgatók 26 százalékával szemben.

Mindent egybevetve tehát kijelenthető: a demokráciával kapcsolatos kevés személyes tapasztalat, az involválódás alacsony szintje még azokban a csoportokban sem idéz elő alapvetően pozitív attitűdöt, amelyek az előzetes percepciók szerint akár a „demokrácia védőbástyái” is lehetnének.

A klasszikus értelemben vett zöld értékrend a fentiek alapján tehát nem jelenik meg a maga teljes komplexitásában Magyarországon. Nem társul feltétlenül hozzá egy alapvető közéleti-politikai aktivitás, nem jár együtt az erős demokratikus elköteleződéssel. A demokráciával szemben megfogalmazott kritika sokkal inkább tekinthető a demokráciával szemben negatív attitűd egy dimenziójának, mintsem egy „aggódó demokrácia-kritikusságnak”.

(Párt)politika

A magukat zöldnek valló fiatalok tehát alapvetően kritikusak a pártalapú politikával szemben. A zöld hallgatók 40 százaléka nem is tud megnevezni olyan pártot, amelyre „egy most vasárnapi” választáson voksolna. Ha tehetik, kivonulnak azokból az aktivitási formákból, ahol pártok és politikusok jelennek meg közvetlen módon. E kontextusban értelmezendő az országgyűlési választáson való részvételi hajlandóság is: a zöld hallgatók sokkal bizonytalanabb résztvevői az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport felmérése alapján „egy most vasárnapi” választásnak. Ez egybecseng az egy évvel korábbi, Critical Mass nemzedék kapcsán megfogalmazottakkal. Ebben a választói körben volt ugyanis a legalacsonyabb a részvételi hajlandóság – e téren tehát nincs érdemi változás. A zöld hallgatók közül ugyanis csak 43 százaléknyian tekinthetőek biztos résztvevőnek, míg a nem zöld hallgatóknál már a többség (54 százalék) az. A választási részvételt illetően tehát a zöld hallgatóknál, a bizonytalanság volt a fontos elem a kutatás készítésének pillanatában.

113. Ehhez ld. például: *http://www.greenparty.ca/platform2006/renewing_democracy.*
114. A demokráciával kapcsolatos véleményekről bővebben ld. Kovács 2014 jelen kötetben.
115. Válaszkategóriák: (1) A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb; (2) A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik; (3) Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer; (4) A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne.

2. táblázat.
Választási részvételi hajlandóság a hallgatók körében
(százalékos megoszlás, N=1074)

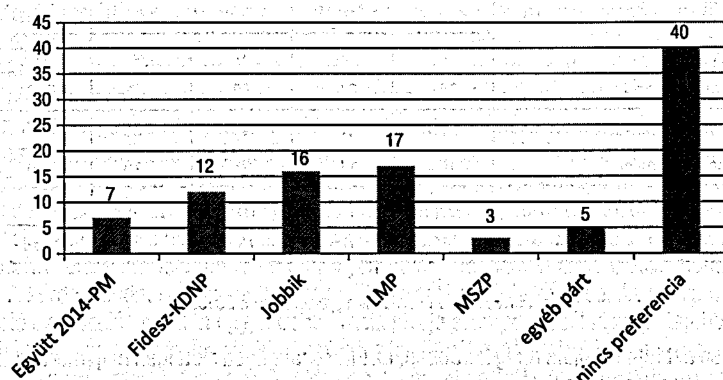
	Nem zöld hallgatók		Zöld hallgatók		Összefog
	N	%	N	%	N
biztosan elmenne szavazni	505	54	58	43	563
valószínűleg elmenne szavazni	256	27	43	32	299
valószínűleg nem menne el	104	11	25	18	129
biztosan nem menne el	73	8	10	7	83
Összesen	**938**	100	**136**	100	**1074**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

A pártok szintjén azt tapasztaljuk: amíg korábban, az LMP szakadása előtt igen nagymértékben
a zöld jelző igenlése, illetve az LMP-re való szavazási hajlandóság, addig a szétválás eléggé
érintette e szavazói tömböt. A 2012-es adatok szerint az LMP a második legnépszerűbb politi
volt az egyetemisták-főiskolások körében, addig *2013 tavaszára – főként a zöld válaszadók „s*
sának” köszönhetően, nagyjából tíz százalékot vesztve támogatásából – pusztán a negyedik leg
ferált párttá vált. A 2013-as adatok más érdekességet is mutatnak: jó eséllyel mondható el, hogy
mintát tekintve egy 3–5 százalékos réteg, akinek a politikai értékei, a demokráciáról, politik
felfogása rendkívül zavaros, inkonzisztens. Ebből is adódik, hogy például a zöld értékek igenlésé
Jobbik iránti pártszimpátia. Erre azonban még az sem jelent kimerítő magyarázatot, hogy a Jobbi
zál zöld ügyeket,[116] és Jobbik-szavazók is szép számmal találhatók a zöld hallgatók között. Vélhe
inkább befolyásoló tényező a *proteszt jelleg*, az *anti-establishment gondolkodásmód* azok köréb
„összeér” a zöld öndefiníció és a Jobbikra való szavazási hajlam. És ugyan továbbra is az LMP
preferált párt a magukat zöldnek valló hallgatók között, ám e fölény korántsem tekinthető olyan
többi szereplővel szemben, és mint látszik, egy sajátos kontextusban értelmezendő.
A fentebb már említett bizonytalanság dimenzió a pártválasztás terén is előbukkan. A választási
befolyásoló pártválasztási képesség a magukat zöldnek valló hallgatók között jelentősen alacso
a zöld jelzőt magukra nem vállalók körében. A zöldek közül 40 százaléknyi válaszadónak nincs
renciája – ez a szám a nem zöld hallgatók körében pusztán 37 százalék.

116. Például a hőszivattyú propagálása, mint hungarikum fűtési módszer, vagy a Staudt Gábor főpolgármester-jelölti programjának szerves részét képező, gyűjtő szigetek bevezetését célzó kezdeményezés stb. Bővebben ld. pl. Bíró-Nagy–Róna 2011, 259.

3. ábra.
Pártpreferencia a magukat zöldnek valló hallgatók körében
(százalékos megoszlás, N=138 fő)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

Hogy közelebb kerüljünk ahhoz, miért is gondolkodnak ilyen elutasítóan a pártokkal kapcsolatban a zöld hallgatók, érdemesnek tűnik segítségül hívni kvalitatív kutatási eredményeket is. Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport 2013 tavaszán több egyetemi városban készített tematikus fókuszcsoportokat. 2013 februárjában Budapesten került sorra egy olyan beszélgetés, amelyre LMP és PM szavazókat hívtunk.[117] Ezen szóba kerültek értékek, pártok, politikusok – a résztvevők összetétele, a kutatás kvantitatív ágában zöldnek minősített hallgatók szocio–demográfiai háttere, gondolkodásmódja nagymértékben egybeesett. Ebből adódóan a fókuszcsoporton elhangzottak segítségül hívhatóak a zöld hallgatók politikai gondolkodásmódja mélyebb összefüggéseinek feltárásához – hangsúlyosan nem reprezentatív, hanem kiegészítő jelleggel.

A fókusz résztvevőinek lehetőségük nyílt a megnevezett pártokkal kapcsolatban egy pozitív és egy negatív tulajdonságot megnevezni. Az LMP-hez köthető pozitív tulajdonságok alapvetően a párt továbbra is meglévő „anti-establishment"-üzenetét tükrözték (ld. *6. ábra*).

3. táblázat.
Pozitív és negatív tulajdonságok az LMP-hez kötődően

LMP – pozitív tulajdonságok	LMP – negatív tulajdonságok
• a baj felismerésének képessége • változás elhozója • korrupciómentes • alapos • konszenzuskereső • megismerteti a bázisdemokráciát • értékalapú • tiszta • fiatalos • új	• tapasztalatlanság • bezárkózó • elitista • nem fókuszált • bázisdemokratikus • béna • szakadás • összeszedetlen

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013; fókuszcsoportok.

117. A beszélgetés idejében az már világos volt, hogy az LMP szétszakadt, ám az még nem teljesen látszott, hogy mi lesz az új formációval, milyen néven és mikor csatlakozik a Bajnai Gordon vezette Együtt 2014-hez.

A negatív tulajdonságok esetében kiemelendő, hogy a bázisdemokratikus működést többen is a párt gy géjének értékelték. Az új típusú demokratikus bevonás módszere tehát kevéssé működik a fókusz részt vői szerint. Ez azért is fontos tényező, mert a demokráciába vetett hit nagymértékben múlik azon, hog korábbiakban kritizált formák megújítása A) mennyire lehetséges, B) mennyire sikeres.

Az LMP-vel kapcsolatos vélekedések feltárása mellett a fókuszok felmérték, mit gondolnak a résztve a Bajnai Gordon vezette Együtt 2014 mozgalomról. A zöld hallgatókat tömörítő fókusz résztvevőinek újonnan létrejött formáció újdonságereje, az ebből adódó *ismeretlenség*, a *professzionalizmus*, illetve a *hetőség*, a *félelem* és az összefogás, mint kifejezés jutott eszébe az Együttel kapcsolatban. A beszélge idején ugyan már nem volt teljesen ismeretlen, hogy az Együtt és Bajnai Gordon a választásra készül, a hallgatók számára még sokkal inkább fehér foltnak tekinthető az alakulat, sok ismerettel kimutathat nem bírtak a volt miniszterelnök vezette csoportosulásról.

4. táblázat.
Pozitív és negatív tulajdonságok az Együtt 2014-hez kötődően

Együtt 2014 – pozitív tulajdonságok	Együtt 2014 – negatív tulajdonságok
• az MSZP ellensúlya • képesség új dolgokra • sokszínű / sokféle • lehetőség • remény sokak számára	• körülményes, nem áttekinthető • „nem tudni, mi ez" • ismeretlen • LMP szétszakítása • „spanyol viasz-szindróma"

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013; fókuszcsoportok.

Az Együtt pozitív tulajdonságai között említették a hallgatók, hogy az *MSZP ellensúlya* tud lenni, új dolgo lehet képes, *reményt adhat* sokak számára, illetve *sokszínű*. Negatív tulajdonságok között olyan kifejezé kerültek elő, mint például: *körülményes, nem* áttekinthető, *„nem tudni, mi ez"*, *ismeretlen*, az *LMP széts kítása*, *„spanyol viasz-szindróma"*.

A fentiekből jól látszik: a magukat zöldnek valló szavazók körében az LMP-vel kapcsolatban leginkább *antikorrupciós üzenetek* mentek át a köztudatba, míg az Együtt 2014 újdonságereje, és az ebből ad ismeretlenség, de reménykeltő megjelenés a leginkább kiemelendő jellemzője a politikai formációnak.

A fókuszcsoportos beszélgetések során szóba kerültek az ország meghatározó, vezető politikusai A résztvevők velük kapcsolatban is elmondhatták véleményüket, az egyes szereplők pozitív és negatív lajdonságainak is teret engedve.

Ami a politikusokkal kapcsolatban általánosságban szembetűnő: még a pártokkal szemben tapasztaltn negatívabb attitűd, még magasabb elutasítás jellemzi a konkrét személyekkel kapcsolatos vélekedések Az *Orbán Viktorral* kapcsolatban megfogalmazott vélemények zömét valamilyen diktatórikus jegy jelle („hatalomehes", „hatalommániás", „diktátor", „Napóleon" stb.). Ezeken túl is zömmel negatív jelzők ju tak eszébe a fókusz részvevőinek, a miniszterelnök megítélése rendkívül negatívnak mondható a vizs közegben.

Tónusában igen, ám tartalmában nem sokban különbözik a legnagyobb ellenzéki párt elnöke, *Mesterh Attila* jellemzése. A fókusz résztvevői szerint Mesterházy Attila „tehetségtelen", „béna", „nem túl ok ráadásul „új Orbán akar lenni". A megkérdezett hallgatók szerint az MSZP átalakulása „ál-megújulás", M terházy politikai cselekedeteit pedig leginkább a „mindent a hatalomért" jelzővel lehet leírni. Az MSZP el kének pozitív tulajdonságai között említették a résztvevők, hogy „rendbe rakta az MSZP-t" – bár ez ugy fentebbi vélemények szerint csak ál-megújulás.

Bajnai Gordonról abszolút az általa is sugallni akart *„szakértő"* képe élt a hallgatókban 2013 tavaszán. A miniszterelnökkel kapcsolatban ez a jelző merült fel leggyakrabban a fókuszcsoportos beszélgetés so Negatívumai között a *karizma*, illetve a *szembenézés hiányát* emelték ki a résztvevők.

A Jobbik elnökéről, *Vona Gáborról* a *„náci", „rasszizmus", „demagóg", „gonosz"*, illetve a *„frusztrált"* jelzők kerültek elő a beszélgetésen. Vona Gábor pozitív tulajdonságai között emelték ki, hogy *jó szónok* és *„még nem ölt meg senkit"*.
Az alapvetően zöld, s főként LMP-szavazókra építő fókusz résztvevői Schiffer Andrásról, az LMP vezető politikusáról sem vélekedtek kimondottan pozitívan. A Schiffert illető jelzők közül szép számmal érkeztek nem túl hízelgő kifejezések („durcás sündisznócska", „makacs", „köpönyegforgató"). Ez az apró tény is mutatja, hogy az LMP renoméját még a saját táborán belül is megviselte a szakadás. A Schiffer Andrással kapcsolatban megfogalmazott pozitív tulajdonságok közül kiemelendő a „céltudatos", az „intelligens", a „rafinált", illetve a „szakmaiság" jelző.
Mindent egybevetve: a konkrét politikusok megítélése ha lehet, még negatívabb a fókusz tapasztalatai alapján. A résztvevők nem kímélték azokat a szereplőket sem, akikkel, illetve akik pártjával alapvetően szimpatizálnak. Ez elsősorban az LMP-s, főként zöld szavazókat tömörítő fókuszra igaz – az ebben résztvevő hallgatók kritikussága a pártokkal, politikusokkal, s főként: a saját párttal, „saját politikussal" szemben messze nagyobb, mint ahogy az tapasztalható volt más pártok hívei körében a saját tábor megítélése terén.

KONKLÚZIÓ

Az írás többek között arra kereste a választ, hogy milyen karakterisztikával bírnak a magukat zöldnek tartó egyetemisták-főiskolások a 2013 tavaszán felvett adatok tanúbizonysága szerint. Az adatelemzés során kiderült: nem állítható a magukat zöldnek tartó hallgatókról, hogy gondolkodásuk számos szeletében alapvetően liberális álláspontot foglalnának el. Értékrendjük nem konzisztens, nem mindenben „viselkednek úgy", mint ahogy azt a nyugat-európai értelemben vett zöldekkel kapcsolatban prognosztizálni lehetne.
A magukat zöldnek valló hallgatók demokrácia iránti elkötelezettsége egyáltalán nem erős. Sőt! A teljes minta rendkívül kiábrándult, elégedetlen részét adják, az elégedetlenség pedig – több kérdést is elemezve – úgy tűnik, nem a féltő aggódás, hanem inkább a kivonulás, a minél nagyobb arányú elutasítás, nihil irányába mutat. Az aktivitási formák terén főként az egyéni formákat űzik, a kollektív közéleti-politikai cselekvés nem része életüknek. Annak ellenére, hogy például a zöld, környezetvédő szervezeti tagság nagymértékben megnöveli annak átlagos valószínűségét, hogy valaki zöldnek vallja magát.
A zöld egyetemisták-főiskolások körében egészen érdekes a pártpolitikai körkép: ezen a bázison (zöld hallgatók) ugyan az LMP a legnépszerűbb párt, de rögtön mögötte ott a Jobbik – lényegében megegyező támogatottsággal. Ennek elsődleges magyarázata lehet a választók proteszt gondolkodásmódja, establishment-ellenessége – e tényezők mind az LMP, mind a Jobbik esetében könnyen „összeérnek".[118]
Mindemellett elmondható, hogy azon magyar egyetemisták-főiskolások körében valószínűbb a zöld jelző igenlése, akik nők, illetve édesapjuk iskolai végzettsége felsőfokú. A bal-jobb skálán elfoglalt pozícióval összefüggésben igaz: minél „jobboldalibb" a válaszadó, annál kisebb az esélye annak, hogy zöldnek vallja magát. A közéleti aktivitás dimenziójában is igazolódhatnak a nyugat-európai tapasztalatok alapján megfogalmazott állítások: minél érdeklődőbb a válaszadó a közéleti-politikai kérdések iránt, annál nagyobb az esélye annak, hogy zöldnek vallja magát. Ám ez egyidejűleg nem társul egy általában vett aktivitással a zöld hallgatók között. Legnagyobb taszító erővel a Jobbikra való szavazás bír. Utóbbi tényező csak látszólag ellentmondás a relatív nagyarányú Jobbik-szavazó zöldek képével: a zöld hallgatók ugyanis rendkívül heterogének a pártválasztás dimenziójában, és jelentős többségben vannak azok, akik nem Jobbik-szavazók. És mivel a vizsgált mintában kevés Jobbik-szavazó van, annak magyarázóereje, hogy valaki Jobbik-szavazó, inkább csökkenti a zöld öndefiníció valószínűségét.
Összefoglalva: a zöld hallgatók egy meglehetősen bizonytalan szavazói csoportot képeznek, a pártalapú politikával kapcsolatban rendkívül inkonzisztens gondolatokkal. Ebből adódóan nincsenek szoros kapcsolatok, erős kötődések a pártok-politikusok irányában, rendkívül kritikus hozzáállás jellemzi e szavazói tömböt. A demokráciába vetett bizalom rendkívül gyenge, a magyar zöld hallgatókra leginkább a kivonulásra való hajlam jellemző. Az pedig a jövő zenéje, hogy ezen tulajdonságok milyen irányú folyamatokat indítanak el – a későbbiekben talán ezekre is választ kaphatunk.

** A tanulmány részletes statisztikai számításokat tartalmazó mellékletét lásd az online verzióban. A tanulmánykötet letölthető a www.aktivfiatalok.hu honlapról.*

118. Az anti-establishment gondolkodásmód relevanciájáról bővebben ld. Róna–Reich 2014 jelen kötetben!

IRODALOM

Bíró-Nagy András–Róna Dániel (2011): Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a Parlamentbe, 2003-2010. In: Lánczi András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus.* Századvég, Budapest, 242-283. oldal.

Keil András (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP szavazók jellemzése. In Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia–Radikalizmus–Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Belvedere Meridionale, Szeged. 157-182. oldal

Kovács Tamás (2014): Mit jelent a demokrácia a magyar egyetemisták és főiskolások számára? In: Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan *lázadó hallgatók II.* Belvedere Meridionale, Szeged.

Mikecz Dániel (2012): Új pártok, változó mozgalmak. A radikális jobboldal és az alternatív mozgalmak pártosodása. In Boda Zsolt–Körösényi András (szerk.). *Van irány? Trendek a magyar politikában.* MTA TK PTI-Új Mandátum, Budapest.

Róna Dániel-Reich Jenő: A Jobbik egyetemista-főiskolás támogatói In: Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan *lázadó hallgatók II.* Belvedere Meridionale, Szeged.

Szabó Andrea–Kern Tamás (2011): A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000-2010.* Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest. 37-80. oldal.

Szabó Andrea–Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia–Radikalizmus–Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Belvedere Meridionale, Szeged. 65-110. oldal

Szabó Andrea szerk. (2013): *A magyar egyetemisták és főiskolások Magyarországon. Gyorsjelentés 2013 (2. hullám).* Publikon, Budapest.

Szabó Andrea (2014): Zárszó helyett. In: Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan *lázadó hallgatók II.* Belvedere Meridionale, Szeged.

Szabó Máté (1993): *Alternatív mozgalmak Magyarországon.* Gondolat, Budapest.

Bíró-Nagy András: Baloldali fiatalok 2013
A balközép olvasztótégely és a fogyatkozó established baloldal

BEVEZETÉS

2012 és 2013 politikai eseményei alapjaiban rendezték át az erőviszonyokat a baloldalon a fiatalok között. Bajnai Gordon visszatérése – a volt miniszterelnök Együtt 2014 elnevezésű mozgalmának zászlóbontása és a „hatni akaró zöldek" felé tett közeledési kísérletei – olyan dilemma elé állították a 2012-ben a fiatalok között messze legnépszerűbb LMP politikusait, amit képtelen voltak megoldani. Az ellenzéki összefogást akaró és elutasító LMP szakadása után hasonló folyamatok játszódtak le a párt egyetemista és főiskolás támogatói között éppúgy, mint a tábor egészében. Az established baloldal és jobboldal szereplőivel való összefogást elutasítók továbbra is kitartanak az LMP mellett. Azok azonban, akik a kormányváltás érdekében elkerülhetetlennek tartják az összefogást a szocialisták által támogatott volt miniszterelnökkel, ú pártjával és végső soron egy választási együttműködés keretein belül az MSZP-vel is, mára jelentős részben az Együtt és az összefogáspárti LMP-sekből alakult Párbeszéd Magyarországért párt szövetsége mögé sorolták be.

A teljes népességben látott tendenciák fényében valószínűnek tűnik, hogy a volt LMP-s fiatalokra má önmagában a „korszakváltás" nevében egy széles körű összefogás ígéretével kampányoló Együtt 2014 megalakulása mágnesként hatott. Az E14 támogatottsága már 2012 végén-2013 elején stabilizálódott, az LMP végleges szakadása és a PM-esek csatlakozása utáni hónapokban pedig nem nőtt. Akiknél az ellenzéki összefogás volt a prioritások élén, már nem sokkal azt követően válthattak, hogy a 2012. november kongresszuson az LMP-s belharcok eldőlni látszódtak. A PM-esek 2013 kora tavaszi érkezése a legtöbbek számára inkább megerősítésként hathatott, mintsem a váltás valódi motivációjaként. Ez már csak annak fényében is reálisnak tűnik, hogy – mint a kutatás keretében a baloldali fiatalokkal folytatott fókuszcsoportos beszélgetés is mutatta – a pártszövetség fő vonzereje a Bajnai Gordon „válságkezelő kormánya" iránti nosztalgia, a higgadt, nyugodt, európéer, „jó kormányzás" imázsa, és jóval kevésbé a zöld baloldali ideológia.
Az egyetemisták és főiskolások között az Együtt feltűnése nemcsak az LMP-re, de az MSZP és a DK támogatottságára is komoly hatással volt. Az Együtt–PM szövetség néhány hónap alatt egy balközép olvasztótégellyé vált, amelyben az összefogáspárti volt LMP-sek mellett a szocialisták és a Demokratikus Koalíció korábbi támogatói is megtalálhatók (és valószínűsíthetően olyanok is, akik korábban nem találtak maguknak olyan pártot, amelyet támogatni tudnának). Az Együtt–PM 2013-ra a legnépszerűbb baloldali erővé vált a korosztályban, a pártválasztók 22 százaléka szavazna Bajnai Gordon formációjára. Az MSZP veszített amúgy sem magas támogatottságából az egyetemisták között: 2012-ben a pártválasztók 7, 2013-ban 5 százaléka volt szocialista szimpatizáns (a szocialisták támogatottságának folyamatos csökkenését jól dokumentálták az előző évtized legfontosabb ifjúságkutatásai: Laki–Szabó A.–Bauer 2001, 54, Bauer–Szabó A. 2005, 95, Bauer–Szabó A. 2009, 115). A DK még inkább megsínylette Bajnai visszatérését, a pártot választani tudók körében 5-ről 2 százalékra esett vissza Gyurcsány Ferenc pártjának támogatottsága.
Az Együtt–PM szavazói körében összeérni látszik tehát a „régi" és az „új", a 2012-ben még élesen különválasztható *established* és az azt korábban teljes mértékben elutasító újhullámos baloldal. Jelen írás célja, hogy a 2012-es kutatás adatai alapján született „Sokszínű fiatal baloldal" (Bíró-Nagy 2012) c. tanulmányban alkalmazott módszerek és a két kutatás közötti összehasonlítás alkalmazásával bemutassa, hogy kik a magyar baloldali fiatalok 2013-ban. Az elemzés során azt vizsgáljuk, hogy milyen szocio-demográfiai háttérrel rendelkeznek, milyen a közéleti aktivitásuk és milyen értékrenddel bírnak azok a fiatalok, akik baloldali pártok támogatójaként jelölték meg magukat az Aktív Fiatalok Magyarországon (továbbiakban Aktív Fiatalok) kutatás második hullámában.[119] Mik a pártválasztás fő magyarázó tényezői a baloldalon? Hol helyezkednek el a különböző baloldali formációk szimpatizánsai egymáshoz képest attitűd- és értékvilágbeli kérdésekben? Ki a baloldalibb gazdasági kérdésekben? Ki a liberálisabb kulturális-társadalompolitikai ügyekben? Mi változott e tekintetben az elmúlt egy évben? A tanulmány ezekre a kérdésekre keresi a választ.

119. A vizsgálat módszertanáról részletesen lásd Szabó A. 2014 jelen kötetben.

A baloldali fiatalok bemutatásához elengedhetetlen, hogy a három politikai formáció, az Együtt–PM, az MSZP és a DK választóit vessük össze társadalmi háttér, közéleti aktivitás és értékrend alapján. Az elemzés a három szereplő közötti összefüggésekre összpontosít. Az Együtt–PM és a jelenlegi, illetve a korábbi LMP közötti összehasonlítást a kötetben egy másik tanulmány (KEIL 2013) végzi el. Szintén fontos megvizsgálni, hogy mi változott egy év alatt, nemcsak a pártpreferenciák terén, hanem az egyes táborok belső összetételében is.

1. A BALOLDALI FIATALOK TÁRSADALMI–DEMOGRÁFIAI HÁTTERE

Az már a 2012-es[120] kutatási adatok alapján is világos volt, hogy a 2010 utáni világban Budapest maradt a baloldal legfontosabb fellegvára. Ez az erősség természetesen relatív: nincs a fővárosban a baloldalnak elsöprő fölénye, de kétségkívül itt a legerősebb, és ez a baloldali szavazók település szerinti összetételéből is jól látszik. A Bajnai Gordon új pártjából és az összefogáspárti volt LMP-sekből alakult Együtt–PM szövetség esetében a főváros-centrikusság az egy évvel korábbi baloldali adatokhoz képest is szembetűnő (1. táblázat). Az Együtt–PM támogatóinak 40 százaléka budapesti – ez az összes egyetemista-főiskolás fiatal átlagánál (25 százalék) messze magasabb arányt jelent. Minden más szegmensben átlag alatt reprezentált ugyanakkor a Bajnai Gordon által vezetett pártszövetség. Az Együtt-szimpatizáns fiatalok 21 százaléka él megyei jogú városban (az összes fiatal tekintetében ez az arány 26 százalék), 26 százalékuk kisvárosi lakos (28 százalék a teljes mintában) és mindössze 13 százalék a falusiak aránya Bajnai Gordon támogatói között. Az egyetemisták-főiskolások közül. minden második él községben.
Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásának első hullámában még a kiemelten főváros-centrikus DK és LMP sem támaszkodott olyan mértékben a budapesti fiatalokra saját táborán belül, mint a pártrendszer baloldalának átalakulása után az Együtt–PM. Mindkét párt nagyjából az egyetemista-főiskolás szavazóinak egyharmadát szerezte a fővárosból, az Együtt 40 százaléka innen nézve még inkább kontextusba helyezi az új párt – és mivel a baloldali fiatalok nagy része velük szimpatizál, az egész ifjú baloldal – támogatói struktúráját. Az MSZP az egy évvel korábbihoz képest némileg visszaesett az egyetemista-főiskolás fiatalok között, és a párt 2013-as támogatói összetételéből az is látszik, hogy hol vesztettek fiatal szavazókat a szocialisták. Míg 2012-ben a körülményekhez képest kifejezetten erős volt az MSZP a megyei jogú városokban, addig 2013-ban ebben a szegmensben már csak átlag alatt reprezentáltak a szocialisták. A pártválasztók között 5 százalék támogatottsággal rendelkező MSZP ifjú szavazóinak gerincét immáron a kisvárosokban élők teszik ki: a szocialista fiatalok 37 százaléka él ilyen településen, míg az összes fiatalnak csak 28 százaléka kisvárosi. Mivel összességében az MSZP támogatottsága visszaesett az egyetemisták-főiskolások között, az tűnik valószínűnek, hogy a nagyobb városokban vesztett szavazókat a párt, míg a kisebb városokban nem vagy sokkal kevésbé, amivel fel is értékelődtek – a táboron belül – a kisvárosi szimpatizánsok. A budapesti szavazók súlya az országos átlagnak megfelelő, a falusi támogatók aránya pedig annál valamelyest alacsonyabb – de a párton belüli tavalyi aránnyal azonos. A Demokratikus Koalíció támogatói nagyon kevesen maradtak az Együtt–PM megjelenése után, de akik továbbra is Gyurcsány Ferenc pártját támogatják, a 2012-es felméréshez hasonlóan erősen városi – és azon belül is fővárosi – karaktert mutatnak.

1. táblázat.

Az Együtt 2014–PM-s, az MSZP-s és DK-s fiatalok megoszlása a lakóhely típusa szerint, 2012–2013 (százalékos megoszlás)

párt / vizsgálati hullám		Budapest	Megyei jogú város	Egyéb város	Község
Együtt–PM 2013		40	21	26	13
MSZP	2012	26	36	23	15
	2013	24	24	37	15
DK	2012	34	14	27	25
	2013	39	23	23	15
Összes fiatal	2012	25	25	30	20
	2013	25	26	28	20

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012-es és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013-as kutatásai.

120. A 2011 végén, 2012 elején készített kutatás módszertanáról részletesen lásd RÓNA–SZABÓ A. 2012.

Azt a hipotézist, hogy az Együtt 2014 megalakulását követően a szocialisták támogatókat veszíthettek szerencsésebb társadalmi hátterű fiatal szavazóik közül, a családi hátteret érintő adatok is alátámasztják (táblázat). A fiatal szocialisták szüleinek képzettsége a 2012-es felmérésben az országos átlagnak volt me felelő, míg az LMP-s és a DK-s fiatalok nagy része kifejezetten privilegizált háttérből érkezett. Az MSZP fiatalok 2013-ra már az országos átlagnál jelentősen rosszabb családi háttérrel rendelkeznek. Tízből h szocialista fiatal édesapja szakmunkásképzőt vagy szakközépiskolát végzett, ami 10 százalékponttal m gasabb arány az egy évvel korábbinál. Erre az adatsorra is igaz lehet, amit a településtípusok szerinti sz vazói összetétel elemzésénél láttunk: nem feltétlenül lett több alacsony végzettségű szülőkkel rendelke szimpatizánsa az MSZP-nek, hanem egyszerűen ők maradtak és értékelődtek fel a szocialisták számára jobb családi háttérrel bírók között elszenvedett veszteség következményeként. 2013-ban kijelenthető, ho a szocialista egyetemisták-főiskolások csaknem kétharmada előre lép az édesapák képzettségéhez képe Az átlagosnál rosszabb családi háttérrel bíró szocialista fiatalok mellett, éles kontrasztban állnak az Együt PM támogatói, akik az összes párt közül a legértelmiségibb háttérrel rendelkeznek. A szimpatizánsok tö mint fele (52 százalék) édesapjának felsőfokú végzettsége van, szakmunkásképzős-szakközépiskolás sz lői háttérrel pedig mindössze 37 százalékuk bír. Előbbi 12 ponttal magasabb a teljes minta átlagánál, utót pedig tíz százalékponttal alacsonyabb annál. Ezzel – számos forrásból – egy olyan mértékű értelmiségi ko centrációt valósít meg nagyban az Együtt–PM, mint amilyen a 2012-es kutatás során a DK-nak sikerült e jóval kisebb támogatói bázison. A megmaradt DK-sok karaktere hasonló a tavalyihoz, de a párt méreteih képest hatalmas szavazatveszteség jelzi, hogy a jó háttérrel rendelkező DK-sok közül többen gond nél választhatták új kedvenc pártjuknak Bajnai Gordon alakulatát.

2. táblázat.

Az Együtt 2014–PM-s, az MSZP-s és DK-s fiatalok megoszlása az édesapa legmagasabb iskolai végzettsége szerint, 2012–2013 (százalékos megoszlás)

párt / vizsgálati hullám		legfeljebb 8 osztály	szakmunkásképző, szakközépiskola	gimnázium	felsőfokú végzettség
Együtt–PM 2013		1	37	10	52
MSZP	2012	2	51	9	38
	2013	0	61	3	36
DK	2012	0	37	12	51
	2013	8	31	15	46
Összes fiatal	2012	2	48	10	40
	2013	3	47	10	40

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012-es és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013-as kutatásai.

Az Együtt–PM-esek átlagosnál jobb háttere az anyagi függetlenség tekintetében is megmutatkozik táblázat). Kétharmaduk tudja, legalább részben megteremteni az önálló élet alapjait: 17 százalékuk é szülőktől teljesen külön kasszán, felük pedig legalább a megélhetéshez szükséges források egy rés elő tudja teremteni. Bajnai Gordon szimpatizánsainak 34 százaléka él teljes mértékben a szülők any támogatásával, ami nemcsak a többi baloldali pártnál kisebb arány, de az összes pártot tekintve is a legjo anyagi helyzetet jelzi.
Az anyagi függetlenségre vonatkozó eredménysor is arra utal, hogy a tavalyi DK-sok közül a legjobb helyz ben lévők 2013-ra elhagyták Gyurcsány Ferenc pártját. A DK mellett továbbra is kitartó fiatalok az össz fiatal átlagának megfelelő háttérrel rendelkeznek, ami 2012-ben még nem így volt: akkor a pártválasztók százalékát kitevő DK-sok voltak a legjobb helyzetben az anyagi függetlenség szempontjából.

A szocialista fiatalok helyzete nem lett kedvezőbb egy év alatt a teljes mintához képest. Továbbra is igaz, amit tavalyi elemzésünkben kiemeltünk: a magukat baloldali pártok támogatóinak mondó fiatalok között egyedül a szocialisták érkeznek átlagos vagy annál rosszabb társadalmi háttérből. Mindössze minden tizedik ifjú MSZP-s képes arra, hogy önálló egzisztenciát teremtsen magának felsőfokú tanulmányai idején, és az átlagosnál többen (45 százalék) vannak teljesen ráutalva a szülők anyagi támogatására. 2012-höz képest arányaiban valamivel többen vannak, akik részben már finanszírozni tudják életüket – ez az egyetlen mutató, amiben az MSZP-s fiatalok nem állnak rosszabbul az országos átlagnál. Az összkép azonban egyértelmű: a szocialista fiatalok, a szülők iskolai végzettsége mellett, az anyagi függetlenség tekintetében is az átlagosnál rosszabb körülmények közül jönnek.

3. táblázat.
Az Együtt 2014–PM-s, az MSZP-s és DK-s fiatalok megoszlása anyagi függetlenség szempontjából, 2012–2013.
„Szüleidtől külön kasszán élsz-e?"
(százalékos megoszlás)

Válaszkategória	Együtt–PM 2013	MSZP		DK		Összes fiatal	
		2012	2013	2012	2013	2012	2013
Igen	17	13	10	18	15	18	15
Nem	34	52	45	34	39	44	40
Részben igen, részben nem	49	35	45	48	46	38	45

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2012-es és Aktív Fiatalok Magyarországon 2013-as kutatásai.

2. A BALOLDALI FIATALOK ÉS A KÖZÉLET

A közéleti érdeklődést vizsgálva egyértelművé válik az is, hogy az Együtt 2014–PM pártszövetség nemcsak a privilegizált helyzetben lévő egyetemisták-főiskolások kedvenc pártja, de egyben az aktív baloldaliak is náluk összpontosulnak. Habár a korosztály egésze viszonylag kevés érdeklődéssel figyeli a politikai folyamatokat – 35 százalék állítja magáról, hogy inkább vagy nagyon érdekli a politika[121] –, az Együttnél az számít ritkaságnak, akit nem érdekel (4. táblázat). Bajnai Gordon támogatóinak 52 százaléka ötfokú skálán négyes vagy ötös értéket jelölt meg a politika iránti érdeklődést vizsgáló kérdésre. Ezzel ez az egyetlen politikai erő, amelynél abszolút többségben vannak azok, akiket érdekel a politika. Az Együtt–PM-esek mindössze 22 százaléka helyezte el magát a nem érdeklődő térfélen.
Nemcsak a közéleti kérdések iránt kifejezetten érdeklődő Együtt-szimpatizánsokhoz, hanem a 2012-es saját magukhoz képest is passzívnak számítanak az MSZP 2013-as fiatal szavazói. Míg egy évvel korábban közel negyven százalékukat érdekelte kevéssé vagy egyáltalán nem, hogy mi történik a politikában – és már ezzel is az MSZP-é volt a legpasszívabb tábor –, addig most már 54 százalék tart távolságot a közügyektől. Szembetűnő a korábbi aktív szocialisták megfogyatkozása: tízből három MSZP-s fiatalt érdekel a politika, ami az egy évvel ezelőtti helyzethez képest is 16 százalékpontos visszaesés. A korábban a legaktívabb csapatnak számító DK is jócskán passzívabbá vált egy év alatt. 2012-ben az LMP-sek aktív fele mellett ők voltak politikai ügyek iránt leginkább fogékony közösség, mára a teljes minta átlagának megfelelő közéleti érdeklődést mutatnak. Az MSZP-s és DK-s trendek is arra utalnak, hogy mindkét párt vesztett támogatókat a közéletileg aktív, a politika iránt érdeklődő fiatalok közül – és ebből nagy valószínűséggel elsősorban Bajnai Gordon pártszövetsége profitált.

121. A hallgatók politikai érdeklődéséről részletesen lásd Szabó A.–Oross 2012 és Oross–Szabó A. 2014.

4. táblázat.
Az Együtt 2014–PM-s, az MSZP-s és DK-s fiatalok közéleti érdeklődése, 2012–2013.
„Mennyire érdekel Téged a politika?"
(1–5, 1=egyáltalán nem, 5=nagyon érdekel, százalék)

párt / vizsgálati hullám		Egyáltalán nem	2	3	4	Nagyo érdek
Együtt–PM 2013		10	12	27	29	2
MSZP	2012	17	22	15	29	1
	2013	16	38	16	14	1
DK	2012	2	10	19	36	3
	2013	23	8	31	15	2
Összes fiatal	2012	10	20	21	27	2
	2013	17	21	27	19	1

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2012-es és Aktív Fiatalok Magyarországon 2013-as kutatásai.

A politika iránti általános érdeklődés tökéletesen visszaköszön a választási részvételi hajlandóságban táblázat). A növekvő passzívitás kimutatható az MSZP-sek, és még látványosabban a DK-sok között kutatás első hulláma során a DK-sok szinte egy emberként mentek volna szavazni (84 százalékuk biz ígérte részvételét), elszántságuk kiemelkedő volt. A második hullám adatfelvétele viszont azt mutatja, a megmaradt kevés DK-s lelkesedése sem a régi, arányaiban ugyanannyian mennének el biztosan szav mint az egyébként passzívnak számító szocialisták (58 százalék).
Az Együtt–PM-sek közéleti érdeklődése nagyrészt szavazatra is váltható. A szimpatizánsok 70 száz ígéri biztosra, hogy részt venne a választáson, ami az összes párt közül a legmagasabb érték. Ez jel változás a tavaly a legnagyobb baloldali tábort kitevő LMP-sek karakteréhez képest. Az ökopárt eset egy aktívabb magról és egy, a párttal szimpatizáló, de még a választási részvételében is kérdéses támo körről beszélhettünk (Keil 2012). A korábbi LMP-ekhez képest az Együtt–PM-sek kötődése a politik és kedvenc pártjukhoz szorosabb. A kapcsolat erőssége nem marad meg az egyszerű távoli szimpáti joggal számíthat a párt a szavazatukra és akár más közéleti tevékenységükre is a jövőben.

5. táblázat.
Az Együtt 2014–PM-s, az MSZP-s és a DK-s fiatalok választási részvételi hajlandósága, 2012–2013
(százalékos megoszlás).

párt / vizsgálati hullám		Biztosan elmenne	Valószínűleg elmenne	Valószínűleg nem menne el	Biztosan ne menne el
Együtt–PM 2013		70	22	5	3
MSZP	2012	66	15	16	3
	2013	58	32	5	5
DK	2012	84	16	0	0
	2013	58	25	17	0
Összes fiatal	2012	66	23	8	3
	2013	51	28	13	8

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2012-es és Aktív Fiatalok Magyarországon 2013-as kutatásai.

Egyéb közéleti aktivitás lehet a különböző utcai megmozdulásokon való részvétel, politikai nyilatkozatok, petíciók aláírása, aláírásgyűjtés vagy akár az aktív kampányolás is a választásokat megelőző hetekben-hónapokban. Ezen tevékenységek közül nincs olyan, amelyben az Együtt–PM-es támogatók az átlagosnál kevésbé tapasztaltnak számítanának, sőt, több szempontból is rutinos aktivistának tekinthetjük őket (6. táblázat). A pártszövetséggel szimpatizálók 46 százaléka vett már részt törvényes demonstráción, tüntetésen (a hallgatók aktivitásáról részletesen lásd Oross–Szabó A. 2014 jelen kötetben). Ez nemcsak a többi baloldali párthoz képest mutat nagyobb nyitottságot az utcai politizálásra, hanem az összes párt támogatóival összevetve is. Ugyancsak átlagon felül aktívak az Együtt–PM-es fiatalok, ha politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, petíciók aláírásáról van szó. 43 százalékuk írt már alá ilyen típusú dokumentumot, míg ez csak az összes fiatal 30 százalékára igaz. Bajnai Gordon támogatói közül tízből hárman aláírásgyűjtésben is részt vettek már – ez az egyetemisták-főiskolások átlagos tapasztalati szintjének számít. Szintén átlagos kampánytapasztalattal bírnak az Együtt–PM-es fiatalok. Mivel e pártszövetség színeiben még nem volt alkalmuk kampányolni, ezt a munkát a korábbi kampányok során más pártok színeiben végezhették el.
Régi igazság, hogy nemcsak az idősebb, hanem a fiatalabb MSZP-sek nagy részét sem könnyű rávenni utcai megmozdulásra. Ez a megállapítás továbbra is igaz. Egy év alatt tovább csökkent azon szocialista szimpatizánsok aránya, akik vettek már részt tüntetésen, már csak tízből ketten rendelkeznek ilyen tapasztalattal. Az adatok ugyanakkor azt mutatják, hogy a csökkenő szocialista táborban a passzív többség mellett van egy, a többi párttal összehasonlítva is rutinos kisebbség, akik már a korábbi években is aktívan segítették az MSZP-t. Míg az összes fiatal 13 százalékának van csak kampánytapasztalata, addig ez a szocialisták 22 százalékára igaz. 40 százalékuk részt vett az elmúlt évek számos aláírásgyűjtésének valamelyikében, egyharmaduk politikai nyilatkozatokat is aláírt már. Az MSZP-s fiatalok közéleti tapasztaltságáról szóló adatok azt jelzik, hogy a 2012-eshez képest kisebb táborban arányaiban felértékelődnek azok a hűséges és tapasztalt aktivisták, akik továbbra is kitartanak az MSZP mellett. Nincsenek sokan, de közülük arányaiban viszonylag sokan vannak azok, akiknek a tapasztalatára építeni lehet a következő kampányokban is. A tavaly még elszánt aktivistaként jellemezhető Demokratikus Koalíció mutatóiban jelentkező visszaesés pedig egy újabb bizonyítéka annak, hogy a közéletileg legaktívabb DK-sok elhagyták a pártot 2012 óta, és akik maradtak, nem aktívabbak és tapasztaltabbak az átlagnál.

6. táblázat.
Az Együtt 2014–PM-s, az MSZP-s és DK-s fiatalok közéleti aktivitása, 2012-2013.
„Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valaha bármelyikben?"
(„igen" válaszok százalékos aránya a kérdésre választ adók körében)

aktivitási forma	Együtt–PM 2013	MSZP		DK		Összes fiatal	
		2012	2013	2012	2013	2012	2013
Aláírásgyűjtés	29	35	40	27	25	46	30
Politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, petíciók aláírása	43	30	35	56	42	41	30
Törvényes demonstráció, tüntetés	46	26	19	57	27	44	31
Utcai zavargás	2	2	0	2	0	3	3
Termék szándékos bojkottja	34	11	24	39	46	34	36
Kampánytevékenység	10	12	22	16	8	20	13

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2012-es és Aktív Fiatalok Magyarországon 2013-as kutatásai.

A közéleti kérdések eltérő mértékben határozzák meg az Együtt–PM-es, az MSZP-s és a DK-s fia
hétköznapjait is. Az MSZP-sek többsége kívül tartja társas kapcsolatain a közéleti ügyek megvitat
csak harmaduk beszélget rendszeresen, a családon belül vagy barátokkal, politikai ügyekről. Előbbi m
nagyjából átlagosnak számít a magyar fiatalok között (a teljes mintában 35 százalék az arány), utóbb
elmarad attól (40 százalék beszélget politikáról a barátaival). A DK-sok is hasonló mértékben nyílnak
családjuk és barátaik előtt, az Együtt–PM-esek mindennapjainak azonban szinte természetes része, h
politika is szóba kerül. A Együtt–PM támogatóinak 61 százaléka beszélget közéleti kérdésekről a barát
és 51 százalékuk a családban sem ódzkodik az ilyen típusú kérdések megvitatásától.
Az aktivitás, a cselekvésre való hajlandóság a földrajzi mobilitás szempontjából is tetten érhető Bajna
don fiatal szavazóinál. Az Együtt–PM-esek 63 százaléka tervezi, hogy külföldre megy tanulni, 83 száz
valószínűnek vagy biztosnak tartja, hogy fog külföldön dolgozni, és 49 százalék azt is el tudja kép
hogy külföldön fog letelepedni. A DK-sok is hasonlóan nyitottak a külföldi tapasztalatszerzésre vagy
a letelepedésre, a magyar fiatalokra összességében azonban azért ennél valamelyest alacsonyabb
alacsonynak semmiképpen sem nevezhető – mobilitási kedv a jellemző. Külföldi tanulmányokat az ö
fiatal 47 százaléka fontolgat, munkát külföldön 71 százalék vállalna és 35 százalék – még a jobbikos
százaléka is – letelepedne másik országban. A szocialista fiatalok az átlagnál nagyobb mértékben
nának útnak – 49 százalék tanulna külföldön, 78 százalék vállalna munkát másik országban, 38 szá
telepedne le máshol –, de azért hajlandóságuk az Együtt–PM-esekétől elmarad. Az összes fiatal által
válaszok is magas elvándorlási hajlandóságot mutatnak, a jó egzisztenciális háttérrel rendelkező E
PM-esek esetében ez már több is annál. Szinte alapnak számít, hogy valaki azt tervezi, próbára teszi
külföldön is. Mint minden fiatal esetében, náluk is az a fő kérdés, hogy később látnak-e olyan lehetősé
Magyarországon, ami miatt érdemesnek tartják majd a visszatérést.

3. A BALOLDALI FIATALOK ÉRTÉKVILÁGA

Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2012-es kutatás értékrendekre, attitűdökre vonatkozó adatainak
fő megállapítása volt, hogy az MSZP-t, illetve az LMP-t és a DK-t egy világ választja el egymást
Együtt–PM szövetség értékrend tekintetében egy balközép olvasztótégely szerepét tölti be, ami so
dés esetében jár együtt az MSZP-től való értékrendbeli távolság csökkenésével. Ennek egyik font
a baloldali-jobboldali önmeghatározás során felvett Együtt–PM-es pozíció (7. táblázat). A 2012-es k
legnagyobb baloldali pártja, az LMP szavazói a baloldalra helyezték ugyan pártjukat, de csak eny
középértékhez viszonylag közel (3,65). Az LMP és a DK között akkor háromnegyed pontnyi távols
a hétfokú skálán, a leginkább baloldali önképpel rendelkező MSZP pedig csaknem egy egész pont
balrább az ökopárttól.
Az Együtt–PM a tavalyi LMP és az MSZP közé félútra érkezett meg (3,16). Ez azt jelenti, hogy az Együ
szimpatizánsai az LMP-nél markánsabban felvállalják baloldaliságukat, és a magyar pártrendszerben
a bal-jobb önmeghatározás rendre nem értékrendi elkötelezettséget, hanem a pártpolitikai küzdelm
egyfajta pártos címkét jelent (Tóka 2005) – egyértelműen kormányváltást kívánó, ellenzéki szerepb
lyezik el magukat. A „létező" baloldalt és jobboldalt továbbra is egyaránt elutasító, szakadás utáni LM
az új formációtól jobbra található, de még a középérték baloldalán. Pontosan ott, ahol egy évvel ko
is. A DK-sok is a baloldalon helyezik el magukat, de a számokból az derül ki, hogy a pártot azok a tán
hagyták el, akik magukat még egyértelműbben baloldalra – és egyben a Fidesztől a lehető legtávo
helyezték el.
A bal-jobb skálán továbbra is a szocialista fiatalok adják maguknak a legbaloldalibb öndefiníciót (2,
a pozíció legalább annyira – ha nem jobban – jelent éles szembenállást a jobboldali kormányzássa
gazdasági-szociális értékválasztást. Ha a bal-jobb kérdésre egyszerűsödik a választás, akkor az E
PM és az MSZP nincsenek messze egymástól, a két párt szavazóinak önképe jó alapot szolgáltat
választási összefogáshoz.

7. táblázat.
Az Együtt 2014–PM-s, az MSZP-s és DK-s fiatalok önmeghatározása a bal-jobb, a liberális-konzervatív és a mérsékelt-radikális skálán, 2012–2013 (átlagpontok)

párt / vizsgálati hullám		Baloldali–jobboldali (1–7, 1=baloldali, 7=jobboldali)	Liberális–konzervatív (1–7, 1=liberális, 7=konzervatív)	Mérsékelt–radikális (1–7, 1=mérsékelt, 7=radikális)
Együtt–PM 2013		3,16	2,74	3,01
MSZP	2012	2,68	3,13	3,37
	2013	2,83	2,94	2,96
DK	2012	2,91	2,58	2,80
	2013	3,58	2,68	2,40
Összes fiatal átlaga	2012	4,59	3,70	3,79
	2013	4,36	3,72	3,58

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2012-es és Aktív Fiatalok Magyarországon 2013-as kutatásai.

Közelebb kerültek egymáshoz a baloldali fiatalok a liberális–konzervatív skálán is az elmúlt egy évben. Továbbra is a DK-sok (2,68) állnak a pártrendszer liberális szélén, de nagyon közel van hozzá az Együtt–PM (2,74), és nincs áthidalhatatlan különbség az MSZP-sekkel sem (2,94). A szakadás után az LMP is csak egy árnyalatnyival mozdult el konzervatív irányba (2,82 után 2,91), így is erősen a liberális térfélen helyezik el magukat a támogatóik. Míg tavaly azt lehetett megállapítani, hogy az MSZP-sek ugyanolyan távolságra voltak a DK-soktól, mint a konzervatív fiatalokat is magában foglaló összes fiatal átlagától, addig 2013-ban a szocialisták jóval közelebb vannak a többi baloldali párt szavazóihoz, mint a teljes minta átlagához.
A baloldali és a liberális címkék mellett a radikalizmus elvetése jellemző a vizsgált pártok támogatóira. Az Együtt–PM, az MSZP és a DK szavazói is mérsékeltebb pozíciót foglalnak el az összes fiatal átlagánál, és a többi pártnál (radikalizms sorrendjében: Jobbik, Fidesz, LMP) is.
Immáron összekötik a baloldali fiatalokat a demokráciával kapcsolatos attitűdök is (8. táblázat). A korábbiaktól eltérően ebben a kutatásban már az MSZP-sek többsége is úgy véli, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb, és ezzel párhuzamosan jelentősen csökkent (34 százalékról 14 százalékra) azok aránya, akik elfogadhatónak tartják a diktatúrát, mint politikai rendszert. Kevéssé számít meglepetésnek, hogy az Együtt–PM-esek különösen érzékenyek a kérdésre – közülük tartják a legtöbben (64 százalék), hogy a demokrácia minden más rendszernél jobb. Az továbbra sem állítható, hogy a demokrácia minősége lenne a legfontosabb ügy, amivel tűzbe lehetne hozni a baloldali fiatalokat, de az mindenesetre megállapítható, hogy éles véleménykülönbség nincs a kérdésben a baloldali fiatalok között.

8. táblázat.
Az Együtt 2014–PM-s, az MSZP-s és DK-s fiatalok demokráciával kapcsolatos attitűdje, 2012–2013.
„A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez?"
(százalékos megoszlás a kérdésre választ adók körében)

Állítás	Együtt–PM 2013	MSZP		DK		Összes fiatal	
		2012	2013	2012	2013	2012	201
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb.	64	39	57	65	60	41	42
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia. + A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne.	18	34	14	19	10	36	29
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik.	18	27	29	16	30	23	29

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2012-es és Aktív Fiatalok Magyarországon 2013-as kutatásai.

Nem beszélhetünk egymással össze nem békíthető külön világokról sem, amikor a baloldali fiatalok ér
rendjéről esik szó (9. táblázat). Árnyalatbeli különbségek természetesen vannak az egyes táborok kö
de alapvetően a teljes fiatal baloldalra igaz, hogy gazdasági kérdésekben balközép, társadalompolitika
kulturális kérdésekben mérsékelten liberális álláspontot foglal el.
Az állam szerepét illetően az Együtt–PM és az MSZP támogatói is inkább azzal értenek egyet (3,39 és
ötös skálán), hogy az államnak több felelősséget kellene vállalnia az emberekért, és a DK-sok is ink
középen állnak már (2,97), mintsem a liberális gazdaságpolitikai oldalon. Érdekesség, hogy egy év
az összes fiatal átlagos véleménye is balrább csúszott (3,41). Így történt ez a szocialista fiatalokkal is
MSZP-sek véleménye – csakúgy, mint 2012-ben –az állam szerepéről nagyjából együtt mozog a t
minta átlagával. Ugyanez igaz az Együtt–PM-sekre, ami jelzi, hogy a pártszövetség ifjú támogatói a ta
LMP-nél balrább helyezik el magukat gazdaságpolitikai kérdésekben. Ez jelentős változás: míg 2012-b
Fidesztől a pártrendszerben balra álló erők közül csak a szocialisták helyezkedtek el a gazdasági balor
ma már az érintett fiatalok túlnyomó többségére igaz.
Kulturális értékrendbeli kérdésekben legalább annyira látványos volt a különbség a kutatás első hull
során, mint gazdaságpolitikai kérdésekben. A karakteresen liberális LMP és DK mellett a centristább
átlag magyar fiatal értékrendjéhez közelebb álló szocialisták alkották a sokszínű fiatal baloldalt. Az Egy
PM megjelenésével és az MSZP-s fiatalok értékpreferenciáinak alakulásával a korábbi jelentős különb
árnyalatnyi differenciává vált. Jó példa erre a rendpártiság és a cigányság megítélésének változása. A
cialista fiatalok az egy évvel korábbihoz (2,75) képest kevésbé szimpatizálnak azzal a kijelentéssel, h
„fokozott szigor szükséges a közrend védelmében", és ma már a középérték liberális oldalán helyezi
magukat (3,27). Az Együtt–PM-esek is gyakorlatilag azonos pozícióban vannak, egy hajszállal közelel
középértékhez (3,12).

9. táblázat.
Az Együtt 2014–PM-s, az MSZP-s és DK-s fiatalok attitűdjei néhány fontosabb politikai kérdésben, 2012–2013
(átlagpontok, 1–5 skálán*)

Állítások		Együtt–PM 2013	MSZP		DK		Összes fiatal átlaga	
		2012	2013	2012	2013	2012	2013	
Tekintély-elvűség	A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztelet.	2,95	3,55	3,41	2,80	2,69	3,50	3,44
	Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erős kezű vezetőkre.	2,43	3,01	2,97	2,42	2,35	3,09	3,11
Rendpártiság	Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében=1. Az emberek jogait védeni kell a hatóságokkal szemben=5	3,12	2,75**	3,27	3,13**	3,65	2,75*	3,70
Cigányság	*A bűnözési hajlam a cigányok vérében van.*	2,38	3,45	2,44	2,65	2,01	3,27	2,99
	Minden cigány gyereknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanulhasson.	4,22	3,73	4,02	4,30	4,56	3,66	3,79
Állam szerepe vs egyéni felelősség	Az embereknek több felelősséget kellene vállalniuk önmagukért=1, Az államnak több felelősséget kellene vállalnia az emberekért=5	3,39	2,91**	3,31	2,49**	2,97	2,93**	3,41
Gender	A *férfi* dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia.	1,79	1,98	1,97	1,69	2,19	2,22	2,18

Megjegyzések:
Az 1–5 skála esetében 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért.
Megjegyzés: A **-gal jelölt adatok a 2012-es 1–10-es skáláról a 2013-as 1–5 skálára transzformálva.
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2012-es és Aktív Fiatalok Magyarországon 2013-as kutatásai.

Szintén eltűnt a baloldalon belül a cigányság megítélésében korábban tapasztalt hatalmas különség. Az igazi meglepetés itt nem az Együtt-PM-esek toleráns, liberális értékeket tükröző számai, hanem az, hogy a cigányellenesség az elmúlt egy évben a szocialista fiatalok körében mérséklődni látszik. 2012-ben a cigányság ügye az egyik legmegosztóbb kérdésnek számított az MSZP-s, és a másik oldalon az LMP-s és DK-s fiatalok között. Az új adatok alapján a szocialisták is inkább elutasítják, hogy „a bűnözési hajlam a cigányok vérében van" (a 2012-es 3,45-tel szemben a 2013-as felmérés 2,44-et mutat ötös skálán). Az összes fiatal átlaga is némileg enyhülő cigányellenességet mutat (3,27 helyett 2,99), de a szocialisták lépése a liberális vélemény irányába ennél érzékelhetően nagyobb. Az Együtt-PM-esek is a középértéknél és az összes fiatal átlagánál liberálisabb álláspontot foglalnak el. Ezt bizonyítja a roma integrációhoz való viszonyt bemutató eredménysor. Az Együtt-PM-esek és a szocialisták is az átlagnál nagyobb mértékben értenek egyet azzal, hogy „minden cigány gyereknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanulhasson". Rendpártiság és a cigányság megítélése tekintetében is a maroknyi DK-s képviseli a legliberálisabb véleményt. Ez már 2012-ben is így volt, de az eredmények azt mutatják, hogy akik kitartanak a párt mellett, azok a DK-n belül is kifejezetten liberálisnak számítottak.

Igen nagy az összhang a baloldalon a női-férfi szerepekről alkotott véleményekben is. Mindh
szavazói elutasítják azt a világképet, mely szerint „a férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a fel
háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia". Az ötös skálán a kettes körüli értékek jól jelz
gender-kérdés macho megközelítésének elutasítása egyhangú. A nők emancipációja tekintetéb
kozó egyetértés nem jelenti ugyanakkor azt, hogy a tekintélyelvűségről minden esetben teljesen
gondolkodnak a baloldalon. A szocialisták inkább egyetértenek azzal, hogy „a gyerekeknek meg
niuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztelet" és a többi baloldali pártná
mértékben támogatják azt, hogy „az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem
vezetőkre". *A szocialisták pozíciója mindkét kérdésben ott található, ahol az országos átlag, eg*
kintetben nem állnak az MSZP-sek a liberális térfélen. Az Együtt–PM-esek és a DK-sok elutasítjá
országnak elsősorban erős kezű vezetőkre lenne szüksége, és az átlagnál jóval kevésbé gondolják
a gyermekek nevelése során az engedelmességre tanítás lenne az első.
A baloldali fiatalok értékrendjét vizsgálva megállapítható, hogy a különböző pártok támogatói kö
kítható egy közös nevező, amely nemcsak a pártelitek, hanem az ifjú szavazók számára is elfogad
Ennek fontos elemei lehetnek többek között a baloldali gazdaságpolitika, a demokratikus intézmén
erősítése melletti elkötelezettség és az esélyegyenlőség támogatása. A hangsúlyokban és prio
lehetnek különbségek, de az alapirányokat illetően elérhető az egyetértés. A hangsúlybeli külö
a legjobban talán az ideológiai öndefinícióra vonatkozó eredményekből lehet kiolvasni. Az Együt
DK támogatóinak csaknem fele liberális/szabadgondolkodásúként határozta meg önmagát, a s
között e kategóriát 37 *százalék érezte magához közelállónak. Míg az Együtt–PM-esek és a DK*
második legtöbben az européer/nyugatos címkét választották (26 százalék, illetve 15 százalék)
MSZP-sek a szociáldemokratát érezték testhezállónak (16 százalék).

KONKLUZIÓ

A parlamenti ciklus közben is átalakuló magyar pártrendszerben balközép olvasztótégelyként jel
Együtt–PM pártszövetség. Az új politikai formáció az LMP, az MSZP és a DK rovására is erősö
Bajnai Gordon visszatérése jellemzően valamennyi politikai erőtől a kiemelten jó családi háttérre
helyzettel rendelkező fiatalokra hatott mágnesként. Az Együtt–PM fiataljai kétharmadának van s
tele, a szülők valamennyi párt közül a legértelmiségibb hátteret biztosítják a gyermekeiknek. A
háttér tekintetében a távolság az értelmiségi elitcsapat – 2012-ben főként az LMP, kisebb mérté
támogatói, 2013-ban elsősorban az Együtt–PM-esek – és a rosszabb körülmények közül ind
sek között tovább nőtt. A *szocialista fiatalok a családi háttér és az anyagi függetlenség terén n*
Együtt–PM-esektől, de az országos átlagtól is elmaradnak. A felmérés eredménysorai azt bizony
az MSZP-től és a korábban kiemelkedően privilegizált helyzetű fiatalok által támogatott DK-tó
társadalmi helyzetben lévő szimpatizánsok távoztak, és ebből jól láthatóan a Bajnai Gordon ált
pártszövetség profitált.
A balközép olvasztótégely korlátait pont annak erősen fővárosi, elit értelmiségi jellege adja. Az Eg
PM főváros-centrikusságát jól jelzi, hogy a táboron belül a budapestiek aránya még nagyobb,
korábban az LMP-nél és a DK-nál láthattunk. Budapesten kívül minden településtípuson alulr
az Együtt–PM, a párt karaktere, stílusa, imázsa vidéken – legfőképpen a falvakban – jóval kev
pozitív fogadtatásra. Bajnai Gordon visszatérését követően az MSZP veszített fiatal szavazókat
rosokban, és a szocialista táboron belül – súlyukat tekintve – jelentősen felértékelődtek a kisv
élők. A *szocialisták erőssége a kisvárosokban relatív, és a baloldali fiatalok nagy részét lefedő*
Budapest-központúságával együtt rámutat arra, hogy a baloldal általában véve is küzd azzal, ho
városokon kívül is fiatal támogatókat találjon.
A társadalmi háttér mellett közéleti aktivitás tekintetében is nagy különbség rajzolódik ki az Egy
és a szocialista fiatalok között. Az összes fiatal között az Együtt–PM-eseket érdekli a legnagyo
ben a politika. Az új pártszövetség számára a legnagyobb értéke talán annak van, hogy esetükbe
érdeklődés nem egy távoli szimpátiát, hanem szavazatra és akár politikai akciókra, kampánytev
is váltható elkötelezettséget jelent. Ez a tudatos aktivizmus korábban az LMP aktív magjára és
volt jellemző. A politika, a közügyek megbeszélése az Együtt–PM-esek mindennapjainak is ré
szocialisták jellemzően társas kapcsolataikon kívül tartják a politikát, addig az új párt támogatói
belül és a barátok között is az átlagosnál szívesebben beszélnek róla. A korábban is passzívnak sz
cialisták közül akadtak politikailag aktív távozók, így a párt 2013-as szavazói még az egy évvel k

kevesebb érdeklődést mutatnak a közügyek iránt. Tízből három szocialista fiatalt érdekel már csak a politika, csökkent a választási részvételi hajlandóságuk és kisebb azon szocialisták aránya, akik vettek már részt utcai megmozdulásokon. Az aktív értelmiségi DK-sok – valószínűleg az Együtt–PM-hez történt – távozását jelzi, hogy a 2012-ben a legelszántabb közösségnek számító DK-sok ma már nem aktívabbak az átlagnál.
A baloldali fiatalok egy évvel korábbi tagolódásához képest már nem mondható, hogy az MSZP-s és a többi párt között éles választóvonal húzódna az értékvilágok tekintetében. Az Együtt–PM megjelenésével az értékrendbeli távolság csökkent ahhoz képest, amekkora az LMP és DK, illetve az MSZP között volt. Az Együtt–PM-eseknek a korábbi LMP-sekhez képest markánsabb baloldali önképük van, gazdaságpolitikai kérdésekben baloldalra helyezik magukat, kulturális kérdésekben pedig mérsékelt liberális pozíciót vesznek fel. Árnyalatnyi különbségek továbbra is vannak a baloldalon – a DK mellett kitartók a legtöbb kérdésben liberálisabbak, a szocialisták olykor közelebb állnak a középértékekhez, mint az Együtt–PM-esek – de az alapokban nincs nagy különbség. Látványos eltérés egyedül a tekintélyelvűség megítélésében mutatkozik az azt elfogadhatónak tartó szocialista és a liberálisabb Együtt–PM-esek között, de ez a véleménykülönbség aligha lehet akadálya a jövőbeli együttműködésnek.
Az Együtt–PM szövetség szavazóinak karaktere annak a bizonyítéka, hogy a magyar pártrendszer baloldalán nem válik már olyan élesen el a „régi" és az „új", mint ahogy az a 2012-es kutatásban tapasztalható volt. Az Együtt–PM elég „új" ahhoz, hogy a volt LMP-sek a „korszakváltás" reményét lássák benne, és elég „régi" ahhoz, hogy a korábbi évek szocialista kormányzásából pozitívumokat is látó fiatalok is támogatni tudják. Ebből következően a különböző hátterű baloldali fiatalokat egyaránt képes maga mögé állítani. Ezen fiatalok legfőbb jellemzője nem valamely értékrendbeli tulajdonság, hanem társadalmi-demográfiai. Az Együtt–PM a nagyvárosi, jó családi hátterű és Aktív Fiatalok olvasztótégelye. Értékrendi alapon a kisebb különbségek ellenére ez a közösség azonban kompatibilis a szintén főként városi, de jóval rosszabb családi hátterű és passzívabb szocialista fiatalokkal. A különböző politikai hátterű fiatalok integrálása, a táborok egymáshoz közel eső öndefiníciója és az értékrendbeli különbségek csökkenése azt mutatja, hogy a bal-jobb törésvonal, a kormányváltás célkitűzése fokozatosan felülírja a 2010-2012 között szilárdnak tűnő választóvonalat az established és az újhullámos baloldal között.

IRODALOM

Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2005): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés.* Budapest, Mobilitás.

Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2009): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés.* Budapest, Szociálpolitikai és Mur Intézet.

Bíró-Nagy András (2012): Sokszínű fiatal baloldal. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatól Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, Belvedere dionale,. 203–221.

Keil András (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP szavazók jelle In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a egyetemisták és főiskolások körében.* Belvedere Meridionale, Szeged. p. 157-182.

Keil András (2013):

Laki László – Szabó Andrea – Bauer Béla (szerk.) (2001): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés* Budapest, Nemzeti Ifjú tató Intézet.

Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó tók 2012. Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, dere Meridionale, 15–24.

Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apá dikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, Belvedere Meridiona

Tóka Gábor (2005): A magyarországi politikai tagoltság nemzetközi összehasonlításban. In: Angelusz Róbert dos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon.* Bud DKMKA.

Böcskei Balázs: Létezik-e magyar fiatal progresszió? Első fecskék vagy egy progresszív fiatalság igazi esélye.

A fenti kérdésekre adott válaszokat nem csak a kötet alapját képező kutatás adatai szolgáltatják, ha azokhoz Laki Lászlónak és Szabó Andreának az ifjúsági folyamatok értelmezésére vonatkozó szemp jait is szem előtt tartjuk. Laki és Szabó szerint a magyar fiatalok általános helyzete, oktatási-képzé munkaerőpiaci felkészítésének hatékonysága, elvárásaik, aktivitásuk, társadalmi beilleszkedésük, éle pályakezdési sikerességük, érdekmegjelenítési- és érdekérvényesítési képességük, jövőbeli kilátásaik vizsgálhatók az utóbbi két évtizedben kialakított újkapitalizmus működése nélkül (Laki-Szabó A. 2011; l Szabó A. 2014). A progresszív fiatalok szempontjából viszont nem csak az 1989 utáni társadalmi-gazda rendszer feltételei és körülményei bírnak döntő jelenséggel a társadalmi elvárások és sikeres beilleszk kapcsán, hanem távlatosan tekintve a 2010 utáni új társadalmi-gazdasági modell is referenciának bizo hat. Ahogyan a kuruc.info nemzedéke (Róna–Sőrés 2012), illetve Critical Mass nemzedék (Keil 2012) mára a rendszerváltás utáni Magyarország és a politikai rendszer legitimitásának megítélése, a 2006 politikai-közéleti események, az őszödi beszéd és a posztőszödi politikai periódus eseményei bizony viszonyítási pontoknak, úgy ma még nem tarthatjuk kizártnak, hogy a politikusi narratíva és megszó sok által Nemzeti Együttműködés Rendszerének nevezett új társadalmi modell lehet majd egy progre szegmens referenciapontja.

A magyar felsőoktatásban jelenlévők egészének jövőképét nem csak az határozza meg, hogy a haza kapitalizmus működési módjának egyik súlyos következménye a fiatalok integrációját elősegítő intézm rendszerek alulteljesítése, hanem a képviselet és a képviseleti demokrácia válságára adott reflexiók is. progresszív fiatal szegmensnek mindezekre a jelenségekre kell(ene) választ keresnie. A tanulmány eb szempontból is vizsgálja ezen egyetemi-főiskolai értékcsoportot.

A progresszió hagyományának megfelelően feltételezhetjük azt, hogy az ebbe a szegmensbe tartozó fia kat egy nyitott, a különböző szubkultúrákat illetően toleráns, szociális érzékenység „eljárásait" és részv formáit is felmutató értékrendszer jellemzi, magas fokú (online) aktivitással. Okkal feltételezhetjük, ezen fiatalokkal lezajlott vagy éppen benne vannak az ingleharti értelemben vett „csendes forradalom azaz a materiális javak biztosításának prioritásától egyre inkább a posztmateriális értékek felé fordul Bár ezen „forradalmi" változás megfigyelhető volt már egyes szavazói csoportokban (Keil 2012), viszc materiális javak dominanciája nem értelmezhető anélkül, hogy ne vetnénk számot azzal, hogy Magy szágon a rendszerváltás után egy dezintegrált, polarizált és fragmentált gazdaság és társadalom alak (Laki–Szabó A. 2014). Ezen helyzet által létrehozott bizonytalanság és a megélhetés priorizálása felül materiális fogyasztástól történő elfordulás lehetőségét. Éppen ezért a posztmateriális „fogyasztás" és vitel is leginkább a posztindusztrális- és tudásalapú átmenet győzteseire, a magasan kvalifikált egyén jellemző. Feltételezhetjük azt, hogy a progresszív fiatalság főváros-centrikus, magas tudástőkével bí informált, digitálisan hálózatba kapcsolt individuum (Bauer–Déri 2011), továbbá anyagi biztonságot n mögött tudó hallgatói csoport.

A tanulmány erre a feltételezésre az Együtt 2014–PM választási szövetség egyetemista és főiskolás tá gatóinak tükrében válaszol. Ezen hallgatók nyitottabban gondolkodnak, a liberális címkét jobban felválla és egyúttal az européer gondolkodásmódot képviselnek. A pártszövetség hívei közül 44 százaléknyi liberális, 26 százaléknyian pedig a nyugatos/européer címkét tartják magukra nézve a leginkább hel lónak. Számos ügy mentén liberális nézeteket vallanak, alapértékeikben mérsékelten baloldaliak. Elve radikalizmust, a mérsékelt megoldások hívei, visszafogottak.

A jövőre nézve azonban a kérdés az, hogy mindezen jellemzők elégségesnek és eléggé tartósnak bizo nak-e ahhoz, hogy e csoportot a fiatal magyar progresszió (elő)futárainak tekintsük. Jelen állás és az Fiatalok Magyarországon kutatás második hullámát követő elemzés után arra a következtetésre jutott hogy az Együtt 2014–PM esetében kevésbé beszélhetünk stabil pártkötődésről, és a választási szöve támogatása sokkal inkább pillanatnyi-szituatív szimpátiáról árulkodik. Kérdéses, hogy a progresszív fi ság és a választási szövetség tartósan egymásra talál-e majd, vagy utóbbi az LMP kapcsán már tapas ható szavazói illékonyság áldozata lesz.

AZ EGYÜTT 2014–PM ÉS A FIATALOK

A Republikon Intézet megbízásából az Ipsos által 2013 február–márciusában készített kutatás arra a megállapításra jutott, hogy az Együtt 2014 egy idősödő szavazóbázissal rendelkezik, szavazóinak mintegy harmada idősebb hatvan évnél, míg negyede ötven és hatvan év közötti. Az idősödő tábor jelleget erősíti az a megállapítás is, amely szerint az Együtt 2014 szavazói között átlag fölötti arányban nem a gazdaságilag aktív, dolgozó emberek, hanem a nyugdíjasok vannak. A szövetség szavazóinak harmada rokkantsági alapon vagy öregségi jogon nyugdíjas, 42 százaléka aktív kereső. A választási szövetség támogatóinak 15 százaléka kerül ki a 18–29 éves korosztályból (Republikon Intézet 2013a).

Az Aktív Fiatalok Magyarországon második hullámának adatfelvétele (az adatfelvételről részletesen lásd: Szabó A. 2014) során a kevésbé ismert Együtt 2014–PM szövetség így is a nappali tagozatos hallgatók 14 százalékát tudhatja maga mögött. Ezzel párhuzamosan a kutatás első hulláma során mért adatokhoz képest az LMP pedig 10 százalékkal esett vissza támogatottságát illetően. Az MSZP 1 százalékos vesztesége mögött is minden bizonnyal az Együtt 2014–PM megjelenése áll. Bár a kutatás közvetlen bizonyítékkal e téren nem élhetett, de álláspontunk értelmében a Bajnai vezette szövetség megjelenésének és aktivitásának árát az LMP és baloldali pártok „fizetették" meg.

Bár a választási szövetség kevésbé ismert politikai formáció, támogatói mégis az átlagot (3%) meghaladóan találják aktívnak, 8 százalékuk kifejezetten annak. Negyvenegy százalékuk szerint viszont az Együtt 2014–PM egyáltalán nem aktív lakóhelyük környékén, de 24 százalékuk így is értesül néha a pártszövetség rendezvényeiről, és tekinti aktívnak. A településméret növekedésével párhuzamosan csökken azok száma, akik (kifejezetten) aktívnak tartják a választási szövetséget. Míg a budapesti lakók 53 százaléka gondolja úgy, hogy egyáltalán nem aktív lakóhelye környékén, addig a községben lakóknak már a 76 százaléka látja ezt így. Amíg a budapestiek 8 százaléka értesült már több alkalommal pártrendezvényekről, és tartja kifejezetten aktívnak a szövetséget, addig a megyei jogú városokban lakóknak csak 2 százaléka tapasztalja így. A községben lakók 6 százaléka tapasztal valamiféle aktivitást, 94 százaléka nem igazán vagy egyáltalán nem tapasztal pártaktivitást szövetségi szinten. A tanulmányban progresszívként meghatározott fiatalok Budapest-centrikussága találkozik az Együtt 2014–PM aktivitásával, amely leginkább itt számottevő.

A választási szövetség nem csak hogy kiemelt célcsoportként tekinti a fiatalokat, hanem az egyetemista-főiskolai támogatóinak 63 százaléka is úgy gondolja, hogy a szövetség hozzájuk szól, megszólítja őket. Általában is a nyilvánosságban hivatkozott kompetens Bajnai-kép ebbe a csoportban is megépült, hiszen a támogatók 71 százaléka gondolja úgy, hogy felkészült politikusok alkotják az Együtt 2014–PM-et, és 72 százalék mondta azt, hogy képesnek tartja az ország vezetésére. A zöld értékek képviseletét csak 21 százaléka jelölte meg, 58 százaléka a választási szövetségre a hátrányos helyzetűek segítésére fókuszáló aktoraként tekint. A progresszív fiatalok körében a későbbiekben ismertetett „demokráciaéhség", azaz a részvételiség igénye és a választási szövetségről kialakult kép találkozik, 64 százalékuk utóbbi növelése iránt elkötelezett pártnak látja a szervezetet. A kutatás készítését követően a hazai politikai napirend egyik kiemelt témája volt nők parlamenti képviselete és száma, a női kvóta kérdése, a családon belüli erőszak büntetése, amelyek az Együtt 2014–PM egy kiemelt politikai és szakpolitikai témájává váltak az 2013-as őszi ülésszak végéig. A kutatás adatfelvételekor azonban a szövetség támogatóinak 59 százaléka nem tekintett rá úgy, mint a női egyenjogúságért küzdő szervezet, ahogyan a progresszió szempontjából szintén fontos romakérdés kapcsán is több mint duplája azok aránya (68%), akik nem az utóbbi (köz)politikai kihívásra megoldással bíró pártként tekintenek rá.

AZ EGYÜTT 2014–PM TÁMOGATÓI A KUTATÁS TÜKRÉBEN

Demográfiai háttér[122]

Az Együtt 2014–PM támogatóinak közel 40 százaléka 21–23 év között van, az életkor növekedésével támogatottsága csökken, a 26 éveseknek már csak a 10 százaléka támogatja. A 21 évnél fiatalabbak körében leginkább a Jobbik és a Fidesz–KDNP rendelkezik magasabb támogatással. Az Együtt-szavazók édesapjának iskolai végzettsége legalább középfok, és legmagasabb körükben az egyetemi diplomával, doktorival rendelkezők aránya (32%). Az Aktív Fiatalok Magyarországon második hullámának eredményei ezen a ponton is illeszkednek az Ipsos tárgyalt felméréséhez, amely szerint az 2014 Együtt szavazói túl azon, hogy fővárosiak, de emellett magasan képzettek is, az átlagnál jobban keresnek, igaz, idősebb szavazók, akik korábban az SZDSZ-t, majd pedig DK-t vagy az LMP-t támogathatták.

122. A baloldali fiatalok részletes demográfiai jellegzetességeit részletesen lásd Bíró-Nagy 2014 jelen kötetben.

Településtípus

Állandó lakhelyüket tekintve az Együtt 2014–PM támogatói leginkább budapestiek, 40 százalékuk a rosban él, 21 százalékuk megyei jogú városban, és csak 13 százalékuk községben. Ebben a vonatl ban az Együtt 2014 főiskolai-egyetemi szavazói „felnőttkorú" mintát mutatnak. Az Ipsos az Aktív Fi Magyarországon második hullámának adatfelvétele előtti hónapjaiban elkészített nagymintás kö mény-kutatása szerint az Együtt 2014 szavazói elsősorban a fővárosból kerülnek ki, szavazóinak 37 s léka budapesti, és csak minden ötödik él községben.

Anyagi helyzet

Az anyagi háttér vonatkozásában a 2012-es LMP-s válaszadók egyötöde élt teljesen külön kasszán itől (Keil 2012), ez az Együtt 2014–PM esetében 17 százalék. Anyagi helyzetüket alapvetően nem t rossznak. Szavazóinak közel fele (48%) a pénzét megfelelően osztja be, és így nincsenek anyagi gor Tizenhét százalékuk saját bevallásuk szerint tényleges gond nélkül él. Egytizedük viszont hónapról hó megélhetési gondokkal küzd, ez az arány a 2012-es LMP-válaszadók körében 14 százalék volt.

A választási szövetség támogatói közül az átlaghoz képest többen dolgoztak legalább három hónap 57 százaléknak – leszámítva a szünidei munkavállalásokat – nem volt munkavállaása. Ötvenkét száza jelenleg sem dolgozik – ez is kevesebb, mint az átlag (61%).

Közéleti aktivitás és politikai érdeklődés

Álláspontunk szerint a progresszív gondolkodás egyik előfeltétele a jelentős közéleti érdeklődés. A p iránti érdeklődés (1–5 skálán, 1-egyáltalán nem; 5-nagyon érdekel), a legmagasabb az Együtt 201 szavazói körében (átlagpontszám: 3,42). Az LMP-sek a 2012-es kutatáshoz hasonlóan szintén ke érdeklődőek (2,73), míg a DK-sok (3,20) a Fidesz-KDNP-t (3,15) és a Jobbikot (3,09) megelőzve mut nyitottságot a politika történéseire.

1. táblázat.
„Mennyire érdekel Téged a politika?" – pártpreferencia szerint
(százalék)

Párt	Egyáltalán nem	2	3	4	Nagyon érdel
Együtt 2014–PM	10	12	27	29	23
LMP	22	27	20	17	14
MSZP	16	38	16	14	16
DK	23	8	31	15	23
Fidesz	15	14	30	22	19
Jobbik	17	18	25	20	20
Összes hallgató	17	21	27	19	16

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2013. Saját számítás.

A választási szövetségi támogatóinak a politikához való viszonya meglehetősen kritikus. Jelentős szár a hatalom és birtoklása, kiüresedett népképviselet, manipuláció, korrupció, a kölcsönös negatív kampá az együttműködés hiányára asszociálnak a „politika" kifejezése hallatán. A fókuszcsoportos beszélget alkalmával ezen előbbi, adatokban is tükröződő értelmezés a politikára történő csekély ráhatás érzé párosult. Mindennek ellenére a politikai aktivitást szükségesnek és kötelességnek is tartják.

A progresszív gondolkodás egyik referenciapontja a politikai rendszer demokratikus működésének n télése, illetve elvárása. Miután a hazai közéleti és politikai események egy jelentős része többek közö ellenzéki pártok kommunikációja folytán a demokratikus-antidemokratikus relációban, a „jogállam leé sének" tulajdonképpeni paradigmájában, az alapjogokra hivatkozás, illetve azok szűkítésének kontext ban értelmeződik, így okkal várhatjuk el, hogy az Együtt 2014–PM szövetség támogatói kritikusak legy a jelenlegi intézményrendszerrel, a „létező" demokrácia eljárásaival szemben.

Ezt a kutatói feltételezés beigazolódik, ugyanis támogatóik 52 százaléka egyáltalán nem, 41 százalékuk pedig nem elégedett a demokrácia működésével. Az átlagnál jobban kritikusak a magyarországi „intézményesített" demokráciával szemben, ugyanakkor az átlagnál jobban elkötelezettek a demokráciát illetően, azt tartják ugyanis a lehető legjobb politikai rendszernek.

A progresszív gondolkodás fontos sarokpontja lehet a részvétel, az aktivitás. A választásokon történő részvétel szempontjából az Együtt 2014–PM támogatói a kevésbé aktív szavazói csoportok közé tartoznak. Ez az illékonyság az egyetemista-főiskolai támogatók körében is a jövő egyik kihívása lehet. Internetes aktivistásuk viszont nem csak az átlagtól, hanem a többi párttól is eltérő.

2. táblázat.
Az Együtt 2014–PM-s internetes közéleti aktivitása, 2013 (százalék)

internetes aktivitás gyakorisága		Együtt 2014–PM	Összes hallgató
közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket létrehozni, képeket, videókat megosztani	rendszeresen	16	10
	alkalmanként	35	31
blogolni közügyekkel, társadalmi témákkal kapcsolatban	rendszeresen	4	2
	alkalmanként	11	10
blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban hozzászólni, kommentelni?	rendszeresen	10	5
	alkalmanként	38	27
blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban lájkolni?	rendszeresen	22	12
	alkalmanként	47	37
interneten szavazni valamilyen közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésben?	rendszeresen	14	8
	alkalmanként	51	43

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2013. Saját számítás.

Miután az utóbbi években jelentősen megnőtt a tüntetések és demonstrációk száma, így okkal lehet feltételezni, hogy a 2010 tavaszát követő utcai tiltakozások jelentősen hozzájárultak a progresszívek politikai ébredéséhez. Az Együtt 2014–PM szavazóinak negyvenhat százaléka vett részt törvényeknek megfelelően bejelentett tüntetésen és demonstráción. Szintén átlagon felüli, 40 százalékot elérő azok száma, akik olyan demonstráción vettek már részt, amely a világhálón keresztül szerveződött. Más direkt demokratikus formákban is magas az Együtt egyetemista, főiskolás szimpatizánsainak aktivitása.

3. táblázat.
Az Együtt 2014–PM-s, közéleti aktivitása, 2013.
„Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valaha bármelyikben?"
(százalék, „igen" válaszok aránya)

aktivitási forma	Együtt 2014–PM	Összes hallgató
aláírásgyűjtés	29	30
politikai nyilatkozatok, tiltakozó petíciók aláírása	43	30
törvényes demonstráció, tüntetés	46	31
spontán tüntetés, utcai vonulás	26	16
utcai zavargás	2	3
szándékosan nem vásároltál, bojkottáltál bizonyos árucikket, szándékosan elkerültél üzletláncot	34	36

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2013. Saját számítás.

MITŐL PROGRESSZÍV A PROGRESSZÍV? – AZ EGYÜTT 2014–PM FIATALJAINAK ÉRTÉKVILÁGA

A kérdésre számos politika- és eszmetörténeti, közpolitikai definícióval is válaszolhatunk. Ehelyütt Nie
müller Péter leírását vesszük alapul. A kulturális antropológus szerint

> *„az új progresszív baloldali politika ugyanis nem közvetlen osztályérdekek képviseletére vállalkozik, hanem sokkal inkább egy morális alapokon nyugvó, közös értékeket megjelenítő, nyitott, felelősséget vállaló, a társadalmi csoportok egymás iránti szolidaritására épülő világnézetet, társadalomképet reprezentál. (...) Ennek megfelelően természetes támogatójának tekinti a társadalom egészével szembeni felelősséget felvállaló, morálisan érzékeny polgárságot, középosztályt is, s nem riad vissza az általuk felvállalt liberális vagy konzervatív értékektől" (Niedermüller 2011).*

A progresszív politikai gondolkodás és cselekvés sarokköve a demokrácia, az emberi méltóság, a sza
ságjogok, a felelősség, a szolidaritás, az igazságosság, a jogbiztonság, az esélyegyenlőség, a tudás é
ahhoz való hozzáférés, a teljesítmény és a kulturális sokféleség. Ez az alapvetően új baloldali értékstruk
a baloldali elkötelezettség mellett mérsékelt politikai gondolkodást is magában foglal. Ebből a szempo
vizsgálva az Együtt 2004–PM szavazói a bal-jobb skálán elhelyezve a legnagyobb számban tudják sorai
a magukat középre definiálókat (36%). Ennél magasabb arányt az LMP-szavazók körében találunk (5
A választási szövetség szavazói ugyanakkor balrább helyezkednek el, szimpatizánsaik az LMP-hez ké
bátrabban felvállalják baloldali elkötelezettségüket. A liberális-konzervatív skála (1–7) mentén az E
2014–PM támogatói a liberális póluson helyezkednek el (2,74), az MSZP-től (2,94) liberálisabb pozíció
és nem távolira a 2012-ben még jelentősebb DK-s tábortól (2,58). Míg az Aktív Fiatalok Magyarorsz
kutatás első hullámának eredményei alapján a DK-sok után az LMP-sek mutattak erősebb elkötelező
liberális irányba, addig e téren az Együtt 2014–PM megelőzi az LMP-t.

Összhangban a pártok politikai kommunikációjával, az ellenzéki pártok támogatói leginkább mérsékelt
tekintenek magukra, elutasítják a radikalizmust. Ebben a vonatkozásban nem sokban különböznek egy
tól. A Fidesz és a Jobbik képeznek egy olyan erős viszonyítási pontot, amihez képest a baloldali-balk
fiatalok mérsékelt pozíciót foglalnak. Az Együtt 2014–PM támogatói tehát nem csak nem hívei a radik
musnak, hanem kifejezetten mérsékelt, magukat balra helyező, liberális gondolkodású, konszolidált m
dások iránt elkötelezett fiatalként tekintenek magukra.

Ennek megfelelően körükben a liberális–szabadgondolkodók és az européer-nyugatos orientáció
elkötelezettek jelentős számban találhatók. Az Együtt 2014–PM szavazói ideológiai címkék vonatkozás
sem a radikális baloldali, sem a kereszténydemokrata identitást nem vallják magukénak, és elutasítóak
fűtött nemzeti megnyilvánulásokkal kapcsolatban. A posztmaterális vonatkozásban a zöld, az ökoérték
magukhoz legközelebb állónak tekintők aránya átlag alatti, ahogy a „materiálisabb" szociáldemo
identitás sem döntő számukra. A fentiek tükrében megállapíthatjuk, hogy az Együtt 2014–PM egyete
ta-főiskolai támogatói identitása leginkább egy Európa-konform, mérsékelt, liberális vázra épül, ame
baloldali, a progresszív értékrendszer jegyében a szolidaritás és emancipatorikus jegyek is járulnak.

Ennek jegyében, illetve a fentebb írt „progresszív" meghatározás tükrében az Együtt 2014–PM egye
és főiskolai szavazói az átlagnál kevésbé tekintélytisztelők és rendpártiak. A választói szövetség kö
vannak a legkevesebb azok (2,4 egy1–5-ig terjedő skálán), akik szerint az országnak erőskezű vezet
nem pedig programokra lenne szüksége. A szegregáció elutasítása tekintetében a DK-sok mutatkoz
leginkább elkötelezettnek (4,56), viszont a nő és férfi szerepek vonatkozásában az Együtt 2014–PM ut
el leginkább (1,79) a hagyományos egykeresős családmodellt. A női emancipáció kérdésben közel va
egymáshoz a baloldali–balközép pártok.

Az adatokban tetten érhető a baloldali-balközép ellenzéki oldal tematikai agendája, hiszen 2010 óta
a szűken vett politikai, akár közpolitikai dimenzióban a gender-kérdés, illetve a romatársadalom ügy
lyamatosan napirenden van, és utóbbi megítélése tekintetében eltűnni látszik a baloldali pártok k
különbség (Bíró-Nagy 2014). A pártok agendája és annak tartalmi irányai alakítják és formálják vála
attitűdjeiket is. A Republikon Intézet által a pártok összesített Tolerancia Indexét vizsgálva arra jutott,
2013 augusztusában az Együtt 2014–PM és a DK érte el a legmagasabb értéket, azaz ez a két formác
leginkább és legtöbb toleráns nyilatkozattal. Ugyanezen kutatás szerint az MSZP kevesebb, de egyérte
en toleráns nyilatkozatot tett, így követi az előbbi két pártot (Republikon Intézet 2013b).

Az állami szerepvállalást vizsgálva az Együtt 2014–PM támogatói vannak leginkább annak pártján, hogy az egyénnek több felelősséget kellene vállalnia sorsa alakításában, és kevésbé kellene az államra kell hagyatkoznia (3,39). Ez az egyetlen olyan dimenzió, ahol a választási szövetség szavazói az országos átlag (3,41) közelében vannak, minden más rendpártiságra, tekintélyelvűségre vonatkozó kérdést illetően mérsékelt, liberálisabb irányban találhatók az átlagtól. Az állami szerepének vizsgálatakor érdemes a Kádár-korszakot illető véleményeket is megvizsgálni. Úgy véljük, hogy a progresszió hagyományából kiindulva egy kritikus Kádár-képet kellene találnunk. A Kádár-korszak megítélésekor azonban a rendszerváltás követő nemzedékek politikai szocializációs modelljének problémáit érdemes figyelembe venni. Szabó Andrea és Oross Dániel a politikai szocialiációt fragmentált, „félperifériás" modellként írják le. E szerint

„*...a modellt a szocializáció tényezői (család, iskola, médiumok, kulturális közvetítők, tartalmak) közötti gyenge és esetleges kapcsolatok jellemzik. Egyszerre és párhuzamosan zajlik az egyes ágensek le- és felértékelődése, és nem szinergiákról, hanem fragmentálódásról beszélhetünk*" (Szabó A.–Oross 2013, 99).

Mivel a fragmentált és a disszonáns szocializációs ágensek nem állnak össze egy egységes rendszerré, a fiatalok igényeik érvényesítése, sérelmeik orvoslása és a rendelkezésükre álló demokratikus formák közötti kapcsolatot illetően, kevésbé látják át érdekeiket. Mindezek miatt Szabó és Oross úgy véli, hogy a jelenlegi és a Kádár-korszak leginkább a fiatalok érvényesülési lehetősége felől kerül megítélésre. Szabóék kutatása arra az eredményre jutott, hogy a szociális biztonságot vagy a napi megélhetést nézve a rendszerváltás előtti rezsim megítélése kedvezőnek bizonyult.

A progresszív értékrendszerből az következne, hogy a Kádár-korszakot nem csak a szabadságjogok tekintetében ítélik el, hanem általában is, és ennek megfelelően a jelenlegi rendszert tartják érdemen jobbnak. Összefüggésben a Fidesz retorikájában visszatérő antikommunista fordulatokkal nem véletlen, hogy a jobboldali párt szavazói körében van a legmagasabb támogatottsága (90%) a jelenlegi rendszernek, ahogyan az sem meglepő, hogy a múltbéli politikai gyakorlatokkal és közpolitikákkal szakítani kívánó LMP szavazói is az átlagot (70%) jóval meghaladóan (78%) napjaink viszonyait tartják jobbnak. Ez Együtt 2014–PM szavazóinak 72 százalékára igaz (magasabb, mint a DK vagy az MSZP esetében). Illeszkedve az előbb tárgyalt kutatáshoz, a progresszívek a Kádár-éra szociális biztonságát, a lakáshoz jutási, a megélhetési és a munkalehetőséget kedvezőbben ítélik meg, míg a szabadságjogok és a fiatalok érvényesülése, a szórakozás lehetőségek vagy a felsőoktatásban történő részvétel tükrében a jelenlegi rendszert tartják jobbnak. Ez egyébként az összes párt szavazójára jellemző, a progresszív szegmens ebben a vonatkozásban nem vesz fel csak rá jellemző szubkulturális vonásokat.

KONKLÚZIÓ

Szalai Erzsébet a 25–35 év közötti, megfogalmazása szerint „fiatal felnőttek" körében végzett kutatása eredményeképpen arra a következtetésre jutott, hogy előbbiek nem fognak maradandó hatást gyakorolni jelenkori társadalmi viszonyokra (Szalai 2011). Bátortalanok, szervezetlenek, továbbá köreikben elkülöníthetőek a külföldi szektorhoz tartozó „globalizált", illetve a hazai szektorhoz kötődő „lokális" habitusú fiatalok, amely kettősség szintén a jelenlegi társadalomszerkezet, a duális gazdasági szerkezet fennmaradása felé mutat. Szalai tárgyalt kutatásában azonban arra is utal, hogy „negyed" vagy „fél" korosztállyal lejjebb egy olyan korosztályi identifikációs folyamatot vél feltételezni, amelynek politikai ébredése és aktivitásnövekedése 2010–2011 környékén következett be a kormánykritikus tüntetések alkalmával. Ugyanakkor Szalai szerint az, hogy lázadásuk milyen értékek mentén fog kibontakozni, attól függ, hogy egzisztenciális vagy inkább politikai oldalról éri majd őket jelentősebb, erősebb nyomás.

Mások a Hallgatói Hálózat kapcsán élnek azzal az állítással, hogy a „politikai részvétel eszközeiben inkább individuális csoportot sikerült kollektíven mozgósítani (...) rövid távon felélénkítheti a civil társadalmat, hosszú távon pedig egy olyan generációs élményt jelenthet, amely évekre meghatározhatja ennek a nemzedéknek az állampolgári öntudatát" (Gerő 2013, 342–343). Bár a Hallgatói Hálózat aktivitásának és annak következményeinek nemzedéknyi szélesítése talán túlzónak bizonyul, tárgyunk szempontjából és a fenti vizsgálat alapján azonban bizonyosak lehetünk abban, hogy mind ebből, mint a Szalai által prognosztizált fejleményekből a progresszívek jelentősen kivehetik a részüket.

Szalai elemzésének középpontjában a habitus fogalma áll, ami tézise szerint jelentős társadalmi változások idején túlmutathat az őt létrehozó struktúrák rendszerén, és új struktúrák alapját képezheti. Az identitás nála, mint a habitus egyik fontos alapja jelenik meg egy olyan késő-modern korban, amikor is az én, az identitás konstruálása vagy „barkácsolás"-a privatizált, egyéni kisvállalkozói „kompetencia". Bár ebben a

vonatkozásban a fentebb röviden ismertetett fragmentált, „félperifériás" politikai szocializációs moc a magyar fiatalok „identitás-barkácsolás"-a még kevésbé linerális vagy magától értetődő folyama tikai rendszer kihívásai, ha nem is tartósan, de összerendezhetik az ágenseket, és a progresszív struktúrák alapjainak megteremtésére irányuló cselekvés értéktartalma is lehet.

Ez a tanulmány szándéka szerint arra is választ adott, hogy az egyetemista-főiskolás fiatalság r része vallja magáénak azokat a progresszív vonásokat, és a társadalmi struktúra – benne a politik szer – milyen mértékben befolyásolja őket. A progresszív fiataloknak ma van pártjuk, az Együtt 20 Véleményem szerint a progresszív habitus, az identitás túlmutat a jelenen, azaz az Együtt 2014– vazótáborára jellemző értékek tartósan jellemezni fogják a fiatalok egy markáns csoportját (még h feltétlenül ennek a pártnak a táborában).

IRODALOM

Bauer Béla – Déri András (2011): Hálózathoz kötődve – a fiatalok online hálói. In: Bauer Béla– Szabó Andre *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010.* Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 283–2

Bíró-Nagy András (2012): Sokszínű fiatal baloldal. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallga Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, E Meridionale. 203–222.

Bíró-Nagy András (2014): Baloldali fiatalok 2013. A balközép olvasztótégely és a fogyasztkozó established In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Haza és Haladás Közpolitikai Alapítvány (2013): *A foglalkoztathatóságot, a méltányosságot és az alkalr képességet szolgáló oktatás. Fehér könyv az oktatásról.* Budapest. Elérhető: http://www.hazaeshal ftp/20130512_oktatas_feher_konyv_final_v4.pdf. Letöltés ideje: 2013. december 10.

Keil András (2012): Adalék a Critical Mass nemzedékről. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó l 2012. Apátia, radikalizmus, posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében* I. Szeged, E Meridionale, 157–182.

Gerő Márton: El kéne foglalni valamit...Az Occupy Wall Street és a hallgatói mozgalom. In: Krasztev Péter-Jc (szerk.): *Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelliseknek és békéseknek.* Napvilág, Budapest. p. 306-351.

Laki László – Szabó Andrea (2011): Szempontok az ifjúsági folyamatok értelmezéséhez. In: Bauer Béla Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010.* Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitika 13–24.

Laki László – Szabó Andrea (2014): Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepszise mögött? In. Szab (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyeter főiskolások körében.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Mikecz Dániel (2013): Köztér és a köztársaság: 4K!. In: Krasztev Péter-Jon Van Til (szerk.): *Tarka ellenál könyv rebelliseknek és békéseknek.* Budapest, Napvilág Kiadó, 352–377.

Niedermüller Péter (2011): A progresszív baloldal: esélyek és alternatívák. *Mozgó Világ* 2011. július. Elérhet mozgovilag.com/?p=4704. Letöltés ideje: 2013. december 10.

Tárki (2013): *Minden korban a Fidesz.* Budapest, 2013. november 18. Elérhető: http://www.tarki.hu/hu/nev kitekint/20131118_fidesz.html. Letöltés ideje: 2013. december 18.

Republikon Intézet (2013a): *Pártok egy évvel a választás előtt.* Budapest, 2013. Elérhető: http://www.repub upload/5000286/partok2013_v4.pdf. Letöltés ideje: 2013. december 18.

Republikon Intézet (2013b): *Pártok tolerancia indexe augusztusban.* Budapest, 2013. Elérhető: http://www kon.hu/upload/5000307/tolerancia_index_augusztus.pdf. Letöltés ideje: 2013. december 18.

Róna Dániel – Sőrés Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok körében? I Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magya misták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 113–156.

Szabó Andrea – Kern Tamás (2011): A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (sze talan (?) nemzedék. Ifjúság 2000-2010. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest. 37–80.

Szabó Andrea – Oross Dániel (2013): A múlt jelene – a Kádár-korszak megítélése a fiatalok körében. *M* 2013/2–3. 97–117.

Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. : Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, Belvedere Mer

Szalai Erzsébet (2011): *Koordinátákon kívül. Fiatal felnőttek a mai Magyarországon.* Budapest, Új Mandátum, 2011.

Kálóczi Krisztián: Politikai apátia, passzió és bizonytalanság a magyar felsőoktatási hallgatók körében

BEVEZETŐ

A *European Social Survey* (ESS)[123] nemzetközi összehasonlító vizsgálat eredményei mutatták ki elő
hogy a 2010-es magyar országgyűlési választások alkalmával a választókorú magyar fiatalok politikai r
vételében pozitív elmozdulás történt: az átlagnál magasabb részvétel mutatkozott a 25 év alattiak köré
Ez az eredmény azért fontos, mert a korábbi empirikus vizsgálatok eredményei a fiatalok politikai ér
lődésének, részvételének, valamint a politikai intézményekbe vetett bizalmi szintjének alacsony szi
mutatták (Gazsó T.–Szabó A. 2002; Gazsó F.–Laki 2004; Bauer–Szabó A. 2005; Kern–Szabó A. 2011). B
politikai elköteleződés szintjén csökkenő tendenciát mutatnak a nyugati demokráciák elmúlt évtized
civil aktivitás terén ennek ellenkezője mutatható ki (Dalton 2008; Inglehart 1997; Norris 2002, 2007; Kl
mann–Fuchs 1995; Pattie et al. 2004; Kriesi 2008; Dalton et al. 2004, Jancsák 2009).
A politikatudományi diskurzus mára ezt a kétirányú változást akképpen értelmezi, hogy bár a fiatalok a
vetően apatikusabbak és szkeptikusabbak (Henn–Weinstein–Wring 2002), nem szabad egyenlőségjelet
nünk a közéleti, valamint a politikai elköteleződésük, és még inkább nem a részvételi hajlandóságuk hi
között. Elsősorban ugyanis – egyes kutatók feltételezései szerint – nem az érdeklődés, valamint a rész
szintje változott, hanem egyszerűen a politika iránti attitűdök (Szabó A.–Oross 2012).
Az *Aktív Fiatalok Magyarországon* kutatócsoport 2013-as eredményei a hallgatók csökkenő választási r
vételéről számolnak be. A 2011/2012-es adatfelvételkor a kérdésre választ adók 57 százaléka jelezte
tosra részvételi szándékát egy most vasárnap tartandó parlamenti választáson, addig ez az arány 201
51 százalékra csökkent (Szabó A. 2013).
Jelen tanulmány vizsgálati középpontjában azok a nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók áll
akik nem vennének részt egy közelgő választáson. A tanulmány elsősorban arra keresi a választ, hogy e
a hallgatók miért tartanák magukat távol a választástól, ezen túl e széles (nem)választói csoportról ált
nos, leíró képet kíván nyújtani az olvasó számára.
Politikatudományi közmegegyezésnek számít az a felfogás, amely szerint e társadalmi csoport homog
tása miatt rendkívül nehezen írható le demográfiai, szociológiai, valamint politikai mutatói alapján. E
szemben, meglátásom szerint, a választástól való távolmaradásuk dimenziójában mégiscsak hetero
csoportnak számítanak. Nehezíti a helyzetet a széles, és a közvélemény-kutató cégek és szakma által
lönbözően használt fogalom, amely e (nem)választói csoportot definiálja.[124] Az említett definíciós problé
leküzdendő, valamint az elemzést megkönnyítendő, a jelen tanulmány új szempontrendszert kíván felállí
az említett célcsoport vizsgálatakor. Álláspontom szerint ugyanis – bár látszólag vékony határvonal húz
az egyes definíciók között – fontos különbséget tehetünk az egyes (nem)választói csoport tagjai között.
A következőkben ismertetni kívánom azt a vizsgálati szempontrendszert, amellyel könnyíteni szeretne
politikatudomány számára sokszor kihívást jelentő bizonytalan szavazókkal kapcsolatos leíró jellegű
nulmányok elkészítését illetően, valamint hozzá szeretnék járulni az e (nem)választói csoporttal foglalk
politikatudományi diskurzus fejlődéséhez.

123. Lásd a http://www.europeansocialsurvey.org/ honlapon.
124. Elsősorban itt a *"bizonytalan"*, az *"apatikus"*, valamint a *"passzív"* szavazó fogalmi kerete között kialakuló rendkívül széles definíciós értelmezésekre gondolok.

ELMÉLETI KERETRENDSZER

Tanulmányomban alapvetően két szempont szerint kívánom elkülöníteni a politikától magukat távoltartó hallgatókat: egyrészt a *politikai érdeklődés*[125] dimenziója mentén, másrészt pedig a *választáson való részvételük*[126] alapján. E két dimenzió segítségével meg tudom állapítani, hogy egy adott hallgatót alapvetően mennyire érdekli a politika, valamint, hogy az effajta érdeklődése vagy éppen érdektelensége miképpen manifesztálódik a választáson való részvétel dimenziójában. Kiegészítésképpen bevezetek egy harmadik dimenziót is a szempontrendszerbe: a *pártválasztást*,[127] ugyanis különbség tehető azok között a hallgatók között, akik pártválasztásukat tekintve biztos szavazónak számítanak, azonban a választástól mégis távol maradnak, mint ahogy azok között is, akik esetleg a választáson részt vennének, viszont nem rendelkeznek konkrét pártpreferenciával. Az említett három dimenzió mentén az 1. táblázatban felvázolt hallgatói csoportok állíthatók szembe egymással.

1. táblázat.
Vizsgálati szempontrendszer

<table>
<tr><th colspan="2">VIZSGÁLATI SZEMPONRENDESZER</th><th>nem érdeklődik</th><th>közepes</th><th>érdeklődik</th></tr>
<tr><td rowspan="2">Elmenne</td><td>pártválasztó</td><td>KONFORMISTA</td><td>MEDIÁN-SZAVAZÓ</td><td>RÉSZTVEVŐ</td></tr>
<tr><td>nem pártválasztó</td><td colspan="2">BIZONYTALAN KONFORMISTA</td><td>RENDSZERKRITIKUS RÉSZTVEVŐ</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Nem menne el</td><td>pártválasztó</td><td rowspan="2">APATIKUS</td><td colspan="2" rowspan="2">PASSZÍV</td></tr>
<tr><td>nem pártválasztó</td></tr>
</table>

A táblázat magyarázata:

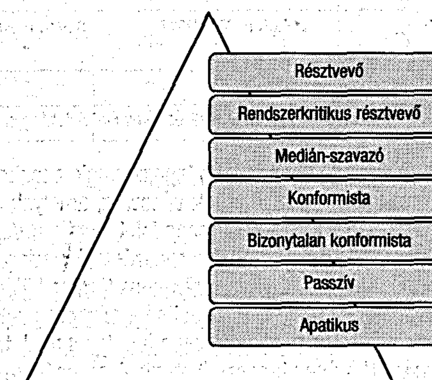
1. APATIKUS: Azok a hallgatók, akiknek politikai érdeklődése alacsony, és ez egyben párosul a választástól való távolmaradással is. Esetükben a pártválasztás és a nem pártválasztás között nem indokolt a különbségtétel, hiszen elsősorban az érdeklődés és a részvétel oldaláról fontosak, valamint a választástól való távolmaradás egyenes következménye, hogy tulajdonképpen nincs is pártválasztásuk, maximum pártszimpátiájuk. A politikával kapcsolatosan közepesen érdeklődőket is belevontam ebbe a kategóriába, hiszen ők sem mennének el egy most vasárnap tartandó választásra, nekik sincsen pártpreferenciájuk, így politikai érdeklődésük mélységének szintje kevésbé releváns szempont, viszont jól elkülöníthetőek a politikával kapcsolatban érdeklődők csoportjától.
2. PASSZÍV: Passzívnak azokat a hallgatókat tekintem, akik ugyan érdeklődnek a politika iránt, viszont egy most vasárnap tartandó választástól távol maradnának. Esetükben szintén nem indokolt a pártpreferenciájuk alapján történő különbségtétel, hiszen, bár érdeklődésük a politika iránt magas (vagy közepes), egy közelgő parlamenti választástól távol tartanák magukat. Ez nem a politikával kapcsolatos teljes „nemtörődömséget" vagy közömbösséget (apátiát) jelent, hanem passzivitást, azaz egyszerű távolságtartást.
3. KONFORMISTA: E csoport tagjai azok a hallgatók, akiknek a politikai érdeklődése alacsony, ettől függetlenül mégis elmennének szavazni, sőt pártpreferenciával is rendelkeznek. Számukra a politika nem érdekes tényező, mégis beleszólnak annak alakulásába.
4. BIZONYTALAN KONFORMISTA: E csoport csupán annyiban tér el az előzőtől, hogy tagjai nem rendelkeznek pártpreferenciával, tehát bizonytalanok pártválasztásukat illetően. A választáson való részvételi szándékuk megvan ugyan, ám politikai érdeklődésük alacsony vagy közepes. E csoportot a konformistáknál bizonytalanabbnak tekintem.
5. MEDIÁN-SZAVAZÓ: A medián-szavazók politikai érdeklődése közepes, viszont biztos résztvevője a választásoknak, és rendelkeznek pártpreferenciával. Részvételi oldalról tehát ugyan aktívnak számítanak, viszont az érdeklődésükben nem mutatkozik meg ez a fajta aktivitás.

125. "Mennyire érdekel Téged a politika? Kérlek, válaszolj iskolai osztályzatokkal, úgy, hogy az 1-es azt jelenti, egyáltalán nem érdekel, az 5-ös pedig azt, hogy nagyon érdekel!"
126. "Ha most vasárnap parlamenti választást tartanának (és jogosult volnál szavazni)..."
127. „Melyik párt listájára szavaznál (ha mégis elmennél)? Kérlek, válaszd ki az alábbi listából!"

6. RÉSZTVEVŐ: E csoport tagjai abszolút tudatos szavazónak számítanak: érdeklődnek a politika iránt részt vennének egy vasárnapi választáson, és pártpreferenciájuk is van.
7. RENDSZERKRITIKUS RÉSZTVEVŐ: Ezek a hallgatók a jelenlegi pártokkal szemben elégedetlenek viszont a választást, mint a demokratikus rendszer alapját fontosnak tartják annyira, hogy rész vennének egy választáson. A pártpolitikai struktúrával kapcsolatban tájékozottak, ugyanakkor kri tikusak is.

A fentebbi kategóriarendszer élesen elkülöníti egymástól azokat a hallgatói csoportokat, amelyek különböz nek egymástól politikai érdeklődésük, választáson való részvételi szándékuk, valamint pártválasztásuk é nem pártválasztásuk alapján. Ekképpen egy olyan hierarchia állítható fel, amely e három dimenzió mentén a politikai aktivitásuk, illetve passzivitásuk dimenziójában értelmezhető, valamint érzékelteti politikai elkö telezettségük mélységét is.

1. ábra.
A politikai elköteleződést illusztráló hierarchia
(a politikai érdeklődés, részvétel, valamint a pártválasztás dimenziói alapján).

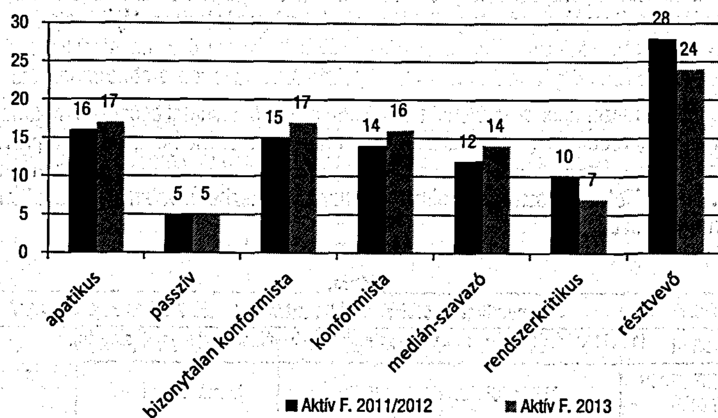

A tanulmány vizsgálati célcsoportjai elsősorban a hierarchia alsó négy lépcsőfokán elhelyezett hallgatói csoportok, ugyanis ők tekinthetők azon csoportoknak, amelyek a politikatudományi diskurzusban bizonytalanként, passzívként, valamint apatikusként jelennek meg. A hierarchia tetején elhelyezkedő három hallgatói csoportot összehasonlításképpen szeretném csak megvizsgálni. Elsődleges célom, hogy a passzív hallgatók karakterisztikáját politikai értékrendjükön és szociológiai ismérveiken keresztül meghatározzam.

EREDMÉNYEK

Az alábbiakban az *Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás* 2011/2012-es, valamint 2012/2013-as adatfelvétele során kapott eredmények mentén illusztrálom a hét csoport megoszlását (az adatfelvételek módszertanáról részletesen lásd Róna–Szabó A. 2012 és Szabó A. 2014 jelen kötetben).

2. ábra.
A hallgatói csoportok megoszlása az érdeklődés, részvétel, és pártválasztás összevont dimenziójában
(2011/2012 és 2013)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon, 213.

A két év eredményei között jelentősebb eltérést nemigen tapasztalunk, azonban azt megállapíthatjuk, hogy elsősorban azon hallgatói csoportok között észlelhetünk változást, amelyek egy most vasárnap tartandó választásra elmennének, tehát: a részvételüket biztosra mondók táborában. Az *apatikus*, valamint a *passzív hallgatói csoportok* lényegében nem változtak, tehát első ránézésre úgy tűnik, hogy a változás elsősorban részvételi oldalon történt, s az apátia és passzivitás terén nem történt különösebb változás: a hallgatók körében ugyanakkora mértékű a politikából való kiábrándultság, mint a megelőző adatfelvétel során.
Mindezeken túl azt is fontos megemlíteni, hogy elsősorban a tudatosabbnak tekinthető hallgatói csoportok (*rendszerkritikus résztvevő, résztvevő*) körében tapasztalhatunk visszaesést, míg a *bizonytalan konformista, konformista* és *medián-szavazói csoportok* körében kisebb mértékű növekedés látható. Arról van szó tehát, hogy a hallgatók választási részvételi hajlandósága csökkent, a bizonytalanok és a kevésbé tudatosnak mondható szavazói csoportok esetében az arány némiképpen növekedett. A választástól való elfordulás tekintetében nem következetett be különösebb változás.
Összességében úgy tűnik, hogy 2011 végéről 2012 elejétől 2013 tavaszára a politikai elköteleződés és a tudatosság dimenziójában növekedett a bizonytalanság. A vizsgálat elsődleges tárgyát képező hallgatói csoportok (*apatikus és passzív*) esetében egy stabil, a politikát elutasító attitűdről beszélhetünk, amelyben nem történt érdemi változás.
Tanulmányomban elsősorban az apatikus, valamint a passzív hallgatói csoportok politikai és szociológiai karakteréről kívánok átfogó képet adni, ugyanakkor megvizsgálom a bizonytalanokat, és – kontrollcsoportként – a résztvevő hallgatói csoportokat is. Elsősorban arra keresem a választ, hogy az egyes hallgatói csoportoknál tapasztalt változásokon belül (stabil kiábrándultság, növekvő bizonytalanság, csökkenő elköteleződés) milyen összefüggések állapíthatók meg?

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

K1: A politikailag apatikus, a passzív és a konformista szavazók és/vagy nem-szavazók milyen politikai értékrendszerrel azonosulnak? Amennyiben szavaznak, mely pártokra adják le voksukat?
K2: A hierarchia lépcsőin egyre feljebb haladva milyen szocializációs tényezők játszanak közre? Mennyiben befolyásolja a vizsgált csoportokat a családdal és a barátokkal való beszélgetések?
K3: Milyen a rendszerről alkotott képük? Jogosan feltételezhető-e, hogy a hierarchia egyre magasabb fokain egyre elkötelezettebbek a demokratikus rendszer iránt?

POLITIKAI ORIENTÁCIÓK

Politikai értékvilág

A tanulmány vizsgálati fókuszában elsősorban az apatikus, a passzív, valamint a (bizonytalan)konformista hallgatói csoportok állnak, de az alábbiakban, az összehasonlítás érdekében, az összes hallgatói csoportra bemutatom a politikai értékrend megoszlását. A bal–jobboldali értékválasztásról szóló adatokat a *2. táblázat* foglalja össze.

2. táblázat.
Politikai értékrend változása az egyes hallgatói csoportokban (baloldali–jobboldal tengelyen való megoszlás, százalékban)

hallgatói csoportok	Baloldali		Centrum		Jobboldali	
	2011	2013	2011	2013	2011	2013
apatikus	15	13	64	64	21	22
passzív	20	21	46	57	34	22
bizonytalan konformista	17	15	59	63	24	21
konformista	15	23	41	36	44	41
medián-szavazó	20	29	28	25	52	46
rendszerkritikus résztvevő	22	14	41	48	37	38
résztvevő	25	25	20	21	54	55
teljes minta	**20**	**20**	**41**	**43**	**39**	**37**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon, 213. Saját számítás.

A két adatfelvétel közötti jelentősebb eltérésekre utaló cellákat külön jelöltük.
A táblázatból kitűnik, hogy említésre méltó változás elsősorban a passzív, a konformista, a medián-szavazó és a rendszerkritikus hallgatói csoportok esetében történt. Az adatok alapján jól látszik, hogy a passzív hallgatók körében a jobboldaliak aránya csökkent, s ez a változás a magukat középre sorolók táborát növelte. Érdemes megjegyezni, hogy azon hallgatói csoportokban, melyek tagjai jelezték választási részvételi szándékukat (elsősorban: konformista, medián-szavazó, rendszerkritikus), a baloldaliak aránya megnövekedett, s ez a jobboldali tábor csökkenésével megegyező arányú, azonban a tudatosabb résztvevők (*rendszerkritikus résztvevő, résztvevő*) esetében elsősorban a középre húzás növekedése állapítható meg.

3. táblázat.
Politikai értékrend változása az egyes hallgatói csoportokban
(liberális-konzervatív tengelyen való megoszlás, százalékban)

hallgatói csoportok	Liberális		Centrum		Konzervatív	
	2011	2013	2011	2013	2011	2013
apatikus	37	40	49	48	13	11
passzív	47	51	35	24	18	25
bizonytalan konformista	36	39	47	49	17	12
konformista	36	37	33	46	31	17
medián-szavazó	43	47	33	30	24	22
rendszerkritikus résztvevő	39	42	38	30	23	28
résztvevő	43	43	19	22	37	36
teljes minta	**41**	**39**	**36**	**36**	**23**	**25**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon, 213. Saját számítás.
A két adatfelvétel közötti jelentősebb eltérésekre utaló cellákat külön jelöltük.

Az adatok alapján megállapítható, hogy ugyanazon hallgatói csoportokban tapasztalhatunk változást, mint amelyekben a bal–jobboldali tengelyen való vizsgálatkor. A passzív hallgatók körében a magukat középre sorolók aránya csökkent, amely változás elsősorban a konzervatív tábort erősítette, de kisebb mértékben a liberálisok tábora is növekedett. A (bizonytalan)konformista szavazók esetében a konzervatív hallgatók aránya csökkent, amely elsősorban a magukat középre sorolók arányát növelte. A tudatos, ám rendszerkritikus hallgatók *(rendszerkritikus résztvevők)* esetében a konzervatívok táborában látunk változást. Mindezek alapján azt kell megjegyeznünk, hogy az egyes hallgatói csoportokban elsősorban a passzív, valamint a konformista és rendszerkritikus résztvevők körében történt érdemi változás, amely egyben azt is jelenti, hogy a hierarchia legmagasabb *(résztvevő)* és legalacsonyabb *(apatikus)* fokán stabilabb értékválasztás mutatható ki. Összességében tehát az egyes hallgatói csoportok körében a bal–jobboldaliság tekintetében egy stabil középre húzó erőt láthatunk, amely a második adatfelvétel idejére még növekedett is. Ezzel szemben a liberális–konzervatív dimenzióban elsősorban a konzervatív oldalon beszélhetünk érdemi változásról: elsősorban azon hallgatói csoportok körében nőtt a konzervatív eszmerendszer jelentősége, akiknek politikai érdeklődése magas, ám nem pártválasztók.

Pártpreferenciák

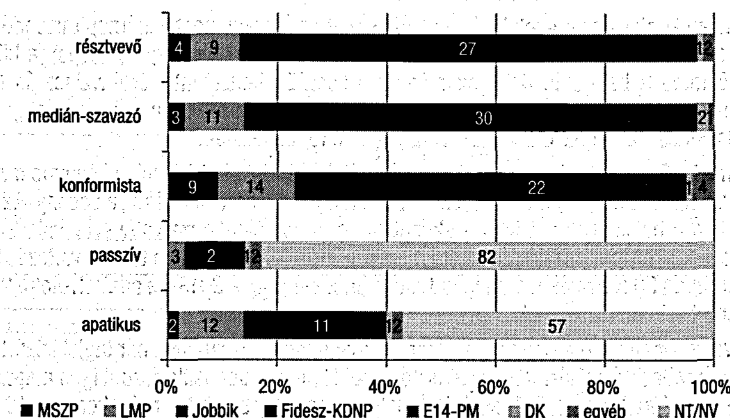
A hallgatói társadalom egészének pártpreferenciái mind az *Aktív Fiatalok kutatócsoport* 2011/2012-es, mind pedig a 2013-as survey vizsgálat alapján ismertek.

Érdekes azonban, hogy a választástól magukat távoltartók körében is beszélhetünk pártválasztásról: a 2011 év végén és 2012 fordulóján készült vizsgálat alapján a passzív hallgató válaszadók 46 százaléka pártválasztó, míg az apatikus hallgatók esetében ez az arány már csak 27 százalék. A választástól magukat távol tartó hallgatói csoportokban az LMP rendelkezik a legnagyobb támogatottsággal. A magas politikai érdeklődéssel rendelkező hallgatók körében a Fidesz–KDNP pártszövetség támogatottsága magasabb, mint a politika iránt nem érdeklődők körében. A Jobbik, valamint az MSZP támogatottsága mind a magas, mind pedig az alacsony politikai érdeklődéssel rendelkező hallgatók esetében ugyanakkora: 4, illetve 7 százalékos. Érdekességképpen azonban az is megállapítható, hogy a magas politikai érdeklődéssel rendelkezőknél az „egyéb párttal" szimpatizálók aránya 6 százalékos, míg az alacsony szintű érdeklődők esetében nem került megnevezésre „egyéb párt".

Az első hullám adatai szerint azon hallgatói csoportok esetében, melyeknek tagjai részvételi szándékukat jelezték (konformista, medián-szavazó, résztvevő) a Jobbikra szavazók aránya a legmagasabb. Igazi előnyre azonban a medián-szavazók körében tudott szert tenni, tehát a Jobbik elsősorban a politika iránt közepes mértékben érdeklődő hallgatók körében élvezett nagy előnyt a 2011/2012-es adatfelvétel során. A Fidesz–KDNP kihívójaként tekinthetünk az LMP-re ugyanebben az évben: a Fidesz–KDNP pártszövetség a résztvevő és pártválasztó hallgatók körében csak azok között élvez nagyobb támogatottságot, akik a politika iránt legkevésbé érdeklődnek. A Jobbik után a második helyért folyó küzdelemből az LMP kerülhetett volna ki győztesen, s minél inkább érdeklődnek a politikai iránt a hallgatók, annál biztosabb ez az előny. Ezen hallgatói csoportok esetében az MSZP és a DK támogatottsága körülbelül ugyanakkora, a szocialisták a politika iránt kevésbé érdeklődőket azonban mégis nagyobb arányban tudták megszólítani.

A 2013-as adatfelvétel más eredményeket hozott (lásd az alábbi ábrát). Az első nézésre is megállapítható, hogy az apatikus és a passzív csoportokban a pártpreferenciájukat eldönteni nem tudók aránya inverz képet mutat a megelőző évhez képest: míg a 2011/2012-es adatfelvétel során az apatikus hallgatók körében nagyobb volt ez az arány, addig a 2013-ban a passzív hallgatók körében tapasztalhatjuk nagyobb arányban a pártpreferenciájukat megmondani nem tudó hallgatókat. Az apatikus hallgatókat elsősorban a Fidesz–KDNP, valamint az Együtt 2014–PM pártszövetségek tudták megszólítani. A Jobbik 2 százalékkal tudta növelni támogatottságát e hallgatói csoportban, az LMP pedig mindösszesen 1 százalékkal.

3. ábra.
Pártpreferenciák az egyes hallgatói csoportokban, 2013
(százalékban)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 213. Saját számítás.

A passzív hallgatók esetében 28 százalékkal nőtt meg a pártpreferenciájukat eldönteni nem tudó hallga aránya. E növekedést az egyes pártok támogatottságának csökkenése magyarázza. A legnagyobb csökk nés az LMP esetében következett be, azonban a Fidesz–KDNP 8 százalékos csökkenése is jelentősnek s mít. Az Együtt 2014–PM pártszövetség 5 százalékos támogatottsággal indult ebben a hallgatói csoportb

A választáson résztvevő, és ezzel együtt pártválasztó hallgatói csoportokban (résztvevő, medián-szava konformista) az Együtt 2014–PM pártszövetség támogatottsága az LMP csökkenésével nagyjából m egyező arányú, azonban a DK, valamint az MSZP támogatottság-csökkenése is hozzájárul a párt néps rűségéhez. Ezen hallgatói csoportokban továbbra is a Jobbik tekinthető a legnépszerűbb pártnak. A k mánypárt elsősorban a politika iránt érdeklődő hallgatók körében tudta növelni támogatottságát. Haso megállapítás tehető egyébként az Együtt 2014–PM pártszövetségre is: minél nagyobb a hallgatók polit iránti érdeklődése, annál magasabb a pártszövetség támogatottsága.

Állításom szerint az egyetemi hallgatók körében mért apátia és passzivitás arányában nem történt érd változás a két vizsgálati periódusban, inkább egyfajta átrendeződést tapasztalhatunk, amely a pártválasz bizonyosságában érhető tetten. Míg a választástól magukat távol tartó, ám a politika iránt érdeklődő hall tók között korábban nagyobb pártválasztói aktivitást tapasztalhattunk, a 2013-as évre ez az arány radi lisan lecsökkent. A politika iránt nem érdeklődő hallgatók esetében viszont a pártválasztással kapcsola bizonytalanság nagymértékben enyhült. Leegyszerűsítve azt is mondhatnánk, hogy az érdeklődő hallga körében növekedett a pártoktól való távolságtartás, míg a politika iránt nem érdeklődő hallgatók körébe pártokkal szimpatizálók aránya emelkedett.

A politikai értékek és pártpreferenciák változása

A vizsgált hallgatói csoportok (bizonytalan konformista, konformista, passzív, apatikus) politikai értékválasztásában tehát a következő tendenciák figyelhetők meg:

1. Bizonytalan konformista: Azok körében, akik elmennének egy most vasárnap tartandó választásra, ezzel együtt azonban a politika iránti érdeklődésük alacsony (és/vagy közepes), a középre húzás jellemző mind a bal–jobboldali, mind pedig a liberális–konzervatív értékválasztás tekintetében, kismértékben a liberális eszmerendszer a szimpatikusabb számukra. á vált e hallgatók körében. Pártválasztással ezen hallgatói csoport tagjai nem rendelkeznek.
2. Konformista: Ezen hallgatói csoport tagjai részvételi szándékukat fejezték ki egy most vasárnapi választással kapcsolatosan, biztos pártválasztók, ám politikai érdeklődésük alacsony. Az ő esetükben elsősorban a baloldaliak aránya növekedett meg, a liberális-konzervatív értékválasztásban pedig nagymértékű középre húzást figyelhető meg. A pártpreferenciájukban történt változás is ezt igazolja: a korábban 30 százalékos támogatottságú Fidesz–KDNP a 2013-as adatfelvételre 22 százalékra csökkentet szimpatizánsainak aránya.
3. Passzív: E hallgatói csoport tagjai távol tartják magukat a választástól, bár tagjai között egyaránt található pártválasztó és pártot nem választó. A politikai érdeklődésük viszont igen magas. Esetükben szintén a középre húzás erősödését figyelhetjük meg, azonban a liberális–konzervatív értékválasztásuk határozottabbá vált: nagyobb arányban láthatjuk mind a liberálisokat, mind pedig a konzervatívokat. Közel 30 százalékkal csökkent a pártválasztó passzívok aránya, azaz a pártválasztással kapcsolatban nagymértékben erősödő bizonytalanságot tapasztalhatunk ezen hallgatói csoportban.
4. Apatikus: Az apolitikusok a politikától a legtávolabb tartják magukat: nem mennének el egy most vasárnap tartandó választásra és politikai érdeklődésük is alacsony. Pártválasztók és nem pártválasztók egyaránt találhatók köztük. Ez a hallgatói csoport meglehetősen stabilnak látszik mind a bal–jobboldali, mind pedig a liberális–konzervatív értékválasztás tekintetében. Ezzel szemben a pártválasztást illetően fontos változás érezhető: bizonytalanságuk csökkenni látszik; 25 százalékkal nagyobb a biztos pártválasztók aránya ebben a hallgatói csoportban a megelőző évhez képest. Elsősorban a Fidesz–KDNP, valamint az Együtt 2014–PM pártszövetségek tudták megszólítani a passzív hallgatókat.

Politikai szocializáció

A vizsgálat hallgatói csoportok ideológiai kötődése után érdemes megvizsgálni az ehhez „vezető utat", azaz a politikai szocializáció egyes aspektusait. Feltételezésem szerint ugyanis a szocializáció és politikai értékrendszer-változása szoros összefüggésben áll egymással. A főbb szocializációs ágensek, melyek az egyén számára meghatározó szereppel bírnak: a család, az iskola, a kortárs csoport, valamint a tömegmédia (Csőzik 2012). Ebből az ágensstruktúrából az elemzés során a családot és a kortárs csoportokat emelem ki.

Családi beszélgetések

A család különbözik minden más intézménytől, hiszen ez a központi szocializációs ágens, amelyre a későbbiek során más ágensek is építkeznek. A családban kezdenek kialakulni az alapvető – bár a későbbiek során nyilvánvalóan változó – politikai értékek, ideológiák, mentalitások (Dawson–Prewitt 1969; Csőzik, 2012). Ennek fényében a következőkben azt kívánom megvizsgálni, hogy a családdal történő, társadalmi problémákról szóló beszélgetések sűrűségében milyen változások figyelhetők meg a két adatfelvétel eredményei alapján.

4. táblázat.
A családdal történő, társadalmi problémákról szóló beszélgetések gyakoriságának megoszlása az egyes hallgatói csoportokban
(2011–2013, százalékban)

hallgatói csoportok	rendszeresen		alkalmanként		soha	
	2011	2013	2011	2013	2011	2013
apatikus	15	13	70	76	16	11
passzív	35	31	55	62	10	7
bizonytalan konformista	20	26	75	68	6	6
konformista	19	21	73	70	8	9
medián-szavazó	22	40	74	54	4	7
rendszerkritikus résztvevő	42	51	54	45	5	4
résztvevő	49	62	47	36	4	2
teljes minta	**30**	**36**	**63**	**58**	**7**	**6**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon, 213. Saját számítás.
A két adatfelvétel közötti jelentősebb eltérésekre utaló cellákat külön jelöltük.

Az első ránézésre is megállapítható, hogy összességében nőtt a családjukkal közéleti kérdésekről, társ dalmi problémákról rendszeresen beszélők aránya, s ezzel párhuzamosan csökkent azoké, akik ugyanez tevékenységet alkalmanként vagy soha (nem) végzik. A legmarkánsabb eltérést a medián-szavazók köréb tapasztalhatjuk: közel 18 százalékkal nőtt körükben azok aránya, akik családjukkal rendszeresen besz getnek közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról. Majd 13 százalékos növekedésről beszélhetünk résztvevők esetében is, míg a rendszerkritikus résztvevőknél hasonló, 10 százalékos változás figyelhe Azon hallgatói csoportokban mutatható ki változás a családi beszélgetések vonatkozásában, amelynek ta jai a választáson való részvételüket kifejezték.

Az apatikus, valamint a passzív hallgatók körében azok aránya nőtt, akik családjukkal alkalmanként besz getnek közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról, s ezzel párhuzamosan természetesen csökkent az aránya, akik ezt a tevékenységet rendszeresen, vagy soha (nem) végzik. A bizonytalan konformisták viszc ténylegesen is gyakrabban beszélgetnek családjukkal társadalmi problémákról. Nincs viszont érdemi vált zás a konformista hallgatók vonatkozásában.

Baráti beszélgetések

Az Európa Tanács megrendelésére 2002-ben készült empirikus kutatás (Chisholm–Kovacheva 2002) azt m tatta, hogy az európai fiatalok egyharmada egyáltalán nem érdeklődik a politika iránt: még barátaival se beszél soha a politikáról. Kérdés, hogy ez a magyar hallgatók körében is alátámasztható megállapítás-e? alábbi táblázat e sarkos megállapítás ellenkezőjét mutatja. Jól látható ugyanis, hogy a két adatfelvétel közö nem tapasztalhatunk olyan érdemi eltéréseket, mint a családokkal történő beszélgetések alkalmával. apatikus, a bizonytalan konformista és a konformista szavazók körében nincs is változás, viszont a *pass hallgatók* még passzívabbá váltak: jelentősen megnőtt azok aránya, akik soha nem beszélgetnek közéle társadalmi ügyekről barátaikkal., közel a négyszeresére duzzadt.

5. táblázat.
A barátokkal történő, társadalmi problémákról és közéleti kérdésekről szóló beszélgetések gyakoriságának megoszlása az egyes hallgatói csoportokban
(2011–2013, százalékban)

hallgatói csoportok	*rendszeresen*		*alkalmanként*		*soha*	
	2011	**2013**	**2011**	**2013**	**2011**	**2013**
apatikus	20	20	67	67	13	13
passzív	43	36	54	53	3	12
bizonytalan konformista	29	31	64	65	7	4
konformista	28	24	64	65	8	11
medián-szavazó	31	45	67	52	2	4
rendszerkritikus résztvevő	52	61	46	36	3	3
résztvevő	59	60	41	37	1	3
teljes minta	**39**	**39**	**56**	**54**	**5**	**6**

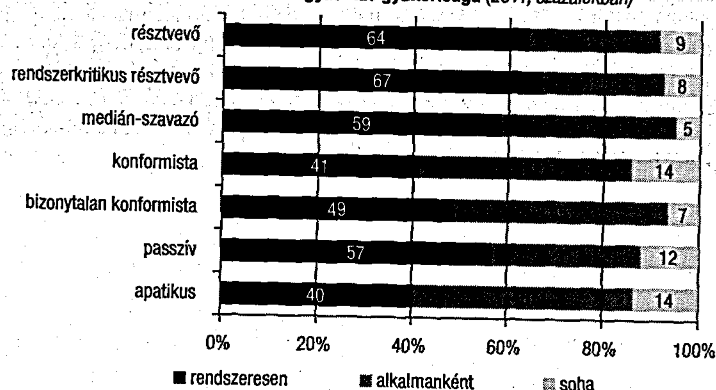
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012 és Aktív Fiatalok Magyarországon, 213. Saját számítás.
A két adatfelvétel közötti jelentősebb eltérésekre utaló cellákat külön jelöltük.

A tudatosabbnak mondható hallgatói csoportoknál (medián-szavazó, rendszerkritikus résztvevő) a barátokkal folytatott beszélgetések *nagymértékű növekedését láthatjuk: például a medián-szavazók esetében* 31-ről 45 százalékra növekedett azok aránya, akik rendszeresen beszélgetnek barátaikkal közéleti/társadalmi kérdésekről, problémákról. A rendszerkritikusok is hasonlóan aktivizálódtak. A legelkötelezettebb hallgatói *csoport tagjai (résztvevők) viszont mindkét vizsgálati évben* rendszeresen beszélgetettek barátaikkal közéleti problémákról.

Tömegkommunikáció

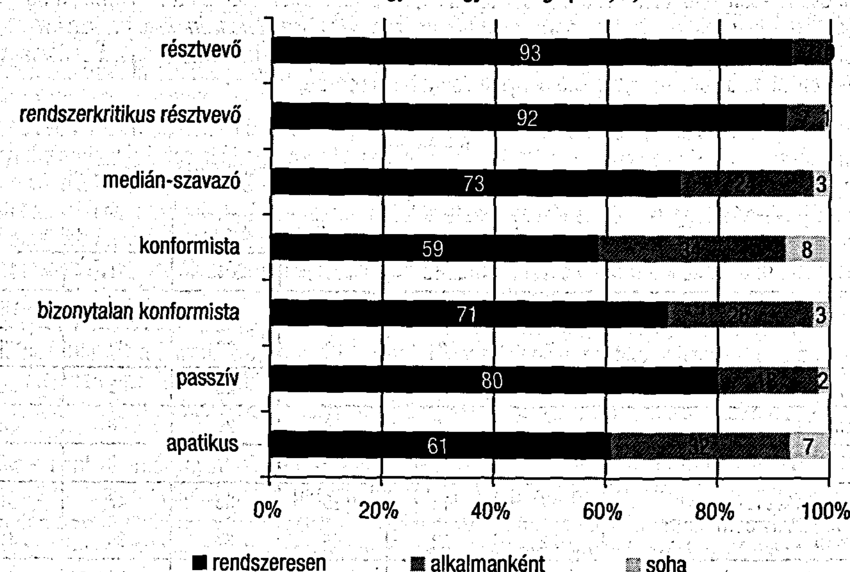
Az információáramlásban bekövetkezett gyors változások összefüggésben állnak a család és az iskola funkciójának viszonylagos csökkenésével, illetve a média és a kortárs csoport felértékelődésével (Simon 2004). Érdemes tehát megvizsgálni, hogy a médiafogyasztási szokások tekintetében milyen tendenciák figyelhetők meg. *Jelen tanulmány a televíziós, valamint az internetes hírfogyasztásra összpontosít*, hiszen – ahogy az egyes hallgatói csoportok felállításakor is – a politikai érdeklődés képezi a vizsgálat egyik alapján. *A televíziós és* internetes hírfogyasztás arányainak megoszlását az egyes hallgatói csoportokon belül a 4–5. ábra szemlélteti.

4. ábra. A televíziós hírfogyasztás gyakorisága (*2011, százalékban*)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012. Saját számítás.

5. ábra.
Az internetes hírfogyasztás gyakorisága (*2011, %*)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 213. Saját számítás.

Jól látható, hogy az internetes hírfogyasztás messze megelőzi a televíziót. Érdemes megfigyelni továl a két diagramon látható arányos egyezéseket: mind az internetes, mind pedig a televíziós hírfogyasz gyakoriságának megoszlása jellemző egy-egy hallgatói csoportra. A politikai érdeklődéssel arányosan *a hírfogyasztás gyakorisága. Miután az internet kiemelkedő jelentőségű, ezért ezt részletesebben is m* vizsgálni. Az internetben rejlő funkciók tárháza azonban rendkívül tágas, az érdeklődés mutatóján túl (hí gyasztás) vizsgálandó a részvétel dimenziója is. Ehhez egyrészt a közösségi oldalakon közéleti, társada témákban való kép és videó megosztásokat, valamint ezekkel kapcsolatban események létrehozását (gyelemkeltő aktivitás"), másrészt pedig a hasonló kérdésekben zajló internetes szavazásokat („vélemé nyilvánító aktivitás") vettük figyelembe.

6. táblázat.
A kép és video megosztás, és esemény létrehozásának gyakorisága az egyes hallgatói csoportokban (2013, százalékt

hallgatói csoportok	rendszeresen		alkalmanként		soha	
	2011	**2013**	**2011**	**2013**	**2011**	**2013**
apatikus	4	3	40	33	56	65
passzív	9	3	55	44	36	53
bizonytalan konformista	7	4	49	47	44	49
konformista	5	10	51	43	45	48
medián-szavazó	4	5	62	45	34	49
rendszerkritikus résztvevő	23	12	51	39	25	49
résztvevő	31	18	48	50	21	33
teljes minta	**15**	**9**	**50**	**44**	**36**	**48**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 213. Saját számítás.
A két adatfelvétel közötti jelentősebb eltérésekre utaló cellákat külön jelöltük.

Általános tendencia figyelhető meg: nagymértékben lecsökkent a *„figyelemkeltő aktivitás”* szinte minden hallgatói csoportban – ez alól kivételt képeznek a *bizonytalan konformista* és a *konformista* hallgatók. A legnagyobb mértékű eltérés a két adatfelvétel eredményei között a *rendszerkritikus résztvevők* körében figyelhető meg: közel megkétszereződött azok aránya, akik *„soha”* nem osztanak meg képet és/vagy videót közösségi online felületeken, illetve eseményeket sem hoznak létre.

7. táblázat.
Internetes szavazások gyakorisága az egyes hallgatói csoportokban (2013, százalékban)

hallgatói csoportok	rendszeresen		alkalmanként		soha	
	2011	2013	2011	2013	2011	2013
apatikus	4	3	30	21	66	76
passzív	7	3	29	32	63	65
bizonytalan konformista	2	4	32	28	66	68
konformista	4	10	28	29	68	62
medián-szavazó	1	6	39	37	60	57
rendszerkritikus résztvevő	17	14	36	35	47	51
résztvevő	22	22	45	37	34	41
teljes minta	**10**	**10**	**36**	**31**	**54**	**59**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 213. Saját számítás.
A két adatfelvétel közötti jelentősebb eltérésekre utaló cellákat külön jelöltük.

Az internetes szavazásokon való részvétel gyakorisága nem mutat kiugróan magas eltérést a két adatfelvétel között. Jelentősebb különbségek az apatikus, valamint a konformista hallgatók körében tapasztalhatóak. Az apatikus hallgatók még ritkábban szavaznak az interneten közéleti és/vagy társadalmi kérdésekben. Ezzel szemben a konformista szavazók majdnem kétszer gyakrabban szavaznak az interneten, mint az előző hullám idején. A konformisták nem „mintapéldányai” lettek az internet alapvető térhódításának igazolásakor, hanem kifejezetten arról, hogy online véleménynyilvánító affinitásuk növekedett.

A szocializációs ágensek között bekövetkezett főbb változások

A vizsgált hallgatói csoportok (bizonytalan konformista, konformista, passzív, apatikus) szocializációs hangsúlyaiban a következő tendenciák figyelhetők meg.

1. Bizonytalan konformista: Elsősorban a család szerepe nőtt meg, a baráti beszélgetések gyakorisága stagnál, s az internetes aktivitás (és érdeklődés) hasonló arányú, mint korábban. E körben tehát a családnak van meghatározó jelentősége.
2. Konformisták: A konformisták körében az internet, mint véleményformáló tér jelentőségének növekedése látható. Sem a családdal, sem a barátokkal nem beszélgetnek gyakrabban vagy ritkábban e csoport tagjai, azonban mind a közösségi oldalakon történő kép és videó megosztás, valamint eseménylétrehozás, mind pedig az e felületeken történő szavazás növekedni látszik.
3. Passzív: A család szerepe e csoportban is felértékelődni látszik: gyakrabban beszélgetnek családjukkal társadalmi problémákról, közéleti kérdésekről, mint korábban. Ezzel szemben a baráti beszélgetések gyakorisága drámaian lecsökkent. Az online térben viszont mintha aktívabbá váltak volna: jelentősen megnőtt azok aránya, akik kép- és videómegosztásokkal és/vagy események létrehozásával adnak hangot véleményüknek.
4. Apatikus: Elsősorban a család szerepe nőtt meg, a baráti beszélgetések gyakorisága stagnál. Ezzel szemben az internetes véleménynyilvánítás drasztikusan növekvő elutasítása tapasztalható: mind a kép- és videómegosztások, és eseménylétrehozások, mind pedig az internetes szavazásokon történő részvétel egyre elutasítottabb az apatikusak körében.

KONKLÚZIÓ

Jelen tanulmányban kísérletet tettem arra, hogy tisztázzam azt a fogalomzavart, amely a nem-szava csoportokkal kapcsolatos. Tanulmányban a politikai érdeklődés, a választáson való részvételi szándék, lamint a párt(nem)választás dimenzióinak hármas egységéből rajzolódtak ki az egyes hallgatói csoport amelyek közül az elemzés vizsgálati fókuszában az apatikus, a passzív, a bizonytalan konformista, valan a konformista fiatalok voltak.

Az egyes csoportok megoszlása nem mutat jelentősebb eltérést a két adatfelvétel eredményei alapján – hát egyfajta stabilitás jellemzi őket –, azonban belső karakterisztikájuk az egyes vizsgálati szempontok s rint igen változékony. A politikai értékválasztások tekintetében erős középre húzást figyelhető meg min vizsgált hallgatói csoportban. A pártpreferenciák tekintetében ezzel szemben nagyobb horderejű változá rögzíthetőek. Azon csoportokban, melyek tagjai az országgyűlési választásoktól távol tartják magukat (a tikus és passzív), a pártválasztásban egyfajta inverz attitűdöt láthattunk: a politikai iránt általában eg talán nem érdeklődő hallgatók (apatikus) esetében a pártválasztás mértéke jelentősen megnöveked viszont a politika iránt érdeklődők (passzív) körében a válaszadások egyre bizonytalanabbá válása figyelh meg. Mindebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a jelenlegi politikai pártpaletta és a mindenn politikai diskurzus az érdeklődőbb hallgatókat riasztja el magától, míg azokat, akik nem érdeklődne politikai iránt, tudatosabbá tette. E jelenség megértéséhez vizsgáltam: a politikai szocializációs ágensekl bekövetkezett változásokat.

A család – mint véleménynyilvánító tér – szerepe jelentősen megnőtt minden hallgatói csoportban, a k társ-csoporté viszont változékony: a passzív hallgatóknál a baráti beszélgetések drasztikus csökken mutatható ki. Álláspontom szerint – bár nyilvánvalóan ezen megállapítást érdemes más vizsgálatok so tovább tesztelni – arról van szó, hogy a közéleti és társadalmi problémákról szóló családi és baráti besz getések rendszerességének változásai befolyásolják a hallgatók pártpreferenciáit. Az apatikus hallga körében például a családi beszélgetések szerepének növekedése biztosabb pártválasztást eredményez míg a passzívak baráti beszélgetéseinek csökkenése a pártválasztással kapcsolatos bizonytalanságot velte. Jelentős azonban az online tömegkommunikáció: a passzív hallgatók 80, az apatikusak viszont százaléka követi rendszeresen az aktuális hírfolyamot. Az online tér tehát kiemelkedik az egyéb kommu kációs csatornák közül, ugyanakkor ez csupán a hírfogyasztást érinti: az internetes aktivitás terén visz drasztikus visszaesés tapasztalható.

IRODALOM

Bauer Béla – Szabó Andrea (2009): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés.* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet
Chisholm, L. – Kovacheva, S. (2002): *La jeunesse eurpéenne, une mosaïque,* Éditions du Conseil de l'Europe.
Csőzik Rita (2012): Átalakult lázadás. A magyar egyetemisták és főiskolások nemzedékének politikai szocializá ja. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012.* Szeged, Belvedere Meridionale.
Dalton, R. J. (2008): Citizenship Norms And The Expansion Of Political Participation. *Political Studies.* Vo. 5 *76–98*
Dawson, R. E. – Prewitt, K. (1969): *Political Socialization.* Boston, Little, Brown and Company.
Gazsó Ferenc – Laki László (2004) *Fiatalok az újkapitalizmusban,* Napvilág Kiadó, Budapest.
Gazsó Tibor – Szabó Andrea (2002): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Szabó Andrea – Bauer Bé Laki László (szerk.): *Ifjúság2000. Tanulmányok* I. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
Henn, M. – Mark W. – Dominic W. (2002): A Generation Apart? Youth and Political Participation in Britain. *The Br Journal of Politics & International Relations.* Vol. 4: 2. 167–192.
Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization.* Princeton, Princeton University Press.
Jancsák Csaba (2009): Miért jó a rossz a jóban? A kétfarkú kutya jelenség megértése felé. In. Bibó István (sze *Csatlakozás az Európai Ifjúsági Térséghez* 3.0, Szeged.
Klingemann, H. – D. and Fuchs, D. (1995): *Citizens and the State.* Oxford: Oxford University Press.
Kriesi, H. (2008): *Political Mobilization, Political Participation and the Power of the Vote.* West European Politics.
Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism.* Cambridge, Cambridge University Press.
Pattie, C. – Seyd, P. – Whiteley, P. (2004): *Citizenship in Britain: values, participation and democracy.* Cambri Cambridge University Press.
Róna Dániel – Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan lázadó hall tók 2014. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I. Szeg Belvedere Meridionale. 15–24.
Simon János (2004): *A politikai kultúra színképei.* Budapest, Századvég.
Szabó Andrea – Kern Tamás: A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) *Arct*

(?) *nemzedék: Ifjúság 2000–2010* Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 2011. 37–80.
Szabó Andrea – Oross Dániel: A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012.* Szeged, Belvedere Meridionale
Szabó Andrea: A magyar egyetemisták és főiskolások Magyarországon – *Gyorsjelentés 2. hullám*, 2013. Budapest, ID Research/Publikon Kiadó.
http://aktivfiatalok.hu/wp-content/uploads/2013/07/Gyorsjelent%C3%A9sv.pdf
Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): Racionális lázadó hallgatók II. Szeged, Belvedere Meridionale.

ÚJ ÉS RÉGI IRÁNYOK: BELFÖLDI ÉS KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS

Simonovits Bori: Mennek vagy maradnak?
Magyarországi egyetemisták migrációs szándékai 2013-bar

BEVEZETÉS

A Kelet-Európából Nyugat-Európába irányuló migráció kérdése – és különösen annak mértékének
jelzése — az Európai Unió 2004-es keleti bővítése óta egyaránt foglalkoztatja a szociális és gaz
szakembereket és a közvéleményt.

Nemzetközi összevetésben, míg a magyarok migrációs szándéka az ezredforduló előtti években inkál
csonynak számított, addig egy 2009-es adatfelvétel eredményei szerint az EU-27 országai között M
ország a magasabb migrációs hajlandóságú országok közé sorolható: míg 2010-ben a magyarok
tervezte, hogy a közeljövőben külföldön vállal munkát, addig az EU-27 országra számolt átlagos érté
volt. (EUBAROMETER, 2010.) Ennek némileg ellentmondva, ugyanennek a felmérésnek egy másik kér
adott magyar válasz, a magyarok kimagasló immobilitására enged következtetni: A magyar válas
közel kétharmada (60%) állította ugyanis azt, hogy ha munkanélküli lenne, és nehézségei lennének a
lyezkedéssel, akkor sem állna készen arra, hogy egy másik régióban vagy országban helyezkedjen e
tagállam közül ezt Magyarországnál csak Portugáliában állították többen (61%). (NYÍRŐ, 2013.)

A migráció mértékének előrejelzése nagy kihívást jelent a társadalomkutatók számára. A kérdés m
laszolása során kiindulópontot jelenthetnek egyrészt a különböző hivatalos statisztikák (kibocsátó
fogadó országok adatai), másrészt a szociológiai, illetve a közgazdasági modellekre épülő előrejel
Általános tapasztalat, hogy míg a hivatalos statisztikák jellemzően alulbecslik a migráció mértékét (rá
többnyire jelentős különbségeket találunk, ha a kibocsátó, illetve a befogadó országok statisztikáit ha
juk össze, lásd pl. GIRASEK ET AL, 2013), a többnyire survey módszerekre épülő előrejelzések pedig rend
jelentősen felülbecslik azt. Ennek oka egyszerűen az, hogy a megkérdezettek nagyobb aránya te
külföldi munkavállalást (illetve gyakran inkább csak vágyik rá vagy álmodozik a „jobb életről"), mint ah
valóban megvalósítják azt a későbbiekben. Éppen ezért a surey módszerekkel mért adatok csak mi
potenciálként értelmezhetők és nem pedig tényleges migrációként. A migrációs potenciál a külföldi m
vállalásra, illetve a kivándorlásra vonatkozó szándékot jelenti, és lényegében nem több mint egy arány
mely azt jelzi, hogy egy adott populáció mekkora hányada tervezi a migrációt (SIK, 2003).

A jelen tanulmányban elemzett adatok az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatásra épülnek (a
tásról lásd SZABÓ A. 2014), ezért az itt közölt eredmények minden bizonnyal felülbecslik a várható m
erő-migráció valós mértékét. A kvantitatív adatok elemzése mellett, a migrációt motiváló – a szakiro
ban „pull" illetve „push" faktorokra bontott tényezők—, illetve visszatartó erők elemzésénél a kérd
szereplő nyitott kérdéseket, illetve a szintén 2013. első félévében egyetemisták körében készült ös
hat fókuszcsoportban elhangzottakat is felhasználom.

Az eredményeket megkísérlem országos összehasonlításban értelmezni: Magyarországon 1993 óta
szeresen mérik a magyar felnőttek migrációs potenciálját, (TÁRKI Omnibusz adatfelvételek 1993–
Annak ellenére, hogy a magyarországi egyetemista és főiskolás fiatalok migrációs terveit az Aktív Fi
Magyarországon kutatás során nem a standard migrációs kérdéssorral térképezték fel, érdemes össz
a kétféleképpen mért migrációs potenciál[128] mértékét.

128. Az országos (felnőtt lakosságot nem, kor, iskolai végzettség és településtípus szerint reprezentáló) mintán kérdezett három kérdés így hangzik pontosan: Tervezi-e ö
(1) egy pár hétre vagy hónapra külföldre menjen dolgozni (ingázni is)?
(2) Tervezi-e ön, hogy egy pár évre külföldre menjen dolgozni?
(3) Tervezi-e ön hogy külföldön éljen?
Míg a 2013-as fiatalok körében kérdezett kérdések elkülönítették munkavállalási, illetve a tanulási célú migrációt, valamint a tartós letelepedési szándékot. A kérdések így ha
(1) Tervezed-e, hogy a közeljövőben egy időre külföldre menj tanulni?
(2) Tervezed-e, hogy valaha külföldön fogsz dolgozni?
(3) Tervezed-e, hogy a közeljövőben külföldön fogsz tartósan letelepedni?
A két kérdéssor a válaszkategóriák számában is eltért. Míg az országos kérdőívben egyszerű igen/nem, illetve nem tudom válaszlehetőségek álltak a válaszadó rende
addig a fiatalok a tanulási célok esetében igen/nem közül választhattak, a munkavállalási, illetve letelepedési kérdés esetében az alábbi négy válaszlehetőség állt rendelk
1. szinte biztosan. 2. valószínű. 3. valószínűtlen. 4. szinte biztosan nem/kizártnak tartom.

Az adatok általánosíthatóságának fontos korlátja az a módszertani fejezetben részletesen leírt probléma, hogy az adatfelvétel nem a véletlen mintavételen alapult, hanem egy ún. hibrid mintavétel volt, melynek során a hólabda alapú online kérdezést egy kvóta alapján személyes kérdezéssel kiegészítve érték el a válaszadókat. Az hogy a kiválasztás alapja nem véletlen mintavétel volt, egyrészt problémát okoz az adatfeldolgozás során használatos statisztikai próbák alkalmazásában. Másrészt a minta összetétele feltehetőleg erősen torzít azon hallgatók irányában, akik szívesen vesznek részt közvélemény-kutatásokban (ez a típusú torzítás az önkéntesség elve miatt, minden kérdőíves, illetve interjús technikát alkalmazó kutatás esetében felmerül), további torzítási veszélyt jelentett, hogy a részvételre buzdító online-hirdetésekből nyilvánvalóan kiderült a kérdőív témája, tehát felülreprezentálták azok a hallgatók, akiket fokozott politikai-közéleti érdeklődés jellemez. Éppen ezért az elemzésemben nem jelenítettem meg a statisztikai próbák eredményeit.

EREDMÉNYEK

1. Fiatalok migrációs tervei a korábbi releváns kutatási eredmények alapján

Mind a nemzetközi kutatások (Eubarometer, 2010), mind a hazai adatfelvételek (Sik, 2013) eredményei szerint általánosságban elmondható, hogy kiugróan magas a tanulók és a fiatalok külföldi munkavállalási szándéka. A 27 Európai Uniós ország 17 százalékos átlagával szemben, a diákok 42%-a tervez a közeljövőben külföldi munkavállalást. Kor szerinti megoszlást nézve, kiemelkedő a 15–24 évesek, illetve a 25–39 évesek aránya a munkavállalási célú migrációt tervezők között.

A Tárki 1993 óta rendszeresen vizsgálja magyar lakosság migrációs hajlandóságát. A migrációs potenciál, azaz azok aránya, akik rövidebb-hosszabb időre külföldön vállalnának munkát, illetve kivándorolnának, a kilencvenes évekhez képest, a 2000-es évek elejére megnőtt: míg a rendszerváltást követő évtizedben a lakosság mindössze 5–6%-a tervezett migrációt, az ezredfordulóra ez az arány lényegében megduplázódott, 2011-től pedig megtriplázódott. 2010 óta a rövid- és hosszú távú munkavállalási szándék tovább nőtt, a kivándorlást tervezők aránya pedig lényegében változatlan. 2013 elején a felnőtt lakosság 13%-a tervezte, hogy néhány hétre vagy hónapra, 11%-a, hogy pár évre külföldre menne dolgozni, 6%-uk pedig kivándorolna. (Sik, 2013)

Ahhoz, hogy az országos adatbázis összevethető legyen az Aktív Fiatalok Magyarországon című kutatás adatbázisával, leszűkítettük a mintát a 18–30 éves korosztályra[129]. A 2013 januári adatfelvétel alapján elmondható, hogy a 30 év alatti diákok rövid távú (néhány hetes vagy hónapos) migrációs potenciálja 41, hosszú távú (azaz néhány éves) migrációs potenciálja 42 százalék és kivándorolni a megkérdezett diákok 16 százaléka akart.

Az 1. táblázatban összefoglalom az országos és az egyetemista mintán mért legfontosabb migrációs arányokat.

1. táblázat.

Az országos és az egyetemista mintán mért legfontosabb migrációs mutatók, százalékban

	Tárki omnibusz (2013.január)			Aktív Fiatalok, 2013
	30 év alatti diákok (N=49)	**30 év alatti (N=168)**	**Teljes minta (N=1012)**	**30 év alattiak (N=1131)**
Rövid távú	41	38	13	72
Hosszú távú	42	33	11	
Kivándorlás	16	17	6	36
Halmozott	**55**	**50**	**16**	**72**

Forrás: TÁRKI, Omnibusz kutatás 2013. január és Aktív Fiatalok Magyarországon 2013.

A halmozott migrációs potenciál azok arányát mutatja, akik legalább egyik fajta migrációban gondolkodnak. Jól látható, hogy a teljes mintához képest kiugró a 18–30 év közöttiek, és azon belül is a diákok migrációs hajlandósága. Elgondolkodtató adat, hogy minden második 30 év alatti nem Magyarországon képzeli el (közel)jövőjét, és a 30 év alatti diákok 55 százaléka tervez (akár rövid akár hosszú, akár kivándorlási célú) külföldi munkavállalást. Az Aktív Fiatalok kutatás szerint ez az arány jóval magasabb (72%), melynek oka fel-

129. Az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kutatás adatbázisában a kérdezettek 98%-a legfeljebb 30 éves volt

tehetőleg a kérdés eltérő megfogalmazása. Ezek után megnézzük, hogy az Aktív Fiatalok Ma
2013 kutatás szerint hogyan képzelik el az egyetemisták a jövőjüket a migrációs szándékok

2. Egyetemisták és főiskolások migrációs tervei: külföldi tanulás, munkavállalási tervek é

Az „Aktív Fiatalok" kutatás során háromféleképpen kérdeztek rá a migrációs tervekre: egy
külföldi tanulással, másrészt a munkavállalással, harmadrészt a kivándorlással kapcsolatos
Külföldi tanulmányokat a megkérdezettek összesen 47%-a tervezett. Arra az általános
tervezik-e, hogy valaha külföldön fognak dolgozni, a megkérdezett egyetemisták 20%-a
52%-uk valószínűsítette és mindössze 20%-uk nem tartotta valószínűnek, illetve 8% zárkóz
munkavégzéstől. A tartós letelepedést a megkérdezettek 8%-a tervezte biztosan, 28% va
46%-a valószínűtlennek és 19% kizártnak tartotta a közeljövőben.

1. ábra.

A munkavállalási és letelepedési szándék,

százalékban

letelepedési szándék (közeljövőben): 8 | 27 | 46 | 19
külföldi munkavállalási tervek (valaha): 20 | 51 | 20 | 9
0% 20% 40% 60% 80% 100%
■ szinte biztosan ■ valószínű ■ valószínűtlen ■ kizártnak tartom

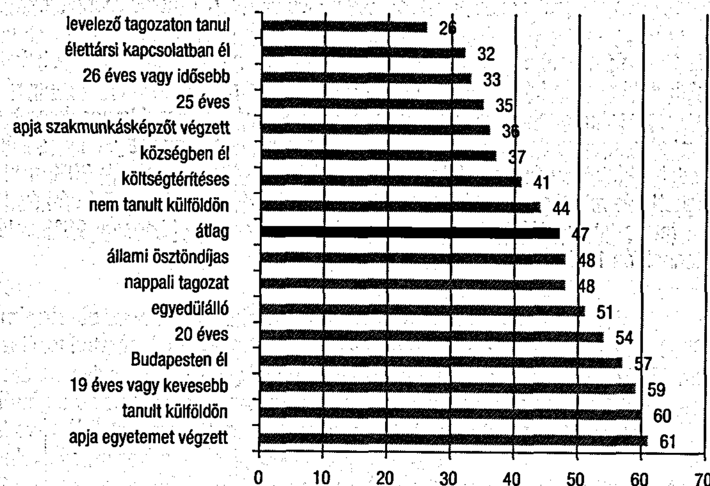
Az országos mintától eltérő kérdésfelvetés miatt korlátozott a kérdések összehasonlíthatósá
ban látszik, hogy a „lazább" kérdésfelvetés (valaha) jóval magasabb migrációs szándékot
értelmezésekor figyelembe kell venni, hogy ezzel a kérdéssel nem tudjuk kiszűrni a komoly
szándékot. A migrációs szándék komolyságát a következő nyitott kérdéssel közelíthetjük
tudott nevezni legalább egy okot, annak tervét vettük „komolyan", a többieket kizártuk a mig
köréből.

Ennek a „tisztításnak" köszönhetően, a komoly migrációs szándékú egyetemisták és főis
29%-ra csökkent. A továbbiakban ezt a csoportot fogom elemezni a releváns szocio-demo
kaerő-piaci változók szerint.

2.1. Külföldi tanulmányi tervek

A megkérdezett egyetemisták és főiskolások csaknem fele (47%) tervezi, hogy külföldön
mányait. Az államilag finanszírozott képzésben tanulók az átlagost meghaladó arányban (4
térítéses keretek között tanulók az átlagosnál kisebb arányban (41%) tervezik, hogy külfö
tanulmányaikat. A korábbi külföldi tanulmányok szintén jelentős hatással vannak a jövőbeli
tanultak már külföldön, nagyobb valószínűséggel terveznek újra külföldi tanulmányutat. (2. á

2. ábra. Az átlagostól eltérő külföldi tanulmányokat tervező csoportok (százalékban, N=1214)

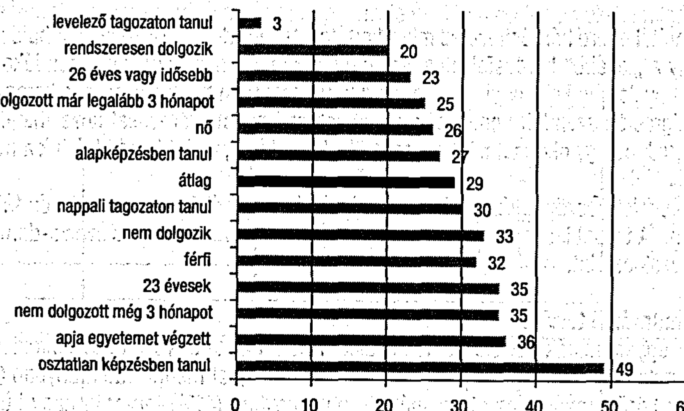

Az átlagost meghaladó mértékben tervezik a külföldi tanulmányok folytatását azok, akiknek édesapjuk diplomás, akik 18 és 20 év közöttiek, akik Budapesten élnek, akik egyedülállók, illetve akik nappali tagozaton tanulnak. Ezzel szemben, átlag alatti a külföldi tanulmányokat tervezők aránya azok között, akik községben élnek, apjuk szakmunkás végzettségű, 25–26 évesek, élettársi kapcsolatban élnek, illetve levelező tagozaton tanulnak.

2.2. Külföldi munkavállalást tervezők és kivándorolni vágyók főbb társadalmi jellemzői

A 3. ábra azokat a szociodemográfiai jellemzőket emeli ki, melyek szerint jelentős különbségek tapasztalhatók a főiskolások és egyetemisták munkavállalási terveiben. Csakúgy, mint a legtöbb migrációkutatás eredménye szerint, a fiúk (32%) nagyobb arányban vállalnának külföldön munkát, mint a lányok (26%).

3. ábra. Az átlagostól eltérő komoly migrációs szándékú csoportok (százalékban, N=1230)

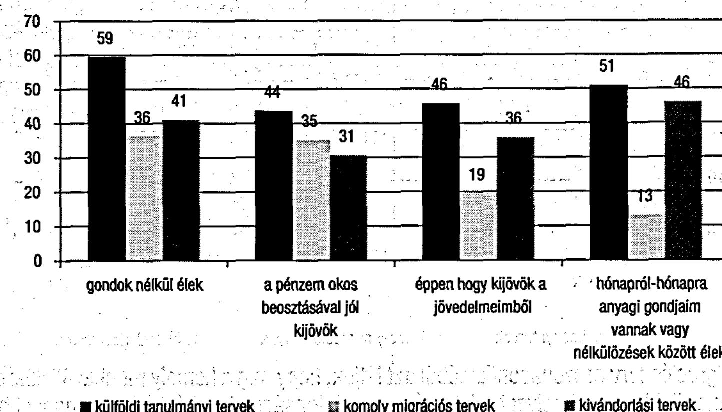
Az apa iskolai végzettsége szintén befolyásolja a fiatalok migrációs hajlandóságát: akiknek édesapjuk egyetemi diplomával rendelkezik, nagyobb arányban dolgoznának külföldön (36%), mint az átlag (29%). A nappali tagozaton tanulók migrációs hajlandósága valamelyest átlag feletti, a levelező tagozaton tanulóké pedig elenyésző mértékű (3%). A kor és a migrációs tervek jól leképezik a tipikus egyetemi pályafutást: míg a 19-22 évesek migrációs szándéka átlagos (29–30%), addig a 23 éveseké kiemelkedő, (nagyrészük feltehetőleg felsőfokú tanulmányai vége felé jár, amennyiben időben elkezdték az egyetemi vagy főiskolai

képzést) és a 26 évesek vagy a felettiek migrációs hajlandósága átlag alatti. Képzési szint szerint vizsgá
a kérdést, kiemelkedő az osztatlan képzésben tanulók (49%), és az átlag alatti alapképzésben tanu
migrációs hajlandósága (23%).
A munkaerőpiaci, valamint az anyagi státus erősen magyarázza a migrációs terveket: akinek volt állal
munkája, az kevésbé menne külföldre dolgozni (20%), mint akinek nem volt munkája az adatfelvétel ide
(33%). Hasonlóan befolyásolja a múltbeli munkavállalási tapasztalat a migrációs szándékot: akiknek
már legalább három hónapig tartó munkája (leszámítva a szünidei munkavállalásokat) kisebb eséllyel ter
migrációt (26%), mint aki sosem dolgozott (31%).
A település típusa, a családi állapot nem befolyásolja érdemben a migrációs szándékot. A képzés fin
szírozása, illetve az, hogy tanult-e korábban külföldön meglepő módon szintén nem befolyásolja a külf
munkavállalási terveket.
A kivándorlási tervek esetében nem volt lehetőségünk a szándék komolyságát a munkavállalási ter
esetében leírt módon mérni, ezért e kérdés esetében egyszerűen összevontam a „szinte biztosan" é
„valószínűleg" válaszkategóriákat. Az egyetemi és főiskolás mintában 35% azok aránya, akik tervezik, h
a közeljövőben tartósan külföldön fognak élni. Meglepő módon, a vizsgált magyarázó változók közül mi
össze a korábbi külföldi tanulmányok léte, valamint azt volt érdemi hatással, hogy a kérdezett milyen fin
szírozásban tanul. Akik tanultak külföldön, az átlagosnál nagyobb valószínűséggel tervezik, hogy kiván
rolnak a közeljövőben (42%). Érdekes módon, a külföldi tanulmányoknál tapasztaltakkal éppen ellentéte
hat a finanszírozás kérdése: Az államilag finanszírozott képzésben tanulók kivándorlási tervei jelentős
elmaradnak az átlagtól (33%), míg a költségtérítéses diákok kivándorlási tervei jelentősen felülmúlják (41
azt. Ennek magyarázata az lehet, hogy a költségtérítéses képzés az anyagi áldozat mellett, feltehető
egy általános rossz közérzettel járhat együtt. (Az anyagi helyzet és a jövőkép hatásával a 2.3. fejezett
foglalkozom részletesen.)

2.3. Az anyagi helyzet és a jövőkép hatása a külföldi tanulmányi, a komoly munkavállalási-a kivándorlási tervekre

Ebben az alfejezetben azt vizsgálom, hogyan hat az egyetemisták és főiskolások szubjektív anyagi helyz
és a jövővel kapcsolatos várakozása a háromféle migrációs tervre. A 3. ábra az anyagi helyzet[130] hatá
mutatja a migrációs tervekre. Szembeötlő, hogy mennyire eltérően hat az anyagi helyzet: míg a munkavál
lási célú migrációs tervek esetén az anyagi helyzet javulásával együtt nő a migrációt tervezők aránya, ad
a kivándorlási és tanulmányi tervek esetében inkább U alakú az összefüggés. A legjobb és a legrossza
anyagi helyzetűek migrációs tervei emelkednek átlag fölé, de míg a külföldi tanulmányi tervek esetébe
legjobb anyagi helyzetűek terveznek legnagyobb arányban külföldi továbbtanulást, kivándorlást, a nélkü
zők, illetve a hónapról-hónapra anyagi gondokkal küzdők terveznek kimagasló mértékben.

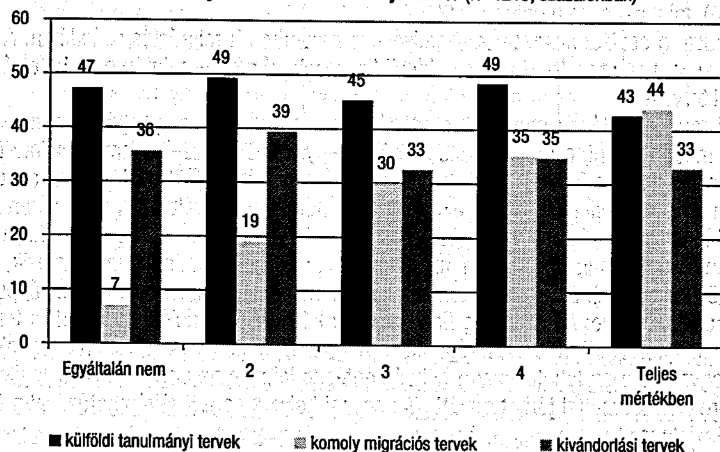
4. ábra. Az anyagi helyzet hatását mutatja a migrációs tervekre, százalékban (N=1220)

130. A szubjektív anyagi helyzet változó két legnegatívabb értékét (hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak vagy nélkülözések között élek) összevontam a nélkülözők alacsony esetszáma miatt.

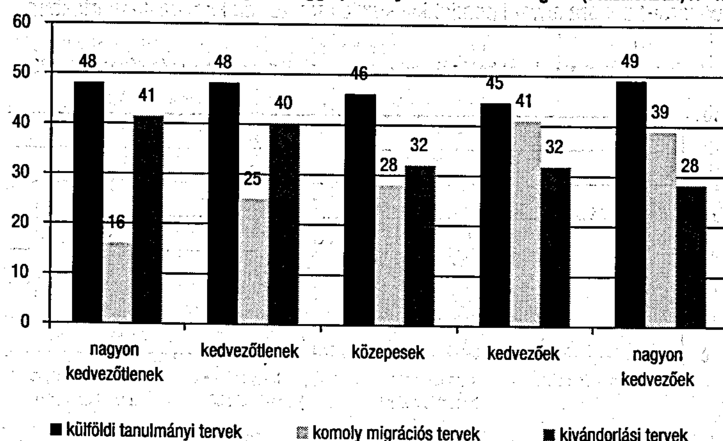
A 4. ábra a jövővel kapcsolatos biztonság érzését és a migrációs tervek összefüggését vizsgálja. A külföldi tanulmányi tervek és a kivándorlás terve nem mutat érdemi összefüggést a jövőképpel kapcsolatban. Meglepő módon minél biztonságosabbnak érzi valaki a jövőjét, annál nagyobb eséllyel rendelkezik komoly migrációs szándékkal, melynek egy lehetséges magyarázata az lehet, hogy éppen azért érzi a megkérdezett biztonságosnak a jövőjét, mert komoly külföldi munkavállalási tervei vannak.

5. ábra. Mennyire érzed biztosnak a jövődet? (N=1218, százalékban)

Az 5. ábra az elhelyezkedési lehetőségek és a migrációs tervek összefüggését mutatja. Azok a hallgatók, akik jobbnak látják az elhelyezkedési esélyeiket a lakóhelyükön, nagyobb eséllyel rendelkeznek komoly migrációs szándékkal. A kivándorlás esetében éppen ellentétes a hatás: minél jobbak a vélt elhelyezkedési esélyek, annál kisebb a kivándorlást tervezők aránya. A külföldi tanulmányi tervek nem térnek el lényegesen a vélt elhelyezkedési esélyektől.

6. ábra.
Tapasztalataid szerint milyenek most az elhelyezkedési lehetőségek a lakóhelyeden és a környékén azzal a végzettséggel és szakképzettséggel, amellyel rendelkezni fogsz? (százalékban, N=1223)

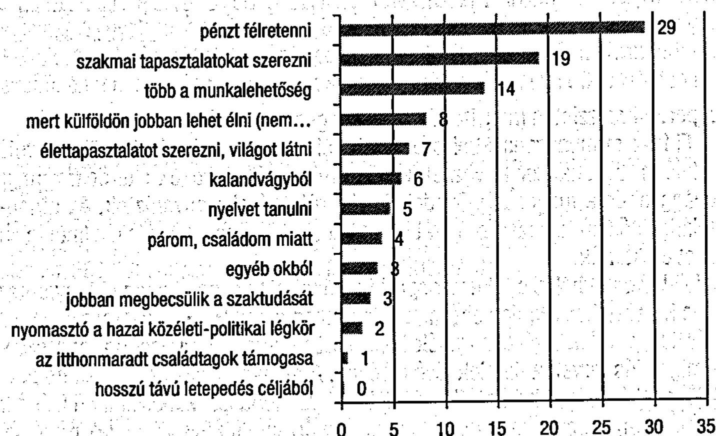
A háromfajta migrációs terv összehasonlításából azt látjuk, hogy míg a komoly munkavállalási célú migráció a jobb státusúakat (jobb anyagi helyzet, diplomás apa, biztonságos jövőkép) jellemzi nagyobb arányban, a kivándorlást inkább a depriváltabb helyzetben lévők, illetve a negatívabb jövőképpel rendelkezők terveznek. A külföldi tanulmányokat a jobb anyagi helyzetűek tervezik, és sem a jövőkép bizonytalansága, sem a vélt elhelyezkedési esélyek nem befolyásolják ezt a típusú migrációs szándékot.

2.4. Menni vagy maradni? Az itthon-maradás és migrációs tervek okainak feltérképezése

Végül azt vizsgálom meg, melyek az itthon-maradás és a migrációs tervek legfőbb mozgató-rugói a hall gatók megítélése szerint. Ennek alapja egyrészt a kérdőívben feltett nyitott kérdés az okokra vonatkozóan másrészt a fókuszcsoportos beszélgetéseken elhangzottak.[131]

A 6. és 7. ábra azokat az okokat mutatja gyakorisági sorrendben, melyek elhangzottak a migrációt terve zők, illetve nem tervezők esetében. Akik mennének, legnagyobb arányban anyagi okok miatt dolgoznána külföldön (csaknem minden harmadik válaszadó), ezt követi a szakmai tapasztalatok szerzésének terv (minden ötödik válaszadó), majd a több munkalehetőség. A válaszadók 5 és 10% között említették okként a élettapasztalat szerzését, a kalandvágyat, illetve a nyelvtanulást. Kevesebb, mint minden huszadik válasz adó említette, hogy párja vagy családja, szaktudása vagy jobb megbecsültsége, a nyomasztó hazai politika légkör, illetve az itthon maradt családtagok támogatása miatt képzeli el külföldön a jövőjét.

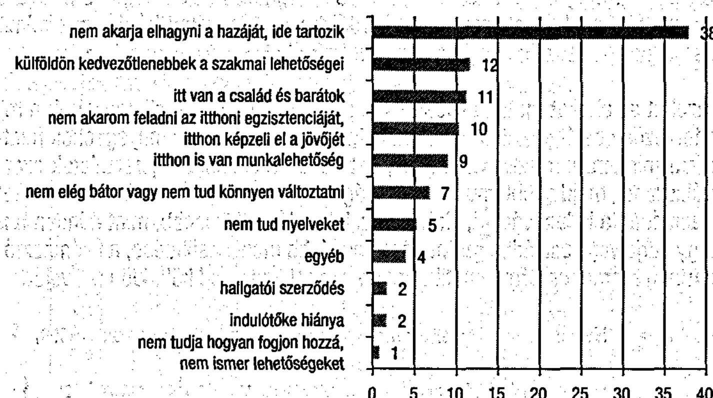
7. ábra. Miért mennének? Az elhangzott okok sorrendjében, (százalékban, N=359)

Míg a tervezett külföldi munkavállalás motivációi között leginkább szakmai, karrier, illetve anyagi okok sz repeltek, addig az itthon-maradók leginkább magánéleti-érzelmi okokra hivatkoztak. Az itthon-marad leggyakoribb oka egyszerűen az, hogy nem akarják elhagyni a hazájukat, „ide tartozóknak" érzik maguk (38%). További minden tizedik válaszadó hivatkozik az itthoni barátokra, családtagokra, illetve 7% nem é magát elég bátornak, illetve nem tud könnyen változtatni. A migrációt nem tervezők 12%-a szerint számá itthon kedvezőbbek a szakmai lehetőségek, 10% nem akarja feladni az itthoni egzisztenciáját, 9% szeri pedig itthon is vannak munkalehetőségek. Az okok között elenyésző arányban találtunk olyan objektív t nyezőket, amelyek Magyarországhoz kötik a válaszadókat: ezek a nyelvtudás hiánya (5%), az indulótő hiánya (2%), illetve a hallgatói szerződés (2%).

131. A fókuszcsoportokban elhangzottakat a kutatócsoport által készített leiratok alapján összegeztem.

8. ábra. Miért maradnának? Az elhangzott okok sorrendjében, (százalékban, N=124)

Egyes fókuszcsoportokban szintén megvitatták az esetleges migráció kérdéskörét.
Debrecenben, a Fidesz szimpatizánsokból szervezett fókuszcsoportok résztvevői alapvetően optimisták saját jövőjüket illetően, ugyanakkor terveznek külföldi migrációt. Az okok eltérőek: a migrációs terveket főként a kalandvággyal és a magasabb jövedelmi szint elérésével magyarázták. Az itthon-maradás főbb okai között a családi kötődést, a hazaszeretetet és a kinti elhelyezkedéstől való félelmet, elenyésző esetben pedig a szaktudást említették.
A szegedi, baloldali hallgatókból álló fókuszcsoport tagjainak többsége elmenne Magyarországról, többségükben, ha nem is kilátástalannak, de nehéznek látják itthon a jövőt.
Győrben, nagyrészt a politikától távolmaradók körében szervezett fókuszcsoportban szintén hangsúlyos helyet kaptak a migrációs tervek a fiatalok jövőképében. A megkérdezett fiatalok eltérően gondolnak saját és korosztályuk jövőképéről, így eltért a véleményük az elvándorlással kapcsolatban is. Az itthon-maradás elsődleges okaként az anyaországgal kapcsolatos pozitív érzelmi faktorok jelentek meg (hazaszeretet, itthon él a családja, „Nyugat-Magyarországon jó élni") és az esetleges kivándorlás motivációi pedig inkább materiális jellegűek voltak (magasabb, versenyképesebb jövedelmi szint, karrierépítés). Csakúgy, mint a kérdőív nyitott kérdésére adott döntően „pull" faktorok mellett, megjelent a Magyarországon tapasztalható negatív hangulat („push" faktor) a migrációs tervek motivációjaként. A fókuszcsoportokban résztvevők többsége egyetértett abban, hogy a magyarokkal szemben rosszak a tapasztalatok külföldön.

Összegezve: a fókuszcsoportban elhangzottak többnyire megerősítették a kérdőíves kutatás eredményeit. Úgy tűnik, a migrációt tervezők esetében a legfőbb húzóerőt („pull" faktor) a materiális értékek (magasabb jövedelem, jobb munkalehetőségek, szakmai kihívások) jelentik, az itthon-maradási terveket pedig inkább különböző pozitív és negatív érzelmi tényezőkkel igazolják (családi kötődés, hazaszeretet, félelem a kihívásoktól). Azonban fontos adalék, hogy a hazai rossz közéleti légkör szintén fontos szerepet játszott („push" faktor) a migrációs tervek alakulásában.

KONKLÚZIÓ

A bevezetőben ismertetett korlátok ellenére (azaz, hogy valószínűleg felülbecsli a várható migráció mé két) a migrációs potenciál jól alkalmazható a migráció várható trendjének és összetételének elemzés valamint jól megragadja a munkaerő-migráció kínálati oldalát. Az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2(elnevezésű kutatás – az azonos évben reprezentatív lakossági mintán standard migrációs potenciál kér sekkel mért eredményeknél – jóval magasabb migrációs hajlandóságot mutat.
A korábbi, empirikus kutatások szerint általában azoknak a társadalmi csoportoknak magas a migrác hajlandósága, akik körében a lehetőségek (a migráció specifikus emberi tőke-elemek megvannak: id ennyelv-ismeret, korábbi külföldi munkatapasztalat) és a kényszerek (rossz anyagi helyzet, kilátástalans pesszimizmus, diszkrimináció) egyszerre jelennek meg, így egymást erősítő hatásként nyomják a célors felé a kivándorlót. Ez a szakirodalomból ismert összefüggés részben volt mérhető és részben igazolód míg külföldi tanulmányokat és komoly munkavállalási célú migrációt az anyagilag jobb státusú hallga terveztek, addig a kivándorlást inkább a rosszabb anyagi helyzetben lévők, illetve a negatívabb jövőkép rendelkezők tervezték. Ez a különbség értelmezhető úgy, hogy míg az első két migrációtípus (külföldi tar mányok és munkavállalás) a későbbi karrierbe befektetésként is értelmezhető, addig a kivándorlási terve (vagy inkább vágyakat?) gyakran az elkeseredettség és a kiábrándultság motiválja. A migrációs múlt (a jelen esetben külföldi tanulmányokkal mértünk) pedig a tanulmányi tervek és a kivándorlási tervek esetét növelte meg jelentősen a migrációs potenciált, a komoly munkavállalási tervek esetében nem.

IRODALOM

Eurobarometer (2010): Geographical and Labour Market Mobility: Report. Special Eurobarometer 337. Europ Commission, Brussels.
Hárs Ágnes (2011): Magyarok külföldi munkavállalása. Kopint-Tárki Zrt., Budapest
Hárs Ágnes (2013): Magyarok—külföldön. Gondolatok a magyarok külföldi munkavállalásáról. Magyar Tudom (2013/3) Budapest, 286-292. http://www.matud.iif.hu/2013/03/07.htm
Girasek Edmond— Csernus Réka—Ragány Károly—Eke Edit: Migráció az egészségügyben Magyar Tudomány (2013/3) Budapest, 292-298. http://www.matud.iif.hu/2013/03/08.htm
Nyírő Zsanna (2013): A migrációs potenciál alakulása Magyarországon. Magyar Tudomány (2013/3) Budapest, 2 286. http://www.matud.iif.hu/2013/03/06.htm
Sik Endre (2003): A migrációs potenciál kutatásának alapfogalmai. In: Örkény Antal (szerk.): Menni vagy marad Kedvezménytörvény és migrációs várakozások. MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menek tügyi Kutatóközpont, Budapest
Sik Endre (2003): TÁRKI: Kicsit csökkent, de továbbra is magas a migrációt tervezők aránya (sajtóközlemény) http://www.tarki.hu/hu/news/2013/kitekint/20130220_migraciot_tervezok.html
Szabó Andrea (2014): A kutatás metodológiája In: Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan lázadó hallgatók II. Szeg Belvedere Meridionale

Szőcs Andor: Aktív Fiatalok a munkaerőpiacon

BEVEZETÉS

A társadalmi mobilitás témájáról gondolkodva legalább két fontos dimenzió vizsgálata szükséges: a ké
és a munkaerőpiac. Azért, mert érezhetően e két terület ment át a legnagyobb változáson az elmúlt szá
ben (Róbert 2000), ahogyan erről a mobilitáskutatások három generációjának kutatói, kutatási eredm
is számot adnak (Sorokin 1927, Lipset–Zetterberg 1998, Blau–Duncan 1978, Treiman 1977, Erikson, Goldt
és Portocarero 1982). Kirajzolódik előttünk az is, hogyan alakul át a mobilitáskutatások módszertana
képp jutunk el a kezdetbeli, csupán az apa iskolai végzettségével foglalkozó vizsgálatoktól a napjain
gyakran használatos többdimenziós vizsgálatokig (Andorka 1982, Ferge 1980, Kolosi 1982, Róbert 198
A mobilitáskutatások egyik területe a foglalkozási mobilitás, amelynek kiindulási pontja az egyén társa
osztályokon belül elfoglalt helye, társadalmi státuszváltozásának kutatása. Róbert Péter, a társadalm
tegződés - és mobilitás hazai kutatója találóan, a mobilitás egyik „csatornájának" nevezi (1980), sug
hogy az egyén életében a foglalkozási mobilitással egyidejűleg egyéb változások is megvalósulnak m
csatornákon. Az említett kutatási területen belül találkozunk a nemzedéken belüli – ún. intragenera
– mobilitás témájával, amely az egyén saját életútján belül bekövetkezett társadalmi (státusz) változ
vizsgálja, keresve az okokat arra, hogyan alakul át az egyén élete, ha gazdasági, kulturális és társa
tőkéhez jórészt saját, folyamatosan változó életútja során jut hozzá.

A nemzedéken belüli mobilitás egyik lehetséges mérőeszköze lehet, ha egyének életének egy meghatá
időszakáról, például az egyetemisták felsőoktatásban töltött (leggyakoribb esetben) három–öt évén
munka világában szerzett tapasztalatairól nyerünk információkat. Ez azért lehet fontos, mert előre
későbbi munkaerőpiaci viselkedésüket, elhelyezkedési terveiket, munkához való hozzáállásukat.

Tanulmányunk első részét a téma elméleti hátterébe való betekintés és a nemzetközi tapasztalatok egyi
se adja,[132] a második részben az *Aktív Fiatalok Magyarországon 2011/2012*, és *Aktív Fiatalok Magyaro
gon 2013*[133] kutatások nappali tagozatos felsőoktatásban tanuló hallgatók tanulás melletti munkavégzé
vonatkozó kvantitatív adatait elemezzük, szem előtt tartva a vonatkozó nemzetközi szakirodalmat és k
tási eredményeket.

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy elméleti keretünk és adataink kizárólag nappali tagozatos egy
mi hallgatók tanulás melletti munkavégzésére vonatkoznak, ezen belül különbséget teszünk a rendsz
munkavégzés (szorgalmi időben, legalább hetente, kivéve az iskolaszüneteket) és az alkalmi munkavé
(kizárólag iskolai szünetekben, illetve kisebb gyakorisággal, mint hetente) között.

EGYETEMI TANULMÁNYOK MELLETTI MUNKAVÉGZÉS OKAI

Ahogy a legtöbb emberi erőfeszítés, a tanulás melletti munka is humántőke-beruházásnak minősül, ebb
folyamatban azonban a család kulturális tőkéjének is döntő szerepe van (Metcalf 2001, Pusztai 2009),
doljunk csak a tanulmányi eredményességre ható családi háttérre, például a magas iskolázottság, a cs
könyvtár, a kialakult kulturális szokások hatására. További kiemelt hatása van ebben a folyamatba
iskolának és a kortárscsoportnak (Coleman 1998, Lannert 2004, Pusztai 2009), illetve a munkahelynek,
tanuló szervezetnek (Stuart 1997, Stocker 2004, Sz. Tóth 2006).[134] Az alábbiakban vázlatszerűen muta
be a nemzetközi kutatások meglátásait a hallgatói munkavégzés okaira nézve:

- pénzügyi szükségszerűség létfenntartás okán – többletbevételre van szükség ahhoz, hogy az a
vető szükségleteket fedezni tudják,
- pénzt kell szerezni az egyéb kiadásokhoz,
- munkatapasztalatot kell szerezni,
- ne kelljen diákhitelt felvenni,
- csökkenteni tudják az egyéb pénzügyi kölcsönöket (pl. kéregetést),
- pénzügyi támogatást szerezzenek, amit egyes hallgatók a családjaiktól kapnak meg (Curtis–Shani 20

132. A nemzetközi elméleti és gyakorlati hátteret több longitudinális kutatás adatai és azok adatainak elemzése adja. Az elméleti részben hivatkozott kutatások 1998-
között valósultak meg Anglia és Skócia nagy egyetemein, meglátásunk szerint hazánkban éppen aktuális a nyugat akkori esete.

133. A kutatások módszertanáról részletesen lásd: Róna–Szabó A. 2014 és Szabó A. 2014 jelen kötetben.

134. Stuart (1997) és Stocker (2004) nyomán a szervezeti tanulás egy olyan folyamat, amely hozzásegíti a munkahelyi szervezetet ahhoz, hogy a korábbi tapasztalata
új tudást hozzon létre. A munkahelyi tanulást Sz. Tóth (2006) három típusba sorolja: közvetlen munkához kapcsolódó, munkával összefüggő és munka irányultságú tar
különböztet meg.

Smith és Taylor (1999) amellett, hogy a felsőoktatásban tanuló hallgatók helyzetének átalakulásáról számolnak be, egy jelentős kontrasztpontot emelnek ki:

„...nagyszámú diáknak kell dolgoznia szorgalmi időszakban nappali tagozaton történő tanulmányai alatt. A dolgozó hallgatók részmunkaidős bevétele többé már nem kiegészítő jövedelemforrásként értelmezendő, és elengedhetetlen, mert számos hallgató nem tudná befejezni tanulmányait anélkül." (Smith–Taylor 1999, 36.)

Több kutató amellett áll ki határozottan, hogy a pénzügyi szükséglet a legalapvetőbb ok a diákmunkát vállalók között (Curtis–Williams 2002, Barke 2000). A megkérdezettek – egyéb ok gyanánt – azzal igazolták a bevétel szükségességét, hogy tudják finanszírozni szórakozásukat, a ruházkodási és buliba járási költségeiket, ismét mások munkatapasztalat szerzést jelölték meg munkavállalási okként.
Smith és Taylor (1999) a diákok munkatapasztalat-szerzési vágya alapján megállapítja, hogy azzal korporált tudást és képességeket szereznek meg, a munkahelyi légkör tapasztalatának igénye pedig fontosabb, azaz a pénzügyi szükségletből fakadó munkavállalás meglátásuk szerint többségében másodlagos. Curtis és Williams (2002) is meglepődött, hogy kutatásukban a hallgatók jelentős része (a kérdezettek 45 százaléka) munkatapasztalat szerzés miatt dolgozik tanulmányai mellett. A kérdezettek csupán 24 százaléka jelezte, hogy szociális okok miatt kell dolgoznia. Ez azt sugallja, hogy esetükben a munkavállalóvá válás folyamata és annak természete a fontos, hiszen a munka *"segít az elméleti tudást gyakorlatba helyezni"* (Curtis–Williams 2002, 8).
Hunt (2002) azt találta, hogy a szorgalmi időszakban folytatott munka néhány diák számára adósság elkerülő alternatívát jelent, sokan azért dolgoznak, hogy felhalmozott kölcsönüket (diákhitel) már most, tanulmányaik alatt csökkentsék, vagy elkerüljék a diákhitel felvételét.[135] Azt is felismerte, hogy azok a diákok, akik tanulás mellett dolgoznak, kisebb mértékben (50 százalék) igénylik a szülők pénzügyi támogatását, eltérően nem dolgozó társaiktól (70 százalék). Ez arra enged következtetni, hogy a dolgozók egy részének motivációja, szülői támogatás hiányában, az alternatív bevételi forrás megteremtése. Metcalf (2001) következtetése megerősíti ezt az észrevételt: tanulmánya bemutatta a pénzügyi szükség és a szorgalmi időben végzett munkavégzés kapcsolatát azon diákokra vonatkozóan, akiket szüleik nem tudnak támogatni.
Christie (2001) leírja, hogy a szülői támogatás hogyan nyúlt ki időben és milyen hatással van a diákok munkamotivációjára: amíg nagymértékű a szülői támogatottság, nagy valószínűséggel a diákok munkával kapcsolatos igényei is visszafogottabbak, ugyanis ez egyfajta pénzügyi többletbiztosításnak számít körükben, ennek következményeként kevesebb munkát vállaltak. A tanulás és munka hazai és nemzetközi sajátosságait vizsgálva, Fényes (2010) a fentiektől részben eltérő okokat is felsorol a felsőoktatásban tanuló hallgatók munkavállalása kapcsán:

- munkaerőpiaci elvárások változása, erősödő munkatapasztalati elvárások, önkéntes, karitatív munka értéke,
- felsőoktatási expanzió hatása az alacsony mértékű gazdasági tőkével rendelkező hallgatókra, akik kiegészítő jövedelemszerzésre kényszerülnek,
- hallgatói igényszint növekedése annak változó összetétele, homogenizációja miatt,
- hosszú és önállósuló ifjúsági életszakasz,
- a bolognai rendszer jellemzőjeként a képzés igazodása az elvárásokhoz,
- jellegzetes munkamegosztás a diákmunka területén (tipikus lányokra és fiúkra jellemző munkalehetőségek).

A munkavállalás miértje nem áll a hazai ifjúságkutatások fókuszában, erre kiscsoportos strukturált interjúkból nyertünk adatokat. A „miértek"-re adott válaszok között nem csak a létfenntartási szükség és/vagy a kiegészítő zsebpénzszerzés, de ugyanolyan fontossággal a tudás és tapasztalatszerzés és a társas interakciók igénye is felmerül a hallgatókban (Szőcs 2013).

135. Hunt (2002) arról is beszámol, hogy az alacsony társadalmi-gazdasági osztályból érkező diákok, akik nem vettek fel diákhitelt, inkább vállalnak diákmunkát a szorgalmi *időszak alatt, mint akik értelmiségi osztályból származnak.* Az adatok azt mutatják, hogy az alacsony társadalmi-gazdasági tőkével rendelkező diákok inkább keresnek "napi munka után fizetett állást" a tanulmányaik alatt, mintsem kölcsönhöz vagy adóssághoz kelljen fordulniuk. Ezért az ő okuk a munkavégzésre legtöbb esetben, a diáhitel felvételének az elkerülése.

A munkavállalási okok áttekintését követően érdemesnek tartunk említeni két, nem oksági hallgatói munkamotivációs hátteret. Altorjai és Róbert (2006) a humántőke-beruházás 1989–2005 közötti magyarország változását vizsgálták. Kétféle attitűdöt, hallgatótípust különböztettek meg: 1. instrumentális (pénzorientált) 2. elkötelezett (értékorientált). Kutatásukban arra is rámutatnak, hogy nem várt módon, a pénzorientál válaszadók nem jutottak bérelőnyhöz az értékorientált munkavállalókkal szemben.
A legfrissebb regionális kutatási adatok szerint a tanulmányaik mellett rendszeresen dolgozó hallgatók egyaránt magas arányban (90 százalék fölött) pénz- és értékorientáltak, ami azt sejteti, hogy mára már nem csak a pénz („a munka gyümölcse"), de a munkakörnyezet („a munka fája") is meghatározó szempont a ifjúság munkavállalása során (Szőcs 2013).

Hazai tapasztalatok – hallgatók és a munka

Az egyetemi hallgatók a munka világával, annak különböző szegmenseivel – szakmai gyakorlat, alkalm munka, részmunkaidős, teljes munkaidős munkavégzés, állásbörzék, nem utolsósorban valamely tanszék kutatásban/pályázatban való részvétel – sok esetben már tanulmányaik alatt találkoznak.
A tanulmányok alatti munkavégzés, a hallgatók munkához való viszonya, munkaattitűdjeinek vizsgálata – a Teichler-i megjegyzés elfogadása mellett – szintén sarkalatos vizsgálati szegmens, hiszen ezek összefüggésben vannak a fiatalok későbbi munkaerőpiaci elvárásaival, viselkedésével (lásd Medgyesi–Róbert 1998).
A *rendszerváltozás utáni időben* megvalósult országos *Ifjúság*-kutatás sorozat arról számol be, hog fokozatosan emelkedik a dolgozó hallgatók aránya (Bauer–Szabó A. 2009, 38) a hallgatói populációban ezáltal vélhetően hamarabb és hatékonyabban tudnak elhelyezkedni nem dolgozó társaiknál, kompeten*ciákkal felvértezve indulhatnak* tanulmányaik befejeztével a munkaerőpiacra.
Vélhetően nemcsak a nyugati fejlett országokra jellemző már azon hallgatói populáció megjelenése, aki a munkaerőpiacon szerzett több-kevesebb gyakorlat által váltak motiválttá a magasabb iskolai végzettség *megszerzésére. Sokan épp az egyetemi tanulmányok* elkezdését követően ismerték fel a tanulás mellett végezhető fizetett munka előnyeit (Szőcs 2013), mások pedig a nem fizetett, önkéntes munka (Fényes et al. 2012, Fényes–Kiss 2011a, Fényes–Kiss 2011b) pozitív hatásait.
Az ifjúsági korosztály (15–29 év) munkavilágával való kapcsolatáról, munkaattitűdjeiről, a tanulmányok melletti munkavégzés előfordulásáról számos adat áll rendelkezésünkre mind országosan (Laki–Szabó A.–Bauer 2001, Bauer–Szabó A. 2005, Bauer–Szabó A. 2009, Medgyesi–Róbert 1998, 2000, 2008, Kozma 2004, Altorjai–Róbert *2006), mind pedig regionális egyetemi kutatások adataiból*[136] (Kozma–Pusztai 2005, Kóródi 2006, Kóródi 2007, Fényes 2010, Szabó A. 2012, Szőcs 2013). Ezek alapján azt látjuk, hogy már a kilencvenes években megjelent az egyetemi hallgatók tanulás melletti munkavállalása, amit először az Ifjúság2000 kutatás vizsgált. Ekkor, 3–5 *százalék között volt azok aránya,* akik tanulmányaik mellett rendszeresen vállaltak munkát. Ez az arányszám folyamatos növekedést mutat az idő múlásával, az Ifjúság2008 adatai alapján például az egyetemisták 11 százaléka végez rendszeres munkát tanulmányai mellett. A Magyar Ifjúság 2012 e tekintetben az adatok visszaeséséről számolnak be, ami nagy valószínűséggel a néhány éve tartó gazdasági változás/válság következménye. A regionális kutatások (Campus-lét 2010–2012, HERD 2012) azonban azt mutatják, hogy az országostól alacsonyabb foglalkoztatási rátával rendelkező régiókban (lásd például Észak-alföldi Régió) az egyetemisták munkavállalási aránya valamivel magasabb az országos adatokénál, azaz, nem függ össze a szűkebb munkaerőpiaci lehetőség a munkavállalási kedvvel és mutatókkal (Szőcs 2013).

136. Lásd például a Debreceni Egyetem Felsőoktatás-kutató és Fejlesztő Központjának (CHERD-H) korábbi kutatásait, TERD, HERD, REVACERN határon átnyúló regionális kutatások, Campus-lét a Debreceni Egyetemen stb. (bővebben: www.cherd.unideb.hu)

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

Nemzetközi szakirodalomra és a hazai tapasztalatokra (Bauer–Szabó A. 2011) építve vizsgáltuk a nappali tagozatos hallgatók munka világával való kapcsolatát. A kvantitatív elemzés három fő dimenzió, kutatási kérdés mentén valósult meg:

1. Milyen arányban fordul elő a vizsgált populáción belül a legalább három hónapos munkatapasztalat? A következő kérdés vizsgálta ezt: *„Volt-e már legalább 3 hónapig tartó munkavállalásod, leszámítva a szünidei munkavállalásokat?"* További kérdésünk: találunk-e szignifikáns eltérést nemek vonatkozásában a teljes mintán?

Hipotézisünk szerint amennyiben a 2012-es kutatás (Szabó A. 2012) jól reprezentálta az alappopulációt, azaz érvényes és megbízható volt az adatfelvétel, úgy nem találhatunk szignifikáns eltérést a legalább három hónapig tartó munkavállalás kapcsán. Nemek tekintetében szignifikáns eltérésre számítunk mindkét adatbázisban az eltérő gender-jellemzőkből kiindulva.

2. Milyen mértékben fordul elő a vizsgált populációban a rendszeres munkavégzés? A kérdőívben az alábbi kérdés vonatkozott erre: *„Jelenleg dolgozol-e rendszeresen vagy alkalmi jelleggel?"* Találunk-e szignifikáns eltérést a nemek között a teljes minta tekintetében? Milyen megoszlások jellemzőek a nemek mellett a munka gyakoriságát illetően?

Hipotézisünk szerint a hallgatói státus fokozatos átalakulásának hozadékaként megjelent és egyre több fiatalt érint a tanulás melletti munkavégzés (lásd Ifjúság–kutatás sorozat, Bauer–Szabó A. 2009, Gábor 2012, Szőcs 2013). Mértéke valamelyest tovább emelkedett a 2012-es kutatáshoz képest.

3. Milyen mértékben valósul meg az anyagi önállóság a fiatalok életében: *„Szüleidtől külön kasszán élsz-e?"* Függés vagy önállósulás folyamatáról beszélhetünk?

Hipotézisünk szerint a szülői támogatás mértékének folyamatos csökkenése a munkavállalási hajlandóság növekedését generálja (Christie 2001), azaz minél többen függetlenednek anyagilag szüleiktől, annál magasabb arányban végeznek tanulás mellett munkát.

EREDMÉNYEK

1. A három hónapig tartó munkavállalásra vonatkozó kérdés kapcsán (*„volt-e már legalább 3 hónapig tartó munkavállalásod, leszámítva a szünidei munkavállalásokat?")* elmondható, hogy a két adatfelvétel (Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012; Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013;) között eltelt idő nem hozott számottevő változást a hallgatók munkavégzését illetően (37 százalék mindkét kutatásban) ami azt igazolja, hogy a munkavállalási hajlandóság és a kimutatott trendek változása nem egyik évről a másikra valósul meg. A mintában felülreprezentáltan vannak jelen a nők (52 százalék).

Az 1. számú táblázat adatai arról számolnak be, hogy a minta átlagát tekintve nem növekedett a három hónapos munkatapasztalattal rendelkezők aránya, nemek tekintetében azonban a teljes mintára vonatkoztatott hibahatár nagyságával nagyjából egyező (±3,2%) mértékű változást fedezhetünk fel: nők tekintetében növekedés, férfiak esetében csökkenés valósult meg.[137]

1. táblázat. Három hónapig tartó munkavállalás aránya nemek szerint (százalékban)

	Aktív Fiatalok 2012			Aktív Fiatalok 2013		
	Volt-e már legalább 3 hónapig tartó munkavállalásod, leszámítva a szünidei munkavállalásokat?					
	igen	nem	összesen	igen	nem	összesen
nő	36	64	100 N= 861	39	61	100 N=621
férfi	39	61	100 N=808	36	64	100 N= 673
átlag	37	63	100 N=1669	37	63	100 N= 1294

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012; Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013; saját számítás, Sig 0,05

137. A 620–670 fő körüli alminták esetében a hibahatár jóval magasabb is lehet, mint a vizsgálat teljes mintájára számolt ±3,2 százalék. Az egyes hullámokban a munkavállalásra és a nemre vonatkozó kétdimenziós kereszttáblák, önmagukban nem szignifikánsak.

Hipotézisünk nem teljesen támasztható alá, mert a 2012-es kutatás (Szabó A. 2012) adataihoz képest eltérést találtunk a legalább három hónapig tartó munkavállalási tapasztalattal rendelkezők kapcsán, a nők javára, ugyanakkor a változások mértékét nem szabad túlértékelni.

Szabó Andrea (2012) eredményeit támasztja alá ugyanakkor az állandó lakóhely szerinti településtípus és a munkavállalás közötti kimutatható kapcsolat: a budapesti és nagyvárosi állandó lakóhellyel rendelkező hallgatók körében inkább jellemző a rendszeres munkavégzés (29–23 százalék) a kisebb városi és községi állandó lakóhellyel rendelkezőkhöz képest (20–14 százalék). Torzítást okozhat, amennyiben a kérdőív kitöltője állandó lakóhely alatt a tartózkodási helyét értette.

2. Másik fontos vizsgálati pontunk, a tanulmányaik mellett dolgozó hallgatók arányára vonatkozott: *„Jelenleg dolgozol-e rendszeresen vagy alkalmi jelleggel?"* A 2. számú összehasonlító táblázat rendszeres munkavégzésre vonatkozó adatai azt mutatják, hogy a két kutatás közötti időszakban valamelyest csökkent a rendszeres munkavégzés mértéke, egyidejűleg az alkalmi munkavégzés is, mindkét nem esetében nőtt a munkát nem vállalók aránya.

2. táblázat. Rendszeres és alkalmi munkavállalás nemek szerint (százalékban)

	Aktív Fiatalok 2012				Aktív Fiatalok 2013			
	Jelenleg dolgozol-e rendszeresen vagy alkalmi jelleggel?							
nem	igen, rendszeresen	igen, alkalmanként	nem dolgozom	összesen	igen, rendszeresen	igen, alkalmanként	nem dolgozom	összesen
nő	20	26	54	100 N= 862	18	18	63	100 N=674
férfi	23	25	52	100 N=809	20	23	57	100 N=623
átlagok	22	25	53	100 N=1671	19	20	60	100 N=1297

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012; Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013; saját számítás, Sig 0,04.

Az adatokat szemlélve kitűnik, hogy az alkalmi munkavégzők csökkenése és a nem dolgozók csoportjának növekedése jellemzi az elmúlt egy évet. A rendszeres munkavégzés mutatói nemcsak az elmúlt évek kutatásaihoz képest (Ifjúság–kutatás sorozat 2000–2012), de a legutóbbi Aktív Fiatalok Magyarországon 2012 kutatáshoz képest is növekedést mutatnak. Hasonlóságot véltünk felfedezni a regionális kutatások adataival: az Észak-alföldi Régió felsőoktatásban tanuló nappali tagozatos hallgatói 10–15 százalék közötti arányban végeznek rendszeres munkát (lásd Campus–lét 2010, HERD 2012 kutatások, Szőcs 2013).

3. Harmadik kutatási kérdésünk az anyagi helyzet és az anyagi önállóság témáját érinti. Ennek vizsgálata azért fontos számunkra, mert meglátásunk szerint az anyagi függetlenedés egyenes arányban áll a tanulás melletti rendszeres munkavégzés növekedésével.

A hazai Ifjúság–kutatás sorozat és jelen elemzés alapján úgy tűnik, vizsgált populációnk anyagi helyzete az ezredfordulóhoz képest nem mutat jelentős eltérést, a legjobb helyzetről a 2004-es ifjúságkutatás számol be (Ifjúság2004). Szabó Andrea (2012) tanulmányában összehasonlítja és részletesen kifejti, hogyan alakult a hallgatók - megítélésük szerinti – anyagi helyzete 2000–2012 között. Többek közt kiemeli, hogy alacsony jövedelmi kategóriába a hallgatók egytizede sorolta önmagát, középső jövedelmi kategóriába a hallgatók közel egyharmada tartpuol, további ötven százalékuk az odafigyeléssel problémamentes anyagi helyzetűek csoportját erősíti: ők azok, akik a pénzüket jól beosztva gond nélkül tudnak élni, a fennmaradó tíz százalék minden gond nélkül megél. Ez összességében reményt keltő képet ad a hallgatók anyagi helyzetéről. A legnagyobb hasonlóságot ehhez az Ifjúság2000 kutatás mutatja. Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2012 és 2013 kutatások adatait összevetve azt találtuk, hogy nemcsak a gond nélkül élők, de a jövedelmükből nehezen kijövők, nélkülözők aránya is növekedett: még nagyobb űr tátong a gazdasági tőkével

rendelkezők és kevéssé rendelkezők között. A „pénzem okos beosztásával jól kijövők" száma minimális növekedést mutat, ez pozitív irányú változásnak tekinthető. A 3. számú táblázat a hallgatók anyagi helyzetét, annak fentebb említett változásait mutatja be.

3. táblázat.
Hallgatók anyagi helyzete 2012-2013-ban (százalékban)

Aktív Fiatalok 2012 – Összességében hogyan érzed anyagilag:	gondok nélkül élek	a pénzem okos beosztásával jól kijövök	éppen hogy kijövök a jövedelmeimből	hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak	nélkülözések között élek.	összesen
nő	8	48	33	9	1,5	100 N= 855
férfi	14	50	27	9	1,4	100 N=812
átlag	11	49	30	9	1,4	100 N=1667

Aktív Fiatalok 2013 – Összességében hogyan érzed anyagilag:	gondok nélkül élek	a pénzem okos beosztásával jól kijövök	éppen hogy kijövök a jövedelmeimből	hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak	nélkülözések között élek.	összesen
nő	12	49	26	11	2	100 N= 663
férfi	16	53	21	8	2	100 N= 620
átlag	14	51	23	9	2	100 N= 1283

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012; Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013; saját számítás, Sig. 0,00.

Az anyagi önállóság kapcsán már jeleztük Christie (2001) meglátását; eszerint a szülői támogatás mértéke arányban és időben egyaránt összefügg a hallgatók munkavállalási „kedvével". Fentebb azt állítottuk, hogy a szülői támogatás mértékének folyamatos csökkenése, az arról való leválás várhatóan a munkavállalási hajlandóság növekedését generálja. A 6. táblázat arról tájékoztat nemek szerint, hogy milyen mértékben valósul meg a hallgatók anyagi függetlensége – függősége a két kutatás adatai alapján. Az adatok két tendenciát mutatnak: a 2012-ben zajlott kutatáshoz képest mindkét nem esetén szignifikánsan csökkent az anyagilag független hallgatók aránya, ugyanakkor növekedett a részben szülői kasszán élők aránya, ami növekvő létbizonytalanságra is utalhat. Nemek tekintetében nem találtunk eltérést az ún. „szülő-függetlenek" között, a részben „szülő-függők" aránya nagyobb részt nőknél mutatkozott meg.

4. táblázat.
Hallgatók anyagi függetlensége (százalékban)

Szüleidtől külön kasszán élsz-e?	Aktív Fiatalok 2012: igen	nem	részben igen, részben nem	összesen	Aktív Fiatalok 2013: igen	nem	részben igen, részben nem	összesen
nő	20	47	33	100 N= 864	16	41	43	100 N=676
férfi	21	39	40	100 N= 814	15	38	47	100 N=623
összesen	21	43	36	100 N= 1678	15	40	45	100 N=1299

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012; Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013; saját számítás, Sig 0,00.

Hipotézisünk nem igazolódott, abban az esetben, ha az anyagi függetlenedés csökkenő tendenciáját vesz szük alapul, ez azonban nem feltétlenül jó kiindulópont, mivel egy átlagos egyetemista nem rendelkez önálló keresettel, így önálló anyagi kasszával sem. Ha azt vesszük szemügyre, hogy nagy mértékben növe kedett a szülőkre csak részben támaszkodó hallgatók aránya, akkor úgy véljük, igazolódott hipotézisünk Összességében az önállósulás erős jelei mutatkoznak a vizsgált populáción.

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban a nappali tagozatos felsőoktatásban tanuló hallgatók tanulás melletti munkavégzésér annak különböző jellemzőire fókuszáltunk. Fontosnak tartottunk olyan nemzetközi szakirodalmi hátter biztosítani, amely erősen gyakorlatorientált, és noha korábbi kutatási adatokat szemléltet, több szempon ból is hasonlóságot mutat az Ifjúság–kutatás sorozat, de több, hazai regionális kutatás eredményével is. A tanulás mellett dolgozó hallgatók munkajellemzői mellett kitértünk a különböző munkavégzési okokra i kapcsolódva a hazai kutatási tapasztalatokhoz, közelebb kerülve tanulmányunk másik fontos részéhez, a Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, és az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 kvantitatív kutat sok tanulás melletti munkára kiterjedő elemzéséhez.

Három fő kutatási kérdéskört és hipotézist fogalmaztunk meg, ezek többnyire igazolódtak. Az előző évh képest nem rendelkezik több hallgató három hónapos munkatapasztalattal, a kimutatott 30 százalék mutató azonban optimizmusra adhat okot.

Megállapítjuk továbbá, hogy a két kutatás közötti időszakban valamelyest csökkent a rendszeres munk végzés mértéke a teljes hallgatói mintán belül, a nem dolgozók aránya is növekedést mutatott (56-ról – százalékra), összességében csökkent az alkalmi munkavégzők aránya (27-ről – 20 százalékra).

A hallgatók anyagi helyzete kapcsán azt találtuk, hogy esetükben is létezik az alsó és felső 10 százalék. alsó anyagi szinthez közel áll – 30 százalékkal – a pénzükkel éppen kijövők csoportja, középen 50 száz lékkal pedig a pénzüket jól beosztó, stabilak osztálya bukkant fel.

IRODALOM

Altorjai Szilvia – Róbert Péter (2006): Munkaorientáció, emberi tőkemegtérülés. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport.* Budapest, **TÁRKI, 314–333.**

Andorka Rudolf (1982): *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon.* Budapest, Gondolat Kiadó

Bauer Béla – Szabó Andrea (2009): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés.* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

Bauer Béla – Szabó Andrea (2011): *Arctalan (?) nemzedék.* Budapest, Nemzeti Család-és Szociálpolitikai Intézet.

Barke, M. – Braidford, P. – Houston, M. – Hunt, A. – Lincoln, I. – Morphet, C. – Stone, I. – Walker, W. (2000). *Students in the Labour Market. Nature, Extent and Implications of Term-time Employment among University of Northumbria Undergraduates,* Research Report RR215, Department for Education and Employment.

Blau, Peter M. – Duncan, Otis Dudley (1978): The Process of Stratification. In: *The American Occupational Structure.* New York, Free Press, 163 – 177.

Callender, C. – Kemp, M. (2000) *Changing Student Finances: Income, Expenditure and Take-up of Student Loans Among Full- and Part-time Higher Education Students in 1998/9.* London, Department for Education and Employment.

Callender, C. – Wilkinson, D. (2003) *2002-03 Student Income and Expenditure Survey: Students' Income, Expenditure and Debt in 2002-03 and Changes since 1998/99,* Research Report RR 48, Nottingham, Department for Education and Skills.

Christie, M. – Munro M. – Rettig, H. (2001) 'Making Ends Meet: Students incomes and debt'. *Studies in Higher Education* 26 (3), 363 – 383.

Coleman, J. Samuel (1998): Társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In: Lengyel György – Szántó Zoltán. (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája.* Budapest, Aula Kiadó Kft., 11– 43.

Connor, H. – Dawson, S. – Tyers,C. – Eccles, J. – Regan, J. – Aston, J. (2001) *Social Class and Higher education: Issues Affecting Decisions on Participation by Lower Social Class Groups.* Research Report RR 267, London. Department for Education and Employment.

Curtis, S. – Williams, J. (2002) 'The reluctant workforce: undergraduates' part-time employment', *Education and Training* 44 (1), 5–10.

Curtis S – Shani N (2002) 'The Effect of Taking Paid Employment During Term-time on Students' Academic Studies', *Journal of Further and Higher Education Studies* 26(2), 129–138.

Elster Jon (1991): Mikor a nap elenyészik. *Valóság* Np. 3.

Erikson, Robert – Goldthorpe, John H. – Portocarero, Lucienne (1998): Intergenerációs osztálymobilitás és a konvergenciatézis Anglia, Franciaország és Svédország példáján. In: Róbert Péter (szerk.): *Társadalmi mobilitás: hagyományos és új megközelítések. Válogatott tanulmányok.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 220–255.

Ferge Zsuzsa (1980): A társadalmi struktúra és az iskolai rendszer közötti néhány összefüggés. In: Ferge Zsuzsa (szerk.): *Társadalompolitikai tanulmányok.* Budapest, Gondolat Kiadó, 97–136.

Fényes Hajnalka (2010): *A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

Fényes Hajnalka – Kiss Gabriella (2011a): 2011 – az Önkéntesség Európai Éve. Az önkéntesség társadalmi jelensége és jelentősége. *Debreceni Szemle* XIX. évfolyam, 4. szám 360–368.

Fényes Hajnalka – Kiss Gabriella (2011b): Az önkéntesség szociológiája. *Kultúra és Közösség* IV. folyam II. évfolyam, 1. szám 35–48.

Fényes Hajnalka – Lipcsei László – Szeder Dóra Valéria (2012) Önkéntesség a Debreceni Egyetem hallgatói táborában. In: Dusa Ágnes – Kovács Klára – Márkus Zsuzsanna – Nyüsti Szilvia – Sőrés Anett (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok II.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 99–120.

Ford, J. – Bosworth, D. – Wilson, R. (1995). 'Part-time work and Full-time Education'. *Studies in Higher Education* 20 (2): 187 – 202.

Gábor Kálmán (1995): Az ifjúságkutatás irányai a kilencvenes években, *Educatio* 1995/2. 191–207.

Gábor Kálmán (2012): *Válogatott szociológiai tanulmányok,* Belvedere Meridionale 2012.

Hunt, A. – Lincoln, I. – Walker, A. (2002) *Student background, term-time employment and academic attainment: Evidence and policy implications from a large-scale survey of undergraduates at the University of Northumbria,* Newcastle Business School: University of Northumbria internal discussion paper.

Laki László – Szabó Andrea – Bauer Béla (szerk.) (2001): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2005): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés.* Budapest, Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda.

Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2009): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés.* Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet. Budapest.

Ifjúság 2012 http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar_Ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf;

Ifjúság 2012 gyorsjelentés http://kutatopont.hu/files/2012/02/magyar_ifjusag_2012.pdf

Kivinen, Osmo – Nurmi, Jouni: Unifying Higher Education for Different Kinds of Europeans. Higher Education and Work: a comparison of ten countries. In *Comparative Education.* Vol.39, 2003/1. 83–103.

Kolosi Tamás (1982): Struktúra, rétegződés, metodológia. In: Kolosi Tamás (szerk.): *Rétegződés-modell vizsg* Budapest, Társadalomtudományi Intézet, 11–59.

Kozma Tamás. A munkavállalók és munkaadók világa. In: *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszocioló* Budapest, 2004, Új Mandátum Könyvkiadó. 184–198.

Kozma Tamás – Pusztai Gabriella (2006): Hallgatók a határon. Észak-alföldi, kárpátaljai és partiumi főisko továbbtanulási igényeinek összehasonlító vizsgálata. In: Kelemen Péter – Falus Iván (szerk.): *Tanulmányok a léstudomány köréből.* Budapest, Műszaki Kiadó, 423–453.

Kóródi Márta (2006): Munkaértékek vizsgálata egyetemi és főiskolai hallgatók körében In: Juhász Erika (szerk. *gió és oktatás. A „Regionális Egyetem" kutatás zárókonferenciájának tanulmánykötete,* Debrecen, Doktorand Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 289–300.

Kóródi Márta (2007): Munkaértékek vizsgálata két felsőoktatási intézményben. *Educatio* 16. évf. (2) 311–32

Lannert Judit (2004): *Pályaválasztási aspirációk. Ph.D. értekezés.* Budapest. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/ lannert_judit.pdf.

Lipset, Seymour M. – Zetterberg Hans L. (1998): A társadalmi mobilitás elmélete. In: Róbert Péter (szerk.): *dalmi mobilitás: hagyományos és új megközelítések. Válogatott tanulmányok.* Budapest, Új Mandátum Könyv 49–71.

Lucas, R. – Ralston, L (1997). 'Youth, gender and part-time employment. A preliminary appraisal of student loyment' *Employee Relations* 19 (1): 51–66.

Medgyesi Márton – Róbert Péter (1998): Munkaattitűdök: időbeli és nemzetközi összehasonlítás. In: Kolosi – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 2006.* Budapest, TÁRKI, 591 – 616

Medgyesi Márton – Róbert Péter (2000): A munkával való elégedettség nemzetközi összehasonlításban. In: Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 2000* Budapest, TÁRKI, 591–616.

Medgyesi Márton – Róbert Péter (2008): Vélemények és attitűdök a munkavégzésről: időbeli és nem összehasonlítás (OTKA zárójelentés) http://real.mtak.hu/1520/1/46648_271.pdf.

Metcalf, H. (2001). *Increasing Inequality in Higher Education: The Role of Term-time working.* London, NIESR

Price, H. – Rimmington, M. et al. (2000). *Hospitality Adding Value for Education (HAVE) Final Report.* London, H

Pusztai Gabriella (2009): *A társadalmi tőke és az iskola. Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra tás és társadalom 3.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

Róbert Péter (1986): *Származás és mobilitás. Rétegződésmodell-vizsgálat VII.* Budapest, Társadalomtudomá tézet

Róbert Péter (2000): *Társadalmi mobilitás a tények és vélemények tükrében. Válogatott tanulmányok.* Buc Századvég Kiadó.

Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó tók 2012.* Szeged, Belvedere. 15–24.

Smith, N. – Taylor, P. (1999). 'Not for lipstick and larger: students and part-time work' *Scottish Affairs Jou* (Summer): 147–163.

Sorokin, Pitirim A. (1927): *Social Mobility.* New York, Harper.

Stocker Miklós (2004): *Tanuló szervezetek a fenntartható fejlődésért, Menedzsmentfórum,* (2004.05.27) www.mfor.hu/cikkek/Tanulo_szervezetek_a_fenntarthato_fejlodesert.html.

Stuart L. Hart (1997): *Beyond Greening: Strategies for a Sustainable World.* http://www.stuartlhart.com stuartlhart.com/files/Beyond%20Greening%20PDF_0.pdf.

Szabó Andrea (2012): A magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete. In: Szabó Andrea (szerk.): *nálisan lázadó hallgatók 2012.* Szeged, Belvedere.

Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.* Belvedere.

Sz. Tóth János (2006): *Európai kihívások – magyar lehetőségek. A felnőttkori tanulás jövőképének körvo felnőttképzés nemzetközi cél-és feladatrendszerének változásáról a korszerű piacgazdaság és a tanuló társ létrehozásának tükrében.* Budapest, Nemzeti Felnőttképzési Intézet. http://mek.oszk.hu/06400/06495/064

Szőcs Andor (2013): Munkaviszony és viszony a munkához – hallgatók a Debreceni Egyetemen. In: Darv (szerk.): *Felsőoktatás és munkaerőpiac – eszményektől a kompetenciák felé.* Szeged, SETUP–Belvedere Ki

Taylor, N. K. (1998). 'Survey of Paid Employment undertaken by Full-time Undergraduates at an Established University' *Journal of Further and Higher Education* 22(1): 33–40

Teichler, Ulrich: Graduate Employment and Work in Europe: Diverse Situations and Common Perceptions. In *Education and Management.* 2002/8. sz. 199–216.

Treiman, Donald J. 1977. Occupational Prestige in Comparative Perspective. New York: Academic Press

Walker, L. (1999). 'Longitudinal study of drop-out and continuing students who attended the Pre-Universi mer School at the University of Glasgow' *International Journal of Lifelong Education* 18(3): 217 – 233.

Szabó Andrea: Zárszó helyett. A magyar nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók politikussága

A *Racionálisan lázadó hallgatók* II. című kötet lezárásaként, és az egész vizsgálat összefoglalásaként, a alábbiakban részletesen bemutatjuk a magyar nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók „politiku ságát": érdeklődését, aktivitását, politikai értékeit és orientációit, politikai kötődéseit. A rövid tanulmán nem egyszerűen mechanikus összefoglalója a kötetben található írásoknak, hanem a mások által is vizsga kérdéskörök és problémák önálló, összegző elemzése. Egy többváltozós statisztikai eljárás, ún. klaszter lemzés segítségével hozzuk létre azokat a hallgatói csoportokat, amelyek bemutatják az eltérő gondolkod sú, eltérő aktivitású és eltérő politikai orientációjú fiatalokat.

Az elmúlt években készült Aktív Fiatalok Magyarországon valamint Campus Lét[138] kutatások eredmény (lásd Bíró–Nagy 2012 és 2014, Marián 2012, Varga 2012, Róna–Sőrés 2012, Keil 2012 és 2014, Róna–Rei 2014, Reiner–Oross–Keil 2012, Böcskei 2014, Kmetty 2014) kimondva vagy kimondatlanul azt jelzik, hogy a egyetemisták és főiskolások ideológiai karakterét viszonylag jól körül lehet írni. Úgy véljük, hogy a vizsgála eredmények alapján tesztelhető az a hipotézis, mely szerint a magyar társadalomban meglévő ideológia politikai törésvonalak az életciklus ezen viszonylag korai szakaszában kijegecesednek. Azok az egyete *misták és főiskolások, akik – állításuk szerint – életük ebben az időszakában rendelkeznek*[139] határozo ideológiai elköteleződéssel, legyen az akár baloldali vagy jobboldali, liberális vagy konzervatív, mérsék vagy radikális, illetve van pártválasztásuk, nehezen mozdíthatóak el az ideológiai paletta másik oldal nak irányába. Azt állítjuk tehát, hogy a különböző ideológiai mezők szélső pontjai között lényegében nin átjárás, a távolság ezen fiatalok gondolkodásában már a húszas éveik elején is óriási. Ugyanígy, a poli kai törésvonalak, és a mögöttük meghúzódó politikai szocializációs mechanizmusok következtében szin elképzelhetetlen, az, hogy egy jelenleg Demokratikus Koalícióra szavazó hallgató később fideszes, plá jobbikos legyen, és persze fordítva is fennáll az összefüggés. Feltételezésünk szerint a Lippset és Rokka által megfogalmazott klasszikus törésvonalak közül több, így a vallásosság vs. ateizmus, a vidék vs. vár vagy az osztályhovatartozás bizonyos objektivált dimenziói (így a kibocsátó család anyagi és társadalmi há tere, a saját anyagi helyzet) erőteljesen és egyértelműen befolyásolják a hallgatók politikai hovatartozás ideológiai beállítódását.

Elemzés

A szóba jöhető statisztikai eljárások közül a klaszteranalízist használjuk; ezen belül is a nem hierarchiku K-means klasztert. Ez az eljárás minden egyes elemet ahhoz a klaszterhez sorol, amelyiknek a középpont a legközelebb esik az adott elemhez, ugyanakkor a klaszterek számát a kutatónak kell megadnia. Az eljár gyors, sok változó bevonását teszi lehetővé, és nagy kutatói szabadságot enged meg az elemzés során. változóstruktúrát úgy alakítottuk ki, hogy tartalmazza mindazokat a kérdéseket, problémákat, témakörök amelyeket a kötet előző fejezeteiben a különféle szerzők alkalmaztak és részletesen elemeztek. A klaszt ranalízis szabályainak megfelelően átalakított független változókat az alábbi táblázat tartalmazza.

138. A Campus lét kutatásról részletesen lásd: Dusa–Kovács–Márkus–Nyüsti–Sőrés I. és II. 2012.
139. Hangsúlyosan csak azokról a hallgatókról beszélünk, akik rendelkeznek határozott elköteleződéssel. Ezzel persze implicite azt is állítjuk, hogy – a magyar társadalon egészéhez hasonlóan – a hallgatók egy része is teljesen távol tartja magát a politikától, és nincs – vélhetően nem is lesz a későbbiekben sem – határozott ideológiai karaktere.

1. táblázat. Az elemzésbe bevont változók

	változó	mérési mód
1. politikához való viszony	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	1–5, ahol 1 azt jelenti, hogy egyáltalán nem, az 5 pedig, hogy nagyon érdekli
	Mennyire érdekli a politika?	1–5, ahol 1 azt jelenti, hogy egyáltalán nem, az 5 pedig, hogy nagyon érdekli
2. társadalmi nem	Mi a neme?	1–2, ahol 1 a férfi és 2 a nő.
3. vallásosság	Saját bevallása szerint egyháziasan vallásos, saját bevallása szerint ateista	0–1, ahol 0 azt jelenti, hogy nem, az 1 pedig, hogy igen
4. vidék–város	Községben lakik, Budapesten lakik, megyei jogú városban lakik	0–1, ahol 0 azt jelenti, hogy nem, az 1 pedig, hogy igen
5. családi háttér, saját helyzet	Apa, ahol nincs anya iskolai végzettsége – diplomás; legfeljebb szakmunkás	0–1, ahol 0 azt jelenti, hogy nem, az 1 pedig, hogy igen
	Milyennek ítéli jelenlegi anyagi helyzetét?	1–5, ahol az 1 azt jelenti, hogy nélkülözések között él, az 5 pedig, hogy gondok nélkül él
	Mennyire érzi biztosnak saját jövőjét?	1–5, ahol az 1 azt jelenti, hogy egyáltalán nem érzi biztosnak, az 5 pedig, hogy teljesen biztosnak érzi
6. ideológiai hovatartozás	Hol helyezi el magát a bal–jobb, a mérsékelt – radikális és a liberális–konzervatív tengelyen	1–7, ahol az 1 a balt, a mérsékeltet illetve a liberálist jelenti, a 7 pedig a jobbot, a radikálist és a konzervatívot jelenti
	Milyen politikai eszmét tart legközelebbinek önmagához?	0–1, ahol 0, ha nem választotta, 1 ha választotta a címkét
	Egyetért-e azzal az állítással, hogy „A bűnözés a cigányok vérében van"?	0–1, ahol 0, ha nem ért egyet, 1 ha választotta a címkét
7. demokráciához vagy diktatúrához való viszony	Melyik kijelentést fogadja el? a demokrácia mindennél jobb; az egyik rendszer olyan, mint a másik; a diktatúra bizonyos körülmények között jobb, mint a demokrácia	0–1, ahol 0, ha nem választotta, 1 ha elfogadta a kijelentést
8. részvétel bizonyos tényezői	hagyományos; direkt demokratikus; internetes[140]	
9. pártpreferencia	Együtt 2014– PM szavazó, Fidesz–KDNP szavazó, Jobbik szavazó, LMP szavazó, MSZP-szavazó, DK-szavazó, nem tudja kire szavazna, nem menne el szavazni	0–1, ahol 0, ha nem az adott pártot választotta, 1 ha az adott pártot választotta

A statisztikai elemzést – hipotézisünk bizonyítása érdekében – két lépésben futtattuk le: először pártpreferencia nélkül, azaz az 1–8 változókört vontuk be, majd pedig pártpreferenciával. A két futtatás változóparkja egyébként a pártokra való szavazáson kívül, teljesen változatlan volt. [140]

EREDMÉNYEK

A többváltozós statisztikai eljárás 10 klaszterbe vonta össze a hallgatókat, amelyek közül 4 azonban nagyon közel áll egymáshoz, szinte nüánsznyi a különbség ezen klaszterek között.[141] A klasztereket azokról a tulajdonságokról neveztük el, amelyek nagy súllyal vagy éppen a legnagyobb súllyal szerepelnek az adott klaszterben. Az alábbi táblázatban minden klaszterre vonatkozóan a legjellemzőbb tulajdonságokat mutatjuk be.

140. Az egyes részvételi formák pontos értelmezéséről lásd: OROSS–SZABÓ A. 2014 jelen kötetben.
141. Ha tíznél kevesebb klasztert futtattunk, akkor mindég volt egy olyan klaszter, ahol 400-nál többen is kerültek egy klaszterbe. Ha viszont tíznél többet, akkor már olyan klaszterek is kialakultak, ahová 1 fő került.

2. táblázat.
Az egyetemisták és főiskolások politikai klaszterei, pártpreferencia nélkül

no.	elnevezés	súlyozott N	legnagyobb klaszterközéppontú változók (<0,5)	legkisebb klaszterközéppontú változók (>-0,5)
1.	jó érdekérvényesítő, aktív budapesti, bal-liberális demokraták	184 (14%)	értékcímkék: liberális (1,06) demokrácia a legjobb (0,92) ateista (0,82)	liberális–konzervatív tengely (-1, „A bűnözés a cigányok vérében v (-0,98) bal–jobb tengely (-0,85)
2.	nemzeti radikálisok	111 (9%)	értékcímkék: erős nemzeti érzésű (3,18) bal–jobb tengely (1,14) mérsékelt–radikális tengely (1,01)	értékcímkék: liberális (-0,55)
3.	rendszerellenes diktatúrapártiak	206 (16%)	elvben diktatúrapárti (1,72) diktatúrát most (0,86) értékcímkék: rend és stabilitás hívei: (0,46)	demokrácia a legjobb (-0,75)
4.	jobboldali, vallásos konzervatívok	99 (8%)	értékcímkék: konzervatív (3,46) liberális–konzervatív tengely (1,14) bal–jobb tengely (0,58) egyház tanítása szerint vallásos (0,54)	értékcímkék: liberális (-0,54)
5.	elégedett vallásos kereszténydemokraták	43 (3%)	értékcímkék: kereszténydemokrata (5,44) egyház tanítása szerint vallásos (0,99) demokráciával való elégedettség (0,83) liberális–konzervatív tengely (0,81)	értékcímkék: liberális (-0,55)
6.	budapesti aktivista szociáldemokraták	6 (0,5%)	értékcímkék: szociáldemokrata (7,13) internetes részvétel (2,92) direkt demokratikus részvétel (2,29) közéleti érdeklődés (1,43)	bal–jobb tengely (-1,37) „A bűnözés a cigányok vérében v (-1,34) demokráciával való elégedetts (-1,0) anyagi helyzet (-1,0)
7.	vidéki szociáldemokraták	19 (1%)	értékcímkék: szociáldemokrata (7,13) községben él (0,54)	bal–jobb tengely (-1,04) értékcímkék: liberális (-0,55)
8.	baloldali radikálisok	4 (0,4%)	értékcímke: baloldali radikális (17,2) politikai érdeklődés: 1,12) mérsékelt–radikális tengely (0,60)	bal–jobb tengely (-1,42) liberális–konzervatív tengely (-0, „nem" (-0,97) apa iskolai végzettség (-0,84
9.	apatikus rendszertúlélők	258 (20%)	az egyik rendszer olyan, mint a másik (1,74)	demokrácia a legjobb (-0,75) elvben diktatúrapárti (-0,57) politikai érdeklődés (-0,45)
10.	csendes demokraták	370 (28%)	demokrácia a legjobb (0,51)	diktatúrát elvben (-0,57) az egyik rendszer olyan, mint a m (-0,57)
	Mindösszesen	**1300**		

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

A klaszterelmezés alapján a magyar egyetemisták és főiskolások legnagyobb csoportját a „csendes demokraták" és az „apatikus rendszertúlélők" képezik. E két klaszter tagjai sok mindenben hasonlítanak egymásra. Bár a „csendes demokraták" inkább demokráciapártiak, az apatikus rendszertúlélők számára az egyik politikai berendezkedés olyan, mint a másik, de mindkét csoport kifejezetten inaktív, a politika és a közélet iránt közönyösek, és szinte alig található olyan változó, amelynek súlya ±0,5 pontnál magasabb/alacsonyabb lenne. Vagyis e két klaszter karaktere egyáltalán nem határozott, nincsenek a fentieken túlmenően jellemző tulajdonságai.

Nem úgy, mint a többi nyolc esetében, amelyek közül több azonban szinte csak egy–egy változóban különbözik egymástól. Az egyik legnépesebb klaszter (16%) a „rendszerellenes diktatúrpártiaké". Ezen hallgatói réteg tagjai akár elviekben, akár a jelenlegi magyar helyzetre vonatkoztatva is el tudják fogadni a diktatúrát, mint megoldási lehetőséget. A demokráciával, mint rendszerrel szemben vannak fenntartásaik, hiszen a jelenlegi magyar helyzettel való elégedetlenségük nem kiemelkedően magas. E csoport tagjaihoz egyébként, a felkínált értékcímkék közül, a „rend – és stabilitás hívei" áll a legközelebb.

Szintén jelentős méretű (14%) a „jó érdekérvényesítő, aktív budapesti, bal-liberális demokraták" elnevezésű hallgatói csoport. Ez az egyik legjobban körülírható rétege a magyar egyetemi és főiskolai hallgatóknak, hiszen 10-nél is több olyan változó került a modellbe, amelynek értéke meghaladta a ±0,5 pontot. E csoport önmagára nézve elfogadja a liberális jelzőt, kifejezetten demokratapárti, ezt a politikai berendezkedést tartja a legjobbnak, ugyanakkor a jelenlegi magyar helyzettel, a „létező" demokráciával roppant elégedetlen. A közélet és a politikai iránt nyitott, a különböző részvételi formák közül az internetes, de a direkt demokratikus formákban is aktív. Azon kevés klaszter egyike, amelyben a lakhelynek van jelentősége. Ebben a klaszterben a legnagyobb a súlya Budapestnek. Helyzetük viszonylag kedvező, az apa – ahol nem tudjuk, az anya – iskolai végzettsége inkább magas, anyagi viszonyaikat nem ítélik rossznak. Egy aktív, virulens csoportról beszélhetünk, amely liberális, européer nézeteiért hajlandó is kiállni.

Méretben a harmadik jól körülírható csoport a nemzeti radikálisoké (9%). A nemzeti radikálisok érték- és ideológiaválasztása egy irányba mutat: az értékcímkék közül az „erős nemzeti érzésűt" választják, a baloldali–jobboldali ideológiai tengelyen kifejezetten jobboldalinak számítanak és egyben az összes klaszter közül a legradikálisabbak. Ha van olyan értékcímke, amelyet egyértelműen elutasítanak az a „liberális". A klaszter tagjai hajlamosak – elviekben – elfogadni a diktatúrát, és az előző klaszterhez hasonlóan kifejezetten aktivistának bizonyulnak. A direkt demokratikus részvétel, és kisebb mértékben az internetes részvétel is viszonylag magas klaszterközéppontot mutat ebben a klaszterben.

A „jobboldali konzervatívok" (8%) és az „elégedett keresztténydemokraták" (3%) több ponton is hasonlítanak egymáshoz. Legfontosabb összekötőkapocs az egyháziasan vallásos jelleg, de mindkét klaszter tagjai egyébként jobboldalinak vallják magukat és a liberális-konzervatív skálán is egy irányba, a konzervatív tengely felé húznak. A két klaszter közötti különbség talán két ponton érhető tetten. Az „elégedett keresztténydemokraták" ugyanis a felkínált ideológiai értékcímkék közül egyértelműen a „keresztténydemokratát" vallják magukénak, ráadásul a jelenlegi demokráciával való elégedettségük is nagyobb mértékű, mint a „jobboldali konzervatívoké". Az „elégedett keresztténydemokraták" mindezeken túlmenően a különböző aktivitási formákban is erőteljesebben involválódnak, mint a másik, egyébként rokon klaszter tagjai.

Végül három, nagyon kicsi elemszámú klasztert érdemes megemlíteni. Mindhárom határozottan baloldali orientációjú a bal-jobb ideológiai tengelyen, ráadásul mindhárom inkább a liberális oldalon helyezkedik el. Ezek a szempontok egyértelműen összekötik ezen klasztereket. A „budapesti aktivista szociáldemokraták" és a „vidéki szociáldemokraták" között a nyilvánvaló települési különbözőségen kívül a másik fontos különbség, hogy a budapestiek mind a direkt demokratikus, mind az internetes, mind bizonyos hagyományos részvételi formában aktívak. Ezzel szemben a vidéki társaikra nem jellemző a különböző típusú részvétel. Megjegyezzük, hogy a vidéki szociáldemokraták az egyetlen olyan csoport, ahol a „községben lakik" változó viszonylag magas klaszterközépponttal rendelkezik (0,47). Az összes klaszter közül a legkisebb, mindössze 4 fő került ide, a „baloldali radikálisoké". Ez a klaszter, ugyanakkor nagyon is karakteres. Az ideológiai értékcímkék közül magukra nézve a „baloldali radikálist" tartják adekvátnak a klaszter tagjai, ennek megfelelően a mérsékelt-radikális skálán, szemben az összes baloldali, bal-liberális klaszterrel, a radikális oldalra helyezik el magukat a hallgatók. Ami még érdekessé teszi ezt a klasztert, hogy tagjai férfiak, erre utal a -0,97-es klaszterközéppontú társadalmi „nem" változó.

Az alábbi ábrákban a klaszterek egymáshoz való viszonyát kívánjuk bemutatni. A vizsgált tengelyek az ideológiai bal és jobb, a liberális és konzervatív, valamint a mérsékelt és radikális. Tisztában vagyunk azzal, hogy a klaszterelemzésben független változókként szerepeltek az ideológiai önbesorolások, de úgy véljük, hogy a

klaszterek elhelyezkedését mégis ezen grafikai megoldás tudja a legjobban szemléltetni.[142] A grafikonokt
ugyanis jól látszik, hogy mindig a 9. és a 10. (apatikus rendszertúlélők, csendes demokraták) valamint „ez
árnyékában" a 3. klaszter (rendszerellenes diktatúrapártiak) a középen elhelyezkedő, a többi 7 klaszter ak
jobbra, akár balra, akár felfelé, akár lefelé lényegében ehhez igazodik.

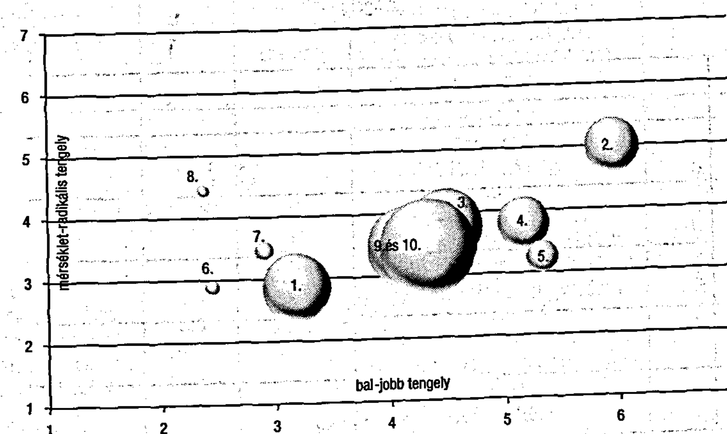
A középtől jobbra illetve a konzervatív oldalon minden alkalommal ugyanaz a három klaszter tűnik fel, ez
a 4. (jobboldali, vallásos konzervatívok) az 5. (elégedett vallásos keresztténydemokraták) és a 2. (nemz
radikálisok). A grafikonok alapján egyértelműen látható, hogy éppen ez a „nemzeti radikális" csoport ál
legjobboldalibb és a legradikálisabb pozíción, ugyanakkor nem ez a legkonzervatívabb klaszter, hanen
„jobboldali, vallásos konzervatívok". A „jobboldali, vallásos konzervatívok" és az „elégedett vallásos kere
ténydemokraták" közötti együttmozgás nemcsak a klaszterközéppontok leírása, de az alábbi grafikor
alapján is szembetűnő.

A bal és liberális oldalon egy nagy és három kisebb klaszter található (az 1-es, a 6-os, a 7-es és a 8-
Érdekes módon e 4 klaszter közötti együttmozgás talán kevésbé látványos, mint a másik oldalon. Külö
sen igaz ez a második grafikonra, ahol a liberális–konzervatív, valamint a mérsékelt–radikális tengelye
való elhelyezkedés figyelhető meg. A másik két ábra viszont azt mutatja, hogy a „jó érdekérvényesítő, a
budapesti, bal-liberális demokraták" állnak legközelebb a középen elhelyezkedő klaszterekhez, a többi
oldali klaszter ettől baloldalibb pozíciót vesz fel.

Az ábrákból nagyon jól kirajzolódik, hogy az ideológiai paletta szélső oldalai relatíve messze helyezked
el egymástól. Nehezen képzelhető átjárás a legjobboldalibb és legradikálisabb klaszter, a „nemzeti r
kálisok", valamint a legliberálisabb és legmérsékeltebb „jó érdekérvényesítő, aktív budapesti, bal-libe
demokraták" között. Oldalakon belül azonban valószínűbbnek tűnik az átjárás, a távolságok itt még tér
és persze tartalomban is átjárhatók, de oldalak között ezen grafikonok alapján, szinte lehetetlennek láts

1. ábra.

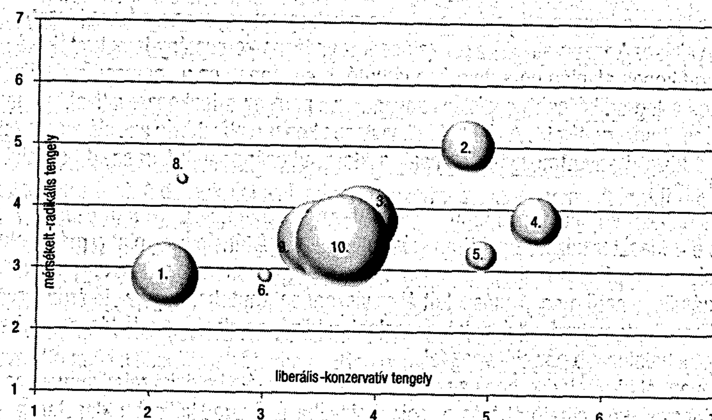
A magyar egyetemi és főiskolások klasztertérképe a bal–jobb és a mérsékelt–radikális tengelyen (átlagok)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

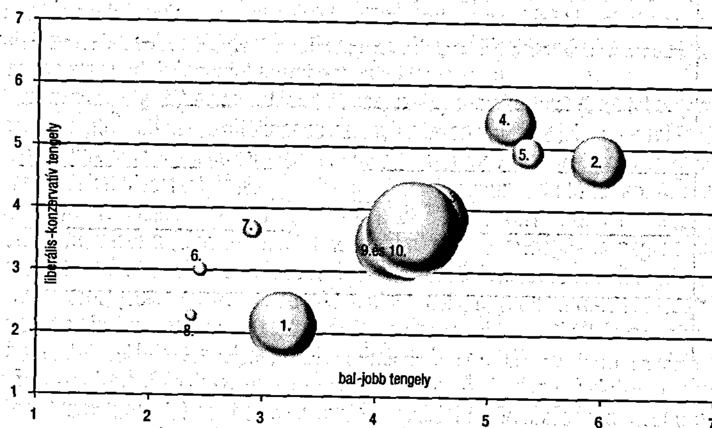
142. A grafikonokon a klaszterek jelzése – kizárólag ábrázolás technikai okok miatt – számokkal történik.

2. ábra.
A magyar egyetemi és főiskolások klasztertérképe a mérsékelt-radikális és a liberális–konzervatív tengelyen
(átlagok)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

3. ábra.
A magyar egyetemi és főiskolások klasztertérképe a bal–jobb és a liberális–konzervatív tengelyen
(átlagok)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

Az elemzés második részében ugyanazzal a kérdésparkkal, de a pártpreferenciákat is bevonva végeztük el a klaszterelemzést. Ugyanúgy 10 klasztert képeztünk, azonban pártpolitikai hovatartozás alapján – úgy, hogy az összevonásra kerülő klasztereket külön is jelezzük – hét klaszterbe vontuk össze a válaszadókat. Korábban leírtuk, hogy több réteg sok szempontból hasonlóságot mutat egymással, és ezek a hasonlóságok ebben a második lépésben, amikor a pártszimpátia is bekerül az elemzésbe, még plasztikusabban jelennek meg. A hasonló ideológiai karakter ugyanis többnyire azonos párt támogatását jelenti.
Nagyon érdekes, hogy mindegyik párthoz rendelődik klaszter – volt olyan, amelyhez több is –, kivéve a

Lehet Más a Politikát. Az LMP-nek nincs önálló klasztere, két másik klaszterben találhatók szavazóik, 0,5 pont alatti súllyal.
A másik fontos megállapítás, hogy a pártok bevonása megváltoztatta az egyes jellemző változók súlyát még-hozzá oly módon, hogy többnyire épp a párt lett a legerősebb, legnagyobb súlyú változó egy-egy klaszteren belül. Ennek ellenére az előző táblázatban jelzett legfontosabb tulajdonságokat szinte változatlan formában le tudjuk írni, az ideológiák viszonylag nagy biztonsággal „váltódtak át" pártszimpátiává. Mindezek ellenére az is első ránézésre látható, hogy az egyes összevont klaszterek nagysága kisebb-nagyobb mértékben változott. Különösen érdekes, hogy a korábban középen elhelyezkedő három klaszter, azaz az „apatikus rendszertúlélők", a „csendes demokraták", valamint a „rendszerellenes diktatúrapártiak" aránya csökkent a legnagyobb mértékben. Ezzel párhuzamosan minden pártos klaszter méretében nagyobb lett, azaz még-iscsak magához húzott (vagy átrendezett) korábban apatikusnak mutatkozó egyetemi, főiskolai hallgatókat.

3. táblázat.
Az egyetemisták és főiskolások politikai klaszterei – pártpreferenciával*

No.	elnevezés	súlyo-zott N	párt-választás	legnagyobb klaszterközéppontú változók (<0,5)	legkisebb klaszterközéppontú változók (>-0,5)
1	bizonytalan apatikus rendszertúlélők és csendes demokraták (két klaszterből)	476 (37%)	nem tudja, elmenne, de nem tudja, kire szavazna	elmegy, de nem tudja, kire szavaz (0,44); nem tudja (0,38); egyik rendszer olyan	közéleti érdeklődés (-0,38) politikai érdeklődés (-0,35)
2	rendszerellenes diktatúrapártiak	99 (8%)	semmiképp se menne el szavazni	semmiképp se menne el szavazni (2,69) diktatúrát most (1,82) elvben diktatúrapárti (0,72) értékcímkék: rend és stabilitás hívei: (0,46)	közéleti érdeklődés (-0,57) demokrácia a legjobb (-0,52)
3	elégedett jobboldali, vallásos konzervatívok és kereszténydemokraták (két klaszterből)	235 (18%)	Fidesz	értékcímkék: Fidesz (1,80) demokráciával való elégedettség (1,08) bal–jobb tengely (0,79) értékcímkék: konzervatív (0,70) liberális–konzervatív tengely (0,65) egyház tanítása szerint vallásos (0,44) értékcímkék: kereszténydemokrata (5,44) Fidesz (1,09) egyház tanítása szerint vallásos (0,98) demokráciával való elégedettség (0,85) liberális–konzervatív tengely (0,81) bal–jobb tengely (0,72)	értékcímkék: liberális (-0,40) értékcímkék: liberális (-0,55)
4	nemzeti radikálisok	181 (14%)	Jobbik	Jobbik: (2,07) értékcímkék: erős nemzeti érzésű (1,14) mérsékelt–radikális tengely (1,04) bal–jobb tengely (1,02) „Bűnözés a cigányok vérében van" (0,82) liberális–konzervatív tengely (0,69) elvben diktatúrapárti (0,61)	értékcímkék: liberális (-0,41)

No.	elnevezés	súlyozott N	pártválasztás	legnagyobb klaszterközéppontú változók (<0,5)	legkisebb klaszterközéppontú változók (>-0,5)
5	budapesti jó *érdekérvényesítésű* bal-liberális demokraták	237 (18%)	Együtt 2014–PM	Együtt 2014–PM (1,40) demokrácia a legjobb (0,77) értékcímkék: liberális (0,74) Budapest (0,57) européer (0,41)	liberális-konzervatív tengely (-0,88); bal–jobb tengely (-0,81) mérsékelt-radikális tengely (-0,51); „A bűnözés a cigányok vérében van" (-0,67) *apa iskolázottsága* (0,36)
6	*jó érdekérvényesítő* elégedetlen szociáldemokraták és baloldali radikálisok (három klaszterből)	59 (5%)	MSZP	MSZP: (5,80) *értékcímkék:* liberális (0,57) demokrácia a legjobb (0,43) értékcímkék: szociáldemokrata (7,13) MSZP: (1,17) internetes részvétel (0,55) direkt demokratikus részvétel (0,47) értékcímkék: baloldali radikális (17,24) MSZP: (2,20) *politikai érdeklődés* (1,12) mérsékelt–radikális tengely (0,61)	bal–jobb tengely (-1,02) liberális-konzervatív tengely (-0,53); *mérsékelt-radikális* tengely (-0,51); bal–jobb tengely (-1,16) „A bűnözés a cigányok vérében van" (-0,7) anyagi helyzet (-,053) bal–jobb tengely (-1,43) liberális-konzervatív tengely (-0,97); *nem* (-0,97) apa iskolázottsága (-0,84)
7	budapesti, mérsékelt bal-liberálisok	13 (1%)	DK	DK-ra szavazna (10,45); értékcímkék: liberális (0,65); politika iránti érdeklődés (0,55)	mérsékelt-radikális tengely (-0,84); liberális-konzervatív tengely (-0,69); „*A bűnözés a cigányok* vérében van" (-0,68); bal-jobboldali értéktengely (-0,56)
	Mindösszesen	1300			

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

A hét összevont klaszter közül a legnagyobb (37%) a vélelmezhetően az „apatikus rendszertúlélőkből" és a „csendes demokratákból" létrejött csoport. Míg az összes többi klaszter esetében van néhány nagyon fontos, az egész klasztert *meghatározó súlyú változó, e réteg* rendelkezik talán a legkevésbé karakteres jegyekkel. A klaszterben ugyanis több alacsony, illetve közepes értékű klaszterközéppontú változó szerepel. Ezek közül *az egyik legfontosabb* a *rendszerszkeptikus* álláspont, azaz, akik számára mindegy, hogy milyen rendszerben élnek („A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a *másik"). De talán még ennél is fontosabb*, és ez kötötte össze a két korábban külön álló, bár nagyon hasonló klasztert, hogy tagjai nem rendelkeznek pártpreferenciával (ezért is tettük a bizonytalan jelzőt a klaszter *elnevezéséhez). Sőt*. Egyáltalán nincs olyan párt, amelyre szavaznának, illetve, még ha el is mennének egy most esedékes parlamenti választásra, bizonytalanok pártválasztásukban. A politikai értékek közül talán a „zöld" *címke* áll hozzájuk a legközelebb (pontosabban azt utasítják el a legkevésbé), de teljesen passzívak, nem érdeklődnek a társadalmi problémák iránt, vagyis a zöld orientációjuk elsősorban „divat", a legkevésbé rossz választása. E csoport tagjaira összességében bizonyosan nem áll hipotézisünk, mely szerint az ideológiai és politikai törésvonalak kijegecesedtek volna körükben. Álláspontunk szerint az ebben a klaszterben található fiatalok – miután nem érdeklődnek a közéleti és a politikai kérdések iránt – információk hiányában, inkább csak sodródnak a politikai eseményekkel. Felülreprezentáltak körükben *az alapképzésesek*, azaz a legfiatalabbak, valamint az egészségtudományi és orvostudományi, az informatikai, valamint a természettudományi képzést folytatók. A klaszter tagjainak jelentős része állami főiskolákon tanul.

Az előző lépésben „rendszerellenes diktatúrapártiaknak" elnevezett csoport a pártok beemelése után is elkülöníthető maradt, igaz mérete a felére csökkent (most 8%). Legfontosabb klasztergeneráló tulajdonságuk ugyanakkor megváltozott: igaz, hogy diktatúrapártiak, igaz, hogy a rend és a stabilitás hívei, de még ennél is fontosabb, hogy egy most esedékes parlamenti választásra semmiképp se mennének el. Azaz, e csoport tagjai klasszikus értelemben rendszerellenesek: nem fogadják el és nem legitimálják a jelenlegi politikai berendezkedés által nyújtott kereteket azáltal, hogy elmennének annak legfontosabb politikai aktusára, az országgyűlési választásra. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy kivonulnak a meglévő keretfeltételek alól, de egy új keretfeltétel megteremtésében már nem kívánnak aktívan részt venni.

A második legnagyobb csoportot, a „budapesti jó érdekérvényesítésű bal-liberális demokraták" alkotják. Ezek a hallgatók a nyugatos versus „magyar út" értékduál közül, határozottan az előbbihez állnak közelebb. Kifejezetten demokrata beállítódásúak, hiszen a demokráciát tartják a legjobb politikai rendszernek, annak ellenére egyébként, hogy a létező demokráciával rendkívül elégedetlenek. Ideológiai karakterüket a liberális, a baloldali, illetve az européer jelzőkkel írhatjuk le. Érdekes – és talán összefüggésben állhat az ideológiai és *értékválasztással* –, hogy önmagukat kifejezetten ateistaként jellemzik. E csoport tagjainak, ha pártot kellene választania, akkor az Együtt 2014–PM-re voksolna leginkább (klaszterközéppont értéke: 1,40). Az ebbe a klaszterbe került hallgatók nyitottak a társadalmi/közéleti problémák iránt, és a politika is érdekli őket. A társadalmi státusuk kedvezőbb az átlagos hallgatókénál: az apa – ahol ezt nem tudjuk, az anya – iskolai végzettsége viszonylag magas, anyagi helyzetük pedig átlagosnál valamivel kedvezőbb. A klaszter tagjainak többsége nagyvárosban, leginkább Budapesten él. A különböző részvételi formák közül – szemben például a Fidesz nevű *klaszterben található hallgatókkal – a rendszeres internetes aktivitást favorizálják*. Felülreprezentáltak körükben a mester és a PhD-képzésesek, azaz az idősebb, valamint a humán (bölcsész, gazdaságtudomány *és társadalomtudomány) képzést folytató hallgatók*.

A következő, az előzőével szinte megegyező méretű csoportot a kereszténydemokrata és a konzervatív ideológiai karakter mellett az egyháziasan vallásos identitás jellemzi leginkább (tagjai az „elégedett jobboldali, vallásos konzervatívok" és a kereszténydemokraták klaszteréből tevődnek leginkább össze). A korábban két részből álló klasztert a Fidesz–KDNP-re való szavazási szándék kovácsolja eggyé, *80 százalékuk* ugyanis Fidesz-szavazó. Fontos megállapítani, hogy az összevont klaszter mérete talán a legnagyobb mértékben növekedett, a Fidesz, tehát erős szavazatszerző-képességgel rendelkezik. Az elemzés alapján a Fidesz elnevezésű klaszter tagjai leginkább a hagyományos részvételi formákat – így a választási részvételt – favorizálják. A csoport tagjaival kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy bár értékrendszerük alapvetően tradicionális, ez nem fonódik össze diktatórikus elemekkel, hiszen a demokráciát tartják a legjobb rendszernek. A klaszterben felülreprezentáltak az osztatlan képzésre, a hitéleti, a jogtudományi, az orvostudományi és a pedagógusképzésre járók, valamint az egyházi felsőoktatásban résztvevő hallgatók.

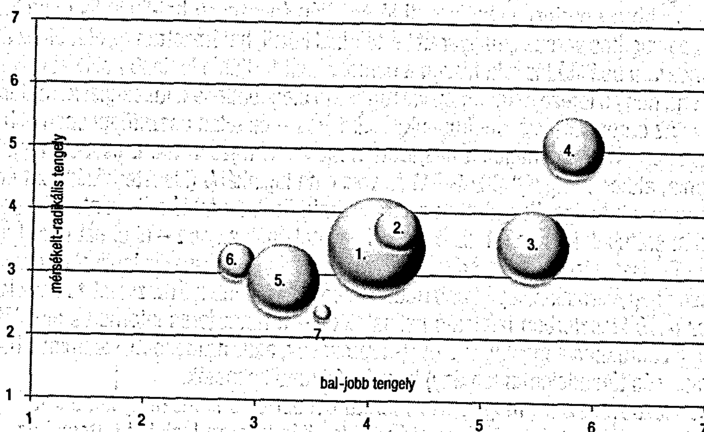
A pártok bevonását követően is karakterisztikus csoportját képezik a magyar nappali tagozatos hallgatóknak a „nemzeti radikálisok" (14%). A csoport tagjai erős nemzeti érzelműnek és kifejezetten radikálisnak tartják magukat, a nyugatos eszméket pedig egyértelműen elutasítják. Esetükben a baloldali–jobboldali ideológiai skála határozottan jobboldalra dől el. A cigánybűnözést tényként kezelik, és bizonyos körülmények között a diktatúrát elfogadhatónak tartják a demokráciával szemben. Azon kevés csoport egyike, ahol a *társadalmi „nemnek" összességében van jelentősége, hiszen ez egy döntően férfiakból álló klaszter*. Aktív és virulens csoportról van szó, hiszen mind a kollektív, mind az internetes részvételi formákban megjelennek. *Felülreprezentáltak a régi és az alapképzésre járók, a bölcsészettudományi, a műszaki tudományi*, informatikai kollokviumokat hallgatók körében. Ami pedig a pártválasztásukat illeti az teljesen egyirányú. A klaszter tagjainak *94 százaléka* a Jobbikra szavazna.

A legtöbb helyről (igaz, meglehetősen kis számban) azok a fiatalok érkeztek, akik az MSZP-t választják a pártok közül. Ebből következik, hogy ideológiailag többrétegű, aktív és kevésbé aktív baloldali csoportokat egyaránt tartalmaz a szociáldemokrata, illetve radikális baloldali fiatalokat tömörítő réteg. Egyértelműen demokrata és européer hallgatókról van szó, akik elégedetlenek a Magyarországon kialakult, „létező" demokráciával. Ezektől a baloldali fiataloktól a liberális ideológia sem áll távol.

Nagyon kicsi rétegét képezik a magyar egyetemistáknak és főiskolásoknak azok a fiatalok, akik a pártpalettáról a Demokratikus Koalíciót választják. E csoport tagjai a társadalmi, közéleti problémák iránt nyitottak, demokrata beállítódásúak és liberális hallgatók, akik aktívak, különösen az internetes részvételi formákat illetően. Érdekes egyébként, hogy az előző klasztertől szinte alig-alig különbözik ez a réteg, tulajdonképpen csak a pártválasztásuk különbözteti meg őket.

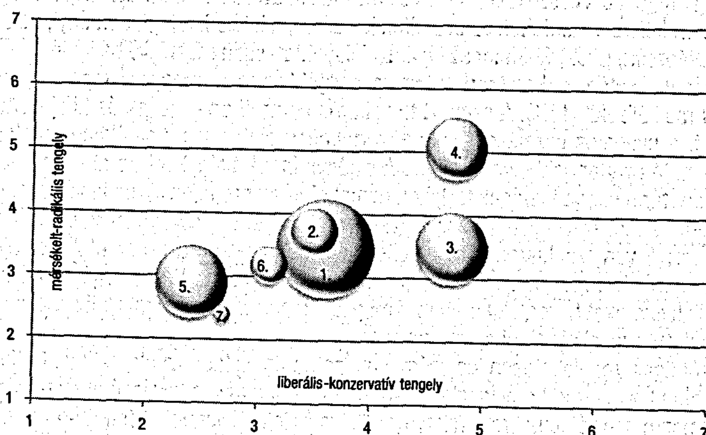
Az előző lépéshez hasonlóan – felhívva a figyelmet, hogy az ideológiai tengelyen való elhelyezkedés magyarázó változóként szerepelt a modellben – kifeszítjük a bal–jobb, a mérsékelt–radikális és a liberális–konzervatív tengelyt, és bemutatjuk rajta az egyes, összevont pártpreferenciát is tartalmazó klaszterek elhelyezkedését. Ábrázolás technikai okok miatt most is számok fogják a klasztereket jelezni.

4. ábra.
A magyar egyetemi és főiskolások klasztertérképe a bal–jobb és a mérsékelt–radikális tengelyen (átlagok)

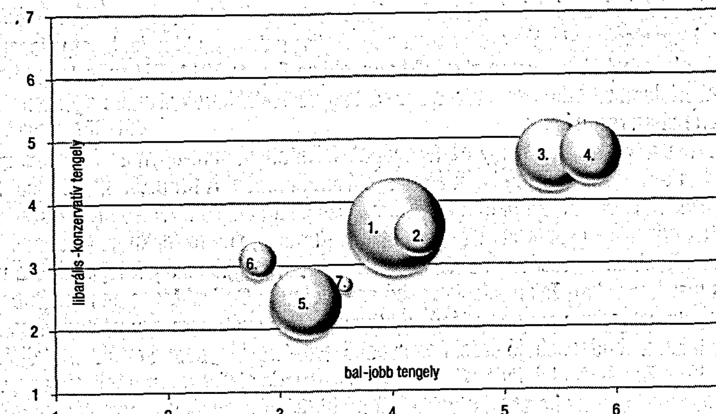
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

5. ábra.
A magyar egyetemi és főiskolások klasztertérképe a mérsékelt–radikális és a liberális–konzervatív tengelyen (átlagok)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

6. ábra.
A magyar egyetemi és főiskolások klasztertérképe a bal–jobb és liberális–konzervatív tengelyen (átlagok)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. Saját számítás.

Értelmezésünk szerint a fenti grafikonok a hipotézisünket alátámasztó rajzolatot mutatnak. Minden ábrában őzépen helyezkedik el – a vélelmezhetően – az „apatikus rendszertúlélőkből" és a „csendes demokratákból" keletkezett klaszter, amely pártpreferenciák alapján talán a bizonytalan jelzővel illethető leginkább. A „rendszerellenes diktatúrapártiak" nagyon közel állnak ehhez a legnagyobb klaszterhez, de megkülönböztetésük indokoltnak tűnik.

A bal- és a liberális oldal klaszterei közelebb állnak a középső klaszterekhez, az oldalon belül viszont vannak kisebb-nagyobb mozgások, de azért az átjárás lehetősége nagyon is adottnak tűnik. A kifeszített ideológiai tér jobb és konzervatívabb oldalán helyezkednek el „a nemzeti radikálisok" és az „elégedett vallásos kereszténydemokraták és konzervatívok". Kétségtelenül, hogy a legszélső pozíciót mindég az előbbiek, azaz a „nemzeti radikálisok" veszik fel, de az is látszik, hogy a két klaszter között csak egyetlen, a bal–jobb és a liberális–konzervatív tengelyek alapján képzett ábrában van átjárás. A szélek között viszont, ezen grafikonok eredményei szerint, olyan nagy a távolság, ami szinte megkérdőjelezi az egy-egyben történő „átmozgást".

KONKLÚZIÓ

A fentiekben két lépésben készítettük el a magyar egyetemisták és főiskolások politikai klasztereit. Először oly módon, hogy a pártválasztást kihagytuk az elemzésből, második lépésben pedig a pártpreferencia segítségével. Azt a hipotézist teszteltük, mely szerint a magyar társadalomban meglévő ideológiai, politikai törésvonalak az életciklus ezen viszonylag korai szakaszában kijegecesednek. Feltételeztük, hogy azok az egyetemisták és főiskolások, akik huszonévesen rendelkeznek határozott ideológiai elköteleződéssel – legyen az akár baloldali vagy jobboldali, liberális vagy konzervatív, mérsékelt vagy radikális –, illetve van pártválasztásuk, nehezen mozdíthatóak el az ideológiai paletta másik oldalának irányába.

A klaszterelemzés 10 ideológiai, politikai réteget alakított ki. Első ránézésre úgy tűnt, hogy a 10 réteg közül több azonban nagyon is közel állt egymáshoz: voltak olyan klaszterek, amelyek között nüánsznyi különbségeket lehetett megállapítani. Az elemzés rámutatott, hogy a hallgatók érdeklődése, aktivitása, politikai értékei és orientációi alapján képzett csoportok közül a két legnagyobb szinte minden dimenzió alapján középre húz, és a legkevésbé karakteres jegyekkel rendelkezik. A többi nyolc esetében viszont nagyon is határozott vonások bontakoztak ki.

A különböző ideológiai tengelyeken kifeszített és ábrázolt klaszterek azt jelezték, hogy a középtől jobbra és balra elhelyezkedő rétegek között sem távolságban, sem értékek vonatkozásában nem lehet átjárás. Együttmozgás, egymáshoz való közeledés csak az oldalakon belül feltételezhető.

Mindezt megerősítette a második elemzési lépés, a pártok bevonása. Ekkor ugyanis egyértelművé vált, hogy míg a korábban különvált, középre húzó klaszterek „egyesültek”, a pártválasztással kiegészült klaszterek pedig elkülönültek ezektől. A pártválasztást is tartalmazó klaszterek plasztikusan jelezték, hogy milyen érdemi, határozott és ideológiai alapú különállások mutathatók ki a magyar egyetemista és főiskolás hallgatók között. Elemzéseink alapján egy „nemzeti radikális” hallgató, aki a Jobbikot választja, és egy „jó érdekérvényesítő, aktív, bal-liberális demokrata” fiatal, aki az Együtt 2014–PM szövetség támogatója politikai és ideológiai értelemben szinte semmiben sem ért egyet. Fiatal koruk ellenére egészen másként látják a világot, egészen másra rezonálnak.

Az elemzés plasztikusan mutat rá, hogy az Előszóban felvetett három, egymással versengő nemzedéki orientáció jelen van a magyar egyetemisták és főiskolások körében. A Kuruc.info, a Critical Mass mellett a Tusványos nemzedék is beazonosítható a klaszterek vizsgálata alapján. Álláspontunk szerint a „nemzeti radikális”-ok karakterisztikus csoportja megfeleltethető a Kuruc.info nemzedéknek. Az adatok arra utalnak, hogy az „elégedett, jobboldali, vallásos és konzervatív” csoport tagjai alkotják leginkább a versengő orientációk közül a tusványyosokat. Talán a legkevésbé egyértelmű a Critical Mass nemzedék beazonosítása, mert az európéer, demokratikus gondolkodású, zöldtudatos hallgatók nem egy párt köré csoportosulnak. Úgy véljük, hogy talán a „budapesti, jó érdekérvényesítő, bal–liberális, demokraták” mutatják leginkább a Szabó Andrea és Kern Tamás által definiált Critical Mass nemzedék jellegzetességeit. Igaz ez, véleményünk szerint, annak ellenére is, hogy korábban leginkább az LMP támogatóival azonosítottuk a Critical Mass nemzedék tagjait. (a zöld fiatalokról lásd KEIL 2014 jelen kötetben, baloldali fiatalokról lásd BÍRÓ-NAGY jelen kötetben).

Úgy véljük, hogy adataink azt bizonyítják, hogy a felvetett hipotéziseink alapvetően helytállóak. Azok a törésvonalak, amelyek a magyar társadalmat feszítik, igen erőteljesen mutathatók ki a húszas évek elején járó egyetemi és főiskolai hallgatók körében. Természetesen szükséges az eredményeket tovább pontosítani és cizellálni, és fontos, hogy a hipotéziseket nagyobb mintákon, az egész fiatalságra vonatkoztatva is értelmezzük.

** A tanulmány részletes statisztikai számításokat tartalmazó mellékletét lásd az online verzióban. A tanulmánykötet letölthető a www.aktivfiatalok.hu honlapról.*

IRODALOM

Bíró-Nagy András (2012): Sokszínű fiatal baloldal. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 201 Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvede Meridionale. 203–221.

Bíró-Nagy András (2014): Baloldali fiatalok 2013. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, Belvedere Meridional

Keil András (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgat 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belv dere Meridionale. 157–183.

Keil András (2014): Zöldek a felsőoktatásban. Avagy: mit tudunk a magukat zöldnek valló egyetemistákról, főisk lásokról? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Kmetty Zoltán (2014): Fiatal, vallásos és fideszes. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apát – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, Belvedere Meridi nale.

Marián Béla (212): A debreceni egyetemisták értékvilága az empirikus adatok türkében. In: Dusa Ágnes Rék Kovács Klára, Márkus Zsuzsanna, Nyüsti Szilvia, Sőrés Anett (szerk.): *Egyetemi Élethelyzetek. Ifjúságszociológi tanulmányok 1.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 147–166.

Oross Dániel – Szabó Andrea (2014): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar nappali tagozatos hallgató körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Reiner Roland – Oross Dániel – Keil András (2012): Trendforduló: új fejezet a Fidesz és a legfiatalabb választ korosztály kapcsolatában? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmu – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 183–202.

Róna Dániel – Reich Jenő (2014): A Jobbik egyetemista–főiskolás támogatóiról. In: Szabó Andrea (szerk.): *Raciona lisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körébe* Szeged, Belvedere Meridionale.

Róna Dániel – Sőrés Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok körében? In: Szab Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyete misták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 113–156.

Varga Szabolcs (2012): A debreceni egyetemisták és a szélsőjobb. In: Dusa Ágnes Réka, Kovács Klára, Márkus Zsu zsanna, Nyüsti Szilvia, Sőrés Anett (szerk.): *Egyetemi Élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok 1.* Debrecer Debreceni Egyetemi Kiadó. 247–266.

A KÖTET SZERZŐI

Bíró-Nagy András, politológus-nemzetközi kapcsolatok szakértő. MTA TK PTI tudományos segédmunkatársa.

Böcskei Balázs (online), politológus, az MTA TK PTI tudományos segédmunkatársa.

Csőzik Rita, tanácsadó szakpszichológus, politológus, az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Szocializáció és Társadalmi Folyamatok Pszichológiája Programjának doktorandusza.

Gerő Márton, szociológus, az MTA TK Szociológiai Kutatóintézet tudományos segédmunkatársa.

Jancsák Csaba, szociológus, a SZTE JGYPK Alkalmazott Humántudományi Intézet, Alkalmazott Társadalomismereti Tanszék adjunktusa.

Kálóczi Krisztián, az PPKE Bölcsészettudományi Kar politológus hallgatója.

Keil András, *politológus, a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskola doktorandusza.*

Kmetty Zoltán, szociológus, az MTA–ELTE–Peripato Kutatóintézet tudományos segédmunkatársa, KRE-BTK egyetemi tanársegéde.

Kovács Tamás, politológus, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Politikai Tanulmányol Tanszéke doktorandusz hallgatója.

Laki László, szociológus, az MTA TK PTI nyugalmazott főmunkatársa.

Oross Dániel, politológus, az MTA TK PTI munkatársa, a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudomány Doktori Iskola doktorjelöltje.

Reich Jenő, politológus, a Közpolitikai Intézet kutatója.

Róna Dániel, politológus, doktorjelölt, Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet tanársegéde

Simonovits Bori (online), szociológus–szociálpolitikus, a szociológiatudományok doktora, a TÁRKI kutatója az ELTE TáTK óraadója.

Susánszky Pál, szociológus, az MTA–ELTE–Peripato Kutatóintézet tudományos segédmunkatársa.

Szabó Andrea, szociológus–politológus, a politikatudomány doktora, az MTA TK PTI munkatársa, az ELT ÁJK Politikatudományi Intézet adjunktusa.

Szőcs Andor (online), szociológus, katolikus hittanár-nevelőtanár, család-és gyermekvédő tanár, a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Doktori Program doktorandusz hallgatója.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

ENGLISH SUMMARIES

László Laki – Andrea Szabó:
What lies behind the democracy-skepticism of Hungarian Youth?

The aim of the study is to present the consequences of the social, economic and political processes of the past 20 years on Hungarian young people, specifically the political socialization of university and college students. The deficient political socialization process leaves a strong mark on young people's views of democracy and dictatorship. The consequences of social processes can be caught out, when we see the perceived problems of students, and what they consider the youth's most acute problems. The changes of the last 4-5 years are exceptionally interesting.
The study examines the semi-peripheral variant of capitalism that has evolved in Hungary, and the dangers of an emerging anarchized society. It deals with the young people's place in this society, particularly the hundreds of thousands in higher education.
The significance of our study is underlined by those social level troubles, anomic conditions, the existence of which has been made clear by data shown in a growing number of sociological studies since the early 1990's.

Tamás Kovács:
Hungarian University and College Students' Interpretation of and Relation to Democracy

Following the regime change in Hungary, it ought to have been one of the most important duties of the newly established political regime, through society's primary and secondary social influence to work out the content and mechanisms of democratic civic education, which ensures the stability of political institutions and culture (Almond-Verba 1963). With the Active Youth 2011–2013 research we were interested in what makes up Hungarian university and college students' view of democracy, and their satisfaction in regard to democratic order. The study examines the concept of democracy, from among the four possible standardizations (democracy as a rule of law; democracy, as a pluralist competition; institutional approach of democracy; and the civil approach), through the criteria of civic and democratic conscience. It is important to note, that the individual theoretical approaches do not rule out one another, on the contrary, they form an interdependent system, as the democratic state of law is only functional if and when citizens really understand the main principles of democracy and identify with them.
The study examines Hungarian university and college students' relationship to democracy through three criteria, namely: a) the presence of the normative content of democracy in students' political thinking; b) the financial and social expectations in relation to the view of the democratic institutional system; c) the analysis of the attitude toward democracy and how it relates to party-preferences.

Rita Csőzik:
Politics, what shall I call you? The Hungarian university and collage students' social representation constituted about politics.

The aim of the study is to give a comprehensive analysis about the university and collage students' interest towards politics and the social representations of politics' substantial and structural characteristics. The majority of the youngsters have generally negative attitude towards the world of politics and think about it negatively. But have positive attitudes instead towards those words that are located far from political life and are less connected to that. A typical characteristic of the decades after the regime change among youngsters is the lack of political interest and low activity. The students in Hungary seldom act as active citizens, the possibility of social action is barely attractive for them. The conveyance of the democratic values face difficulties. The low need for orientation, the lethargy and disinterest is typical, furthermore it seems that in the track of the regime change the youth's interest in politics would have been decreased.

Dániel Oross – Andrea Szabó:
Trends of political participation among Hungarian university and college students

The subject of our analysis is a special group of youth, full-time university and college students. The study aims to determine changes in the electoral participation via socio-demographic factor analysis. When approaching young people's willingness to participate, the study points at factors linked to the growth of new opportunities offered by the internet and new forms of participation opportunities. By approaching the question of individual political participation from the resources necessary for participation (Verba–Schlozman–Brady 1995) online political participation does not require a lot of money, nor license, nor formal affiliation with an organization, it can be resumed any time and place. Therefore online political participation requires the reconsideration of earlier concepts on opportunities for political participation. Unlike previous typologies, the present study distinguishes three groups of acts related to political participation.
Under the notion of "traditional" forms, the participation we defining activities requiring lot of resources (membership fee, time, capacity) conscious, durable and continuous commitment. "Direct democratic" participation is defined as activities requiring personal involvement of citizens in actions that do not require long-term commitment. We consider these two forms of participation as "activity by feet" since they definitely require physical performance. Compared to these two forms we define the concept of "new" or virtual participation that we actively call 'like'. This "New" participation is multilateral participation based on activities, encompassing involvement in both traditional and direct forms of action via internet as a generic interface. We test if there is empirical evidence to justify the different understanding of the concept of „interest in political" and „interest in public issues" among full-time university and college students. Our former results indicate that the two areas are very similar, but not completely blurred together in the attitudes of young people. Interest in public issues is higher.

Csaba Jancsák:
Dreamless wakefulness. – The path of student self-government from the periphery to the centre and back (1988–2013)

The study follows the history of Hungarian student union from its beginning in 1988. Apart from describing its historic arch, the paper presents the characteristics of the organisation's life cycles. The study analyses the student union's institution system with a youth sociological approach of higher education's historical milestones in the period between 1988–2013, namely the underlying causes and consequences of change in function and values. Interpreting the change through the life cycle model of social movements, we notice that the institutialisation of the student movement in 1993 put the organisation under a bell jar, which led to the erosion of innovational potential. Reforms introduced to the Hungarian higher education in the new millennium led to the transformation of collective student interests, which caused the shift in values and a decline in the advocating function within the student union movement.

Pál Susánszky – Márton Gerő:
The mobilizational characteristics of the Student Network (Hallgatói Hálózat)

The demonstrations of the Student Network (Hallgatói Hálózat) in December 2012, caused a sudden explosion in the lives of Hungarian movements. The expectations surrounding the demonstrations, their unexpected success and innovation brought the short-term success of the Network and a rise in its popularity. The growth of the Student Network (HaHa) came to a halt after the initial, successful wave of mobilization, which can be considered both the inevitable effect of institutionalization and a sign of the movement's slow decline. In our study we examine the organisational and environmental reasons behind the slow-down of the Network's growth. In this way, we seek to find out what social backgrounds and values its members have, both of the organization's core and its followers. How these groups are embedded into the university environment. Besides the individual aspects of mobilization, we sought to understand how the operation of the organization helped, or obstructed mobilization, and what role the organizational processes played in maintaining its success, followed by the decline in the activity and number of active members of the Network.

Daniel Róna – Jenő Reich:
Radicalism among Hungarian Youth

The main question of our study is why Jobbik is the most popular party among university and college students? In 2012 it seemed that alongside the approach concentrating on the attitude and social background variables, another approach may better explain sympathy with the far-right, a subcultural one that was about students' free energies and about the political powers that exploited them. We wish to test these hypotheses with this new wave of research, supplemented with how work-placement outlooks, existential visions, and family socialization influence young people in choosing political parties. We also wish to touch upon the role of Jobbik's "youthfulness" in how the image of a party is formed, the associations that students have with these parties: the choice of words, style, catchwords with which the party aims to address young people.

Zoltán Kmetty:
Young, Religious and Fidesz voters

In our analysis we examine how the last eventful year changed the support of the ruling party and the structure of its voters. Among other things, the study also tried to find an answer about how much university student Fidesz voters are different compared to the overall population and what are the factors that lead young people towards Fidesz. The results showed no significant change in the support of Fidesz compared to the beginning of 2012. The ruling party is still the most popular political figure among the university students. Out of the different background variables, religiosity is the most powerful factor in the party's support. Compared to the previous period the role of good financial situation has increased slightly according to the sympathy towards Fidesz. According to the data, the incumbent role does not count that much in the support of the ruling party. Leastwise it does not increase the size of the supporters; although it is possible that the decline due to the negative issues could be compensated by this role. Party identification is not that strong among the young Fidesz party voters; compared to all people who are older than 18 years. In their case, the impact of ideology-positions on the voting to Fidesz is lower.

Keil András:
Green-thinking Hungarian students

The study first examines what the data shows in regard to Hungarian university students' mentality, considering to what degree are new types of value structures present among students of Hungarian universities and colleges. It draws on the analytical framework formulated by Ronald Inglehart, and examines whether the so-called "post material revolution" has taken place in Hungarian young people's value-systems.
Subsequently, it presents in detail the values those students have that regard themselves explicitly as green, or in other words, attribute themselves with this term in self-definition. In addition to the demographic characteristics (live in Budapest, women, children of fathers with higher education degrees), the study goes into detail about the position of the group members on the left-right scale, the dimensions of their public activity, organizational membership and field of education.
Finally, the analysis explores the political party-preference of decided voter students among the studied group, their attitude toward LMP and the Együtt–PM alliance.

András Bíró-Nagy:
The left-wing youth in 2013. The centre-left melting pot and the weakening established left

Among university and college students, the party alliance of 'Together 2014' (Együtt 2014) and 'Dialogue for Hungary' (PM) appeared in the Hungarian party system as a genuine centre-left melting pot. This new political force (Együtt–PM) was able to gain young voters from all the other left-wing and liberal political forces (LMP, MSZP, DK). The return of former PM Gordon Bajnai attracted especially the urban and affluent young voters from all the leftist rivals. What concerns the socio-demographic background and political activity, the difference between the elite intellectuals (they tended to vote for LMP and DK in 2012, and for Együtt-PM in 2013) and those who come from a less privileged situation (mostly the young supporters of MSZP) became even more significant in 2013. However, the separation of 'old' and 'new' on the Hungarian left was much less clear in 2013 than it was a year before. The integration of many youngsters under the umbrella of Együtt-PM, the converging self-definitions and political attitudes of the different parties on the left all prove that the left-right cleavage became increasingly more powerful than the dividing line between the established and the new left, which seemed to be so stable from 2010 to 2012.

Balázs Böcskei:
Is there a progression among young Hungarians?

Following the parliamentary elections in 2010 new political movements and parties were born, changing not only the party system, but also political party preferences of young people. Students in higher education belonging to this group are not only voters of Együtt 2014–PM but also the main critics of the existing democracy in Hungary. They require more opportunities for participation in changing social, political and economic system of their country. Their political socialization happens mainly on the web and they are not only voters but active political actors in many cases. The study seeks answers concerning progressive values as democratic participation, European orientation, open mindedness among Hungarian students. What is their proportion among the studied population, what are their chances in forming the attitudes of their peer group?

Krisztián Kálóczi:
Political apathy, passivity and uncertainty in the Hungarian students

In the Western democracies in the past years a decreasing tendency can be observed in the traditional forms of political participation. During the 2010 Hungarian elections we could see a higher participation among under 25 years, than the average. Much is known about this voters, but less is known about those, who don't exercise their right of election. Although they cannot be described neither by their demographic, nor their political and social characteristics, they can be defined by the aspect of their level of apathy. On the one hand we can examined them by their (non)participation of the elections, and the other hand, by their general political or social (dis)interest. The following study would make the characteristics of this apathetic political group clear, first of all by their interest of politics, and second by the level of their standoff in elections. Accordingly, the study differentiates this group in three category: *permanently absent*, *active uncertain* and *hiding voters*. The study would answer as well that, what kind of correlation does exist between their political and social apathy. Are the political and social disillusionment really hand in hand, and if not, what are those main differences which make a voter permanently absent, active uncertain, or hiding?

Bori Simonovits:
Leaving or staying? Migration plans of the Hungarian university students 2013

Forecasting the extent of migration presents quite a challenge for social scientists. While official statistic typically underestimate the real extent of migration, survey methods tend to overestimate it. In this researc three different types of migration plans were inquired about: Firstly, plans of studying abroad, secondl plans of working abroad and thirdly students' plans of transmigration were measured.
Compared to the measured extent of migration according to the results of the representative researc carried out in the same year, with respondents of the same age, the "Active Youth" research forecast muc higher rates of migration potential in the case of all the three migration types.
Our data analysis showed that studying and working abroad is more likely to be planned by students wit better financial backgrounds, while transmigration is more likely to be planned by those whose financi status is low and have a negative vision on their future. This difference may be interpreted as while the fir two types of migration (studying and working abroad) are fundamentally seen by the people involved as ir vestments into their future carriers, transmigration plans are more likely to be motivated by disappointme and hopelessness.

Andor Szőcs:
Active Youth in the Hungarian Labour Market

An important aim of the study is to draw attention to a dimension of social mobility, to the advantages work and education going hand-in-hand. Through upper-level education studies we now know, that workir whilst attending school affects many students in full-time education. The reasons for this can, on the or hand be found in the individuals' attitude towards work, and, on the other hand in the ever-changing supp of the labour market. The continuous changes in the world economy require rapid adaptation to the supply the labour market. In the study, we touch upon the notion of continuous learning, which correlates to huma resource investment, meanwhile we aim at demarcating the meaning of the terms attitude, work-attitud and work alongside education.

The empirical part of the study is based on the "Active Youth in Hungary" research, carried out in 2012, mainly it's analysis of work and education, from which we have learnt to what extent and in what form does money and value-orientation play a role in the work attitudes of those, who work regularly, ie. those who consciously plan their life in the labour market, and sheds a light on which background factors affect these attitudes.
The significance of our topic is highlighted by international and regional research results, and in professional literature.

Andrea Szabó:
Instead of Conclusion

In our study, we have prepared two K-Means cluster analysis among the Hungarian university and college students.
Firstly, we described 10 clusters, than – on the basis of party choice – narrowed to seven cluster groups of young people. The data show that there is no passage between clusters on the sides of the ideological field. A *left-liberal student does not speak the same political language as a national radical. The political* and ideological cleavages that stretched the Hungarian society were strongly detectable among university and college students as well. In our view, it refers to the semi-periphery, fragmented political socialization. The three competing generational orientation (Kuruc.info, Critical Mass and Tusványos) indicated in the the Preface could be well-defined on the basis of cluster analysis. It is believed that the "national radicals" are made up mostly of Kuruc.info generation, while "satisfied, right-wing religious Christian and conservative" young people can be identified as Tusványos generation. The contours of the Critical Mass generation are not that evident , most members of this generation can be found among those "left-liberal Democrats with good perspectives living in Budapest" who are able to stand up for their rights.

Egy tanulmánykötetet tart a kezében a Tisztelt Olvasó! Egy kötet, amelynek írásait a 2011-ben alakult Aktív Fiatalok Magyarországon (AFM) kutatócsoport tagjai, illetve az általuk felkért fiatal kutatók, oktatók, doktoranduszok és egyetemi hallgatók készítettek. A kutatócsoport 2011 végén, 2012 elején, majd 2013 tavaszán készített empirikus szociológiai kutatást a magyar egyetemisták és főiskolások körében. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a hallgatóknak milyen a politikai érdeklődése, milyen ideológiai kötődéseik értékviláguk van, valamint hogyan jellemezhető közéleti, politikai aktivitásuk.

Úgy véljük, hogy a kötet egyes tanulmányai hozzájárulnak ahhoz, hogy a hazai társadalomtudomány elkezdje szisztematikusan feltérképezni és leírni a „homo Demokratikusz" jellegzetességeit.
A rendszerváltás óta kialakult magyar kapitalizmus- és demokráciavariáns pozitív és negatív következményeit hogyan is lehetne jobban demonstrálni, minthogy éppen azokat elemezzük, akik számára a magyar kapitalizmus és a demokrácia az egyetlen létező valóságot jelenti: a fiatalokat, ezen belül a legaktívabb csoportot a főiskolai, egyetemi hallgatókat. Álláspontunk szerint a „homo Demokratikusz" egyik legfontosabb tulajdonsága a racionális lázadás. A racionális lázadó hallgató alapvetően közönnyel viszonyul a politikához, de akkor, és csak is akkor, ha őt közvetlen közelről érintő társadalmi problémával találkozik, akkor abban az egy kérdésben, mégis hallatja a szavát (lásd például a 2012 év végén kibontakozó hallgatói megmozdulásokat). A racionálisan lázadó fiatal alapvetően demokratikus intézményrendszerben és kapitalizmusban gondolkodik, ugyanakkor annak létező, magyar variánsával szemben rendkívül, helyenként szélsőségesen kritikus. A racionális lázadó azonban nem akarja megmenteni az egész világot, mint azt az 1968-as fiatalok tették, nem rendszerekben gondolkodik, hanem egy ügyért áll ki, majd azt követően újra visszahúzódik a saját – a politikát a lehető leginkább kizáró – szűk életterébe.

RACIONÁLISAN LÁZADÓ HALLGATÓK II.

APÁTIA – RADIKALIZMUS – POSZTMATERIALIZMUS A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK KÖRÉBEN

Szerkesztette: Szabó Andrea

TARTALOM

Tartalom